

Coordonatori:
Marilena Doncean, Dumitru Tudor Jijie
Maria Simona Cuciureanu, Ciprian Ionel Alecu

DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ DURABILĂ A EUROREGIUNILOR ȘI A ZONELOR TRANSFRONTALIERE

Volumul XLIX

Presă Universitară Clujeană

**Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”
Colectivul de Cercetări Economice**

**DEZVOLTAREA
ECONOMICO-SOCIALĂ DURABILĂ
A EUROREGIUNILOR
ȘI A ZONELOR TRANSFRONTALIERE**

VOLUMUL XLIX

Coordonatori

**Marilena Doncean, Dumitru Tudor Jijie,
Maria Simona Cuciureanu, Ciprian Ionel Alecu**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

Acest volum a fost elaborat de un colectiv de autori care și-au prezentat lucrările în cadrul celei de a XX-a ediții a conferinței internaționale *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*, care s-a desfășurat la Iași, în perioada 25-26 octombrie 2024.

**DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ DURABILĂ
A EUROREGIUNILOR ȘI A ZONELOR TRANSFRONTALIERE**

VOLUMUL XLIX

Coordonatori:

**Doncean Marilena, Dumitru Tudor Jijie,
Maria Simona Cuciureanu, Ciprian Ionel Alecu**

ISSN 2971-8740

ISSN– L 2971– 8740

*Întreaga responsabilitate asupra conținutului științific
și informativ al lucrărilor aparține autorilor.*

© 2025 Coordonatorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. B.P. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-744-687.884
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>
<https://libraria.ubbcluj.ro>

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Ciprian Ionel ALECU, CS III dr., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Natalia BĂNCILĂ, prof. univ. dr. hab., Academia de Studii Economice a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova
Tatiana BULARGA, conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova
Sofia CĂPĂȚÎNĂ, conf. univ. dr., prorectorul Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Maria Simona CUCIUREANU, dr., consilier afaceri europene, Asociația „Euroregiunea Siret-Prut-Nistru”, Consiliul Județean Iași
Corina CUȘNIR, conf. univ. dr., decanul Facultății de Comerț, Finanțe și Contabilitate, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Marilena DONCEAN, CS III dr., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Carmen-Mariana DIACONU, prof. univ. asociat, dr., Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară „Ion Ionescu de la Brad”, Facultatea de Agronomie, Iași, România
Norina Consuela FORNA, prof. univ. dr., decanul Facultății de Medicină Dentară, Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa”, Iași
Elena FUIOR, prof. univ. dr., șefa Catedrei de Contabilitate, Finanțe și Bănci, Facultatea de Comerț, Finanțe și Contabilitate, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Viorica FULGA, conf. univ. dr., Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Ovidiu GHERASIM, CS III dr., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Serhii HAKMAN, prof. univ. dr., Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych”, Cernăuți, Ucraina; Cercet. docent, Centrul Bucovinean de Politologie, Cernăuți, Ucraina
Aureliu MĂRGINEANU, conf. univ. dr., Academia de Studii Economice a Moldovei, Chișinău, Republica Moldova
Ada ȘTAHOVSCHI, prof. univ. dr., Academia Militară a Forțelor Armate a RM, Chișinău, Republica Moldova
Alina SUSLENCO, conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova
Marinela RUSU, CS II dr., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Larisa ȘAVGA, prof. univ. dr. hab., Rector al Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
Alina HALLER, CS II dr., abilit., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Eugenia Maria PAȘCA, prof. univ. dr., Universitatea Națională de Arte „George Enescu”, Iași, România
Ion TALABĂ, CS II dr., ICES „Gh. Zane” – Academia Română Filiala Iași, Iași, România
Tatiana TOFAN, conf. univ. dr., Academia de Administrare Publică, Chișinău, Republica Moldova

CUPRINS

PREFAȚĂ	13
SECȚIUNEA 1. Aspecte cu impact social	15
Capitolul 1 – MĂSURILE DE ANTICRIZĂ IMPLEMENTATE DE MINISTERUL SĂNĂTĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	17
<i>Chapter 1 – ANTI-CRISIS MEASURES IMPLEMENTED BY THE MINISTRY OF HEALTH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Natalia CATANOI</i>	
Capitolul 2 – IMPLICAȚIILE MEDICINEI REPRODUCTIVE ASISTATE ASUPRA CREȘTERII DEMOGRAFICE	23
<i>Chapter 2 – THE IMPLICATIONS OF ASSISTED REPRODUCTIVE MEDICINE ON DEMOGRAPHIC GROWTH</i>	
<i>Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI</i>	
Capitolul 3 – SPECIFICUL ORGANIZĂRII ȘI PRESTĂRII SERVICIILOR MEDICO-SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA	31
<i>Chapter 3 – THE SPECIFICS OF THE ORGANIZATION AND PROVISION OF MEDICAL SOCIAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Ala GRECU</i>	
Capitolul 4 – ASPECTE MANAGERIALE ALE ÎMBUNĂTĂȚIREA BUNĂSTĂRII PERSOANELOR VÂRSTNICE PRIN DIMINUAREA EXCLUZIUNII SOCIALE	37
<i>Chapter 4 – MANAGERIAL ASPECTS OF IMPROVING THE WELL-BEING OF ELDERLY PERSONS BY REDUCING SOCIAL EXCLUSION</i>	
<i>Ecaterina HEGHEA, Iulia GARABAJI</i>	
Capitolul 5 – DEZVOLTAREA ABORDĂRIILOR TEORETICE PRIVIND VULNERABILITATEA SOCIALĂ BAZATĂ PE VENIT	47
<i>Chapter 5 – DEVELOPING THEORETICAL APPROACHES TO INCOME BASED SOCIAL VULNERABILITY</i>	
<i>Irina PAHOMII, Cristina UNGUR</i>	
Capitolul 6 – ASISTENȚA EXTERNĂ ȘI DINAMICA EVOLUȚIEI CALITĂȚII GUVERNĂRII	55
<i>Chapter 6 – FOREIGN ASSISTANCE AND THE DYNAMICS OF THE EVOLUTION OF THE QUALITY OF GOVERNANCE</i>	
<i>Angela POPOVICI</i>	

Capitolul 7 – DEZVOLTAREA AGRICULTURII ECOLOGICE ÎN LUME. UTILIZAREA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE ÎN AGRICULTURA ECOLÒGICĂ	65
<i>Chapter 7 – DEVELOPMENT OF THE ECOLOGICAL AGRICULTURE IN THE WORLD. THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ORGANIC FARMING</i>	

Raluca-Mihaela SANDU, Doina GURIȚĂ, Marilena DONCEAN

Capitolul 8 – EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRODUCERII MIERII DE ALBINI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL REFORMĂRII SECTORULUI AGRICOL NAȚIONAL.....	75
<i>Chapter 8 – THE EVOLUTION OF THE HONEY PRODUCTION INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE REFORM OF THE NATIONAL AGRICULTURAL SECTOR</i>	

Viorel TUREȚCHI

Capitolul 9 – IMPACTUL PIB-ului ASUPRA OCUPĂRII POPULAȚIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA	81
<i>GDP IMPACT ON THE POPULATION EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	

Svetlana ZAHAROV, Galina SAVELIEVA, Valentina COTELNIC

SECȚIUNEA 2. Comunicare psiho-pedagogică.....91

Capitolul 10 – DETERMINAREA RISCULUI DE INCENDIERE.....	93
<i>Chapter 10 – DETERMINING THE RISK OF ARSON</i>	

Felicia CEAUȘU

Capitolul 11 – DIMENSIUNEA FORMATIVĂ A COMUNICĂRII PEDAGOGICE.....	101
<i>Chapter 11 – THE EDUCATIONAL DIMENSION OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION</i>	

Ludmila CUTCOVSCHI

Capitolul 12 – PRACTICA YOGA ȘI SISTEMUL DE VALORI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ.....	109
<i>Chapter 12 – YOGA PRACTICE AND THE VALUE SYSTEM IN CONTEMPORARY SOCIETY</i>	

Mihaela-Anda DRAGOMIR

Capitolul 13 – PRACTICA INTERNAȚIONALĂ PRIVIND ASIGURAREA STĂRII DE BINE LA ELEVII PRIN PRISMA RELAȚIILOR INTERPERSONALE	117
<i>Chapter 13 – INTERNATIONAL PRACTICE REGARDING ENSURING THE WELL-BEING OF STUDENTS THROUGH THE PRISM OF INTERPERSONAL RELATIONS</i>	

Emilia FURDUI

Capitolul 14 – ÎN CĂUTAREA PROPRIEI IDENTITĂȚI – MATERIE ȘI GÂNDIRE	127
<i>Chapter 14 – IN SEARCH OF OWN IDENTITY – MATTER AND THOUGHT</i>	
<i>Corina MATEI GHERMAN, Vasile MATEI, Calistrat ROBU</i>	
Capitolul 15 – DEPENDENȚA DE TUTUN ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR	131
<i>Chapter 15 – TOBACCO ADDICTION AMONG ADOLESCENTS</i>	
<i>Traian HOIDRAG</i>	
Capitolul 16 – DIMENSIUNI TEORETICE ALE PERSOANELOR CU COMPORTAMENT ADICTIV	137
<i>Chapter 16 – THEORETICAL DIMENSIONS OF PERSONS WITH ADDICTIVE BEHAVIOR</i>	
<i>Miruna-Elena MOANȚĂ</i>	
Capitolul 17 – REZILIENȚA ÎN CONTEXT FAMILIAL ȘI ȘCOLAR	143
<i>Chapter 17 – RESILIENCE IN THE FAMILY AND SCHOOL CONTEXT</i>	
<i>Carmen PALAGHIA</i>	
Capitolul 18 – COPIII ȘI ADOLESCENȚII, VICTIME ALE TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE	159
<i>Chapter 18 – CHILDREN AND ADOLESCENTS, VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING</i>	
<i>Carmen PALAGHIA</i>	
Capitolul 19 – ABUZUL EMOȚIONAL ÎN RELAȚIILE DE CUPLU	175
<i>Chapter 19 – EMOTIONAL ABUSE IN COUPLE RELATIONSHIPS</i>	
<i>Marinela RUSU</i>	
Capitolul 20 – DIFERENȚE PSIHOSOCIALE ALE PERSOANELOR CU COMPORTAMENT ADICTIV	185
<i>Chapter 20 – PSYCHOSOCIAL DIFFERENCES OF PERSONS WITH ADDICTIVE BEHAVIOR</i>	
<i>Bogdan-Cristian VOICU</i>	
SECȚIUNEA 3. Educația artistică din Ucraina	193
Capitolul 21 – PRINCIPALE COMPONENTE ALE COMPETENȚEI PROFESIONALE ALE VIITORILOR MANAGERI DE ACTIVITĂȚI SOCIOCULTURALE	195
<i>Chapter 21 – MAIN COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS OF SOCIO-CULTURALE ACTIVITIES</i>	
<i>Yaroslav Yuriyovych AGIY</i>	

Capitolul 22 – CONȚINUTUL CONCEPTULUI DE „COMPETENȚĂ DE INFORMARE ȘI COMUNICARE” A VIITORILOR SPECIALIȘTI DIN SFERA „CULTURII ȘI ARTEI”	201
<i>Chapter 22 – CONTENT OF THE CONCEPT OF “INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE” OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF “CULTURE AND ART”</i>	
<i>Fedir Vasylovich APSHAY</i>	
Capitolul 23 – MODELAREA CONȚINUTULUI FORMĂRII PROFESIONALE A VIITORILOR SPECIALIȘTI ÎN ARTĂ MUZICALĂ ÎN CONTEXTUL PARADIGMEI EDUCAȚIEI MODERNE.....	211
<i>Chapter 23 – MODELING THE CONTENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN MUSICAL ART IN THE CONTEXT OF THE MODERN EDUCATION PARADIGM</i>	
<i>Volodymyr Fedorovych CHERKASOV</i>	
Capitolul 24 – FENOMENUL „COMPETENȚA ETNO-CULTURALĂ A VIITORULUI PROFESOR DE MUZĂ” ÎN MEDIU POLICULTURAL ȘTIINȚIFIC	219
<i>Chapter 24 – THE PHENOMENON “ETHNO-CULTURAL COMPETENCE OF THE FUTURE MUSIC TEACHER” IN A POLYCULTURAL SCIENTIFIC ENVIRONMENT</i>	
<i>Veronika Vasylivna GASNYUK</i>	
Capitolul 25 – FORMAREA VALORILOR ESTETICE ALE ELEVILOR PRIN FICȚIUNE	225
<i>Chapter 25 – THE FORMATION OF AESTHETIC VALUES OF STUDENTS BY MEANS OF FICTION</i>	
<i>Olga Borysivna KOZII</i>	
Capitolul 26 – FOLCLORUL NAȚIONAL ÎN MOȘTENIREA CREATIVĂ A KLAREI BALOG CA FACTOR ÎN FORMAREA UNEI LEGENDE NAȚIONALE	235
<i>Chapter 26 – FOLKLORE IN THE CREATIVE HERITAGE OF KLARA BALOG AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A NATIONAL LEGEND</i>	
<i>Olena Hennadiivna KRAVCHUK</i>	
Capitolul 27 – EDUCAȚIA COREOGRAFICĂ ÎN CONTEXT DE CERCETARE REGIONALĂ	243
<i>Chapter 27 – CHOREOGRAPHIC EDUCATION IN CONTEXT OF REGIONAL RESEARCH</i>	
<i>Iryna Volodymyrivna MUROVANA</i>	
Capitolul 28 – ABORDĂRI METODOLOGICE PRIVIND ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EDUCAȚIONALE INDEPENDENTE ALE SPECIALIȘTIILOR DIN DOMENIUL „CULTURĂ ȘI ARTE”	253
<i>Chapter 28 – METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITIES OF SPECIALISTS IN THE FIELD “CULTURE AND ARTS”</i>	
<i>Natalia Igorivna SHETELYA</i>	

Capitolul 29 – VIZIUNEA MODERNĂ EUROPEANĂ A CULTURII MUZICALE UCRAINIENE	261
<i>Chapter 29 – MODERN EUROPEAN VISION OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE</i>	
<i>Iryna Mykhaylivna SIKORSKA</i>	
Capitolul 30 – PROBLEME ȘI PERSPECTIVE ALE PREGĂTIREA LITERATURII DIDACTICĂ ȘI METODOLOGICĂ PENTRU INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DE ARTĂ.....	273
<i>Chapter 30 – PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE PREPARATION OF TEACHING AND METHODOLOGICAL LITERATURE FOR INSTITUTIONS OF HIGHER ART EDUCATION</i>	
<i>Tetyana Anatolyivna SMIRNOVA</i>	
Capitolul 31 – PRINCIPII DE FORMARE A COMPETENȚEI COMUNICATIVE A VIITORILOR SPECIALIȘTILOR ÎN SFERA SOCIO-CULTURALĂ	279
<i>Chapter 31 – PRINCIPLES OF FORMING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE</i>	
<i>Oksana Anatolyivna TELEP</i>	
SECȚIUNEA 4. Tendințe ale educației.....	285
Capitolul 32 – EDUCAȚIA INCLUZIVĂ – PROBLEMĂ ACTUALĂ A SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN REPUBLICA MOLDOVA	287
<i>Chapter 32 – INCLUSIVE EDUCATION – A CURRENT ISSUE OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Aliona BALAN</i>	
Capitolul 33 – IMPLEMENTAREA INOVAȚIILOR ÎN EDUCAȚIA ARTISTICĂ: CONDIȚIE NECESARĂ DEZVOLTĂRII CULTURALE DURABILE	295
<i>Chapter 33 – IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN ARTISTIC EDUCATION: A NECESSARY CONDITION FOR SUSTAINABLE CULTURAL DEVELOPMENT</i>	
<i>Tatiana BULARGA</i>	
Capitolul 34 – INVESTIGAȚII CONCEPTUALE ÎN EVOLUȚIA LITERATURII ROMÂNE.....	303
<i>Chapter 34 – CONCEPTUAL INVESTIGATIONS IN THE EVOLUTION OF ROMANIAN LITERATURE</i>	
<i>Elena-Cristina CIRSTEA</i>	
Capitolul 35 – OPTIMIZAREA MANAGEMENTULUI EDUCAȚIONAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA	309
<i>Chapter 35 – OPTIMIZING EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Diana DUCA, Tatiana GRIBINCEA</i>	

Capitolul 36 – VIZIUNI INTERPRETATIVE PRIVIND CONCERTUL NR. 1 PENTRU CORN ȘI ORCHESTRĂ DE W. A. MOZART	319
<i>Chapter 36 – INTERPRETATIVE VIEWS REGARDING THE CONCERT NO. 1 FOR HORN AND ORCHESTRA BY W. A. MOZART</i>	
<i>Petrea GÎSCĂ</i>	
Capitolul 37 – ANALIZA CALITĂȚII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ROMÂNESC ÎN CONTEXT EUROPEAN ȘI INTERNAȚIONAL	329
<i>Chapter 37 – ANALYSIS OF THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN IAȘI, IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT</i>	
<i>Petronela MATEESCU</i>	
Capitolul 38 – TENDINȚE ÎN EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR LA DISTANȚĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA.....	339
<i>Chapter 38 – TRENDS IN THE EVOLUTION OF HIGHER EDUCATION REMOTE LEARNING IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Georgeta MELNIC, Angela POPOVICI.....</i>	
Capitolul 39 – MĂSURI PENTRU DEZVOLTAREA, PROTECȚIA ȘI EXPLOATAREA REZULTATELOR ACTIVITĂȚII INTELLECTUALE: EXPERIENȚA REPUBLICII MOLDOVA.....	345
<i>Chapter 39 – MEASURES FOR THE DEVELOPMENT, PROTECTION AND EXPLOITATION OF THE RESULTS OF INTELLECTUAL ACTIVITY: THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA</i>	
<i>Alexandra NOVAC</i>	
Capitolul 40 – REMITENȚELE DIASPOREI ȘI EDUCAȚIA RURALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII.....	353
<i>Chapter 40 – DIASPORA REMITTANCES AND RURAL EDUCATION IN REPUBLIC OF MOLDOVA: CHALLENGES AND SOLUTIONS</i>	
<i>Silvia SAVCENCO, Mihail CIOBANU</i>	
Capitolul 41 – PREDAREA INTEGRATĂ LA CICLUL PRIMAR ÎN ZONELE TRANSFRONTALIERE.....	359
<i>Chapter 41 – INTEGRATED PRIMARY CYCLE TEACHING IN CROSS-BORDER AREAS</i>	
<i>Daniela SIMOIU</i>	
Capitolul 42 – FORMAREA LIMBAJULUI ÎN CICLUL ACHIZIȚIILOR FUNDAMENTALE	365
<i>Chapter 42 – LANGUAGE TRAINING IN THE FUNDAMENTAL ACQUISITION CYCLE</i>	
<i>Elena-Bianca STELEA</i>	

Capitolul 43 – PROVOCĂRI ÎN CULTIVAREA EDUCAȚIEI STEAM: INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR PE CALEA POSTMODERNISMULUI	373

*Chapter 43 – CHALLENGES IN CULTIVATING STEAM EDUCATION:
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ON THE PATH OF
POSTMODERNISM*

Alina SUSLENCO, Ciprian ALECU

PREFAȚĂ

Evoluția societății din zona intitulată Euroregiunea Siret-Prut-Nistru a mizat întotdeauna pe două dimensiuni fundamentale, mediul natural și cultura. Procesul de dezvoltare în această regiune a fost posibil prin valorificarea resurselor sale naturale, susținute de valorile culturale și morale, care au modelat identitatea locuitorilor euroregiunii.

Dinamica activității științifice din cadrul colectivului de economie al Institutului de Cercetări Economice și Sociale „Gh. Zane” continuă să aibă în vedere problematica atât de actuală și complexă a euroregiunilor găsim de la început în Primăria Iași, Asociația Euroregiunii Siret Prut Nistru, S.C. Eastern Marketing Insights S.R.L, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți – Republica Moldova respectiv Universitatea Cooperatist – Comercială, Chișinău, Republica Moldova parteneri sinceri și doritori de aprofundarea problematicii cooperării în acest spațiu European. În anul în curs s-au alăturat încă 2 parteneri cu care sunt semnate acorduri de colaborare a părților pentru organizarea conferinței prin acțiuni care să sprijine acest eveniment. Acești doi parteneri sunt: Instituția Comună de Învățământ Superior „Academia de Cultură și Arte” Consiliul Regional Transcarpatic din Ucraina respectiv Institutul Național pentru Pregătirea și Perfecționarea Avocaților – Centrul Teritorial Iași (I.N.P.P.A. – C.T. Iași).

Studiile adunate în acest volum sunt rezultatul eforturilor depuse de un grup de cercetători care au răspuns invitației de a participa la cea de a XX-a ediție a conferinței internaționale „Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere”, manifestare care s-a desfășurat la Iași în data de 25 octombrie 2024.

Subiectele acestui volum colectiv al conferinței se înscrie în categoria lucrărilor de analiză a unei multitudini de probleme ce abordează domenii de top ale cercetării economice și sociale. Ele au o importanță deosebită în ceea ce privește strategiile de dezvoltare pentru euroregiuni. Sunt analizate o multitudine de aspecte de la punerea problemei și până la finalitatea ei. Astfel în prima secțiune intitulată „Aspecte cu impact social” sunt analizate elemente de importanță majoră cum ar fi: măsurile de anticriză implementate de ministerul sănătății din Republica Moldova, implicațiile medicinei reproductive asistate asupra creșterii demografice, specificul organizării și prestării serviciilor medico-sociale în Republica Moldova.

Scopul principal al măsurilor anticriză a fost de a consolida capacitatea sistemului de sănătate, de a îmbunătăți accesul la servicii medicale și de a asigura o reacție rapidă și eficientă în situații de urgență. Deși aceste măsuri au adus progrese semnificative, ele au evidențiat și vulnerabilitățile existente în sistemul de sănătate. În continuare în cadrul aceleiași secțiuni sunt analizate aspecte manageriale ale îmbunătățirea bunăstării persoanelor vârstnice prin diminuarea excluziunii sociale, dezvoltarea abordărilor teoretice privind vulnerabilitatea socială bazată pe venit, asistența externă și dinamica evoluției calității guvernării.

Este cercetat conceptul de vulnerabilitatea socială, privit prin prisma componentei economice și sunt analizate aspectele teoretice ale acestei dimensiuni economice, ceea ce poate influența capacitatea indivizilor și comunităților de a face față și de a se recupera din situații de risc oferind o bază solidă pentru intervenții strategice și politici publice mai incluzive și reziliente.

În literatura de specialitate, asistența financiară externă rămâne o temă actuală, dar extrem de complexă și controversată, datorită abordărilor variate ale autorilor din domeniu. Demn de remarcat sunt studiile care se referă la dezvoltarea agriculturii ecologice în lume, utilizarea inteligenței artificiale în agricultura ecologică, evoluția industriei producerii mierii de albine din Republica Moldova în contextul reformării sectorului agricol național respectiv impactul PIB-ului asupra ocupării populației în Republica Moldova.

A doua secțiune intitulată „Comunicare Psiho-Pedagogică” analizează interesul sporit pentru comunicare și științele comunicării. Nu mai miră lumea contemporană este cunoscut faptul, că orice persoană trebuie să poată comunica eficient (în limba maternă și în limbi străine)

pentru a se realiza și a se promova în orice grup social ca o personalitate cu multe calități și valori.

Volumul prezintă studii aprofundate cercetate care se referă la determinarea riscului de arson, asistența socială în școală și creșterea rezilienței în context familial și școlar, intervenții ale asistentului social în lucrul cu victimele traficului de ființe umane, abuzul emoțional în relațiile de cuplu, practica yoga și sistemul de valori în societatea contemporană, practica internațională privind asigurarea stării de bine la elevi prin prisma relațiilor interpersonale, în căutarea propriei identități – materie și gândire, dependența de tutun în rândul adolescenților, dimensiuni teoretice ale persoanelor cu comportament adictiv, diferențe psihosociale ale persoanelor cu comportament adictiv.

În continuare secțiunea „Educația artistică din Ucraina” – ne aduce în prim plan contribuția unor specialiști, profesori, cercetători din Ucraina privind procesul artistic-educational din cultură și artă. Reprezintă al doilea an când o secțiune este dedicată unei echipe din spațiul academic vecin nouă și sperăm că punctele de vedere exprimate vor sta la baza unei frumoase colaborări de succes în viitor.

Pe parcursul tematicii cercetate în secțiunea „Tendințe ale educației în spațiul transfrontalier” se remarcă elemente privind educația în spațiul transfrontalier. Structura de cooperare transfrontalieră Euroregiunea Siret Prut Nistru se prezintă în etapa actuală ca un instrument modern și eficient de colaborare în scopul îmbunătățirii calității vieții și înțelegerii reciproce în spațiul euroregiunii. Astfel, întâlnim studii de cercetare bine documentate privind educația incluzivă – problemă actuală a sistemului de învățământ din Republica Moldova, optimizarea managementului educațional în Republica Moldova, tendințe în evoluția învățământului superior la distanță în Republica Moldova, măsuri pentru dezvoltarea, protecția și exploatarea rezultatelor activității intelectuale – experiența Republicii Moldova, remitențele diasporei și educația rurală din Republica Moldova.

Cercetarea continuă cu implementarea inovațiilor în educația artistică – condiție necesară dezvoltării culturale durabile, investigații conceptuale în evoluția literaturii române, analiza calității învățământului superior românesc în context european și internațional, predarea integrată la ciclul primar în zonele transfrontaliere, formarea limbajului în ciclul achizițiilor fundamentale, viziuni interpretative privind Concertul Nr. 1 pentru corn și orchestră de W. A. Mozart.

Mulțumim pe această cale tuturor instituțiilor coorganizatoare pentru implicarea în desfășurarea conferinței și tuturor referenților în dezvoltarea acestui proiect editorial.

CS III dr. Marilena Doncean

SECȚIUNEA 1.

Aspecte cu impact social

Capitolul 1 – MĂSURILE DE ANTICRIZĂ IMPLEMENTATE DE MINISTERUL SĂNĂTĂȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 1 – ANTI-CRISIS MEASURES IMPLEMENTED BY THE MINISTRY OF HEALTH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Natalia CATANOI¹

Abstract

The topicality of the topic of the anti-crisis measures implemented by the Ministry of Health of the Republic of Moldova is influenced by crisis-generating events, which had a significant impact on the health system. In recent years, these measures have been essential to manage various crises, such as the COVID-19 pandemic and other public health problems. While these measures have helped improve response capacity and the adoption of new technologies, they have also exposed existing vulnerabilities in the health system. The implementation of these measures and lessons learned will contribute to the strengthening of the health system in the Republic of Moldova, ensuring a greater capacity to respond to future crises and improving access to health services for all citizens. It is essential that lessons learned during crises are used to strengthen the health system, ensure sustainability of financing and reduce inequalities in access to health services.

Keywords: crisis, systemic approach to crisis, health, management

JEL: H11; H 12

Introducere

Actualitatea temei referitoare la măsurile de anticriză implementate de Ministerul Sănătății din Republica Moldova este profund influențată de evenimentele recente care au generat crize majore, având un impact semnificativ asupra sistemului medical. Crizele, inclusiv pandemia de COVID-19 și alte situații de urgență, au demonstrat că impactul acestora asupra sistemului de sănătate este profund și multifacțat, afectând nu doar funcționarea zilnică a instituțiilor medicale, ci și sănătatea publică, economia și coeziunea socială.

În contextul acestor crize, măsurile de anticriză implementate au avut un rol esențial. Scopul principal al acestor măsuri a fost de a consolida capacitatea sistemului de sănătate, de a îmbunătăți accesul la servicii medicale și de a asigura o reacție rapidă și eficientă în situații de urgență. Deși aceste măsuri au adus progrese semnificative, ele au evidențiat și vulnerabilitățile existente în sistemul de sănătate.

Implementarea acestor măsuri și lecțiile învățate din gestionarea crizelor recente sunt cruciale pentru consolidarea sistemului de sănătate din Republica Moldova. Este esențial ca aceste lecții să fie utilizate pentru a întări infrastructura și procesele din cadrul sistemului medical, asigurând astfel o capacitate de răspuns mai mare în fața crizelor viitoare. În plus, îmbunătățirea accesului la servicii medicale pentru toți cetățenii și asigurarea sustenabilității finanțării sunt priorități fundamentale (PPRCoronavirus, 2020).

Teoria crizelor subliniază importanța pregătirii proactive pentru a face față situațiilor imprevizibile și a minimiza impactul acestora asupra organizațiilor. Organizațiile care anticipează potențiale crize și elaborează din timp un plan de acțiuni de răspuns au o probabilitate mult mai mare de a gestiona eficient astfel de evenimente, limitând daunele și asigurând continuitatea activităților lor (Cristache, 2012).

Organizarea sistemului medical a fost și rămâne un domeniu extrem de dinamic, influențat de o multitudine de factori politici, economici și sociali. Această flexibilitate, deși necesară pentru adaptarea la schimbări rapide, poate, de asemenea, genera vulnerabilități în gestionarea crizelor,

¹ Doctorandă, Școala doctorală USM, Chișinău, Republica Moldova, natalia.catanoi@usmf.md

mai ales în lipsa unei planificări și coordonări adecvate. ***Problematica crizelor și gestionarea acestora*** reprezintă o preocupare constantă la nivel global. Specialiștii și analiștii din domeniul sănătății publice și al managementului de criză au studiat intens modul în care sistemele de sănătate pot răspunde mai eficient în fața unor provocări majore, fie că este vorba despre pandemii, dezastre naturale, conflicte armate sau alte situații de urgență. Aceste studii și analize oferă o înțelegere profundă a nevoii de ***pregătire și planificare strategică, coordonare și colaborare intersectorială și de flexibilitate și adaptabilitate în implementarea măsurilor***. Statele și organizațiile internaționale trebuie să adopte planuri de urgență bine definite, care să permită o reacție rapidă și coordonată în fața crizelor. Este esențială cooperarea între diverse sectoare, inclusiv sănătate, securitate, economie și educație, pentru a răspunde eficient în timpul crizelor, iar sistemele medicale trebuie să rămână flexibile pentru a se adapta rapid la evoluția situațiilor de criză, dar și să evite întârzierile birocratice care pot compromite eficiența răspunsului (Ojovanu, 2020).

În ceea ce privește acțiunile Ministerului Sănătății din Republica Moldova, studiile și literatura de specialitate sugerează că eficiența acestor acțiuni a variat, în funcție de context și de implementarea măsurilor propuse.

Metode de cercetare

La elaborarea articolului, au fost studiate și analizate diverse surse teoretice și practice pentru a oferi o imagine comprehensivă asupra gestionării crizelor de către Ministerul Sănătății (MS) din Republica Moldova. S-au analizat diverse documente oficiale și acte normative emise de Ministerul Sănătății, care reglementează procedurile și măsurile de răspuns la crize. Această analiză a ajutat la înțelegerea cadrului legal și a politicilor adoptate, evaluându-le în termeni de eficiență și aplicabilitate practică

Rezultate și discuții

Crizele globale din ultimii ani, inclusiv pandemia de COVID-19 și alte provocări majore, au afectat țări la nivel mondial, inclusiv Republica Moldova. În fața acestor crize, diferite state au acționat rapid și eficient prin planificare strategică și implementarea de măsuri adecvate. În Republica Moldova, măsurile de anticriză implementate în sectorul sanitar au vizat îmbunătățirea capacității de răspuns la diverse crize, cum ar fi pandemia de COVID-19, problemele economice și alte situații de urgență care au impact asupra sănătății publice. Aceste măsuri au fost adoptate de Ministerul Sănătății și de alte instituții guvernamentale, având drept scop consolidarea sistemului de sănătate, asigurarea accesului la servicii medicale esențiale și protejarea sănătății publice (OMS, 2021).

Ministerul Sănătății a emis o serie de acte normative pentru a gestiona eficient crizele sanitare, inclusiv reglementări privind măsurile de prevenție și control, standarde pentru tratamente și protocoale de intervenție. Aceste acte au inclus reguli privind distanțarea socială, utilizarea echipamentelor de protecție și gestionarea resurselor de sănătate. În contextul pandemiei COVID-19, au fost adoptate măsuri excepționale, inclusiv decretarea stării de urgență, pentru a permite o reacție rapidă și coordonată la nivel național (Strategia, 2021-2023).

În ultimii ani, Republica Moldova a realizat investiții semnificative în modernizarea spitalelor și a altor instituții medicale, având scopul de a îmbunătăți calitatea îngrijirii și de a răspunde mai eficient nevoilor de sănătate ale populației. S-au realizat investiții pentru extinderea numărului de paturi în secțiile de terapie intensivă și pentru dotarea acestora cu echipamente medicale de ultimă generație, iar personalul medical a beneficiat de instruire și formare continuă

pentru a utiliza noile echipamente și pentru a aplica cele mai recente protocoale de îngrijire intensivă. A fost implementat un program de formare continuă pentru personalul medical, inclusiv cursuri de pregătire în gestionarea situațiilor de urgență și de asemenea, au fost adoptate măsuri pentru a atrage și a menține cadrele medicale în sistem, inclusiv creșteri salariale și îmbunătățirea condițiilor de muncă.

Ministerul a lucrat pentru a asigura disponibilitatea continuă a medicamentelor și au fost elaborate și actualizate protocoalele de tratament și ghidurile clinice pentru a gestiona mai bine bolile cronice și acute în contextul crizelor. S-au făcut investiții în dezvoltarea și implementarea tehnologiilor noi, precum sisteme de monitorizare digitală și software, și pentru gestionarea informațiilor medicale și a datelor pacienților. S-a dezvoltat telemedicina și a alte forme de îngrijire digitală pentru a asigura accesul pacienților la consultații și monitorizare la distanță, reducând astfel riscul de expunere la infecții.

Ministerul a elaborat planuri strategice pentru gestionarea crizelor în sănătate, implicând coordonarea cu alte ministere și instituții guvernamentale pentru a asigura o reacție integrată și rapidă în cazuri de urgență. A fost lansată o campanie intensivă de informare pentru a educa populația cu privire la măsurile de prevenire a infecțiilor și la importanța vaccinării, precum și pentru a combate dezinformarea și a crește gradul de conștientizare privind sănătatea publică.

Aceste măsuri reflectă eforturile Ministerului Sănătății de a îmbunătăți reziliența sistemului de sănătate din Republica Moldova și de a pregăti țara pentru a face față provocărilor viitoare (WHO, 2019). Deși măsurile adoptate de Ministerul Sănătății au contribuit semnificativ la consolidarea capacității sistemului de sănătate și la îmbunătățirea accesului la servicii medicale, acestea au și evidențiat numeroase provocări și limitări preexistente și anume:

Criza a scos în evidență deficitul de personal medical și suprasolicitarea acestuia, precum și necesitatea continuării investițiilor în educația și formarea personalului pentru a putea răspunde mai bine situațiilor de urgență. S-a observat că populațiile din zonele rurale și periferice au avut acces limitat la servicii medicale de calitate comparativ cu zonele urbane, relevând inegalități majore în distribuția infrastructurii și a resurselor medicale. În timpul crizelor, cum ar fi pandemia de COVID-19, au existat probleme în ceea ce privește gestionarea stocurilor de medicamente, echipamente de protecție și alte materiale medicale, scoțând în evidență necesitatea unei mai bune planificări logistice și a unor lanțuri de aprovizionare mai eficiente. Deși s-au făcut investiții semnificative în modernizarea instituțiilor medicale, criza a arătat că multe unități de sănătate nu erau pregătite să facă față unui număr mare de pacienți, în special în ceea ce privește secțiile de terapie intensivă și echipamentele specializate (Rubanovici et al., 2020).

Unele măsuri anticriză au scos la iveală dificultăți în coordonarea eficientă între diferitele niveluri ale guvernului și între instituțiile de sănătate publică, subliniind necesitatea unor canale de comunicare și planuri de răspuns mai bine integrate.

Dezinformarea și scepticismul față de măsurile de sănătate publică, în special vaccinarea, au fost probleme semnificative în multe țări, inclusiv în Republica Moldova. Aceste fenomene au subliniat importanța unor campanii de informare publică mai bine structurate și mai persuasive. Abordarea acestor provocări necesită un efort concertat din partea autorităților de sănătate publică, mass-media, liderilor comunității și a altor părți interesate pentru a construi încrederea publicului și a promova măsuri de sănătate publică eficiente (Declarația, 2020).

Identificarea acestor vulnerabilități este esențială pentru formularea unor strategii pe termen lung, care să includă îmbunătățirea infrastructurii, pregătirea resurselor umane, și optimizarea proceselor de coordonare și comunicare, asigurând astfel un sistem de sănătate mai rezilient și mai bine pregătit pentru viitoarele crize.

Crizele sunt, de obicei, imprevizibile și se dezvoltă rapid, necesitând răspunsuri imediate și bine coordonate. Instituțiile trebuie să fie capabile să ia decizii rapide și să acționeze prompt pentru a limita impactul negativ. Organizațiile care anticipează potențiale crize și elaborează din timp un plan de acțiuni de răspuns au o probabilitate mult mai mare de a gestiona eficient astfel de evenimente, limitând daunele și asigurând continuitatea activităților lor.

Managementul eficient al crizelor în domeniul sănătății implică o abordare sistematică și bine coordonată pentru a răspunde la situații de urgență și a minimiza impactul asupra populației. Specialiștii în domeniul sănătății propun adesea următorii pași esențiali pentru un management eficient al crizelor: planificare și pregătire, identificarea și evaluarea crizei, coordonare și comunicare, monitorizare și ajustare cu îmbunătățire continuă a planurilor (Programul 2021-2025).

Managementul eficient al crizelor în domeniul sănătății include:

- *Elaborarea planurilor de criză* detaliate care să includă scenariile posibile, resurse necesare, responsabilități și proceduri de răspuns împreună cu instruirea personalului medical și al altor angajați implicați în gestionarea situațiilor de urgență.
- *Identificarea și asigurarea resurselor necesare*, inclusiv echipamente, medicamente și personal suplimentar, pentru a face față eficient unei crize.
- *Stabilirea sistemelor de monitorizare* pentru a detecta semnele timpurii ale unei crize și a evalua impactul potențial asupra sănătății publice și realizarea evaluărilor rapide ale riscurilor pentru a determina gravitatea crizei și a prioritiza resursele și intervențiile în consecință.
- *Stabilirea unui sistem de coordonare eficient* între diferite agenții guvernamentale, organizații de sănătate, și alte părți interesate, pentru a asigura un răspuns integrat și eficient precum și dezvoltarea și implementarea unui plan de comunicare pentru a informa publicul și toate părțile implicate despre măsurile de urgență, recomandări și actualizări. Este important ca mesajele să fie clare, consistente și bazate pe dovezi.
- *Alocarea și utilizarea eficientă a resurselor disponibile* pentru a răspunde cerințelor crizei, inclusiv personal, echipamente și medicamente.
- *Urmărirea și evaluarea în timp real a situației* pentru a ajusta strategiile și intervențiile în funcție de evoluția crizei și de feedback-ul de la teren.
- *Revizuirea și ajustarea planurilor de răspuns* pe baza observațiilor și datelor colectate pentru a îmbunătăți eficiența și adaptabilitatea în timpul crizei.
- *Actualizarea periodică a planurilor de criză și a strategiilor de răspuns* în baza experiențelor anterioare și a noilor descoperiri și tehnologii și continuarea instruirii și pregătirii personalului pentru a asigura că aceștia sunt pregătiți să facă față viitoarelor crize (Seyedeh et al., 2024).

Concluzii

Pregătirea din timp și implementarea eficientă a unui plan de acțiuni de răspuns la criză sunt esențiale pentru limitarea impactului acestor situații asupra performanței organizațiilor. O atenție sporită asupra gestionării crizelor poate asigura stabilitatea pe termen lung și menținerea încrederii investitorilor și a altor părți interesate.

Măsurile de anticriză implementate de Ministerul Sănătății au avut un impact pozitiv asupra sistemului de sănătate, contribuind la îmbunătățirea infrastructurii și a capacității de

răspuns. Planurile de răspuns la criză, care includ scenarii detaliate și proceduri clare, au fost un pas important în consolidarea capacității de gestionare a crizelor.

Deși Ministerul a reușit să răspundă relativ rapid la crize, coordonarea între agențiile și organizațiile implicate a fost uneori dificilă din cauza contextului politic și administrativ complex. Îmbunătățirea mecanismelor de coordonare și comunicare între instituțiile de sănătate publică și alte părți interesate este esențială pentru un răspuns mai eficient în viitor.

Campaniile de informare publică au fost foarte importante și eficiente, dar s-au confruntat cu provocări legate de dezinformare și scepticism față de măsurile de sănătate. Este necesară o abordare mai bine structurată și mai persuasivă pentru a contracara efectele negative ale dezinformării și pentru a spori eficiența comunicării publice.

Există o necesitate continuă de revizuire și actualizare a planurilor de răspuns la criză pentru a reflecta lecțiile învățate din experiențele anterioare. Aceasta include actualizarea strategiilor de coordonare, comunicare și informare pentru a răspunde mai bine provocărilor viitoare.

Bibliografie

1. *Planul de pregătire și răspuns la infecția cu Coronavirus de tip nou (COVID-19)*, Republica Moldova, Versiunea 2. Aprobata prin Hotărârea Comisiei Extraordinare de Sănătate Publică, nr. 30 din 11 septembrie 2020, 66 p.
2. Cristache N. (2012), *Managementul situațiilor de criză organizațională*. În Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, nr. 1 (7), pp. 22-27
3. Ojovanu V. (2020), *Actualități și perspective ale implementării potențialului bioeticii în spațiul socio-medical*. În Sănătatea, Medicina și Bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare, Materialele Conferinței Științifice Internaționale, ediția a III-a, 2020, pp. 11-18. ISBN 978-9975-56-805-0.
4. Rubanovici L., Rusnac D. (2020), *Careva provocări bioetice ale sistemului de sănătate în pandemia COVID-19*. În Sănătatea, Medicina și Bioetica în societatea contemporană: studii inter și pluridisciplinare, Materialele Conferinței Științifice Internaționale, ediția a III-a, 2020, pp. 79-87. ISBN 978-9975-56-805-0.
5. *Raportul privind evaluarea sistemului de asistență medicală de urgență și acțiunile prioritare bazate pe consens: Republica Moldova*. Organizația Mondială a Sănătății, 2021, 32 p.
6. *Strategia de comunicare și planul de acțiune pentru implementarea strategiei de comunicare 2021-2023*, 89 p.
7. World Health Organization. Regional Office for Europe. (2019), *Accountability as a driver of health equity*. World Health Organization. Regional Office for Europe.
8. Concluziile Consiliului privind învățămintele desprinse în domeniul sănătății în contextul COVID-19. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2020:450:FULL&from> (accesat la 01 mai, 2024).
9. Declarația cu privire la criza provocată de pandemia COVID19 și modul în care noi, ca națiune, putem răspunde colectiv acestei pandemii. International Labour Organization. Martie 2020, 8 p.
10. Seyedeh Gelareh Emami, Valentina Lorenzoni, Giuseppe Turchetti (2024), *Towards Resilient Healthcare Systems: A Framework for Crisis Management*. International Journal of Environmental Research and Public Health, nr.21(3): 286. PubMed.

Capitolul 2 – IMPLICAȚIILE MEDICINEI REPRODUCTIVE ASISTATE ASUPRA CREȘTERII DEMOGRAFICE

Chapter 2 – THE IMPLICATIONS OF ASSISTED REPRODUCTIVE MEDICINE ON DEMOGRAPHIC GROWTH

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI¹

Abstract

The research on the impact of assisted reproductive medicine on the demographic situation is particularly relevant in societies with unfavourable characteristics, including the Republic of Moldova, which is exacerbated by low fertility rates, demographic aging, and the growing depopulation phenomenon. The postponement of childbirth and the frequent spread of various sexually transmitted diseases further intensify the issue of infertility. Thus, the application of assisted reproductive medicine is becoming an increasingly present reality, being used both for treating biological infertility and for social reasons (lack of a partner etc.). The article reflects aspects regarding the specifics of applying assisted reproductive medicine in the Republic of Moldova, as well as the difficulties (financial, legal, ethical, psychological) in accessing these technologies. Special attention is given to the analysis of the legal framework in the Republic of Moldova compared to other European countries. Against the backdrop of the population's poor reproductive health, although the number of live births conceived through assisted reproductive medicine is low, an increase in birth rates can still be facilitated through the implementation of assisted reproductive medicine. In this context, demographic policies play an essential role in supporting infertile couples to benefit from assisted reproductive medicine services.

Keywords: infertility, assisted reproductive technologies

JEL: J08, J12, J13, J22, J23

Introducere

Infertilitatea este o condiție destabilizatoare pentru cupluri, care cauzează durere, rușine, izolare, stres și duce la o calitate scăzută a vieții. În termeni medicali infertilitatea reprezintă incapacitatea unei femei de a concepe sau a unui bărbat de a induce o sarcină timp de un an de relații sexuale regulate fără utilizarea metodelor de contracepție.

În prezent, problema infertilității, de la o problemă privată devine un factor cu implicații asupra evoluției demografice a societății. Cercetarea impactului medicinei reproductive asistate asupra situației demografice este actuală îndeosebi în societățile cu o caracteristică nefavorabilă, inclusiv Republica Moldova, care este agravată de nivelul scăzut de fertilitate, îmbătrânirea demografică și fenomenul de depopulare care ia proporții.

În Republica Moldova nu există măsurători exacte ale dimensiunilor fenomenului infertilității, în literatura de specialitate fiind vehiculate mai multe cifre. Astfel, potrivit datelor Mapei globale de fertilitate, Republica Moldova ocupă locul doi în lume după prevalența infertilității primare de 3,4% la femeile de 20-44 de ani, care timp de cinci ani nu pot da naștere unui copil viu, și la fel un loc de frunte în prevalența infertilității secundare de 21,2% la aceeași categorie de femei (Cauș, 2021). Conform datelor studiului Generații și Gen, circa 11 la sută dintre cuplurile de vârstă reproductivă din Republica Moldova declară că se confruntă cu problema incapacității de a concepe. Este de menționat că studiul nu atestă diferențe statistice semnificative privind infertilitatea raportată de către femei și bărbați. Ponderea femeilor care au declarat că întâmpină dificultăți în a concepe este de circa 12% și 10% bărbați declară incapacitatea de a induce o sarcină. Acest fapt demonstrează că infertilitatea nu este o afecțiune specifică doar

¹ Cercetător științific coordonator, dr., Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova, i_sinchevici@yahoo.com

femeilor. Limitarea capacității de a concepe înregistrează valori mai mari în mediul urban (13,4%) comparativ cu mediul rural (9,3%). Totodată, este de menționat că atât la bărbați cât și la femei, valoarea acestui indicator este mai mare în Chișinău comparativ cu celelalte teritorii ale țării (Ciubotaru, 2022).

Răspândirea frecventă a diverselor patologii sexual-transmisibile accentuează problema infertilității. De asemenea, există o tendință de a amâna nașterea primului copil până la o vârstă mai înaintată, ceea ce este legată de schimbările de valori, acordându-se prioritate pentru carieră, familie, dragoste, autorealizare. În contextul creșterii nivelului de educație al femeilor și unei mai mari disponibilități de oportunități pentru femei pe piața muncii – copiii ridică problema „costurilor de oportunitate”.

Nivelurile scăzute de fertilitate înregistrate în țările cu venituri mari ar putea fi interpretate ca o consecință temporară a scăderii fertilității la vârste mai fragede, care în cele din urmă va fi recuperată mai târziu în viața reproductivă. Cu toate acestea, din perspectivă biologică, recuperarea nașterilor nu poate fi considerabilă, deoarece expunerea este transferată la vârste mai înaintate când probabilitatea de a naște este mai mică din cauza efectului negativ al vârstei asupra fecundității.

Infertilitatea, aspecte statistice

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică, vârsta medie a mamei la prima naștere, în Republica Moldova în anul 2023, a constituit 25,3 ani. Femeile din mediul rural au născut la o vârstă mai tânără – 23,9 ani, comparativ cu cele din mediul urban – 27,3 ani. Distribuția nașcuților-vii în funcție de vârsta mamei evocă concentrarea acestora în intervalul de vârstă de la 25 ani până la 34 ani (cu 54,8% din total nașcuți-vii). Creșterea vârstei la nașterea primului copil este, fără îndoială, legată de riscurile de deteriorare a sănătății reproductive și de apariția infertilității secundare (Bogomiagkova&Lomonosova, 2017). Fertilitatea scade odată cu vârsta atât la bărbați, cât și la femei, însă la sexul feminin influența vârstei asupra conceperii este mai pronunțată decât la cel masculin. Capacitatea de a concepe o sarcină scade de aproape două ori la femeile după 30 de ani, comparativ cu cele de 20 de ani, și scade semnificativ după vârsta de 35 de ani. Astfel, dacă la 30 de ani șansa de a concepe spontan într-un ciclu este de 20%, la 40 de ani aceasta constituie 5% (Cauș, 2021).

Există două tipuri majore de infertilitate din punct de vedere medical: infertilitatea primară și secundară. Infertilitatea secundară este cea mai comună formă de infertilitate feminină la nivel global, adesea din cauza infecțiilor tractului reproductiv. Cercetările privind cauzele infertilității indică faptul că: între 20% și 30% din cazurile de infertilitate sunt explicate de cauze fiziologice la bărbați; între 20% și 35% din cazurile de infertilitate sunt explicate de cauze fiziologice la femei; între 25% și 40% din cazurile de infertilitate se datorează unei probleme la ambii parteneri; în 10% până la 20% dintre cazuri, nu se găsește nicio cauză (Keane et al., 2017).

Dorința naturală de a avea copii este comună oricărei persoane. Totodată, copiii sunt foarte importanți în cultura populației Republicii Moldova, deoarece o familie fără copii este adesea văzută ca incompletă. Infertilitatea reprezintă o experiență în măsură mai mare deprimantă pentru femei decât pentru bărbați, din cauza presiunii asupra acestora atât din partea familiei, cât și a societății. În societatea noastră cuplurile care se confruntă cu infertilitatea sunt stigmatizate negativ de cei din jur. Îndeosebi, există un stigmat social puternic când vine vorba de infertilitatea masculină. În opinia publică, infertilitatea masculină este în mod nejustificat asociată cu impotența, așa că nimeni nu dorește să o dezvăluie nici măcar rudelor apropiate.

În situația în care nu se poate concepe, purta și naște un copil în mod natural, tehnologiile de reproducere asistată sunt un instrument care permite bărbaților și femeilor să-și realizeze

dreptul reproductiv și să devină părinți. Astfel, aplicarea medicinei reproductive asistate este o realitate tot mai prezentă, fiind utilizată atât în tratamentul infertilității biologice, cât și din motive sociale (lipsa unui partener etc.).

Reproducerea umană asistată medical nu vindecă, ci doar oferă o „porțiță” de ocolire a problemelor respective și atingerea scopului prin alte mijloace. Astfel, ea nu reprezintă o terapie, ci un serviciu medical (Cauș, 2021).

Tehnologiile de reproducere asistată oferă posibilitatea de a deveni părinți pentru cuplurile care se confruntă cu problema infertilității, cea mai populară fiind fertilizarea in vitro. În conformitate cu cadrul legal al Republicii Moldova fertilizarea in vitro cu transferul intrauterin al embrionilor reprezintă o metodă de bază în tratamentul infertilității. Indicațiile principale pentru apelarea la fertilizarea in vitro sunt infertilitatea feminină și/sau masculină, când alte metode de tratament sunt imposibile sau fără de efect. La fertilizarea in vitro are acces orice cuplu, orice femeie solitară, care suferă de infertilitate, dacă au luat o decizie informată de folosire a acestei metode. Pentru a recurge la fertilizarea in vitro, femeia și bărbatul trebuie să corespundă criteriilor medicale necesare privind starea de sănătate fizică și mentală. Vârsta-limită pentru efectuarea fertilizării in vitro cu oocitele proprii este de 45 de ani, iar pentru folosirea oocitelor donate – de 50 de ani. Pentru obținerea de embrioni prin aplicarea tehnologiei de fertilizare in vitro pot fi folosiți: a) gameții (oocitele și spermatozoizii) proprii ai cuplului căsătorit sau ai cuplului aflat în concubinaj, care a solicitat, de comun acord, aplicarea fertilizării in vitro; b) sperma proprie a cuplului căsătorit sau a cuplului aflat în concubinaj și oocitele donate; c) oocitele proprii ale cuplului căsătorit sau ale cuplului aflat în concubinaj și sperma donată (în cazul femeilor solitare – numai sperma de la un donator anonim); d) oocitele donate și spermatozoizii donați (Legea Nr. 138 din 15-06-2012 privind sănătatea reproducerii).

Deși, tehnologiile de reproducere asistată devin din ce în ce mai răspândite în Republica Moldova, predomină o serie de dificultăți (financiare, juridice, etice, psihologice) în accesarea acestor tehnologii de către cupluri.

Toate centrele care efectuează proceduri de reproducere medical asistată sunt din mediul privat, ceea ce complică accesul la aceste servicii pentru grupurile de populație cu venituri mici. În funcție de tipul de tehnologie de reproducere asistată, costul serviciilor variază de la 29000 la 71.000 de lei pentru o procedură. Aceasta nu include costul examinării suplimentare. Este important de menționat că câștigul salarial mediu lunar brut, lei în Republica Moldova în 2023 a fost de 12 209,2 lei (circa 620 euro), conform datelor Biroului Național de Statistică.

Bariere

Costurile medicale reprezintă cea mai importantă barieră, chiar și pentru persoanele cu venituri mari. În țara noastră, tratamentul problemelor de infertilitate este facilitat parțial de stat și doar pentru un număr restrâns de pacienți. Astfel, cele mai multe cupluri, singure suportă costurile ridicate din cauza perioadei îndelungate de examinare a dosarelor. Unele persoane pentru a achita costul tratamentelor și a procedurilor medicale recurg la comercializarea unor bunuri valoroase sau la accesarea unor credite/împrumuturi. Acest lucru denotă că categoriile de populație care dețin un standard economic mai înalt sunt mai avantajate decât cei care sunt vulnerabili din punct de vedere economic. În această ordine de idei, evidențiem că un studiu din Finlanda a constatat că femeile din grupurile socioeconomic mai ridicate au utilizat fertilizarea in vitro de două ori mai mult decât cele din grupurile inferioare, în fiecare grupă de vârstă și au cheltuit mai mulți bani din surse proprii (Klemetti et al., 2007).

Cuplurile infertile din Republica Moldova întâmpină obstacole în obținerea tratamentului medical și din perspectiva locației instituțiilor care oferă astfel de servicii. Astfel, o altă barieră

ține de faptul că toate clinicile care oferă servicii de reproducere medicală asistată se află în municipiul Chișinău, ceea ce îngreunează accesul pacienților aflați la distanțe mari de capitală.

Fără finanțare publică, cuplurile ar putea fi nevoite să aștepte mai mult pentru a primi tratament, acumulând resurse financiare pentru a plăti tratamentul. Având în vedere că vârsta este crucială pentru succes, o perioadă extinsă de așteptare va diminua succesul tratamentului (Keane et al., 2017). Conform ordinului Ministerului Sănătății nr.149 din 23 februarie 2017 „Cu privire la acordare serviciilor de Reproducere umană asistată”, Compania Națională de Asigurări în Medicină din Republica Moldova acoperă parțial procedura de fertilizare in vitro fără costul medicamentelor în condiții de ambulator. De asemenea există Program municipal pentru reproducere umană asistată, în conformitate cu care, cuantumul suportului financiar pentru reproducerea umană asistată medical nu va depăși 60,0 mii lei per cuplu, pentru acoperirea parțială a cheltuielilor necesare efectuării procedurii FIV. Acest suport pentru reproducere umană asistată medical urmează să fie acordat cuplurilor infertile, cu domiciliu permanent al femeii (viza de reședință) în mun. Chișinău. Finanțarea Programului municipal este asigurată din sursele bugetului municipal și include accesul la servicii de reproducere umană asistată a cel puțin 100 cupluri din municipiul Chișinău. Potrivit informațiilor prezentate în mass-media, în urma acestui program, anul trecut, 33 de cupluri din Chișinău au beneficiat de una din cele 100 de proceduri de fertilizare in vitro acoperite de bugetul municipal dintre care 19 femei au rămas însărcinate. Alte 40 de FIV au fost făcute prin programul național, din 60 disponibile. Din 2017 până în 2023, prin programul național au fost efectuate 316 de proceduri de FIV, pentru care s-au alocat puțin peste 10 milioane de lei.

Pe parcursul ultimilor ani numărul solicitărilor din partea pacienților/cuplurilor pentru a beneficia de suport este redus. Din cauza restricțiilor existente și a faptului că nu se achită întreaga sumă, multe cupluri nu solicită suportul din partea autorităților. O altă cauză a neaccesării suportului din partea statului este lipsa de informare și mediatizare a acestor oportunități. Astfel, mulți pacienți, cupluri care se confruntă cu problema conceperii unui copil din start se adresează la clinicile care oferă servicii de reproducere umană asistată. Destul de redus este numărul celor care apelează la medicul de familie și care-i informează despre posibilitatea de a beneficia de sprijin financiar prin intermediul poliței de asigurare medicală sau în cazul în care sunt din capitală prin intermediul Programului municipal pentru reproducere umană asistată. În plus, statul acoperă doar costul unei singure proceduri și în multe cazuri, e nevoie de mai multe înșămânțări artificiale. Ținând cont de faptul că rata de succes a acestor proceduri este în jur de 20% per ciclu se impune extinderea programului de finanțare pentru mai multe proceduri.

În plan internațional, numărul de cicluri finanțate prin serviciul public de sănătate variază, de la un ciclu în Ucraina la un număr nelimitat de cicluri în patru țări (Australia, Republica Cehă, Estonia și Israel). Limită între patru și șase cicluri este în: Austria, Belgia, Croația, Franța, Ungaria, Luxemburg și Slovenia; limită de trei cicluri: Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Germania, Olanda, Norvegia, Portugalia, Spania, Suedia și Marea Britanie; limită de două cicluri: Noua Zeelandă, Scoția (trei cicluri în viitorul apropiat), Serbia și Muntenegru, și Slovacia. Numărul de cicluri pe care fiecare sistem de sănătate este autorizat să le finanțeze cu fonduri publice pare să fie legat de prioritatea acordată infertilității ca problemă și, separat, de alte priorități de sănătate care concurează pentru aceleași fonduri (Keane et al., 2021).

În aceeași ordine de idei este necesar de subliniat că criteriile specificate în ordinul Ministerului Sănătății nr.149 din 23 februarie 2017 „Cu privire la acordare serviciilor de Reproducere umană asistată” sunt rigide și mulți pacienți nu sunt eligibili. Criteriile medicale pentru a beneficia de procedura de fertilizare in vitro sunt: primare (factorul tubar al infertilității, cum ar fi absența trompelor uterine sau obstrucția tubară, în lipsa efectului de la tratamentul laparoscopic repetat; factorul endocrin, cum ar fi anovulația și polichistoza ovariană în lipsa

efectului de la tratamentul specific pe parcursul a doi ani; endometrioză documentată în lipsa efectului de la tratamentul specific pe parcursul a doi ani; infertilitate de altă etiologie, dacă tratamentele convenționale nu au dat rezultat pe parcursul a 5 ani) și complementare (uterul fără patologie, cum ar anomalii congenitale, sinechii, miom submucos sau interstițial; rezerva ovariană în limitele normale și valorile hormonului antimulerian $>1,1 \text{ ng/ml}$; indicele masei corporale ≥ 20 și ≤ 25 ; lipsa maladiilor extragenitale. Astfel sunt eligibili pentru a beneficia de o procedură de fertilizare in vitro în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală cuplul care va întruni una din criteriile primare și toate criteriile complementare.

În unele țări cadrul legal prevede anumite criterii de vârstă și pentru bărbați. Șase țări (Franța, Islanda, Suedia, Austria, Germania, Spania) au criterii de vârstă pentru bărbații care accesează tehnologiile de reproducere asistată finanțate public, dintre care trei țări (Austria, Germania și Islanda) au limita de vârstă ca fiind de 50 de ani sau mai mică (Keane et al., 2021).

Mecanisme de finanțare publică a tehnologiilor medicinei reproductive asistate sunt atestate în mai multe țări europene. În Regatul Unit, Belgia, Franța, Slovacia, Slovenia și Spania (doar pentru femeile sub 40 de ani) se oferă „finanțare publică completă prin serviciile de sănătate” pentru cupluri sau persoane eligibile; în acest context, acoperirea completă este definită ca fiind mai mult de 81% din costul unui ciclu de inseminare intrauterină și/sau fertilizare in vitro sau injecție intracitoplasmatică de spermatozoizi. Nouăsprezece țări (Austria, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Danemarca, Estonia, Finlanda, Germania, Grecia, Ungaria, Islanda, Italia, Letonia, Olanda, Norvegia, Portugalia, Spania (pentru femeile peste 40 de ani), Suedia și Turcia) oferă finanțare publică parțială prin planul național de sănătate, iar restul costurilor sunt suportate de indivizi; acoperirea parțială în acest context este definită ca fiind mai puțin de 81% din costul unui ciclu de inseminare intrauterină și/sau fertilizare in vitro sau injecție intracitoplasmatică de spermatozoizi. În afara Europei, Israel și Noua Zeelandă oferă acoperire completă prin serviciile lor naționale de sănătate, în timp ce Australia oferă finanțare parțială. Canada oferă un credit fiscal pentru contribuabili pentru a accesa tehnologiile de reproducere asistată. Programul de reproducere asistată finanțat public a fost anulat în noiembrie 2015, după o evaluare a rezultatelor sale. Japonia oferă o subvenție bazată pe venit, care este acordată în funcție de nevoile financiare ale solicitantului. Tehnologiile de reproducere asistată sunt costisitoare, iar în țările în care fertilizarea in vitro nu este susținută de o formă de finanțare publică, accesibilitatea depinde de capacitatea pacientului de a plăti. În Franța, unde costurile fertilizării in vitro sunt aproape complet acoperite de resursele publice, utilizarea fertilizării in vitro nu diferă în funcție de poziția socioeconomică a femeilor. În țările în care contribuția din buzunar a pacientului a crescut la 50% din cost, cei cu venituri mai mici sunt mai puțin capabili să își permită tratamentul și, prin urmare, nu au acces la acesta (Keane et al., 2021).

Mai multe femei care se adresează centrelor specializate în medicina reproductivă asistată sunt de vârstă reproductivă târzie și de multe ori din această cauză nu se ajunge la rezultatul dorit. Stabilirea unei limite de vârstă superioare pentru accesarea finanțării publice pentru medicina reproductivă asistată este susținută de dovezi clinice care arată scăderea semnificativă a fecundabilității cu vârsta și costurile asociate cu tratamentele inefficiente.

În cazul fertilizării in vitro, apar dispute și în legătură cu procedura de selecție a embrionilor pentru transferul în cavitatea uterină care este complicată și controversată, la fel ca și stabilirea criteriilor de selecție: care deviații ale embrionului sunt acceptabile și care oferă dreptul de a refuza transferul unui anumit embrion.

Mulți pacienți se informează despre tehnologiile de reproducere medicală asistată doar prin intermediul rețelelor sociale, fiind create diverse grupuri de comunicare axate pe aceste subiecte. De asemenea aceste canale mai sunt utilizate pentru a obține sprijin, îndrumare, consiliere. În anumite situații sunt împărtășite diverse experiențe, sfaturi care pot conține informații inexacte. În

același timp rețelele de socializare pot contribui la dezinformare și pot fi în detrimentul cunoștințelor corecte despre sănătate.

Siguranța tratamentului este o garanție a calității medicinei moderne. FIV, la fel ca orice alt tip de terapie, poate provoca efecte secundare negative. Există două tipuri de complicații clinice care apar în timpul tratamentului infertilității cu ajutorul tehnologiilor de reproducere asistată. În primul rând, există riscuri generale care sunt prezente în orice procedură invazivă: hemoragie și complicații infecțioase. În al doilea rând, riscurile sunt legate de tratamentul în sine, în special de stimularea controlată a ovarelor, care poate duce la dezvoltarea sindromului de hiperstimulare ovariană, frecvența dezvoltării formei severe variază de la 2% până la aproape 9% (Paskar et al., 2020).

Sarcina multiplă de asemenea este un efect nedorit al medicinei reproductive asistate. Din cauza riscurilor serioase de complicații pentru mamă și copil, precum și a costurilor ridicate asociate cu evoluția sarcinii, sarcina multiplă este considerată cea mai importantă complicație a fertilizării in vitro. Cadrul legal din Republica Moldova prevede că numărul maxim de embrioni transferați este de până la 3 embrioni la femeile sub 35 de ani și până la 5 embrioni după 35 de ani. La femeile de vârstă sub 35 de ani, cu eșecuri ale FIV precedente, pot fi transferați intrauterin până la 5 embrioni. Astfel, în absența restricțiilor din cadrul legislativ, medicii reproductologi tind să se abată de la strategia de transfer al unui singur embrion pentru a răspunde dorințelor pacienților. Astfel, cuplurile infertile preferă sarcina multiplă, dar totodată ei subestimează riscul acesteia, printre care nașterea prematură. Acest aspect impune necesitatea informării ample și cuprinzătoare a cuplurilor despre potențialele efecte negative.

În prezent, Societatea Americană de Medicină Reproductivă recomandă transferul selectiv al unui singur embrion pentru majoritatea pacienților cu vârstă sub 35 de ani care au un prognostic favorabil. Introducerea unei politici naționale de transfer al unui singur embrion în Suedia a redus rata nașterilor gemelare după FIV cu 17%, fără a afecta rata generală a sarcinilor (Paskar et al., 2020). Finanțarea publică a tratamentelor de infertilitate poate contribui pozitiv la restricționarea numărului de embrioni transferați, îmbunătățind astfel siguranța clinică.

În context internațional șapte țări (Estonia, Germania, Grecia, Italia, Luxemburg, Portugalia și Slovacia) nu au specificat un număr maxim de embrioni care pot fi transferați într-un singur moment. Limitare la transferul unui singur embrion pentru femeile tinere se atestă în: Austria, Australia, Belgia, Israel, Noua Zeelandă, Norvegia, Suedia și Anglia; până la două embrioni transferați pentru femeile tinere în: Republica Cehă, Danemarca, Finlanda, Olanda, Rusia, Slovenia, Spania și Scoția; până la trei embrioni transferați: Bulgaria, Franța, Ungaria și Letonia. Țările care promovează transferul unui singur embrion pentru femeile în vârstă de treizeci și ceva de ani permit de obicei transferul a doi embrioni pentru femeile care au eșuat în încercările repetate și pentru femeile de peste 40 de ani (Keane et al., 2021).

O altă problemă care ține de medicina reproductivă asistată se referă la destinul oocitelor și al embrionilor rămași neutilizați, îndeosebi aspectul ce ține de crioconservare însă nu este desfășurat în cadrul legal, nefiind subliniată perioada de păstrare. Astfel, după programul de fertilizare in vitro, pacienții au dreptul să decidă: crioconservarea acestora pentru utilizarea ulterioară în proiectele proprii de reproducere asistată medical; refuzul utilizării ulterioare a acestora și, respectiv, distrugerea acestora; donarea acestora către un alt cuplu în vederea obținerii sarcinii.

Specialiștii în tratamentul infertilității trebuie să abordeze tehnologiile de reproducere asistată din două perspective: succesul și posibilele complicații. Controlul stimulării ovariene și reducerea numărului de embrioni transferați reprezintă o strategie corectă, care va permite minimizarea rezultatelor perinatale nefavorabile. Faptul că FIV este un tratament complex, care necesită resurse financiare și psihologice semnificative, subliniază și mai mult necesitatea aplicării unor abordări eficiente în tratamentul infertilității. De asemenea, în fața infertilității, cuplurile pe lângă servicii medicale profesionale mai au nevoie de sprijin emoțional și servicii psihosociale, iar cea mai bună strategie de adaptare la infertilitate este sprijinul partenerului și al celor apropiați.

Cadrul legal al Republicii Moldova prevede că pot beneficia de servicii de reproducere umană asistată atât cuplurile, cât și femeile solitare. În anumite țări există unele limite, restricționarea fiind explicată prin opinia publică larg acceptată conform căreia copiii crescuți în familii cu doi părinți au un avantaj față de copiii care trăiesc cu un singur părinte. Studiile anterioare au mai afirmat că copiii din familiile monoparentale se descurcă mai rău decât cei din gospodăriile cu doi părinți, din cauza tensiunii financiare a gospodăriilor monoparentale, mai puțină implicare a părinților și mai puțină supraveghere a activităților în afara casei (Szalma&Djundeva, 2019). De asemenea acest aspect poate provoca schimbări în structura familială și asupra percepțiilor societății privind familia și parentalitatea, mai exact despre rolul partenerului în procesul de reproducere asistată și impactul asupra relațiilor de familie.

În unele țări în cadrul evaluării pentru finanțarea publică a tehnologiilor de reproducere asistată se ia în considerare viitorul bunăstării copilului atestându-se criterii privind bunăstarea copilului înainte de fertilizare: Australia, Finlanda, Franța, Noua Zeelandă, Slovenia, Suedia și Anglia, în altele există criterii definitive privind bunăstarea copilului după naștere: Danemarca, Italia, Letonia (Keane et al., 2021).

Pe fondul sănătății reproductive precare a populației, deși numărul de născuți-vii concepuți prin intermediul medicinei reproductive este redus totuși sporirea natalității poate fi facilitată prin implementarea medicinei reproductive asistate. Anual în Republica Moldova sunt înregistrate în jur de o sută de nașteri printre femeile care au reușit să prindă o sarcină prin tehnologiile de fertilizare. Aceasta reprezintă 0,41% din ponderea nașterilor. Ultimele estimări indică faptul că, în majoritatea țărilor europene, o medie de 2,6% din nașteri sunt concepute prin medicina reproductivă asistată în fiecare an, în timp ce în Statele Unite reprezintă puțin mai puțin de 2% din nașteri (Lazzari, 2021).

Beneficiile directe ale tehnologiilor de reproducere asistată sunt creșterea șanselor pentru femeile singure și cupluri de a deveni părinți și creșterea ponderii populației tinere ca urmare a mai multor nașteri. Există unele proiecții economice, bazate pe calcule ale impozitelor pe întreaga durată de viață (pentru 80 de ani), care arată că costul copiilor concepuți prin fertilizare in vitro se amortizează în jurul vârstei de 40 de ani (comparativ cu 38-39 ani pentru copiii concepuți natural) și că finanțarea fertilizării in vitro de către stat reprezintă un bun raport cost-beneficiu (un beneficiu indirect) (Keane et al., 2021).

Deși opțiunile tehnologice de medicină reproductivă pot ajuta într-o anumită măsură cu problemele de fertilitate legate de vârstă, ele nu pot compensa complet scăderea fertilității (Szalma&Djundeva, 2019). Medicina reproductivă asistată, în forma sa actuală nu poate compensa toate nașterile pierdute prin declinul natural al fertilității după vârsta de 35 de ani (Leridon, 2004). Astfel, în pofida contribuției tot mai mari la rata totală a natalității, medicina reproductivă asistată nu poate compensa pe deplin scăderea fecundității odată cu vârsta, deoarece eficacitatea tratamentelor scade rapid, de asemenea, odată cu vârsta femeilor. De exemplu, pentru femeile care încep tratamentul cu tehnologii medicale de reproducere asistată de la vârsta de 30 până la 34 de ani, șansa estimată de a naște este de la 65% până la 74% după trei tratamente complete, în timp ce este doar de la 18% până la 23% la vârsta de la 40 până la 44 de ani (Lazzari et al., 2021).

Concluzii

În pofida obstacolelor existente în accesarea medicinei reproductive asistate de către pacienți, realizările tehnologiilor reproductive în medicină creează noi oportunități pentru depășirea problemei infertilității. În acest context politicile demografice au un rol esențial în susținerea cuplurilor infertile pentru a beneficia de serviciile medicinei reproductive asistate. De asemenea și politicile care vizează reducerea incompatibilității dintre rolul de muncă și cel de mamă (de exemplu, concediul de maternitate, îngrijire a copiilor, educație timpurie) sunt eficiente și conduc la nașterea copiilor la vârste mai tinere.

În concluzie, menționăm că implicațiile medicinei reproductive asistate asupra creșterii demografice sunt complexe, inclusiv fertilizarea in vitro joacă un rol semnificativ în influențarea structurii și dinamicii populației. În contexte de fertilitate scăzută și îmbătrânire demografică, aceste tehnologii oferă o oportunitate importantă pentru cuplurile care se confruntă cu infertilitatea, contribuind la creșterea numărului de nașteri și, prin urmare, la stabilizarea și potențiala creștere a populației.

Totuși, impactul medicinei reproductive asistate asupra creșterii demografice este influențat de o serie de factori, inclusiv accesul la tratamente, costurile asociate și reglementările specifice fiecărei țări. În timp ce finanțarea publică poate îmbunătăți accesul și reduce cheltuielile directe pentru pacienți, variabilitatea în criteriile de eligibilitate și limitele de vârstă pot influența efectele asupra creșterii demografice. De asemenea, aspecte precum costurile ridicate ale tratamentelor și reglementările diferite privind numărul de embrioni transferați pot afecta eficiența și accesibilitatea medicinei reproductive asistate. Este esențial ca deciziile legate de finanțarea și reglementarea medicinei reproductive asistate să fie bazate pe dovezi clinice și economice solide, dar și de considerente demografice și sociale. Investițiile în acest domeniu nu doar că pot contribui la abordarea problemelor de fertilitate, dar pot avea și un impact pozitiv asupra sustenabilității și creșterii populației, influențând în mod direct echilibrul demografic al societății. În acest context, abordarea integrată și bazată pe dovezi este crucială pentru maximizarea beneficiilor și minimizarea costurilor asociate cu tehnologiile de reproducere asistată.

Bibliografie

1. Bogomiagkova E.S., Lomonosova M.V. (2017), *Vspomogatel'nyye reproduktivnyye tekhnologii: k voprosu o novykh formakh sotsial'nogo neravenstva* [Assisted Reproductive Technologies: New Forms of Social Inequality?] *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoy antropologii* [The Journal of Sociology and Social Anthropology], 20(3): 180–198. (in Russian).
2. Cauș C., Cauș N. (2021), *Aspecte generale ale infertilității: Recomandare metodică*. Ministerul Sănătății al Republicii Moldova, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Chișinău: Medicina.
3. Ciubotaru V. (2022), *Infertilitatea în context demografic și al sănătății reproductive*. Chișinău.
4. Keane M., Long J., O’Nolan, G., Farragher L. (2017), *Assisted reproductive technologies: International approaches to public funding mechanisms and criteria. An evidence review*. Dublin. <https://assets.gov.ie/13367/791187172ae6499997a6b5146438b6a9.pdf>
5. Klemetti R., Gissler M., Sevon T., Hemminki E. (2007), *Resource allocation of in vitro fertilization: a nationwide register-based cohort study*. BMC Health Serv Res, 7: 210.
6. Lazzari E., Gray E., Chambers G. (2021), The contribution of assisted reproductive technology to fertility rates and parity transition: An analysis of Australian data. <https://www.demographic-research.org/volumes/vol45/35/45-35.pdf>
7. Legea Nr. 138 din 15-06-2012 privind sănătatea reproducerii. Publicat: 28-09-2012 în Monitorul Oficial Nr. 205-207 art. 673
8. Leridon, H. (2004) Can assisted reproduction technology compensate for the natural decline in fertility with age? A model assessment. În *Human Reproduction* 19(7): 1548–1553.
9. Paskar S.S., Kalugina A.S., Tkachuk A.G. (2020), Trends in safe infertility treatment with assisted reproductive technologies. În *Journal of Obstetrics and Women’s Diseases*. 69(4):83-88. <https://doi.org/10.17816/JOWD69483-88>
10. Szalma, I., Djundeva, M. (2019), What shapes public attitudes towards assisted reproduction technologies in Europe? În *Demografia* 62(5): 45–75. doi:10.21543/ DEE.2019.2.

Capitolul 3 – SPECIFICUL ORGANIZĂRII ȘI PRESTĂRII SERVICIILOR MEDICO-SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 3 – THE SPECIFICS OF THE ORGANIZATION AND PROVISION OF MEDICAL SOCIAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Ala GRECU¹

Abstract

The organization and provision of medico-social services in the Republic of Moldova is a crucial field in the context of social protection and public health, with the main aim of ensuring the well-being and improving the quality of life of vulnerable people, including the elderly, disabled or in situations of social risk. These services provide integrated support, combining medical assistance with social assistance, to meet the complex needs of beneficiaries.

Keywords: *medico-social services, vulnerable people, types of medico-social services, providers of medical and social services*

JEL: *H11; H 12*

Introducere

Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030” determină direcțiile de dezvoltare ale țării și ale societății pentru următorul deceniu și stabilește dezvoltarea sistemelor economice și sociale, pune accentul pe recunoașterea și respectarea de către toate instituțiile responsabile și toate părțile interesate a următoarelor valori fundamentale și principii de bază: *centrare pe persoană, echitate și nediscriminare, respect și demnitate, calitate și accesibilitate, capacitate de răspuns, utilizare rațională și eficiență a resurselor, transparență și responsabilitate, etică profesională, responsabilitate individuală, angajament pentru obiectivele strategice.*

La fel Strategia Națională de Sănătate pentru anii 2022-2030 propune o abordare centrată pe persoană și pe resursele umane din sistemul de sănătate, cu asigurarea drepturilor fundamentale ale acestora la sănătate, la servicii medicale de calitate și la condiții de muncă sigure și decente. Conform acestei Strategii, Sistemul de sănătate din Republica Moldova trebuie să fie organizat conform principiilor accesului universal la serviciile de sănătate de bază și echități și solidarități în finanțarea serviciilor de sănătate atât de stat, cât și de către persoane fizice și juridice prin mecanisme obligatorii de asigurări de sănătate.

Conform Legii nr.123/2010 cu privire la serviciile sociale, (art.3) *serviciile sociale specializate sânt serviciile care implică antrenarea specialiștilor și au drept scop menținerea, reabilitarea și dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de dificultate în care se află beneficiarul sau familia acestuia.* La fel art. 4, al prezentei legi menționează, că *serviciile sociale cu specializare înaltă sânt serviciile prestate într-o instituție rezidențială sau într-o instituție specializată de plasament temporar, care impun un șir de intervenții complexe ce pot include orice combinație de servicii sociale specializate, acordate beneficiarilor cu dependență sporită și care necesită supraveghere continuă (24/24 ore).*

¹ Școala Doctorală USM, vicedirector director medical SRL „Farmcomplex Prim”, Chișinău, Republica Moldova.

Serviciile medico-sociale în Republica Moldova includ: îngrijiri la domiciliu, îngrijiri paliative, centre de zi, servicii de asistență și consiliere, precum și servicii de reabilitare. Aceste servicii sunt oferite de o varietate de furnizori, inclusiv autorități publice, organizații non-guvernamentale și inițiative private.

Metode de cercetare

Pentru elaborarea articolului dat, au fost studiate un șir de surse bibliografice, atât teoretice cât și practice, actele normative, raportul de activitate a Agenției pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă din Republica Moldova. Printre metodele de cercetare aplicate se enumeră: analiza și sinteza literaturii din domeniul prestării serviciilor medico-sociale, analiza actelor normative ce reglementează prestarea serviciilor medico-sociale în Republica Moldova.

Rezultate și discuții

În urma analizei documentelor de politici publice descrise în introducerea articolului dat, am constatat, că importanța prestării serviciilor medico-sociale reiese din următoarele aspecte:

- *Îmbunătățirea calității vieții.* Aceste servicii sunt necesare pentru persoanele vulnerabile, inclusiv persoanele în vârstă, cele cu dizabilități sau bolnavi cronici, deoarece le asigură accesul la îngrijiri medicale și suport social adecvat, contribuind astfel la menținerea sau îmbunătățirea calității vieții acestora.
- *Prevenirea complicațiilor medicale.* Prin accesul la îngrijiri preventive și tratament medical continuu, se poate preveni agravarea stării de sănătate a persoanelor, reducând astfel necesitatea intervențiilor medicale de urgență sau a spitalizărilor.
- *Reducerea costurilor medicale.* Prin oferirea de servicii medico-sociale integrate, se poate reduce povara financiară asupra sistemului de sănătate prin prevenirea afecțiunilor severe care necesită tratamente costisitoare.
- *Suport psihosocial.* Pe lângă îngrijirile medicale, serviciile medico-sociale oferă sprijin emoțional și social, contribuind la combaterea izolării sociale și îmbunătățirea stării de bine psihologică a beneficiarilor.
- *Promovarea autonomiei.* Aceste servicii ajută persoanele să își mențină independența și să participe activ în comunitate, oferind suportul necesar pentru a gestiona viața de zi cu zi în ciuda dificultăților medicale sau sociale.
- *Impact asupra comunității.* Prin asigurarea unui sistem de îngrijiri bine structurat, comunitățile devin mai reziliente și mai capabile să răspundă nevoilor cetățenilor vulnerabili, contribuind la coeziunea socială și la dezvoltarea unei societăți mai incluzive.

Aceste motive subliniază necesitatea și importanța prestării serviciilor medico-sociale, scopul fiind asigurarea bunăstării și protecția grupurilor vulnerabile din societate.

În contextul reformei “*Restart*” a fost reorganizată Agenția Națională de Asistență Socială în Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă. Noua Agenție este autoritate administrativă în subordinea Ministerului Muncii și Protecției Sociale responsabilă de gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă și de implementarea politicii statului în domeniile de activitate ce îi sunt încredințate

Conform statutului de organizare și funcționare a Agenției aprobat de către Guvern prin hotărârea sa nr.955/2023 din 06.12.2023, Agenția realizează funcțiile în următoarele domenii de activitate:

- 1) asigurarea accesului beneficiarilor la servicii sociale cu specializare înaltă;
- 2) prevenirea instituționalizării și dezinstituționalizarea beneficiarilor de servicii sociale cu specializare înaltă;
- 3) gestionarea mijloacelor Fondului de susținere a populației.

Iar misiunea Agenției este gestionarea serviciilor sociale cu specializare înaltă în vederea sporirii calității acestora și implementarea politicilor statului în domeniile de activitate ce îi sunt încredințate.

Aspecte cheie ale organizării și prestării serviciilor medico-sociale în Republica Moldova sunt:

- *Cadrul legal și instituțional.* În Republica Moldova, organizarea și prestarea serviciilor medico-sociale este reglementată printr-un cadru legislativ care definește responsabilitățile autorităților centrale și locale. Ministerul Muncii și Protecției Sociale, împreună cu autoritățile locale, sunt principalii actori implicați în elaborarea politicilor și în coordonarea serviciilor.
- *Tipuri de servicii.* Serviciile medico-sociale din Moldova includ: îngrijiri la domiciliu, centre de zi, servicii de asistență și consiliere, precum și servicii de reabilitare. Aceste servicii sunt oferite de o varietate de furnizori, inclusiv autorități publice, organizații non-guvernamentale și inițiative private.
- *Accesibilitate și acoperire.* Deși există un efort continuu pentru extinderea accesului la servicii medico-sociale, provocările persistă, mai ales în zonele rurale, unde accesul la servicii de calitate poate fi limitat. Guvernul și partenerii internaționali lucrează la îmbunătățirea infrastructurii și formarea personalului pentru a răspunde mai bine nevoilor populației.
- *Finanțarea.* Finanțarea serviciilor medico-sociale provine din bugetul de stat, contribuții locale, donații și proiecte internaționale. Cu toate acestea, resursele sunt adesea insuficiente pentru a acoperi toate nevoile, ceea ce impune o prioritizare riguroasă a beneficiilor și o gestionare eficientă a fondurilor disponibile.

Spre exemplu pentru anul 2020 au fost aprobate pe categorii de servicii sociale suma de 86566,3 mii lei. În tabelul 1 se prezintă mijloace financiare aprobate și executate pentru finanțarea pachetului minim de servicii sociale și a programelor cu destinație specială în domeniul asistenței sociale.

Tabelul 1. Mijloace financiare aprobate/executate pentru finanțarea Pachetului minim de servicii sociale și a programelor cu destinație specială în domeniul asistenței sociale în comparație an.2020 și șase luni ale an. 2021

Categorii	Aprobat (mii lei)		Precizat (mii lei)		Executat (mii lei)		Executat (%)	
	2020	30.06.21	2020	30.06.21	2020	30.06.21	2020	30.06.21
TOTAL inclusiv	86566,3	146400,0	157566,3	146400,0	96678,1	70468,4	61%	48%
Pachet minim de Servicii sociale	64701,9	130400,0	135701,9	130400,0	82160,8	57122,3	60%	43%
Programe cu destinație specială în domeniul asistenței sociale	21864,4	16000,0	21864,4	16000,0	14517,2	13346,1	66%	83%

Sursa: <https://agssi.md/raportul-de-activitate-anas-2020-sem-2021>

Conform datelor tabelului 1 putem constata, că executarea finanțării a pachetului minim de servicii sociale pentru a.2020 a fost în mărime 82160,8 mii lei, sau 60% din suma aprobată și anume 135701,9 mii lei, iar pentru șase luni ale a.2021 a fost executată suma de 57122,3 ceea ce a reprezentat 43%. Pentru programele cu destinației specială în domeniul asistenței sociale în a. 2020 din resursele planificate 21864,4 mii lei, au fost executate 14517,2, ceea ce reprezintă 66%.

Mijloace financiare transferate către autoritățile publice locale de nivelul al doilea din Republica Moldova, pe pachete sociale pentru anul 2020 sunt redată în figura 1.

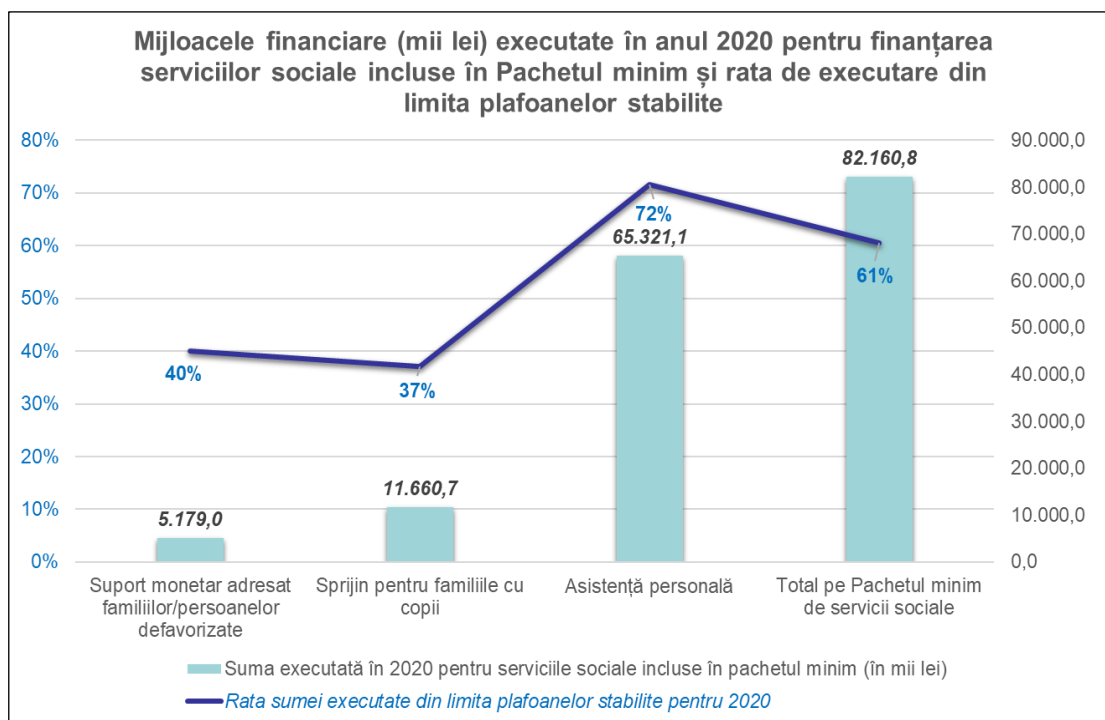

Fig. 1. Mijloace financiare transferate către autoritățile publice locale de nivelul al doilea din Republica Moldova pentru a.2020

Sursa: <https://agssi.md/raportul-de-activitate-anas-2020-sem-2021>

În baza datelor din figura 1 putem constata, că pentru serviciile sociale de asistență personală au fost planificate 70000,0 mii lei și au fost executate în sumă de 65321,1 mii lei, ceea ce reprezintă 72%. Pentru serviciile sociale sprijin pentru familiile cu copii au fost planificate resurse financiare în sumă de 10000,0 mii lei și executate au fost în sumă de 11660,7 mii lei.

La fel au fost prevăzut și suport financiar adresate familiilor sau persoanelor defavorizate în sumă 5179,0 mii lei. Total pentru Pachetul minim de servicii sociale au fost executate 82160,8 mii lei, sau 61%. Această analiză constată că ne executarea finanțării serviciilor sociale incluse în Pachetul minim de servicii a reieșind din insuficiența resurselor financiare bugetare. Guvernul nu a dispus de resurse suficiente pentru finanțarea serviciilor sociale integral, dar și situația pandemică a avut impact negativ asupra prestării serviciilor sociale.

Ce ține de transferarea mijloacelor financiare de către autoritățile publice centrale către autoritățile publice locale de nivelul al doilea în semestru I anul 2021 au fost realizate în felul următor (figura 2).

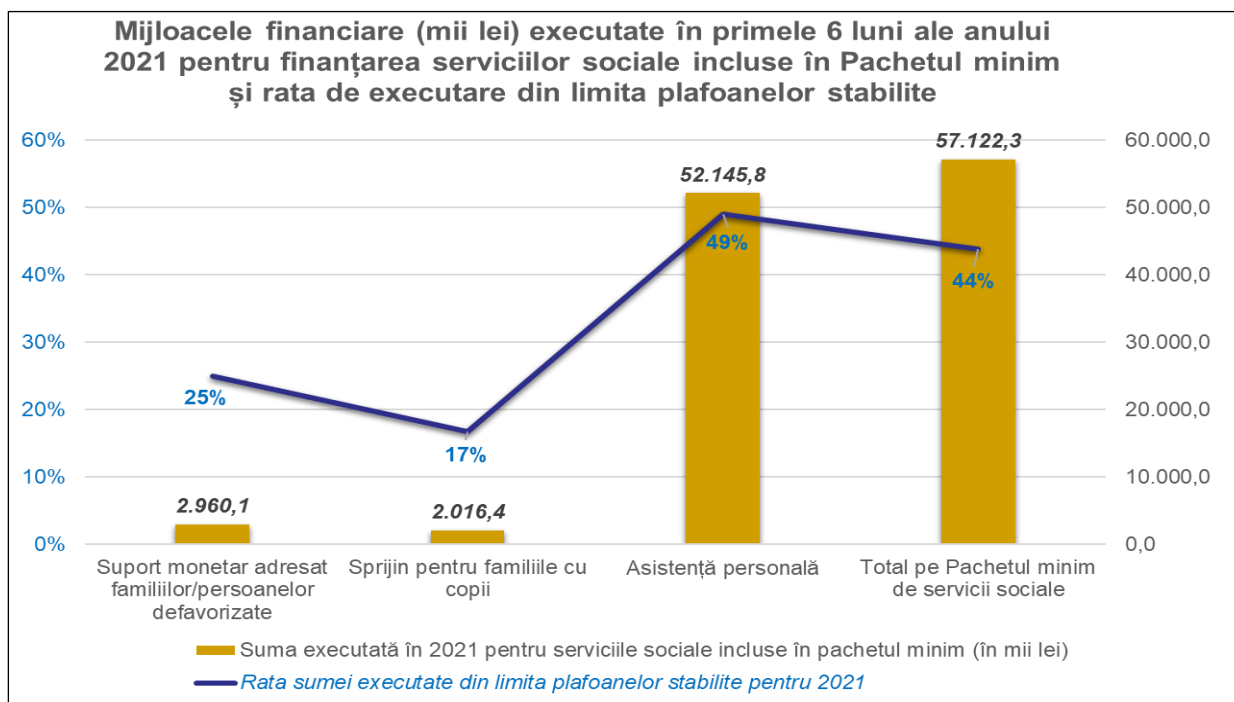

Fig. 2. Mijloace financiare transferate către autoritățile publice locale de nivelul al doilea în semestru I anul 2021

Sursa: <https://agssi.md/raportul-de-activitate-anas-2020-sem-2021>

Cele mai mari sume au fost transferate pentru asistența personală în sumă de 52145,8 mii lei, sau 49%. În total pe Pachetul minim de servicii sociale au fost transferate 57122,3 mii lei sau 44%.

Un aspect important este și colaborarea intersectorială. Prestarea eficientă a serviciilor medico-sociale necesită o cooperare strânsă între sectorul sănătății, protecției sociale și organizațiile non-guvernamentale. Această colaborare permite abordarea integrată a problemelor beneficiarilor, oferind soluții care să răspundă atât nevoilor medicale, cât și celor sociale.

La fel trebuie de ținut cont de provocări și perspective. Sistemul de servicii medico-sociale din Republica Moldova se confruntă cu provocări precum finanțarea insuficientă, lipsa personalului calificat, infrastructura neadecvată și accesul limitat în zonele rurale. Reformele și inițiativele recente încearcă să abordeze aceste probleme prin îmbunătățirea legislației, formarea continuă a personalului și dezvoltarea parteneriatelor cu organizațiile internaționale.

Concluzie

Putem menționa, că organizarea și prestarea serviciilor medico-sociale în Republica Moldova reprezintă un aspect esențial al politicilor de protecție socială și sănătate, cu un impact direct asupra calității vieții persoanelor vulnerabile. Serviciile medico-sociale sunt fundamentale pentru protecția și susținerea celor mai vulnerabili membri ai societății, asigurând o abordare holistică a nevoilor acestora. În ciuda provocărilor existente, există un angajament continuu pentru îmbunătățirea acestor servicii și pentru asigurarea accesului echitabil la îngrijire și suport social.

La fel pentru a asigura bunăstarea și protecția grupurilor vulnerabile din societate în Republica Moldova, este necesară implementarea unor politici publice care să abordeze diverse aspecte ale vulnerabilității sociale. Printre acestea ar putea să se regăsească:

1. Îmbunătățirea accesului la servicii de sănătate. Este esențială dezvoltarea unui sistem de sănătate accesibil și de calitate, care să ofere servicii medicale preventive și curative pentru toate

categoriile vulnerabile, inclusiv persoanele în vârstă, persoanele cu dezabilități și cele cu boli cronice.

2. Dezvoltarea serviciilor sociale integrate. Politicile publice ar trebui să promoveze integrarea serviciilor sociale cu cele medicale, pentru a oferi un suport cuprinzător și coordonat. Aceasta include sprijin pentru îngrijire la domiciliu, servicii de consiliere, și programe de reintegrare socială și economică.

3. Structura nou creată, adică Agenția pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă și cu instituțiile publice din gestiunea sa (14 la număr pentru toată republica), trebuie să asigure și să presteze serviciile sociale tuturor beneficiarilor. Aceste servicii trebuie să fie calitative și accesibile.

4. Suport pentru familiile și îngrijitorii informal. Politicile ar trebui să recunoască și să sprijine rolul important al familiilor și îngrijitorilor informal prin programe de formare, consiliere și suport financiar.

5. Consolidarea capacităților instituționale. Este important întărirea capacităților instituțiilor publice și organizațiilor neguvernamentale care lucrează cu grupurile vulnerabile, prin finanțare adecvată, formare și cooperare intersectorială.

Implementarea acestor politici publice poate să contribuie semnificativ la îmbunătățirea condițiilor de viață și la protecția grupurilor vulnerabile din Republica Moldova, promovând o societate mai echitabilă și incluzivă.

Bibliografie

1. Legea nr. 315 din 17-11-2022 pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare.
2. „Moldova Europeană 2030”, MO al RM nr. 409-410, art. 758.
3. Legea nr. 547/ 2003 asistenței sociale (cu modificările ulterioare). MO nr.42-44, art. 2494.
4. Legea nr.123/2010 cu privire la serviciile sociale (cu modificările ulterioare) MO nr.155-158, art. 541.
5. Legea nr.827/2000 fondul de susținere a populației (cu modificările ulterioare). MO nr.65-67, art. 460.
6. Hotărârea Guvernului nr.387 din 14.06.2023 cu privire la aprobarea Strategiei Naționale de Sănătate „Sănătate 2030”, MO al RM nr. 302-305, art. 700.
7. Hotărârea Guvernului nr. 955 din 06.12.2023 cu privire la organizarea și funcționarea Agenției pentru Gestionarea Serviciilor Sociale cu Specializare Înaltă și reorganizarea unor instituții publice afiliate în gestionarea acesteia. MO al RM nr.472-473, art. 1156.
8. <https://agssi.md/raport-cu-privire-la-finantarea-pachetului-minim-de-servicii-sociale-pentru-perioada-01-01-2020-31-12-2020> (accesat 10.08.24).
9. <https://agssi.md/raportul-de-activitate-anas-2020-sem-2021> (accesat 14.08.24).

Capitolul 4 – ASPECTE MANAGERIALE ALE ÎMBUNĂTĂȚIREA BUNĂSTĂRII PERSOANELOR VÂRSTNICE PRIN DIMINUAREA EXCLUZIUNII SOCIALE

Chapter 4 – MANAGERIAL ASPECTS OF IMPROVING THE WELL-BEING OF ELDERLY PERSONS BY REDUCING SOCIAL EXCLUSION

Ecaterina HEGHEA¹
Iulia GARABAJII²

Abstract

În contextul îmbătrânirii populației și al provocărilor asociate cu excluziunea socială a persoanelor vârstnice, este esențial să se adopte modele manageriale inovative care să contribuie la îmbunătățirea bunăstării acestui segment vulnerabil al societății. Acest articol explorează soluții manageriale orientate spre diminuarea excluziunii sociale și promovarea incluziunii active a vârstnicilor, având ca scop final creșterea bunăstării acestora. Autorii propun propriul model de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, precum și algoritmul unei monitorizări eficiente a excluziunii sociale, insistând asupra implicării active a autorităților publice, cât și colaborarea acestora cu organizațiile specializate, comerciale și necomerciale.

In the context of the aging of the population and the challenges associated with the social exclusion of the elderly, it is essential to adopt innovative managerial models that contribute to improving the well-being of this vulnerable segment of society. This article explores managerial solutions aimed at reducing social exclusion and promoting the active inclusion of the elderly, with the ultimate goal of increasing their well-being. The authors propose their own model for the management of public policies regarding the reduction of social exclusion of the elderly, as well as the algorithm for effective monitoring of social exclusion, insisting on the active involvement of public authorities, as well as their collaboration with specialized, commercial and non-commercial organizations.

Keywords: welfare, social exclusion, elderly people, management of public policies

JEL: I31, I38, D63, L38, M12

Introducere

În ultimele decenii, Republica Moldova se confruntă cu probleme deosebit de acute, care sunt rezultatul schimbărilor demografice și sociale negative. Una dintre aceste probleme este excluziunea socială a persoanelor vârstnice, care este intensificată de îmbătrânirea populației Republicii Moldova. În Republica Moldova, coeficientul de îmbătrânire a populației este într-o creștere permanentă, fiind la un nivel înalt de îmbătrânire demografică (constituind 23,8% la începutul anului 2023).

Potrivit prognozelor Centrului de Cercetări Demografice al Institutului Național de Cercetări Economice [Gagauz et al., 2021, pp. 125-133] populația Republicii Moldova se va micșora către anul 2040 până la 1754,6 mii pers. Schimbările în structura populației vor avea consecințe economice și sociale importante: astfel, populația de 65 de ani și peste va crește de la 14,2% până la 24,4%, în timp ce ponderea populației tinere în vârstă de 0-19 ani va scădea de la 23,9%, în 2019, până la 17,6% – în anul 2040. Mai mult, în următoarele decenii, îmbătrânirea populației va lua amploare, ponderea populației de 60 de ani și peste va crește de la 21,3% până la 32,3%. Ponderea persoanelor în vârstă de 70 de ani și peste, în totalul populației, se va dubla și va ajunge la 17,2%. Totodată, în condițiile reducerii continue a numărului populației se prognozează „că,

¹ Doctor, cercetător științific, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova, ecaterinaheghea@gmail.com

² Cercetător științific stagiar, Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, Republica Moldova, iuliagarabajii@gmail.com

urmare a migrației externe și a sporului natural negativ, către anul 2030 ponderea populației de 60 ani și peste va constitui circa 28%, iar în anul 2040 peste 31%. Se prognozează și dublarea ponderii persoanelor de 70 de ani (de la 8% până la 17,2%)” [Buciuceanu-Vrabie, 2021, p. 6].

Îmbătrânirea populației este o provocare majoră pentru viitorul Republicii Moldova, întrucât crește povara economică asupra populației de vârstă aptă de muncă, de aceea, problema diminuării excluziunii persoanelor vârstnice în activitatea economică, creșterea nivelului de ocupare a persoanelor vârstnice și sporirea accesului pe piața muncii pentru aceste persoane, creșterea nivelului de bunăstare a lor este una majoră și necesită o abordare economică și managerială multidimensională.

Revizuirea literaturii și obiectivul lucrării

Excluziunea socială ca obiect al cercetării științifice și obiect de influență managerială are multe aspecte care afectează diverse laturi ale vieții, inclusiv aspecte economice și sociale. Prin urmare, pe lângă studierea literaturii consacrate direct excluziunii sociale, ar trebui să se apeleze nu numai la lucrările științifice care studiază acest fenomen, ci și la o gamă mai largă de lucrări științifice. Astăzi, problema excluziunii este discutată foarte activ în domeniul științelor economice, sociologice, psihologice, manageriale.

De excluziunea socială, drept fenomen complex în care se combină acțiunile mai multor factori se preocupau Power A., Borodkin F., Demyanov A., Tihonova N., Abrahamson P.

Cercetătorii români Ghența M. și Bobarnat E.S. studiază determinanți ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice. Cercetătorul Stoiciu V. cercetează „Sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor ocupați pe piața muncii”. După părerea lui L. Simion, „la baza excluziunii sociale a vârstnicilor sunt sărăcia și singurătatea, aflate într-o relație strânsă și care s-au amplificat în ultimii ani” [Simion, 2022].

Dintre cercetătorii naționali putem menționa Vremiș M., Craievschi-Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D., cu lucrarea „Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice”, unde persoanele vârstnice sunt considerate ca fiind unul dintre principalele grupuri vulnerabile la excluziune socială din cauza particularităților de vârstă ale acestora. Egalitatea de șanse și excluziunea socială a persoanelor vârstnice sunt tratate de Salcuțan L. Aspectul excluderii sociale „ca factor de risc al sărăciei în Republica Moldova” este studiat de către Livitchi O. Situația persoanelor vârstnice pe piața muncii este cercetată de către Bîrcă A.

Impactul tendințelor evoluțiilor demografice asupra pieței muncii din Republica Moldova, precum și abordarea demografică asupra sustenabilității sistemului de pensionare se regăsește în lucrările lui Vaculovschi D.

Mai puțin a fost studiat aspectul managerial al problemei diminuării excluziunii sociale. Astfel *obiectivul* principal al lucrării constă în propunerea unui modelul inovativ de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice care poate contribui la îmbunătățirea bunăstării persoanelor vârstnice prin diminuarea excluziunii sociale.

Aspectele manageriale de îmbunătățire a bunăstării persoanelor vârstnice

Situația social-economică a persoanelor vârstnice din Republica Moldova este scăzută, întrucât odată cu pensionarea situația acestora se înrăutățește, unica sursă financiară fiind pensia, cuantumul căreia este mic și nu acoperă nevoile necesare pentru un trai decent; se reduce setul de resurse și oportunități de realizare a nevoilor și intereselor acestei categorii de cetățeni; accesul la

serviciile sociale și medicale este limitat. Particularitățile statutului social al persoanelor vârstnice constau în aceea că populația vârstnică modernă care este capabilă și are dorința să se integreze pe deplin în societate (de a continua activitatea de muncă, de a participa în activități sociale etc.), deseori nu are condiții și oportunități de a se realiza datorită unor restricții în cadrul legislativ al Republicii Moldova și a opiniei publice asupra statutului de persoană vârstnică. Reieșind din cele menționate, problema persoanelor vârstnice de a fi în situația de risc social devine un aspect important în dezvoltarea strategiilor manageriale de diminuare a excluziunii sociale a acestora.

În opinia noastră, creșterea bunăstării persoanelor vârstnice prin diminuarea excluziunii sociale acestora este posibilă doar prin combinarea eforturilor persoanelor vârstnice, ale societății și autorităților publice.

Impactul managerial asupra excluziunii sociale ar trebui să fie construit conform modelului elaborat și reflectat în Figura 1:

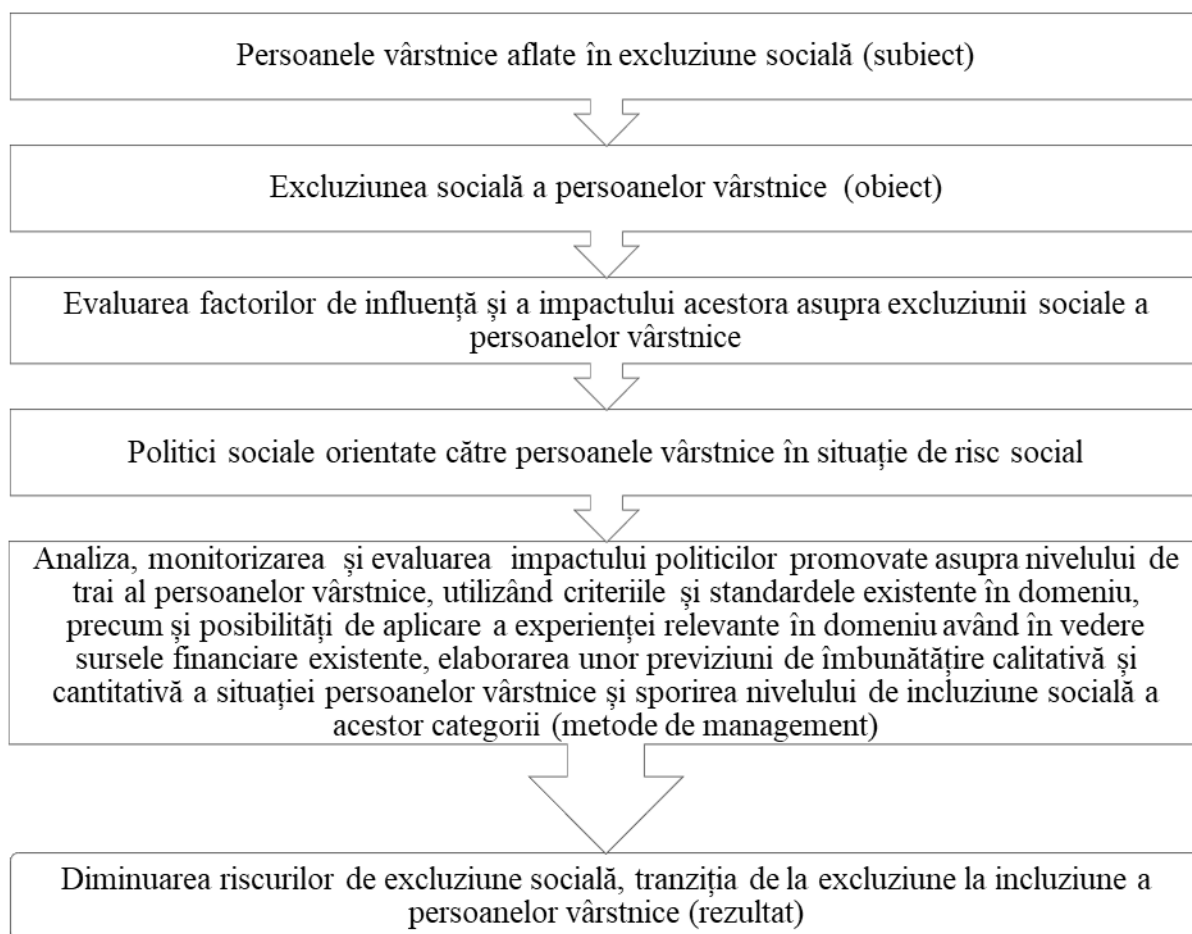

Fig. 1 – Modelul realizării managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Sursa: Elaborată de către Heghea E.

La elaborarea unei strategii de management, în opinia noastră, există două opțiuni de acțiune:

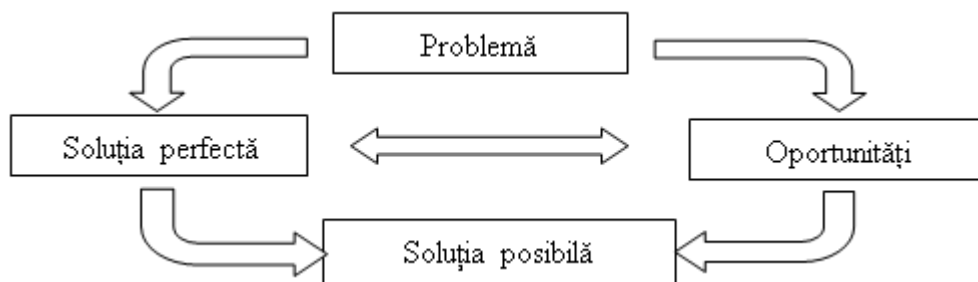

Fig. 2 – Schema de rezolvare optimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management

Sursa: Elaborată de către Heghea E.

Descrierea problemei, descrierea situației dorite la care ar trebui să ducă politica managerială (soluția ideală de soluționare a problemelor existente), precum și forțele și mijloacele disponibile care permit sau nu de a obține o soluție perfectă. Dacă soluția perfectă a politicii manageriale nu are joncțiune cu oportunități, atunci, reieșind din oportunitățile disponibile, este necesar de a dezvolta un scop final, către care trebuie să conducă politica managerială, cât mai aproape de soluția ideală.

A doua opțiune nu implică luarea în considerare a unei soluții perfecte și reiese doar din oportunitățile existente.

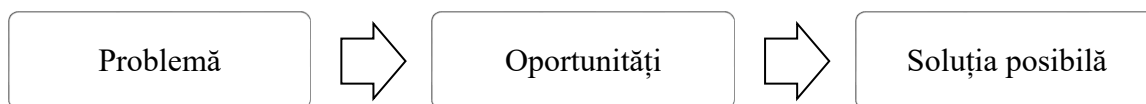

Fig. 3 – Schema de rezolvare neoptimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management

Sursa: Elaborată de către Heghea E.

Avantajul primei opțiuni este că permite de a privi situația mai larg și de a vedea mult mai multe oportunități și opțiuni decât cea de-a doua. Eficacitatea activității manageriale depinde de înțelegerea rezultatului specific la care ar trebui să ajungă politica managerială în curs. În viața lor cotidiană, persoanele vârstnice intră în contact cu diverse organizații care au origini și scopuri diferite. Fiecare dintre organizațiile cu care se confruntă persoanele vârstnice poate influența situația cu excluziunea socială a persoanelor vârstnice, atât pozitiv, cât și negativ.

Revenirea persoanelor vârstnice supuse excluziunii sociale la o viață normală și la o activitate socială, îmbunătățirea calității vieții lor este modalitatea de a obține schimbări pozitive în situația pensionarilor din țară spre bine.

În domeniul economic, creșterea bunăstării materiale prin sporirea cuantumului de pensie, extinderea posibilităților de participare în activitatea economică și, în rezultat, modificarea structurii cheltuielilor la satisfacerea cererii la consumul produselor alimentare calitative și conform normelor nutritive standard, bunuri și servicii necesare pentru asigurarea vieții decente a vârstnicilor.

În domeniul social, diminuarea excluziunii sociale înseamnă asigurarea accesului la serviciile medicale, educaționale și de protecție socială, integrarea în viața socială, culturală, politică a societății, creșterea rolului persoanelor vârstnice în educarea tinerei generații, precum și transmiterea cunoștințelor și experienței acumulate la locul de muncă, dezvoltarea activității voluntare în favoarea îmbunătățirii climatului social și diminuarea tensiunii sociale în diferite domenii.

În domeniul sporirii accesului la asistența medicală, este vorba de modernizarea activității spitalelor, policlinicilor și rețelei de farmacii, secțiilor geriatrice care va afecta pozitiv deservirea medicală a persoanelor vârstnice. În domeniul relațiilor interpersonale, aceasta este o îmbunătățire a climatului psihologic general.

Activitățile desfășurate în cadrul implementării modelului managerial de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice include analiza mecanismelor și structurilor instituționale utilizarea cărora contribuie pentru obținerea efectului dorit, inclusiv următoarele organizații:

1. Organizații/instituții de stat,
 - 1.1. Autoritățile publice centrale și locale,
 - 1.2. Instituțiile de acordare a serviciilor medicale, educaționale și sociale, de ocupare,
2. Organizațiile necomerciale,
3. Agenții economici cu diferite forme ale statutului juridic.

Ne vom opri mai detaliat asupra caracteristicilor fiecărui tip de organizații enumerate mai sus și asupra influenței acestora asupra vieții cotidiene a persoanelor vârstnice.

1. Organizațiile de stat. Organizațiile de stat includ toate structurile statului, care se ocupă cu serviciile speciale, prin acordarea serviciilor sociale, educaționale, medicale și de ocupare în câmpul muncii.

1.1. Autoritățile administrației publice (administrația centrală și locală). Funcțiile autorităților administrației publice centrale includ elaborarea, promovarea și monitorizarea politicilor sociale, programelor, acțiunilor statale la nivel național, iar a administrației locale promovarea și monitorizarea politicilor la nivel regional, elaborarea programelor și acțiunilor de semnificație importantă locală, precum și gestiunea directă în cadrul căreia „își asumă toate sarcinile și responsabilitățile privind organizarea, conducerea, administrarea și gestionarea serviciilor publice de gospodărie comună” [Legea serviciilor publice de gospodărie comună, Capitolul III, secțiunea A, art. 18 (1)].

O trăsătură pozitivă în activitatea autorităților administrative sunt posibilitățile și împuternicirile mari ale acestora, autoritățile administrative acționează în limitele legilor și instrucțiunilor, respectând uniformitatea în activitățile lor în măsura în care este posibil, iar având adaptabilitatea slabă la activitatea inovațională și limitarea specializării fiind dependente de sursele financiare limitate la soluționarea necesităților de îmbunătățire a nivelului de trai al persoanelor vârstnice.

Obiectivele și sarcinile autorităților publice sunt determinate de programe, strategii sau alte documente de drept la nivel național și sunt aprobate de Parlament sau Guvern în dependență de importanța securității naționale. Administrația locală gestionează unitatea administrativ-teritorială (oraș sau sat) și coordonează activitățile de acordare a serviciilor sociale, medicale, educaționale, de ocupare și gospodărie comună. Serviciile infrastructurii sociale și locativ-comunale asigură activitatea vitală a persoanelor vârstnice.

1.2. Instituțiile de acordare a serviciilor medicale, educaționale și sociale. Funcțiile serviciilor social-medice, precum spitalele, policlinicile, farmaciile, instituțiile de servicii sociale și fondul de pensii, includ acordarea profesională a asistenței medicale și sociale persoanelor vârstnice. Serviciile medicale sunt chemate să acorde asistență medicală populației, atât în policlinici, cât și în spitale dacă este necesară spitalizarea. Serviciile medicale sunt atât generale, cât și specializate, de tip primar și spitalicesc. Din punct de vedere al profilului și semnificației sociale, serviciilor medicale li se alătură centrele de protecție socială care acordă asistență socială persoanelor vârstnice. Dezavantajele

serviciilor social-medice includ limitarea specializării, deoarece creează o perspectivă îngustă, incapacitatea de a analiza situația din diferite aspecte și nu numai din punct de vedere profesional. În plus, se creează tendința de a subestima problemele în afara intereselor profesionale. Rolul autorităților administrative în viața unui persoane vârstnice moderne nu poate fi supraestimat.

2. Organizațiile necomerciale. Organizațiile necomerciale sau non-profit includ organizații care nu au ca scop obținerea de profit și care nu distribuie profitul primit între membri, fondatori sau alte persoane, organizațiile publice non-profit nu includ partidele politice. În vederea realizării scopurilor sale statutare, organizația necomercială poate desfășura orice gen de activitate neinterzisă de lege. Organizațiile necomerciale sunt în drept să desfășoare activitate economică – inclusiv de antreprenariat social, numai în măsura în care servește la atingerea scopurilor pentru care au fost create și corespunzătoare acestor scopuri [Legea cu privire la organizațiile necomerciale, Capitolul II, art.6 (2)].

O caracteristică importantă a organizațiilor necomerciale este aceea că organizațiile nonprofit nu pot îndeplini funcțiile statului definite prin lege. Organizațiile non-profit care au fost create și funcționează pentru a proteja drepturile și interesele legitime ale persoanelor cu dizabilități și ale altor pături defavorizate ale populației, oferindu-le șanse egale cu ceilalți cetățeni, reprezintă o formă de protecție socială.

Asociațiile obștești, în conformitate cu actele lor constitutive, pot exercita controlul asupra prestării de servicii sociale cetățenilor în vârstă și persoanelor cu dizabilități. Finanțarea și sprijinul logistic al acestor proiecte și programe pot fi realizate în condițiile comenzii de stat, adică să facă parte din strategia națională de management.

Tipurile de activități ale organizațiilor necomerciale care ar fi binevenite și ar trebui încurajate de legislație sunt:

- urmărirea, monitorizarea, controlul implementării de către autoritățile publice privind asigurarea cu pensii și asistența socială a persoanelor vârstnice și persoanelor cu dizabilități care au nevoie de astfel de asistență;
- elaborarea și introducerea prin intermediul deputaților, ca inițiativă legislativă, a unui mecanism simplu de modificare a tuturor tipurilor de pensii;
- organizarea serviciilor sociale pentru persoanele vârstnice, atât cu ajutorul centrelor municipale, cât și în mod independent pe bază de caritate și prin comenzile sociale ale autorităților municipale sau prin contracte cu acestea.

Una dintre modalitățile posibile de diminuare a excluziunii sociale este organizarea de grupuri de asistență reciprocă a persoanelor vârstnice la locul de reședință.

Organizațiile necomerciale pot influența pozitiv activitățile persoanelor vârstnice: prin protejarea drepturilor persoanelor vârstnice, organizarea asistenței caritabile pensionarilor, facilitarea angajării persoanelor vârstnice, unirea pensionarilor pentru a-și apăra drepturile, organizarea asistenței sociale etc.

3. Agenții economici cu diferite forme ale statutului juridic. Organizațiile comerciale sunt create cu scopul de a obține profit. Organizațiile comerciale includ bănci, societăți comerciale, organizații care oferă servicii contra plată populației etc. Deși organizațiile comerciale sunt orientate pe obținerea de profit, ele joacă un rol foarte important în relațiile sociale moderne și uneori îndeplinesc funcții publice. De o importanță esențială este faptul că astfel de organizații nu sunt supuse autorităților administrative, nu sunt direct și nemijlocit subordonate acestora. Orientarea spre profitul propriu, chiar și în detrimentul intereselor publice, este o trăsătură negativă

a organizațiilor comerciale, deoarece activitățile organizațiilor comerciale deseori provoacă excluziunea socială. Este posibilă influențarea organizațiilor comerciale doar prin măsuri de natură indirectă – stimulente, beneficii, amenzi, penalități și restricții asupra activităților. Cu toate acestea, rolul important jucat de organizațiile comerciale în viața modernă nu permite ca acestea să fie ignorate atunci când se analizează posibilitățile de diminuare a excluziunii sociale.

Impactul managerial asupra excluziunii sociale. La implementarea politicilor manageriale rolul principal și decisiv în conturarea obiectivelor naționale și regionale revine autorităților publice, care ar trebui să asigure interacțiunea cât dintre nivelul național și local, atât și toate tipurile de organizații enumerate mai sus.

Fiecare dintre tipurile de organizații prezentate mai sus poate influența situația cu excluziunea socială a persoanelor vârstnice, atât pozitiv, cât și negativ. Fiecare tip de organizație are puncte forte și puncte slabe, așa cum este prezentat în Tabelul 1.

Tabelul 1. Aspectele pozitive și negative ale tipurilor de organizații în contextul diminuării excluziunii sociale

Tipul organizației	Aspecte pozitive	Aspecte negative
1.1. Autorități administrative – la nivel central	Mari împuterniciri și posibilități, capacitatea de a aborda o gamă largă de probleme sociale (în limită competențelor stabilite de organ mai înalt și surse financiare)	Cadrul normativ imperfect, care conține multe restricții neargumentate, ceea ce contribuie la implicații suplimentare în cazul beneficiarilor
1.2. Organizațiile specializate (servicii medicale, educaționale, servicii de protecție socială etc.)	Profesionalismul în domeniul de specializare	Birocratizarea structurii de gestiune, limitarea specializării, elementele de corupție; lipsa potențialului uman profesional
2. Organizațiile necomerciale	Formarea pe bază de voluntariat sau în dependență de scopurile fondatorului, diverse posibilități de lucru cu populația, calitatea mai bună a serviciilor acordate, posibilități tehnico-materiale mai bune	Spectrul serviciilor acordate și surselor financiare limitate, fluctuația de personal, prețurile și tarifele mai înalte la servicii
3. Organizațiile comerciale	Profesionalismul în domeniul lor de specializare, posibilități tehnico-materiale mai moderne	Prețuri și tarife înalte pentru serviciile acordate, ceea ce contribuie la reducerea beneficiarilor acestora, spectrul limitat al serviciilor propuse, limitarea specializării

Sursa: Elaborat de către Heghea E.

În gestionarea diminuării excluziunii sociale, principala acțiune și inițiativă managerială ar trebui să vină din partea autorităților administrației publice, în cooperare cu organizațiile existente. În cazul în care există toate tipurile de organizații menționate mai sus, un rol foarte important în coordonarea strategiei manageriale îl joacă problema obținerii în timp util a informațiilor de calitate.

Organizarea deservirii informaționale a influenței manageriale este una dintre cele mai dificile sarcini manageriale. În primul rând, structurile manageriale trebuie să fie conștiente de existența problemei. În al doilea rând, trebuie să aibă cunoștințe despre metodele de soluționare a acesteia. În al treilea rând, organele de conducere ar trebui să monitorizeze situația și schimbările care au loc.

În cadrul administrațiilor unităților teritorial-administrative există structurile de asistență socială care se ocupă de problemele populației aflate în situația de risc social, inclusiv de persoanele vârstnice, unde activează asistenți sociali / lucrători sociali, au fost elaborate instrucțiuni, standarde pentru acordarea serviciilor sociale, se dezvoltă sistemul de servicii sociale integrate la nivel local, însă deseori lipsesc resurse umane profesional calificate din cauza salariilor foarte mici pentru lucrători-asistenți sociali.

Pentru cea mai eficientă monitorizare a excluziunii sociale, este recomandabil de a acționa conform următorului algoritm:

1. Identificarea situației actuale a excluziunii sociale.
2. Comparația cu situația perfectă – în cazul dat absența excluziunii sociale.
3. Identificarea obstacolelor în calea atingerii situației ideale.
4. Elaborarea măsurilor manageriale.

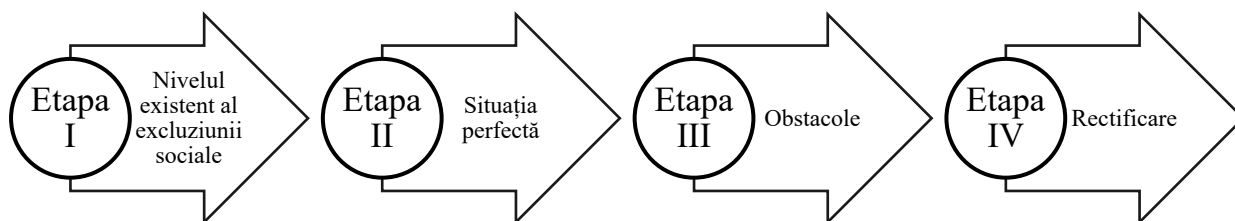

Fig. 4 – Schema diminuării excluziunii sociale

Sursa: Elaborată de către Heghea E.

În prezent, autoritățile administrative doar cu propriile forțe nu pot rezolva problema diminuării excluziunii sociale, așadar îmbunătățirea bunăstării persoanelor vârstnice ar trebui să includă interacțiunea dintre administrația publică și toate organizațiile, de toate tipurile și formele de proprietate.

Concluzii

Situația precară a persoanelor vârstnice a contribuit la necesitatea elaborării unui model de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a acestei categorii de populație, care prevede excluziunea socială în calitate de obiect, persoanele vârstnice aflate în situație de risc social – ca subiect, factorii de influență asupra acestora, politici sociale necesare pentru îmbunătățirea situației create, metodele de management și rezultatul așteptat (sau diminuarea riscurilor de excluziune socială a persoanelor vârstnice).

În scopul creșterii bunăstării persoanelor vârstnice, de către autori, a fost elaborat modelul-tip de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. În vederea obținerii efectului dorit s-a propus implicarea activă a diferitor tipuri de organizații și structuri instituționale. Totuși, după părerea noastră, inițiativa managerială trebuie să fie atât din partea autorităților publice, cât și colaborarea acestora cu organizațiile specializate, comerciale și cele necomerciale.

Notă: *Articolul a fost elaborat în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.*

Bibliografie

1. Buciuceanu-Vrabie, M. (2021), *Indicele îmbătrânirii active în Republica Moldova*, Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, Centrul Cercetări Demografice. Chișinău: INCE, 22 p. ISBN 978-9975-3486-2-1 (PDF). Disponibil: https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/indicele_de_imbatranire_activa_0.pdf
2. Edwards, M. (1998), „International Development NGOs: agents of foreign aid or vehicles for international cooperation”. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 27(4): 415–436. London, Disponibil: <https://doi.org/10.1177/089976499773746410>.

3. Gagauz, O. (2021), Buciuceanu-Vrabie, M., Pahomii, I. et al. *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări principale și politici necesare*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău, 168 p. Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1643955803_pop_30_de-ani_pt-diseminare-web.pdf
4. Legea cu privire la organizațiile necomerciale: nr. 86 din 11 iunie 2020. Capitolul II, art. 6 (2). În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2020, nr. 193, art. 370. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122391&lang=ro
5. Legea serviciilor publice de gospodărie comunală: nr. 1402 din 24 octombrie 2002. Capitolul III, secțiunea A, art. 18 (1). În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 14-17, art. 49. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=29763&lang=ro
6. Simion, L. (2022), *Excluziunea socială a persoanelor vârstnice*. Consiliul Național al Organizațiilor de Pensionari și al Persoanelor Vârstnice. Martie, România. Disponibil: https://cnpv.ro/wp-content/uploads/2022/05/Excluziunea_sociala_a_persoanelor_varstnice.pdf

Capitolul 5 – DEZVOLTAREA ABORDĂRILOR TEORETICE PRIVIND VULNERABILITATEA SOCIALĂ BAZATĂ PE VENIT

Chapter 5 – DEVELOPING THEORETICAL APPROACHES TO INCOME BASED SOCIAL VULNERABILITY

Irina PAHOMII¹
Cristina UNGUR²

Abstract³

Social vulnerability is a complex and interdisciplinary concept, applicable in a variety of fields, from environmental changes to inequalities based on economic, health or other criteria. However, existing theoretical approaches do not contain a fundamental concept of income-based social vulnerability. For these reasons, we intend to develop the given concept in order to create a theoretical basis for public policies, social assistance programs and social protection measures aimed at reducing this vulnerability and supporting people at risk. The research methods used in this study are: bibliographic documentation, observation, synthesis and interpretation of information. The theoretical importance of research derives from the contribution to the development of knowledge in the field of economic and social sciences. At the same time, from an applicative point of view, through the clear conceptualization of the income-based social vulnerability, the most vulnerable groups will be identified, allowing efficient and targeted targeting of resources to those most in need. The results of the study will lead to increased awareness among the public, politicians and non-governmental organizations about the challenges and risks faced by low-income individuals.

Keywords: social, income, risk, developing, organization

JEL: E01, E62

Introducere

Conceptul de vulnerabilitate socială reprezintă un domeniu de cercetare complex și interdisciplinar, având aplicabilitate largă în diverse domenii, de la ecologie la sănătate și politică socială. Această cercetare își propune să aprofundeze înțelegerea și aplicarea vulnerabilității sociale, recunoscând caracterul său dinamic și multidimensional. Schimbările tehnologice din ultima perioadă impun comportamente noi pentru consumatori. Însă, incluziunea socială și financiară a oamenilor devine foarte dificilă atunci când vorbim despre grupuri sociale cu venituri mici. În acest sens, analiza vulnerabilității sociale devine indispensabilă pentru a dezvolta politici și intervenții care să răspundă eficient nevoilor celor mai expuse grupuri.

În acest articol este cercetat conceptul de vulnerabilitatea socială, privit prin prisma componentei economice și sunt analizate aspectele teoretice ale acestei dimensiuni economice, ceea ce poate influența capacitatea indivizilor și comunităților de a face față și de a se recupera din situații de risc, oferind o bază solidă pentru intervenții strategice și politici publice mai incluzive și reziliente.

¹ Cercetător științific, Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, braga.pahomiiirina@gmail.com

² Cercetător științific dr.coordonator, Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Studii Economice din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, cristinaungur@ymail.com

³ **Acknowledgement.** The article was developed within the framework of the Project for young researchers 24.80012.0807.09TC "Fortification of scientific and methodological support to reduce social vulnerability by increasing the level of financial inclusion of low-income groups" (2024-2025).

Gradul de cercetare a problemei la nivel național și internațional

Conceptul de vulnerabilitate socială este unul extrem de complex, depășind limitele unui singur domeniu științific. Interdisciplinaritatea sa face ca definirea exactă să fie dificilă, dar îi permite totodată aplicarea într-o varietate largă de arii de cercetare, de la schimbările de mediu la inegalitățile din sănătate. Această universalitate a conceptului este în mare măsură influențată de componenta socială, care conferă termenului caracterul său transcendent.

Unul din aspectele prin care este privită vulnerabilitatea socială în literatura științifică este desigur excluziunea socială (Schierup & Krifors, 2015), astfel persoanele sau grupurile social vulnerabile sunt expuse unui risc crescut de excluziune socială. În general, vulnerabilitatea socială se referă la o potențială nesiguranță a unei persoane, grup de persoane sau comunități în raport cu anumite condiții sociale. Însă această perspectivă este destul de superficială și prezintă doar una din fațetele vulnerabilității sociale. În acest sens în literatura științifică, dar și în cadrul rapoartelor analitice prevăzute pentru radiografierea situațiilor și prezentarea unui sumar către factorii de decizie (Gassmann, Berulava, & T'ok'mazišvili, 2013) vulnerabilitatea socială este definită ca riscul de a fi incapabil de a participa deplin în viața economică, socială și civilă a societății din care persoana sau grupul de persoane face parte. Wisner în lucrarea sa (Wisner, 2016) menționează că vulnerabilitatea socială implică o multitudine de caracteristici a persoanelor sau a grupurilor care expun persoanele către diferite riscuri și limitează capacitatea de a anticipa, de a face față și de a se recupera după o anumită situație complicată. În lucrarea altor cercetători (Mah, Penwarden, Pott, Theou, & Andrew, 2023) vulnerabilitatea socială este definită ca o periclitare a vieții sau a modului de viață obișnuit de anumite riscuri sau evenimente intensificate de condițiile sociale dezavantajoase. În acest caz autorii pe de o parte nominalizează prezența unor riscuri sau situații riscante, iar pe de altă parte nominalizează și evidențiază și importanța condițiilor sociale dezavantajoase.

Fățeta socială este una intrinsecă atunci când abordăm o anumită situație sau aspect legat de persoană sau grupuri de persoane, comunități sau societăți la nivel general, anume acest fapt explică utilizarea atât de largă a conceptului de vulnerabilitate socială în literatură. Chiar dacă vulnerabilitatea socială pare un termen exclusiv social acesta este foarte frecvent utilizat în cadrul lucrărilor din domeniul ecologic sau în cadrul lucrărilor care analizează schimbările de mediu (Füssel, 2007; Kuhlicke, Scolobig, Tapsell, Steinführer, & De Marchi, 2011; Roy, Majumder, Bose, & Chowdhury, 2024). De asemenea, conceptul de vulnerabilitate socială a fost foarte intens aplicat și în literatura din domeniul medical (Mladenov & Brennan, 2021; Mah, Penwarden, Pott, Theou, & Andrew, 2023), sănătatea de alt fel fiind un domeniu social important. Totodată vulnerabilitatea socială este foarte intens studiată atât la nivel național sau sub-național (Roncancio, Cutter, & Nardocci, 2020; Roy, Majumder, Bose, & Chowdhury, 2024) cât și la nivel regional, referindu-se la întreg arealul european (Ranci, Social vulnerability in Europe, 2010).

Este important să menționăm că lucrările de specialitate nu se limitează doar la definirea și conceptualizarea termenului de vulnerabilitate socială, dar îl privesc dintr-o perspectivă mai largă și mai aplicativă. În cadrul cercetărilor din domeniu sunt identificate nu doar profilurile specifice de risc ale vulnerabilității sociale, dar chiar natura însăși a riscurilor, evoluând de la situații concrete – cum ar fi lipsa locului de muncă – spre ceva destul de specific cum ar fi nivelul de expunere, dar și modul de confruntare a unor situații de incertitudine și inechitabilitate (Ranci, 2010). Din această perspectivă riscurile vulnerabilității sociale nu sunt legate doar de situații concrete și palpabile, dar și de anumite aspecte mai puțin perceptibile la nivel material. Astfel, un nivel înalt de inechitabilitate sau discriminare într-o comunitate sau la nivelul societății generale

poate prezenta un factor de risc crescut pentru apariția vulnerabilității sociale în anumite grupuri sociale.

Rezultate și discuții

În pofida faptului că conceptul de vulnerabilitate socială este intens utilizat în literatura ce vizează schimbările de mediu sau alte domenii conexe cu acesta (Mladenov & Brennan, 2021), definițiile propuse, dar și perspectivele descrise în cadrul lucrărilor științifice analizate, ne dau posibilitatea să deducem anumite elemente definitorii ale vulnerabilității sociale care ne permit identificarea, dar și înscrierea acestui concept în demersul științific ales:

- Este o caracteristică a persoanei, a gospodăriei sau a unei instituții;
- Reprezintă o incapacitate de anticipa, de a face față, de a rezista sau de a se recupera/redresa sau toate împreună;
- Trebuie analizată în raport cu reziliența socială;
- Implică riscuri și/sau potențiale pierderi (ex. pierderea stabilității și certitudinii).

O perspectivă practică asupra conceptului de vulnerabilitate socială și cum acesta poate fi inclus în analize este prezentată de Cutter și colegii în lucrarea din 2009 (Cutter, Emrich, Webb, & Morath, 2009). Astfel, în cadrul acestei lucrări cercetătorii prezintă caracteristicile populației care influențează nivelul vulnerabilității sociale, evidențiind că vulnerabilitatea socială nu prezintă doar o însușire în sine, ci este supusă unei dinamici. Ideea dinamicii vulnerabilității sociale este reliefată și într-o altă lucrare (Ranci & Migliavacca, 2010).

Analiza abordărilor teoretice existente ne permit să deducem factorii care determină vulnerabilitatea socială și anume:

- Lipsa accesului la resurse – cu referire la diferite tipuri de resurse începând de la cele financiare și finisând cu cele informaționale. Acest factor este deosebit de important în contextul incluziunii financiare și sociale a grupurilor vulnerabile. Or, în condițiile dezvoltării informaționale actuale lipsa unor abilități sau lipsa unor cunoștințe actualizate poate determina riscul unei excluziuni sociale;
- Acces limitat la putere sau la reprezentativitate politică;
- Capital social limitat, incluzând și rețelele/conexiuni sociale limitate – lipsa unor conexiuni sociale puternice poate determina riscul abandonului sau a excluziunii sociale a persoanelor;
- Credințe și obiceiuri – anumite obiceiuri care sunt înrădăcinate în anumite stereotipuri pot determina riscul apariției, dar și menținerii vulnerabilității sociale;
- Caracteristicile fizice și tehnice ale locuințelor – condițiile nefavorabile de trai indică asupra unor deficiențe multiple, începând de la cele financiare și finisând cu lipsa unor capacități sau posibilități de a face față sau de a reveni la o situație de stabilitate;
- Probleme de sănătate, limitări fizice ale persoanelor;
- Lipsa sau accesul limitat la servicii de infrastructură critice, cum ar fi comunicațiile, alimentarea cu energie electrică etc.

De asemenea în literatura de specialitate este prezentată importanța, dar și modele de integrare a conceptului vulnerabilității sociale în politici sau în strategii de intervenție pentru managementul situațiilor de hazard indiferent de natura acestuia – naturală sau socială (Füssel, 2007; Kuhlicke, Scolobig, Tapsell, Steinführer, & De Marchi, 2011; Mladenov & Brennan, 2021). În baza cunoștințelor și informațiilor științifice deținute la moment pot fi creați diverși indici și trasate dimensiuni de măsurare a vulnerabilității sociale. Un astfel de instrument pe larg analizat,

dar și utilizat este Indexul Vulnerabilității Sociale (Wisner, 2016; Cutter, 2024). Este evidențiată importanța utilizării acestui instrument de măsurare a vulnerabilității sociale pentru planificarea intervențiilor în situații de risc (de Oliveira Mendes, 2009). Este important să menționăm că acest index este prevăzut în mare parte pentru a acoperi riscurile naturale, iar în perspectivă socială generală un asemenea index lipsește.

Dacă în cadrul lucrărilor științifice termenul de vulnerabilitate socială este discutat și analizat foarte detaliat, atunci din perspectiva cadrului legislativ aceasta prezintă anumite lacune. Cadrul normativ al Republicii Moldova nu definește conceptul de „vulnerabilitate socială”. Însă, termenul de vulnerabilitate este utilizat pentru a explica noțiunea de persoană vulnerabilă, referindu-se la persoana care se află în situații care împiedică activitatea normală a acesteia din punct de vedere economic, educativ, social etc. În acest sens, Legea Asistenței sociale doar menționează termenul de „persoană și familie socialmente vulnerabile”, această sintagmă este utilizată în cadrul art. 1 al prezentei legi pentru definirea termenului de persoană și familie defavorizată (Legea, nr. 547, 2024). Termenul sau sintagma categorie/grup social vulnerabil apare de asemenea și în alte acte legislative. Un exemplu în acest sens este Programului național privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie pentru anii 2023-2027 (Parlamentul Republicii Moldova, 2023). Cadrul legislativ al României la fel utilizează termenul de vulnerabilitate pentru a identifica grupurile social vulnerabile și privește vulnerabilitatea prin prisma excluziunii sociale. Acești factori sunt identificați în Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2022-2027 emisă de Guvernul României la 30 martie 2022 (Guvernul României, 2022). Este important să menționăm că cadrul legislativ național la fel privește grupurile social vulnerabile prin prisma riscului excluziunii sociale, aceasta fiind paradigma centrală, nelimitându-se doar la aspecte legate de sărăcie (Carata, 2019).

Faptul că în cadrul legislativ lipsește o definiție normativă și clară a vulnerabilității sociale este determinat de lipsa unui consens asupra acestui concept anume din cauza multidimensionalității acestuia. O definiție îngustă ar putea reduce din aria de aplicare a acestui termen. În acest sens putem menționa că o conceptualizare a termenului la nivel academic poate fi un obiectiv mult mai important, pentru că aceasta va permite ulterior orientarea diferitor sectoare politice pe paradigma necesară decât o definire vagă a termenului în cadrul unor politici specifice.

Este important să menționăm că termenul de vulnerabilitate socială este un concept pe larg utilizat în discursul și activitatea ONG-urilor sau organizațiilor internaționale. Astfel, instituțiile internaționale și ONG-urile recunosc existența multiplelor fațete ale vulnerabilității sociale, dar și caracterul multidimensional al acestui concept (UNDP, 2016). Una din ideile centrale conturate în cadrul activităților realizate de către instituțiile internaționale este evidențierea necesității de a reliefa vulnerabilitatea socială pentru a putea ulterior trasa strategii eficiente de intervenție (Consiliul Europei, 2024).

Unul din obiectivele centrale urmărite în cadrul acestei lucrări este conceptualizarea vulnerabilității sociale din perspectivă economică. Domeniul economic este profund interconectat cu cel social, deoarece orice activitate umană contemporană implică relații sau acțiuni economice. În plus, conturarea unei viziuni asupra unei anumite dimensiuni a vulnerabilității sociale va facilita optimizarea eforturilor de analiză a acestui fenomen și îl va direcționa către scopul general al cercetării ulterioare.

Componenta economică are o implicație considerabilă asupra apariției sau avansării stării de vulnerabilitate socială. Or, acesta este nivelul de bază, cel mai vizibil și sesizabil al vulnerabilității sociale, din această cauză apare riscul de a confunda vulnerabilitatea socială cu sărăcia. Sărăcia este totuși un fenomen diferit, care mai degrabă denotă prezența unei

vulnerabilități severe (Ranci & Migliavacca, 2010; Fekete, 2019). Este important să menționăm că aspectul economic al vulnerabilității sociale poate fi analizat din diverse perspective – venitul persoanei sau gospodăriei, statutul ocupațional etc. Este evident că componentele economice sunt interconectate între ele, generând un efect de complementaritate, însă în cadrul acestei analize ne vom rezuma la vulnerabilitatea socială bazată pe venit.

Pentru a putea înscrie vulnerabilitatea socială bazată pe venit într-un cadru normativ și științific ce îl vom urma în continuare vom începe de la identificarea locului pe care îl are venitul în expunerea unei persoane, gospodării sau grup la riscul vulnerabilității. Societatea actuală este într-o transformare ce ar părea revoluționară comparativ cu perioadele precedente. Or, actualmente relativismul unei situații sau stări sociale este foarte înalt raportat atât la nivel inter cât și intra țări. Acest relativism sau această volatilitate a vulnerabilității sociale bazate pe venit este în mare parte determinată de standardele de viață care atât au crescut în timp, cât și prezintă discrepanțe majore privite din perspectivă regională. Astfel, o persoană, gospodărie sau grup de persoane pot fi considerate social vulnerabile în baza venitului doar fiind raportate la altele din aceeași comunitate/societate. Importanța transformărilor, dar și a standardelor de viață este subliniată în mai multe lucrări din domeniu atunci când se discută vulnerabilitatea socială (Ranci, 2010; Gassmann, Berulava, & T'ok'mazišvili, 2013; Fekete, 2019). Totodată această legătură reconfirmă caracterul dinamic și inconstant al vulnerabilității sociale. Un venit mic/insuficient sau un venit instabil menținut pentru o perioadă mai lungă determină deteriorări critice a capacității de a rezista sau de a face față anumitor riscuri sau situații cu care se confruntă o persoană/gospodărie în procesul său existențial. Totodată, după cum am menționat mai devreme acest concept prezintă o legătură foarte puternică cu standardele de viață, din acest considerent una și aceeași persoană/gospodărie poate fi considerată social vulnerabilă sau nu în dependență de contextul socioeconomic sau sociocultural în care este plasată. Pentru excluderea unei asemenea dualități este important să considerăm caracterul volatil al vulnerabilității, dar și să identificăm unele instrumente obiective care ne-ar permite identificarea situației vulnerabilității. Ranci și Migliavacca menționează despre pragul de sărăcie pe venit (Ranci & Migliavacca, 2010). Astfel, orice cădere sub acest prag determină creșterea probabilității de a fi încadrat sau de a fi expus riscului de vulnerabilitate socială, culminând cu apariția stării de sărăcie.

Vulnerabilitatea socială bazată pe venit transcende vulnerabilitatea socială cauzată de statutul ocupațional, venitul neimplicând doar salarizarea. Astfel, în raportul cu privire la vulnerabilitatea socială și economică din Georgia este menționată și importanța economiilor (savings), dar și prezența unor bunuri care pot fi utilizate în situațiile de criză în calitate de surse de venit (Gassmann, Berulava, & T'ok'mazišvili, 2013), pentru ameliorarea situației de vulnerabilitate sau chiar pentru eliminarea acesteia. Totuși considerăm că prezența economiilor reprezintă un aspect mai important și mai oportun atunci când considerăm reziliența socială sau economică. Or, ralierea pe prezența anumitor bunuri în procesul de soluționare a vulnerabilității de fapt indică una din situațiile de vulnerabilitate socială puternică raportată la majoritatea populației.

Unul din aspectele importante care trebuie remarcat în analiza vulnerabilității sociale bazate pe venit este nu doar prezența sau quantumul veniturilor disponibile, dar și capacitatea sau abilitățile de gestionare oportună a acestor venituri. Astfel, în definirea vulnerabilității sociale bazate pe venit este importantă integrarea ambelor aspecte – prezența efectivă a veniturilor, dar și capacitatea de gestionare eficientă a acestora. În acest sens un aport esențial și determinant îl are educația financiară. Prin educație financiară pot fi dezvoltate anumite modele eficiente de

gestionare a banilor, dar și poate fi crescut nivelul de conștientizare a importanței securității financiare și a riscurilor de escrocherii financiare.

Concluzii

În concluzie trebuie să menționăm că înțelegerea clară și comprehensivă a vulnerabilității sociale este critică și imperativă în procesul de trasare a unor intervenții sau în încercarea de a contura răspunsuri efective, specifice și contextuale în vederea dezvoltării unor sisteme, comunități, societăți reziliente și sustenabile.

Chiar dacă vulnerabilitatea socială bazată pe venit reprezintă doar una din laturile multi-aspectuale ale vulnerabilității sociale aceasta determină repercusiuni grave în toate domeniile vieții persoanei sau gospodăriei. Vulnerabilitatea socială bazată pe venit determină inconsecvențe în parcursul normal și sigur al oricărei gospodării începând de la aspectele legate de asigurarea unui minim necesar pentru existență și finisând cu inoportunități de incluziune socială generală. Anume din această cauză este necesară o abordare profundă a acestui aspect ce va cuprinde nu doar conceptualizarea teoretică a termenului, dar și o explorare empirică atât a nivelului efectiv a vulnerabilității sociale bazate pe venit, cât și a nivelului de cunoștințe individuale cu privire la aspectele ce țin de siguranța financiară.

Bibliografie

1. Carata, D. (2019), *Dreptul protecției sociale*. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”.
2. Consiliul European. (2024), *Proiectul ROMACT. COPII ÎN SITUAȚII DE VULNERABILITATE: evaluări, probleme și soluții propuse*. Piatra Neamț: CE.
3. Cutter, S. L. (2024), The Origin and Diffusion of the Social Vulnerability Index (SoVI). *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 109, e-104576. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104576>
4. Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. (2003), Social Vulnerability to Environmental Hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242-261.
5. Cutter, S. L., Emrich, C. T., Webb, J. J., & Morath, D. (2009), *Social vulnerability to climate variability hazards: A review of the literature*. University of South Carolina, Hazards and Vulnerability Research Institute. Department of Geography . Columbia: Oxfam America .
6. de Oliveira Mendes, J. M. (2009), Social vulnerability indexes as planning tools: beyond the preparedness paradigm. *Journal of Risk Research*, 12(1), 43-58. doi:<https://doi.org/10.1080/13669870802447962>
7. Fekete, A. (2019), In A. Fekete, & J. J. Bogardi, *Resilience and Vulnerability: Conceptual revolution (s) or only revolving around words? A collection of essays, working papers and think pieces from the period 2008-2018* (pp. 5-15). Cologne: Integrative Risk and Security Research.
8. Füssel, H. M. (2007), Vulnerability: A generally applicable conceptual framework for climate change research. *Global environmental change*, 17(2), 155-167. doi:<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.05.002>
9. Gassmann, F., Berulava, G., & T'ok'mazišvili, M. (2013), *Economic and social vulnerability in Georgia*. Tbilisi: UNDP.
10. Guvernul României. (2022), *Strategia națională privind incluziunea socială și reducerea sărăciei pentru perioada 2022-2027*. publicată la 30 martie 2022.
11. Kuhlicke, C., Scolobig, A., Tapsell, S., Steinführer, A., & De Marchi, B. (2011), Contextualizing social vulnerability: findings from case studies across Europe. *Natural hazards*, 58, 789-810. doi:<https://doi.org/10.1007/s11069-011-9751-6>
12. Legea, nr. 547. (2024), *Legea nr 547 din 25.12.2003 a asistenței sociale*. Parlamentul Republicii Moldova.
13. Mah, J. C., Penwarden, J. L., Pott, H., Theou, O., & Andrew, M. K. (2023), Social vulnerability indices: a scoping review. *BMC public health*, 23(1), e-1253. doi:<https://doi.org/10.1186/s12889-023-16097-6>

14. Mladenov, T., & Brennan, C. S. (2021), Social vulnerability and the impact of policy responses to COVID-19 on disabled people. *Sociology of Health & Illness*, 43(9), 2049-2065. doi:<https://doi.org/10.1111/1467-9566.13379>
15. Parlamentul Republicii Moldova. (2023), *Programul național privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței în familie pentru anii 2023-2027*.
16. Ranci, C. (2010), Social vulnerability in Europe. In C. Ranci, *Social vulnerability in Europe: The new configuration of social risks* (pp. 3-24). London: Palgrave Macmillan UK. doi:https://doi.org/10.1057/9780230245778_1
17. Ranci, C., & Migliavacca, M. (2010), Social Vulnerability: A Multidimensional Analysis. In C. Ranci, *Social Vulnerability in Europe* (pp. 219-249). London: Palgrave Macmillan. doi:https://doi.org/10.1057/9780230245778_9
18. Roncancio, D. J., Cutter, S. L., & Nardocci, A. C. (2020), Social vulnerability in Colombia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, e-101872. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2020.101872>
19. Roy, S., Majumder, S., Bose, A., & Chowdhury, I. R. (2024), Mapping the vulnerable: A framework for analyzing urban social vulnerability and its societal impact. *Societal Impacts*, 3, e-100049. doi:<https://doi.org/10.1016/j.socimp.2024.100049>
20. Schierup, C. U., & Krifors, K. (2015), Social exclusion: Migration and social vulnerability. In M. Dahlstedt, & A. Neegaard, *International Migration and Ethnic Relations* (pp. 218-244). London: Routledge. doi:10.4324/9781315764979
21. UNDP. (2016), *Putting people first: Practices, challenges and innovations in characterizing and mapping social groups*. New York: UNDP.
22. Wisner, B. (2016), Vulnerability as concept, model, metric, and tool. In *Oxford research encyclopedia of natural hazard science* (pp. 2-51). Oxford University Press USA. doi:10.1093/acrefore/9780199389407.013.25

Capitolul 6 – ASISTENȚA EXTERNĂ ȘI DINAMICA EVOLUȚIEI CALITĂȚII GUVERNĂRII

Chapter 6 – FOREIGN ASSISTANCE AND THE DYNAMICS OF THE EVOLUTION OF THE QUALITY OF GOVERNANCE

Angela POPOVICI¹

Abstract

Experience from various countries suggests that weak central public administration and slow economic development go hand in hand, while improved governance fosters development success. Issues such as corruption, lack of transparency in procurement and budgeting processes impact the efficiency of public administration and ultimately affect the development and living standards of any state. Governance failures are common and incur high costs, while good governance can offer significant benefits across most national sectors. Thus, in the pursuit of achieving efficient public administration/governance, there are two major challenges: first, assessing the quality of governance, its determining factors, and its consequences for economic and social development; and second, using rigorous data and analysis to support institutional reforms aimed at reducing corruption and improving governance quality. This article examines how external assistance influences the quality of governance and whether it can drive sustainable improvements in WGI indicators.

Keywords: governance, quality of governance, public administration, external assistance, WGI indicators, development

JEL: E01, E62

Introducere

În literatura de specialitate, asistența financiară externă rămâne o temă actuală, dar extrem de complexă și controversată, datorită abordărilor variate ale autorilor din domeniu. În anii 1980 ai secolului XX, existau puține voci sceptice privind necesitatea și impactul pozitiv al ajutoarelor pentru dezvoltare. Asistența financiară externă era considerată, așa cum este și astăzi, un instrument al politicii externe. Argumentul îmbunătățirii bunăstării țărilor în dezvoltare era suficient pentru a justifica ajutoarele, deoarece ideea că dezvoltarea necesita o combinație de finanțări externe pentru investiții și asistență tehnică era pe larg acceptată. Deși existau voci care puneau la îndoială eficiența ajutoarelor pentru dezvoltare și impactul acestora asupra calității guvernării, aceste critici au rămas marginale timp de câteva decenii. Întrebarea de ce țările bogate ar trebui să ofere ajutoare pentru dezvoltare părea neobișnuită, atât în rândul experților, cât și al societății civile, răspunsul fiind considerat evident. Existau în continuare controverse importante privind volumul necesar al ajutoarelor și modalitățile de plată cele mai adecvate, dar foarte puține întrebări aprofundate asupra justificării fundamentale a acestora. A întreba cum ar trebui utilizate ajutoarele ar fi fost considerat o contestare a imperativului moral de a le oferi; astfel, acest subiect părea dificil de discutat în societate.

Cu timpul această încredere a comunității care furniza asistență pentru dezvoltare s-a erodat: temeinicia ajutoarelor pentru dezvoltare a încetat să pară evidentă. Un declin al ajutoarelor a devenit evident atunci când s-a constatat că multe țări sărace au realizat progrese minore în ciuda sumelor mari primite. Criticii au susținut că ajutoarele erau contraproductive, deoarece sprijineau guvernele care erau ostile dezvoltării economice și reducerii sărăciei (Gunning, 2005).

O modalitate de a răspunde la întrebarea „de ce să oferim ajutoare?” este de a o considera o întrebare despre obiectivele finale. Conform acestei interpretări, întrebarea este despre scopul pe

¹ Conf. univ. dr., Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, angela.popovici2000@gmail.com

care donatorii încearcă să-l atingă prin oferirea ajutoarelor. Statele Unite, care în 1960 furnizau mai mult de jumătate din totalul ajutoarelor pentru dezvoltare, erau în mare măsură motivate de propriul interes politic. Ajutoarele erau menite să favorizeze dezvoltarea și stabilitatea politică, ceea ce ar fi fost în interesul strategic al Statelor Unite. Motivele umanității erau mai importante pentru donatorii mai mici, în special pentru țările scandinave și pentru Țările de Jos.

Având în vedere importanța factorilor politici și strategici, se poate presupune că alocarea ajutoarelor variază în funcție de donator. Există diferențe substanțiale între donatori, chiar și după luarea în considerare a elementelor strategice și politice, cum ar fi interesul Franței pentru Africa de Vest sau importanța Orientului Mijlociu pentru Statele Unite. Rezultatele economice indică, că sărăcia, caracterul democratic și deschiderea comercială a țărilor beneficiare sunt factori cheie pentru alocarea ajutoarelor de către țările nordice și Statele Unite, dar nu și pentru ajutoarele oferite de Japonia sau Franța. J.-C. Berthélemy și A. Tichit (Berthélemy, 2004) analizează dacă diferiți donatori au aceeași strategie de acordare a asistenței pentru dezvoltare. Ei resping ipoteza unui comportament uniform și identifică trei categorii de donatori: cei „altruști” (Norvegia), cei „egoști” (Franța și Regatul Unit) și un grup intermediar (SUA). Astfel, partenerii de dezvoltare urmăresc obiective foarte diferite în materie de asistență pentru dezvoltare. Promovarea dezvoltării nu este nici măcar cel mai important dintre obiectivele lor, iar în timp ce politica comercială, sărăcia și democratizarea apar ca elemente centrale în discursurile lor, indicațiile privind preferințele reale ale donatorilor arată că măsura în care acești factori influențează efectiv deciziile lor privind ajutoarele pentru dezvoltare variază considerabil de la un donator la altul.

Pe lângă țările care acordă asistență financiară pentru dezvoltare, o serie de organisme internaționale cum ar fi ONU, Banca Mondială, FMI, OECD, BERD, BEI, sunt parte a procesului. Banca Mondială a promovat ideea că eficiența ajutoarelor crește atunci când țările beneficiare implementează politici eficiente. Politicile eficiente implică o bună guvernare. După ani de ajustări structurale, multe țări în curs de dezvoltare au cunoscut o creștere economică, dar, ca efect indirect, a avut loc o amplificare a inegalităților pe plan intern. Banca Mondială a răspuns promovând proiecte axate pe buna guvernare și reformarea managementului sectorului public (Burnside et al., 2004).

Conținutul de bază

Din 1947, Banca Mondială a finanțat peste 12.000 de proiecte de dezvoltare, prin intermediul împrumuturilor tradiționale, creditelor fără dobândă și subvențiilor. Totuși, analizele sectoriale și transnaționale ale rezultatelor acestor proiecte sunt rare. Dacă este adevărat că politicile și instituțiile contează, atunci proiectele Băncii Mondiale din domeniul administrației publice, legii și justiției, care, prin natura lor, influențează politicile locale și instituțiile, ar trebui să îmbunătățească indicatorii de guvernare.

În 1968, Banca Mondială a aprobat primul său proiect dedicat administrației publice: un proiect de asistență tehnică în valoare de 2 milioane de dolari pentru Indonezia. Din cele aproximativ 10.500 de proiecte propuse sau aprobate de atunci, aproape 39% includ o componentă consacrată administrației publice. Aceste proiecte reprezintă interfața politicilor Băncii Mondiale și sunt mijloacele prin care își îndeplinește misiunea.

Viziunea neo-clasică domina perspectiva de dezvoltare a Băncii Mondiale în anii 1980. Această viziune economică vedea lumea în dezvoltare ca fiind afectată de state slabe, economii ineficiente și datorii, agravate de creșterea ratelor dobânzilor (Stiglitz, 2002). În anii 1970, multe țări în curs de dezvoltare au împrumutat dolari (la rate variabile) pentru a-și stimula dezvoltarea

economică. Odată cu declanșarea recesiunii mondiale la începutul anilor 1980, țările sărace s-au aflat în imposibilitatea de a-și plăti datoriile. Una dintre recomandările neo-clasice încuraja țările în dezvoltare să reducă povara financiară. Reducând un aparat de stat aparent ineficient și suprasolicitat, echilibrul bugetar s-ar îmbunătăți și datoriile ar putea fi gestionate mai bine.

Programele de ajustare structurală erau utilizate ca instrumente principale în cadrul teoriei neo-clasice. Acestea puneau accent pe austeritatea economică, controlul financiar, combaterea inflației și promovarea unei economii de piață, care includea reduceri ale tarifelor vamale, eliminarea controlului capitalurilor și orientarea economiei către export. Adesea, programele includeau asistență tehnică pentru bugetare sau programare guvernamentală și inițiative pentru reducerea sau menținerea numărului de funcționari publici. Deși aceste programe au stimulat creșterea economică în anumite țări, ele au condus frecvent la intensificarea sărăciei și a inegalităților la nivel național. Drept răspuns, Banca Mondială și-a reorientat asistența, concentrându-se pe gestionarea sectorului public și pe crearea de instituții eficiente (și adesea descentralizate) care să fie receptivă la nevoile cetățenilor, responsabile față de aceștia și capabile să asigure furnizarea serviciilor publice (Making Services, 2024). Acest nou program a fost denumit „programul de guvernanță”.

Noul program de guvernanță includea mult mai multe aspecte decât doar proiectele de gestionare a sectorului public. Pe lângă acestea, programul aborda și aspecte legate de guvernanța democratică (în special prin intermediul Agenției Americane pentru Dezvoltare Internațională – USAID) și se concentra pe statul de drept, combaterea corupției și îmbunătățirea participării și responsabilității. Cele mai importante componente ale acestui program erau cei șase „indicatori de guvernanță” cantitativi, dezvoltați în 1996 de Institutul Băncii Mondiale. Acești indicatori evaluau eficiența guvernului, participarea și responsabilitatea, stabilitatea politică, statul de drept, calitatea reglementărilor și controlul corupției (Kaufmann et al., 2010).

Pe măsură ce programul de guvernanță al Băncii Mondiale se dezvolta, numărul proiectelor cu componenta administrație publică, lege și justiție a crescut semnificativ. Între 1983 și 1989, au fost aprobate 288 de proiecte cu această componentă, iar în perioada 1990-1996, numărul proiectelor aprobate a crescut la 1342. După publicarea raportului din 1997 al Băncii Mondiale, „The State in a Changing World”, care accentua rolul crucial al statului, numărul anual de proiecte dedicate administrației publice, legii și justiției a depășit 200, ajungând la un total de 2194 de proiecte între 1997 și 2006. În prezent, aproape un sfert dintre proiectele Băncii Mondiale includ o componentă administrație publică, lege și justiție.

Ajutoarele externe reprezintă un instrument important în procesele de dezvoltare. Literatura de specialitate în acest domeniu se concentrează pe două probleme cheie. Primul curent se axează pe impactul ajutoarelor asupra țărilor beneficiare, examinând atât implementarea acestora, cât și efectele pe termen lung (Burnside et al., 2004; De Moura Castro, 2002; Glaeser et al., 2004). Al doilea curent analizează influența motivațiilor donatorilor asupra distribuirii ajutoarelor, discutând dacă variațiile în acordarea ajutoarelor sunt determinate de nevoile reale ale beneficiarilor sau dacă sunt dictate de interesele strategice ale donatorilor (Collier et al., 2002; Harrigan et al., 2006).

În acest context, Banca Mondială a început să evalueze reformele sectorului public, utilizând statistici descriptive pentru a determina eficiența proiectelor pe baza a patru factori: reforma funcției publice, managementul finanțelor publice, administrarea fiscală și combaterea corupției. Se poate susține că proiectele axate pe componenta administrație publică, lege și justiție nu urmăresc întotdeauna să îmbunătățească doar calitatea guvernării și, prin urmare, nu o îmbunătățesc sistematic (Moloney, 2009).

Alți observatori indică faptul că eficiența, un obiectiv aparent nepolitic prin principiul său de raționalitate individuală, fiind un obiectiv important al reformelor administrației publice, este parțial eronat. Prin concentrarea pe îmbunătățirea eficienței guvernului, Banca pretinde că nu se implică în politica națională, în timp ce, de fapt, o face. Se știe, datorită studiilor fundamentale despre administrația publică, că funcționarii sunt, prin natura lor, ființe politice și că lumea birocrăției este impregnată de politică (Dolan et al., 2003; Lipsky, 1980). „Îmbunătățirile” eficienței nu sunt mai puțin politice decât reformele axate pe eficiență sau echitate. Ideea că în birocrăție, imparțialitatea și eficiența prevalează asupra altor caracteristici este un ideal învechit de mult timp. În limbajul administrației publice, dihotomia politică-administrație nu mai există. În același sens, specialiștii în administrația publică se întreabă și dacă guvernele pot, sau trebuie, să fie administrate ca întreprinderi (Rosenbloom, 2001). În timp ce întreprinderile sunt interesate în primul rând de profit și de cota lor de piață, guvernele trebuie să facă alegeri între valori contradictorii, cum ar fi eficiența, eficacitatea, echitatea și statul de drept. Îmbunătățind eficacitatea sau echitatea, ele își pot pune în pericol uneori eficiența. Când câștigă în echitate, își pun în pericol eficiența și eficacitatea și așa mai departe. Democrația obligă guvernele să fie receptive față de alegători, iar procesul de alegere este unul politic.

Calitatea guvernării este în cea mai mare parte evaluată folosind definiția elaborată de Banca Mondială, care o descrie ca fiind „tradițiile și instituțiile prin care autoritatea este exercitată într-o țară. Aceasta include procesul prin care guvernele sunt selectate, monitorizate și înlocuite; capacitatea guvernului de a formula și implementa politici eficiente și adecvate, precum și respectul cetățenilor și al statului pentru instituțiile care reglementează interacțiunile sociale și economice”. Această definiție subliniază faptul că prosperitatea economică este legată de existența unui nivel minim de stat de drept și de democrație.

Cum măsurăm calitatea guvernării? Indicatorii de guvernare (WGI) dezvoltați de Institutul Băncii Mondiale oferă o soluție rezonabilă, având în vedere că sunt concepuți pentru a evalua contextul general al guvernării în țările supuse analizei. Deși acești indicatori au fost obiectul unor critici severe încă din 1996, ei rămân un instrument de referință atâta timp cât nu sunt dezvoltate alternative mai performante. Datorită dificultății în măsurarea calității guvernării și a opiniilor divergente între cercetători privind cea mai bună metodă de evaluare (Knack et al., 2003), indicatorii de guvernare rămân cea mai bună opțiune pentru cercetările empirice.

La rândul său, asistența externă (termenul corect: Asistența Oficială pentru Dezvoltare) reprezintă un instrument tehnic pentru a promova schimbări pozitive în societate, inclusiv prin modernizarea și consolidarea administrației publice. Primele relații contractuale dintre Republica Moldova și UE datează din 1994, când a fost încheiat un acord de parteneriat și de cooperare. Uniunea Europeană este astăzi lider absolut la capitolul asistenței financiare nerambursabile acordate Republicii Moldova.

Asistența externă din partea UE reprezintă unul dintre instrumentele UE pentru susținerea implementării Agendei de Asociere. Asistența este prevăzută pentru reforma administrației publice, agricultură și dezvoltare rurală, reforma poliției și managementul poliției de frontieră, dezvoltarea capacităților și consolidarea instituțională, societatea civilă. Tipul asistenței pentru dezvoltare poate fi de două feluri: asistență financiară și asistență tehnică, fiecare având potențial diferit de a produce schimbări. Asistența financiară este acordată, în special, de UE și băncile de dezvoltare (BEI, BERD, BDCE). Aceasta este reflectată în bugetul național ca asistență macrofinanciară sau ca mijloace alocate pentru proiecte investiționale și este acordată pentru a sprijini implementarea politicilor Guvernului în domeniul creșterii economice și reducerii sărăciei, integrării europene (eventual, sprijinirea unor strategii sectoriale). Asistența tehnică este oferită

într-un în volum mai mic, cu scopul de a asigura implementarea unor proiecte și de a sprijini capacitățile instituțiilor țării recipiente (Lozovanu, 2016).

Managementul eficient al asistenței europene este esențial în vederea realizării prevederilor Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană și presupune dezvoltarea cadrului instituțional și procedural al procesului de atragere a asistenței externe, precum și formarea personalului specializat pentru realizarea acestui proces. Experiența arată că țările, care nu au acordat acestui domeniu atenția cuvenită, s-au confruntat cu dificultăți în procesul de formulare a politicilor și îndeplinirea obligațiilor asumate. Sarcina este mai dificilă pentru o țară precum Republica Moldova, deoarece aceasta trebuie să mobilizeze resurse administrative comparativ mai mari decât alte țări.

Începând cu 2010, în mare parte, abordarea instrumentelor de alocare a asistenței externe pentru dezvoltare a presupus combinarea asistenței financiare (suport bugetar, proiecte investiționale) și a asistenței tehnice (reforma administrației publice, oferirea unei expertize pentru a accelera reformele). Acest lucru a permis producerea unor schimbări mai semnificative și mai rapide. Această abordare mai activă a donatorilor a fost precedată de adoptarea de către Moldova a politicilor (FMI, BM, UE) care coincid cu cerințele majorității donatorilor. Modalitatea precedentă (până în 2004) se sprijinea pe alocarea mai puțin generoasă de asistență tehnică pentru îmbunătățirea guvernantei. Se referea la reforma administrației publice centrale, democrație și drepturile omului, asistență umanitară, suport macrofinanciar, ceea ce reprezenta mai degrabă o încercare de a stabili situația și de a îmbunătăți instituțiile decât o intenție reală de a produce rapid schimbări semnificative (Lozovanu, 2016).

Totodată, Curtea Europeană de Conturi subliniază în raportul special *Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova*, elaborat în 2016, că este necesară îmbunătățirea modului în care se utilizează condiționalitatea prin stabilirea unor condiții clare și pertinente și a unor indicatori de performanță pentru a evalua mai bine rezultatele și pentru a putea demonstra obținerea acestora și o reacție fermă, proporțională și rapidă în cazul în care Guvernul Republicii Moldova nu dă dovadă de un angajament suficient în ceea ce privește respectarea condițiilor convenite (Raport special, 2016).

UE a finanțat peste 20 de proiecte de consolidare a autorităților centrale, printre care șapte proiecte în sectorul justiției, trei proiecte succesive vizând oferirea de consiliere politică la nivel înalt ministerelor din Republica Moldova – cunoscute sub numele de proiecte EUHLPAM (*European Union High Level Policy Advice Mission to the Republic of Moldova* – Misiunea Uniunii Europene de Consiliere în Politici Publice pentru Republica Moldova) – și câteva proiecte de sprijin al Cancelariei de Stat, care este autoritatea centrală responsabilă de coordonarea asistenței externe în Republica Moldova.

În cazul proiectelor de înfrățire instituțională, s-a constatat că concepția acestora nu corespundea pe deplin nevoilor sau obiectivelor administrației publice din Republica Moldova. Capacitatea administrativă națională nu a fost întotdeauna suficientă pentru a putea gestiona aceste programe. În acest sens, au fost organizate sesiuni de formare și o serie de mese rotunde și de prezentări, adresate funcționarilor publici prin intermediul unui proiect de asistență tehnică.

Anumite carențe țin de faptul că o serie de consultanți în cadrul proiectului EUHLPAM au fost trimiși pe teren în instituțiile care prezentau relevanță pentru gestiunea finanțelor publice, cum ar fi Inspectoratul Fiscal de Stat, dar niciunul dintre aceștia nu a fost detașat în vreuna dintre cele trei instituții implicate în implementarea programului de sprijin bugetar sectorial cum ar fi Curtea de Conturi, Ministerul Finanțelor sau Parlamentul (Raport special, 2016).

Teoretic, se poate presupune că, pe măsură ce volumul asistenței acordate crește, calitatea guvernării într-o țară tinde să se îmbunătățească. În continuare, ne propunem să determinăm dacă există o corelație directă între asistența externă acordată Republicii Moldova de către partenerii de dezvoltare și îmbunătățirea calității guvernării, așa cum este măsurată de indicatorii de guvernanță ai Băncii Mondiale. Această abordare se concentrează pe evaluarea eficienței ajutoarelor externe în domeniul bunei guvernări.

Indicatorii de guvernanță ai Băncii Mondiale pentru Moldova în 1996 (la scurt timp după ce și-a câștigat independența față de Uniunea Sovietică) și în 2022 (cele mai recente date) reprezintă punctele de referință pe care le vom avea în vedere, dar și două valori intermediare, care să ne permită să urmărim cum a evoluat calitatea guvernării în funcție de asistența externă acordată R. Moldova. Anii 2016 și 2019 au fost selectați ca repere intermediare pentru analiza preconizată deoarece au fost marcate de schimbări de guvern care au influențat interacțiunea cu partenerii de dezvoltare. Totodată, în 2016, Curtea Europeană de Conturi a publicat un raport special intitulat „Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova” (Raport special, 2016). Acest raport s-a concentrat în mod special pe aspectele legate de administrația publică, lege și justiție, oferind o evaluare valoroasă a impactului asistenței externe asupra reformelor din aceste domenii.

Declararea independenței Republicii Moldova, odată cu destrămarea Uniunii Sovietice, a plasat țara într-un nou context de cooperare internațională. Astfel, Republica Moldova a devenit un stat independent, având capacitatea de a-și afirma și dezvolta, conform principiilor suveranității și integrității teritoriale, propria identitate politică, economică, socială și culturală, în funcție de prioritățile sale naționale. În același timp, acest nou statut a oferit Republicii Moldova oportunitatea de a-și diversifica colaborarea cu partenerii externi. Rolul acestora a devenit esențial, având în vedere că Declarația de Independență a fost urmată de tranziția de la economia planificată la economia de piață, o schimbare care a presupus o experiență nouă pentru țară, atât pe plan politic, cât și economic și social.

Urmărind evoluția și fluctuațiile fiecărui indicator în urma procesării datelor oferite de WGI al Băncii Mondiale, a fost elaborată diagrama totalizatoare pentru a putea vizualiza mai ușor care dintre acești indicatori au suferit schimbări considerabile și perioada în care acestea au avut loc. Această analiză va fi utilă pentru a vedea și impactul asistenței externe asupra evoluției calității guvernării.

Analiza indicatorilor de guvernanță pentru anii 1996 – 2022 relevă îmbunătățiri modeste în două domenii: calitatea reglementării și controlul corupției. În ceea ce privește participarea și responsabilitatea, nu s-au înregistrat schimbări semnificative. Totodată, s-au observat scăderi în alte trei domenii: stabilitatea politică, eficacitatea guvernării și statul de drept.

Nu avem informații privind asistența externă primită de Republica Moldova în anul 1996, dar cunoaștem valoarea indicatorilor de guvernanță pentru acest an, care s-au dovedit a fi semnificativă comparativ cu parcursul ulterior.

În anul 2016, țara a beneficiat de un sprijin din partea partenerilor de dezvoltare în valoare de 325.739.289,95 euro (Platforma, 2024). Acesta a venit sub forma suportului bugetar, suportului pentru proiecte și asistenței tehnice. Totuși, indicatorii de guvernanță înregistrează valori scăzute comparativ cu anul 1996, în special la capitolul stabilitate politică, eficacitatea guvernării, statul de drept și, în mod deosebit, controlul corupției.

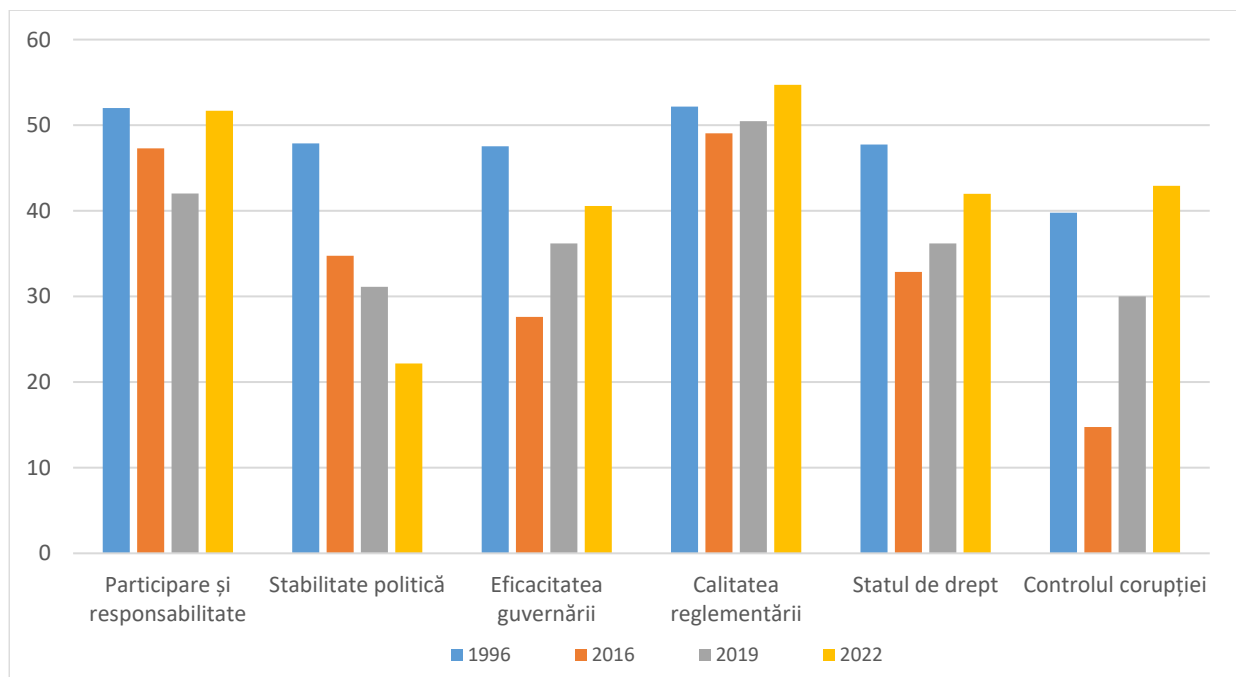

Fig. 1. Calitatea guvernării în R. Moldova 1996-2022

Sursa: Elaborat de autor în baza Worldwide Governance Indicators

În 2019 volumul asistenței externe acordate R. Moldova a constituit 228 685 901,81 euro (Platforma, 2024), cu 97 milioane de euro mai puțin decât în 2016. Indicatorii de guvernare înregistrează creșteri semnificative la capitolul eficacitatea guvernării și controlul corupției, dar și o ameliorare ușoară la calitatea reglementărilor și statul de drept. Totuși, s-au înregistrat scăderi în ceea ce privește responsabilitatea și participarea și stabilitatea politică.

În anul 2022 volumul asistenței externe a constituit 588 003 744,82 euro (Platforma, 2024). Comparativ cu 2019 s-au atestat creșteri modeste ale tuturor indicatorilor de guvernare cu excepția stabilității politice. Considerăm că invazia Rusiei în Ucraina a jucat un rol esențial în scăderea valorii acestui indicator. Cu toate acestea, dacă ar exista o corelație directă între volumul asistenței externe și îmbunătățirea calității guvernării, ne-am fi așteptat la rezultate mai semnificative.

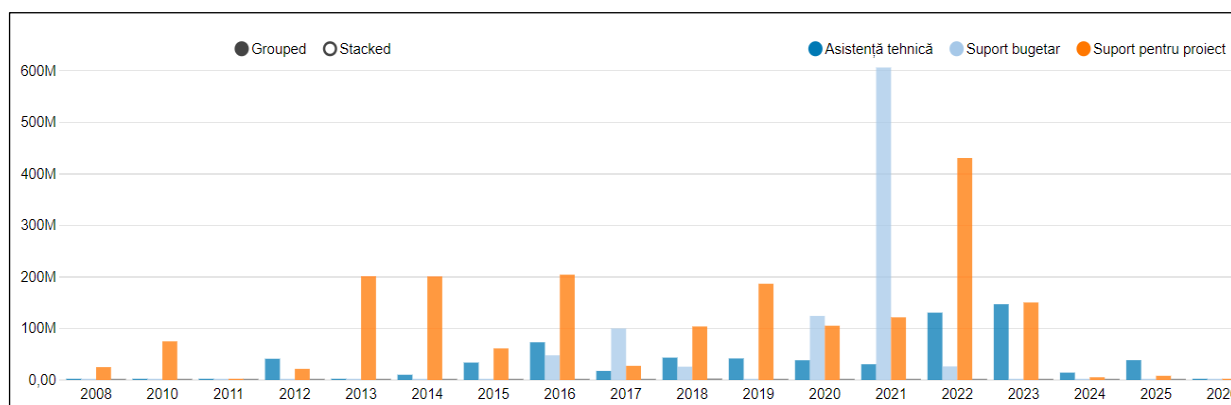

Fig. 2. Asistența externă oferită de R. Moldova 2008-2023

Sursa: <https://amp.gov.md/TEMPLATE/ampTemplate/dashboard/build/index.html>

De ce se întâmplă acest lucru? De ce creșterea quantumului asistenței externe nu se traduce și într-o creștere a calității guvernării? Mai mulți experți rămân la ideea că ajutoarele externe pur

și simplu nu funcționează, deoarece mai multe ajutoare nu produc mai multă creștere. De fapt, ajutoarele pot împiedica dezvoltarea economică prin susținerea guvernelor și politicilor slabe.

Dacă e să comparăm indicatorii guvernantei pentru anul 1996 cu cei pentru anul 2022, ajungem la concluzia că Moldova nu a valorificat în mod adecvat independența sa, cel puțin din perspectiva calității guvernării (Mitchell, 2024).

După o experiență de decenii de asistență pentru dezvoltare, raționamentele pentru furnizarea acestei asistențe sunt departe de a fi clare. Deși donatorii oferă ajutoare financiare guvernelor din țările în curs de dezvoltare cu scopul de a sprijini bunăstarea și a asigura guvernarea democratică a acestora, nu se atestă o corelație directă dintre volumul asistenței financiare alocate și calitatea guvernării.

Problemele pe care ajutoarele ar trebui să le rezolve și întrebările legate de faptul dacă ajutoarele au sau nu un avantaj în raport cu alte politici au fost ignorate în cadrul dezbaterii despre eficacitatea ajutoarelor. Faptul că ajutoarele, în anumite circumstanțe, pot scoate un număr mare de persoane din sărăcie ar putea părea un răspuns suficient la întrebarea „de ce să oferim ajutoare?”. Totuși, asemenea rezultate, deși necesare, nu sunt suficiente. Într-un recent raport al Associated Press se vorbește despre faptul că „secretarul de Stat al SUA, Antony Blinken, a promis 135 de milioane de dolari în ajutoare pentru Moldova, destinați securității energetice și combaterii dezinformării ruse, pe măsură ce națiunea orientată spre Vest se străduiește să diminueze influența Moscovei, care a fost consolidată de recente succese în războiul din Ucraina. Blinken ... a anunțat asistența într-o conferință de presă. Diplomatul de rang înalt al Americii a spus că 85 de milioane de dolari vor fi alocați pentru consolidarea infrastructurii energetice, iar 50 de milioane de dolari sunt destinați reformării industriei energetice și agricole și combaterii dezinformării. SUA au oferit Moldovei 774 de milioane de dolari în ajutoare financiare de la începutul războiului din Ucraina în februarie 2022, dintre care aproximativ 300 de milioane de dolari au fost alocați pentru securitatea energetică. ...Datorită asistenței financiare americane de 80 de milioane de dolari, în iarna trecută s-a reușit compensarea facturilor energetice ale cetățenilor moldoveni” (Mitchell, 2024). În acest context D. Mitchell consideră că „dacă politicienii insistă să trimită bani de la contribuabili către alte națiuni (fie pentru a se simți bine, fie pentru a câștiga prieteni), fondurile ar trebui să fie legate de ceva concret, cum ar fi scoruri mai bune la indicatorii de guvernare ai Băncii Mondiale (Mitchell, 2024).

De mult timp s-a sugerat că prin aplicarea condiționalității ex-ante donatorii ar putea îmbunătăți eficiența cheltuielilor publice. Este evident că donatorii își doresc să creadă că acest rol le revine, dar această justificare a fost în mod clar invalidată de cercetările empirice din literatura privind eficacitatea ajutoarelor pentru dezvoltare, atât la nivel macroeconomic, cât și instituțional. Cu toate acestea, donatorii nu au reușit să dezvolte tehnicile de angajament necesare pentru a transforma beneficiile teoretice ale condiționalității ex-ante în realitate.

O altă justificare este că ajutoarele pot avea un efect stimulator. Pentru ca acest efect să se materializeze, este esențial ca regulile pe care donatorii le aplică pentru a lega distribuirea ajutoarelor de performanțele anterioare să fie transparente și credibile. Astfel, evaluarea condiționalității bazate pe performanță poate fi analizată din această perspectivă. Uniunea Europeană a dezvoltat deja astfel de inițiative pentru a lega ajutoarele de performanță.

Concluzii

Ajutoarele externe reprezintă un instrument important în procesele de dezvoltare și un stimulent pentru creșterea calității guvernării. Dar este dificil să stabilim o corelație directă dintre

volumul asistenței financiare alocate și calitatea guvernării pentru țările care se bucură de asistență financiară pentru dezvoltare. Creșterea numărului de proiecte axate pe eficacitatea guvernării și a cheltuielilor în acest domeniu este un semn pozitiv și semnificativ al stabilității politice. Dar această „îmbunătățire” nu este întotdeauna legată de proiectele de asistență externă și ilustrează uneori, dimpotrivă, o absență a schimbării de regim. Acest indicator nu specifică faptul că conducerea țării trebuie să fie democratică; ea trebuie doar să fie stabilă.

S-a constatat că proiectele axate pe lege și justiție nu reușesc întotdeauna să reducă corupția. Este dificil să se stabilească dacă o creștere a ajutoarelor conduce la o combatere mai eficientă a corupției sau dacă asistența externă în domeniul legii și justiției abordează problema corupției în mod corespunzător. Cu toate acestea, creșterea cheltuielilor pentru proiectele în acest domeniu conduce, în general, la progrese semnificative și pozitive în ceea ce privește participarea și responsabilitatea. În prezent, se sugerează că aceste proiecte vizează, fără îndoială, restructurări extinse ale sistemului judiciar.

Analiza realizată subliniază persistența necesității de a ameliora calitatea administrației publice în Republica Moldova ca o condiție esențială pentru o guvernare eficientă. Chiar dacă în ultimii ani sistemul administrației publice din Republica Moldova a fost supus unor reforme, și s-a bucurat de o asistență financiară solidă, capacitatea acestuia de a servi cetățenii și de a sprijini creșterea economică a țării rămâne redusă. Asistență financiară externă, chiar și în volume mari nu se traduce direct într-o bună guvernare în lipsa responsabilității pentru rezultate, distribuirea necorespunzătoare a rolurilor între instituții, deficiențe în structura organizațională, lipsa de stimulente pentru atragerea de profesioniști competenți și dedicați în sectorul public, precum și un nivel ridicat de politizare a administrației publice, toate contribuind la calitatea mediocră a guvernării.

În ansamblu este esențial ca specialiștii să folosească vasta experiență acumulată în administrația publică pentru a analiza de ce proiectele din acest sector nu obțin rezultate consistente. Experții în administrația publică înțeleg că teoria și practica acestui domeniu se bazează pe principii de eficiență, eficacitate, echitate și stat de drept. Nu poate fi trecut cu vederea importanța acestor principii fundamentale, problemele legate de monitorizarea implementării și, eventual, contribuția la îmbunătățirea rezultatelor proiectelor.

Bibliografie

1. Berthélemy, J.-C., Tichit, A. (2004). Bilateral donors' aid allocation decisions – a three-dimensional panel analysis. În *International Review of Economics & Finance*, 2004, vol. 13, issue 3, 253-274, disponibil: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1059056003000698>
2. Burnside, C., Dollar, D. (2004). „Aid, policies, and growth: revisiting the evidence”. În *Policy Research Working Paper*, 2004, Series 3251, The World Bank, disponibil: <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/3251.html>
3. Collier, P., Dollar, D. (2002). „Aid Allocation and Poverty Reduction”. În *European Economic Review*, 2002, 48, pp. 1475-1500, disponibil: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2097783>
4. De Moura Castro, C. (2002). „The World Bank Policies: Damned if you do, damned if you don't”. În *Comparative education*, 2002, vol. 38, issue 4, disponibil: https://www.researchgate.net/publication/233304716_The_World_Bank_Policies_Damned_if_you_do_damned_if_you_don't
5. Dolan, J., Rosenbloom, D. (2003). Representative Bureaucracy: Classic Readings and Continuing Controversies. 2003, disponibil: <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781315541471/representative-bureaucracy-david-rosenbloom-julie-dolan> ;
6. Glaeser, E. L., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (2004). Do Institutions Cause Growth? 2004, disponibil: <https://www.nber.org/papers/w10568>

7. Gunning, J. W. (2005). „Pourquoi donner de l'aide?” În *Revue Internationales des sciences administratives*, 2005, 2-3 (vol. 13), pp. 7-50, disponibil: <https://www.cairn.info/revue-d-economie-du-developpement-2005-2-page-7.htm>
8. Harrigan, J., Wang, Ch., El-Said, H. (2006). *The economic and political determinants of IMF and world bank lending in the Middle East and North Africa*. În „World Development”, 2006, vol. 34, issue 2, 247-270, disponibil: https://econpapers.repec.org/article/eeewdevel/v_3a34_3ay_3a2006_3ai_3a2_3ap_3a247-270.htm
9. Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, disponibil: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home>
10. Knack, S., Zak, P. J. (2003). „Building Trust: Public Policy, Interpersonal Trust, and Economic Development”. În *Supreme Court Economic Review*. 2003, Vol. 10, *The Rule of Law, Freedom, and Prosperity*, pp. 91-107, disponibil: <https://www.jstor.org/stable/1147139>
11. Lipsky, M. (1980). *Street Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*, 1980, disponibil: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/003232928001000113>
12. Lozovanu, V. (2016). „Potențialul asistenței externe: mai poate mecanismul de condiționare promova reformele în Republica Moldova?”, IDIS „Viitorul”, Chișinău, 2016.
13. *Making Services Work for Poor People* (2004). World development report 2004, disponibil: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/b34c6637-9b66-570d-9df2-63c004f2860b/content>
14. Mitchell, D. (2024). *Foreign aid and conditionality*, disponibil: <https://danieljmitchell.wordpress.com/2024/06/24/foreign-aid-and-conditionality/>
15. Moloney, K. (2009). „L'administration publique et la gouvernance: analyse au niveau sectoriel de l'aide offerte par la Banque Mondiale”. În *Revue Internationales des sciences administratives*, 2009/4, vol.75, pp. 669-690, disponibil: <https://shs.cairn.info/revue-internationale-des-sciences-administratives-2009-4-page-669?lang=fr>
16. Platforma pentru gestionarea asistenței externe (2024), disponibil: <https://amp.gov.md/TEMPLATE/ampTemplate/dashboard/build/index.html>
17. Raport special Asistența acordată de UE pentru consolidarea administrației publice în Republica Moldova (2016). Curtea de Conturi Europeană, Luxembourg, disponibil: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_13/SR_MOLDOVA_RO.pdf
18. Rosenbloom, D. (2001). *History Lessons for Reinventors*, disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/0033-3352.00017>
19. Stiglitz, J. (2002). *Globalization and Its Discontents*. Edition Paperback, 2002.

Capitolul 7 – DEZVOLTAREA AGRICULTURII ECOLOGICE ÎN LUME. UTILIZAREA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE ÎN AGRICULTURA ECOLÒGICA

Chapter 7 – DEVELOPMENT OF THE ECOLOGICAL AGRICULTURE IN THE WORLD. THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ORGANIC FARMING

Raluca-Mihaela SANDU¹
Doina GURIȚĂ²
Marilena DONCEAN³

Abstract

The agriculture sector confronts different obstacles in order to reach the expanding food demand of an ever-rising population. The most commonly used approach is the traditional farming, because of its main characteristics: affordability and accessibility. But this comes with some disadvantages. In order to confront various environmental challenges an expansive and sustainable agriculture system is demanded. The COVID-19 pandemic has pointed out weaknesses of the worldwide food systems. Nowadays, AI technology is present in different facets of the food industry. The benefits of including AI in food production are the following: important waste reduction, more secure food products, increased profits. The present paper focuses on the evolution and future trends of organic agriculture. In this sense, the World of Organic Agriculture's statistics from 2017-2023 were gathered and summarized in a practical shape. The organic agriculture sector is in permanent growing and in this regard, this study takes a closer look of the global eco agriculture's level and its upcoming directions.

Keywords: world's organic agriculture, evolution, artificial intelligence

JEL: M31; Q01; Q15

Introducere

Începând cu anii '70, teoriile privind consumul „eco” sau „sustenabil” au influențat atât preferințele pieței, cât și ale consumatorilor și au determinat ca unele organizații de mediu să convingă populația în a adopta un comportament prietenos cu mediul (Roman și alții, 2015).

Deși cu vizibilitate mai mare în ultimii 20 de ani, agricultura organică are o istorie îndelungată (Wezel și alții, 2020). Agricultura ecologică are la bază un mix de: tradiție, inovație și știință, toate spre binele mediului înconjurător și încurajând relații imparțiale și o viață calitativă pentru toate părțile implicate (Rusu, 2012).

De asemenea, agricultura ecologică este un sistem de producție care susține sănătatea solurilor, a ecosistemelor și a oamenilor. Se bazează pe procese ecologice, biodiversitate și cicluri adaptate la condițiile locale. Cu alte cuvinte, agricultura ecologică are ca scop obținerea alimentelor sănătoase și de calitate fără a utiliza produse chimice sintetice (Annunziata și Vecchio, 2016).

Agricultura ecologică are ca beneficii: protecția mediului și îmbunătățirea sănătății publice, crescând astfel economia și coeziunea socială a zonelor rurale (Annunziata și Vecchio, 2016). Acesta este unul dintre sectoarele care se dezvoltă cel mai rapid, contribuind la 1% din totalul suprafețelor agricole (Gamage și alții, 2023).

¹ Lect. univ. dr., Universitatea „Petre Andrei”, Iași, ralucamihaelasandu@yahoo.com

² Lect. univ. dr., Universitatea „Petre Andrei”, Iași, România, doinagurita@yahoo.com

³ CS III dr., Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh.Zane”, doncean_m1967@yahoo.com

În zilele de astăzi, a fi consumator ecologic nu mai este doar un trend, precum nu mai este nici un lux. A fi consumator eco a ajuns o necesitate (Pagliacci și alții, 2019).

Unul dintre obiectivele cheie ale agriculturii ecologice este protejarea biosferei și a resurselor Planetei (Brumă, 2011).

Marketing-ul ecologic, ca parte componentă a marketing-ului, are ca scop plasarea pe piață a produselor biologice fără a perturba mediul, urmărește ca produsele organice să fie superioare față de cea ce este pe piață generală, cu atribute care să atingă așteptările produselor naturale, o speranță lungă de viață, pentru care consumatorul ecologic este dispus să achite un preț mai mare (Pagliacci și alții, 2019).

Agricultura ecologică se concentrează pe obținerea de produse, în baza standardelor naționale și internaționale, menite să reducă impactul omului asupra mediului înconjurător (Stoica și alții, 2022). Astfel, segmentele sale de interes sunt protecția biosferei și pe punerea în valoare a resurselor locale.

Agricultura ecologică prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje. Conform autorilor Meena și alții (2013), printre **avantaje** se pot enumera:

1. Beneficii nutriționale; lipsa pesticidelor; gustul mai bun

Valoarea nutrițională a alimentelor constă în conținutul acestora de vitamine și minerale. În acest sens, alimentele crescute organic sunt superioare prin aportul lor de nutrienți față de alimentele crescute prin metode convenționale. Un avantaj major al alimentelor organice este faptul că nu conțin chimicale, precum erbicide, fungicide, pesticide. De asemenea, alimentele cultivate organic au un gust mai bun decât cele cultivate în mod tradițional.

2. Costuri mai mici de creștere: Utilizarea în cantități mai mici a apei, cheltuielile mai scăzute cu îngrășămintele și energia duce la creșterea profiturilor economiei agriculturii ecologice.

3. Îmbunătățirea hrănirii solului: Chiar și solul deteriorat, supus eroziunii și salinității, este capabil să se hrănească cu micronutrienți prin intermediul rotației culturilor, tehnicilor de recoltare intercalată și utilizarea pe scară largă a gunoierului de grajd.

4. Eficiența utilizării energiei: Agricultura ecologică reduce necesarul de energie pentru sistemele de producție cu 25% până la 50% în comparație cu agricultura tradițională.

5. Păstrarea emisiilor de carbon: Fermele ecologice germane păstrează anual 402 kg/ha emisii de carbon, în timp ce fermele convenționale au avut pierderi anuale de 202 kg/ha.

6. Poluare mai redusă a apei: În fermele tradiționale, un procent de 60% nitrați sunt decartați în apele subterane de-a lungul unei perioade de 5 ani.

7. Practici prietenoase cu mediul înconjurător: Utilizarea pesticidelor ecologice este o practică benefică. Biodiversitatea fermelor ecologice crește rezistența la schimbările climatice.

8. Agricultura ecologică creează locuri de muncă: Agricultura este principalul angajator în mediul rural.

Există și unele **dezavantaje** ale agriculturii ecologice (Meena și alții, 2013) precum:

1. Producție redusă: Agricultura ecologică va avea o producție mai mică decât agricultura convențională.

2. Solicită anumite abilități: Un fermier de cultură ecologică necesită o cunoaștere mai amănunțită a culturii sale întrucât nu poate apela la soluții rapide, ca aplicarea de pesticide sau fertilizatori chimici. **3. Consumator de timp:** Este necesar un interval de timp și energie mai mare pentru îndeplinirea tehnicilor detaliate care sunt solicitate pentru ca o ferma să atingă standardele ecologice. Neîndeplinirea uneia dintre cerințe are drept consecință pierderea certificării, pe care fermierul o poate recăpăta doar după trei ani de zile.

4. Implică mai multă forță de muncă.

5. **Tehnicile agriculturii organice** nu sunt la fel de răspândite ca cele convenționale.
6. Pentru a bifa cerințele agriculturii ecologice, este implicată **mai multă birocrație**.

Agricultura ecologică la nivel global

În 2017, regiunile cu cele mai extinse suprafețe de teren agricol ecologic sunt: Oceania (35,9 milioane hectare), Europa (15,6 milioane hectare) și America Latină (8 milioane hectare). Clasificarea se menține până în 2022, astfel: Oceania (53,2 milioane hectare), Europa (18,5 milioane hectare) și America Latină (9,5 milioane hectare). De asemenea, se poate observa din tabel (a se vedea Tabelul 1) creșterea semnificativă a terenurilor agricole ecologice la nivel de Oceania, înregistrându-se o creștere cu 17,3 milioane hectare din 2021 până în 2022.

Tabelul 1. Evoluția terenurilor agricole ecologice mondiale pe continente 2017-2023 (milioane hectare)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>Europa</i>	15,6	15,6	16,5	17,1	18,2	18,5
<i>Asia</i>	6,5	6,3	5,7	6,1	6,5	8,8
<i>America Latină</i>	8	8	8,3	9,9	9,4	9,5
<i>America de Nord</i>	3,3	3,3	3,6	3,7	3,2	3,6
<i>Africa</i>	2	1,8	1,9	2,3	2,6	2,7
<i>Oceania</i>	35,9	35,9	35,8	35,9	35,9	53,2
TOTAL	71,3	70,9	71,8	75	75,8	96,2

Sursa: Anuare statistici, The World of Organic Agriculture, 2017-2024

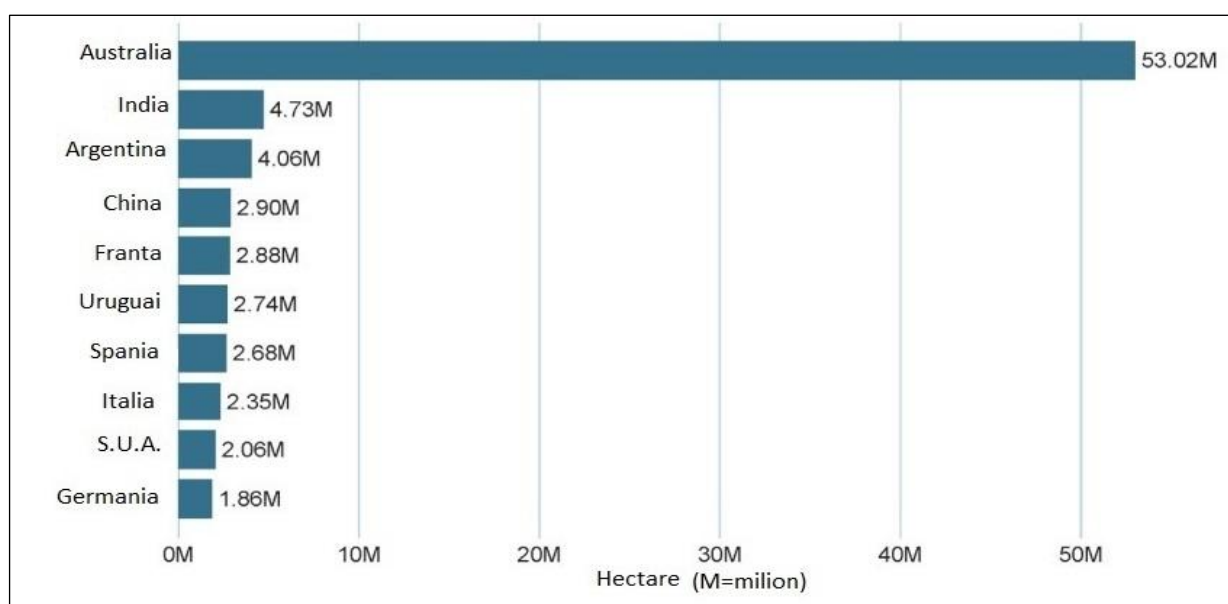

Fig. 1: Top 10 țări cu cele mai mari suprafețe terenuri agricole organice în 2024

Sursa: Anuar statistic, The World of Organic Agriculture, 2024

În topul primelor zece țări cu cele mai mari terenuri agricole ecologice în 2022 se află Australia (53,2 milioane hectare), India (4,73 milioane hectare), Argentina (4,06 milioane hectare) China (2,9 milioane hectare), Franța (2,88 milioane hectare). Dacă în 2017, totalul suprafețelor de teren agricol organic la nivel mondial a fost de 71,3 milioane hectare, în 2022 a însumat 96,2 milioane hectare, prin urmare, o creștere cu 24,9 milioane hectare.

În ceea ce privește numărul producătorilor ecologici la nivel global, în 2017 s-au înregistrat peste 2,9 milioane, numărul acestora crescând semnificativ până în 2022, cu un total de peste 4,5 milioane producători ecologici. În toată această perioadă, 2017-2022, continentele cu top număr producători eco sunt Asia și Africa.

La nivel mondial, în 2024, cerealele ocupă locul 1, în top fiind Europa cu 2.9 milioane hectare și 1.8 milioane hectare în Asia. Fructele oleaginoase au culturi extinse în Europa: 694.774 mii hectare, Asia: 611.075 mii hectare, Africa: 264.487 mii hectare. Cele mai multe culturi de măsline se află în Europa: 656.995 mii hectare, urmat de Africa, 180.199 mii hectare. Leguminoasele uscate se cultiva majoritar în Europa: 539.553 milioane hectare. Culturile de struguri se găsesc preponderent în Europa: 490.548 milioane de hectare, urmată de America Latină, aici înregistrându-se 20.833 mii hectare. Cafeaua ocupă cea mai mare suprafață în America Latină: 421.965 mii hectare, urmată de Africa: 264.488 mii hectare.

Tabelul 2. Evoluție număr de producători ecologici din lume 2017-2022

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<i>Europa</i>	397.146	419.019	428.677	471.987	446.529	480.135
<i>Asia</i>	1.231.159	1.307.220	1.588.400	1.811.209	1.782.125	2.728.678
<i>America Latină</i>	460.443	227.609	224.388	262.115	278.391	270.217
<i>America de Nord</i>	22.966	20.008	22.153	22.448	24.361	23.948
<i>Africa</i>	806.877	786.808	850.781	968.233	1.034.043	975.334
<i>Oceania</i>	26.750	20.859	16.117	18.479	18.479	24.466
TOTAL	2.945.341	2.781.523	3.130.516	3.554.471	3.583.928	4.502.778

Sursa: Anuare statistici, The World of Organic Agriculture 2017-2024

Inteligența artificială și sectorul agricol alimentar

Cu decenii înainte de apariția definiției moderne a inteligenței artificiale, Alan Turing, adesea numit „părintele informaticii”, a introdus conceptul în lucrarea sa din 1950, „Computing Machinery and Intelligence”. Lucrarea lui Turing a pus întrebarea fundamentală dacă mașinile ar putea prezenta o gândire asemănătoare omului și a introdus „Testul Turing”, în care un examinator uman încearcă să facă diferența între răspunsurile generate de computer și cele umane (AIFS, 2024).

Până în 2025, când se estimează un total al populației globale de 10 miliarde, este necesară o creștere a producției alimentare mondiale cu aproximativ 60-70%. Aplicațiile de inteligență artificială joacă un rol major în îmbunătățirea celor patru piloni ai securității alimentare și anume: accesibilitatea, stabilitatea, utilizarea și disponibilitatea. Inteligența artificială este o combinație de discipline care utilizează logica matematică, statisticile și probabilitățile, prin intermediul calculatoarelor pentru a imita abilitățile cognitive ale oamenilor. Inteligența artificială a adus unele îmbunătățiri remarcabile în domeniul agriculturii, inclusiv în producția de culturi, recoltare și comercializare. Inteligența artificială este o tehnologie modernizată care poate fi utilizată în locul inteligenței umane în rezolvarea problemelor și luarea deciziilor. În combinație cu Internetul, inteligența artificială poate fi utilizată în sistemul alimentar, de la agricultură până la gestionarea deșeurilor alimentare. Inteligența artificială a fost propusă ca una dintre modalitățile de combatere a sărăciei prin aplicațiile sale în domeniul agriculturii unde a fost propusă ca modalitate de creștere a producției de alimente (Kutyauripo și alții, 2023).

În 2017, suma investițiilor în tehnologiile inteligenței artificiale în sectorul agricol a fost de 518.7 milioane de dolari și se preconizează să fie de aproximativ 2.6 miliarde până în 2025, având o creștere anuală de 16.2 % (Mana și alții, 2024).

Prin utilizarea inteligenței artificiale în domeniul alimentar, se pot prezice condițiile meteorologice, se poate analiza sustenabilitatea culturilor, se pot identifica pesticidele din culturi și se pot monitoriza activitățile lucrătorilor din zona de producție. Toate acestea au o influență pozitivă asupra PIB-ului, iar automatizarea procesului de producere a alimentelor ajută la reducerea erorii umane. De exemplu, cu ajutorul dronelor aeriene care furnizează hărți 3D ale solului, se pot gestiona mai bine: modul de plantare a semințelor, irigarea și nivelul de azot din sol (Bandyopadhyay și alții, 2021).

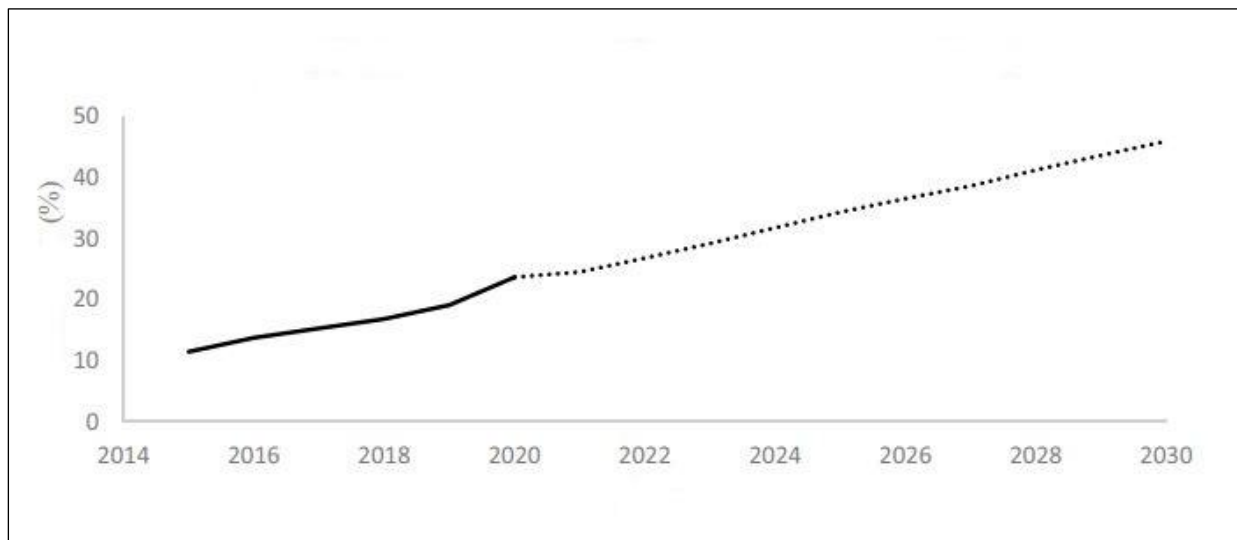

Fig. 2: Prezența inteligenței artificiale în domeniul alimentar

Sursa: Mavani și alții (2022), p. 165

Punerea în practică a inteligenței artificiale în industria alimentară a înregistrat un trend ascendent de-a lungul anilor din considerente datorate sortării alimentelor, clasificare și predicție a parametrilor, controlul calității și securitate alimentară (Mavani și alții, 2022).

Majoritatea plantațiilor sunt cultivate într-un mod care folosesc excesiv solurile, agrobiodiversitatea și căile navigabile, luând în același timp mai mult din sistemele naturale decât oferă. Inteligența artificială poate ajuta la înlocuirea tehnicilor agricole tradiționale, cum ar fi monocultura, utilizarea pe scară largă a îngrășămintelor chimice sintetice și utilizarea intensă a terenurilor cu altele mai regenerative. De asemenea, inteligența artificială poate ajuta fermierii încă din faza incipientă, reducând la minimum risipa de alimente și construind sisteme care să reducă la minim irosirea de alimente. Un studiu realizat de McKinsey Global Institute a descoperit că, prin aplicarea acestor strategii, inteligența artificială ar putea crește activitatea economică globală cu încă 13 mii de miliarde de dolari până în 2030 (Onyeaka și alții, 2023).

Agricultura inteligentă utilizează tehnologii digitale pentru a îmbunătăți externalizarea, achiziționarea și planificarea în lanțul de aprovizionare și poate contribui la realizarea schimbării necesare în sistemul de aprovizionare cu alimente care va satisface cererea tot mai mare de producție de alimente sustenabilă, de la nivel mondial (Onyeaka și alții, 2023).

Inteligența artificială este de viitor și cel mai probabil va deveni standardul pentru monitorizarea calității și siguranței alimentelor în toate etapele lanțului de producție și de aprovizionare (Onyeaka și alții, 2023).

Risipa de alimente poate fi redusă semnificativ prin utilizarea inteligenței artificiale pentru a pune în legătură donatorii de alimente cu organizații care distribuie alimente celor mai vulnerabile persoane afectate de insecuritatea alimentară. Cu ajutorul inteligenței artificiale, donațiile de alimente sunt distribuite în zonele cele mai necesare și în cantități corecte (Onyeaka și alții, 2023). Agricultură inteligentă este o metodă de îmbunătățire a productivității, reducând în același timp costurile de producție. Realizează acest lucru adunând o varietate de date, integrând multe tehnologii și efectuând analize aprofundate (Mandal și alții, 2024).

Exista o paletă variată în care poate fi utilizată inteligența artificială în agricultura ecologică, (Sharma, 2023):

- Agricultură de precizie: senzorii și dronele alimentate de inteligență artificială pot colecta date despre sănătatea solului, nivelurile de umiditate și sănătatea culturilor.
- Monitorizarea culturilor și detectarea bolilor: algoritmi de inteligență artificială pot analiza imaginile culturilor pentru a detecta semnele timpurii ale bolilor, dăunătorilor sau deficiențe nutritive.
- Predicția condițiilor climatice: inteligența artificială poate analiza modelele meteorologice istorice, datele meteorologice actuale și imaginile din satelit pentru a prezice cu precizie condițiile meteorologice.
- Identificarea și controlul buruienilor: recunoașterea imaginii bazată pe inteligență artificială poate diferenția între culturi și buruieni, permițând controlul țintit al buruienilor fără a se baza pe erbicide.
- Predicția randamentului culturilor: inteligența artificială poate analiza date din diverse surse, cum ar fi condițiile meteorologice, calitatea solului și culturile istorice randamente, pentru a prezice randamentele viitoare ale culturilor.
- Mașini agricole automate: inteligență artificială poate fi integrată în mașini agricole autonome, cum ar fi mașini robotizate de plivire sau mașini de recoltat.
- Luarea deciziilor bazate pe date: Prin analizarea unor cantități mari de date, inteligența artificială poate oferi informații și recomandări fermierilor cu privire la optimizarea intrărilor, îmbunătățirea utilizării resurselor și îmbunătățirea managementului general al fermei.
- Sisteme de gestionare a fermelor: platformele de gestionare a fermelor bazate pe inteligență artificială îi pot ajuta pe fermieri să urmărească și să analizeze diverși parametri; cum ar fi creșterea culturilor, sănătatea solului și infestările cu dăunători, permițând monitorizarea în timp real și luarea deciziilor bazate pe date.
- Conservarea resurselor: inteligența artificială poate ajuta la optimizarea utilizării apei, îngrășămintelor și a altor resurse, reducând deșeurile și impactul asupra mediului, menținând în același timp productivitatea.
- Gestionarea dăunătorilor și a bolilor: inteligența artificială poate ajuta la identificarea și punerea în aplicare a metodelor naturale de combatere a dăunătorilor.
- Monitorizarea sănătății solului: inteligența artificială poate analiza datele de la senzorii de sol pentru a evalua fertilitatea solului, nivelurile de nutrienți și activitatea microbiană.
- Irigare optimizată: sistemele de irigare bazate pe inteligență artificială pot ajusta aplicarea apei pe baza datelor meteorologice în timp real, a umidității solului nivelurile și cerințele culturilor, ceea ce duce la o utilizare mai eficientă a apei și la reducerea risipei de apă.

- Ameliorarea culturilor și îmbunătățirea genetică: inteligența artificială și algoritmi de învățare automată pot analiza datele genetice pentru a identifica trăsăturile dorite în culturi.
- Analiza pieței și prognoza cererii: inteligența artificială poate procesa date de piață, tendințe ale consumatorilor și prețuri istorice pentru a ajuta agricultorii iau decizii în cunoștință de cauză cu privire la ce culturi să cultive și când să recolteze pentru a satisface în mod eficient cerințele pieței.
- Monitorizarea ecosistemelor și conservarea biodiversității: inteligența artificială poate analiza datele de la camere și senzori pentru a monitoriza fauna sălbatică și biodiversitatea în fermele ecologice, ajutând fermierii să ia măsuri pentru a proteja și îmbunătăți ecosistemele locale.
- Optimizarea lanțului de aprovizionare: inteligența artificială poate optimiza lanțul de aprovizionare prin prezicerea cererii, eficientizarea logisticii și reducerea deșeurilor în timpul transportului și depozitării.
- Managementul muncii: inteligența artificială poate ajuta la planificarea și optimizarea forței de muncă, asigurându-se că fermierii au numărul potrivit de lucrători cu abilitățile adecvate la momentele potrivite ale sezonului de creștere.
- Adaptarea la schimbările climatice: inteligența artificială poate ajuta fermierii ecologici să se adapteze la condițiile climatice în schimbare, oferind informații despre culturi selecție, timpi de plantare și alte strategii adaptive.
- Robotică și automatizare agricolă: roboții bazați pe inteligența artificială pot efectua sarcini precum recoltarea, plantarea și plivitul cu precizie, reducerea nevoii de muncă manuală și eficientizarea agriculturii ecologice.
- Întreținere predictivă: inteligența artificială poate monitoriza și analiza datele de la echipamentele agricole pentru a prezice nevoile de întreținere, reducând timpul de nefuncționare și asigurându-se că echipamentul rămâne în stare optimă de funcționare.
- Managementul nutrienților: inteligența artificială poate oferi recomandări în timp real privind aplicarea nutrienților, asigurându-se că culturile primesc dreptul nutrienți la momentele potrivite pentru creștere și sănătate optime.

Inteligența artificială are impact economic asupra agriculturii ecologice prin următoarele beneficii (Kaur și alții, 2024):

1. Creșterea productivității și a randamentelor: precizia și eficiența aduse de inteligența artificială contribuie la creșterea productivității și la randamente mai mari ale culturilor. Acest lucru nu numai că satisface cererea tot mai mare de produse ecologice, ci și sporește viabilitatea economică a agriculturii ecologice prin asigurarea unei aprovizionări consistente și abundente.

2. Eficiența costurilor: Agricultura ecologică bazată pe inteligență artificială optimizează utilizarea resurselor, ceea ce duce la eficientizarea costurilor pentru fermieri. Îmbunătățirea managementului general al fermei contribuie la scăderea costurilor operaționale și la creșterea profitabilității.

3. Competitivitatea pieței: Produsele ecologice derivate din practicile agricole bazate pe inteligența artificială pot obține un avantaj competitiv pe piață, prin eficiență, calitate și durabilitate asociate cu agricultura ecologică în simbioză cu inteligența artificială.

4. Optimizarea muncii: Automatizarea facilitată de tehnologiile inteligenței artificiale, cum ar fi plivitul robotizat și controlul automat al dăunătorilor, reduce intensitatea forței de muncă a agriculturii ecologice. Acest lucru optimizează costurile forței de muncă.

5. Stimulente pentru adoptarea tehnologiei: Guvernele și părțile interesate din agricultură pot oferi stimulente pentru adoptarea tehnologiilor de inteligență artificială în agricultura ecologică. Acest sprijin poate veni sub formă de granturi, subvenții sau stimulente fiscale, consolidând și mai mult fezabilitatea economică a integrării inteligenței artificiale în practicile agricole ecologice.

Inteligența artificială va fi un instrument foarte utilizat în sectorul alimentar pentru prelucrarea diferitelor tipuri de alimente prin roboți sau alte mașinării (Addanki și alții, 2022).

Concluzii

Piața produselor eco-alimentare la nivel global a înregistrat o creștere semnificativă din 2017 până în prezent, iar cifrele sunt în continuă creștere, prin cererea consumatorului eco și a stimulentele politice. Agricultura ecologică s-a aliniat cu obiective mai ample de sustenabilitate, precum reducerea emisiilor de carbon și promovarea biodiversității. Algoritmii inteligenței artificiale analizează mase mari de date pentru a depista problemele de timpuriu și a interveni rapid cu soluții. Tehnologiile inteligenței artificiale vor ajuta la monitorizarea culturilor prin recunoșterea avansată a imaginii și analiza datelor. Mixul agriculturii ecologice cu tehnologiile inteligenței artificiale promit viitorul unei agriculturi eficiente și durabile.

Bibliografie

1. Anuarele statistice, „*The World of Organic Agriculture*”, 2017-2024
2. Addanki, M., Patra, P., Kandra, P., (2022). *Recent advances and applications of artificial intelligence and related technologies in the food industry*. Applied Food Research, 2 (2022) 100116, <https://doi.org/10.1016/j.afres.2022.100126>
3. Annunziata, A., Vecchio, R., (2016). *Organic farming and sustainability in food choices: an analysis of consumer preference in Southern Italy*, Agriculture and Agricultural Science Procedia, <https://doi.org/10.1016/j.aaspro.2016.02.093>
4. Bandyopadhyay, K., Ghosh, S., Gope, R.K., (2021). *Application of artificial intelligence in food industry -A Review*, International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology, 2021 Vol. 5, Issue 11, ISSN No. 2455-2143, 145-152 <http://www.ijeast.com/papers/145-152,Tesma511,IJEAST.pdf>
5. Bruma, S. I. (2011), *Ecological agriculture around the world and in Romania*, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Iași, Lucrări Științifice – vol. 54, Supliment/2011, seria Agronomie, 100-103, <https://www.researchgate.net/publication/281550430>
6. Gamage, A., Gangahagedara, R., Gamage, J., Jayasinghe, N., Kodikara, N., Suraweera, S., Merah, O. (2023). *Role of organic farming for achieving sustainability in agriculture*, Farming System 1, 100005, 1-14, <https://doi.org/10.1016/j.farsys.2023.100005>
7. Kaur, R., Sharma, Dr. I., Saini, C. (2024). *Smart Farming: Empowering Organic Agriculture with AI* (2024). International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology, Volume 12 Issue III Mar 2024, 805-809, https://www.researchgate.net/publication/379444196_Smart_Farming_Empowering_Organic_Agriculture_with_AI
8. Kutyauro I., Rushambwa M., Chiwazi L., (2023), *Artificial intelligence applications in the agrifood sectors*, Journal of Agriculture and Food Research 11, 1-8, <https://doi.org/10.1016/j.jafr.2023.100502>
9. Mana, A.A., Allouhi, A., Hamrani, A., Rehman, S., el Jamaoui, I., Jayachandran, K. (2024). *Sustainable AI-based production agriculture: Exploring AI applications and implications in agricultural practices*, Smart Agricultural Technology, Vo. 7, 100416, 1-15, <https://doi.org/10.1016/j.atech.2024.100416>
10. Mandal, S., Yadav, A., Panme, F.A., Devi, K.M., (2024). *Adaption of smart applications in agriculture to enhance production*. Smart Agricultural Technology 7 (2024) 100431, 1-11, <https://doi.org/10.1016/j.atech.2024.100431>
11. Mavani, N.R., Mohd Ali, J., Othman, S., Hussain, M.A., Hashim, H., Abd Rahman, N. (2022). *Application of Artificial Intelligence in Food Industry—a Guideline*, Food Engineering Review, 14:134–175, <https://doi.org/10.1007/s12393-021-09290-z>

12. Meena, R. P., Meena H.P. Meena R.S. (2013). *Organic Farming: Concept Organic Farming*, Popular Kheti, 1(4), 5-114, https://www.researchgate.net/publication/259810628_Organic_Farming_Concept_and_Components
13. Onyeaka, H.; Tamasiga, P.; Nwauzoma, U.M.; Miri, T.; Juliet, U.C.; Nwaiwu, O.; Akinsemolu, A.A. (2023). *Using Artificial Intelligence to Tackle Food Waste and Enhance the Circular Economy: Maximising Resource Efficiency and Minimising Environmental Impact: A Review*. Sustainability 2023, 15, 10482, 1-20, <https://doi.org/10.3390/su151310482>
14. Pagliacci, M., Manolică, A., Roman, T. and Boldureanu, G., (2019). *The Consumers of Green Products. The Case of Romanian Moldavia Counties*. Amfiteatru Economic, 21(Special No. 13), 830-844, https://www.researchgate.net/publication/337239927_The_Consumers_of_Green_Products_The_Case_of_Romanian_Moldavia_Counties
15. Roman, T., Bostan, I., Manolică, A., Mitrica, I., (2015). *Profile of Green Consumers in Romania in Light of Sustainability Challenges and Opportunities*, Sustainability, 7, 6394-6411
16. Rusu, M. (2012). *Organic Agriculture: Current Situation, Evolutions and Perspectives*, p.819-831, <http://old.upm.ro/gidni/GIDNI-01/Eco/Eco%2001%20A5.pdf>
17. Sharma, M.K. (2023). *Artificial Intelligence in Sustainable Agriculture*. Medicon Agriculture & Environmental Sciences 5.1, 1-2.
18. Stoica, G., Sterie, M., Giucă, A., Ursu, A., Petre, I. (2022). *Trends in organic farming in Romania*, Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development, 22 (3), 725-732.
19. Tacu P Alecsandru, Talabă Ion, Păduraru Teodor, Alecu Ciprian, Acatrinei Marilena Doncean, Tacu Georgiana – “Zona Transfrontalieră România – Republica Moldova – Partea dreaptă a Prutului”, Caracterizare generală, ESEN-2, Editura PIM, 2002, (168 pagini) 973-7967-53-7, pg.
20. Wezel, A., Herren, B., Rachel Bezner Kerr, R., Barrios, E., & Gonçalves, A.L., Sinclair, F. (2020). *Agroecological principles and elements and their implications for transitioning to sustainable food systems. A review*, 40 (40), 1-40, <https://doi.org/10.1007/s13593-020-00646-z>

Capitolul 8 – EVOLUȚIA INDUSTRIEI PRODUCERII MIERII DE ALBINI DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL REFORMĂRII SECTORULUI AGRICOL NAȚIONAL

Chapter 8 – THE EVOLUTION OF THE HONEY PRODUCTION INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE REFORM OF THE NATIONAL AGRICULTURAL SECTOR

Viorel TUREȚCHI¹

Abstract

The economic efficiency of the domestic agricultural sector can only be ensured by implementing modern production technologies, by promoting and developing agricultural branches with a high capacity to supply products with a high economic value. Therefore, the bee honey production industry, a field with centuries-old traditions in the Republic of Moldova, perfectly conforms to this desire.

Through the support programs, but also the opportunities that have opened up for local beekeepers, this branch has registered relevant progress in the last decade. However, as a result of the unfavorable economic situation, which currently prevails on the markets of the main Moldovan honey importing states, the national beekeeping registers a less favorable period.

The work given, through the prism of the research carried out, represents a brief economic analysis of the evolution of the domestic beekeeping sector in the last thirty years, the periods of ascent but also of regression of the respective field, the current challenges and the ways to remedy them are reflected.

Keywords: beekeeping, productivity, export directions, competitiveness

JEL: J54; Q12:Q13; Q17; Q27; Q31

Introducere

Republica Moldova dispune de condiții naturale optime pentru dezvoltarea cu succes a apiculturii. Factorii climaterici, diversitatea bogată a florii autohtone permite apicultorilor autohtoni obținerea unui spectru larg de produse apicole calitative.

Până la mijlocul secolului XX, activitatea respectivă a fost privită ca o îndeletnicire domestică, cu caracter de hobby, producția obținută fiind destinată pentru autoconsum sau realizată pe piața internă (Beșliu, 2003). Ulterior, intensificarea agriculturii a permis încadrarea ramurii în complexul agroindustrial național, devenind în prezent o industrie veritabilă a producere a mierii de albin. Varietatea mare a tipurilor de miere obținută pe parcursul anului, calitatea exclusivă, dar și creșterea stabilă anuală a volumului de producție apicolă a permis exportatorilor moldoveni să exploreze piețele din Italia, România, Franța etc.

Actualmente, industria apicolă autohtonă se află sub influența agresivă a riscurilor de ordin economic, tehnic și social. Concurența acerbă desfășurată între principalii producători mondiali de miere de albin pentru piața europeană, condițiile meteorologice nefaste pentru activitatea apicolă autohtonă din primăvara anului 2023, reprezintă o provocare enormă pentru realizarea eficientă a domeniului respectiv.

Stadiul cunoașterii problemei

În prezent activitatea antreprenorială în sectorul apicol autohton se confruntă cu o serie de provocări de ordin tehnologic, logistic și biologic.

¹ Cercet. șt., Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău, Republica Moldova, turechiv@gmail.com

Cota nesemnificativă de miere exportată de producătorii autohtoni (comparativ cu alte țări), nu permite producătorilor autohtoni de a influența constituirea prețului de export la nivel regional, fiind în totalitate dependenți de politica de market a principalelor țări exportatoare.

Mierea de albiți obținută în condițiile țării noastre are un cost de producere destul de ridicat. Totodată, 97% din volumul de miere autohtonă destinată exportului este realizată în vrac, ceea ce diminuează considerabil din prețul de realizare și reduce semnificativ rentabilitatea activității respective.

În contextul dat este necesar de a determina și implementa soluții optime menite să amelioreze situația economică a industriei naționale de producere a mierii.

Material și metodă

În pregătirea acestui raport, au fost utilizate metode generale de cercetare (metode empirice și teoretice), s-a aplicat analiza datelor statistice care reflectă indicatorii economici din domeniul sectorului apicol al Republicii Moldova. Au fost utilizate documente primare reprezentate de literatura de specialitate, cât și documente secundare (statistici pe domenii) ca surse ale cercetării. Au fost de asemenea utilizate informații furnizate de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Asociația Națională a Apicultorilor din Republica Moldova (ANARM), date statistice oferite de Internațional Trade Centre, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAOSTAT).

Raportul se înscrie în setul de lucrări realizate în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.

Rezultate și discuții

Apicultura, fiind o ramură cu tradiții milenare la nivel mondial, are un impact considerabil asupra spațiului rural al Republicii Moldova. Doar prin contribuția albinelor la creșterea producțiilor de fructe, semințe și legume, manifestată prin polenizarea plantelor entomofile, valoarea sporurilor de recoltă întreține de 10 – 15 ori valoarea produselor apicole obținute (Lazăr, 2007). Totuși, scopul primar al activității apicole la nivel național este obținerea produselor apicole, accentul fiind plasat pe producerea mierii de albiți.

Secolele XVIII – XIX sunt remarcate printr-o dezvoltare intensă a acestei ramuri. Fiind concentrate în jurul mănăstirilor, fiecare stupină furniza anual până la 500 kg de miere, indicator foarte ridicat pentru perioada respectivă.

În anul 1890 pe teritoriul actual al țării noastre sunt luate la evidență 81 480 stupi de albine și o producție totală de 198 336 kg de miere și 73 872 kg de ceară. În următorii douăzeci de ani numărul stupilor se reduce până la 46 417 familii, în schimb producția totală de miere extrasă crește până la 256 960 kg, fapt ce demonstrează o dublare a productivității familiilor de albiți.

Prima gospodărie apicolă specializată de stat este fondată în anul 1939, numărul acestora crește până la opt unități în 1982(*). În următorii ani, sectorul apicol național este marcat de o dezvoltare intensă. În 1985 sunt înregistrate 250 mii stupi, iar în 1991 acest indicator atinge plafonul de 371 mii unități.

Reformarea sectorului agroalimentar, acțiune demarată în anul 1991, manifestă un impact direct asupra industriei producerii mierii de albiți. Ca urmare a procesului de privatizare, activitatea în sectorul apicol este transferată în sectorul privat. În consecință, odată cu agravarea situației economice interne, în sectorul apicol autohton se atestă o criză profundă, soldată cu o

diminuare considerabilă atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, situație menținută până în 2003-2004. (Figura 1).

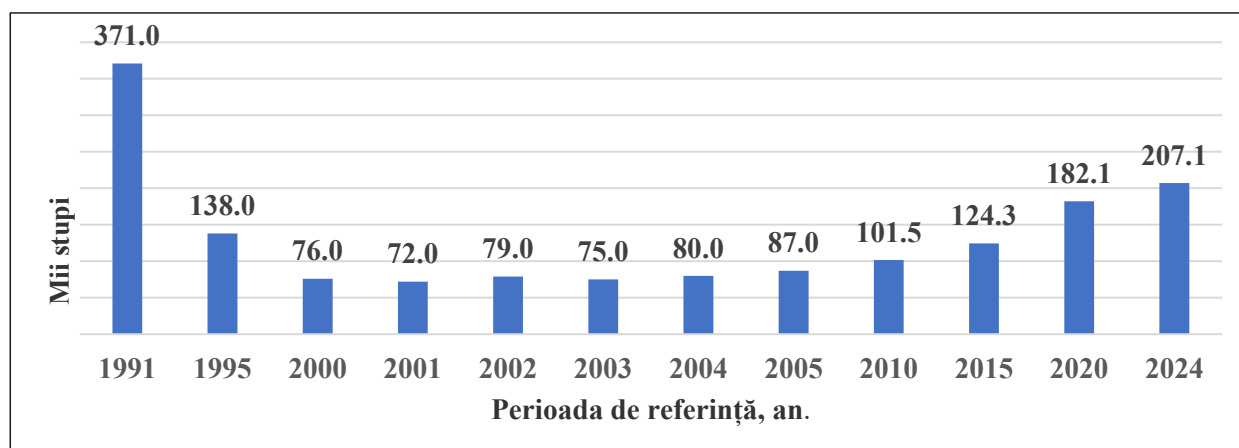

Fig. 1. Familii de albi înregistrate în sectorul apicol al Republicii Moldova în perioada 1991-2024.

Sursa: Biroul Național de Statistică

Figura dată, prin prisma evidenței anuale a numărului de stupi, ilustrează schimbările și evoluția sectorului apicol în contextul reformării economiei naționale. Diminuarea de cinci ori a numărului familiilor de albi în decurs de zece ani (1991-2001) și stagnarea dezvoltării ramurii date în următoarea decadă, are un impact semnificativ asupra industriei locale de producere a mierii. Criza dată este favorizată de o serie de factori, cum ar fi; distrugerea bazei tehnico-materială existente, transformarea stupinelor de producere în gospodării mici cu plasarea activității în zona de hobby, lipsa pieței de desfacere ca rezultat al. încetării relațiilor economice dintre fostele republici sovietice etc.

Primele semne de revigorare a sectorului sunt constatate în 2005 și confirmate printr-o tendință de creștere a familiilor de albi în posesia apicultorilor autohtoni. În continuare, printr-o serie de acțiuni din partea statului, cum ar fi: crearea Asociației Naționale a Apicultorilor din R. Moldova, elaborarea și aprobarea Legii apiculturii de către Parlamentul Republicii Moldova și publicării acesteia în Monitorul Oficial nr.75-78/316 din 19.05.06, sunt create condiții și premise legale și clare pentru ca sistemul de activitate în apicultură să funcționeze eficient în economia țării. Ca rezultat, următoarele două decade sunt evidențiate printr-o sporire semnificativă a numărului de stupi înregistrați. Datorită acestor măsuri, actualmente, în Republica Moldova sunt înregistrate 207 mii familii de albi, indicator ce a crescut de trei ori comparativ cu 2005 dar departe de nivelul maxim înregistrat în 1991.

Potrivit datelor prezentate de Agenția Națională pentru Siguranța Alimentelor (ANSA), în Republica Moldova activează 9.421 apicultori autorizați, care dețin Pașaport al stupinei. Dintre aceștia, 3.319 dețin formă juridică de activitate (**)². Totodată, sunt înregistrate oficial peste 7 000 stupine de diferite dimensiuni cu o medie de 33 de familii per stupină.

Sporirea numărului familiilor de albi a determinat și creșterea volumului de producție obținut pe parcursul acestor ani (Figura 2).

² <https://agora.md/2024/05/20/in-2023-moldova-a-produs-pestecinci-mii-de-tone-de-miere-principalele-piete-unde-au-fost-exportate-au-fost-europa-si-asia>

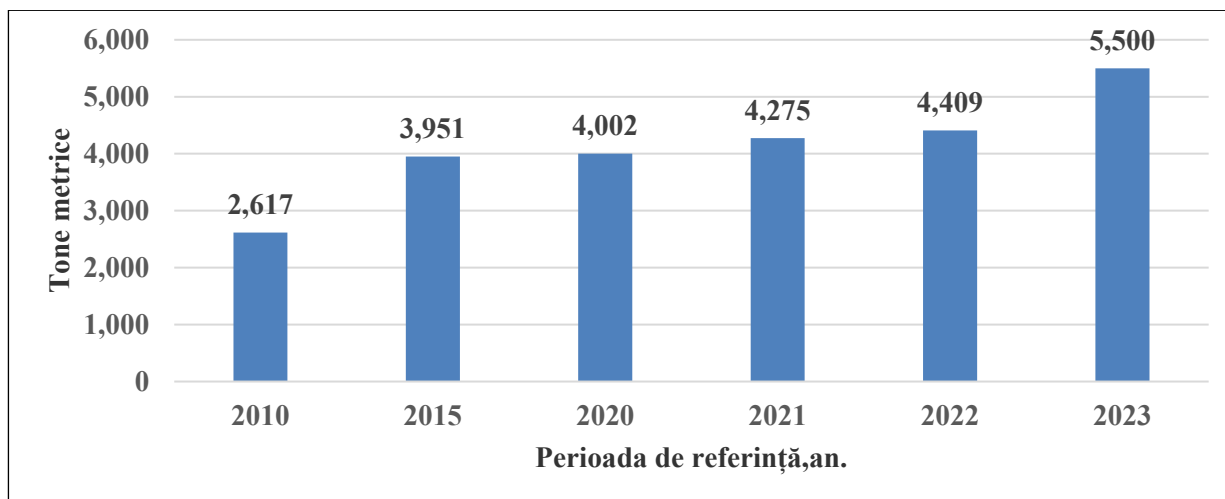

Fig. 2. Volumul total de miere obținută în Republicii Moldova, perioada 2010-2023.

Sursa: FAOSTAT, ANARM.

Ambele figuri relatează o dublare atât a numărului de stupi în gestiunea apicultorilor autohtoni, cât și creșterea de două ori a producției globale de miere obținută pe parcursul unui an. Actualmente, creșterea producției de miere este realizată pe baza sporirii numărului de stupi, care oferă anual în mediu 25-30 kg de miere per unitate, însă productivitatea reală a unei familii de albi, cu condiția respectării tehnologiilor moderne este de 50-60 kg (randament atins deja de o parte din apicultorii autohtoni).

Conform prognozelor Asociației Exportatorilor de Produse Apicole din Republica Moldova, tendința anuală de creștere a producției globale de miere autohtonă se plasează la nivelul de 3-5 puncte procentuale. Prin urmare, dacă ipotetic în următorii ani vom atinge nivelul de 371 mii familii de albi (indicator înregistrat în anul 1991) și o productivitate de 25 kg per stup, se poate constata că capacitatea maximă de producere a sectorului apicol autohton este în jur de 9 000 tone. Performanța dată poate fi realizată doar prin sporirea bazei melifere, prin creșterea suprafețelor de teren agricol cultivate cu plante nectaro-polenifere, extinderea suprafețelor silvice constituite cu specii de arbori și arbuști cu un potențial de producție melifer înalt.

Datorită condițiilor optime de habitat pentru albinele domestice, a faunei vegetative foarte variate, apicultorii autohtoni pot obține pe parcursul anului până la șase tipuri de miere, fapt ce permite de a oferi atât pe piața internă, cât și cea externă un produs cu un conținut biologic alimentar valoros și divers.

Totodată, o parte din producătorii autohtoni își reorientează activitatea în direcția producerii mierii ecologice, acțiune ce poate fi eficientă atât la sporirea capacității de concurență, cât și la diversificarea pieței de realizare.

Actualmente 80 – 90% din producția totală de miere sau în mediu 3 500 tone, este direcționată spre export. Comparativ cu principalii exportatori de talie mondială cum ar fi: China, care deține o cotă de 12% din comerțul mondial, Noua Zeelandă – 11%, India – 8%, vecinii noștri Ucraina – 5,5%, România – 1,9%, mierea autohtonă reprezintă doar 0,3% din volumul global exportat.

Dacă prețul de realizare pe piața externă a mierii produse în China sau India variază în limitele a 1,7 USD, atunci mierea produsă în Noua Zeelandă este comercializată pe piața externă la un preț mediu de 21,7 USD, fapt determinat de flora unică a regiunii respective. Ca exemplu: mierea de tipul Manuka, fiind specială datorită obținerii din nectarul florilor de manuka, este vândută la un preț ce variază între 50 și 3000 USD/kg.

În linii generale, mierea de albi, produsă în Republica Moldova, este exportată la un preț mediu de 3,5 USD/kg, iar valoarea anuală a producției exportate constituie aproximativ 10,45 milioane USD (Tabelul 1).

Tabelul 1 Exportul de miere din Republica Moldova în tone și mii dolari SUA

	2019	2020	2021	2022	2023
Volumul exportat, tone	3 889	3 385	3 594	3 385	1 715
Prețul mediu USD/tona	2 978	2 590	3 665	3 795	3 507
Valoarea totală, mii USD	11 584	8 770	13 172	12 845	6 014

Sursa: Calculații ale autorului pe baza datelor organizației Internațional Trade Centre.

Principalele direcții de export a mierii autohtone sunt statele din Uniunea Europeană. Aproximativ 97% din producția exportată se vinde angro, neambalată și ajunge în așa țări ca Franța, Italia, Germania, România, Cehia. De asemenea, mierea moldovenească a început să exploreze noi destinații, precum Olanda, Suedia, Finlanda, SUA.

Tabelul 2 Principalele țări importatoare a mierii de albi produsă în Republica Moldova, volumul importat

	2019	2020	2021	2022	2023
	Cantitatea, tone	Cantitatea, tone	Cantitatea, tone	Cantitatea, tone	Cantitatea, tone
Italia	924	428	634	872	791
România	646	506	673	588	247
Franța	525	336	231	126	173
Slovacia	660	340	536	385	149
Cehia	341	475	260	151	86
Germania	265	222	9	301	27

Sursa: Calculații ale autorului pe baza datelor organizației Internațional Trade Centre.

În ultimii ani Italia și România sunt lideri la capitolul mierii importate din Republica Moldova, importând anual până la 40% din producția moldovenească. Urmează Franța și Slovacia cu o cotă ce variază în limitele a 20-25%.

Germania este unul din principalii importatori de miere la nivel mondial și unul din importatorii de bază a producției de miere moldovenești. Până în 2019 exportul de miere moldovenească pe piața dată a constituit în mediu câte 450-500 tone. Ulterior, volumul exportului în direcția respectivă diferă semnificativ de la an la an, transformându-se într-o piață instabilă pentru producătorii autohtoni.

În ultimii cinci ani, nivelul exporturilor de miere rămâne relativ constant, excepție fiind doar anul 2023. Anume, în acest an, din diferite cauze, este înregistrată cea mai severă reducere a volumul total de miere exportată. Acest fapt se datorează acumulării pe piața Uniunii Europene a stocurilor mari de miere importate în anii precedenți. Totodată, pe piața respectivă au parvenit cantități imense de miere din America Latină, China, și nu în ultimul rând, din Ucraina, care, începând cu anul 2022, a obținut permisiunea de a exporta fără careva limite și taxe. Spre comparație, producția anuală de miere în țara noastră este de peste 5 mii de tone, pe când în Ucraina apicultorii însumează o cantitate de miere de până la 80 de mii tone anual (***).

Concluzie

Scăderea nivelului exporturilor de miere moldovenească, cât și diminuarea prețurilor de achiziție a produsului dat de la producătorii locali este o tendință ce se va păstra și în următorii ani, ceea ce reprezintă o provocare ce comportă un risc eminent de distrugere a sectorului apicol național.

Ameliorarea situației poate fi efectuată printr-o serie de măsuri, precum:

- a. Trecerea treptată de la exportul în vraf, care este doar un produs primar cu valoare economică scăzută, la comercializarea mierii prin utilizarea ambalajelor personalizate;
- b. Diversificarea modului de prezentare a producției marfă, cum ar fi; miere în fagure, miere cu bucăți de fagure sau bucăți de fagure în miere, miere filtrată, sporirea tipurilor de miere monofloră (exemplul Noua Zeelandă);
- c. Creșterea nivelului de calitate prin obținere unui produs de miere prin dezvoltarea unei baze melifere cu plante valoroase;
- d. Promovarea intensă pe piețele externe a mierii ecologice autohtone, promovarea în rândul apicultorilor autohtoni a conceptului și beneficiului economic obținut în urma producerii mierii ecologice, majorarea stupinelor certificate ca producător ecologic de miere;
- e. Diminuarea costurilor de producere prin dotarea cu utilaje și echipamente performante, acțiune implementată prin creșterea volumului de subvenționare a sectorului apicol de către stat.

Antreprenoriatul în sectorul apicol este generator de beneficii, având valoare socială, valoare economică și valoare pentru mediul înconjurător (****). Prin urmare, dezvoltarea sectorului dat este un imperativ obligatoriu atât pentru factorii de decizie, cât și pentru întreaga societate.

Bibliografie

1. Beșleagă M., Bucătaru N.(2003), *Ghidul apicultorului*, Editura Tipografia Centrală, Chișinău.
2. Lazăr Ș., (2007), *Apicultura*, Editura Alfa, Iași.
3. * *Descrierea apiculturii în Moldova*, ANARM, <http://apicultura.md/descrierea-apiculturii-in-moldova/>, [accesat 12.07.2024].
4. ** *În 2023, Moldova a produs peste cinci mii de tone de miere. Principalele piețe unde au fost exportate au fost Europa și Asia*, <https://agora.md/2024/05/20/in-2023-moldova-a-produs-pestecinci-mii-de-tone-de-miere-principalele-piete-unde-au-fost-exportate-au-fost-europa-si-asia>, [accesat 15.07.2024].
5. ****Exportul de miere a scăzut dramatic*, <https://agrobook.md/exportul-de-miere-a-scazut-dramatic/>, [accesat 19.07.2024].
6. *****Apicultura, tradiție și sursă de venit în mediul rural*, <https://madr.ro/docs/dezvoltare-rurala/rndr/buletinetematice/PT32>. [accesat 19.07.2024].

Capitolul 9 – IMPACTUL PIB-ului ASUPRA OCUPARII POPULAȚIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 9 – GDP IMPACT ON THE POPULATION EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Svetlana ZAHAROV¹
Galina SABELIEVA²
Valentina COTELNIC³

Abstract

The article presents the research of the relationship between the number of employed population and economic growth in the Republic of Moldova. The applying of econometric method allowed to assess the quantitative impact of the number of employed population on the value of GDP, as the principal macroeconomic indicator of stable economic development. Based on the obtained results of the econometric model, conclusions were carryout about the impact of the dynamics of employed population on the changes in the Gross Domestic Product.

The article was developed within the framework of the institutional project “Demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and consolidation of demographic resilience (2024-2027)”.

Keywords: GDP, employment, regression model.

JEL: C 20; J 01; J 21

Introduction

One of the factors of production is labour. The purpose of given article is to analyse the impact of labour, as a factor of production, on the economy of the country. The principal objective is to quantitatively assess the research of the impact the factor of labour force on economic development. The Gross Domestic Product (GDP) indicator is defined as the main macroeconomic indicator. GDP characterizes production capabilities, including in terms of the use of factors of production. The employed population, which most fully reflects the quantitative use of labour in the process of production of material goods, was defined for characteristic the labour force.

The number of labour force through the labour market can either limit or expand capabilities of production. In its turn, the number of labour force is limited by the number of working age population, which annually declines in the Republic of Moldova.

The assesses the relationship between the economy and labour market through the impact of employed population on the production of GDP in the country. GDP determines the possibilities of the economy in the perspective period.

Consideration the relationship between the two indicators of population and GDP is necessary to determine the possibility to influence to the stable economic development through labour market.

¹ PhD, scientific researcher, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova, zaharov.svetlana@gmail.com, zaharov.svetlana@yahoo.co.uk

² PhD, Associate professor researcher, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova, savelievagalina@rambler.ru, gts6@mail.ru

³ Scientific researcher, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova, vcotelnic@gmail.com

Research methodology

1. *Evaluation of statistical information.* The number of employed population and GDP are presented by official statistical data of the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova for the period 2014-2023. Based on the statistical data of the National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, all calculations were performed and the results are presented in given article. The value indicator of GDP in dynamics has been adjusted to comparable data on the basis of recalculation to 2014 prices, i.e. deflated. This made it possible to eliminate the influence of the consumer price index on the GDP indicator.

2. *Analysis of GDP and employed population indicators.* The index of physical volume of GDP was used to assess the GDP indicator. Comparison the dynamics of indicators of annual growth – growth the number of employed population and the index of the physical volume of GDP (GDP). Correlation of these indicators through the scatter-plot graph. Calculation of indicators of employment elasticity on GDP (in current prices and 2014 prices) and their analysis for different periods.

3. *Econometric research.* Includes the construction of the linear econometric model and assessment of the relationship between the dependent and independent variables on the basis of the pair correlation coefficient. Estimation of model parameters on the basis of criteria the quality of the regression model: standard errors of coefficients (*Std. Error*), *t* – statistics (*t Student's criterion*), coefficient of determination (R^2), Fisher's criterion (*F*), autocorrelation of residuals on the basis of Durbin-Watson statistics (*DW*), determination of the average error of approximation of the regression equation ($\bar{A}$).

Result and Discussions

The indicator of the number of employed population changed over the study period 2014-2023 was analysis for assessment the relationship between the economy and labour market. The linear function $f(x)$ represented by the dots, is negative. Given function reflects the decrease in average employment rate for 9 years (2014-2023), of which the indicator increased for 6 years. It should be noted, the calculation of the employment indicator based on the usual residence population started from 2019 and this indicator for 2014-2018 has been recalculated.

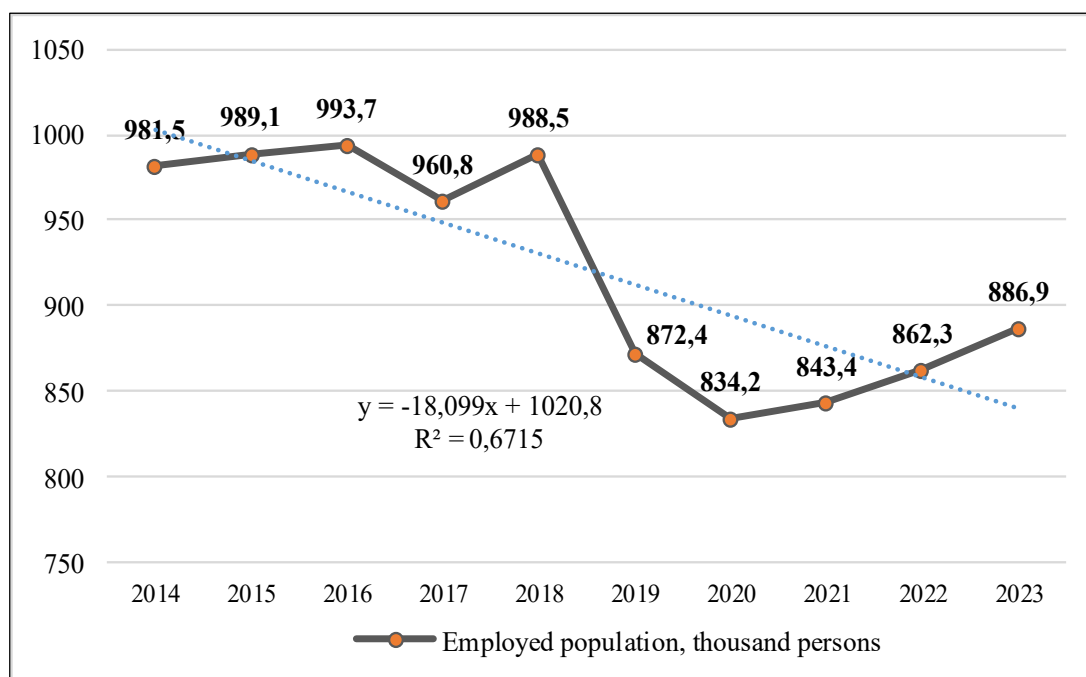

Fig. 1. Employed population, 2014-2023, thousand persons

Source: NBS RM, www.statistica.md

The decrease in 2020 and further increase in the indicator is explained to the effects of the COVID-19 pandemic. Employment has decreased at the expense of female and urban. The employed population indicator in 2023 is higher than in 2019, also due to an increase in employed population in rural as in agriculture. Further increase in the number of employed population will be limited by the decline in working-age population.

The analysis of GDP in current prices shows a sharp increase in GDP values after 2020, which is associated with the galloping growth of energy prices and the subsequent inflation in the country.

The GDP indicator in 2014 prices reflects the real situation with GDP production compared to the GDP indicator in current prices. The dynamics of the indicator for the research period 2014-2023 is limited. Practically after 2019 there is no growth of the GDP indicator, except for 2021.

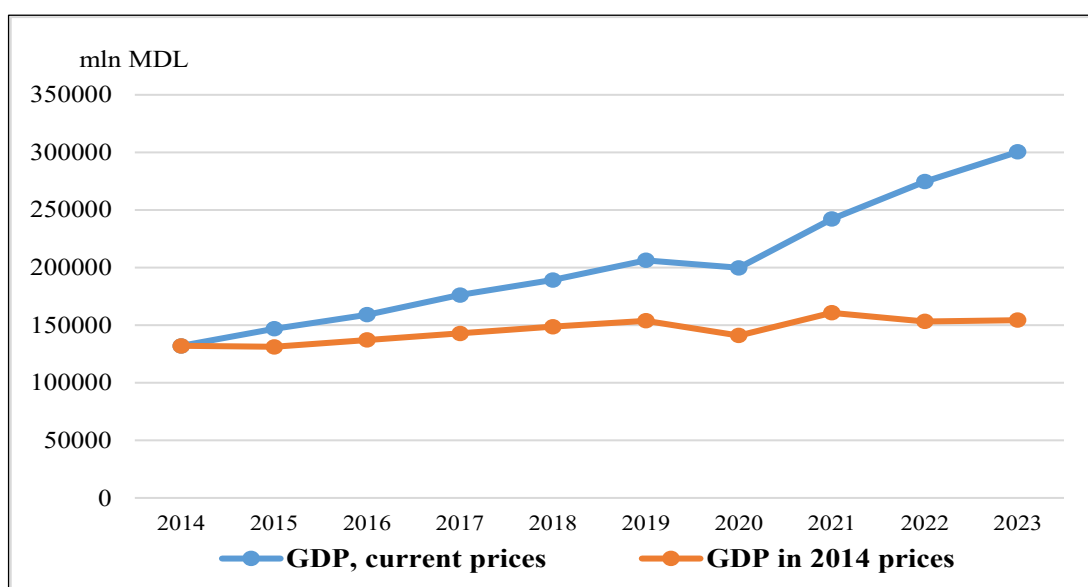

Fig. 2. GDP, 2014-2023, current prices and in 2014 prices, mln MDL

Source: NBS, www.statistica.md, authors' calculations

To assess the relationship between the economy and labour market, the analysis of dynamics the indicators number of employed population and GDP was perfected. Thus, the assessment of relationship between the index of physical volume of GDP and the number of employed population on the basis of their annual growth is presented in Figure 2. a). b).

Relatively stable index of physical volume of GDP was observed in the period 2014-2019. And a sharp drop in 2020 (the beginning of the COVID -19 pandemic) by about 15 p.p.. After a jump in the growth the index of physical volume of GDP in 2021 by almost 25 p.p., the positive estimates of the World Bank, the International Monetary Fund and the Ministry of Economy of the Republic of Moldova regarding the growth of the index in 2022-2023 were not realised.

It should be noted a clear contradiction when comparing the functions of employed population in natural indicators (% , Fig. 1.) and relative indicators (% , Fig. 3. a). At relative indices the linear function $f(x)$ represented by dots, is positive (Fig. 3. a), at the same time it is negative at natural indices (Fig. 1.).

The economic recession of 2009 was accompanied by a decrease in GDP and, accordingly, a decrease in demand for labour, the situation was repeated in 2014. [Zaharov S., 2017, p. 187]. In the pandemic COVID – 19 in 2020, the fall in the index of physical volume of GDP is reflected

in the relative indicators of employed population (Fig. 3. b). And the fall of given GDP indicator in 2022 is accompanied by a small increase in demand for labour, repeats the situation in 2015.

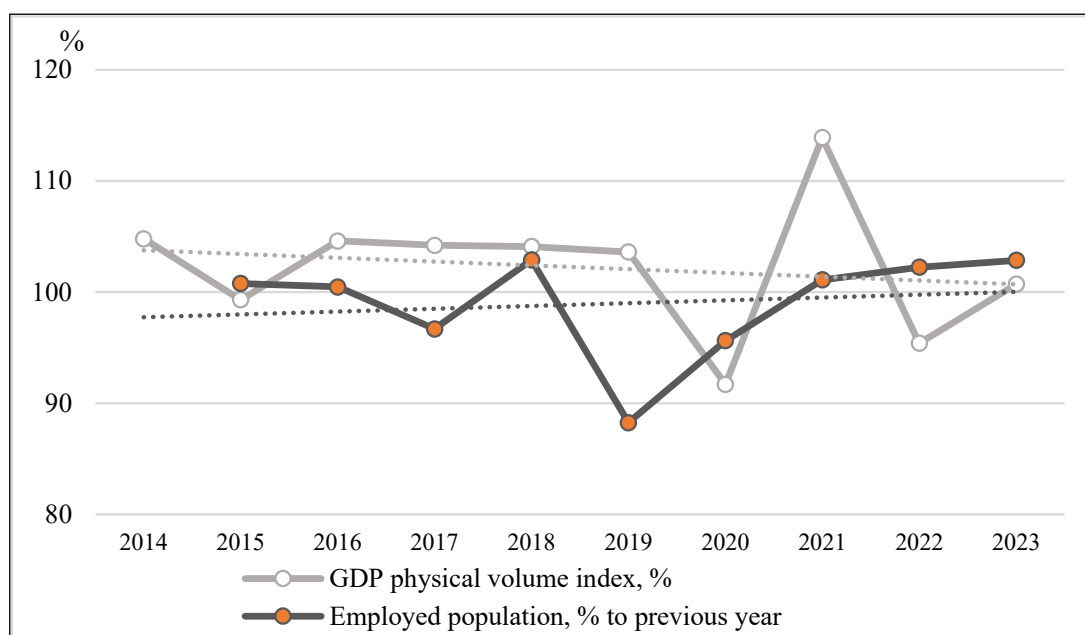

Fig. 3. a). GDP physical volume index, employed population, % to previous year, 2014-2023

Source: authors' calculations and NBS, www.statistica.md

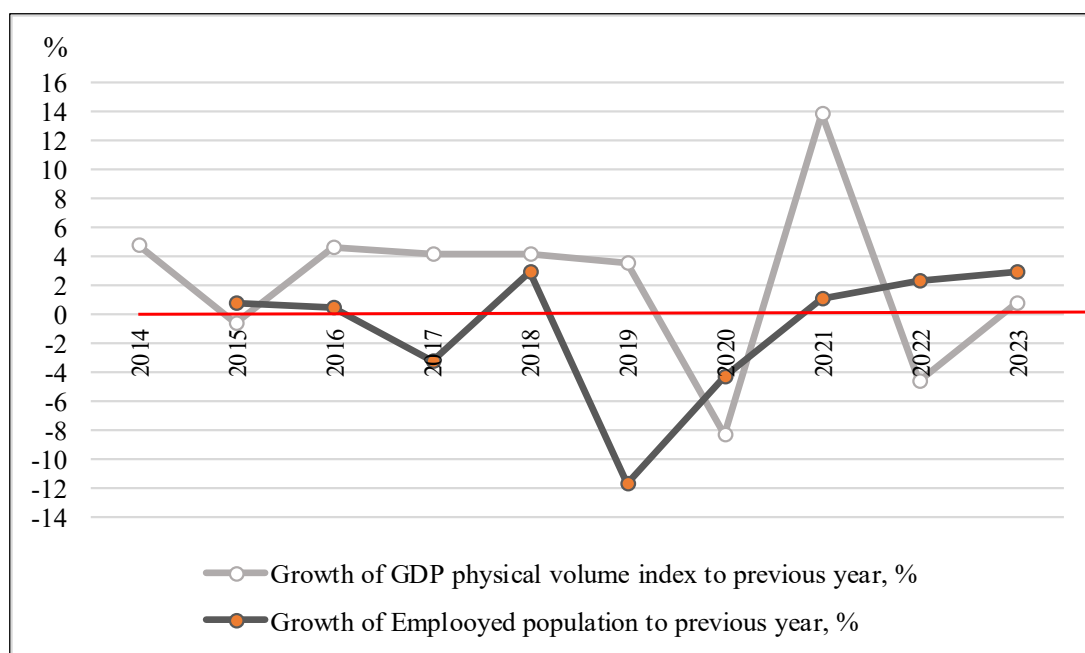

Fig. 3. b). Growth of GDP physical volume index, employed population to previous year, 2014-2023, %

Source: authors' calculations and NBS, www.statistica.md

For further analysis the impact of the number of employed population on GDP, the indicator of elasticity the employed population on GDP is used. Given indicator assesses the flexibility of labour market, the ability of labour market to expand or decline, the possibility to respond to external shocks [Giltman M.A., Votyakova A.A., 2015].

Employment elasticity of employment by GDP is presented in Fig. 4. The values of *elasticity of employment by GDP* in current prices are close to zero and indicate a weak relationship between

employment and GDP. The values of the indicator in 2014 prices are different from zero and do not give a smooth picture.

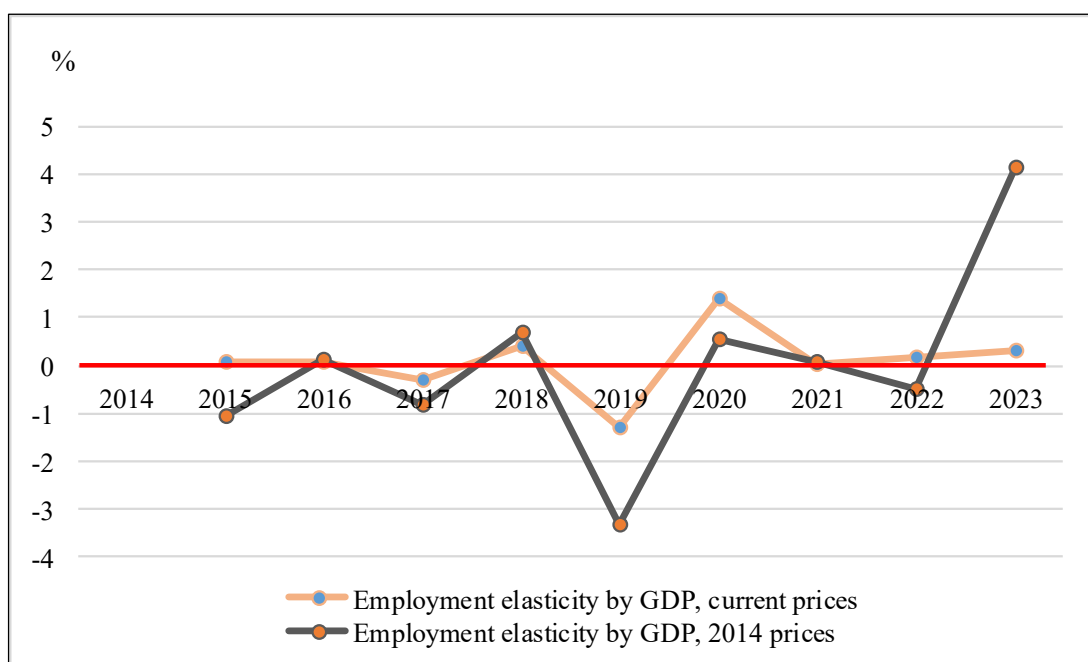

Fig. 4. Employment elasticity by GDP, 2015-2023, %

Source: authors' calculations

The average indicators of the elasticity of employment to GDP have low values (0.09 in current prices and -0.02 in 2014 prices) and indicate on the absent the relationship between employment and GDP. Only the elasticity values for the period 2019-2023 are positive and above zero ($A_z 2019-2023 > 0$), including the highest value of employment-to-GDP elasticity in 2014 prices in 2013 (4.15).

Table 1. Employment elasticity by GDP, %

	Employment elasticity by GDP, current prices	Employment elasticity by GDP, 2014 prices
2015	0.07	-1.08
2016	0.06	0.10
2017	-0.31	-0.80
2018	0.39	0.71
2019	-1.29	-3.35
2020	1.38	0.53
2021	0.05	0.08
2022	0.17	-0.48
2023	0.30	4.15
Average elasticity values: 2015-2018	0.05	-0.27
Average elasticity values: 2019-2023	0.12	0.18
Average elasticity values: 2015-2023	0.09	-0.02

Source: authors' calculations

For assessment the relationship between the indicators of growth of the index of physical volume of GDP and growth of employed population, a scatter-plot was constructed (Fig. 5.). The points of the trend line have a large deviation and the line itself is close to zero. The coefficient of determination, which explains the closeness of relationship between the variables, is 0.0017. There is practically no relationship between the growth of these variables.

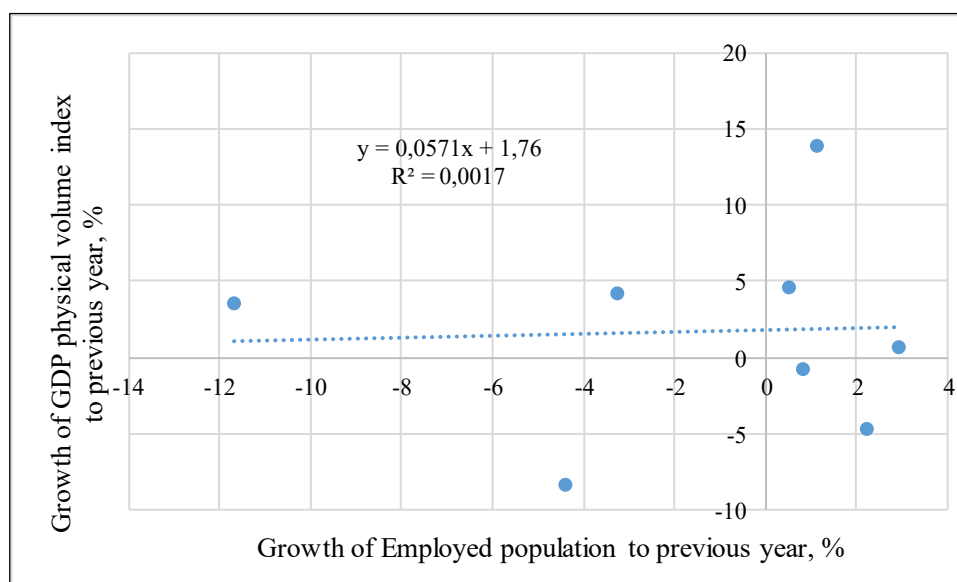

Fig. 5. Relationship between Growth of GDP physical volume index (vertical axis), employed population (horizontal axis) to previous year, 2014-2023, %

Source: authors' calculations

Regression model construction

The above analysis showed that despite the increase in the number of employed population after 2020, the closeness of relationship between Growth of GDP physical volume index and employed population to previous year is very low ($R^2 = 0.0017$, Fig. 5.).

For quantitative assessment it is necessary to conduct econometric research, i.e. to use the method of building regression models. Gross Domestic Product (GDP) is the dependent variable (Y_t), and the number of employed population is used as an independent factor of influence on GDP – X_t . As mentioned above, the value of GDP is deflated in 2014 prices. The number of observations in the regression model is 10.

The regression model is presented in linear form, the estimation criteria are presented in graphical and tabular form (Fig. 5., Table 2.).

Pair correlation

In order to graphically evaluate the pairwise correlation, scatter-plot were constructed, reflecting the intensity of relationship between variables X and Y (Fig. 6.). For any random variables X and Y the correlation coefficient will be in the interval $[-1; 1]$. The pair correlation coefficient between the factor and GDP is equal to -0.694 and characterizes the intensity of linear relationship between the indicators. The factor *employed population* is significant and influences the change in GDP, and the sign “minus” indicates the *inverse* nature of the relationship. The value of the paired correlation coefficient characterizes the relationship as noticeable according to the Cheddock scale⁴.

⁴ Criteria for assessing the closeness of relationship between independent factor and GDP on the Cheddock scale.

Table. Cheddock scale

Quantitative characteristic of closeness of connection	Qualitative characteristic of closeness of connection
$0,1 < r_{xy} < 0,3$	Weak
$0,3 < r_{xy} < 0,5$	Medium
$0,5 < r_{xy} < 0,7$	Noticeable
$0,7 < r_{xy} < 0,9$	High
$0,9 < r_{xy} < 1$	Very high

Source: *Correlation and Regression*. <https://math.semestr.ru/corel/primer.php>.

The economic sense of the *inverse* relationship between the number of employed population and GDP is that a decrease in the number of employed population will not serve as an obstacle to an increase in GDP. Perhaps the loss of employment will be compensated by another factor of production – capital.

The regression model to assess the research of the quantitative impact of factor – employed population on the change in GDP is presented in linear form and relates to the first-order regression equation:

$$Y_t = 242697.145 - 105.621X_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

where Y_t – GDP, 2014 prices, mln. lei;

X_t – number of employed population, thousand persons;

ε_t – sampling error on unaccounted factors, random variable;

t – year of observation.

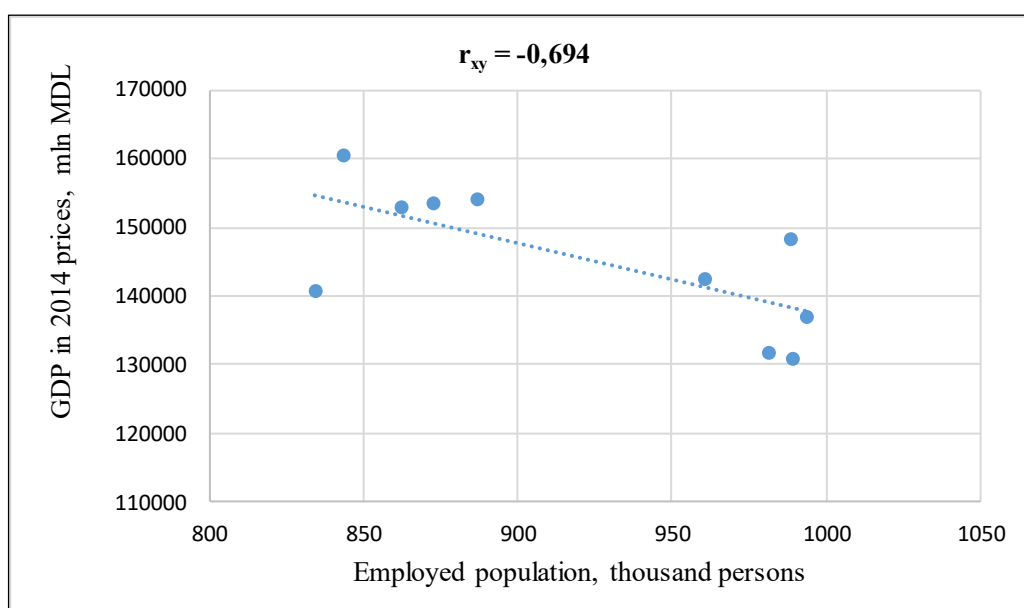

Figure 6. Scatter-plot of GDP from the model factor of number of employed population (pair correlation coefficient)

Source: authors' calculations

Econometric model includes one variable and is a pairwise regression. Quantitative assessment of the impact of factor – employed population (X_t) is that its decline by 1 unit, i.e. by 1 thousand persons, will increase GDP in 2014 prices by 105.621 million lei, and per person 105.621 lei per year. Statistical assessment of the quality of the model parameters is presented in the form of criteria in Table 2. and Table 3.

Analysis by Student's t-criterion of the regression coefficient values showed that the coefficient and free term are statistically significant for given model. The coefficient of determination characterizing the closeness of relationship between the factor and GDP is equal to 0.482, which means that only 48.2% of GDP change depends on the factor described in the regression model. The F criterion (Fisher's criterion) calculated by the model exceeds the values of F table, which means that the model is statistically reliable and significant with an error probability of 5%. Fisher's criterion confirms the influence of the factor on the resultant sign. The test of autocorrelation of residuals indicates the influence of the previous observation on the subsequent one. The test based on the Durbin-Watson (DW) statistic showed the absence of

autocorrelation of residuals when falling into the interval $1.5 \leq DW \leq 2.5$. The calculated average approximation error, which characterizes the deviation of the model-based calculations from the actual data, is within acceptable limits. The existence of dependence between the considered indicators is confirmed.

Table 2. Criteria for assessments the quality of regression model

Indicators		Characteristics
		Model
$Y_t = 242697.145 - 105.621X_t + \varepsilon_t$ (1)		
<i>Quality indicators of regression coefficients (a, b)</i>		
standard errors of coefficients (<i>Std. Error</i>) or standard deviations of assessments of coefficients <i>a</i> and <i>b</i>	S_a, S_b	$S_a = 35748.5$ $S_b = 38.711$
t statistic (Student's t test)	$ t > t_{\text{tabl.}}$; $t_{\text{tabl.}} = t_{1-\alpha; n-m-1}^{**}$	$t_{\text{tabl.}} = t_{0.95;8} = 2.3060^1$ $t_a = 6.789; t_b = 2.728$ $ t > t_{0.95;8}$
<i>Quality indicators of regression model as a whole</i>		
Coefficient of determination (R^2)	$0 \leq R^2 \leq 1$	$R^2 = 0.482$
<i>F</i> – Fisher's criterion	$F_{\text{fact.}} > F_{\text{tabl.}}$, $F_{\alpha; k1; k2} \alpha = 0.05$	$F_{\text{tabl.}} = 7.444$; $F_{\text{tabl.}} = F(\kappa_1; \kappa_2)^* = F(1; 8) = 5.32^2$; $F_{\text{fact.}} > F(1; 8)$ at $\alpha = 0.05$.
Autocorrelation of residuals (Durbin-Watson statistic, <i>DW</i>)	If $1.5 \leq DW \leq 2.5$ no autocorrelation of residuals	$DW = 1.911$ $1.5 \leq DW \leq 2.5^3$
* $k1 = m; k2 = n - m - 1$, where <i>m</i> is the number of variables in model, <i>n</i> is the number of observations in model. ** $1 - \alpha$, where, α is the significance level; $n - m - 1$ is the number of degrees of freedom. ¹ Special table “The values of Student's t criterion at the significance level of 0.10, 0.05, 0.01”. Afanasiev Econometrics Appendix 2, p. 251. ² Special table “Values of $F_{\alpha; k1; k2}$ -Fisher-Snedekor criterion”. Kremer N.S., Putko B.A. (2007). Econometrics. Moscow: UNITI-DANA, Mathematical and Statistical Tables. Table IV., pp. 295-297. ³ Special table “Values of the Durbin-Watson criterion at the significance level $\alpha = 0.05$” (starts at <i>n</i> equal to 15 observations). Kremer N.S., Putko B.A. (2007). Econometrics. Moscow: UNITI-DANA, p. 298.		

Source: authors' calculations (SPSS)

It should be noted that the parameter *a* does not carry economic sense, if $x=0$ shows the value of the resultant sign *y*.

Table 3. Stage of verification of regression model

Indicators		Characteristics
		Model
Average approximation error	$\bar{A} < 10 \%$	$\bar{A} = 3.972085 \%$ $\bar{A} < 10 \%$

Source: authors' calculations

At the same time, it should be noted that the above calculations (model) are not intended for forecasting economic growth.

Conclusions

The conducted analysis allowed to examine the relationship between the indicators of employed population and GDP, but also to give the assessment the impact of labour market indicator on the indicator of economic growth in the Republic of Moldova. Based on the presented research, the following conclusions can be obtained:

- The application of econometric method allowed to determine that the factor *employed population* is significant and has an impact on the change of GDP, and the sign “minus” indicates

the *inverse* nature of relationship between the indicators. Decline the value of factor – *employed population* by 1 unit, i.e. by 1 thousand persons, increases GDP in 2014 prices by 105,621 million lei, and per person by 105,621 lei per year.

- The calculated Quality Assessment Criteria of regression model showed that the model is statistically reliable and significant with an error probability of 5%. The coefficient of determination (closeness of the relationship between the factor and GDP) means that only 48.2% of the change in GDP depends on the factor described in regression model. The test based on Durbin-Watson (DW) statistic showed absence of autocorrelation of the residuals. The average approximation error, which characterizes the deviation of model-based calculations from factual data, is within acceptable limits.

- The assessment of relationship between the indicators of growth of the index of physical volume of GDP and growth of employed population and indicator of elasticity of employment by GDP (in current prices and 2014 prices) showed the absence of relationship between the variables.

Acknowledgement

The article was developed within the framework of the institutional project “Demographic transition in the Republic of Moldova: particularities, socioeconomic implications and consolidation of demographic resilience (2024-2027)”.

Bibliography

1. Giltman M.A., Votyakova A.A. (2015), „Elasticity of employment in regional labor markets in Russia”. *Bulletin of Perm University. Series Economics*, Issue. 4 (27), pp. 103-112.
2. Filimonenko I.V. (2011), „Modeling the dependence of GDP growth on changes in the employment structure in the Russian economy”. In *Bulletin of NSU, Series: Social and Economic Sciences*, Volume 11, Issue 1, pp. 16-25. https://ideas.repec.org/a/scn/guhrje/2011_1_02.html.
3. Kremer N.Sh., Putko B.A. (2007), *Econometrics*. Moscow: UNITY-DANA, 2007, p. 171. https://arm-admin.xiuedu.uz/media/books/Ekonometrika_3.pdf.
4. Motilal Oswal. *Is labor losing the battle against capital? An analysis of annual survey of industries since 1980s*. https://www.thehindubusinessline.com/multimedia/archive/03172/Motilal_Oswal_Is_3172873a.pdf
5. Tsylin A. P. „Econometric modeling of the influence of factors on the GDP of post-Soviet countries”. *Bulletin of the Saratov University. New series. Series: Economics. Management. Law*. 2018. Vol. 18, issue 4. P. 407-412. DOI: 10.18500/1994-2540-2018-18-4-407-412.
6. Zaharov, S. (2017), *Influence of the level of education of the employed population on the dynamics of GDP*. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/186-197_1.pdf. (in Russian)
7. Zaharov S. (2020), *Labour market in the conditions of demographic changes*. <https://rses.ince.md/items/cb411dcf-f931-420c-9f9c-b9c60935b578/full>. (in Russian).

SECȚIUNEA 2.

Comunicare psiho-pedagogică

Capitolul 10 – DETERMINAREA RISCULUI DE INCENDIERE

Chapter 10 – DETERMINING THE RISK OF ARSON

Felicia CEAUȘU¹

Abstract

Arson is understood as a fire caused by an intentional action. Worldwide, numerous statistical studies indicate an increase in the number of intentional fires, parallel to the general increase in criminal acts and economic difficulties. At the same time, the damage caused by this type of fire is significantly increasing, estimated to be double the damage caused on average by a fire due to any other cause. The classification of intentional fires can be made according to the determining reasons in the following categories: out of revenge; with direct purpose: covering up other crimes; socio-political; insurance fraud; instinctual: vandalism; pyromania. Intentional fires have serious effects, resulting from the meticulous preparation of the author to commit this act. The author acts with premeditation, choosing the most favorable situation for the realization of his project, one of the goals being to erase compromising traces. For this, he will choose the place and the means used, so that they are completely destroyed in the fire, thus reducing the possibility of discovering the respective means during subsequent investigations. It is required that any company or public institution assess its risk of arson, in the context of ensuring fire safety requirements, but also the general security requirements of the construction and the activity carried out. Practically no building is perfectly defended against an arsonist. There are also more vulnerable buildings: isolated, without public, without burglary and fire detection installations, without perimeter lighting, with inadequately ensured or unsecured security and access, frequented in the vicinity by children or homeless people. The assessment of the risk of fire cannot be complete without taking into account the possibility of arson. The assessment of arson risk is complex, requiring a sociological investigation, not only technical, which takes into account social, economic, even political aspects in the area of the objective, the atmosphere in the work team, the attitude of neighbors etc. The procedures for determining the arson risk include the practical steps to be taken to determine the arson risk in order to prevent and reduce the risks of its occurrence.

Keywords: Arson, motivation, society, fire, risk

JEL: M14, I31

Introducere

Securitatea unui sistem tehnic (ca performanță) reprezintă abilitatea sistemului respectiv de a nu produce evenimente critice sau catastrofale. Ca oricărui sistem tehnic, unei clădiri i se poate asocia un anumit nivel de securitate. Acest nivel de securitate poate fi pus în evidență analizând securitatea ca o funcție de risc, adică $S = f(R)$. Se observă (figura 1) faptul că sistemul tehnic va asigura un nivel de securitate mai ridicat cu cât nivelul riscului asociat va fi mai mic.

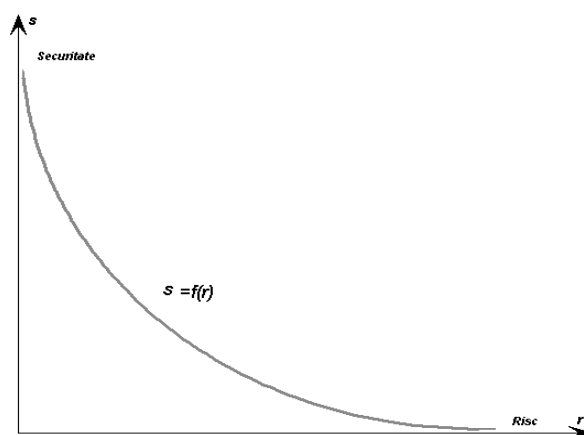

Fig. 1. Reprezentarea grafică a relației Securitate – Risc

¹ Cercet. șt. gr. III dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh.Zane”, Iași, ceausufelicia@yahoo.com

Estimarea riscului respectiv poate fi considerată ca o modalitate științifică de a răspunde la trei întrebări:

- (1) Ce s-ar putea întâmpla ?
- (2) Cât de rău ar fi dacă s-ar întâmpla ?
- (3) Cât de posibil este a se întâmpla ?

Deci noțiunea de risc presupune asocierea a două elemente:

- probabilitatea producerii unui eveniment nefavorabil (P);
- gravitatea consecințelor acestuia (G).

Altfel spus, riscul (R) poate fi considerat ca o pierdere potențială exprimată prin produsul dintre probabilitatea producerii unui eveniment (P) și gravitatea acestuia (G): $R = G \times P$

Materializarea corelației *probabilitate – gravitate* presupune, în prealabil stabilirea criteriilor de apreciere a gravității consecințelor. Aceste criterii se stabilesc prin reglementări sau se negociază. Reprezentarea grafică a respectivei corelații probabilitate – gravitate evidențiază două domenii ale riscului, respectiv domeniul riscului acceptabil și domeniul riscului inacceptabil (figura 2).

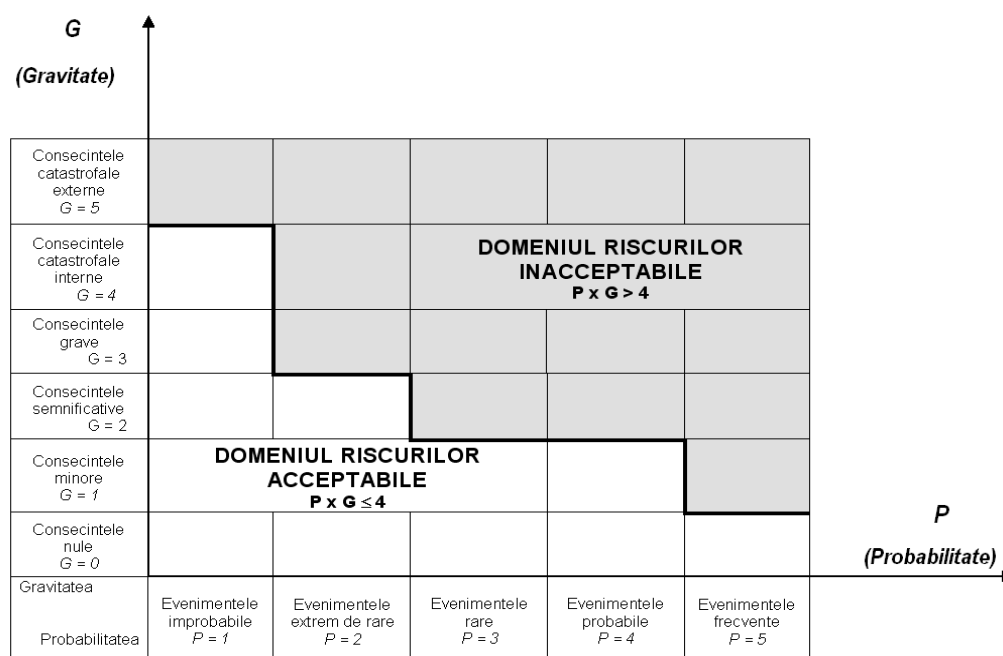

Fig. 2: Reprezentarea riscului în sistemul de coordonate probabilitate-gravitate

De regulă, profilul riscurilor se concretizează prin stabilirea unei valori de referință $(P \times G)_{\text{ref}}$ a produsului dintre valoarea P asociată probabilității p [h-1, an-1] de producere a evenimentului nedorit final și nivelul G al gravității acestuia, exprimat potrivit scării de apreciere a gravității. Stabilirea nivelului de risc acceptabil reprezintă un compromis ce trebuie făcut și care are la bază costul asociat riscului impus de măsurile de securitate ce trebuie luate. Pentru a fi considerat acceptabil, produsul $P \times G$ trebuie să fie cel mult egal cu valoarea de referință $(P \times G)_{\text{ref}}$.

Folosind grila/scara probabilitate – gravitate și evidențiind zona ce separă cele două domenii (domeniul riscului acceptabil și cel al riscului inacceptabil) se pot scoate în evidență următoarele trei variante ce permit trecerea din domeniul riscurilor inacceptabile în domeniul riscurilor acceptabile:

- a) Diminuarea probabilității de producere a evenimentului nedorit recurgând la măsuri de prevenire;

- b) Reducerea gravității a consecințelor acestuia, adoptând măsuri de protecție adecvate;
- c) Transferarea riscului (mai exact a consecințelor financiare ale acestuia), de obicei, către asiguratori realizând o deplasare artificială a curbei de separație a domeniilor de risc.

Managementul riscurilor de incendiu

Managementul riscurilor de incendiu presupune următoarele:

- stabilirea sistemului sau procesului supus evaluării;
- stabilirea nivelului de acceptabilitate a riscului;
- alegerea metodei și a instrumentelor de lucru;
- identificarea pericolelor de incendiu;
- identificarea riscurilor;
- estimarea și cuantificarea riscului;
- evaluarea riscului;
- controlul riscului;
- monitorizarea riscului;
- documentația rezultată în urma procesului de identificare, evaluare și control al riscurilor de incendiu.

Scenarii de securitate la incendiu

Scenariul de securitate la incendiu estimează condițiile tehnice asigurate conform reglementărilor în vigoare și acțiunile ce trebuie întreprinse pentru îndeplinirea cerinței de securitate la incendiu.

Scenariul de securitate la incendiu se elaborează, în baza unei metodologii care stabilește principiile, criteriile și nivelurile de performanță, precum și condițiile tehnice necesare elaborării scenariilor.

Scenariul de incendiu se elaborează pentru categoriile de construcții, instalații și amenajări stabilite prin acte normative. Scenarii de securitate la incendiu pot fi elaborate și pentru alte categorii de construcții, instalații și amenajări, decât cele prevăzute explicit în actele normative aflate în vigoare, la solicitarea proprietarului sau a beneficiarului, pentru evaluarea riscului de incendiu sau pentru stabilirea unor măsuri de optimizare a protecției la incendiu, atât de proiectanți cât și de personalul serviciilor de urgență profesionale care a obținut acest atribut prin conferirea brevetului de pompier specialist.

Scenariile de securitate la incendiu se includ în documentațiile tehnice ale construcțiilor și se păstrează de către utilizatori (investitori, proprietari, beneficiari, administratori etc.) pe toată durata de existență a construcțiilor, instalațiilor tehnologice și a altor amenajări.

Scenariile de securitate la incendiu se actualizează atunci când intervin modificări ale proiectului sau destinației construcției. Scenariile de securitate la incendiu își pierd valabilitatea atunci când nu mai corespund situației pentru care au fost întocmite.

Clasificarea incendiilor intenționate

Prin **arson** se înțelege un incendiu provocat printr-o acțiune intenționată. Prin urmare, este absolut necesar elementul intenție, altfel incendiul este clasificat ca accidental.

Pe plan mondial, numeroase studii statistice indică o creștere a numărului de incendii intenționate, paralel cu creșterea generală a actelor criminale și cu dificultățile economice. Totodată, cresc semnificativ pagubele provocate de acest tip de incendiu, apreciate ca duble față

de pagubele pricinuite în medie de un incendiu datorat oricărei alte cauze (Crăciun, I., Calotă, S., Lencu, V., 1999). Se poate estima că numărul incendiilor intenționate va fi creștere și în perioada următoare în toate țările europene, inclusiv România, din cauza următoarelor aspecte:

- situația economică nefavorabilă (șomaj, inflație);
- creșterea numărului de persoane fără adăpost;
- amplificarea numărului actelor de vandalism;
- existența unor mișcări protestatare cu revendicări social politice cu implicarea unor mase de oameni greu de stăpânit;
- înmulțirea cazurilor de piromani pe fondul dezechilibrelor psihice datorate dificultăților de adaptare la noile condiții de viață.

Clasificarea incendiilor intenționate se poate face după motivele determinate în următoarele categorii (Dickens, Geoffrey L., Philip A. Sugarman and Theresa A. Gannon, 2012):

- din răzbunare;
- cu scop direct: acoperitoare de alte infracțiuni; social politice; fraude asigurări.
- instinctuale: vandalism; piromanie.

Incendii din răzbunare. Incendiarii din această categorie acționează din ură, dușmănie sau caută răzbunare. În mediul urban, ponderea principală o dețin incendiile din răzbunare ale unor salariați pentru persecuții, reale sau presupuse, din partea conducătorilor de întreprinderi (de regulă concedieri, sancțiuni, omisiuni la premiere). În Marea Britanie, Finlanda și alte țări s-a constatat o corelație semnificativă între creșterea incendiilor intenționate și numărul de șomeri.

Incendii pentru acoperirea altor infracțiuni. Incendiile de acest tip au scopul de a șterge urmele unei alte infracțiuni (omor, furt, delapidare). Procentul incendierilor cu scopul de a ascunde unele delapidări, în România, este aproape dublu față de alte țări. Incendierile se produc în acest caz asupra unor magazine, depozite, magazine, autorii fiind de regulă gestionarii acestora.

Incendii pentru obținerea despăgubirilor de asigurare. Incendierile pentru obținerea frauduloasă a despăgubirilor de la societățile de asigurări apar îndeosebi la sate. Autorii pun foc la clădiri vechi, amortizate, în scopul de a obține prime de asigurare și, cu banii obținuți, să construiască o casă nouă (fenomenul este menționat și în Polonia, Rusia ș.a.). În mediul urban, incendiarea bunurilor personale este mai rar întâlnită în cazul apartamentelor de bloc, existând pericolul propagării la proprietățile învecinate. Sunt cazuri semnalate de locuințe individuale sau mașini. Ponderea acestui tip de incendiu este însă scăzută, comparativ cu alte țări, nici societățile de asigurare nefiind prea puternice. În SUA, incendiile din această categorie ocupă primul loc în statistici, luând asemenea amploare încât societățile de asigurări au fondat un comitet special de luptă împotriva acestui fenomen: *Insurance Committee for Arson Control*. Alte surse afirmă că doar 14% din totalul incendiilor intenționate îl reprezintă incendiile pentru obținerea despăgubirilor de asigurare, principala cauză (42%) fiind vandalismul. Incendiile de acest tip sunt considerate principala cauză a incendiilor intenționate în Spania, Olanda, Belgia.

Incendii din motive social-politice. O primă categorie o reprezintă incendiarea unor obiective politice-simbol, pentru exprimarea protestului față de un lider, partid sau guvern. Aceste fapte necesită o foarte atentă și minuțioasă pregătire, obiectivele vizate fiind, de regulă, păzite. Deseori, autorii folosesc metode și mijloace simple (cârpe îmbibate cu benzină), dar sigure, fără a căuta neapărat să asigure aparențele unei cauze tehnice. Incendiile cu caracter terorist au o pericolozitate mare, fiind săvârșite de profesioniști cu mijloace tehnice deosebite (explozivi, lichide incendiare, dispozitive speciale ș.a.), efectele fiind grave, deseori fiind afectate și vecinătățile obiectivului vizat.

Pot fi menționate și incendii cu caracter rasial, cum ar fi cele 1289 de atacuri incendiare, în Anglia anilor '80, ale unor tineri criminali asupra unor oameni de afaceri și negustori asiatici, sau acțiunile din Rostock (Germania), august 1992, împotriva emigranților.

În cursul unor tulburări de stradă (demonstrații protestatare, ciocniri cu forțele de ordine), exemple fiind: mai 1968 – Paris, iunie 1990 – București, mai 1992 – Los Angeles (peste 1200 de incendii în câteva zile), 1995 – Istanbul, 1997 – Paris (revolta liceenilor), 1999 – Polonia (greva agricultorilor), 2005–2006 – Paris (revolta imigranților și a studenților), noiembrie 2007 – Paris, octombrie 2008 – Paris, incidente similare înregistrându-se și în multe alte orașe mari. De obicei, manifestații folosesc „cocktailuri Molotov” – deosebit de eficiente – pentru a incendia mașini, instituții publice, magazine etc.

Incendii din vandalism. Incendiile de acest tip pot fi considerate incendii instinctuale, fără motivație precisă, ci ca o reacție la o viață dezordonată, fără perspective, o criză acută de personalitate sau sentimente de frustrare față de societate, stat și întreaga lume înconjurătoare. De cele mai multe ori, aceste incendieri au caracter întâmplător și nu sunt premeditate. Individul pune foc pentru o plăcere momentară sau pentru o răzbunare generală împotriva societății. Ca tipologie, incendiatorul este un tânăr ce comite, cu ușurință și chiar plăcere, delikte minore – spargerea felinarelor, agresiunea verbală a persoanelor sau, uneori, delikte mai grave – furturi de mașini, neavând o atracție patologică pentru foc și considerându-l doar un mijloc potrivit pentru a crea probleme societății prin distrugeri. Fapta prezintă un pericol social la fel de mare ca și incendiile provocate de piromani – elementele agravante fiind comportamentul incendiatorului imprevizibil, necontrolat și, mai ales, iresponsabilitatea socială, ce poate da naștere la evenimente grave. În această categorie pot fi menționate și incendiile provocate în jurul stadioanelor sau marilor săli de spectacol, de bandele de suporterii – *football hooligans* (Anglia, Olanda ș.a.) – ori de fani (SUA – 1992).

Incendiile piromanilor. Piromanul are o atracție patologică pentru foc și este fericit când asistă la foc și efectele sale distructive. De cele mai multe ori piromanii rămân la locul incendiului pentru a putea să se delecteze în voie cu priveliștea acestuia (Dickens Geoffrey L., Michael Doyle, 2015).

Se cunosc și incendieri provocate de unele persoane pentru a se remarca în cursul intervenției de stingere. Autorii incendiierilor din aceste motive, de regulă, sunt primii care dau alarma și apoi manifestă o activitate intensă de stingere a incendiului. Locurile alese de incendiator pentru a provoca incendiul sunt de regulă nepăzite, puțin circulate sau dosnice, cu aglomerări de materiale (mobilă, resturi, arhive) ce permit în primele faze ale incendiului o dezvoltare lentă și fără manifestări vizibile. În acest scop sunt utilizate pivnițele, subsolurile în general. În marea majoritate a cazurilor, incendiatorul acționează asupra unor locuri cunoscute (locul de muncă, școală) și îndeosebi asupra celor cu acces comod.

Peste 70 % din incendiile de acest fel au loc toamna și iarna, peste ¾ din total fiind săvârșite noaptea, marea majoritate în noaptea de vineri spre sâmbătă. Orele la care acționează cel mai frecvent incendiarii sunt între 20.00 – 24.00 pe timp de vară, între 18.00 – 22.00 iarna, ore la care se întunecă. Studiile întreprinse în multe țări, citate de literatura de specialitate, arată că nici o clădire nu este apărută perfect de un incendiator. Există însă clădiri mai vulnerabile, clădiri izolate, cu pază redusă, frecventate de copii sau tineret.

Trăsăturile caracteristice ale incendiatorului estimate pe baza datelor statistice din diferite țări, sunt următoarele (Frierson A. Cathy, 2002):

- a) sexul masculin (în proporție de 85 %);

- b) vârsta 20 – 25 ani în alte țări și în România vârsta medie a incendiatorilor fiind de 40 – 45 ani;
- c) nivelul de educație la majoritatea foarte redus (câteva clase elementare, peste 80 %), în medie cam 5 % au studii superioare;
- d) ca profesie cel mai adesea șomer (peste 60 %).

În unele țări, un procent important (până la 20 %) îl reprezintă studenții și elevii, obiectivele vizate fiind, în general, institutele de învățământ (inclusiv superior).

- e) situația familială, peste 85 % sunt singuri, divorțați sau văduvi;
- f) starea sănătății proastă, 66 % au tulburări mentale, iar 23 % boli fizice. Un aspect interesant este dat de proporția mare a tulburărilor mentale a femeilor care provoacă incendii (72 % din cazuri);
- g) nivel de inteligență moderat;
- h) ca domiciliu, în mare majoritate incendiatorii au locuințe nesatisfăcătoare (sau nu au domiciliu stabil);
- i) consumul de alcool mare (85 % din cazuri).

Acest model a incendiatorului va cunoaște modificări în viitor pe măsura evoluției situației social economice. Se estimează creșterea ponderii incendiilor comise de tineri.

În majoritatea statelor industriale dezvoltate, arson a devenit unul din comportamentele criminale cele mai costisitoare pentru societate, în primul rând datorită pagubelor provocate de acest tip de incendiu. S-a constatat, statistic, că un incendiu tip arson are o probabilitate de 4 ori mai mare decât un incendiu obișnuit să se transforme într-un incendiu de proporții, iar pagubele sunt duble față de pagubele pricinuite în medie de un incendiu datorat oricărei alte cauze. Totodată, din daunele plătite de societățile de asigurări, circa o treime o reprezintă daunele pentru distrugerile provocate prin arson. În România procentul incendiilor intenționate este mai mic ca în alte țări: o medie de 8 % în ultimii ani. Mai frecvent în România este tipul de arson din răzbunare: incendiatorii din această categorie acționează din ură, dușmănie sau caută răzbunare. Incendiile de acest tip, având loc sub impulsuri emoționale și cu intenții clar destructive produc pagube foarte mari, de regulă cu mijloace simple, improvizate. Deseori sunt incendii motivate de conflicte familiale, cu deosebire în mediul rural, multe pe fond de ebrietate a unui membru al familiei.

Particularități în cercetarea incendiilor intenționate

Incendiile intenționate au efecte grave, care rezultă din pregătirea minuțioasă a autorului pentru săvârșirea acestui act. Autorul acționează cu premeditare, alege conjunctura cea mai favorabilă pentru realizarea proiectului său, unul din scopuri fiind și acela de a șterge urmele compromițătoare. Pentru aceasta el va alege locul și mijloacele utilizate, încât acestea să se distrugă complet în incendiu, reducând astfel posibilitatea descoperirii mijloacelor respective în timpul cercetărilor ulterioare. (Green, B., 2014).

În cercetarea acestui tip de incendiu se va ține seama și de următoarele aspecte (Eftimie, Sergiu-Dimitrie, 2022):

- a) observarea de la sosirea la fața locului a eventualelor circumstanțe, care pot sugera o infracțiune în legătură cu incendiul:
 - fuga precipitată a unei persoane;
 - urma de forțare la uși sau ferestre;
 - existența unor urme proaspete (om, mijloc de transport) în apropierea obiectivului incendiat;
 - existența unor surse de aprindere ce nu se utilizau în obiectivul incendiat;

- prezența la locul incendiului a unor produse chimice, lichide inflamabile, ce în mod normal nu se utilizau în acel loc.
- b) evidențierea unor particularități ale incendiilor intenționate:
 - focare multiple simultane;
 - punți de foc între aglomerări de materiale combustibile;
 - evoluție rapidă a incendiului în prima fază sau declanșarea cu întârziere;
 - regizare de urme pentru a sugera o neglijență sau o cauză tehnică;
 - amplasarea focarului inițial într-un loc mai greu de observat sau în zone ce implică distrugerii esențiale;
 - alegerea momentului incendierii în lipsa altor persoane;
 - informarea asupra eventualelor mobiluri care ar putea determina provocarea incendiului (delapidare, răzbunare, ură) precum și prezența în zonă a unor persoane bolnave psihic (piromani).
- c) identificarea altor urme, depărtate relativ de incendiu și care aparent nu au legătură cu acesta.

Recomandări preventive

Se impune ca orice societate sau instituție publică să-și evalueze riscul de arson, în contextul asigurării cerințelor de securitate la incendiu, dar și cerințelor generale de securitate a construcției și a activității desfășurate. Pentru diminuarea discului de arson, se recomandă unele măsuri generale de prevenire cum ar fi (Stanciu, F., Toma D.T., 2005):

- Asigurarea securității clădirii, îndeosebi noaptea și în zilele de sâmbătă și duminică (posturi fixe și mobile de pază, reglementare strictă a accesului, supravegherea întregului perimetru, inclusiv a intrărilor dosnice).
- Asigurarea protecției la incendiu cu sisteme și instalații certificate: centrale de detectare – semnalizare a incendiilor, instalații de automate stingere (sprinklere, gaze stingătoare etc.)
- Înlăturarea imediată a recipientelor cu lichide inflamabile, aglomerări de materiale combustibile în locuri unde nu se justifică prezența lor.
- Evitarea aglomerărilor de materiale combustibile (inclusiv arhive păstrate în condiții necorespunzătoare) în subsoluri și poduri.
- Înlăturarea imediată a unor defecțiuni la elementele de construcții și instalații ce pot favoriza incendiile.
- Cunoașterea stării de spirit a personalului din subordine, notificarea către unitatea de poliție apropiată a amenințărilor din partea unor nemulțumiți sau proaspăt concediați.

Practic nici o clădire nu este perfect apărată de un incendiator. Există și clădiri mai vulnerabile: izolate, fără public, fără instalații de detectare a efracției și a incendiilor, fără iluminat perimetral, cu pază și acces asigurate necorespunzător sau neasigurate, frecventată în împrejurimi de copii sau persoane fără adăpost.

Concluzii

În contextul asigurării securității la incendiu a obiectivelor, riscurile pot fi diminuate prin luarea unor măsuri vizând limitarea posibilității izbucnirii și dezvoltării incendiilor (măsuri de prevenire) sau prin adoptarea unor măsuri ce permit limitarea propagării focului în interiorul și/sau exteriorul clădirii, precum și localizarea și stingerea rapidă a acestuia reducând cât mai mult eventualele consecințe. Nu se recomandă lăsarea numai în grija asiguratorilor a pierderilor

potențiale datorate eventualelor incendii, mai ales în situațiile în care ar putea fi pusă în pericol viața și integritatea utilizatorilor clădirii, cel puțin din punct de vedere moral, necuantificabile în bani. În faza de proiectare trebuie alese cu simț de răspundere și bine fundamentat tehnico-economic măsurile de protecție la foc și stabilită judicios ponderea acestora astfel încât să fie asigurat un nivel optim de securitate la incendiu pe termen lung după darea în exploatare a clădirii.

În timpul exploatării se impun unele măsuri generale de prevenire care obligatoriu trebuie să aibă în vedere și diminuarea riscului de arson. Unele din măsurile care reduc nivelul riscului de arson presupun cheltuieli destul de mari, dar, pe plan mondial (în special în țările vest-europene și nord-americane), aceste măsuri se aplica curent de către firmele sau instituțiile care doresc o securitate înaltă pentru unele obiective.

Bibliografie

1. Crăciun, I., Calotă, S., Lencu, V. (1999), *Stabilirea și prevenirea cauzelor de incendii*, Ediția a 2-a, Editura Tehnică, București.
2. Dickens, Geoffrey L., Philip A. Sugarman and Theresa A. Gannon. (2012), *Adult firesetters: prevalence, characteristics and psychopathology*, RCPsych publications, disponibil DOI: 10.13140/2.1.1660.7520
3. Dickens Geoffrey L., Michael Doyle. (2015), *Mentally disordered firesetters in secure mental health care. A forensic mental health nursing perspective*, <https://www.researchgate.net/publication/282008089>
4. Eftimie, Sergiu-Dimitrie. (2022), *Sistem de protecție a securității informaționale bazat pe profilarea psihologică automată*, Teză de doctorat, Academia Tehnică Militară „Ferdinand I”, București.
5. Frierson A. Cathy. (2002), *All Russia is Burning*, University of Washington Press, SUA.
6. Green, B. (2014), *Firesetting Patterns, Symptoms and Motivations of Insanity Acquittes Charged with Arson Offences*, Psychiatry Psychology and Law, DOI: 10.1080/13218719.2014.918080
7. Stanciu, F., Toma D.T. (2005), *Particularități ale cercetării incendiilor și exploziilor*, Editura Focus, București.

Capitolul 11 – DIMENSIUNEA FORMATIVĂ A COMUNICĂRII PEDAGOGICE

Chapter 11 – THE EDUCATIONAL DIMENSION OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

Ludmila CUTCOVSCHI¹

Abstract

This article identifies, describes and capitalizes the role of pedagogical communication in the development of communicative competence in German, in particular, and the development of communicative competence in foreign languages in general. According to research in this field, the role of language education is the development of students' linguistic-communicative potential through pedagogical communication.

Keywords: pedagogical communication, communicative competence, communication, message, German language

JEL: I2, I23, I29

Comunicarea în spațiul educațional

Interesul sporit pentru comunicare și științele comunicării nu mai miră lumea contemporană având o explicație pragmatică: orice persoană trebuie să poată comunica eficient (în limba maternă și în limbi străine) pentru a se realiza și a se promova în orice grup societal ca o personalitate cu multe calități și valori. Școala contemporană pregătește cetățenii secolului al XXI-a, care vor putea comunica eficient, vor avea abilități reale de colaborare, vor fi creativi, vor avea abilități de adaptare la diferite situații și vor gândi critic, prin urmare, rolul școlii este de a dezvolta potențialul limbajului de care dispune fiecare elev, căci elevul modern trebuie să interacționeze în mai multe limbi.²

Comunicarea în orice instituție de învățământ se realizează prin toate mijloacele, se predă, se învață și se evaluează la orice treaptă școlară și prin diferite contexte sociale sau tematice, deci, comunicarea este prioritară în educație și urmărește reușita umană în toate momentele vieții. Instruirea, limba, gândirea și percepția există într-o legătură strânsă, iar comunicarea este mediul în care se realizează preponderent instruirea și respectiv gândirea, percepția, astfel activitățile elevilor sunt însoțite și influențate de exprimările prin limbă vorbită sau scrisă, care se dezvoltă în dependență de dezvoltarea limbajului elevilor.³

Procesul educațional din R. Moldova tinde să se încadreze în contextul educației europene, ceea ce presupune și noi necesități/dorințe societale și educaționale, cum ar fi necesitatea dezvoltării competenței de comunicare în limbi străine, care a devenit o prioritate în procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor străine, inclusiv și a limbii germane.

Comunicarea pedagogică

Comunicarea pedagogică constituie baza în formarea-dezvoltarea competenței de comunicare ale elevilor, fapt demonstrat de mai mulți cercetători. Unul dintre aspectele analizării

¹ Lector, Universitatea de Stat din Moldova, Chisinau, Republica Moldova, cutcovski.ludmila@gmail.com

² Cadru de Referință al Curriculumului Național. Aprobare prin Ordinul ministrului nr. 432 din 29.05.2017. Aut. Guțu VL., Bucur N. [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2017. 104 p.

³ Müller, H. Mit Schülerinnen und Schülern im Dialog. Theoretisches Grundwissen. Berlin: Langenscheidt, 2002. 123 S. S.21-29.

procesului de comunicare presupune evidențierea părților componente ale comunicării în general, dar și a comunicării pedagogice în particular, din punctul de vedere al mai multor autori. De la începutul așa-numitei coterii comunicative care a avut loc la începutul anilor 70 ai sec. XX, comunicarea preia un rol nou, mult mai important ca până atunci și constituie nucleul lecției sau chiar al educației, susține H. Müller Cercetările se orientează în acest sens în două direcții:

1. Procesele comunicative au loc în cadrul școlii și al lecției și urmăresc scopul de a eficientiza comunicarea didactică. Cunoștințe din acest domeniu de cercetare trebuie să le servească, în primul rând, profesorilor pentru a revalorifica rolul CD și a face procesele comunicative transparente.

2. Aplicarea în practică și valorificarea diverselor forme de comunicare. În comunicarea didactică capacitatea de influență a profesorului este net superioară și respectiv profesorul trebuie să facă dovada capacității de a comunica, deoarece atunci când profesorul și elevul știu să comunice, procesul de comunicare se va desfășura în profitul amândurora.⁴

În viziunea lui S. Cristea, comunicarea didactică reprezintă dimensiunea mesajului pedagogic, proiectat și transmis de profesor pentru a fi receptat și valorificat de elev. Educația pentru comunicare presupune valorificarea funcțiilor generale ale limbajului. S. Cristea stipulează următoarele axiome ale comunicării care angajează valorificarea funcțiilor limbajului:

- relația care se formează și dezvoltă în cadrul comunicării înglobează conținutul comunicării;
- forma comunicării este sintetică (digitală) sau analitică (implică o infinitate de valori);
- schimburile implicate în comunicare sunt simetrice sau complementare;
- efectul comunicării depinde de conținutul anterior al comunicării;
- actul comunicării este ireversibil;
- comportamentul comunicațional presupune procese de acomodare și ajustare care depind de partener;
- comunicarea depinde de calitatea secvențelor proiectate și de voința interlocutorilor.⁵

C. Cucoș⁶ definește comunicarea pedagogică drept un mecanism prin care se realizează acțiunea educativă de formare a personalității în devenire și o descrie drept un transfer complex, multifazial și multicanal ale informațiilor între doi indivizi sau două grupuri, care pot fi simultan, receptori sau emițători, care au o funcție dezirabilă în procesul educațional și include o interacțiune de tip feedback. Comunicarea, după părerea autorului, este mediul prin care se realizează educația, un proces dinamic, în care interlocutorii pot schimba statutul comunicațional, fiindcă trebuie să fie bilaterală. Comunicarea didactică presupune fluxuri informaționale, (ne)intenționate, verbale și/ sau paraverbale, nonverbale, sau prin tăcere, care profilează un univers de discurs pluridirecțional, multicanal și polisemantic. Prin mesajul sau, numită și competență, cadrul didactic comunică, nu informează, deoarece mesajul nu este numai ceea ce se emite, dar și ce se recepționează. Datorită comunicării didactice elevilor li se dezvoltă capacitățile receptive și de cunoaștere; afirmă creativitatea și personalitatea; generează voința, atenția și fantezia; facilitează achizițiile educative; antrenează orizontul discursiv prin schimbul de idei și sentimente; capacitatea de argumentare; stimulează comportamente și toate structurile cognitive; realul este reprezentat și valorificat, experiența este integrată etc.

⁴ Müller, H. *Mit Schülerinnen und Schülern im Dialog. Theoretisches Grundwissen*. Berlin: Langenscheidt, 2002. 123 S.

⁵ Cristea, S. *Dicționar de pedagogie*. Chișinău, Editura Litera, 2002. 398 p.

⁶ Cucoș, C. *Pedagogie*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Polirom, 2006. 464 p.

În acest context, comunicarea didactică ca instrument de bază, poate să schimbe, în sens pozitiv, comportamentul verbal al elevilor, dacă le este explicat într-un limbaj clar, menționează L. Ciolan⁷.

L. Șoitu⁸ valorifică importanța comunicării pedagogice și propune o pedagogie a comunicării, dezvoltată pe calea conștientizării de către profesori și elevi, în cea mai mare parte, a necesității comunicării, a posibilităților de a comunica eficient, profesorului revenindu-i, în acest sens, responsabilitatea morală. Comunicarea eficientă, servește ca bază a dezvoltării optime a persoanei, dar abia de se regăsește în programa școlară și este prezentă doar în strategiile educaționale, marcate de stilul profesorului și tactul pedagogic. Comunicarea pedagogică este reprezentată de acest autor ca resursă de bază în asigurarea procesului educațional și al succesului școlar, în dezvoltarea unui comportament comunicațional bazat pe: înțelegere, toleranță, empatie, competențe de dialog etc., necesare în educația școlară și pe parcursul vieții. Ea este caracterizată ca o entitate dimensională, alcătuită din limbajul verbal (scris și oral) limbajul paraverbal și limbajul nonverbal, care depind unul de altul. În procesul educațional elevii și profesorii sunt pe rând receptori și emițători, realizând un schimb de informații prin cooperare și prin care în același timp se formează atitudini și convingeri. În viziunea autorului, comunicarea pedagogică cuprinde următoarele elemente: știința și arta vorbirii; tăcerea; alcătuirea clară și logică a întrebărilor; polisemantismul neverbalului și exclude total autoritarismul.

G. Albu⁹ califică comunicarea pedagogică ca un factor determinant în formarea personalității și valorifică comunicarea bună, bazată pe respect și încredere reciprocă. Autorul afirmă că limbajul celor mari determină destinul copilului, iar o bună comunicare se întemeiază pe principiul cooperării și al politetii.

Asupra distribuirii automate a rolurilor participanților ca element obligatoriu al CD, insistă cercetătorii A. Bărbuță, T. Callo, L. Sadovei, A. Botan-Ohrimenco ș.a. . Profesorului, subliniază autorii, îi revine rolul de lider și, în același timp, de membru cu un statut special, căci el poate să intervină în calitate de participant la situația comunicativă, poate foarte tactic să încurajeze și să dezvolte un dialog și viceversa, el este pentru elevi un model comportamental, un izvor de cunoștințe și informații (ei vor căuta explicații, răspunsuri și aprecieri). Comunicarea pedagogică, este definită de către acești autori, drept o relație în care profesorul, este acea persoană care asigură un climat psihologic favorabil dialogului, dirijează o discuție, supraveghează desfășurarea unei dezbateri, călăuzește relațiile interpersonale, ia decizii și demarează acțiuni. Profesorul devine regizorul situației comunicative, alegând coechipierii după criteriul unui lider și al unui conformist și totodată distribuind într-o manieră cât mai delicată, lăsând impresia că o face pornind chiar de la interesul și dorința elevilor. Atmosfera agreabilă creată și asigurată de către profesor, amabilitatea, diplomația și flexibilitatea, sunt elemente care nu trebuie să lipsească în realizarea unei situații comunicative în cadrul lecției¹⁰.

Competența de comunicare didactică este definită de L. Sadovei¹¹ drept: „ansamblu de comportamente comunicative de elaborare-transmitere-evaluare a discursului didactic și de asigurare a unor rețele comunicaționale productive în context educațional”.

M. Hadîrcă¹² consideră competența de comunicare a profesorilor drept una dintre cele mai solicitate competențe ale procesului educațional actual, constituind cea mai importantă dimensiune a activității pedagogice, dat fiind faptul că un cadru didactic este nu doar transmițător

⁷ Apud, Hadîrcă, M. *Competența de comunicare. Conceptualizare. Formare. Evaluare*. Chișinău: Garamont-studio, 2023. 218 p.

⁸ Șoitu, L. *Pedagogia comunicării*. Iași: Institutul European, 2002. 280 p.

⁹ Apud, Hadîrcă, M. *Competența de comunicare. Conceptualizare. Formare. Evaluare*. Chișinău: Garamont-studio, 2023. 218 p.

¹⁰ Bărbuță, A., Callo, T., et al. *Predarea și învățarea limbii prin comunicare. Ghidul profesorului*. Chișinău: Cartier, 2003. 204 p.

¹¹ Sadovei, L. *Formarea competenței de comunicare didactică prin modulul pedagogic universitar*. Teză de doctorat în pedagogie. Chișinău, 2008. 134 p.

¹² Hadîrcă, M. *Competența de comunicare. Conceptualizare. Formare. Evaluare*. Chișinău, Garamont-studio, 2023. 218 p.

de cunoștințe sau formator de atitudini și comportamente, dar și un model de cultură lingvistică și pedagogică. [8] Comunicarea pedagogică, subliniază autoarea, reprezintă primul însemn al identității profesionale a cadrului didactic, cartea de vizită ca profesor-formator și se bazează pe capacitatea de comunicare empatică și de comunicativitate funcțională a comunicării didactice și reprezintă un mecanism de realizare a acțiunii educative în procesul de formare a personalității, care poate să conducă la dezvoltarea competențelor comunicative ale elevilor din orice treaptă de școlaritate și ale studenților.

Cadrul didactic, menționează N. Vicol¹³, are ca scop asigurarea funcționării educației, adică predarea-învățarea nu reprezintă doar o stocare de informații, ci în primul rând aplicarea lor, iar comunicarea didactică se bazează pe întrebări și analiză și valorifică particularitățile comunicative individuale.

Referitor la stocarea informațiilor, G. Pânișoară¹⁴ aduce următorul argument: că informațiile se schimbă cu un ritm extrem de rapid, de ex. cercetările în acest sens demonstrează că în anul 2020 informațiile se dublau la fiecare 11 secunde, de aceea recomandă cadrelor didactice și școlii focalizarea pe asigurarea stării de bine a elevilor implicați și prin procesul de comunicare, întrucât se identifică un șir de probleme în acest sens. Demersul educațional este concentrat actualmente pe formarea competențelor, opinează aceasta, dar nu dezvoltă suficient percepția de autoeficacitate, curiozitatea, autonomia, empatia, cooperarea, capacitatea de rezolvare a problemelor, imaginea de sine, găsirea și folosirea punctelor forte ale elevilor etc. Relația dintre elev și profesor nu trebuie să se axeze doar pe succesul școlar, dar și pe starea de bine a discipolilor, iar dezvoltarea curriculară trebuie să acorde mai multă atenție acestor factori, fiindcă starea de bine a elevului oferă condiții optime de dezvoltare a personalității, care, în consecință, dezvoltă o atitudine pozitivă pentru prezent și viitor; pentru școală și viață.

În această viziune performanța școlară depinde de afectele pozitive, deoarece promovează o flexibilitate cognitivă și o abilitate de abordare a situațiilor diferite și/sau dificile. Emoțiile pozitive contribuie la: dezvoltarea proceselor cognitive; caracterului; motivației și perseverenței; autocontrolului, satisfacția procesului de învățare și nu numai a finalităților; creșterii responsabilității în plan personal și social, a curiozității și a stării fizice. Rezultatele investigațiilor și experimentelor arată că un cadru didactic performant poate și trebuie să asigure discipolilor satisfacția realizărilor, a autoeficacității și a perseverenței în fața eșecurilor.

Guțu¹⁵ susține că procesul de predare-învățare-evaluare a limbilor străine vizează și dezvoltarea valorilor pentru limbă și prin limbă. Valorile pentru limbă constituind: plurilingvismul; cultivarea limbii materne și străine; creativitatea în limba maternă și străină; dragostea pentru limba maternă și străină; interacțiunea plurilingvă, iar valorile prin limbă se referă la: traducere; dragostea față de cultura și civilizația limbii străine; patriotism; identitatea lingvistică și culturală; toleranța lingvistică, culturală, ecologică, națională, rasială; interculturalitate; integrarea sociolingvistică; utilitatea limbii străine; interdisciplinaritate etc., care sunt dezvoltate pe lângă valorile fundamentale ale humanitas-ului, valorile specifice creației artistice, valorile contextuale ale operelor de literatură și artă și valorile personale.

¹³ Vicol, N. *Școala și cadrul didactic: traseul ambianței educative prin reușită*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2021. 267 p.

¹⁴ Pânișoară, G., Sălăvăstru, D., MITROFAN, L. *Copilăria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării*. Iași: Polirom, 2016. 308 p.

¹⁵ Guțu, I. Dimensiunea calitativă a integrării eficiente a valorilor educației umaniste la limba străină: sugestii și recomandări. În: *Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Partea I-a*. Mater. conf. șt. Chișinău, USM, 11-12 dec. 2014. pp. 16-22

Comunicarea, accentuează autorul, se realizează prin două axe cu multe și diferite semne atât de ordin verbal: cuvântul, fraza, textul, cât și nonverbal: semnul gestual, comportamental, paraverbal, cromatic, vestimentar etc.¹⁶

De cele mai multe ori comunicarea între profesor și elev are un caracter fictiv, susține cercetătorul rus E. Пассов¹⁷, deoarece profesorul este întotdeauna conștient de faptul că în fața lui stă elevul care trebuie instruit și elevul la fel nu uită că are în față un profesor. Ei nu văd unul în altul parteneri de discuție, ci doar o relație ierarhică și de comunicare dintre aceste două părți nu este interesată nici o latură. Prin urmare acest lucru este o problemă, după părerea savantului, soluția căreia ar garanta succesul comunicării didactice. Comunicarea pedagogică depinde de comportamentul comunicațional al profesorului, fiindcă lui îi aparține inițiativa și el propune în acest sens strategii pentru atingerea performanței în actul comunicativ. Potrivit acestuia:

- mesajul profesorului trebuie să fie cât mai natural și flexibil, adică să depindă de reacția interlocutorului;
- orice act comunicativ trebuie să aibă un sfârșit;
- orientarea comunicării la interesele vorbitorilor (ignorarea acestei secvențe poate duce la eșecul comunicării);
- sinceritatea este sufletul unei comunicări, iar formalitatea și falsitatea perturbază comunicarea;
- limbajul nonverbal și măiestria didactică susține și dezvoltă actul comunicativ;
- bunăvoința și indulgența profesorului decide soarta actului comunicațional, el poate începe, continua, dezvolta, schimba și finaliza o discuție.

Cercetătorul **D. Oroșan**¹⁸, susține că învățarea ca acțiune operațională, este legată de predare, instruire, exersare, autoinstruire, verificare și evaluare, procese în care, alături de însușirea unui conținut informațional, se solicită și se exersează și capacitatea de comunicare: de receptare și emiteră a mesajelor. Ca rezultat învățarea cuprinde cunoștințe, priceperi, deprinderi și obișnuințe, familiarizări și adaptări, performanțe, inclusiv de natură comunicațională.

O. Oprea¹⁹ a promovat ideea că desfășurarea instruirii este caracterizată de interferența a două tipuri principale de activități: predarea și învățarea. Raportul dintre activități se exprimă prin comunicarea bilaterală dintre doi factori umani: profesorul și elevul, ale căror funcții decurg din aceleași scopuri și se realizează prin aceleași conținuturi. Profesorul îndeplinește funcția de comunicare, de transmitere a conținutului învățământului, adică al sistemului de valori culturale constituite istoric, iar elevul, în calitatea sa de beneficiar al acestor valori recepționează și asimilează cunoștințele transmise de profesor sau de alte surse informaționale. Comunicarea didactică constă din mai multe acțiuni bine planificate și organizate prin care se transmite conținutul învățământului, se sprijină efortul de învățare al elevilor și se evaluează rezultatele instruirii lor.

Totodată, specifică și C. Straistari-Lungu²⁰, că profesorul poate fi un vector al procesului de învățare și intervenția cadrului didactic nu se poate reduce la pași concreți, ci trebuie adaptată la fiecare situație în parte. Profesorul modern, care tinde să țină pasul cu timpul, se adaptează condițiilor educației contemporane, nu mai este doar un transmițător de cunoștințe, iar elevul nu

¹⁶ Guțu, I. Axele sistemelor de comunicare în dimensiune cantitativă și calitativă. În *Integrare prin cercetare și inovare*. Mater. conf. șt. Vol. I, R, SSU, Chișinău, USM, 28-29 sept. 2016, pp. 124-128

¹⁷ Пассов, Е. *Урок иностранного языка в средней школе*. Москва: Просвещение, 1998. 222 с.

¹⁸ Oroșan, D. *Comunicarea didactică, model de formare a competențelor comunicative la elevii ciclului primar*. Teză de doctorat în pedagogie. Chișinău, 2005. 156 p.

¹⁹ Oprea, O. *Didactica nova. Teoria instruirii*. p. I. Chișinău: Lumina, 1991. 293 p.

²⁰ Straistari-Lungu, C. *Fundamente ale învățării limbilor străine în educația timpurie*. Teză de doctorat în pedagogie. Chișinău, 2020. 158 p.

mai este doar un vas gol, gata să fie umplut cu aceste cunoștințe. Acțiunile cadrului didactic trebuie să țină cont de personalitatea integrală a elevului, care are și rolul de a forma, menține și dezvolta o relație pozitivă dintre cadru didactic și elev ca personalitate, să realizeze translația conținuturilor obiective ale educației din sfera variabilelor sociale externe în sfera variabilelor individuale interne.

Comunicarea didactică este cea care mijlocește realizarea fenomenului educațional în ansamblul său, indiferent de conținuturile, nivelurile, formele sau partenerii implicați, susține L. Iacob²¹. Autoarea definește comunicarea didactică drept:

- unitate a informației cu dimensiune relațională, care purtând semnificații, contextualizează informația;
- un raport cu statut dublu: receptor – emițător;
- comunicare multicanală cu valoare comunicativă;
- formă de interacțiune care formează și activează competența de comunicare, care este aptitudinală și dobândită.

După L. Wilske²², predarea și învățarea unei limbi străine, nu înseamnă numai un set de strategii didactice de transmitere a cunoștințelor de la profesor la elev, ci este, în primul rând, un act comunicațional, în care cel care vorbește și cel care ascultă își schimbă pe rând poziția. A vorbi o altă limbă înseamnă a realiza o comunicare interacțională prin acte de vorbire în situații concrete, căci locutorul acționează asupra interlocutorului și viceversa și accentuează importanța următoarelor elemente ale comunicării didactice: intenția comunicativă; participării la actul comunicativ; relația interlocutorilor; cunoașterea elementelor lingvistice; spațiul și timpul comunicării.

Cercetătorii germani **A. Kemmann** și **T. Wagner**²³ referindu-se la comunicare ca factor de bază în educație, accentuează rolul important al acesteia, deoarece datorită comunicării are loc educația, fiind totodată o componentă fundamentală a vieții, a progresului, a culturii și civilizației, care presupune o relație complexă între un emițător și receptor, un mecanism dinamic al medierii, cu implicații profunde în modelarea umană.

În opinia cercetătorilor germani **G. Böhne**, **G. Frohne**²⁴ ș.a. comunicarea didactică poate fi considerată o formă a comunicării umane ce poate fi definită ca o relație, care permite coîmpărtășirea unei informații. Triada informație – relație – coîmpărtășire este esențială în definirea contemporană a comunicării. Dacă informația este premisa absolut necesară a unui act de comunicare, ea nu este și suficientă. Absența înțelegerii acelei informații și a cadrului relațional, care va ghida și fixa sensul, va anula situația de comunicare, or o propoziție într-o limbă străină există ca o informație, dar în absența cunoașterii limbii, ea nu ne va comunica nimic. În esență a comunica înseamnă a fi împreună, a împărtăși, a exprima gânduri și simțuri și a acționa, în consecință se poate sublinia că informația și relația sunt premisele comunicării.

În aspect psihologic există o multitudine de accepțiuni acordate comunicării pedagogice, dar nici una nu poate fi privită ca una ideală, deoarece aceasta depinde și de stilul de comunicare a profesorului cu elevii și prin urmare sunt stabilite câteva grupe de profesori în baza intensității comunicării lor cu discipolii săi. Cu regret, nu întotdeauna, predomină comunicarea pe baza pasiunii și a simpatiei sau comunicarea deschisă și pozitivă, care pot aduce un șir de dezavantaje

²¹ Iacob, L., Balan, B., et al. *Comunicare în câmpul social*. Iași, Tempus, 1997. 293 p.

²² Wilske, L. *Sparchkommunikation und Sprachsystem: Fremdsprachenmethodik*. Leipzig, WEB Verlag Enzyklopedie, 1983. 254 S.

²³ Kemmann, A., Wagner, T. *Jugend debattiert*. Frankfurt a/M, Gemeinnützige Hertie-Stiftung, 2011. 19 S.

²⁴ Böhne, G., Frohne, G. et al *Fremdsprachliche Kommunikation: Aufgaben, Handlungstypen, sprachliche Mittel*. Leipzig: Verlag Enzyklopedie, 1988. 274 S.

cum ar fi: nereușită, atmosferă tensionată, diminuarea creativității etc. În acest caz se accentuează și mai mult importanța aptitudinilor și deprinderilor de comunicare ale profesorilor, fundamentate pe empatie, comunicabilitate și dialog²⁵

Așadar, orice act educațional are forma unei comunicări, menționează **U. Mühlhausen**²⁶, iar modul în care se realizează comunicarea vădește relația interpersonală dintre profesor și elev sau elev-elev, iar pentru dezvoltarea comunicării este necesară existența unui inventar comun de semnale al cărui cod să fie mai mult sau mai puțin cunoscut. Acestui cod îi aparțin: semnificația semnalelor, raportul semnalelor față de cel semnat (semantica); regulile de unire ale semnalelor/relația dintre semne (sintaxa) și relevanța semnalelor pentru parteneri, raportul semnalelor la cel pentru care se folosește (pragmatica).

În acest sens competențele de comunicare pe care elevii mai devreme sau mai târziu le folosesc în viață, cuprind un șir de acte comunicative de la discuție liberă, comunicare, argumentare, dezbateri, discuție cu un partener sau în grup ș.a.m.d. Dezvoltarea oricărui act de comunicare pune în centrul educației elevul și are ca obiectiv dezvoltarea lui multilaterală. Elevul constituie elementul obligatoriu al actului comunicativ, iar profesorul urmărește și contribuie cu anumite strategii didactice. Prin comunicare se realizează însușirea tuturor disciplinelor școlare, nu doar a celor de la aria curriculară: „Limbă și comunicare”. Limbajul de specialitate bine structurat și antrenat îl face pe elev să înțeleagă și să producă mesaje și texte în domeniul vizat, iar corelarea lor armonioasă are drept rezultat competența de comunicare, doar a fi competent într-un domeniu sau altul presupune abilitățile și capacitățile de comunicare în știința dată: fie limba maternă, limba străină, fizică sau matematică²⁷.

K. Nährig²⁸ menționează că, au fost stabilite niște premise pentru asigurarea unei comunicări didactice eficiente: înțelegerea creării situațiilor comunicative; cunoașterea diverselor posibilități de exprimare și antrenarea lor; capacitatea de decizie pentru anumite afirmații corespunzătoare situației etc.

Concluzii

În concluzie, subliniem importanța comunicării pedagogice în procesul educațional, la care elevii participă activ pentru formarea și dezvoltarea personală. Elevii fiind personaje active sunt antrenați în procesul educațional, în cea mai mare parte, de către cadrul didactic, prin strategiile didactice racordate la starea psiho-emoțională a elevilor, o cerință, care nu poate fi ignorată și din motivul orizontului de așteptări ale elevilor, fiindcă orice profesor își dorește doar rezultate bune din partea elevilor. Școala rămâne azi unul dintre mediile principale unde are loc comunicarea, ceea ce explică valorificarea formelor de comunicare și dezvoltarea lor ulterioară. La școală elevii învață să interacționeze cu persoane mai mari și /sau semenii, să asculte și să fie ascultați, să interacționeze în grup sau în perechi, să accepte și să fie acceptați, să respecte și să fie respectați, să comunice.

Așadar, valorificarea competenței pedagogice în procesul de predare-învățare-evaluare, în general și a limbilor străine și maternă, în particular, cu accent pe dezvoltarea competenței comunicative, poate conduce la creșterea eficienței activității de învățare a elevilor.

²⁵ Vlas, V., Racu, I. et al. *Psihologia vârstelor și pedagogică*. Chișinău, Lumina, 1992. 223 p.

²⁶ Mühlhausen, U. *Schüleraktivierung im Schultag. Band 1 Ungewöhnliche Unterrichtsmethoden in der Sekundarstufe*: Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2008. 190 S.

²⁷ Wilske, L. *Spärchommunikation und Sprachsystem: Fremdsprachenmethodik*. Leipzig: WEB Verlag Enzyklopedie, 1983. 254 S.

²⁸ Nährig, K., *Kommunikative Grundkompetenzen pädagogischen Handelns. Das zentrale Moment in der pädagogischen Praxis*. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg. Institut für Pädagogik. 2015. 76 S.

Bibliografie

1. Bărbuță, A., Callo, T. et al. (2003), *Predarea și învățarea limbii prin comunicare. Ghidul profesorului*. Chișinău: Cartier, 204 p.
2. *Cadrul de Referință al Curriculumului Național*. (2017), Aprobare prin Ord. min. nr. 432 din 29.05.2017. Aut. Guțu Vl., Bucun N. [et al.]. Chișinău: Lyceum, 104 p.
3. Cristea, S. (2002), *Dicționar de pedagogie*. Chișinău: Editura Litera, 398 p.
4. Cucos, C. (2006), *Pedagogie. Ediția a II-a*. Iași: Polirom, 464 p.
5. Guțu, I. (2014), Dimensiunea calitativă a integrării eficiente a valorilor educației umaniste la limba străină: sugestii și recomandări. În *Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Partea I-a*. Mater. conf. șt. Chișinău, USM, 11-12, dec. 2014., pp. 16-22.
6. Guțu, I. (2016), Axele sistemelor de comunicare în dimensiune cantitativă și calitativă. În: *Integrare prin cercetare și inovare*. Mater. conf. șt. Vol.1, R, SSU, Chișinău, USM, 28-29 sept. 2016., pp. 124-128
7. Hadîrcă, M. (2023), *Competența de comunicare. Conceptualizare. Formare. Evaluare*. Chișinău: Garamont-studio, 218 p.
8. Hadîrcă, M. (2022), Comunicarea didactică: bază în dezvoltarea competențelor de comunicare ale elevilor. În: *Journal of Romanian Literary Studies*, nr.29/ 2022, pp.74-83.
9. Iacob, L., Balan, B. et al. (1997), *Comunicare în câmpul social*. Iași, Tempus, 293 p.
10. Oprea, O. (1991), *Didactica nova. Teoria instruirii*. p. I. Chișinău, Lumina, 293 p.
11. Oroșan, D. (2005), *Comunicarea didactică, model de formare a competențelor comunicative la elevii ciclului primar*. Teză de doctorat în pedagogie. Chișinău, 156 p.
12. Pânișoară, G., Sălăvăstru, D., Mitrofan, L. (2016), *Copilăria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării*. Iași: Polirom, 308 p.
13. Sadovei, L. (2008), *Formarea competenței de comunicare didactică prin modulul pedagogic universitar*. Teză de doctorat în pedagogie. Chișinău, 134 p.
14. Șoitu, L. (2002), *Pedagogia comunicării*. Iași, Institutul European, 280 p.
15. Straistari-Lungu, C. (2020), *Fundamente ale învățării limbilor străine în educația timpurie*. ȘTeză de doctorat în Științele Pedagogice. Chișinău, 158 p.
16. Vicol, N. (2021), *Școala și cadrul didactic: traseul ambianței educative prin reușită*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 267 p.
17. Vlas, V., Racu, I. et al. (1992), *Psihologia vârstelor și pedagogică*. Chișinău, Lumina, 223 p.
18. Becker, T. (2005), *Mündliche Kommunikation. Grundlagen der Deutschdidaktik*. Schneider Verlag: Hoehengehren GmbH, 373 S. S. 55-72
19. Böhne, G., Frohne, G., et al. (1988), *Fremdsprachliche Kommunikation: Aufgabebn, Handlungstypen, sprachliche Mittel*. Leipzig: Verlag Enzyklopedie, 274 S.
20. Kemmann, A., Wagner, T. (2011), *Jugend debattiert*. Frankfurt a/M: Gemeinnützige Hertie-Stiftung, 19 S.
21. Mühlhausen, U. (2008), *Schüleraktivierung im Schultag. Band 1 Ungewöhnliche Unterrichtsmethoden in der Sekundarstufe*: Baltmannsweiler, Schneider Verlag Hoehengehren, 190 S.
22. Müller, H. (2002), *Mit Schülerinnen und Schülern im Dialog. Theoretisches Grundwissen*. Berlin: Langenscheidt, 123 S. S.21- 29
23. Nährig, K., (2015), *Kommunikative Grundkompetenzen pädagogischen Handelns. Das zentrale Moment in der pädagogischen Praxis*. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg. Institut für Pädagogik. 76 S.
24. Wilske, L. (1983), *Sparchkommunikation und Sprachsystem: Fremdsprachenmethodik*. Leipzig, WEB Verlag Enzyklopedie, 254 S.
25. Пассов, Е. *Урок иностранного языка в средней школе*. Москва: Просвещение, 1998. 222 с.

Capitolul 12 – PRACTICA YOGA ȘI SISTEMUL DE VALORI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Chapter 12 – YOGA PRACTICE AND THE VALUE SYSTEM IN CONTEMPORARY SOCIETY

Mihaela-Anda DRAGOMIR¹

Abstract

In the context of contemporary society, characterized by individualism, materialism, consumerism, digital connectivity, pragmatism, and competitiveness, the practice of yoga offers an alternative path to redefine and rebalance the value system. This paper explores how yoga can positively influence social values and guide individuals and communities toward harmonious values, compassion, and self-awareness. Through its principles and practices, yoga can lead to a redefinition of values, guiding both individuals and society toward a process of self-knowledge and introspection, where fundamental values are better understood without external pressures dominating their consciousness. The widespread practice of yoga can positively transform society by promoting health, balance, empathy, and sustainability, thus redefining social values in ways that enhance the quality of life for all community members. Global and regional studies highlight how yoga practice serves as a self-care strategy for practitioners, noting a positive association between yoga practice and self-compassion. Instead of fostering individualism and materialism, yoga promotes interconnectedness, balance, and moderation. By practicing yoga, individuals may begin to adopt higher values that lead to personal and communal well-being, thereby fundamentally transforming the landscape of social values. This paper provides an analysis of the existing literature on the impact of yoga practice on social and individual values, investigating how this ancient philosophy reshapes the prevailing norms and beliefs in contemporary society.

Keywords: yoga practice, social values, quality of life

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Yoga este o practică veche de peste 5.000 de ani, originară din filosofia Indiei, care îmbină exercițiile fizice, tehnicile de respirație și meditația pentru a promova sănătatea fizică, mentală și spirituală. Această practică holistică, care a evoluat de-a lungul mileniilor, se concentrează pe integrarea minții, corpului și spiritului pentru a atinge echilibrul și armonia interioară. Pe lângă componenta meditativă (conștientizare) care constituie fundamentul practicii yoga, aceasta include și o atitudine de compasiune și non-violență, bazată pe yamas și niyamas², principiile etice sau îndrumările de viață ale yoga. Autocompasiunea, descrisă ca un mod de a te raporta la tine însuși în fața propriilor defecte și insuficiențe, poate completa conștientizarea ca un alt element esențial al practicii yoga, pentru efectele sale asupra relațiilor interpersonale³. Cercetările arată că autocompasiunea este un predictor puternic al sănătății și bunăstării, iar dovezile emergente sugerează că yoga poate promova această calitate umană⁴. Încă de la începuturile documentării practicii yoga, textul filosofic antic, Bhagavad Gita, introduce conceptul de Karma Yoga, subliniind importanța acțiunii dezinteresate, fără atașament față de rezultate⁵. În cercetarea de

¹ Drd. Școala Doctorală de Științe Sociale și ale Educației, Universitatea de Stat Moldova, Chișinău, Republica Moldova, mihaeladragomir@gmail.com

² Büssing, A., Bretz, S. V., & Beerenbrock, Y. (2021). Ethical principles of yoga philosophy in western yoga practitioners: validation of the yama/niyama questionnaire. *Complementary medicine research*, 28(4), 325-335.

³ Neff, K. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and identity*, 2(2), 85-101.

⁴ Neff, K. D., & Dahm, K. A. (2015). Self-compassion: What it is, what it does, and how it relates to mindfulness. *Handbook of mindfulness and self-regulation*, 121-137.

⁵ Poddar, A. K. (2023). „Karma Yoga and Social Activism: The Bhagavad Gita’s Teachings on Selfless Action as a Catalyst for Change in Society”. *The International Journal of Religion and Spirituality in Society*, 14(4), 35.

specialitate, există deja studii care examinează relevanța principiilor Karma Yoga în contextul activismului social contemporan, analizând potențialul acțiunilor altruiste de a genera schimbări durabile și transformative, în timp ce abordează limitările și dificultățile cu care se confruntă activiștii contemporani^{6,7}. Practicanții de yoga urmăresc să obțină echilibrul mental prin disciplina constantă de a fi conștienți de gândurile și acțiunile lor, învățând să răspundă adecvat la emoții și dorințe. Ei se concentrează pe eforturile necesare pentru a atinge această stare mentală și pe semnificațiile atribuite renunțării la modul „cel mai natural” de a gândi și simți. Analiza tensiunilor implicate în construirea identității lor, subliniază aderența la normele și valorile tradițiilor yoga învățate, care poate părea contradictorie într-o perioadă în care este esențial să se „descopere pe sine” și să trăiască conform propriilor parametri. Întruchiparea unei vieți de yoga nu constă doar în adoptarea anumitor atitudini și comportamente. Deși există o încercare de a integra corpul și mintea, practicanții de yoga și meditație se străduiesc să devină conștienți de rolurile sociale uzuale și, prin conștientizarea proceselor de construire a imaginii de sine, folosesc aceste practici pentru a relativiza această construcție⁸.

Aspecte metodologice

Metoda principală utilizată în acest studiu a fost analiza literaturii de specialitate. Această abordare a fost aleasă pentru a permite o înțelegere profundă și contextualizată a subiectului, având în vedere că atât filosofia yoga, cât și studiile asupra valorilor sociale contemporane sunt subiecte complexe și multidimensionale, care au fost deja explorate extensiv în literatura academică. Analiza literaturii de specialitate oferă avantajul unei perspective largi asupra subiectului, permițând identificarea tendințelor și a direcțiilor principale de cercetare, precum și a lacunelor și controverselor existente în domeniu. De asemenea, aceasta metodă permite sinteza rezultatelor mai multor studii, contribuind la o mai bună înțelegere a modului în care practica yoga este percepută și integrată în contextul valorilor sociale actuale. Metodologia adoptată pentru acest studiu a permis o explorare detaliată și riguroasă a modului în care principiile yoga, în special yamas și niyamas, se aliniază sau contrastează cu valorile sociale contemporane. Prin sinteza și integrarea literaturii de specialitate, acest articol oferă o perspectivă profundă asupra influenței reciproce dintre practica yoga și valorile sociale, oferind o bază solidă pentru cercetări viitoare care să exploreze în continuare aceste intersecții.

Valorile sociale și sistemul de valori yoga

Valorile sociale, concepute ca norme și principii care guvernează comportamentul colectiv într-o societate, evoluează constant sub influența unor factori complecși, cum ar fi schimbările economice, tehnologice, culturale și politice. Această evoluție reflectă adaptarea continuă a societăților la noile realități, precum și reconfigurarea relațiilor de putere și a structurilor de semnificație socială. În contextul globalizării și al digitalizării, valorile sociale se transformă rapid, oscilând între tradiție și modernitate, între individualism și colectivism, între autonomie personală și responsabilitate socială. Astfel, dinamica valorilor sociale devine un indicator al schimbărilor profunde din cadrul societăților contemporane, oferind perspective esențiale pentru înțelegerea și

⁶ Mulla, Z. R., & Krishnan, V. R. (2014). „Karma-yoga: The Indian model of moral development”. *Journal of business ethics*, 123, 339-351.

⁷ Madhu, B., & Krishnan, V. R. (2005). „Impact of transformational leadership and karma-yoga on organizational citizenship behavior”. *Prestige Journal of management and research*, 9(1), 1-20.

⁸ Bastos, C. (2024). „Yoga, emotion, and behaviour: becoming conscious of habitual social roles”. *Journal of Contemporary Religion*, 1-19.

gestionarea transformărilor sociale în curs. Valorile sociale își au punctul de pornire într-o interacțiune complexă între valorile personale, spirituale, culturale și istorice. Aceste valori nu provin exclusiv dintr-o singură sursă, ci sunt rezultatul unui proces evolutiv în care se împletesc mai multe influențe precum valorile personale, cele spirituale, dar și contextul cultural-istoric. Tradițiile, evenimentele istorice, structurile economice și instituțiile politice contribuie la modelarea valorilor sociale, care pot evolua în funcție de schimbările din aceste domenii. “Valorile personale sunt subiective în natură și reflectă ceea ce cred și afirmă oamenii despre ei înșiși”⁹. De partea cealaltă, valorile sociale se referă la comportamentele oamenilor și la scopurile pe care aceștia le au către societate. Valorile sociale sunt descrise în literatura sociologică drept convingeri comune care determină preferințele și alegerile colective ale unui grup. Ele sunt transmise prin procese de socializare și sunt adânc înrădăcinate în cultura unei societăți. Valorile sociale dictează ceea ce este considerat acceptabil și inacceptabil, corect și incorect, și influențează normele, legile și obiceiurile societății. În literatura de specialitate, Max Weber¹⁰ a discutat despre rolul valorilor în orientarea acțiunilor sociale și în formarea tiparelor de comportament colectiv. Emile Durkheim¹¹ a explorat cum valorile și normele sociale contribuie la coeziunea și solidaritatea grupurilor sociale. În contemporaneitate, cercetările în domeniul psihologiei sociale și al antropologiei continuă să investigheze modul în care valorile sociale sunt construite, transmise și transformate în contexte diverse. Studiile recente evidențiază, de asemenea, dinamica valorilor sociale în contextul globalizării și al schimbărilor tehnologice rapide. Aceste transformări provoacă adesea tensiuni între valorile tradiționale și cele emergente, generând debateri ample cu privire la direcția în care ar trebui să se îndrepte societățile contemporane.

Într-o lume marcată de schimbări rapide, conflicte și stres, yoga poate juca un rol semnificativ în promovarea unor valori sociale fundamentale precum compasiunea, solidaritatea, empatia și pacea. Sistemul de valori yoga și valorile sociale sunt două fețe ale aceleiași monede într-o interdependență perfectă. Valorile sociale reprezintă un set de principii și filosofii pe care un individ le poartă cu sine, de cele mai multe ori, pe tot parcursul vieții. Yoga are o mare putere de a construi sau de a redefini aceste valori, care joacă un rol esențial în dezvoltarea completă a unei persoane. Cea mai mare virtute a practicii yoga este că individul ajunge să dețină controlul deplin asupra sa. O persoană, membru activ al comunității, ideal ar trebui să fie conștientă de procesele și evenimentele care se petrec în jurul său. Dar acest lucru nu este posibil dacă nu se cunoaște pe sine. Cunoașterea sinelui în momente de liniște, de pace și de simplă existență este o formă legitimă de cunoaștere, dar, din păcate, se pierde în dorința de a satisface nevoile lumesti. Valoarea descoperirii sinelui așa cum este, mai degrabă decât cum ar putea sau ar trebui să fie, este un tip de cunoaștere care este dobândit prin yoga. În ceea ce privește valorile promovate de yoga, acestea se regăsesc în învățăturile antice din urmă cu aproximativ 5000 de ani. Yamas și Niyamas, codul etic al yoga își are originea în filosofia budistă și hindusă, dar este universal și etern în esență și aparență totodată. Aduse la cunoștința lumii întregi de Patanjali¹² prin „Yoga Sutra”, în secolul al II-lea î.Hr. sau al II-lea d.Hr., o lucrare fundamentală despre yoga, Yamas și Niyamas pot fi adaptate și folosite ca forme de organizare și în sistemele contemporane, ca valori de bază ale

⁹ Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J. et al. „Personal values in human life”. *Nat Hum Behav* 1, 630–639 (2017). <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3>

¹⁰ Rex, John. „Value-relevance, scientific laws, and ideal types: The sociological methodology of Max Weber”. *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie* (1977): 151-166.

¹¹ Gofman, Alexander. „Durkheim’s theory of social solidarity and social rules”. *The Palgrave handbook of altruism, morality, and social solidarity: Formulating a field of study*. New York: Palgrave Macmillan US, 2014. 45-69.

¹² Birch, Jason, and Jaqueline Hargreaves. „The Yamas and Niyamas: Medieval and Modern Views”. *Yoga Scotland* (2016).

funcționării acestora¹³. Aceste două concepte fac parte din „Cele Opt Ramuri ale Yoga” (Ashtanga Yoga), care sunt prezentate în prima și a doua parte a Yoga Sutra. Acestea formează baza morală și etică a practicii yoga, oferind îndrumări pentru comportamentul unei persoane în relație cu ceilalți și cu sine însuși. Scopul principal al Yamas și Niyamas este să purifice mintea și să faciliteze progresul spiritual al practicantului.

Yamas sunt reguli de auto-restricție sau principii etice care reglementează relația unei persoane cu lumea exterioară. Ele sunt considerate ca niște ghiduri universale de comportament social și moral, aplicabile oricărei persoane, indiferent de religie, cultură sau loc. *Niyamas* sunt discipline personale sau coduri de conduită care reglementează relația unei persoane cu sine însuși. Acestea sunt considerate practici interne de autocontrol și dezvoltare spirituală. Putem spune, așadar, că teoria și codul fundamental al eticii yoga, este în strânsă relație atât cu valorile sociale, prin *Yamas*, dar și cu valorile personale, prin *Niyamas*. În majoritatea curenților spirituale există „Cele zece porunci”, coduri de conduită ideală ale practicantului. În ceea ce privește Yoga Sutra, cele zece porunci sunt împărțite în două. Există cinci *Yamas* și cinci *Niyamas*, fără să existe un raport ierarhic între ele, ci mai degrabă o legătură de cauzalitate. Prin adoptarea și integrarea *Yamas* în viața de zi cu zi, practicantul poate contribui la construirea unei societăți mai etice, mai empatică și mai echitabile, în profunzimea valorilor sale:

– **Promovarea Non-Volenței (Ahimsa) și Cultura Păcii:** Ahimsa, care înseamnă non-violență, este primul și cel mai fundamental Yama. Aceasta nu se referă doar la abținerea de la violență fizică, ci și la evitarea gândurilor și cuvintelor dăunătoare. Prin practicarea Ahimsa, indivizii învață să adopte o atitudine de compasiune și respect față de toate formele de viață. Acest principiu poate redefini valorile sociale prin promovarea păcii și a armoniei, încurajând soluționarea conflictelor prin dialog și înțelegere în loc de violență și agresivitate.

– **Cultivarea Adevărului și Onestității (Satya) în Relațiile Sociale:** Satya încurajează trăirea în adevăr și onestitate. Într-o societate în care deseori se recurge la minciună și manipulare pentru a obține avantaje personale, Satya promovează transparența, încrederea și integritatea. Practicarea acestui Yama poate duce la relații interpersonale mai sănătoase și mai autentice, unde indivizii își exprimă sentimentele și gândurile într-un mod sincer, contribuind astfel la construirea unei comunități bazate pe adevăr și respect reciproc.

– **Reducerea Lăcomiei și Cultivarea Generozității (Asteya):** Asteya, sau non-furtul, se extinde dincolo de sensul său literal și include evitarea dorinței de a lua ceea ce nu ne aparține sau de a acumula în mod excesiv. Acest principiu promovează ideea de a trăi cu suficient, împărțind resursele cu ceilalți și reducând inegalitățile sociale. Într-o societate marcată de consumerism și inegalitate economică, Asteya încurajează un sistem de valori care prioritizează echitatea, sustenabilitatea și împărțirea echitabilă a resurselor.

– **Promovarea Respectului și Moderației (Brahmacharya) în Viața Cotidiană:** Brahmacharya înseamnă moderație și control al dorințelor, în special al celor legate de plăcerile fizice și senzoriale. Practicarea acestui Yama ajută la cultivarea respectului față de sine și față de ceilalți, prin evitarea abuzurilor și a comportamentelor excesive. În contextul social contemporan, acest principiu poate ajuta la redefinirea valorilor în direcția respectului reciproc și a relațiilor sănătoase, promovând o cultură de responsabilitate și considerație față de sentimentele și bunăstarea altora.

¹³ Hornett, Andrea. „Ancient ethics and contemporary systems: the yamas, the niyamas and forms of organization”. *Leadership through the Classics: Learning Management and Leadership from Ancient East and West Philosophy*. Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, 2012. 63-78.

– **Promovarea Sustenabilității și a Abundenței Interioare (Aparigraha):** Aparigraha sau non-posesivitatea implică renunțarea la atașamentele materiale și la dorința de a acumula mai mult decât este necesar. Practicarea acestui Yama ajută la dezvoltarea unei mentalități de abundență interioară, în loc de una de deficit material. Într-o societate orientată spre consum și materialism, Aparigraha încurajează o reevaluare a valorilor sociale în direcția sustenabilității, simplității și recunoștinței pentru ceea ce avem, contracarând tendințele de lăcomie și consum exagerat.

Yamas nu sunt doar principii morale individuale, ci pot reprezenta un cadru solid pentru construirea unei societăți mai armonioase și mai echitabile. Prin integrarea acestor principii în viața cotidiană, yoga poate ajuta la redefinirea sistemului de valori sociale, promovând o lume în care respectul, compasiunea, integritatea și sustenabilitatea devin piloni fundamentali ai interacțiunii umane. Niyamas reprezintă cel de-al doilea set de principii etice din cadrul celor opt ramuri ale yoga așa cum sunt descrise de Patanjali în „Yoga Sutra”. Spre deosebire de Yamas, care se concentrează pe comportamentele față de ceilalți și lumea exterioară, Niyamas se axează pe auto-disciplina și cultivarea unei relații sănătoase cu sinele. Practicarea și integrarea Niyamas în viața de zi cu zi nu doar contribuie la dezvoltarea personală și spirituală, dar poate influența și redefini sistemul de valori sociale. Prin transformarea interioară a indivizilor, Niyamas au potențialul de a aduce schimbări pozitive în valorile și normele societății.

– **Puritatea (Saucha) și Promovarea Unui Mediu Sănătos:** Saucha se referă la puritatea atât a corpului, cât și a minții. Aceasta implică menținerea curățeniei fizice, dar și cultivarea gândurilor pure și a emoțiilor pozitive. În context social, practicarea Saucha poate duce la promovarea unui mediu sănătos, atât fizic cât și mental, la locul de muncă, în școli și în comunități. Prin respectarea acestui principiu, indivizii devin mai conștienți de importanța igienei, sănătății mentale și a unui mediu curat, ceea ce poate redefini valorile sociale spre o mai mare responsabilitate față de sănătatea publică și bunăstarea comunității.

– **Mulțumirea (Santosha) și Cultura Recunoștinței:** Santosha încurajează mulțumirea și acceptarea a ceea ce avem în prezent. Într-o societate care adesea promovează competiția și dorința de mai mult, Santosha promovează o mentalitate de recunoștință și acceptare. Practicarea acestui Niyama poate reduce nivelul de anxietate și stres social asociat cu dorința continuă de succes material și statut social. Promovând o cultură a recunoștinței, indivizii pot învăța să aprecieze ceea ce au și să fie mulțumiți cu mai puțin, ceea ce poate duce la o societate mai puțin consumeristă și mai echilibrată.

– **Disciplina (Tapas) și Crearea unei Culturi a Responsabilității Personale:** Tapas reprezintă autodisciplina, efortul constant de auto-îmbunătățire și control al dorințelor și impulsurilor. Prin cultivarea acestui principiu, indivizii devin mai conștienți de importanța responsabilității personale și a muncii asidue pentru atingerea obiectivelor. Într-o societate, practicarea Tapas poate promova o cultură a perseverenței și a responsabilității, unde indivizii sunt încurajați să-și asume responsabilitatea pentru acțiunile lor și să lucreze cu dăruire și integritate, redefinind astfel valorile sociale în jurul muncii etice și a disciplinei personale.

– **Studiul de Sine și al Scripturilor (Svadyaya) și Promovarea Autocunoașterii și Educației Continue:** Svadyaya implică studiul de sine și introspecția, precum și studiul scripturilor sacre sau al textelor inspiratoare. Această practică încurajează auto-reflecția și dezvoltarea conștiinței de sine, ajutând indivizii să înțeleagă mai profund propriile gânduri, emoții și comportamente. La nivel social, promovarea Svadyaya poate încuraja o cultură a învățării continue și a autocunoașterii, unde educația nu este văzută doar ca un mijloc de a obține un loc de muncă, ci ca un proces de dezvoltare personală continuă și de îmbunătățire a comunității.

–**Devotamentul față de Divin (Ishvara Pranidhana) și Promovarea Smereniei:** Ishvara Pranidhana încurajează devotamentul față de o putere superioară și renunțarea la ego și la dorința de control absolut. Practicarea acestui Niyama poate ajuta indivizii să cultive smerenia și acceptarea, recunoscând că există forțe și realități dincolo de controlul personal. Într-o societate adesea marcată de egoism și mândrie excesivă, promovarea Ishvara Pranidhana poate contribui la o cultură a colaborării, empatiei și înțelegerii, unde oamenii lucrează împreună cu smerenie și respect pentru binele comun.

Integrarea Niyamas în viața de zi cu zi au potențialul de a schimba modul în care indivizii își construiesc și își trăiesc valorile. Pe măsură ce indivizii devin mai conștienți de sine, mai mulțumiți, mai disciplinați, mai educați și mai devotați, aceste schimbări interne se reflectă în comportamentele și relațiile lor sociale. Comunitățile formate din astfel de indivizi sunt mai susceptibile să adopte și să promoveze valori care sprijină bunăstarea colectivă, sustenabilitatea și echitatea. Cercetările recente în aspectele etice și spirituale ale practicii yoga în raport cu normele sociale, au arătat și ele importanța adoptării Yamas și Niyamas. De exemplu, o cercetare din 2023, a explorat modul în care principiile etice din yoga pot influența dezvoltarea socio-personală a individului într-o eră post-Covid¹⁴. Autorii cercetării analizează relevanța acestor principii în contextul provocărilor actuale și cum acestea pot contribui la îmbunătățirea vieții personale și sociale, dar și la dezvoltarea unor strategii eficiente de gestionare a stresului și a anxietății, esențiale în contextul post-pandemic. O altă cercetare, publicată în 2022 în *Journal of Management, Spirituality & Religion*¹⁵ explorează importanța și aplicabilitatea principiilor Yama și Niyama la nivel colectiv, în contextul organizațiilor și al comunităților, nu doar la nivel individual. Agrawal și Pandey oferă o perspectivă valoroasă asupra aplicabilității Yama și Niyama în contexte colective, subliniind modul în care aceste principii pot influența pozitiv structurile organizaționale și sociale. Într-o eră în care etica și responsabilitatea sunt esențiale pentru succesul organizațional și coeziunea comunității, aceste principii yoga oferă o bază solidă pentru dezvoltarea unor culturi organizaționale și comunități mai echitabile și mai armonioase. Un alt articol, publicat în *Journal of Human Values* în 2023, subliniază importanța predării principiilor Yama și Niyama ca parte a educației valorilor pentru copii. Integrarea acestor principii în curriculumul școlar poate contribui la dezvoltarea unui caracter solid, la îmbunătățirea comportamentului și la promovarea unui mediu educațional pozitiv¹⁶. Studiul recomandă implementarea acestor principii în școli pentru a sprijini formarea unei generații de tineri mai responsabili, etici și echilibrați. Prin aplicarea acestor principii în educația școlară, se pot învăța și încuraja valori esențiale care să sprijine dezvoltarea personală și socială a copiilor, pregătindu-i pentru a deveni membri contribuabili și responsabili ai societății.

Concluzii

Practica yoga, prin principiile sale fundamentale de **Yama** și **Niyama**, oferă un cadru valoros pentru redefinirea și întărirea valorilor sociale în societatea contemporană. Aceste principii nu doar că promovează dezvoltarea personală, dar și influențează pozitiv comportamentele și relațiile interumane, contribuind astfel la crearea unui mediu social mai echilibrat și armonios. Într-o eră caracterizată de schimbare rapidă și provocări sociale complexe, principiile yoga oferă un cadru

¹⁴ Thapliyal, Vatsala, et al. „Role of Yama-Niyama in Socio-personal Development of an Individual in the post-Covid Era”.

¹⁵ Agrawal, Aditya, and Ashish Pandey. „Examining Relevance of Yama and Niyama at Collective Level”. *Journal of Management, Spirituality & Religion* 19.5 (2022): 505-521.

¹⁶ Swapna, J. K., and Karuna Nagarajan. „Time to Teach Age Old Values Yamas and Niyamas as Part of Value Education to School children”. *Journal of Human Values* 29.3 (2023): 222-243.

stabil și valoros pentru navigarea problemelor de etică și moralitate. Aceste principii pot ajuta indivizii să se alinieze mai bine la valorile esențiale și să dezvolte comportamente mai adaptative și responsabile. Sunt necesare, așadar, crearea și susținerea de programe comunitare care promovează practici bazate pe principiile yoga, inclusiv workshop-uri, cursuri și grupuri de discuții. Aceste inițiative pot ajuta la cultivarea unui climat social pozitiv și la sprijinirea dezvoltării personale și colective. De asemenea, implementarea unor studii și evaluări pentru a analiza impactul aplicării principiilor yoga asupra valorilor sociale și comportamentului comunitar este utilă în vederea unei evaluări obiective a impactului pe care l-ar avea implementarea acestor principii în mentalul colectiv. Aceste evaluări pot oferi informații valoroase pentru îmbunătățirea și adaptarea practicilor în funcție de nevoile și contextul specific. Integrarea principiilor yoga în contextul social și educațional nu este lipsită de provocări. Este esențial să se adapteze aceste principii la diverse contexte culturale și sociale și să se asigure că sunt prezentate într-un mod relevant și accesibil pentru diferite audiențe.

Bibliografie

1. Agrawal, A., & Pandey, A. (2022), Examining Relevance of Yama and Niyama at Collective Level. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 19(5), 505-521.
2. Bastos, C. (2024), Yoga, emotion, and behaviour: becoming conscious of habitual social roles. *Journal of Contemporary Religion*, 1-19.
3. Birch, J., & Hargreaves, J. (2016), *The Yamas and Niyamas: Medieval and Modern Views*. Yoga Scotland.
4. Büssing, A., Bretz, S. V., & Beerenbrock, Y. (2021), Ethical principles of yoga philosophy in western yoga practitioners: validation of the yama/niyama questionnaire. *Complementary medicine research*, 28(4), 325-335.
5. Gofman, A. (2014), Durkheim's theory of social solidarity and social rules. In *The Palgrave handbook of altruism, morality, and social solidarity: Formulating a field of study* (pp. 45-69). New York: Palgrave Macmillan US.
6. Hornett, A. (2012), Ancient ethics and contemporary systems: the yamas, the niyamas and forms of organization. In *Leadership through the Classics: Learning Management and Leadership from Ancient East and West Philosophy* (pp. 63-78). Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg.
7. Madhu, B., & Krishnan, V. R. (2005), Impact of transformational leadership and karma-yoga on organizational citizenship behavior. *Prestige Journal of management and research*, 9(1), 1-20.
8. Mulla, Z. R., & Krishnan, V. R. (2014), Karma-yoga: The Indian model of moral development. *Journal of business ethics*, 123, 339-351.
9. Neff, K. (2003), Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and identity*, 2(2), 85-101.
10. Neff, K. D., & Dahm, K. A. (2015), Self-compassion: What it is, what it does, and how it relates to mindfulness. *Handbook of mindfulness and self-regulation*, 121-137.
11. Poddar, A. K. (2023), Karma Yoga and Social Activism: The Bhagavad Gita's Teachings on Selfless Action as a Catalyst for Change in Society. *The International Journal of Religion and Spirituality in Society*, 14(4), 35.
12. Rex, J. (1977), Value-relevance, scientific laws, and ideal types: The sociological methodology of Max Weber. *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie*, 151-166.
13. Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J., & Schwartz, S. H. (2017), Personal values in human life. *Nature human behaviour*, 1(9), 630-639.
14. Swapna, J. K., & Nagarajan, K. (2023), Time to Teach Age Old Values Yamas and Niyamas as Part of Value Education to School children. *Journal of Human Values*, 29(3), 222-243.
15. Thapliyal, V., Tyagi, P., Jaiswal, G., & Thakur, G. S. *Role of Yama-Niyama in Socio-personal Development of an Individual in the post-Covid Era*.

Capitolul 13 – PRACTICA INTERNAȚIONALĂ PRIVIND ASIGURAREA STĂRII DE BINE LA ELEVI PRIN PRISMA RELAȚIILOR INTERPERSONALE

Chapter 13 – INTERNATIONAL PRACTICE REGARDING ENSURING THE WELL-BEING OF STUDENTS THROUGH THE PRISM OF INTERPERSONAL RELATIONS

Emilia FURDUI¹

Abstract

In this article, we propose to do a retrospective analysis of the conceptual ideas regarding the phenomenon of well-being and interpersonal relationships of students in school, which most often occurs in an unusual situation for the individual and which manifests itself in a psycho- emotional or behavioral. In the context of international and European educational policies, the examination of the evolution of the concept of psychological well-being with the highlighting of the diversity of opinions from which the nominated process was derived, is today the basis of the development of a new profile of the formation of the student's personality through education.

We will also refer to some surveys represented by the PISA (Program for International Student Assessment) international tests on the given dimension, to various models of combining education with psychological activity, methods that favor positive education strategies, so that each student to discover, amplify and use his own skills.

Key words: *psychological well-being, educational environment, students, interpersonal relationships, positive education*

JEL: *I2, I23, I29*

Introducere

Comunitatea internațională este preocupată de mai mult timp de promovarea fenomenului de stare de bine, reflectat prin prisma dezvoltării relațiilor interpersonale a elevilor în școală, survenit adesea, în situații neobișnuite care, se manifestă în plan psiho-emoțional sau comportamental; modul în care școala este capabilă să dezvolte gândirea pozitivă la ei; impactul stării de bine în sistemul de învățământ asupra elevilor și al mediului academic; asigurarea unui climat psihologic confortabil și securizant, pentru a influența fundamental capacitatea acestora de a-și dezvolta potențialul educational etc.

În acest sens, devin importante reprezentările și testările internaționale, diversitatea de modele de îmbinare a învățământului cu activitatea psihologică, metode care, să favorizeze strategii de educație pozitivă, întru a contribui la dezvoltarea unui nou profil de formare a personalității elevului prin educație.

De menționat, că există state în care s-au dezvoltat și implementat politici educaționale substanțiale pe acest subiect, s-au elaborate strategii, metodologii, ghiduri și alte materiale-resursă pentru profesori și echipele de management ale școlilor care, pot avea efecte pe termen îndelungat asupra bunăstării ulterioare.

În contextul politicilor educaționale internaționale și europene, examinarea evoluției conceptului de stare de bine psihologică cu evidențierea diversității de opinii din care a derivat procesul nominalizat, reprezintă o preocupare de maximă actualitate ce se constituie într-un subiect de cercetare care generează învățarea flexibilă, în conformitate cu nevoile elevilor.

¹ Cercetător științific, Institutul de Cercetare, Inovare și Transfer Tehnologic, în cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova, emilia.furdui@mail.ru

Aspecte conceptuale ale stării de bine (*well-being*)

În cadrul acestui articol, ne propunem să facem o analiză retrospectivă a ideilor conceptuale privind starea de bine (*well-being*) în educație, prin care putem relata că, acesta încorporează dimensiuni psihologice, fizice și sociale, promovează colaborarea, diversitatea sau disponibilitatea pentru dezvoltare, condiționează procesul de învățare și succesul, relațiile pozitive cu ceilalți, creșterea personală etc.

Or, această abordare se bazează pe standarde care, implică o preponderență a emoțiilor pozitive în raport cu emoțiile negative și înseamnă a te simți împlinit și a funcționa bine, pe toate domeniile psihologice: cognitiv, emoțional, comportamental și afectiv. În context, profesorul K. Daniels (2000), analizează aspectele afective ale stării de bine prin intermediul unor perechi divergente de stări și dispoziții afective, cum ar fi: anxietate – confort, depresie – plăcere, plictiseală – entuziasm, oboseală – vigoare, mânie – calm) etc., afirmații, ce demonstrează că, conexiunile afective sunt strâns legate de sentimentul de apartenență, de identificarea cu școala și de sentimentul de relaționare care contribuie în mod necesar la evaluarea bunăstării individului. Atât plictiseala, cât și anxietatea, sunt predictorii negativi ai stării de bine care influențează realizarea echilibrată a educației, formarea-dezvoltarea integrală a personalității și responsabilității, menționează autorul (Daniels și colab., 2009).

Există cercetări în literatură de specialitate precum că, starea subiectivă de bine poate să aibă și un determinant genetic. În acest sens, A. Bouchard et al., (1998) au testat ipoteza conform căreia unele persoane se nasc cu predispoziția spre fericire, iar altele, dimpotrivă, spre nefericire. Testarea a constatat în creșterea și compararea gemenilor (monoziagoți și dizigoți), iar rezultatele au demonstrat că circa 40% aparțin variantei emoțiilor pozitive și 55% celei negative, ambele fiind influențate de aspecte genetice caracteristice răspunsurilor emoționale în diverse circumstanțe (Turchină, T., Platon, C., ș.a., 2012).

Paul Ekman, psiholog american (profesor al University California San Francisco), consideră că omul prin expresiile faciale (Facial Action Decoding System, FACS), redă starea în care se simte bine și care îi generează emoții și trăiri pozitive. Această abordare atrage după sine dezvoltarea unor resurse psihologice și anume, noțiunea de bunăstare interioară. Explicațiile capătă consistență dacă sunt conduse în speță, de mecanisme și procese psihice ce guvernează, aspectele menționate. În practică, însă, punerea în aplicare al acestor acțiuni se constituie într-o metodă mai puțin funcțională.

De menționat, că în psihologie, tematica abordării conceptului de stare de bine a fost promovată pe agenda științifică (1984) de către psihologul american Ed. Diener, (profesor of psychology at the University of Virginia), care reprezintă acest fenomen drept unul extensiv, ce include satisfacția subiectivă a vieții, cu laturile ei pozitive și negative. Mai târziu, ideile lui au stat la baza cercetărilor lui C. Ryff & C. Keyes (1995), care au descris șase dimensiuni ale stării psihologice de bine: autoacceptarea, autonomia, relațiile pozitive, creșterea personală, stăpânirea mediului și scopul vieții. În anii 2000, Keyes integrează cele trei fațete ale stării de bine – emoțională, psihologică și socială – în conceptul de sănătate mintală (Keyes, 2000, Dudău, 2018, Furdul, 2019).

Referindu-se la starea de bine în școală, profesorul belgian Ferre Laevers (2005), semnifică că aceasta, poate fi recunoscută prin satisfacția, bucuria și plăcerea elevilor, exprimată în același timp printr-o implicare activă și responsabilă în procesul de predare – învățare – evaluare și o deschidere spre cerințele reale ale societății.

Pe când Martin Seligman, promotorul Psihologiei Pozitive, președinte al Asociației Americane de Psihologie (APA), consideră că din punct de vedere științific, starea de bine, este de fapt o combinație de „puncte forte distinctive”, cum ar fi sentimentul de umanitate și eficacitate, temperanță, persistență, optimism conștient, gândire pozitivă și abilitatea de a aduce vieții semnificație.

În timp, susținând demersurile mai multor cercetători (A.C. Fineburg, (2004), C.R. Snyder și S. Lopez, 2005 etc.), care consideră că „principiile și aplicațiile psihologiei pozitive ar trebui să devină o parte a programelor de pregătire a cadrelor educaționale”, M. Seligman și echipa (2009), ține să afirme, că, este un obiectiv dezirabil în includerea conceptelor și metodelor psihologiei pozitive în programele școlare pe de o parte, și este un obiectiv realist, când starea de bine, poate fi învățată și predată elevilor în școală (Seligman, et al., 2009, Dudău, 2018, Furdui, 2019.).

Tipuri de modele și clasificări

Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE) a realizat în ultimii ani studii minuțioase cu privire la dezvoltarea cadrului conceptual mai extins al stării de bine (*well-being*) care, se raportează la principalele părți implicate în procesul educational – cadru didactic și elev.

Este vorba, de un model general interdependent al bunăstării profesorilor corelat cu starea de bine a elevilor construit după aceleași principii care, se axează pe patru componente-cheie: starea de bine cognitivă, afectivă și emoțională, fizică și mintală și socială (calitatea relațiilor).

În plus, acest model comun poate antrena nu doar elevii și profesorii ci și alți angajați ai școlii, într-o abordare sistemică care să reflecte îmbunătățirea stării de bine, să sprijine dezvoltarea școlară, psihologică și socială, întru funcționarea optima al instituțiilor educaționale contemporane.

În acest sens, unele țări au înregistrat progrese semnificative. În Finlanda, de exemplu, starea de bine este un element central în monitorizarea activității unei școli și se regăsește în curriculumul educațional standardizat pentru învățământul general. O abordare importantă al școlilor de aici este monitorizarea și procesarea sistematică al aspectelor legate de bunăstarea elevilor în mediul educațional, de către o echipă responsabilă formată din cadre didactice, psihologi, medici, psihopedagog special și manageri ai instituției. În special, acestea presupun: activități de *anti-bullying*, pedagogie bazată pe psihologie pozitivă, practicarea exercițiilor de meditație pentru creșterea bunăstării emoționale, diverse programe de promovare a progresului academic al elevilor în egală măsură.

Este semnificativ și modelul A. Konu și M. Rimpela (Modelul calității vieții în școală/School Well-being Model, 2002, Finlanda), după care „*starea de bine*” din școală este racordată după cinci dimensiuni care vizează: mediul psihopedagogic favorabil, ce contribuie la mobilizarea stării emoționale și influențează direct sau indirect starea psihologică de bine; relaționarea multidimensională (profesor-elevi, elevi-elevi, profesori-părinți, părinți-copii etc.); suport educațional și afectiv; feedback și încurajare; mijloace materiale oferite de instituția de învățământ etc. (Konu, A., Rimpela, M., 2002).

Conform definiției sociologul finlandez Erik Anders Allardt, starea de bine, se consideră deplină, când o persoană, se simte împlinită în satisfacerea nevoilor/cerințelor și așteptărilor pe toate dimensiunile. Astfel, autorul împarte aceste necesități în trei categorii: *a avea, a iubi și a fi*.

În condițiile societății postmoderne, modelul stării de bine al lui Allardt, a fost luat ca bază în procesul de re-construcție inovatoare și definit: *Modelul conceptual a stării de bine în școală*.

Obiectul fundamental, fiind **ȘCOALA**, axată pe două obiective majore: **predare și educație și învățare**.

Acestea sunt urmate de starea de bine, întemeiată în patru categorii de bază, care concentrează ideea de formare-dezvoltare a personalității elevului prin necesitatea:

- **de a avea** – include condițiile din școală urmate de: împrejurimi și mediu; organizare școlară; programe, mărimea grupurilor; pedepse, siguranță; servicii, îngrijire medicală; prânzul în școală;
- **de a iubi** – se referă la relațiile sociale axate pe: climatul psihologic școlar; dinamica grupurilor; relația profesor-elev; bullying; cooperare cu familia; management educational;
- **de a fi** – examinează mijloace de realizare personală prin: valoarea muncii elevului; posibilitatea de ghidare, încurajare, influențare a procesului de decizie în școală; creșterea stimei de sine; utilizarea creativității ș.a.;
- **sănătatea** – se referă la statutul sănătății exprimat prin; simptome psihosomatice; boli cronice; alte afecțiuni.

Toate aceste acțiuni sunt condiționate de trei dimensiuni principale: **timp, circumstanțe, comunitate** (Allardt, 1989).

Drept exemplu, în conformitate cu valorile psiho-sociale, starea de bine holistică a copiilor reprezintă de mult timp, o importanță majoră și în *Danemarca*, iar înțelegerea generală a conceptului dat, în rândul actorilor educaționali implică o structură cognitivă dominantă, strâns legată de satisfacție și co-participare. Astfel, în *Danemarca*, orientarea către starea de bine este armonios îmbinată cu toate inițiativele și abordările existente în educația și psihopedagogia socială.

Ne vom oferi în continuare la modelul danez Rodawell, specificul căruia constă în încurajarea stării de bine a unui copil prin promovarea autonomiei acestuia, relațiilor de calitate și învățării prin explorarea mediului într-un context incluziv și pozitiv.

În esență, modelul reordonează informația și promovează anumite schimbări pozitive prin respectarea următoarelor principii:

- focalizarea pe copil ca persoană competentă și capabilă să participe la viața școlară, ulterior în lumea socială, ca cetățean activ;
- cadrul educativ plasează în centrul activităților calitatea relațiilor și conștientizează importanța ascultării și comunicării;
- introducerea metodologiilor inovatoare și creative în sistemul educational întru stimularea stării psihologice de bine la elevi;
- învățarea prin experiență;
- valorizarea și încurajarea de către specialiști a grupului în care elevii își desfășoară activitatea;
- intervenția este construită pe înțelegerea drepturilor copiilor, drepturi care nu sunt limitate la aspectele procedurale ale cerințelor legislative;
- adaptarea elevilor la exigențele demersurilor de învățare, precum și asigurarea unor intervenții psihologice adecvate, la momentul oportun;
- determinarea reprezentărilor cadrelor didactice privind starea de bine a elevilor inclusiv și a celor cu cerințe educative speciale, prin prisma stimulării/dezvoltării relațiilor interpersonale.

Pornind de la aceste principii ale sistemului de educație danez, se poate deduce că principalele priorități în educația elevilor sunt starea de bine, confortul psihologic și armonia în instituțiile de învățământ. Altfel spus, evitarea situațiilor stresante și sprijinul dezvoltării globale al acestora.

Dacă e să revenim la dimensiunile centrale ale programului Rodawell, asupra cărora își focalizează acțiunile atât cercetătorii în domeniul psihologiei educaționale, cât și pedagogii practicieni, acestea pot fi: relații, emoții, explorare și învățare/autonomie, interacțiune, mediu de învățare, incluziune (Nedelcu et al., 2018).

Din analiza studiilor realizate, putem evidenția faptul că, primul model propriu-zis de aplicare a educației pozitive a fost implementat în cadrul școlii private Geelong Grammar School din Australia (2008) și presupune utilizarea a câtorva principii de bază: *Learn it* (Învăță), *Live it* (Tăiește), *Teach it* (Transmite) și *Embed it* (Consolidează). Scopul acestui model este în a acționa asupra a șase domenii definitorii pentru starea de bine, fiind reprezentate de: *emoții pozitive* (positive emotions), *implicare pozitivă* (positive engagement), *realizare pozitivă* (positive accomplishment), *scop pozitiv* (positive purpose), *relații pozitive* (positive relationships) și *sănătate pozitivă* (positive health).

Altfel spus, modalitățile de aplicare în practică sunt centrate pe:

- capacitatea persoanei de a-și înțelege și dirija emoțiile pozitive;
- implicare pozitivă și responsabilă față de sine și cei din jur;
- realizare pozitivă a „societății educaționale”;
- obiective pozitive ce promovează starea de bine a elevilor în sistemul educațional;
- interacțiuni eficiente și pozitive într-un mod integrat;
- promovarea sănătății psihologice pozitive.

Această nouă abordare menită să cultive starea de bine în mediul educational a prins contur tot mai mult prin strategii și metode extrase din psihologia pozitivă, care în cadrul activităților sau remarcat prin două modele derivate din proiectul Scoping Study on Approaches to Student Wellbeing, demarat de guvernul Australian, iar cel de-al doilea a fost elaborat de Noble și McGrath (2008). Aceste două modele au fost reunite și perfectate în 2015, sub titlul de PROSPER.

Obiectivul general al modelului nominalizat, se axează pe componentele care, influențează starea de bine a elevilor, ajutându-i totodată să atingă o performanță școlară/academică mai bună prin: pozitivism în relațiile interpersonale, rezultate, puncte forte, scop, implicare, reziliență.

Modelul PROSPER poate fi folosit în context de: element esențial în procesul de promovare și implementare a stării de bine la nivel organizational; mecanism de planificare a intervenției psihologice; instrument de evaluare psihologică în instituțiile de învățământ orientate spre identificarea la elevi a punctelor forte și a aspectelor pozitive ce necesită dezvoltare; încurajarea relațiilor interpersonale pentru sporirea încrederii în sine, ridicarea autoaprecierii, favorizarea stării de bine etc. (Dudău, D., 2018).

În cadrul proiectului UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), în Bangkok (2016) a fost implementat proiectul „Școala fericită”, întru promovarea fericirii în instituțiile de învățământ, prin asigurarea stării de bine și dezvoltarea personală a elevilor. Valorile care definesc „școala fericită” se axează pe trei elemente-cheie: **indivizii**, **procesul** și **mediul școlar**. Aceasta înseamnă că școlile promovează interacțiunea și relațiile interpersonale dintre elevi de vârste diferite, încurajează implicarea părinților și activitățile care antrenează reprezentanții societății umane.

Adițional, în crearea unei școli fericite, sunt deosebit de importante valorile și practicile de colaborare pozitive ca: acceptarea, respectul, atitudinea, bunătatea, integritatea, corectitudinea ș. a. Întrucât școlile fericite se preocupă de starea de bine a elevului, acestora li se permite să-și exprime opinia și să fie angajați activ în învățare, iar cadrele didactice sunt cointerestate să adapteze conținuturile materiei la nevoile și interesele lor.

Totodată, progresele în educație și noua politică a Coreei de Sud înregistrează proiecte de genul: „Educație fericită pentru toți” și programul „Semestrul liber”, în care elevii sunt scutiți de examene la mijlocul și finele primului semestru, iar profesorii fiind liberi să colaboreze și să experimenteze activități educaționale inovative. Un rol important în starea de bine emoțională, socială și de comportament al elevului îl constituie și crearea unui mediu școlar deschis, stimulat și sigur care, contribuie la prevenția și reducerea tensiunilor și conflictelor, optimizează și personalizează învățarea pentru toți elevii (Draguța, 2018).

Un bun exemplu în acest sens, sunt și proiectele din România care, se bazează pe învățarea prin experiență, cu accent pe asigurarea stării psihologice de bine, dezvoltare personală și relațiilor caracterizate prin interacțiuni constructive ale elevilor etc. Desi, programa școlară include ore obligatorii de dezvoltare personală pentru clasele primare și gimnaziale (o oră pe săptămână), (Ministerul Educației Naționale, 2013, 2017), nu se pare a fi suficient pentru educarea stării de bine și optimizarea abilităților non-cognitive ale elevilor.

Astfel, în paralel cu intervenția educațională, pentru creșterea sentimentului de reușită și stare de bine al elevilor, într-un stil ne-competitiv, încurajându-i să se considere speciali și unici se folosesc diverse programe și proiecte. Unul dintre acestea este proiectul „Școala Încrederii”, dezvoltat și implementat de Wellbeing Institute și Mind Education în parteneriat cu Transylvania College și Școala pentru Cuplu, care vine în sprijinul atât al elevilor cât și al cadrelor didactice și manageriale din școlile din România. „Școala Încrederii” este un program care-și propune transformarea instituțiilor de învățământ în comunități ale contribuției, vitalității și încrederii, în care cea din urmă este tridimensională și evidențiază modul de îmbunătățire al actului de predare-învățare prin:

- încrederea mea în mine;
- încrederea mea în ceilalți;
- încrederea celorlalți în mine.

Un alt eveniment dedicat stării de bine în clasa de elevi este și „Săptămâna sănătății emoționale”, susținut de programul „Profesori Fericiti pentru România”, dezvoltat și implementat împreună cu actorii educaționali din întreaga țară. Programul se desfășoară în școlile primare prin anumite tematici și un *challenge* pe care elevii și profesorii îl îndeplinesc, având astfel, oportunitatea de a-și recunoaște, controla și valoriza emoțiile în scop constructiv și benefic dezvoltării lor emoționale.

În același timp, psihologii din țările nominalizate inclusiv Marea Britanie, Spania, Italia ș.a. susțin promovarea și încurajarea stării de bine la elevii cu cerințe educaționale speciale (CES), prin implementarea în activități a unor componente de ordin pozitiv.

Astfel, în Wellington College din Marea Britanie, elevii cu CES urmează un curs adaptat oficial în curriculumul școlar, unde sunt învățați/îndrumați cum să-și folosească resursele și potențialul pentru a-și crea o stare psihologică de bine, întru depășirea anumitor obstacole. Activitățile de intervenție au la bază module, care promovează sănătatea psihică și fizică, interrelații pozitive, dezvoltarea rezilienței, a unui mod de gândire, implicarea etc. Cursul este structurat în jurul noțiunii de „*bună stare*”/well- iar tot demersul se bazează pe cercetări științifice

și publicații în domeniu, reflectate în cartea lui Ian Morris „Learning to Ride Elephants” (Furdui, 2019).

Și dacă totuși, vorbim despre tangența stării de bine în relațiile interpersonale ale elevilor putem remarca școlile prietenoase copilului din țările europene – Model global lansat de UNICEF (Fondul Națiunilor Unite pentru Copii/United Nations International Children’s Emergency Fund), într-un cadru conceptual restrâns, susținut prin argumente de ordin paradigmatic, didactic, cultural și comunitar. Acestea plasează în centrul preocupărilor sale drepturile copiilor, asigură un mediu ce facilitează starea de bine a elevilor și a tuturor actorilor educaționali inclusiv familia.

În context extern și intern deschis, Școala Prietenoasă Copilului abordează o curriculă ce rezultă din respectul psihologic și social al diversității, exprimată prin diferite circumstanțe aflate în continuă schimbare care contribuie la optimizarea relațiilor socioafective ale elevilor cu adulții.

Un șir de cercetări științifice au demonstrat că, în ultimul timp în SUA, dar și în alte țări, se manifestă interes pentru programele de dezvoltare a competențelor socio-emoționale (SEL). Programul în cauză a fost realizat de către Asociația pentru Valori în Educație (AVE), în parteneriat cu MindUP (proiect al Fundației Goldie Hawn). SEL promovează echitatea și excelența educațională prin parteneriate autentice între școală, familie și comunitate, contribuie la dezvoltarea relațiilor interpersonale pozitive, prin programe de studiu axate pe încredere și colaborare, instruire riguroasă, evaluare continuă etc.

Rezultate științifice ale experienței internaționale pe dimensiunea cercetare-dezvoltare

În continuare, vom prezenta câțiva indicatori estimați pe baza informațiilor PISA 2022, care vizează starea de bine al elevilor, cadrelor didactice în țările europene. Astfel, evaluând nivelul *satisfacția cu viața* la adolescenți, între țări s-a constatat că cei mai înalți indici (foarte mulțumiți) pe o scală de la 0 la 10, înregistrează România (7,5), Croația (7,4), Ungaria (7,2), în timp ce se declară cei mai „nemulțumiți de viață” (și vulnerabili), elevii din Polonia (24%) urmați de Bulgaria (18%) etc.

Prin comparație, 61% este media OCDE și 64% media UE, privind evaluarea stării de bine în rândul elevilor în țările de referință; comportamentele elevilor (absenteismul, lipsa de respect, diversele forme de bullying) asociate cu un climat școlar negativ, constituie: OCDE (60%) și țările UE (62%); comportamentele profesorilor (nu răspund nevoilor individuale ale elevilor, absenteismul, se opun schimbării, sunt prea severi, nu sunt bine pregătiți pentru ore etc.) asociate cu climatul școlar negativ, este de 22%, adică media OCDE coincide cu media UE. Doar în Portugalia, situația este percepută ca fiind mai gravă, unde 81% dintre elevi sunt în această ipostază, conform răspunsurilor directorilor. Calitatea relațiilor dintre profesori și elevi, înregistrează un nivel de 7,5 puncte procentuale, OCDE și valori de 8,1 puncte, statele UE (PISA 2022, România).

În același timp, pentru a avea o viziune de ansamblu la acest subiect ne vom referi în continuare, la rezultatele unui studiu realizat la inițiativa Programului Profesori Fericiți pentru România, al Fundației Transylvania College, în parteneriat cu fondatorii proiectului de consultanță educațională Positive ED din Marea Britanie (2021).

Ei au investigat prin aplicarea unui chestionar de evaluare (24 itemi) Teacher Flourishing Evaluation, de la Harvard Flourishing Center, contribuitatea profesorului în asigurarea stării de bine al elevilor în mediul școlar, prin prisma dezvoltării relațiilor interpersonale. Eșantionul a cuprins 5.227 de cadre didactice din învățământul preuniversitar, din România (15,9% – cadrul preșcolar; 32,4% – primar; 51,7% – gimnazial și liceal).

Rezultatele sondajului au înregistrat următoarele date: 83% participanți sunt satisfăcuți de activitatea lor profesională; peste 80% dintre profesori consideră că acțiunile lor nu au efect pozitiv primordial asupra sănătății mintale și a stării de bine a elevilor; circa 85% persoane au identificat prietenii și familia drept principala sursă de sprijin în caz de probleme la locul de muncă; pe când 68,5% dintre respondenți nu ar interveni din proprie inițiativă în cazul unui coleg care trece prin perioade dificile; alți 68% respondenți consideră importante discuțiile deschise despre starea de bine în mediul școlar, întru susținerea profesorilor, elevilor și părinților.

Totodată, 68,7% asociază emoțiile pozitive, fericirea și bucuria, cu dezvoltarea flexibilității și adaptabilității elevilor; 77,2% participanți, apreciază starea de bine drept o condiție esențială pentru îmbunătățirea performanțelor academice; 36% nu sunt siguri că există o legătură directă între starea de bine și realizările academice; iar 5,6% respondenți nu înțeleg de fapt, importanța stării de bine psihologice, a sprijinului și autonomiei în mediul școlar.

Un alt aspect evidențiat în educație, constă în faptul, că starea de bine psiho-emoțională a cadrelor didactice contribuie nemijlocit la capacitatea de concentrare a elevilor corelată cu factorii mediului școlar, viziune exprimată de două treimi dintre respondenți, iar circa 61,9 % profesori susțin că relațiile interpersonale între colegi sunt fundamentale pentru progresul educațional pozitiv etc. (Starea de bine a profesorilor din România. Studiu științific, 2021).

Ca finalitate al acestei cercetări, putem evidenția faptul, că nivelul și dinamica indicatorilor menționați, ne confirmă ideea, că asigurarea unui climat psihologic încurajator și recompensator în mediul școlar nu este suficient. Este evidentă, necesitatea de implementare a programelor de educație pentru starea de bine a profesorilor care, ar putea include standarde acreditate, domenii, strategii de suport și cursuri de dezvoltare profesională pe segmentul dat. Mai mult ca atât, odată cu schimbările care apar la nivelul societății, s-ar putea declanșa conversații despre importanța prioritizării stării de bine în școli, care să permită progresul dezvoltării personale și interpersonale a elevilor, a apartenenței și rezilienței profesorilor, bazate pe știința prosperității umane.

Concluzii

Apariția și fundamentarea teoriilor și practicilor psihopedagogice referitoare la diversele noțiuni ale stării de bine, exprimate în documentele recente de politici educaționale din țările europene, pot fi percepute ca element al evoluției care își are menirea să asigure echilibrul psihologic și intelectual al elevului într-un mediu școlar sau social pozitiv, formându-i, astfel, personalitatea.

Conturând demersurile și orientările psihologice exprimate de mai mulți cercetători de talie internațională, s-a constatat că:

- fenomenul de stare de bine nu înseamnă, exclusiv, o stare de fericire, sentimente pozitive sau bucurie continuă și culoare, ci dimpotrivă, majoritatea modelelor contemporane ale „stării de bine”, cercetările efectuate la nivel global, insistă pe aspecte, cum ar fi: ordinea și predictibilitatea; disciplina și punctualitatea; perseverență și efort, inclusiv, temerile și frustrările asociate unui parcurs de învățare și nicidecum pe bunul plac al individului;
- într-un șir de țări europene (*Finlanda, Germania, Danemarca, Olanda, România* etc.) un obiectiv realist este învățarea și predarea stării de bine elevilor în școală;
- principiile și aplicațiile psihologiei pozitive sunt o parte a programelor de pregătire a cadrelor educaționale;
- monitorizarea și procesarea sistematică al aspectelor legate de bunăstarea elevilor în mediul educational și dezvoltarea relațiilor interpersonale este realizată de către o echipă

responsabilă, formată din cadre didactice, psihologi, medici, psihopedagog special și manageri ai instituției care beneficiază de o pregătire optimă, fundamentată științific;

- starea de bine, fiind un element central în monitorizarea activității unei școli, se regăsește în curriculumul educațional standardizat pentru învățământul general.

Totodată, tendința principală rămâne a fi într-o măsură sau alta, axarea pe mecanismele psihologice și legitățile stării de bine prin prisma reflectării relațiilor interpersonale ce includ: studierea și cunoașterea personalității elevilor; oferirea unui *feedback* pozitiv, non-estimativ și constructiv privind gestionarea problemelor definite de interrelațiile de grup; stabilirea distincției între starea de bine cu context individual și binele colectiv; asigurarea unui management eficient al stării de bine a elevilor în școală și acasă.

Declarație de interes

Lucrarea a fost elaborată în cadrul proiectului aplicativ „Mecanisme psihologice de promovare a stării de bine în sistemul educațional” Cifru: MPPSSE 040112, în acord cu rezultatele concursului „Program de stat” (2024-2027), finanțat din bugetul de stat al Republicii Moldova.

Bibliografie

1. Allardt, E. (1989). *Un sistem de indicatori actualizat: a avea, a iubi, a fi. Documente de lucru*, volum 48, Departamentul de Sociologie, Universitatea din Helsinki, disponibil: https://books.google.md/books/about/An_Updated_Indicator_System_Having_Lovin.html?id=AACzZwEACAAJ&redir_esc=y
2. Dudău, D. (2018). Coachingul bazat pe principiile psihologiei pozitive, aplicat profesorilor, în contextul educației pozitive ca paradigmă revoluționară în educație. Capitol în *Studii de psihologia educației. Volumul unei generații*. Editura Universitară, România, pp.117-161.
3. Draguța, O. (2018). Starea de bine a elevului de azi – succesul și sănătatea adultului de mâine. *Revista Didactica Pro... Educație pentru cultură*. nr. 4-5 (110-111), Chișinău, pp. 80-85.
4. Furdui, E. (2019). Asigurarea stării de bine la copii cu cerințe educative speciale prin dezvoltarea creativității. *Revista științifico-practică Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*. (B), Chișinău, UPS „I. Creangă”, nr. 4(57), pp. 79-86.
5. Keyes, C. L. M. (2000). *Subjective change and its consequences for emotional well-being*. *Motivation and Emotion*, 24(2), 67–84, disponibil: <https://doi.org/10.1023/A:1005659114155>
6. Konu, A., Rimpela, M. (2002). *Well-being in schools: a conceptual model*. Health Promotion International, Vol. 17(1), pp. 79-87, Oxford University Press, disponibil: <https://ru.scribd.com/document/460789451/konu2002-pdf>
7. Nedelcu, A., Ulrich Hygum, C. ș. a. (2018). Educație cu stare de bine. După o rețetă româno-daneză. Ghid Rodawell, București, disponibil: <https://sc16caragiale.ro/wp-content/uploads/2017/02/Educa%C8%9Bie-cu-stare-de-bine-online.pdf>
8. PISA 2022, România. Raport național. Ministerul Educației, Centrul Național de Politici și Evaluare în Educație. București, disponibil: https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/studii%20si%20analize/PISA_2022_Raport_national_RO.pdf
9. Seligman, M. E., et al. (2009). Positive education: Positive psychology and classroom interventions. *Oxford Review of Education* Vol. 35, No. 3, pp. 293–311, disponibil: <https://ppc.sas.upenn.edu/sites/default/files/positiveeducationarticle2009.pdf>
10. Starea de bine a profesorilor din România. Studiu științific (2021), disponibil: [Studiul-Starea-de-bine-a-profesorilor-din-Romania02.24.pdf](#)
11. Turchină, T., Platon, C., ș. a. (2012). Starea subiectivă de bine – semnificații și implicații. *Revista științifică: Studia Universitatis*, nr. 5(55), Chișinău, USM, pp. 115-118.

Capitolul 14 – ÎN CĂUTAREA PROPRIEI IDENTITĂȚI – MATERIE ȘI GÂNDIRE

Chapter 14 – IN SEARCH OF OWN IDENTITY – MATTER AND THOUGHT

Corina MATEI GHERMAN¹

Vasile MATEI²

Calistrat ROBU³

Abstract

While technological achievements are installed in modern society, the specialized profession becomes a conscious problem, almost a way of life between personal achievements and the place occupied in today's society.

Naive artists from the Siret-Prut-Dniester Euroregion are concerned with how they are perceived in a constantly changing society and compare society's attitude with what they feel, thinking how they could link the roles and skills cultivated over time with current prototypes. Dumitru Constantin – Dulcan in the work "The intelligence of matter affirms": "in addition to absolute time, astronomical time, there is talk of a circular, spiral time, of an "eternal return" but also of an irreversible time deduced from the flow of events in the Universe. There is an artist's time, determined by his rhythm, and it is not the same as astronomical time. In search of continuity, the artist from the Siret-Prut-Dniester Euroregion must once again face the current crises, to find methods and techniques to preserve the personal identity within the national identity. Isolation, the degree of suggestibility, the intensity of some religious beliefs create conditions for the emergence of personal and sensitive experiences. These states can be spontaneous experiences or can be provoked through a series of traditional methods. But society is one and the error as a chance can only be singular.

Keywords: time, identity, matter, thinking, error

JEL: D83, M31

Introducere

Artiștii nativi din Euroregiunea Siret-Prut-Nistru sunt preocupați de modul în care sunt percepuți într-o societate în continuă schimbare și compară atitudinea societății cu ceea ce simt, gândindu-se cum ar putea lega rolurile și abilitățile cultivate de-a lungul timpului cu prototipurile actuale. În căutarea continuității, artistul din Euroregiunea Siret-Prut-Nistru trebuie să se confrunte din nou cu crizele actuale. Pentru a găsi metode și tehnici de a păstra identitatea personală în cadrul identității naționale. Izolarea, gradul de sugestibilitate, intensitatea unor credințe religioase creează condiții pentru apariția unor experiențe personale și sensibile, pot fi experiențe spontane sau pot fi provocate printr-o serie de metode tradiționale .

Metodă și metodologie

În realizarea acestui studiu am folosit literatura de specialitate apărută în domeniu, articole publicate în conferințele naționale și internaționale, materiale apărute în presa națională și internațională, interpretarea proprie.

¹ Dr. Ec. – A.G.E.R., A.J.T.R., U.S.R., Iași, corinavgherman@yahoo.com

² Ing. – Adagra Brăila.

³ Artist – Cercul Militar Iași.

Identitate, materie și gândire în Euroregiunea Siret-Prut-Nistru

În timp ce realizările tehnologice se instalează în societatea modernă, profesiunea specializată, devine o problemă conștientă, aproape un mod de viață între realizările personale și locul ocupat în societatea de azi.

Artiștii naivi din Euroregiunea Siret-Prut-Nistru sunt preocupați de modul cum sunt percepuți într-o societate în continuă schimbare și compară atitudinea societății cu ceea ce simt, gândindu-se cum ar putea să lege rolurile și aptitudinile cultivate de-a lungul timpului cu prototipurile actuale.

Dumitru Constantin-Dulcan în lucrarea „*Inteligența materiei*” afirmă: „pe lângă timpul absolut, timpul astronomic, se vorbește despre un *timp circular*, în spirală, al unei „eterne reîntoarceri dar și despre un timp ireversibil dedus din scurgerea evenimentelor în Univers. Dar există un *timp al artistului*, determinat de ritmul lui și nu este același cu timpul astronomic. Timpul biologic diferă de la specie la specie, de la artist la artist în funcție de ritmurile interne. *Timpul fiziologic* este determinat de potențialul biologic și specific tuturor funcțiilor ce se desfășoară la nivelul unui organism viu. *Timpul psihologic* este caracterizat prin cantitatea de evenimente percepute, *timpul și clarviziunea* – posibilitatea de a prevedea un eveniment. Fenomenul de predicție există, sunt evenimente complexe ce îi sunt comunicate spiritului artistic. Toate evenimentele viitoare sunt prezente, zac în hibernare până devin o lume reală și o inteligență ce ne face să alunecăm în altă dimensiune a timpului. Visul și timpul – coincidențe sau sincronități. Visul a fost considerat de către Freud „calea regală de descifrare a inconștientului”.

În căutarea unei continuități artistul din Euroregiunea Siret-Prut-Nistru, trebuie să se confrunte din nou cu crizele actuale, de a găsi metode și tehnici pentru a păstra identitatea personală încadrată în identitatea națională. Izolarea, gradul de sugestibilitate, intensitatea unor convingeri religioase creează condiții pentru apariția unor trăiri personale și sensibile. Aceste stări pot fi trăiri spontane sau pot fi provocate printr-o serie de metode tradiționale.

Dar societatea este una singură – cea a materiei vii și nevii. Universul în care există și societatea umană poate fi rezumat prin : materie, energie și informație, iar eroarea ca șansă nu poate fi decât singulară.

În cunoașterea gândirii, esența ne scapă. Gândirea generează sentimente, amintiri, idei, impresia unei lumi statice. Într-o societate unde potențialul creator se manifestă diferențiat este dificil pentru unii consumatori să înțelegem că fiecare dintre noi am putea fi pictori, muzician, scriitor, magician etc. Nu trebuie să mergem pe linia falselor percepții și a fenomenelor controversate sau modificarea percepție potențialului creator într-un spațiu multidimensional unde toate se petrec instantaneu. Conștiința universală a omenirii ar constitui singura cale de ieșire din criza actuală.

Criza a produs efecte care au determinat o reconfigurare a activității din majoritatea domeniilor, alterând o succesiune întreagă de factori. Dimensiunile civice, culturale, morale și profesionale suferă multiple transformări. [Iașșan, Mihai, Cosmin, 2024].

Artistul urmărește cu pasiune materia, urmărește comportarea și reacțiile pentru a o putea stăpâni, o răcolește pentru a-i sugera noi posibilități și dacă materia este nouă, pătrunde pentru a determina mai bine posibilitățile creatoare. Arta sa reprezintă formarea unei materii nerepetabile care reprezintă spiritualitatea artistului [Radu, Roșianu, 2024]. Obiectivul, este creația individuală și originală. Opera de artă generatoare de idei și simboluri devine ea însăși o metaforă generalizatoare pe care societatea o va lua drept model. [Iașșan, Mihai, Cosmin, 2024]. Pe întreg parcursul istoriei sale, omenirea s-a manifestat și pe plan estetic, manifestare pornită dintr-o

necesitate Demersul artistic al acestei omeniri în continuă căutare de sine a fost marcată mereu de oscilații, ruperi de ritm, sincopă, ieșiri din tiparul cuminte al tradiționalului, al clasicului, al academicului, spiritul creator nelăsându-se încorsetat de tiparele rigide impuse de conveniențele sociale ale momentului. Tocmai aceste spirite neliniștite și neînregimentate s-au constituit ca motoare ale evoluției.[Radu, Roșianu, 2024].

Prin intermediul artistului și al receptorului, obiectul de artă este mereu „înnobilat” cu semnificații și atitudini, indiferent de dificultățile prin care trece societatea. Momentele principale ale umanității ne vor prezenta și numeroase evenimente care s-au desfășurat, de obicei, în spațiul public. Acestea vor implica interacțiunea umană, coagularea emoțiilor, trăirilor estetice care produc un efect sufletesc. Printre efectele acestora se regăsesc: alienarea spirituală și însingurarea omului.

Criticul de artă Suzi Gablik susține, în pledoariile sale pentru întoarcerea autorității morale a artei, că, la sfârșitul anilor 1970, în Anglia, în urma dezbatărilor pe teme de etică și estetică, apăruseră mai multe grupuri de critici. Printre critici se regăseau Sir Ernst Gombrich, Sir Kenneth Clark și John Berger. În al VII-lea deceniu s-au remarcat scriitorii neomarxiști. Aceștia și-au asumat rolul de „emisari ai schimbării culturale”, fiind foarte indignați de evoluția nefastă și iresponsabilă a fenomenului artistic în capitalism și anticipând criza artei contemporane. Există și opinii mai optimiste, cum ar fi cea emisă de Marcel Breazu, care afirmă convingător că „nu pot să cred în moartea artei și nici în reducerea operei de artă numai la elementul ei estetic” [Mašek, Victor, Ernest, 1989]. Negarea anumitor principii și promovarea altor concepte prin schimbarea registrelor tematice influențează în mod categoric receptarea artei. Contactul indirect cu opera de artă și cu actul artistic suferă transformări legate de receptare și de percepție. Obținerea și multiplicarea obiectelor cu valoare artistică și a imaginilor acestora poate implica o cădere în capcana derizoriului și a lipsei originalității, datorită obținerii artefactelor prin implicare: istorie, teorie, practică, tehnologiei informatizate, unde totul se raportează la algoritm, viteză și standardizare.

Concluzie

Criza și efectele izolării pot aduce mult mai mult decât ne-am fi imaginat în ceea ce privește impactul și beneficiile artei asupra mediului social. Artiștii pot crea cu mai multă profunzime și libertate în alegerea subiectelor, detașându-se de tumultul cotidian. În mod paradoxal, spiritualizarea artei se va produce odată cu declinul ei. Dar spiritul uman va renaște cu adevărat în domeniul artistic. Artistul își va reveni și se va remonta în privința inspirației și a creațiilor sale ce vor urma perioadei la care ne referim. Societatea va căuta întoarcerea la spiritualizare [Iațeșan, Mihai, Cosmin, 2024].

De asemeni critica și istoria artei nu au clarificat trăsăturile definitorii ale artei naive-locul și rolul ei în sfera estetică. Forma și imaginile simbolice au o funcție primordială magică. Un prim criteriu de diferențiere trebuie căutat în conștiința materiei în gândirea și motivația psihică a fiecărui artist. În izolarea ei, arta se sprijină exclusiv pe individualitatea artistului [Mašek, Victor, Ernest, 1989] ce reușește să imprime o identitate aparte, o imagine unică în societatea noastră modernă.

În concluzie, trăim într-o societate modernă, în continuă schimbare, unde materia, gândirea, identitatea artistului lasă în timp o lume pe care și-o creează pe scara valorilor, pentru el importantă este călătoria prin anotimpuri și timpurile probabile întâlnite în calea vieții.

Bibliografie

1. André Grabar (1991), *Iconoclasmul Bizantin*, Editura Meridiane, București.
2. Dulcan, Dumitru Constantin (1992), *Inteligența Materiei*, Editura Teora, București.
3. Élie, Faure (1988), *Arta Modernă*, Editura Meridiane, București.
4. Iașean, Mihai Cosmin, accesat la data de 24.06.2024, *Impactul Crizei Mondiale asupra artistului*, www.revista.amtap.md.
5. Lazarev, Victor (1977), *Vechi meșteri Europeni*, Editura Meridiane, București.
6. Mașek, Victor, Ernest (1979), *Arta viitorului, prospecțiuni estetice*, antologie. Prefață și traducere de Victor Ernest Mașek. Editura Meridiane, București.
7. Mașek, Victor, Ernest (1989), *Arta naivă-Curenți și sinteze* Editura Meridiane, București.
8. Michael, Sobeski (1975), *Arta Exotică*, Editura Meridiane.
9. Radu Roșian, accesat la data de 24.06.2024, *Argumentarea Tematicii din Perspectiva Cercetării*, www.internet.
10. Robu, Calistrat (2018), *Frumosul și urâtul în Arta Naivă Românească*, Editura Studis, Iași.
11. Tacu P Alecsandru, Talabă Ion, Păduraru Teodor, Alecu Ciprian, Acatrinei Marilena Doncean, Tacu Georgiana – „Zona Transfrontalieră România – Republica Moldova – Partea dreaptă a Prutului”, Caracterizare generală, ESEN-2, Editura PIM, 2002, (168 pagini) 973-7967-53-7.

Capitolul 15 – DEPENDENȚA DE TUTUN ÎN RÂNDUL ADOLESCENȚILOR

Chapter 15 – TOBACCO ADDICTION AMONG ADOLESCENTS

Traian HOIDRAG¹

Abstract

Tobacco consumption is widespread among teenagers, on the one hand due to the new methods of consumption, and on the other hand due to the psychosocial characteristics specific to their age. The current study aims to identify the particularities of this type of addiction on a sample of adolescents (N=1302, M=.46, SD=.49) – 703 girls (54%), 599 boys (46%), aged between 12 and 18 years (M = 15.01, SD = 1.97), and the possible correlations with irrational beliefs, difficulties in emotional regulation strategies, beliefs about psychological services and other types of addictive behaviors (cannabis addiction, gambling, networks socializing and studying). The results show that as teenagers continue to use tobacco, the likelihood of becoming addicted increases with age. Compared to girls, boys have forms of low to moderate dependence and severe dependence. This addiction correlates positively with the total score for irrational beliefs (in particular with the intolerance to frustration given by rules and the global assessment of one's own person), with difficulties in emotional regulation (subscales: Clarity, Impulse, Non-acceptance and Strategies), with cannabis addiction, gambling and social networks, but correlates negatively with the total score on beliefs about psychological services (subscales: Tolerance of stigma associated with accessing psychological services, Intention to refer to a specialist and Confidence in the competence of a psychologist). The conclusion is that early identification of tobacco use, along with counseling sessions to increase risk awareness, adopting a rational thinking style and diversifying emotional regulation strategies can contribute to the treatment of adolescents with tobacco addiction.

Keywords: addiction, adolescents, nicotine, tobacco

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Consumul produselor de tutun este un comportament răspândit în rândul populației generale, indiferent de forma de prezentare a tutunului sau de modalitatea de utilizare a acestuia. De cele mai multe ori, debutul are loc în perioada adolescenței, fiind influențat de un cumul de factori externi și interni. Ceea ce diferă de la o persoană la alta este ponderea pe care o au acești factori în procesul de luare a deciziei de inițiere, menținere sau renunțare. În rândul *factorilor externi* putem menționa: 1. Politicile instituțiilor statului referitoare la producția, comerțul și consumul tutunului; 2. Strategiiile de prevenire a consumului de tutun; 3. Expunerea la publicitate (Lovato, Watts, & Stead, 2011); 4. Vizionarea filmelor în care actorii fumează (Sargent et al., 2002); 5. Disponibilitatea produselor; 6. Mediul familial în care se consumă tutun sau alte substanțe psihoactive; 7. Interacțiunea cu prieteni consumatori, 8. Relația profesor-elevi (Usman, Bulut & Kaplan, 2024) etc.

În rândul *factorilor interni*, specialiștii în domeniu evidențiază: 1. Vârsta – 75% dintre adolescenții fumători vor fuma ca adulți (Moolchan, Ernst, & Henningfield, 2000); 2. Prezența simptomelor de depresie (Karp et al., 2006); 3. Utilizarea credințelor iraționale (Farnam et al., 2017); 4. Dificultățile în utilizarea strategiilor de reglare emoțională sunt un factor predispozant, în mod special în rândul femeilor (Torres et al., 2020); 5. Pubertatea în cazul fetelor (Kalaboka et al., 2008); 6. Percepția negativă a succesului academic (Usman, Bulut & Kaplan, 2024); 7. Persoanele care au alte comorbidități, de exemplu pacienții cu bulimie nervoasă au un risc crescut de fumat și adesea dezvoltă o dependență puternică de tutun (Brachthäuser, & Batra, 2024).

¹ Drd., UPS „Ion Creangă” din Chișinău, psiholog Agenția Națională Antidrog, România, traianhoidrag@gmail.com

Literatura de specialitate abundă în corelațiile dintre consumul de tutun și bolile pulmonare, cardiovasculare, cancer de diferite tipuri, tulburări de somn etc. S-a constatat că adolescenții fumători au deficiențe în acuratețea performanței memoriei de lucru, indiferent dacă au fumat recent sau nu. Scăderile de performanță au fost mai severe odată cu vârsta mai timpurie de apariție a fumatului. Adolescenții fumători au experimentat perturbări suplimentare ale memoriei de lucru și ale memoriei verbale în timpul renunțării la fumat (Jacobsen et al., 2005).

Ceea ce se constată în activitatea profesională este faptul că la serviciile de consiliere privind renunțarea la tutun predomină adulții, și în mod special bărbații care primesc un diagnostic al unei boli cu severitate moderată sau ridicată, ori femeile care sunt în perioada sarcinii sau cele care alăptează. Dar, în ceea ce îi privește pe adolescenți, se constată o supraîncredere în forțele proprii că au sub control deplin comportamentul de consum, negarea posibilității de a deveni dependenți, respectiv diminuarea riscurilor la care se expun.

Luând în considerare că parcurgerea perioadei de adolescență necesită pe de o parte cunoașterea vulnerabilităților personale și diminuarea influenței acestora, iar pe de altă parte multiplicarea și diversificarea resurselor personale, este de dorit efectuarea unui studiu care să identifice tiparele de gândire care corelează cu dependența de tutun, dificultățile specifice în reglarea emoțională, alte comportamente adictive care sunt în legătură cu acest tip de adicție.

Metodologie și metode

Obiectivul acestui studiu este identificarea particularităților psihosociale ale dependenței de tutun la adolescenți și posibilele corelații ale acestei adicții cu credințele iraționale, dificultățile în strategiile de reglare emoțională, credințele despre serviciile psihologice și alte tipuri de comportamente adictive (dependența de canabis, jocuri de noroc, rețele de socializare și studiu).

Instrumente utilizate

1. *Scala Fagerstrom privind dependența de nicotină* (Meneses-Gaya, Zuardi, Loureiro & Crippa, 2009), constă în 6 itemi ($\alpha=.76$), care identifică nivelul dependenței de nicotină.
2. *Scala de Iraționalitate pentru Copii și Adolescenți* (Bernard & Cronan, 2007), are 28 de itemi ($\alpha=.88$) care evaluează iraționalitatea totală, iar cele 4 subscale ale sale măsoară Intoleranța la frustrarea dată de reguli, Evaluarea globală a propriei persoane, Cerința absolutistă pentru dreptate și Intoleranța la frustrarea dată de muncă. Scorarea se realizează cu ajutorul unei scale Likert în 5 puncte (Puternic împotriva=1, Împotriva=2, Nesigur=3, De acord=4, Puternic de acord=5).
3. *Scala Bergen pentru Dependența de Social Media* (Andreassen, Billieux, Griffiths, Kuss, Demetrovics, Mazzoni, & Pallesen, 2016), care măsoară Prioritizarea comportamentului, Toleranța, Modificarea stării, Recăderea, Sevrajul și Conflictele, pe o scală Likert în 5 puncte (Dezacord puternic=1, Dezacord=2, Nici acord, Nici dezacord=3, Acord=4, Acord puternic=5). Coeficientul Alpha Cronbach ($\alpha=.81$) indică un nivel ridicat.
4. *Scala Dificultăților în Reglarea emoțională – forma scurtă* (Kaufman, Xia, Fosco, Yaptangco, Skidmore & Crowell, 2016), are 18 itemi ($\alpha=.89$), care măsoară 6 strategii de reglare emoțională (Conștientizare, Claritate, Nonacceptare, Obiective, Impuls și Strategii), pe o scală Likert în 5 puncte (Acord total=1, Acord=2, Nici acord, Nici dezacord=3, Dezacord=4, Dezacord total=5).
5. *Testul de identificare a tulburărilor legate de consumul de droguri* (DUDIT), elaborat de către Berman et al. (2005), conține 11 itemi ($\alpha=.92$) care măsoară problemele asociate consumului de droguri.

6. *Scala Bergen pentru Dependența de Studiu* (Atroszko, Andreassen, Griffiths, & Pallesen, 2015), constă în 7 itemi ($\alpha=.67$) care măsoară *Prioritizarea comportamentului, Toleranța, Modificarea Stării, Recăderea, Sevraj, Conflicte și Probleme*, pe o scală Likert în 5 puncte (Niciodată=1, Foarte rar=2, Uneori=3, Adesea=4, Întotdeauna=5).
7. *Scala dependenței de jocuri de noroc* (Grant, Odlaug & Chamberlain, 2017), constă în 9 itemi ($\alpha=.89$), care măsoară pe o scală dihotomică (Nu=0, Da=1) dependența de jocuri de noroc conform criteriilor DSM-5.
8. *Scala Credințelor despre serviciile psihologice* (Aegisdottir & Gerstein (2009), care conține 18 itemi ($\alpha=.82$) și măsoară pe o scală Likert (Dezacord Puternic=1, Dezacord=2, Neutru=3, Acord=4, Acord Puternic=5) *Intenția de a se adresa unui psiholog, Toleranța la stigmă și Încrederea în competența psihologului*.

Eșantion:

Adolescenți (N=1302, M=.46, SD=.49) – 703 fete (54%), 599 băieți (46%), cu vârsta cuprinsă între 12 și 18 ani (M=15,01, SD=1.97) din județul Vâlcea, România, aleși în mod aleatoriu, cu respectarea standardelor psihologice în domeniu și a regulamentului GDPR. Completarea răspunsurilor s-a realizat după obținerea consimțământului de participare la studiu, în mod individual și anonim, cu respectarea confidențialității datelor colectate.

Ipotezele cercetării:

1. Cu cât crește vârsta adolescenților consumatori, cu atât apar mai multe simptome ale dependenței de tutun.
2. În comparație cu fetele, băieții predomină în grupul persoanelor care au o astfel de dependență.
3. Dependența de tutun corelează pozitiv cu scorul total ridicat la scala de credințe iraționale.
4. Dependența de tutun corelează pozitiv cu scorul ridicat la scala dificultăților în reglarea emoțională.
5. Dependența de tutun are o corelație pozitivă cu alte comportamente adictive (dependența de cannabis, studiu, utilizarea de jocuri de noroc și de rețele de socializare).
6. Dependența de tutun are o corelație negativă cu credințele despre serviciile psihologice.

Rezultate și discuții

Aplicarea chestionarelor s-a realizat cu acordul părinților și al copiilor lor, cu respectarea confidențialității datelor și a standardelor specifice în domeniu, în perioada 01.10.2021 – 18.03.2022. Participanții au completat chestionarele în mod individual, de pe telefoanele mobile sau calculatoarele personale, pentru a reduce posibila influență externă și fără precizarea unui anumit timp, pentru a diminua distorsionarea răspunsurilor oferite. Astfel, după ce au fost completate în aplicația googleforms, informațiile au fost prelucrate și analizate conform procedurilor statistice cu programul SPSS versiunea 23. Trebuie precizat faptul că, în perioada 01.10.2021 – 30.11.2021, aproximativ jumătate dintre respondenți s-au aflat în izolare la domiciliu (ca măsură de prevenire a răspândirii coronavirus) și de aceea a fost transmis pe grupurile claselor cu elevi linkul către chestionare, care le-au completat de la locuințele lor și în funcție de timpul lor disponibil.

Ipoteza nr. 1 “Cu cât crește vârsta adolescenților consumatori, cu atât apar mai multe simptome ale dependenței de tutun”, se confirmă. Există o corelație Spearman ($r_s=.620$, N=1302, $p=.001$) puternică, ceea ce arată potențialul adictiv nicotinei din produsele cu tutun, cât și faptul

că după o perioadă de timp de la momentul inițierii, unii adolescenți, în funcție de vulnerabilitățile personale și tiparul de consum, pot deveni dependenți.

Ipoteza nr. 2 „*În comparație cu fetele, băieții predomină în grupul persoanelor care au o astfel de dependență*” se adevărește parțial, în sensul că băieții predomină doar la nivelurile de dependență scăzută spre moderată cu 2,53% și dependență ridicată cu 0,46%.

Ipoteza nr. 3 „*Dependența de tutun corelează pozitiv cu scorul total ridicat la scala de credințe iraționale*”, este confirmată. Există o corelație Pearson puternic pozitivă cu Intoleranța la frustrarea dată de reguli ($r=.71$, $N=1302$, $p<.001$), Intoleranța la frustrarea dată de muncă ($r=.68$, $N=1302$, $p<.001$), Evaluarea globală a propriei persoane ($r=.64$, $N=1302$, $p<.001$) și Scorul Total la Credințele Iraționale ($r=.72$, $N=1302$, $p<.001$), și moderat pozitivă cu Cerința absolutistă pentru dreptate ($r=-.59$, $N=1302$, $p<.076$). În acest caz, sunt confirmate studiile anterioare referitoare la stilul de gândire nefuncțional utilizat de către persoanele consumatoare de droguri, care au o toleranță foarte redusă la ceea ce presupune respectarea unor reguli, a unui program ori a unui contract educațional sau de muncă. Totodată, prin faptul că frecvent utilizează evaluarea globală a propriei persoane, aceștia au tendința de a se autoeticheta, a se autoblama și a se autostigmatiza.

Ipoteza nr. 4 „*Dependența de tutun corelează pozitiv cu scorul ridicat la scala dificultăților în reglarea emoțională*”, este confirmată. Există o corelație Pearson moderat pozitivă cu inabilitatea de a avea o strategie de coping atunci când se experimentează emoții negative ($r=.54$, $N=1302$, $p<.001$), nonacceptarea răspunsurilor emoționale sau reacții negative la emoții ($r=.51$, $N=1302$, $p<.001$), puternic pozitivă cu lipsa clarității cu privire la propriile emoții ($r=.71$, $N=1302$, $p<.001$), și dificultăți în controlul comportamentului impulsiv atunci când apar emoțiile negative ($r=.68$, $N=1302$, $p<.001$), dar nesemnificativă cu dificultățile în implicarea comportamentului spre a realiza un obiectiv atunci când experimentează emoții negative ($r=.28$, $N=1302$, $p<.419$) și lipsa conștientizării emoțiilor ($r=.32$, $N=1302$, $p=.249$). Rezultatele analizei acestei ipoteze ne arată că atunci când experimentează stres, anxietate ori tristețe care îi copleșesc, adolescenții consumă tutun, în loc să-și accepte emoțiile și să utilizeze o strategie de coping adecvată, fără efecte adverse.

Ipoteza nr. 5 „*Dependența de tutun are o corelație pozitivă cu alte comportamente adictive (dependența de canabis, studiu, utilizarea de jocuri de noroc și de rețele de socializare)*”, este confirmată. Există o corelație Pearson foarte puternică cu dependența de canabis ($r=.84$, $N=1302$, $p<.001$), dependența de utilizarea jocurilor de noroc ($r=.82$, $N=1302$, $p<.001$), o corelație Pearson moderată cu dependența de rețele de socializare ($r=.59$, $N=1302$, $p<.001$), și o corelație nesemnificativă cu dependența de studiu ($r=.13$, $N=1302$, $p<.630$). Analiza acestei ipoteze ne indică faptul că dependența de tutun este asociată cu unele tipuri de comportamente adictive, cum ar fi dependența de canabis (persoanele care consumă canabis, de regulă își prepară joint-ul punând atât tutun, cât și canabis, pentru a-i reduce acestuia din urmă efectul), dependența de jocuri de noroc (persoanele care joacă frecvent la „păcănele” sau pariuri trăiesc emoții foarte intense pentru perioade foarte scurte de timp, și pentru a depăși tristețea că au pierdut resursele personale – banii, timpul, bunurile personale amanetate, fumează câte o țigară pentru a se „liniști”).

Ipoteza nr. 6 „*Dependența de tutun are o corelație negativă cu credințele despre serviciile psihologice*”, este confirmată în totalitate. Dependența de tutun are o corelație Pearson puternic negativă cu subscalele Intenția de a solicita ajutor psihologic ($r=-.69$, $N=1302$, $p<.001$) și Toleranța la stigmă ($r=-.64$, $N=1302$, $p<.001$) și o corelație Pearson moderat negativă la subscala Încredere în competența psihologului ($r=-.51$, $N=1302$, $p<.001$) și Scorul total la Credințele despre Serviciile Psihologice ($r=-.57$, $N=1302$, $p<.001$).

Concluzii și recomandări

Studiul actual confirmă unele rezultate obținute în studiile anterioare referitoare la variabilele analizate, în mod special corelația pozitivă dintre acest tip de adicție și credințele iraționale, dificultățile în strategiile de reglare emoțională și alte comportamente adictive (dependența de canabis, jocuri de noroc, rețele de socializare).

În ceea ce privește credințele iraționale, abordarea acestor credințe poate să sporească eficacitatea programelor de renunțare la fumat și să reducă povara globală a bolilor legate de tutun și a mortalității (Arpacioğlu et al., 2024), nu numai pentru clienții adulți, dar și pentru cei adolescenți.

Trebuie ținut cont că fumatul în rândul tinerilor este un comportament care rezultă dintr-o nevoie urgentă a acestora de acceptare și aprobare socială (Aggarwal, 2014), de aceea se și răspândește atât de rapid acest comportament în rândul grupurilor de adolescenți și tineri.

Terapia rațional emotivă comportamentală prin tehnicile specifice de contracarare a credințelor iraționale poate avea un rol în creșterea conștientizării riscurilor asociate consumului de tutun, reducerea stresului și adoptarea unui stil de gândire funcțional.

Stările emoționale negative contribuie adesea la inițierea și menținerea consumului, dar și la apariția recăderilor la persoanele care își propun să renunțe la tutun. Înțelegerea bazelor neuronale ale acestor dificultăți la fumători poate facilita dezvoltarea de noi terapii pentru tulburarea consumului de tutun (Faulkner et al., 2020).

Bibliografie

1. Ægisdóttir, S., & Gerstein, L. H. (2009). Beliefs about psychological services (BAPS): Development and psychometric properties. *Counselling Psychology Quarterly*, 22(2), 197-219.
2. Aggarwal, I. (2014). Albert Ellis' Theory of Personality and Its Influence on Youth Smoking: A Critical Review. *Canadian Young Scientist Journal*, 2014(1), 43-50.
3. Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms of psychiatric disorders: A large-scale cross-sectional study. *Psychology of addictive behaviors*, 30(2), 252.
4. Arpacioğlu, S., Erzincan, E., Ergelen, M., Arpacioğlu, B., Paltun, S. C., Yalçın, M., & Bilici, R. (2024). Cognitive Distortions as Barriers to Seeking Smoking Cessation Treatment: A Comparative Study. *Journal of Clinical Medicine*, 13(13).
5. Atroszko, P. A., Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., & Pallesen, S. (2015). Study addiction—A new area of psychological study: Conceptualization, assessment, and preliminary empirical findings. *Journal of behavioral addictions*, 4(2), 75-84.
6. Berman, A. H., Bergman, H., Palmstierna, T., & Schlyter, F. (2004). Evaluation of the Drug Use Disorders Identification Test (DUDIT) in criminal justice and detoxification settings and in a Swedish population sample. *European addiction research*, 11(1), 22-31.
7. Bernard, M. E., & Cronan, F. (2007). Scala de iraționalitate pentru copii și adolescenți (adaptat de Trip, S.) În D. David (coordonator) Sistem de evaluare clinică. [Scale of irrationality for children and adolescents (adapted by Trip, S.) In D. David (coordinator), *Clinical evaluation system*]. Editura RTS, Cluj-Napoca.
8. Brachthäuser, M., & Batra, A. (2024). Tobacco Dependence in Eating Disorders and Obesity. In *Handbook of Eating Disorders and Obesity* (pp. 485-495). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
9. Farnam, A., Fardin, M. A., Jenaabadi, H., Shirazi, M., & Sanagoey, G. (2017). Irrational Beliefs of Youth Smoking Hookah in Traditional Teahouses and those Attending Bodybuilding Gyms. *Journal of Mazandaran University of Medical Sciences*, 27(147), 207-216.
10. Grant, J. E., Odlaug, B. L., & Chamberlain, S. R. (2017). Gambling disorder, DSM-5 criteria and symptom severity. *Comprehensive psychiatry*, 75, 1-5.

11. Jacobsen, L. K., Krystal, J. H., Mencl, W. E., Westerveld, M., Frost, S. J., & Pugh, K. R. (2005). Effects of smoking and smoking abstinence on cognition in adolescent tobacco smokers. *Biological psychiatry*, 57(1), 56-66.
12. Kalaboka, S., Piau, J. P., King, G., Moreau, D., Choquet, M., & Annesi-Maesano, I. (2008). Sex and gender differences in tobacco smoking among adolescents in French secondary schools. *Monaldi Archives for Chest Disease*, 69(3).
13. Kaufman, E. A., Xia, M., Fosco, G., Yaptangco, M., Skidmore, C. R., & Crowell, S. E. (2016). The Difficulties in Emotion Regulation Scale Short Form (DERS-SF): Validation and replication in adolescent and adult samples. *Journal of psychopathology and behavioral assessment*, 38, 443-455.
14. Lovato, C., Watts, A., & Stead, L. F. (2011). Impact of tobacco advertising and promotion on increasing adolescent smoking behaviours. *Cochrane database of systematic reviews*, (10).
15. Meneses-Gaya, I. C. D., Zuardi, A. W., Loureiro, S. R., & Crippa, J. A. D. S. (2009). Psychometric properties of the Fagerström test for nicotine dependence. *Jornal Brasileiro de Pneumologia*, 35, 73-82.
16. Moolchan, E. T., Ernst, M., & Henningfield, J. E. (2000). A review of tobacco smoking in adolescents: treatment implications. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(6), 682-693.
17. Sargent, J. D., Dalton, M. A., Beach, M. L., Mott, L. A., Tickle, J. J., Ahrens, M. B., & Heatherton, T. F. (2002). Viewing tobacco use in movies: does it shape attitudes that mediate adolescent smoking?. *American journal of preventive medicine*, 22(3), 137-145.
18. Torres, O. V., Estep, J. C., Gwin, M., & Villalta, I. (2020). Gender differences in negative mood, emotional intelligence and tobacco use among young adults. *Substance Use & Misuse*, 55(11), 1881-1891.
19. Usman, A. C., Bulut, S., & Kaplan, M. (2024). Personal and social factors as a determinate of adolescent smoking. *Journal of Substance Use*, 1-7.

Capitolul 16 – DIMENSIUNI TEORETICE ALE PERSOANELOR CU COMPORTAMENT ADICTIV

Chapter 16 – THEORETICAL DIMENSIONS OF PERSONS WITH ADDICTIVE BEHAVIOR

Miruna-Elena MOANȚĂ¹

Abstract

Behavioral addictions are hotly debated by the specialized literature. With the recognition of gambling as an independent addiction with specific criteria by DSM-V, the idea of behavior as a form of manifestation of an addiction gained momentum. With similarities in consequences, impact and manifestation, both substance addictions and behavioral addictions present a challenge to society and mental health professionals.

Keywords: addiction, behavioral addiction, substance addictions.

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Majoritatea persoanelor sunt afectate într-un fel sau în altul de dependențe. Aceste sunt responsabile pentru dificultățile care apar în relațiile de familie, în comunitățile mai largi, în mediile de lucru, uneori, pe lângă viața tumultuoasă pe care o duce deja persoana dependentă. Supradozajul sau moartea reprezintă unele dintre cele mai cunoscute consecințe (Steverson, 2020). Când ne gândim la dependențe, ele pot să fie atât fizice cât și comportamentale. Compulsiile, incapacitatea de a te opri sau poftele, toate acestea indică prezența unui tip de dependență sau comportament adictiv. Așa cum o persoană poate să fie dependentă de droguri, alcool, sau tutun poate să fie dependentă și de comportamente. (Karim & Chaudhri, 2012) Dezbateri cu privire la utilizarea și definirea termenului de adicție există de zeci de ani. Conform lui Maddux & Desmond (2000) cuvântul „adicție” este derivat din latină, la bază însemnând a fi legat de ceva- fără a face referire la droguri sau alcool. Cele mai multe scrieri istorice despre dependențe s-au concentrat pe problematica alcoolului. De-a lungul anilor, atât cuvântul „dependență” dar și alte derivate au fost utilizate pentru a face referire la un comportament, repetat sau compulsiv; ori pentru consumul de substanțe. Există scrieri de pe vremea lui Seneca în care sunt utilizați astfel de termeni care fac legătură la dependență, acest lucru evidențiază interesul pentru înțelegerea și studierea dinamicilor unei dependențe încă din antichitate (Rosenthal & Faris, 2019). În prezent ne referim la adicție atunci când o persoană nu se poate opri din a se implica într-o activitate pe care o considera plăcută, implicând aspecte precum toleranța, simptome de sevraj și de dependență (fizică și psihologică). În momentul în care un om nu poate înceta să se implice în dependența sa, indiferent dacă le provoacă rău celor din jur, dar mai ales ei vorbim despre faptul că s-a format o adicție. Aceasta se poate forma ca o dependență psihologică sau fiziologică. (Hunt, Barnett, & Branch, 1971)

Dependențele comportamentale și dependențele de substanțe

Pentru a înțelege mai bine dinamica din spatele comportamentelor adictive este nevoie de o clarificare privind categoriile în care încadrăm o dependență. Astfel, în primul rând trebuie făcută o distincție între dependența psihologică și dependența fiziologică. Dependența psihologică este

¹ Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală Științe Sociale și ale Educației, Specialitatea Psihologie Generală, miruna.moanta@gmail.com ORCID: 0000-0002-0177-891X

în momentul în care funcționarea psihologică și emoțională a unei persoane depinde de acel obiect/comportament. Poate să fie privită prin filtrul unei stări mentale. Un om poate reacționa emoțional ori se poate simți anxios atunci când nu poate avea acces la comportament sau drog. (Straussner & Brown, 2001). Dependența psihologică implică afectarea emoțională și motivațională a unei persoane. (West & Brown, 2013) Vorbim de dependență fizică în momentul în care o persoană numai poate funcționa din punct de vedere fizic fără obiectul dependenței. Organismul persoanei practic depinde de drog iar lipsa lui poate să ducă la apariția simptomelor de sevraj. Substanța sau comportamentul reprezintă pentru persoană noua ei normalitate, iar pentru a păstra această nouă stare de normalitate „trebuie” consumată substanța sau manifestat comportamentul. (Straussner & Brown, 2001).

Dependențele pot fi împărțite în două categorii generale: dependențele legate de substanțe și dependențele care nu sunt legate de substanțe (Michael & Levounis, 2015). În ceea ce privește dependențele legate de substanțe întâlnim alcoolul care este una dintre cele mai cunoscute (Rosner, 2010), droguri (Eddy, Halbach, Isabel, & Seevers, 1995), medicamente (Fuh, Wang, Lu, & Juang, 2005), tutun (Guydish, și alții, 2011), alte substanțe (Michael & Levounis, 2015). Dependențele care nu sunt legate de substanțe sau cunoscute ca dependențe comportamentale, (Steverson, 2020; Michael & Levounis, 2015) acestea încep să fie cunoscute ca o categorie de sine stătătoare și recunoscute de către comunitatea științifică ca o categorie validă de tulburare psihiatrică, mai ales odată cu introducerea jocurilor de noroc în DSM-V. (Robbins, 2015). Prin dependență de comportament înțelegem un stimul puternic legat de un comportament propriu-zis care oferă recompensă și întărire (Karner-Huțuleac & Huțul, 2023). În aceasta categorie pot intra ca de exemplu: jocurile de noroc patologice (Potenza, Fiellin, Heninger, Rounsaville, & Mazure, 2002), cleptomania, dependența de internet (Jorgenson & Hsiao, 2016), mancarea (Cottone, Moore, Sabino, & Koob, 2019), dependența de sex (Michael & Levounis, 2015), cumpărături (Andreassen, Griffiths, & Gjertsen, 2013), dependența de pornografie (Duffy, Dawson, & Nair, 2016).

O altă împărțire care se poate extinde la toate categoriile de dependență o reprezintă dependența primară sau dependență secundară. Atunci când unei persoane îi place să se implice în activitate, indiferent de tipul ei (jocuri de noroc, sex, jocuri video) folosind-o pentru un plus de energie, pentru a-și crește entuziasmul sau pentru a se simți activă poartă numele de dependență primară (Griffiths, 2005). Dependența secundară face referire la persoanele care folosesc un comportament pentru a scăpa de anumite probleme emoționale, pentru relaxare, a face față stresului, a uita anumite dureri sau pentru a-și amorți alte simțuri (Hunt, Barnett, & Branch, 1971).

Una dintre provocări o reprezintă încadrarea dependențelor comportamentale, într-o categorie de sine stătătoare cu criterii recunoscute de către comunitate științifică similar jocurilor de noroc (Petry & Ginley, 2018). Chiar dacă în prezent există o serie de dezbateri în jurul acestui concept, aceasta, este descrisă ca un set de comportamente atât de compulsivitate dar și de impulsivitate care produc rezultate negative pe diferite nivele din viața unei persoane inclusiv în relațiile personale, sociale, profesionale (Robbins & Clark, 2015). Pentru a înțelege dacă dependențele comportamentale cum ar fi jocurile de noroc, dependența de sex (Levine, 2010), cumpărăturile (Sathya, Babu, & Gayathri, 2023), mancarea (Corbin & Bronwenell, 2009) reprezintă cu adevărat afecțiuni medicale fără sa fie o exagerare a afecțiunilor sociale și personale cotidiene este nevoie să ne uităm la semnele distinctive ale dependenței. Astfel angajarea continuă într-o acțiune indiferent de urmările negative ori pierderea controlului asupra propriei vieți (Griffiths M. D., 2013) par să reprezinte un punct comun între dependențele de substanțe și impactul comportamentelor adictive. Fie că vorbim de substanțe sau de comportamente cel puțin 4 dintre simptomele majore pot să fie recunoscute. Indiferent că vorbim de consumul de cocaină,

jocurile de noroc sau cumpărături este prezentă: (1) nevoia de a utiliza substanța sau de a manifesta comportamentul din ce în ce mai mult sau mai des, cu doze din ce în ce mai mare pentru a obține un efect similar; (2) sentimente inconfortabile precum neliniște, iritabilitatea, frica, după întreruperea bruscă a substanței sau comportamentului; (3) o obsesie care pare să „consume” persoana din interior, aceasta fiind interesată doar de comportamentul\ substanța adictivă sau orice are legătură cu aceasta („De unde fac rost de următoarea doză?”; „De unde o să fac rost de bani?”; „Cât mai durează până fac din nou asta?”; „Cum o să rezist până data viitoare”) (Michael & Levounis, 2015); (4) implicațiile extreme în ceea ce privește autonomia persoanei, sănătatea (nu se mai ocupă de ea ca înainte); finanțele persoanei (sunt cheltuite pe obiectul dependenței sau pentru a regla consecințele negative); relațiile interpersonale, profesionalul persoanei etc. (Straussner & Brown, 2001)

Modelul componentelor dependenței a lui Griffiths (2005) reprezintă unul dintre cele mai influente din sfera dependențelor. Acesta definește din punct de vedere operațional activitatea de dependență și poate să fie aplicat în cadrul dependențelor non-chimice (cele care nu implică ingestia unei substanțe psihoactive). Cele 6 componente de bază sunt (Griffiths, 2005):

1. Proeminența – Atunci când comportamentul devină cea mai importantă activitate, activitatea central din viața unei persoane și îi domină sentimentele, gândirea (preocupările și distorsiunile cognitive) și însăși comportamentul (apare deterioarea socială). Astfel, indiferent dacă persoana nu este angajată în activitate se va gândi în mod repetat la data viitoare când o să facă acea activitate);

2. Modificarea stării de spirit – Face referire la ceea ce raportează persoanele ca experiențe subiective în urma angajării în activitate și pot fi văzute prin prisma strategiilor de coping (dependența poate să fie o evadare pentru persoana în cauză)

3. Toleranța – Aceasta face referire la procesul prin care sunt necesare creșterea cantităților în scopul de a obține efectele anterioare de modificare ale stării de spirit.

4. Simptomele de sevraj – Cuprind stări precum tremurături, stare de spirit modificată, transpirație, iritabilitate etc, care se simt când persoana nu se poate angaja în activitate sau când a trecut o perioadă mai lungă de când nu a manifestat activitatea respectivă.

5. Conflict – Prin această dimensiune se face referirea la conflictele pe care persoana în cauză la are cu cei din jur (conflictele interpersonale), conflictele cu alte activități (ca de exemplu: interesele sale, hobby-urile, viața socială) și conflictele din interiorul persoanei (ca de exemplu sentimentul de pierdere a controlului); acestea apar când persoana este preocupată sau petrece prea mult timp angajându-se în comportamentul adictiv.

6. Recidiva – Tendința de a reveni la comportamentele anterioare de angajare excesivă în activitatea de dependență ca aceasta să se poată repeta (Griffiths M. D., 2019).

Jocurile de noroc

Până în prezent, doar un singur comportament a trecut limita de a fi recunoscut și poate să fie considerat precursorul dependențelor comportamentale: dependența de jocuri de noroc cunoscută ca și ludomania. Aceasta, în DSM-V s-a alăturat tulburărilor legate de consumul de substanțe în calitate de dependență recunoscută cu criterii specifice. Jocurile de noroc patologice au fost recunoscute de mai mulți ani, însă au fost clasate în aceeași categorie împreună cu cleptomania sau piromaniam în cadrul tulburărilor de control al impulsurilor. (Holden, 2010) Aceasta schimbare a evidențiat dovezile conform cărora jocurile de noroc activează căile neuronale și pot produce comportamente problematice precum tulburările de abuz de substanțe. (Robbins & Clark, 2015). În cazul jucătorului patologic, dependența de jocuri de noroc este o

tulburare comportamentală care poate să fie descrisă prin dinamica alternării de întăriri pozitive(câștigul) și întăriri negative (pierderea) ce are la bază în primă instanță plăcerea jucătorului de a-și asuma anumite riscuri, căutarea de plăcere, dorința de a petrece timpul liber într-o activitate plăcută și antrenantă și lipsa inhibițiilor. Aceasta se formează ca dependență în timp (Rizeanu, 2012). Conform DSM-V, Jocul de noroc înseamnă a risca ceva de valoare în speranța de a obține ceva cu o valoare mai mare, având următoarele criterii: „Joc de noroc persistent și recurent indicat de 5 sau mai multe dintre următoarele: este preocupat de jocurile de noroc; simte nevoia să joace sume din ce în ce mai mare de bani pentru a obține excitația dorită; face eforturi în repetate rânduri care se finalizează fără succes pentru a se controla sau pentru a înceta să mai joace; este neliniștit sau iritat atunci când încearcă să diminueze jocul; este neliniștit sau iritat atunci când încearcă să înceteze să mai joace; jocul este un mod de a se debarasa de problemele cotidiene sau de a înlătura o dispoziție negativă; după ce sunt pierduți bani la jocurile de noroc adesea se întoarce pentru a recupera banii pierduți; obișnuiește să ascundă și să mintă aparținătorii, membrii familiei, terapeutul pentru a minimiza gradul de implicare în comportamentul de joc patologic; a comis sau comite acte la limita legalității sau ilegale pentru a face rost de bani; a neglijat angajamente familiare, profesionale sau educaționale pe care le-a pierdut; se bazează pe alte persoane ca sa-i ofere banii necesari pentru a ieși din situația financiară disperată din cauza jocului” (American Psychiatric Association, 2013). Consecințele comportamentului de joc patologic se întind pe toate palierele de dezvoltare ale unei persoane, jucătorul fiind străbătut de o emoționalitate extremă (depresie, anxietate, instabilitate, nervozitate, probleme cu somnul etc), depășind doar problemele financiare care reprezintă cea mai evidentă arie de afectare. Este afectată sfera profesională prin absenteism sau pierderea locului de muncă ca de exemplu. Apar modificări în manifestarea personalității, jucătorul ajungând să fure sau să manipuleze, izolându-se de cele mai multe ori de prieteni sau familie din cauza stresului acumulat (Rizeanu, Tratatamentul dependenței de jocurile de noroc în România, 2015).

Concluzii

În concluzie, zona adicțiilor a trezit interesul încă de dinainte de epoca modernă. Asociat inițial cu consumul de alcool, studiul adicțiilor s-a extins în prezent existând criterii recunoscute la nivel internațional ce ajută la diagnosticarea și ulterior la intervenția pentru managementul acestora. Adicțiile se pot împărți în mai multe categorii, însă conceptul de adicții comportamentale este încă relativ recent în literatura de specialitate. Privind prin impactul și natura manifestării comportamentului, acesta prezintă similarități cu adicțiile de substanțe. Dependența de jocuri de noroc sau cunoscută ca ludomania reprezintă un precursor al recunoașterii adicțiilor comportamentale. Indiferent de natura substanței sau comportamentului efectele asupra vieții persoanei sunt de impact și influențează principalele arii ale vieții. Pornind de la autonomia personală până la relațiile cu cei din jur, atât omul în cauza dar și familiile ori apropiații sunt afectați.

Bibliografie

1. American Psychiatric Association. (2013), *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). doi:<https://doi.org/10.1176/appi.books.978089042559>
2. Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., & Gjertsen, S. R. (2013), The relationships between behavioral addictions and the five-factor model of personality. *Journal of behavioral addictions*, 90-99.
3. Corbin, W. R., & Bronwenell, K. D. (2009), Food addiction: an examination of the diagnostic criteria for dependence. *Journal of addiction medicine*, 1-7.
4. Cottone, P., Moore, C., Sabino, V., & Koob, G. F. (2019), *Compulsive eating behavior and food addiction: Emerging pathological constructs*. Academic Press.

5. Duffy, A., Dawson, D. L., & Nair, D. (2016), Pornography addiction in adults: A systematic review of definitions and reported impact. *The journal of sexual medicine*, 760-777.
6. Eddy, N. B., Halbach, H., Isabel, H., & Seevers, M. H. (1995), Drug dependence: its significance and characteristics. *Bulletin of the World Health Organization*, 721.
7. Fuh, J. L., Wang, S. J., Lu, S. R., & Juang, K. D. (2005), Does medication overuse headache represent a behavior of dependence? *Pain*, 49-55.
8. Griffiths, M. (2005), A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance use*, 191-197. doi:<https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
9. Griffiths, M. D. (2013), Is "loss of control" always a consequence of addiction? *Frontiers in Psychiatry*, 36-40. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyt.2013.00036>
10. Griffiths, M. D. (2019), The evolution of the 'components model of addiction' and the need for a confirmatory approach in conceptualizing behavioral addictions. *Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 179-184.
11. Guydish, J., Passalacqua, E., Tahima, B., Chan, M., Chun, J., & Bostrom, A. (2011), Smoking prevalence in addiction treatment: a review. *Nicotine & Tobacco Research*, 401-411.
12. Holden, C. (2010), Behavioral Addictions Debut in Proposed DSM-V. *Science*, 935-953. doi:[doi:10.1126/science.327.5968.935](https://doi.org/10.1126/science.327.5968.935)
13. Hunt, W. A., Barnett, W. L., & Branch, L. G. (1971), Relapse rates in addiction programs. *Journal of clinical psychology*. doi:[77.https://doi.org/10.1002/1097-4679\(197110\)27:4<455::AID-JCLP2270270412>3.0.CO;2-R](https://doi.org/10.1002/1097-4679(197110)27:4<455::AID-JCLP2270270412>3.0.CO;2-R)
14. Jorgesnson, A. G., & Hsiao, R. C. (2016), Internet addiction and other behavioral addictions. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 509-520.
15. Karim, R., & Chaudhri, P. (2012), Behavioral addictions: An overview. *Journal of psychoactive drugs*, 5-17.
16. Karner-Huțuleac, A., & Huțul, T.-D. (2023), *Addictions in contemporary society. From acceptance to change*. Iași, Polirom. doi:ISBN 978-973-46-9599-7
17. Levine, S. B. (2010), What is sexual addiction? *Journal of sex & marital therapy*, 261-275.
18. Maddux, J. F., & Desmon, D. P. (2000), Addiction or dependence? *Addiction*, 661-665.
19. Michael, S. A., & Levounis, M. (2015), The Behavioral addictions. Washington D.C.: *American Psychiatric Publishing*. doi: ISBN 978-1-58562-485
20. Petry, N. M., & Ginley, M. K. (2018), Behavioral addictions as mental disorders: to be or not to be? *Annual review of clinical psychology*, 399-423.
21. Potenza, M. N., Fiellin, D. A., Heninger, G. R., Rounsaville, B. J., & Mazure, C. M. (2002), Gambling: an addictive behavior with health and primary care implications. *Journal of general internal medicine*, 721-732.
22. Rizeanu, S. (2012), *Dependența de jocuri de noroc. Ghid de ajutor pentru jucătorii patologici de noroc și familiile acestora*. București, Editura Universitară.
23. Rizeanu, S. (2015), Tratatamentul dependenței de jocurile de noroc în România. *The contemporary issues of the socio-humanistic sciences*, 48-53.
24. Robbins, T. W. (2015), Behavioral addiction. *Current opinion in neurobiology*, 66-72. doi:<https://doi.org/10.1016/j.conb.2014.09.005>
25. Robbins, T., & Clark, L. (2015), Behavioral addictions. *Current Opinion in Neurobiology*, 66-72.
26. Rosenthal, R. J., & Faris, S. B. (2019), The etymology and early history of „addiction”. *Addiction Research & Theory*, 437-449. doi:<https://doi.org/10.1080/16066359.2018.1543412>
27. Rosner, S. (2010), Acamprosate for alcohol dependence. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 9. doi:[136.https://doi.org/10.1002/14651858.CD004332.pub2](https://doi.org/10.1002/14651858.CD004332.pub2)
28. Sathya, J., Babu, M., & Gayathri, J. (2023), Compulsive Buying Behavior and Online Shopping Addiction of Women. *Information Science letters*, 1641-1650.
29. Steversson, L. A. (2020), *Addiction reimaged: challenging views of an enduring social problem*. Vernon Press.
30. Straussner, S. L., & Brown, S. (2001), *The handbook of addiction treatment for women: Theory and practice*. John Wiley & Sons. doi:157. ISSN 9780787961824
31. West, R., & Brown, J. (2013), *Theory of addiction – Second edition*. Oxford: John Wiley & Sons. doi: ISBN 978-0-470-67421-5

Capitolul 17 – REZILIENȚA ÎN CONTEXT FAMILIAL ȘI ȘCOLAR

Chapter 17 – RESILIENCE IN THE FAMILY AND SCHOOL CONTEXT

Carmen PALAGHIA¹

Abstract

This article conceptualizes the term “resilience,” focusing on mental health in both the family and school environments. School staff often face potentially traumatizing events that go beyond everyday experiences and their usual capacity to cope, requiring crisis intervention. Students may encounter situations involving death, threats of death, or bodily harm, or they may even witness or be deeply affected by receiving news about such major events. Maintaining a good and balanced mental state for students is a constant concern for school social workers. The main aim of this article is to identify time-tested, evidence-based methods that enhance resilience in children and adolescents, contributing to the harmonious development of young people and fostering social and emotional learning in school settings. We detail evidence-based resilience-building programs and emphasize the importance of social workers' intervention in crisis situations (both pre-crisis and post-crisis intervention), as only those who overcome life's potential crises can truly prove resilient and strengthened by facing adversity.

Keywords: children, resilience, family and school context, social work in schools, evidence-based practice

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Termenul *reziliență* provine din termenul englezesc *resilience* care, provine, la rândul său, din termenul latinesc *resiliens*, *participativul verbului resiliere*, care înseamnă „a sari înapoi; a reveni; a se retrage.” (Feder, 2024). Reziliența este considerată a fi un fenomen obișnuit, care apare în majoritatea cazurilor ca urmare a sistemelor de adaptare specific umane fiind manifestat la tinerii care evoluează favorabil, deși au trăit o formă de stres, recunoscută ca producând un risc serios de apariție a unor consecințe nefavorabile. Domeniul rezilienței conturează o abordare pozitivă a ființei umane, iar asistenții sociali intervin la nivel familiei, grupului și comunității, cu scopul de a crește mecanismele de coping, de adaptare, chiar dacă vorbim despre o „reziliență asistată”. Omenirea rămâne în căutarea armoniei, calea către ea fiind mereu în construcție (Muntean, Munteanu, 2011).

Malcom Payne remarcă faptul că intervenția în criză pornește de la premisa că trăim într-o stare de echilibru care ne permite să facem față schimbărilor din viața noastră, iar crizele care apar ne tulbură acest echilibru, fiind, pe de o parte, o oportunitate pentru a ne consolida abilitățile de rezolvare a problemelor, dar și un risc în caz de eșec, fapt care poate să conducă la o deteriorare a capacității de a ne conduce propria existență. „Criza este un moment de răscruce în care un eveniment neprevăzut duce la un stres crescut, tulbură echilibrul în care mecanismele de coping funcționează” (Payne, 2011, p. 118). Riscurile cu care se pot confrunta elevii sunt: plecarea părinților la muncă în străinătate (Irimescu, Lupu, 2016), decesul unei ființe dragi (Jenaro Rio, 2022), intrarea în adolescență (Urta, 2022), agresivitatea de tip bullying și cyberbullying (Palaghia, 2019), pandemia Covid-19, vulnerabilitatea în fața consumului de substanțe psihoactive (Rădoi, 2015), incidentele stradale, bolile, dezastrele naturale, crimele și războaiele (Buzducea, 2010). „Combinația de incidente critice repetate și traume din copilărie poate duce la probleme grave de sănătate mintală și fiziologică” (Gongora, 2022).

De asemenea cercetările au demonstrat faptul că violența în familie reprezintă un factor de risc în delincvența juvenilă (Sandu, 2008). În prezent, *în numele libertății de opinie și exprimare*, individul

¹ Lect. univ. dr. – Departamentul de Sociologie, Asistență Socială și Resurse Umane din cadrul Facultății de Filosofie și Științe Social – Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Email: carmenpalaghia@yahoo.com

dependent de libertinaj solicită asistență socială în vederea obținerii respectării „drepturilor și valorilor individuale”, fără ca acestea să mai fie raportate la normele și valorile familiei, rudeniei și afinității în general. Adică, astăzi persoana dorește drepturi și libertăți în lipsă crasă de *responsabilități*.” (Sandu, M., 2017a, 183). Familia reprezintă „*principala instituție de control social* care acționează prin intermediul relației de atașament existent între membrii săi, aceasta exercitând un dublu control: „direct” și „virtual”. Există o „corelație directă între atașamentul crescut față de o persoană apropiată nondelincventă și riscul scăzut de delincvență” (Sandu, M., 2016, p. 43). *Lipsa de „exercitare a autorității părintești”* generată de „lipsa supravegherii și a controlului parental contribuie la conturarea imaginii de „familie dezorganizată”, în cadrul căreia apar fenomene negative, în strânsă legătură cu *deresponsabilizarea* progresivă mergând până la *iresponsabilitate și eșec în asumarea rolurilor și practicilor parentale*” (Sandu, M., 2017b, p. 43). *Familia petrece extrem de puțin timp cu copiii*, lăsând în mare măsură în grija școlii aspecte importante, legate nu doar de educație și formare, ci chiar de sănătatea fizică și emoțională a acestora (Gavriluță, 2023).

Copilul rezilient (Pânișoară, 2022) prezintă răspunsuri moderate și acceptabile în situația în care este supus în mediul de viață, la stimuli nocivi. Dacă copiilor și adolescenților li se oferă susținere și circumstanțele potrivite pentru a se dezvolta armonios, atunci traseul lor de dezvoltare rămâne unul pozitiv, în pofida eventualelor adversități. Masten (2001) consideră că reziliența este considerată a fi un proces care apare ca urmare a sistemelor de adaptare specific umane, fiind reprezentată de capacitatea beneficiarilor de a se dezvolta, în pofida factorilor de risc sau a expunerii prelungite la situații de stres.

Reziliența dezvoltă procesele prin care o persoană sau un grup de persoane care sunt expuse la același eveniment violent reușește să facă față evenimentului, să îl depășească, fără derapaje patologice și comportamentale autodistructive și chiar mai mult de atât, persoanele reziliente reușesc să facă din experiența cu potențial traumatizant un resort și catalizator pentru dezvoltarea capacității de a depăși provocările și de a se bucura în continuare de viață. Reziliența psiho-socială la copii și adolescenți este procesul prin care aceștia își dezvoltă strategii de coping care să îi ajute să își regleze intensitatea emoțiilor negative pe care le experimentează, în prezența evenimentelor adverse (Palaghia, 2024). La copii, diferențele în nivelul capacității de coping, sunt guvernate de mai mulți factori, inclusiv temperamentul lor determinat genetic, practicile parentale, și sistemul de convingeri în curs de apariție al fiecărui copil. Prin urmare, abilitatea de a face față adversităților și incertitudinilor, provocărilor pozitive și a reveni la starea de bine și echilibru după traversarea unor situații stresante, devine extrem de importantă pentru fiecare persoană. “Reziliența este mai mult decât o trăsătură de personalitate pe care o putem dobândi, mai mult decât o caracteristică personală de “supraviețuire” zilnică în fața problemelor ori un proces prin care ajungem la un scop; ea reprezintă un mod de viață ce presupune dezvoltare, învățare, recuperare psihică, adaptare în urma experiențelor prin care trecem, mai ales în urma eșecurilor, pierderilor, traumelor întâlnite” (Pânișoară, 2024, p. 23).

Asistența socială școlară și creșterea rezilienței psiho-sociale la copii și adolescenți

Conceptul de reziliență promite o viață fericită și de succes celor care adoptă comportamente potrivite și un mod de gândire sănătos și care aplică programe pentru școli verificate în timp, bazate pe evidențe, care au la bază terapia cognitiv comportamentală și rațional emotivă. Cercetările (Mennuti, Christner, Freeman, 2016) referitoare la cauzele patologiei tinerilor au relevat faptul că există o categorie de caracteristici individuale sau circumstanțe care au un impact negativ asupra dezvoltării, dintre care amintim: sărăcia, un nivel scăzut de educație al părinților, un stil parental ineficient, conflictul dintre părinți, o familie numeroasă, afecțiuni psihiatrice ale părinților, probleme

de sănătate fizică în familie, abuzul asupra copilului, probleme de învățare sau întârzierile de dezvoltare, sarcina în adolescență, un temperament negativ și șansele scăzute pentru găsirea unui loc de muncă. Există, de asemenea, o interacțiune dinamică între caracteristicile personale, condițiile de mediu și circumstanțe, care au dus la problemele de adaptare, precum și caracteristici care au dus la rezultate pozitive.

Potrivit unor autori (Nelson, Schnorr, Powell & Hubner, 2016) reziliența reprezintă o caracteristică firească a dezvoltării și, pe termen lung, poate să fie contraproductivă axarea pe abilități izolate în locul competențelor holistice, iar „simpla livrare” a unui singur program de reziliență pe termen scurt nu poate înlocui integrarea la nivelul întregii școli a unor serii de programe care să urmărească nu doar creșterea performanțelor școlare a elevilor, ci și dezvoltarea de competențe sociale și emoționale și asigurarea unui mediu sigur și favorabil dezvoltării. Aceiași autori relevă faptul că cercetările nu omit interacțiunea dinamică între caracteristicile personale, condițiile de mediu și circumstanțele care au dus la problemele de adaptare, precum și nici acele caracteristici care au dus la rezultate pozitive. Studiile axate strict pe factorii de risc au ajuns la concluzii simpliste, dar studiile focusate și pe factorii protectivi și reziliență, care au avut la bază investigațiile multidimensionale, au avut rezultate mult mai bune. De exemplu, dacă inițial copiii crescuți în familii monoparentale erau considerați a fi mai predispuși la probleme, ulterior, studii recente au conturat factorii de protecție precum: supravegherea parentală, un nivel redus de conflicte între părinte și copil precum și sprijinul permanent al părintelui.

Este important să avem o perspectivă multidimensională asupra riscului și rezilienței atunci când analizăm potențialul persoanei pentru o viață sănătoasă și armonioasă. În domeniul rezilienței s-a demonstrat importanța de a investiga nivelul și durata circumstanțelor adverse care au afectat persoana, condițiile externe și momentul în care persoana a avut șansa să își formeze reziliența, precum și numărul de caracteristici pozitive care au fost asociate cu o dezvoltare armonioasă, în ciuda factorilor de risc. Cercetările asupra rezilienței din mediul familial și școlar converg către ideea că programele practice ar trebui să se concentreze pe formularea și dezvoltarea acestor mediatori cu rol protectiv. Protecția prin prisma caracteristicilor individuale ale persoanei este legată de capacitățile cognitive superioare, competență socială, temperament flexibil și așteptările și aspirațiile înalte. Caracteristicile asociate familiei și comunității sunt: relațiile bune cu familia, cu colegii și cu alți adulți. Copiii care au parte de grija și afecțiunea părinților, au cele mai mari șanse să se dezvolte armonios. Ei sunt mai conștiincioși, se implică în activitățile școlare și sportive și au un grad ridicat de succes. Caracteristicile contextuale fac referire la circumstanțele ce țin îndeosebi de relațiile dintre membrii familiei, conexiunea cu colegii, dar și cu adulții competenți, care manifestă o atitudine pro socială, sprijin, precum și un stil parental eficient (Palaghia, 2023a).

Vulnerabilitatea copiilor în mediul online și formarea rezilienței cibernetice

Dacă în anii 2000 adolescenții își petreceau timpul liber împreună cu prietenii, din anul 2021 deja își petrec timpul liber pe calculator; sigur, fac asta tot pentru a fi împreună cu prietenii, întrucât a fi modern înseamnă a avea prieteni virtuali pe rețelele de socializare și a verifica în permanență telefonul mobil, așteptând ca cineva să publice un mesaj, un clip sau o fotografie. Rețelele sociale le oferă posibilitatea să cunoască mulți oameni și să împărtășească cu aceștia instantaneu lucrurile pe care le fac. Problemele apar atunci când se cedează domeniului virtual legăturile cu semenii și se neglijează interacțiunile față către față, întrucât sunt create relații superficiale care maschează singurătatea și dezumanizarea (Urra, 2022).

Cyberpsihosociologia studiază impactul noilor tehnologii asupra comportamentului uman; socializarea online reprezintă o formă de socializare accelerată, iar cyberpsihologii se află într-o “continuă cursă cu tehnologia” (Aiken, 2019). Sunt abordate cu precădere principalele riscuri și repercusiuni ale acestui tip de interacțiune cu mediile virtuale dar și dinafara conexiunii sau offline. Acest nou domeniu utilizează studii specifice altor discipline conexe, dintre care menționăm: psihologia educației, psihologia socială, judiciară, a sănătății, psihologia consumatorului sau psihopatologia, discipline care aplică și adaptează diverse teorii ce au ca scop înțelegerea și explicarea proceselor psiho-sociale și caracteristicile comportamentului uman care stau la baza interconexiunii cu tehnologiile. Este urmărită practic interacțiunea „persoană-tehnologie” într-o manieră holistică, ținând cont, cu precădere de contextul acestei interacțiuni. Este o disciplină care se aplică în context precum educația, timpul liber, sănătatea și relațiile interpersonale și a fost definită de Secția de Cyberpsihologie a Societății Britanice de Psihologie, ca “un domeniu științific interdisciplinar, care se concentrează pe fenomenele psihologice care apar ca rezultat al interacțiunii umane cu tehnologia digitală, în special cu internetul” (Robaina, 2022, p. 17).

Trăim într-o perioadă a umanității în care are loc o modificare a vieții și a gândirii datorită introducerii cu rapiditate a noilor tehnologii în viața de zi cu zi, care modifică modul în care lucrăm, interacționăm sau facem aproape orice altceva. Sunt generate noi libertăți permise online care devin “amețitoare, senzaționale și captivante pentru milioane de oameni”, dar mai multă libertate pentru individ poate însemna mai puțin control din partea societății (Aiken, 2019, p.16). Aspecte actuale și extrem de importante sunt legate de vulnerabilitatea asociată cu dependența de tehnologie: televiziune, jocuri video, telefon, calculator, internet, rețele de socializare: Facebook, Tik-Tok, mesaje de tip SMS și MMS, care duc la o depozitare de viață personală, dezintegrare culturală, o falsă impresie de libertate și atotputernicie, procrastinare. Noile tehnologii creează “o lume intolerantă la frustrare, incapabilă de așteptare și lipsită de dinamica dorinței”. Apar tulburări generate de noile tehnologii precum: comportamentele obsesiv-compulsive, iar hiperconectivitatea este văzută ca o modalitate de a alunga temerile și angoasa, fiind de fapt o falsă soluție pentru neliniște și nevoia de siguranță și un mijloc neproductiv și dăunător, care oferă consumatorilor o viziune deformată asupra lumii. În mediul virtual apare o exteriorizare a persoanei prin comunicare și o sărăcire a vieții lăuntrice, o amplificare a emoțiilor și diminuare a sentimentului de afecțiune, hipercomunicare, hipsolicitare, hiperactivitate, hiperoboseală, burn-out și depresie. Internetul oferă de fapt captivitate, este un spațiu al unei libertăți iluzorii generator de diminuarea capacităților intelectuale și scăderea performanțelor școlare pe termen scurt, mediu și lung, o abrutizare generală în care imaginea devine mai importantă decât textul. Apare prezentă o diminuare a limbajului, o scădere a capacității de reflecție, o hiperaccesare a informațiilor care nu constituie nici știință, nici cunoaștere, lipsa capacității de concentrare și atenție, fragmentarea și destructurarea gândirii, modificarea structurii și funcționării creierului și o sărăcire a vieții spirituale (Larchet, 2018). Manfred Spitzer (2020) vorbește chiar de demența digitală, detaliind modul în care noile tehnologii ne tulbură mintea. Prof. Gavriluță relevă faptul că modelele prezentate de media „*produc lene mentală*”, recomandă confortul, „*promovează superficialitatea*” iar plăcutul presupune lene intelectuală, dispreț sau indiferență față de cultură, plictis și resemnare, absența minimeia decențe și cultivarea prostului gust” (Gavriluță, 2003, p.158). În joc este o reprezentare socială de tip hedonist a timpului liber. Doar unul dintre simțuri -cel al vederii- este deosebit de intens solicitat. În rest, televiziunea, mai ales prin programele de divertisment, provoacă activitatea intelectuală extrem de puțin, într-un mod aproape neglijabil”. Același autor precizează faptul că o serie de emisiuni „exaltă simțurile, datele primare, biologice, ale speciei umane. Cultivă prostul gust și chiar vulgaritatea” (Gavriluță, 2003, pp. 156-157). De aceea este

important consumul de cultură în rândul tinerilor (Netedu, 2015) și să cream în rândul noilor generații o rezistență prin cunoaștere în fața noilor riscuri și vulnerabilizări.

Efectul anonimatului online sau anonimatul perceput, reprezintă „echivalentul modern al invizibilității puterii supereroului” (Aiken, 2019, p. 13). Pe internet tinerii tind să se simtă în siguranță și datorită efectului de dezinhibare online (EDO) ei pot fi mai îndrăzneți dar cu o capacitate scăzută de judecată, aproape ca și cum ar fi beți. „Instinctele noastre care au fost perfecționate pentru lumea reală, eșuează în spațiul cibernetic” (Aiken, 2019, p. 16). Puține persoane conștientizează efectele nocive ale transparenței din mediul online, unde cu precădere copiii au o vulnerabilitate crescută în fața răufacătorilor, inclusiv a traficantilor de ființe umane, căroră, o dată cu pandemia Covid 19 și cu mutarea activității în mediul online le-a fost facilitată apropierea de fete vulnerabile, izolate, victime ale cyberbullyingului și cu alte vulnerabilități asociate, prin intermediul rețelelor de socializare și a altor platforme online. Amintim și de vulnerabilitatea pe care copiii din întreaga lume au avut-o în fața unor așa numite “jocuri” din mediul online, de tipul Balena albastră, Momo, Moneda rusească, malițioaselor provocări de pe rețelele de socializare, în urma cărora tineri și copii naivi își riscă viața pentru aprecieri.

În anul 2021, luna ianuarie, o fetiță de 10 ani, care căuta să joace jocul „Adevăr sau Provocare” pe TikTok a murit sufocată prin autoasfixiere în timp ce pune în practică o provocare de pe rețeaua de socializare, denumită *blackout challenge*, care consta în încercarea de a rezista fără oxigen o perioadă cât mai mare de timp. Cazul acestei fetițe este doar unul din numeroasele de acest fel. Atâta timp cât nu există reguli în mediul virtual, copiii rămân lipsiți de apărare, iar părinții copleșiți.

Există un sadism al agresorilor cibernetici (Palaghia 2021b) caracterizat prin: intimidare, hărțuire, umilire, dominare și control, bucuria de a percepe suferința altora, nivel scăzut de empatie, inhibare morală și o relativ nouă trăsătură a personalității malefice care formează „tetradă întunecată a personalității” (Robaina, 2022). Rămâne marcant modul în care Filipp Budeikin, un tânăr de 21 de ani, a creat în online o adevărată rețea de “curatori” pe care i-a format să identifice, racoleze, manipuleze și hărțuiască sistematic copiii în mediul virtual, și care au determinat sute de adolescenți curioși sau vulnerabili din cauza unor probleme personale, să se tortureze timp de 50 de zile, după care să își curme propria viață. Considerăm că este necesară alături de prevenire și mărirea pedepselor răuvoitorilor care profită de vulnerabilitatea copiilor în mediul virtual, un mai mare control al acestui spațiu, *crearea unei reziliențe cibernetice* (Palaghia, 2023d) și *o reactualizare a drepturilor copilului în această eră digitală* (Nistor, 2023).

Rolul asistentului social școlar în cazul anxietății, depresiei și tentativelor de suicid

În literatura de specialitate este relevat faptul că un număr mare de copii și adolescenți prezintă tulburare de personalitate evitantă, fobie socială și au abilități sociale mai reduse. Fobia școlară este în fapt, un efect al anxietății sociale. Practic, copiii refuză să meargă la școală din cauza fricii de evaluare. Copiii cu tulburări de anxietate suferă în tăcere, adulții neasigurându-le intervențiile terapeutice necesare la timp, întrucât văd problema anxietății ca fiind pur și simplu parte din felul de a fi al copilului. Practic, o mare parte din copiii care se confruntă cu această problemă nu primesc ajutor de specialitate în timp util (Holdevici, 2011b).

Factorii cauzali și de menținere a anxietății sunt genetici, temperamental, corelați cu stilul parental (s-a demonstrat că părinții adulților anxioși erau reci, cu tendința de a controla, sau hiperprotectivi, comparativ cu părinții adulților fără anxietate), cognitivi (sunt prezente gânduri legate de rezultate negative în sfera socială: „O să mă rănesc”, „Nu o să reușesc”, „Vor râde ceilalți de mine”, „Părinții mei vor muri”) sau de consecințe negative fizice. Una dintre principalele caracteristici ale

tulburărilor de anxietate o reprezintă comportamentul de evitare (evitarea contactului vizual, evitarea școlii etc.). Unele forme de anxietate, precum stresul post-traumatic, sunt determinate de evenimente de viață majore, caracterizate prin experiențe stresante, traumatice. Prin urmare, un părinte anxios poate să crească un copil cu vulnerabilitate pentru anxietate. Stresul și anxietatea au la bază o serie de factori precum: estimarea probabilității de a se întâmpla ceva rău, estimarea gravității, formarea capacității de a face față cu succes situației, estimarea sprijinului social disponibil; cu cât primii doi parametri sunt mai crescuți, cu atât anxietatea este mai mare (Vindel, 2022).

La copii (Clark, Back, 2012) vorbim de anxietate dacă este prezent un item dintre următoarele șase simptome: neliniștea sau sentimentul de stat ca pe ghimpi; copilul este rapid fatigabil; este prezentă dificultatea de concentrare sau vidul mintal; este prezentă iritabilitatea; apare tensiunea musculară; apare perturbarea de somn, caracterizată prin dificultatea în a adormi sau în a rămâne adormit sau somnul este neliniștit și nesatisfăcut. În lucrul cu persoana anxioasă, consilierul utilizează strategii cognitive de intervenție. Noile tendințe în Asistența Socială Școlară sunt reprezentate de intervenția bazată pe evidențe în tulburările anxioase și depresive (Levy et al., 2020), care pornesc de la abordarea restrânsă și focalizată a medicinei bazată pe dovezi, în care deciziile de tratament se bazează pe evaluări explicite ale dovezilor.

Incidența depresiei este ridicată în rândul adolescenților cu tentative de suicid. Predictorii pentru posibilitatea apariției unor episoade depresive sunt reprezentați de variabile de tip cognitiv precum: auto-aprecierile cu conținut negativ, pesimismul și lipsa strategiilor de adaptare la cerințele vieții. Eficiența în prevenirea și tratarea tulburărilor depresive la adolescenți o reprezintă utilizarea tehnicilor specifice terapiei cognitiv-comportamentale. Psihoterapia interpersonală (IPT) utilizată în depresii, reprezintă o terapie de scurtă durată. Depresia (Holdevici, 2011a) poate să reprezinte un simptom în cazul unor afecțiuni precum: schizofrenie, diabet, infecții virale sau afecțiuni ale glandei tiroide, sau să fie generată de tratamentul medicamentos, în cazul medicamentelor anti-psihotice sau anti-hipertensive. De asemenea, este un simptom în cazul persoanelor dependente de alcool și de droguri. Depresia poate fi explicată cu ajutorul teoriei atașamentului. Teoria lui Bowlby (1982) arată faptul că emoțiile umane intense sunt cauzate de formarea, ruperea sau reluarea unor legături afective interpersonale, de prietenie, de dragoste, căsătorie, divorț, doliu ș.a., iar ruperea relației afective dintre mamă și copil generează depresie la maturitate. Același autor propune o metodă terapeutică ce conduce beneficiarii către conștientizarea legăturii dintre tipurile de atașament timpuriu și soluții interpersonale actuale. Beneficiarii depresivi nu prea au prieteni și au un număr redus de interacțiuni agreabile cu alte persoane.

Specifice depresiei sunt două elemente definitorii: în primul rând faptul că starea beneficiarului este irascibilă sau capricioasă, în cea mai mare parte a timpului; iar apoi apare și persistă pierderea interesului pentru activități care erau plăcute în trecut (Gillbert, 2011). De asemenea, apar insomnie sau hipersomnie, oboseala sau lipsa energiei, sentimente de vină și inutilitate, dificultăți de concentrare, gânduri recurente despre moarte și tentative de suicid. Diagnosticul poate fi stabilit atunci când simptomele sunt de durată, prezintă frecvență și intensitate crescută și, nu în ultimul rând, afectează funcționalitatea persoanei. În contextul școlar, depresia la copii și adolescenți este strâns legată de presiunea academică, caracterizată prin așteptări nerealiste, pe care atât părinții cât și cadrele didactice le au. De asemenea, agresivitatea de tip bullying și cyberbullying predispune copilul să dezvolte simptome de depresie (Palaghia, 2019). Cercetările au arătat că fete frumoase și normoponderale au fost diagnosticate cu tulburări de alimentație care au apărut în urma utilizării rețelelor de socializare precum Facebook, Instagram, Snapchat (Marc Ruiz de Minteguia, 2022). Altă cauză ar putea fi legată îndeosebi la fete, de promovarea unor idealuri corporale sau obezitate

(Palaghia, 2022). La elevi pot apărea manifestări precum: lipsa interesului pentru discipline care înainte îi atrăgeau și implicare redusă în realizarea temelor pentru acasă, individuale sau de grup.

Organizația Mondială a Sănătății declară prevenirea sinuciderii ca pe un *imperativ global*, relevând faptul că fiecare sinucidere reprezintă o tragedie personală care ia prematur viața unei persoane, are o undă de șoc continuă și afectează enorm viețile familiilor, prietenilor și comunităților (<https://www.who.int>). Comportamentele suicidare includ sinuciderea, încercarea de sinucidere și autovătămările (Stan, 2021). Sintagmele utilizate în literatura de specialitate: “sinucidere”, “moarte prin sinucidere” și “sinucidere consumată”, fac referire la actul realizat de persoana în cauză are ca rezultat moartea, cu precizarea că trebuie să existe reale și demonstrate dovezi că ea singură a decis, fără să fie influențată sau amenințată de altă/alte persoane în actul de suprimare a propriei vieți (Baca-Garcia, Barrigon, Penuelas, 2022).

În perioada copilăriei și adolescenței, elevii își petrec cea mai mare parte din timp în școală, sau pregătindu-și lecțiile, școala fiind mediul în care se produce, în cea mai mare măsură, dezvoltarea cognitivă, emoțională și socială, precum și structurarea personalității lor. De aceea, este firesc ca majoritatea crizelor psihologice prin care trec copiii și adolescenții să se petreacă în școală, și să fie depistate de către cadrele didactice, psihologii și asistenții sociali școlari (Palaghia, 2023c).

La elevi, crizele pot fi generate de consumul de substanțe psihoactive, de anumite boli cronice, precum: cancerul, scleroza multiplă, diabetul, forme de dizabilitate precum: ADHD (Guerrero, 2022), autism (Pena, Esquisabel, 2022), utilizarea unui fotoliu rulant, sau boli extrem de grave, precum cea a lui *Nicholas James Vujicic*, născut cu Tetra-amelia, o afecțiune rară caracterizată prin absența membrilor superioare și inferioare. Cercetători precum Kelly, Dupper și Openshaw, dezvoltă și alte situații grave cu care se pot confrunta copiii și care pot fi legate de divorțul părinților, rămânerea fără loc de muncă a unuia dintre părinți, homelessness, bullyingul, abuzul fizic sau/ și sexual, sarcina la vârste fragede, doliul. Există mai multe *tipuri de reacții la situația de criză psihologică*, precum: suicidul, depresia, tulburările anxioase, mânia și agresivitatea.

Sinuciderea unui elev reprezintă o experiență traumatizantă pentru colegi, rude, personalul didactic și auxiliar al școlii (Palaghia, 2024). Asistentul social școlar are rolul de a veni în sprijinul copiilor și adulților rămași în viață, să facă față situației, să prevină contagiunea fenomenului suicidar, evitând valorizarea persoanei dispărute sau a actului suicidar. Tentativele de suicid la elevi nu au o frecvență prea mare, mai frecvente fiind ideile și ideile suicidare (Holdevici, 2011b). În lucrul cu această categorie de beneficiari, tehnica întrebărilor directe este cea mai indicată, printre factorii de risc numărându-se alte tentative de suicid în antecedente, precum și prezența în anturajul apropiat, a unor rude sau prieteni care au avut astfel de tentative. În fața prezenței riscului suicidar, Asistentul Social Școlar trebuie să aibă o intervenție directă, care să urmărească calmarea elevului, anunțarea adulților care sunt acasă și contactarea unui serviciu de urgență specializat în psihiatrie pediatrică. Sinuciderea reprezintă principala cauză a decesului în rândul persoanelor cu vârste cuprinse între 15 și 20 de ani. Există o probabilitate de două sau trei ori mai ridicată de a încerca să se sinucidă, în cazul tinerilor LGBTQI (date ce aparțin Departamentului American pentru sănătate și servicii sociale), fapt generat de reacția pe care societatea o are față de această categorie de beneficiari ai asistenței sociale (Miley et al., 2006). Asistentul Social Școlar trebuie să știe cum să răspundă eficient în cazurile de amenințare cu sinuciderea, iar primul pas îl reprezintă recunoașterea semnalelor. Uneori, beneficiarii care intenționează să se sinucidă trimit mesaje directe, alteori, mesajele sunt subtile, și este necesară o mai mare atenție pentru detectarea lor.

Este relevant în literatura de specialitate faptul că în timpul pandemiei Covid-19, dar și la ieșirea din aceasta a apărut o creștere a autovătămărilor și încercărilor de sinucidere în rândul adolescenților,

factorii principali fiind: izolarea socială și singurătatea. În toate cazurile de sinucidere elementele comune sunt: disperarea, ostilitatea, planificarea și impulsivitatea. Majoritatea persoanelor care au supraviețuit tentativelor suicidare au regretat actul după câteva ore de la comitere. Ideea conform căreia a vorbi despre sinucidere poate induce gânduri de sinucidere reprezintă un mit, întrucât realitatea este că a vorbi cu persoana aflată în risc de fapt diminuează probabilitatea realizării actului suicidar. Mesajele suicidare pot fi, de exemplu: „*Mă voi împușca, dacă mă lăsați singur*”, „*O viață fără iubire este o viață fără sens*”; mesaj comportamental direct, care se poate manifesta prin stocarea de medicamente, în cazul unei persoane care suferă de o boală cronică sau handicap grav sau mesaj comportamental indirect, care se poate remarca prin înstrăinarea unor obiecte dragi, insomnia, pierderea poftelor de mâncare (Miley et al., 2006). De asemenea, evenimente anterioare precum o serie de tentative sau chiar o tentativă a unei persoane apropiate, pot semnala un risc crescut de sinucidere. Tendințele suicidare ale preadolescenților pot fi legate de violența din comunitate (de exemplu, de violența din cartier), de abuzuri din trecut, de prezența gândurilor agresive împotriva celorlalți sau a propriei persoane, ambivalența parentală și disfuncționalitățile familiale, lipsa sprijinului social, precum și abuzuri psihice sau/ și sexuale din trecut. Indicatori ai prezenței gândurilor suicidare pot fi reprezentați și de schimbările bruște în privința poftelor de mâncare și a obiceiurilor legate de somn, îngrijire personală, consum crescut de alcool sau droguri, agitația sau letargia, eșecul școlar, comportamente care implică asumarea de riscuri.

Asistentul Social Școlar trebuie să cunoască faptul că o schimbare bruscă a stării de spirit a unei persoane deprimată poate să reflecte de fapt fermitatea deciziei luate, de suprimare a propriei vieți. În evaluarea riscului suicidar, trebuie realizată distincția între fapte și păreri ale beneficiarului, întrucât persoanele care vorbesc des despre sinucidere ar putea merge până la capăt și, după o tentativă nereușită, pot să încerce din nou. Profesionistul care intervine, trebuie să discute direct cu beneficiarii, întrucât discuțiile directe nu precipită comportamentul suicidar, ci dimpotrivă, îl pot preveni (Palaghia, 2023b). Este un mit ideea conform căreia persoanele care încearcă să se sinucidă, fie provin din familii bogate, fie au avut în familie membri care au făcut această alegere. Orice persoană, indiferent de statutul socio-economic, dacă este „prinsă într-o rețea de circumstanțe” s-ar putea lăsa învinsă de gândurile suicidare.

Prin adresarea de întrebări directe se oferă beneficiarului aflat în situație de risc suicidar posibilitatea de a discuta deschis despre gândurile sale, timp în care se evaluează seriozitatea amenințărilor beneficiarului, cel mai important factor fiind reprezentat de existența unui plan. Elemente importante ale evaluării sunt legate de metodă (Este o metodă relativ lentă?) de mijloace (Are persoana mijloacele necesare la dispoziție, prin care să își ducă planul la final?) și de plan (Există un plan specific?). Dacă există un plan detaliat, specific, iar metodele alese sunt la îndemână și letale, riscul de sinucidere este unul crescut (Palaghia, 2023e).

Asistentul social, prin implicarea imediată a sistemelor de sprijin, poate ruga membrii familiei și prietenii să însoțească în permanență beneficiarul, până sunt depășite gândurile auto-distructive. Practic, beneficiarul este pus „sub supraveghere”, nefiind lăsat singur, cu propriile sentimente de disperare și cu gândurile suicidare.

În activitatea complexă a asistentului social școlar, extrem de important rămâne lucrul cu familia. Părinții trebuie să fie alături de copii în orice situație, să îi determine să realizeze faptul că sinuciderea unei persoane reprezintă de fapt o „dramă fără de întoarcere” și să îi asigure de faptul că în orice împrejurare le vor rămâne alături și, cu excepția decesului, orice problemă are chiar mai multe soluții pe care le pot identifica împreună. Abordarea cognitiv-comportamentală face referire la intervenții ce au la bază premisa că tulburările psihologice sunt menținute de factori cognitivi. Albert

Ellis și Aron Back au pornit inițial de la idea centrală conform căreia menținerea stresului emoțional și a problemelor comportamentale reprezintă un rezultat al condițiilor dezadaptative, care includ credințele generale despre lume, sine, ceilalți, și despre viitor care generează gânduri specifice și automate, de cele mai multe ori negative. Strategiile specifice acestei abordări devin generatoare de schimbări care duc la diminuarea stresului și corectarea comportamentelor problematice (Holdevici, Crăciun, 2019). ABC-urile specifice abordării rațional emotive și comportamentale (Ellis, Tafrate, 2017) oferă beneficiarului o analiză mai eficientă a problemei gestionării furiei, identificând soluții. Sunt identificate aspectele raționale și iraționale ale furiei, precum și înțelegerile profunde legate de acestea. Sunt disputate ulterior aceste gânduri, iar beneficiarul este învățat să renunțe la agresivitate gândind altfel, simțind altfel și acționând altfel. Copilul este învățat să adopte noi strategii prin care să abandoneze furia prin schimbarea gândurilor și aplicarea de strategii suplimentare de reducere a furiei.

Elevii care suferă de tulburări de comportament prezintă un deficit al abilităților de rezolvare de probleme, care declanșează comportamente agresive în plan fizic și verbal. Intervenția trebuie să vizeze riscul imediat de producere a unei acțiuni agresive și asemeni cazului de risc suicidal, intervievarea directă rămâne cea mai bună strategie. Criteriile de diagnostic pentru tulburarea de conduită, conform DSM-5, vizează comportamentul agresiv față de oameni și animale, distrugerea proprietății, furtul sau fraudă, precum și violări serioase ale regulilor. Asistentul Social Școlar își poate centra intervenția în lucrul cu copiii și adolescenții agresivi pe managementul furiei, învățându-i pe aceștia activități care îi ajută să răspundă sănătos în situații tensionate (Luca, Pascaru, 2017).

O altă problemă pe care trebuie să o gestioneze din ce în ce mai mulți copii este reprezentată de divorțul părinților. În ultima perioadă, perspectiva tradițională potrivit căreia, în cazul elevilor care trebuie să se adapteze divorțului părinților (situație care generează efecte negative asupra copiilor), este înlocuită cu o perspectivă mai clară asupra fenomenului, conturată în termeni de vulnerabilitate și reziliență, care poate crea modalități de prevenție și intervenție adecvate (Visu-Petra et al, 2016). Elementele identificate în discursul copiilor cu privire la divorț, relevă:

1. *O lipsă a sensului, întrucât ei nu înțeleg motivele divorțului părinților;*
2. *Copilul adoptă o poziție inflexibilă, în care insistă ca părinții să rămână împreună;*
3. *Apare ca amestec de mânie și confuzie;*
4. *Pe parcursul consilierii, copilului îi este dificil să vorbească despre relația părinților și caută distractori (de exemplu, țipă, se joacă cu diferite obiecte care conduc discuția către alte direcții etc.);*
5. *Școala poate să fie văzută ca un spațiu sigur, care îi oferă copilului continuitate în momentele de schimbare.*

Asistentul social școlar – agent al prevenției și intervenției în situațiile de criză

Păstrarea unei stări psihice bune, echilibrate a elevilor, reprezintă o preocupare constantă a asistenților sociali școlari (Palaghia, 2016). Intervenția în situație de criză este reprezentată de orice demers informat și planificat, care urmărește aplicarea unor tehnici menite să ajute o persoană care se află într-o astfel de situație stresantă, dificilă, greu de gestionat. Intervenția poate fi considerată o consiliere de scurtă durată. Vorbim despre criză atunci când stresul și amenințarea sunt atât de mari, încât nu pot fi gestionate cu ajutorul metodelor uzuale de *rezolvare de probleme* (Holdevici, 2011a). Teoria intervenției în criză a fost concepută în baza unor studii realizate asupra unor comunități, grupuri și indivizi care au trecut prin catastrofe sau situații de maximă tensiune, precum inundații, cutremure, refugiați, persoane aflate în doliu etc (Șoitu, 2015). Atunci când se intervine într-o situație de criză, beneficiarii trebuie învățați să identifice alte modalități, diferite de cele utilizate în mod

obișnuit, pentru menținerea echilibrului (Alexiu, 2011). Astor, Benbenishty & Marachi (2003) au relevat că programele de prevenire a violenței școlare au trecut în plan secundar, față de intervenția în criză și consilierea individuală a elevilor. Specificul intervenției specialiștilor în situații de criză se centrează pe evenimente care pot marca viața unor elevi, precum: violența în familie, divorțul părinților, situații de bullying, maltratare, doliu, boală, dizabilitate, mame juvenile, elevi cu părinți rămași fără loc de muncă sau încarcerați, rămânerea fără locuință și altele. Intervenția în criză acordă o atenție în primul rând siguranței copiilor, focusându-se ulterior pe evaluarea reacțiilor afective, cognitive și comportamentale ale acestora în fața evenimentului care a produs criza. Se urmărește mai întâi rezolvarea reacțiilor emoționale puternice, după care se construiește, de la baza punctelor forte ale beneficiarului. Același autor susține că practica centrată pe sarcini reprezintă un „sprijin important” în intervențiile în situații de criză. Sunt utile intervențiile scurte, programele de intervenție structurată, planificată și direcționată (Payne, 2011).

Intervenția în criză reprezintă o preocupare permanentă a specialiștilor din domeniul științelor socio-umane. Termenul face referire la un eveniment potențial traumatizant, care depășește capacitatea normală de *coping* a indivizilor, și care este extrem de negativ, incontrollabil și imprevizibil (Smallwood, Williams, Monahan, 2016). Criza are o durată incertă, care va trece, iar problemele normale ale vieții vor reveni, la un moment dat, dar ea va afecta, în mod cert, calitatea vieții oamenilor. Este definită ca fiind o ruptură violentă a procesului evolutiv, a cărei direcție se vede dintr-o dată mascată, modificată sau inversată, marcând o discontinuitate profundă; noțiunea înglobând și impresiile trăite de persoana care nu reușește să depășească un conflict (Bloch et al., 2006). Se caracterizează prin perturbarea echilibrului, în care soluțiile pe care le posedă elevul sau familia, în mod obișnuit pentru rezolvarea de probleme, ajung să nu fie suficiente și eficiente în anumite situații.

Atunci când asistenții sociali intervin într-o situație de criză, intră în viața unei persoane, a unei familii sau a unui grup, pentru a reduce impactul stresului care a provocat-o, cu scopul de a ajuta la mobilizarea resurselor copiilor direct afectați, dar și a celor situați în imediata apropiere (Palaghia, 2021a). Obiectivul asistenților sociali care intervin în astfel de situații, are un dublu impact: acela de a reduce factorii stresanți și acela de a folosi situația celor aflați în criză, pentru a-i ajuta să își rezolve problemele actuale și să controleze posibile probleme similare care pot apărea în viitor, utilizând mecanismele de coping însușite (Alexiu, 2011). Activitatea asistentului social școlar necesită flexibilitate, întrucât el este adesea solicitat să intervină în situații care sunt rezultatul unei crize sau traume. Actele violente din școală și comunitate pot cauza traume la copii și adolescenți. Martorii violenței în familie pot avea traume similare cu cele generate de abuzul fizic direct; pot apărea problemele comportamentale, cognitive, sociale, precum: agresivitatea față de colegi, față de membrii familiei, vandalismul, impulsivitatea, hiperactivitatea, probleme legate de somn, depresia, cruzimea față de animale, tantrumul, sarcini la minore, delinvența.

Este indicat ca Asistentul Social Școlar să realizeze o relație terapeutică cu elevii care sunt victime ale neglijării și violenței familiale, *școala reprezentând spațiul în care copiii nu trebuie să se simtă rușinați sau amenințați, ci locul în care ei trebuie să se simtă sprijiniți și în siguranță* (Openshaw, 2008, pp. 178-179). Asistenții sociali oferă beneficiarilor, sprijin pentru a-și reface forțele, a-și recâștiga încrederea în sine, a elabora comportamente adaptative, care sunt vitale pentru a-și recupera un nivel funcțional egal, sau chiar mai înalt decât cel care a precedat criza. Beneficiarul are astfel posibilitatea de a-și însuși noi mecanisme de acțiune în viața socială, care vor contribui la dezvoltarea sa personală (Șoitu, 2011). Prin urmare, situația de criză poate fi transformată într-un prilej de creștere, de dezvoltare, pentru beneficiarii asistenței sociale (Roth, Rebeleanu, 2011).

Una dintre cele mai importante activități ale asistentului social școlar este aceea de a oferi sprijin mai multor elevi în același timp. El poate realiza consiliere individuală și de grup, în cea de-a doua situație fiind necesară planificarea din timp, setarea mărimii grupului și a limitei de timp. Se întâmplă

să organizeze cu succes un grup, fără să aibă prea mult timp pentru planificare și organizarea membrilor sau realizarea unui curriculum. Uneori, asistentul social școlar este solicitat să realizeze consiliere de grup în situații prestabilite sau pentru o clasă întreagă și, întrucât nu cunoaște colectivul de elevi, este înțelept să roage cadrul didactic să rămână în încăpere și să asiste (Openshaw, 2008). Este important faptul că „profesia de asistent social promovează schimbarea socială, rezolvarea problemelor în relațiile umane, abilitarea și eliberarea oamenilor pentru a le spori bunăstarea. Utilizând teorii ale comportamentului uman și ale sistemelor sociale, asistența socială intervine în punctele în care oamenii interacționează cu mediul lor” (Șoitu, 2012, p. 44).

Consilierea de scurtă durată, limitată în timp, și-a câștigat un loc important în “domeniul tratamentelor psihologice” în ultimele decenii (Holdevici, 2011a). Consilierea de grup de scurtă durată s-a transformat cu repeziciune într-un format de terapie important și larg utilizat, planurile din sistemul de sănătate și OMS tinzând fără încetare către forme de intervenție mai scurte, mai puțin costisitoare și mai eficiente. Sunt favorizate grupurile structurate și omogene ca problematică (Irimescu, 2024). Un grup care se confruntă cu o criză acută de viață, precum divorțul părinților sau doliul, poate beneficia de o durată cuprinsă între optsprezece și douăzeci și patru de ședințe de consiliere. Dacă în consilierea de scurtă durată se urmărește modificarea problemelor persistente de caracter, Asistentul Social Școlar poate interveni în șaiszeci sau șaptezeci de ședințe. Membrii cu o tulburare mai mică necesită mai puține ore de consiliere, pentru a atinge îmbunătățiri semnificative, întrucât revenirea moralului poate să apară repede și, de aceea sunt suficiente opt sau mai puține ședințe, pentru a readuce beneficiarii la nivelul anterior crizei. De asemenea, cu cât este mai mare deteriorarea încrederii și cu cât mai timpuriu s-a suferit o pierdere sau o traumă, cu atât crește probabilitatea ca o consiliere de scurtă durată să devină insuficientă (Yalom, Leszcz, 2013). În consilierea de grup acordată elevilor, este necesar ca aceștia să fie de aceeași vârstă, ori de câte ori este posibil, iar grupul nu trebuie să fie mai mare de zece elevi, pentru a ne asigura de faptul că fiecare dintre ei are parte de timpul necesar pentru a vorbi și a-și exprima sentimentele. Când asistentul social școlar lucrează cu situații de criză și traumă, trebuie să acorde elevilor posibilitatea de a-și spune poveștile în mod repetat, pentru a se adapta în timp la evenimentele traumatiche; de asemenea, sentimentele lor, generate de aceste evenimente, își vor pierde în timp din intensitate, iar faptul că ascultă poveștile altor colegi îi ajută să își accepte mai ușor propriile sentimente. Cele mai multe grupuri de criză, este cel mai probabil să fie necesar să se întâlnească o dată, sau de două ori (Openshaw, 2008).

Literatura de specialitate reflectă o utilizare frecventă a Abordării Practicii Bazate pe Evidențe, accentul fiind pus pe modul în care practicianul trebuie să acționeze, dar și pe ce nu trebuie să facă (Drisko, Grady, 2019). Trebuie să existe o acuratețe a evidențelor, o claritate și o utilitate a lor, cât și o foarte bună colaborare între cercetători și practicieni, pentru a se implementa cea mai bună metodă de intervenție și a se ajunge la cele mai bune rezultate posibile.

Asociația Națională a Psihologilor Școlari din Statele Unite ale Americii (<https://www.nasponline.org>) a realizat Programa școlară PREPaRE. Acesta este „primul program educațional validat științific, destinat intervenției în situațiile de criză”. Relevant este de asemenea, și faptul că „unul din principiile fundamentale ale Modelului PREPaRE constă în faptul că școlile joacă un rol esențial în prevenirea crizei” (Mennuti, Christner, Freeman, 2016, p. 556). Programa insistă asupra faptului că tinerii devin extrem de vulnerabili și pot fi afectați sub aspectul dezvoltării cognitive, emoționale și comportamentale, după ce au fost expuși la o situație de criză. Practicienii în sănătate mintală care lucrează în școli și care au fost pregătiți în Programa PREPaRE, pot interveni eficient și atenua impactul negativ al expunerii copiilor la situații de criză. O prezentare succintă a Programului Educațional PREPaRE, ar fi: P = Prevenție și pregătire pentru traume psihologice; R = Reafirmarea stării de sănătate fizică și consolidarea percepțiilor privind siguranța și securitatea; E = Evaluarea riscului de traume psihologice; P = Punerea la dispoziție a intervenției și R = Răspuns la

nevoile psihologice; E = Examinarea eficacității măsurilor de prevenție a crizei și de intervenție în situații de criză (Brock, Sandoval, Lewis, 2001).

De asemenea, School Social Work Association of America (www.sswaa.org) este o asociație națională care pune la dispoziție permanent asistenților sociali școlari din SUA modele de practică bazată pe evidențe, inclusiv pentru intervenția în criză (www.nea.org).

Concluzii

Atât în mediul școlar, cât și în cel familial, asistentul social trebuie să vizeze eliminarea factorilor de risc, aspect care reprezintă un demers mult mai eficient în promovarea rezilienței decât implementarea unui program, întrucât problemele de sănătate mintală a tinerilor sunt destul de răspândite. Se întrevide în fapt necesitatea de a preda copiilor acele deprinderi care să îi ajute să se dezvolte armonios. La baza acestor demersuri trebuie să fie toate noțiunile cuprinse în acest articol, dar și ceea ce am numit *Fereastra rezilienței și autoîmputernicirii*, un instrument de lucru practic și eficient pentru formarea rezilienței la elevi:

FEREAȘTRA REZILIENȚEI ȘI AUTOÎMPUTERNICIRII	
ELEVUL MAI PUȚIN PUTERNIC este: - Rezistent la schimbare; - Neasertiv sau agresiv; - Reactiv, cu rezerve față de acțiune; - Îi învinovățește pe alții; - Orientat spre alții/ ceilalți; - Nu recunoaște sentimentele sau eșuează în încercarea de a le recunoaște; - Este doborât de greșeli; - Evită; - Este orientat spre trecut și/ sau viitor; - Nerealist; - Gândește în termeni absoluți; - Vede lucrurile în alb sau negru; - Își menține obligațiile; - Nu se place pe sine; - Neagă valoarea celorlalți; - Este egoist, orientat spre sine înrăutățește viețile altora; <i>Se focalizează pe câte un domeniu al vieții, în dauna celorlalte.</i>	ELEVUL MAI PUTERNIC este: - Deschis la schimbare; - Asertiv; - Proactiv, îndreptat spre acțiune; - Își asumă vina; - Orientat spre sine; - Apelează la sentimente, le utilizează; - Învăță din greșeli; - Se confruntă; - Trăiește mai mult în prezent; - Realist; - Gândește în termeni relativi; - Caută și vede alternative; - Se angajează să facă lucruri noi; - Se place pe sine; - Îi valorizează pe ceilalți; - Altruist, are în vedere nevoile altora; - Interesat de ceea ce se întâmplă în lume, îmbunătățește viețile altora; <i>Are Stilul de viață echilibrat.</i>
NE PUTEM DIMINUA PUTEREA DACĂ: - Decidem că nu se poate face ceva/ nu putem face ceva fără să identificăm de ce și eventualele alternative; - Privim lucrurile doar din interior, strâns legate de tradiții; - Nu ne dezvoltăm suficiente abilități/ competențe, trebuind să ne bazăm pe alții; - Credem că nu putem schimba nimic în ce ne privește sau situația în care ne aflăm; <i>Încercăm să facem prea multe lucruri, astfel încât nu vom mai fi focalizați pe ceva.</i>	NE SPORIM PUTEREA ATUNCI CÂND: - Suntem clari cu privire la ceea ce vrem să ajungem și cum; - Sunt multe puncte comune între modul în care ne vedem noi și modul în care văd ceilalți; - Suntem deschiși la schimbare; - Ne dezvoltăm abilități, competențe, astfel încât să facem față schimbării; - Sesizăm diferența dintre ceea ce este și ceea ce credem noi că este, acționând adecvat; <i>Ne focalizăm pe scopuri și obiective realiste.</i>

Sursa: Șoitu D. (2012). Caracteristici care ajută o persoană să fie mai puternică sau mai puțin puternică și Modalități de sporire/ diminuare a puterii, în *Formarea viitorilor asistenți sociali pentru activitatea de consiliere*, Dumitrașcu H. (coordonator) *Consilierea în Asistența Socială, Iași: Polirom, 43-64.*

În domeniul asistenței sociale școlare bazată pe evidențe poate fi aplicat Modelul beneficiarului expert (Sandu, Unguru, Frunză, 2020), în care elevul devine elementul central al managementului autoîngrijirii, fiind încurajat să devină persoana cu cea mai bună expertiză asupra propriei condiții sociale, de sănătate, de a fi agent moral, împuternicit și autonom, capabil să implementeze strategii de autodezvoltare realmente eficiente, pentru a atinge nivelul maxim de funcționalitate socială.

Bibliografie

1. Aiken, M. (2019). *The Cyber Effect. Psihologia comportamentului uman în mediul online*, București: Editura Niculescu.
2. Alexiu, T.M. (2011). Teorii și aplicații în asistența socială, în Neamțu G. (coord.), *Tratat de Asistență Socială*, Iași: Editura Polirom.
3. American Psychiatric Association (2016). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders fifth edition DSM-5*, New School Library.
4. Astor, R., Benbenishty R., Marachi, R. (2003). Violence in schools. In P. Allen -Mears (Ed.) *Social work services in schools*, New York: Allyin & Bacon.
5. Baca-Garcia E., Barrigon, M.L., Penuelas, I. (2022). *Sinuciderea, această mare necunoscută*, București: Litera.
6. Bloch H. et al. (2006). *Marele dicționar de psihologie Larousse*, București: Editura Trei.
7. Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*, New York: Basic Books.
8. Briffault, X. (2010). *Fabrica de depresie*, București: Meteor Publishing.
9. Brock, S.E., Sandoval, J., & Lewis, S. (2001). *Preparing for Crises in the Schools: A Manual for Building School Crisis Response Teams* (2nd ed). New York: Wiley
10. Buzducea, D. (2010). *Asistența socială a grupurilor de risc*, Iași: Editura Polirom.
11. Clark, D. A., Beck, A. T. (2012). *Terapia cognitivă a tulburărilor de anxietate. Știința și practică*, Vol I și Vol II, Cluj Napoca: ASCR.
12. Drisko, J., Grady, M. (2019). *Evidence-Based Practice in Clinical Social Work*, Springer.
13. Dumitrașcu, H. (2012). *Consilierea în asistența socială*, București: Editura Polirom.
14. Dupper, D. (2002). *School social work: skills and intervention for effective practice*, John Wiley & Sons.
15. Ellis, A., Tafrate R. C. (2017). *Cum să îți controlezi furia înainte de a te controla ea pe tine*, București, Editura Trei.
16. Feder, D.J. (2024). *Reziliența. Cum depășește mintea adversitățile*, Litera, București.
17. Gavriluță, N. (2003). *Fractalii și timpul social*, Cluj Napoca: Editura Dacia.
18. Gavriluță C. (2023). Emisiunea Accent regional, TVR Iași, din data de 5 octombrie 2023, regăsită online: <https://www.youtube.com>.
19. Gillbert, P. (2011). *Depresia: psihoterapie și consiliere*, Iași: Polirom.
20. Gongora, J. N. (2022). *Traume și crize în masa*. București: Litera.
21. Holdevici, I. (2011a). *Psihoterapii de scurtă durată*, București: Editura Trei.
22. Holdevici, I. (2011b). *Tratat de psihoterapie cognitiv-comportamentală*, București: Editura Trei.
23. Holdevici, I. Crăciun, B. (2019). *Orientări contemporane în psihoterapie și consiliere psihologică*. București: Editura Trei.
24. Irimescu, G. (2016). A new image of violence against children – bullying type behavior. *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (serie nouă). Sociologie și Asistență Socială*, IX (1), 5-20.
25. Irimescu, G. (2024). *Grupul în practica asistenței sociale. Elemente introductive*. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
26. Irimescu, G., Lupu, A.L. (2016). *Home alone. Study made in Iași area on children separated from one or both parents*, Iași: Asociația Alternative sociale, regăsit online: www.alternativesociale.ro
27. Kelly, M. (2008). *The Domains and Demands of School Social Work Practice. A Guide to Working Effectively with Students, Families, and Schools*, Oxford University Press.
28. Larchet, J-C. (2018). *Captivi în internet*, București: Editura Sophia.
29. Levy, A. R., Ablon, J. S., Kachele, H. (2020). *Psihoterapia psihodinamică. Practica bazată pe dovezi empirice*. București: Editura Trei.
30. Luca, C., Pascaru, G. (2017). *Managementul furiei pentru (pre)adolescenți. Program psihoeducativ de grup*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
31. Masten, A.S. (2001). *Ordinary magic: Resilience processes in development*. *American Psychologist*, 56, 227-238.
32. Mennuti, R. B., Christner, R. W., Freeman A. (2016). *Intervenții cognitiv – comportamentale în educație*, Cluj-Napoca: Asociația de științe cognitive din România.
33. Muntean A., Munteanu A. (2011). *Violență, traumă, reziliență*, Iași: Editura Polirom.

34. Nelson, R.B., Schnorr, D., Powell S., Huebner, S. (2016). Creșterea rezilienței psihologice în școli, în Mennuti, R. B., Christner, R. W., Freeman A. (2016). *Intervenții cognitive – comportamentale în educație*, Cluj-Napoca: Asociația de științe cognitive din România.
35. Netedu, A. (2015). Observații privind cercetările asupra practicilor de consum cultural, Psihologie socială, nr. 35 (I)/2015, pp. 151-154.
36. Nistor, G. (2023). The Need to Adapt Children's Rights to the Digital Age, *Revista de Asistență Socială*, Numărul 1, 59-69.
37. Openshaw L. (2008). *Social Work in Schools. Principles and practice*, Guilford Press, New York.
38. Palaghia C. (2016). *Dimensiuni ale devianței școlare. De la identificare la prevenție*, București: Editura Pro Universitaria.
39. Palaghia, C. (2019). The dynamic of the aggressor-victim relationship specific to the school bullying and cyberbullying phenomenon, in *Social Research Reports* 11(2) 37-48.
40. Palaghia C. (2021a). Identities and crises. The school social worker, a professional of social intervention. În *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
41. Palaghia C. (2021b). From bullying to cyberbullying in the context of online education. în *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
42. Palaghia C. (2022). *Obezitatea, între dependență, bullying și sinucidere lentă* în vol. *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere* (coord. Rusu M., Doncean M., Cuciureanu S.), vol. XLIII, Iași: Editura Performantica.
43. Palaghia, C. (2023a). Intervenții în situațiile de criză din cadrul școlii și practica bazată pe date edificatoare, *Revista de Asistență Socială*, Numărul 3, 95-111.
44. Palaghia, C. (2023b). The role of the school social worker in preventing crisis situations in pre-university education Institutes, *Revista Universitară de Sociologie*, 93.
45. Palaghia, C. (2023c). Evidence-based school social work and increasing psychosocial resilience in pupils. În *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
46. Palaghia, C. (2023d). The risks to which children are exposed in the virtual environment, *Revista Universitară de Sociologie*.
47. Palaghia, C. (2023e). Eating disorders and obesity in children and teenagers from the perspective of evidence-based school social work, *Revista Universitară de Sociologie*, vol. 19, nr. 2, 149-156.
48. Palaghia, C. (2024). *Asistența socială școlară bazată pe evidențe*, Editura Pro Universitaria, București.
49. Payne, M. (2011). *Teoria modernă a asistenței sociale*, Iași, Editura Polirom.
50. Pânișoară G., Sălăvăstru, D., Mitrofan L. (2016). *Copilaria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării*, Polirom, Iași.
51. Pânișoară, G., Chirca, R. (2019). Bullying și cyberbullying, în Enea V. (coord.) *Intervenții psihologice în școală*, Iași, Editura Polirom.
52. Pânișoară G. (2022). *Parenting de la A la Z*, Polirom, Iași.
53. Pânișoară G. (2024). *Reziliența. Calea spre success și echilibru pentru copii și părinții lor*, București, Editura Polirom.
54. Pena, J. R. A., Esquisabel, I.A. (2022). *Autismul*. București, Editura Litera.
55. Rădoi, M. (2015). *Devianța socială la tineri. Dependența de substanțe*, Iași, Institutul European.
56. Robaina N.F. (2022). *Cyberpsihologia*, București, Editura Litera.
57. Roth, M., Rebeleanu, A. (2011). Modelele teoretice în asistența socială, în Neamțu G. (coord.), *Tratat de Asistență Socială*, Iași, Editura Polirom.
58. Ruiz de Minteguia, M. (2022). *Comportamentul alimentar, dincolo de corp și mâncare*, București, Litera.
59. Salanova, M. (2022). *Reziliența. Cum mă ridic după ce am cazut?* Litera, București.
60. Sandu A., Unguru E, Frunză A. (2021). *Asistența Socială bazată pe evidențe*, București, Editura Tritonic.
61. Sandu, M. (2008). Domestic violence, a risk factor in juvenile delinquency. *Revista de cercetare și intervenție socială*, Iași, Editura Lumen.
62. Sandu, M. (2016). *Efectele secularizării asupra relației părinți-copii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
63. Sandu, M. (2017a). Protecția umană prin control social. Bazele sau fundamentele asistenței sociale moderne. In Gavriluță C. (coord.), *Sociologia la Alma Mater Iassiensis*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

64. Sandu, M. (2017b). *Reacția socială împotriva criminalității*, București, Prouniversitaria.
65. Smallwood, D.L., Williams, B.B., Mohanon, L.W. (2016). Abordări cognitive comportamentale față de situațiile de criză din cadrul școlii, în Mennuti R. B., Christner R. W., Freeman A. (2016). *Intervenții cognitive – comportamentale în educație*, Cluj-Napoca, Asociația de științe cognitive din România.
66. Spitzer, M. (2020). *Demența digitală: cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, București, Humanitas.
67. Stan, D. (2021). Current suicidal situation within the Romanian area, în *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași*, Iași: Ed. Universității, „Alexandru Ioan Cuza”, vol. 14, No 1.
68. Șoitu, D. (2011). Consilierea între profesie și serviciu social, în Neamțu G. (coord.), *Tratat de Asistență Socială*, Iași, Editura Polirom.
69. Șoitu D. (2012). Formarea viitorilor asistenți sociali pentru activitatea de consiliere, în Dumitrașcu H. (coordonator). *Consilierea în Asistența Socială*, Iași, Polirom, 43-64.
70. Șoitu D. (2015). Resilience and vulnerability: competing social paradigms? În *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, TOM VIII, Nr.1. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
71. Urta, J. (2022). Adolescența, vârsta marilor schimbări, București, Litera.
72. Vindel, A.G. (2022). *Stresul și anxietatea. Cum vindecăm tulburările emoționale*, București, Litera.
73. Visu-Petra, G., Buta M., Visu-Petra, L. (2016). *Psihologia copilului în context judiciar*, Cluj Napoca, ASCR.
74. Vraști R. (2012). *Ghid practic pentru intervenția în criză*, www.vrasti.org
75. Vujicic N. (2014). *Stand strong: You can overcome Bullying and Other Stuff That Keeps You Down*, WaterBrook Press.
76. Yalom, Leszcz (2013). *Tratat de psihoterapie de grup. Teorie și practică*, București, Editura Trei.
77. Weaver, A., Flannelly, L., Preston, J. (2003). *Counseling Survivors of Traumatic Events*, Abingdon Press.
78. ***School Social Work Practice Model; Youth Suicide Prevention in Schools: <https://www.sswaa.org>
79. ***National Association of School Psychologist: <https://www.nasponline.org>.
80. ***NEA'S School Crisis Guide, regăsit online: National Education Association (NEA): <https://www.wwww.nea.org>.
81. ****The Mental Health Programs, Crisis Intervention Program*, Stratford, Ontario, Canada: <https://www.wwww.vrasti.org>.
82. ***World Health Organization: <https://www.who.int>.

Capitolul 18 – COPII ȘI ADOLESCENȚII, VICTIME ALE TRAFICULUI DE FIINȚE UMANE

Chapter 18 – CHILDREN AND ADOLESCENTS, VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

Carmen PALAGHIA¹

Abstract

Human trafficking represents the most well-known and still current form of modern slavery. Minors are an attractive group for recruiters because they are more easily manipulated, cannot assess risks, and can be more easily lured into the traffickers' traps. Exploiters typically take advantage of their lack of experience and, through false promises, manage to draw them into dangerous situations. Modern technology has amplified this vulnerability, providing traffickers with easier ways to recruit through social networks and other online platforms. According to recent data from the National Agency against Human Trafficking, the „loverboy” method and approaching victims through the internet are increasingly being used as techniques and tools for initial contact and subsequent manipulation of future victims. The purpose of this article is to highlight the severity of the traumatic consequences of trafficking on surviving victims and the interventions of the social worker. The social worker, whose main goal is the psychosocial assistance and rehabilitation of the victim, must be aware of all aspects of the problem, from the risks of re-trafficking and the application of effective prevention methods, to managing reactions to the psychological crisis, such as anxiety disorders, anger, aggression, depression, and suicide attempts. As the primary agent of social intervention, the social worker must efficiently and swiftly coordinate the multidisciplinary team, maintain permanent and direct contact with victims, ensuring their safety, comfort, and well-being. They also mediate the connection between victims and their key support figures, make immediate and rapid decisions in crisis situations, and continuously monitor and update the needs of survivors of such traumatic events.

Keywords: human trafficking victims, social assistance, case management, crisis intervention

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Traficul de arme, droguri și ființe umane reprezintă cele mai complexe și bine organizate activități criminale care încalcă unele dintre cele mai importante drepturi umane, printre care dreptul la viață, securitate și libertate (Stan, 2019). Traficul de persoane reprezintă „recrutarea, transportul, transferul, adăpostirea sau reținerea de persoane cu forța, prin fraudă sau înșelăciune, cu scopul de a le exploata pentru profit” (Legea 678 din 2001 privind prevenirea și combaterea traficului de persoane).

Conform Eurostat, în fiecare an, în Uniunea Europeană sunt înregistrate peste 7.000 de victime ale traficului de persoane, însă cifra reală este probabil mult mai mare, deoarece multe victime rămân nedeclarate, iar la nivel european, majoritatea victimelor sunt femei și fete, dar numărul bărbaților este în creștere, în special în ceea ce privește munca forțată (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

Conform Națiunilor Unite, inegalitățile din interiorul țărilor și dintre țări diferite, politicile de migrație tot mai restrictive, cererea în creștere de forță de muncă ieftină se numără printre cauzele de bază, iar sărăcia, violența și discriminarea fac victimele mai vulnerabile la trafic (<https://www.un.org>).

¹ Lect.univ.dr. Departamentul de Sociologie, Asistență Socială și Resurse Umane din cadrul Facultății de Filosofie și Științe Social – Politice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. carmenpalaghia@yahoo.com

Vulnerabilitatea copiilor în traficul de ființe umane

Traficul de persoane nu este un fenomen recent dar rămâne în continuare unul dintre cele mai grave forme de manifestare a infracționalității, cu care societatea actuală se confruntă și ale cărei dimensiuni reale rămân necunoscute încă, din cauza obscurității fenomenului, care rămâne mascat sub forma unor activități aparent legale. Factorii determinanți au rămas în mare parte aceiași, însă, pe fondul noilor tendințe sociale și geopolitice, au apărut cauze noi. Noi sunt și formele de recrutare, pe care agresorii, o dată cu pandemia Covid 19 și cu mutarea activității în mediul online și le-au adaptat rapid mediului cibernetic, profitând de faptul că tehnologia modernă a amplificat cu precădere vulnerabilitatea copiilor; le-a fost facilitată astfel apropierea de fete vulnerabile, izolate, victime ale cyberbullyingului și cu alte vulnerabilități asociate, prin intermediul rețelelor de socializare și a altor platforme online (Palaghia, 2023a).

Vulnerabilitatea fetelor în fața fenomenului traficului de persoane diferă de cea a adulților printr-un set de caracteristici speciale: îndeosebi fetele sub 10 ani sunt căutate de infractori, întrucât sunt dependente de un adult de care se atașează emoțional (Palaghia, 2013b). În anul 2020, 255 de minori au fost victime ale traficului de persoane, 81% dintre aceștia fiind de gen feminin, iar media vârstei în rândul minorilor exploatați a fost de 14 ani. Copiii victime ale traficului de ființe umane sunt prezenți în cea mai mare parte la grupa de vârstă 12-17 ani, cei de 17 ani având cea mai ridicată frecvență, iar majoritatea minorilor identificați, indiferent de gen, au fost exploatați sexual, fetele fiind exploatate prin obligarea la practicarea prostituției în locuințe private sau hoteluri ori pe stradă, în timp ce băieții au fost exploatați pentru pornografie infantilă și/sau pe internet. În 2021, un număr total de 282 de copii sub 18 ani au fost identificați în sistemul românesc anti-trafic ca victime ale traficului de minori. Cele mai multe victime minore au fost exploatate pe teritoriul României, prin diferite forme de exploatare sexuală, inclusiv obligarea la producerea de imagini și conținut cu caracter sexual explicit (Tamaș et al., 2022). Dintre aceștia, 230 de minori au fost exploatați sexual în 2021, iar cel puțin 105 au fost obligați la reprezentări pornografice (www.anitp.gov.ro). “Dimensiunea crescută a minorilor din totalul populației de victime poate fi explicată și prin creșterea interesului infracțional al exploatării în mediul online și prin obligarea acestora la producerea de conținut (foto-video) și diseminarea conținutului în mediul online” (Tamaș et al., 2022, p. 13).

Cei mai mulți minori identificați au vârstele cuprinse între 12 și 17 ani (89%) iar cele mai multe victime minore sunt fete, ponderea acestora ajungând la 90 % dintre minorii înregistrați ca victime ale traficului de persoane, iar 63% dintre minorii exploatați în anul 2021 au provenit din mediul rural în special din județe precum Bacău (24 de victime), Mureș (22 de victime), Dolj (18 victime), Brașov (18 victime), București (17 victime), Constanța (15 victime), Caraș-Severin (14 victime), Sibiu (13 victime), Galați (11 victime) și Alba (10 victime). Traficul intern a fost principala destinație a traficului de minori în anul 2021, copiii fiind transferați dintr-un oraș în altul de către traficanți în special în situațiile de exploatare prin obligarea la cerșetorie sau la muncă ori exploatarea având loc în interiorul aceluiași oraș de proveniență. În unele situații minorii au fost manipulați, șantajați și exploatați prin intermediul mijloacelor tehnologice fără a fi nevoie de deplasarea acestora din locuința de rezidență, iar ponderea victimelor de sex feminin din totalul populației victimelor înregistrate în anul 2021 a ajuns la 88% (444 victime).

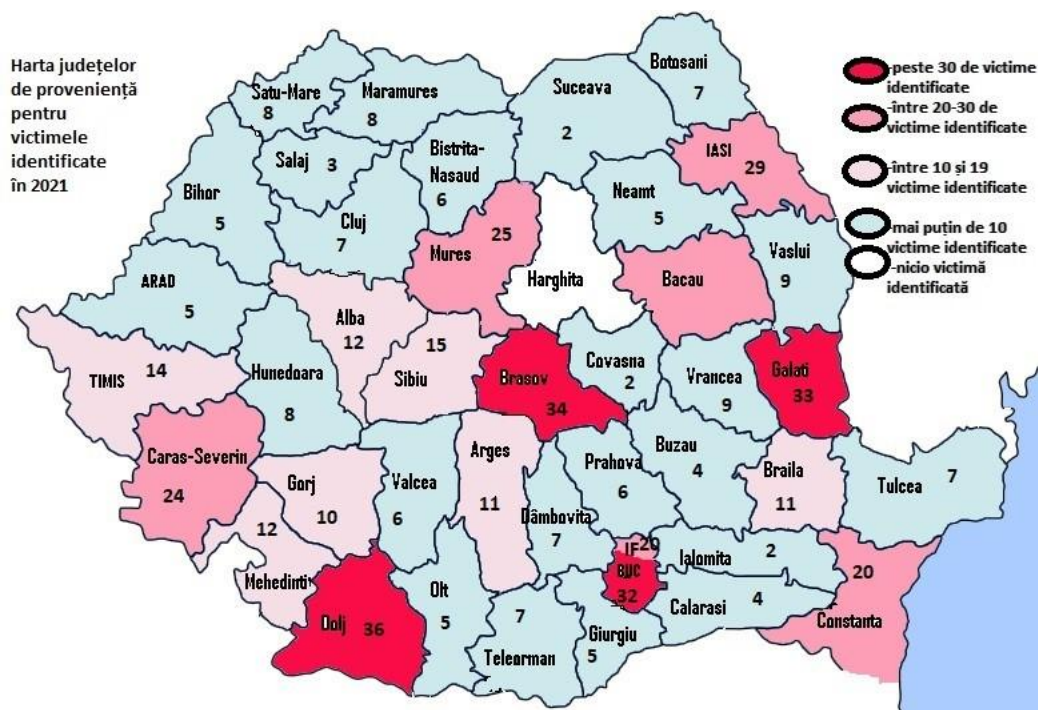

Fig.1. Distribuția victimelor identificate pe județe în 2021

Sursa: <http://www.anitp.mai.gov.ro/>

Ponderea este cu atât mai îngrijorătoare cu cât mai mult de jumătate sunt sub 18 ani, iar în rândul victimelor de sex feminin predomină obligarea la practicarea prostituției (82%) sau la producerea și/sau distribuirea de materiale / conținut cu caracter sexual explicit (Tamaș et al., 2022).

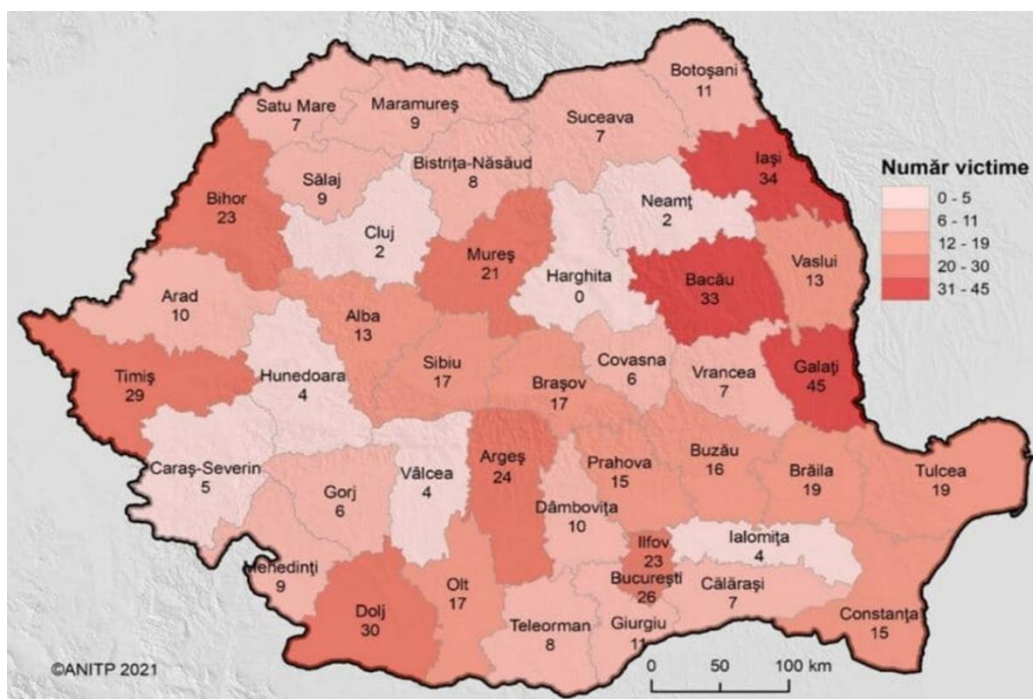

Fig.2. Distribuția numărului de victime pe județe în 2021

Sursa: <http://www.anitp.mai.gov.ro/>

Conform Agenției Naționale împotriva Traficului de Persoane, în anul 2020 și 2021 au existat măsuri specifice de distanțare și măsuri de prevenire a răspândirii virusului SARS-COV-2, care ori nu au mai fost atât de restrictive ori au reușit să intre în normalul de acceptare socială, întrucât în anul 2021, deși au existat anumite restricții mai degrabă punctuale, bazate pe focare, activitatea instituțiilor și organizațiilor non-guvernamentale din domeniu s-a desfășurat în parametri normali, existând numai în anumite momente, fracțiuni de resursă umană, din cauza incidenței cazurilor. În anul 2021, au fost identificate și notificate sistemului românesc anti-trafic 505 victime ale traficului de persoane intern și internațional, ale cărui victime au fost cetățeni români; deci s-a păstrat înregistrată tendința de scădere a numărului victimelor observată încă din anii anteriori, fiind declarate cu 15% mai puține victime decât în anul 2020 (www.anitp.gov.ro).

Recrutorii în traficul de ființe umane. Tipologie și „modus operandi”

Ponderea minorilor victime ale traficului de ființe umane continuă să fie ridicată, fapt care trebuie să orienteze implicarea instituțiilor și organizațiilor responsabile, atât în direcția reducerii acestor dimensiuni și pedepsirea vinovaților, cât și pentru sprijinirea și oferirea suportului necesar acordat victimelor. Îngrijorător este faptul că, conform specialiștilor Agenției Naționale Împotriva Traficului de Persoane (<http://www.anitp.mai.gov.ro>) în cazul copiilor apare aspectul relaționat retrafficării și a faptului că sunt identificați minori care trec prin experiențe repetate de exploatare, situație care scoate în evidență slăbiciunile sistemului de prevenire și protecție a persoanelor vulnerabile. Tinerele fete sunt vândute traficantilor, încuiate în camere sau bordeluri, pentru un timp îndelungat, săptămâni sau luni întregi, sunt drogate, terorizate, și violate în mod repetat, bătute, amenințate cu arma, au semnele unor forme de tortură, precum arsul cu țigara, semne de malnutriție, uneori sunt însemnate, indicându-li-se, în felul acesta, apartenența. Acest abuz continuu îi face pe traficanti să își controleze mai ușor victimele. Fetele captive sunt intimidat și le este atât de mare frică, încât foarte rar spun ceva care i-ar putea acuza pe traficanti, chiar și atunci când sunt în fața posibilității de a scăpa, cunoscând faptul că aceștia sunt deosebit de organizați și au un sistem ierarhic similar cu cel al altor organizații criminale (Palaghia, 2015). Traficanții care au mai multe victime au adesea un „top”, care a fost la rândul ei victimă, dar a fost cu traficanțul suficient de mult timp, încât să îi câștige încrederea, care colectează banii de la alte fete, le disciplinează, și se ocupă de afacerile de zi cu zi ale traficantilor. Sunt utilizate: forța, drogurile, tactici emoționale și metode financiare pentru a controla victimele (<http://www.anitp.mai.gov.ro>). Se întâmplă și ca o parte din fetele traficate să provină din familii în care au fost abuzate sau din familii care le-au abandonat; ele devin implicate în prostituție din nevoia de a se întreține financiar, sau pentru a-și procura lucruri de care cred ca au nevoie sau pe care le vor (Palaghia, 2017). În traficul de persoane, practicile și strategiile de dominare sunt diverse și au ca scop distrugerea identității victimei și recunoașterea autorității traficantului, acest mecanism de dominare și aservire făcând posibilă dezvoltarea unei veritabile rețele sociale (Gavriliuță, Gavriliuță, 2013).

Din perspectiva valorilor sociale, fetele traficate sunt reduse la condiția de marfă, sunt dezumanizate treptat, trauma suferită marcându-le întreaga evoluție. Din perspectiva implicațiilor sociale, traficul de persoane devine un fenomen național și transnațional, fiind favorizat de procesul general al globalizării, și de utilizarea tehnologiilor moderne. Există o vulnerabilitate a fetelor victime ale bullyingului și cyberbullyingului în fața fenomenului traficului de persoane (Palaghia, 2021). „Victimele bullyingului simt furie, frustrare, umilire, izolare, disperare, fiindu-

le afectată starea psihică; prezintă tulburări psihologice și somatice, nu mai sunt interesate de școală și se confruntă deseori cu *situații de eșec*” (Irimescu, 2016, p. 11). Fetele cu dizabilități, tulburări de sănătate mintală, supraponderale, provenind din grupuri etnice minoritare sau care sunt percepute ca fiind astfel, prezintă un risc mare de a fi agresate de către colegi. *Cu cât sunt victimizate mai des*, chiar și în cazul faptelor de violență minoră, cu atât lumea le pare mai opacă, mai dezorganizată și mai violentă, performanțele școlare fiind afectate, apare *absenteismul*, *riscul de abandon școlar*, *fuga de la școală sau și de acasă*, sau chiar *aderarea la grupuri delincvente, infracționale* (Palaghia, 2019).

Riscul de inadaptare și abandon școlar le poate facilita apropierea de traficanți și implicarea în activități infracționale (Palaghia, 2018). Cercetările relevă și faptul că aglomerările urbane pot influența comportamentul deviant (Rădoi, 2015). Traficanților le vine ușor să stabilească o legătură puternică cu fetele tinere, cărora le promit căsătorii, și un stil de viață pe care nu l-au avut până atunci în familie, pretinzând că sunt îndrăgostiți și, nevoia ca fata să ducă acest stil de viață este pentru viitorul pe care și-l vor construi împreună. „Victima se diferențiază de agresor prin capacitatea de a simți vinovăția, uneori de a se simți vinovată pentru acțiuni realizate de agresor, independent de ea sau de a se simți vinovată că nu a întreprins suficient pentru a remedia situația” (Rădoi, Irimescu, 2021, p. 91). În cazurile în care copila a avut puține roluri masculine în viață, sau acestea au fost negative, traficanții profită de acest lucru și, în multe cazuri, cer victimelor să îi trateze ca pe un tată. Sunt cazuri în care utilizează violența, aplicând violul în grup, și alte forme de abuz, prin care forțază tinerele să muncească pentru ei și mai ales, să rămână sub controlul lor (<http://www.anitp.mai.gov.ro>).

În multe cazuri victimele sunt pur și simplu bătute până când se supun cerințelor traficanților, *devin adesea dependente de droguri*, iar traficanții se pot folosi doar de posibilitatea de a le furniza doza, controlându-le în felul acesta. De asemenea, le rețin actele, precum certificatul de naștere, pașaportul sau permisul de conducere, situație în care, chiar dacă pleacă, nu se pot întreține și adesea, se întorc la traficanți. Aceste metode abuzive de control au impact psihic asupra victimelor, care sunt afectate de traume grave, precum Sindromul Stockholm, în care victimele abuzurilor, peste o perioadă așteptată de timp, încep să se simtă atașate de abuzatori. Acesta este un fenomen psihologic paradoxal, care îngreunează scăparea lor de sub controlul agresorilor, iar legăturile și atașamentele create în acest context sunt de tip traumatic (Palaghia 2013a).

Este remarcat faptul că, deși mecanismele de funcționare par a fi aceleași, indiferent de raporturile de putere în care este angrenat corpul, se constată trecerea către o formă personalizată a autorității și puterii, atunci când aducem în discuție figura traficantului care își exercită autoritatea și puterea asupra victimei (Gavriliuță C., 2017). „Analizând fenomenul traficului de persoane se poate constata o anumită continuitate între practicile ritualice de îmblânzire a corpului de odinioară și cele de control, exercitate de capii rețelelor de trafic (Gavriliuță C., 2017, p. 216). Traficanții dispun de strategii subtile și eficiente prin care victimele aservesc unui “regim instituit de rețeaua de trafic”, dezvoltând propriile formule de stăpânire și control a acestora. Traficantul își urmărește propriile interese și își stabilește puterea prin stabilirea de norme și pedepse. “Victima devine obligată să asculte de stăpânul traficant, care se transformă în unica autoritate care pedepsește aspru o eventuală nesupunere” (Gavriliuță C., 2017, p. 221).

Maternitatea în contextul traficului de persoane

În literatura de specialitate sunt cercetări (Pascoal, 2020) care relevă faptul că victimele identificate în traficul de ființe umane sunt persoane traumatizate, care preferă să nu vorbească

despre propria experiență dintr-un mecanism de apărare. De multe ori, victimele exploatare sexual nu se consideră victime, întrucât exploatarea este camuflată de legătura sentimentală cu traficanțul, în care pot deveni și mame.

Maternitatea în contextul traficului de ființe umane poate fi una transnațională, întrucât victimele pot fi exploatare în alte țări și să aibă copii în țara de origine. Indicatorii ce diferențiază prostituția de traficul de ființe umane sunt:

1. Hainele pe care le poartă nu sunt adecvate sezonului și deseori fetele sunt în stradă, îmbrăcate foarte sumar pe timpul iernii;
2. Muncesc foarte multe ore, chiar dacă se îmbolnăvesc;
3. Nu cunosc orașul, zona și nu socializează;
4. Sunt în stradă în condiții meteorologice nefavorabile;
5. Dacă sunt în alte țări, nu se întorc în țara de origine perioade mari de timp, chiar dacă au copii în țară;
6. Își schimbă comportamentul în prezența unor membri ai grupului.

Prezența unui singur indicator poate sugera o stimă de sine scăzută sau lipsă de determinare, dar o combinație de doi sau mai mulți indicatori prezenți pe o perioadă mai mare de timp, sugerează puternic o potențială situație de exploatare (Pascoal, 2020).

United Nations Office on Drugs and Crime a conturat o definiție a APON (Abuse of Position of Vulnerability) ca fiind „orice situație în care persoana implicată nu are o reală sau acceptabilă alternativă, decât aceea de a se supune abuzului” (<https://www.unodc.org>). Gallagher (2012) subliniază faptul că sintagma „reală și acceptabilă alternativă rămâne neclară”. Traficul de ființe umane în România a devenit greu de depistat din cauza faptului că traficanții cunosc foarte bine legile sau au prieteni care cunosc foarte bine legile și știu să evite cu grijă și într-o manieră extrem de abilă, situațiile care îi pot duce în arest. Conform Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) dacă în anii trecuți fetele erau răpite, transportate peste graniță și vândute altor persoane, în prezent traficul de ființe umane este foarte greu de dovedit, întrucât, cu precădere după ce țara noastră a devenit membră a Uniunii Europene grupuri mici sau chiar numai indivizi, au devenit traficanți și și-au redus agresivitatea fizică față de victime, aplicând strategii coercitive mai subtile, menite să evite rebeliunea și să mărească durata de exploatare (<https://www.ohchr.org>).

Traficul de persoane este în prezent un fenomen foarte greu de dovedit, întrucât victimele nu depun sau renunță la plângeri; specialiștii cred că numărul de cazuri înregistrate descrește, pentru că fenomenul începe să devină invizibil. O dată cu apariția metodei de recrutare loverboy apare absența violenței fizice, care este substituită cu alte metode utilizate într-un context emoțional și familial (Aninoșanu et al., 2016). Această metodă are la bază o încredere oarbă a victimei în traficanț. În unele cazuri este utilizată doar în faza de recrutare de către indivizi care încep o relație cu o femeie și o vând ulterior pentru o sumă care poate să varieze între 1000 și 3000 de euro, vânzare care încheie „relația” dintre recruta și victimă. Acest tip de relație are la bază în principal iluzii romantice, iar femeia realizează că a fost înșelată în momentul în care se îndreaptă spre un alt exploatator. Sunt și cazuri în care recrutaorul își menține rolul de loverboy pe perioada exploatării, mergând chiar până la căsătorie; această metodă este mult mai efecă decât prima, întrucât victima este aproape în imposibilitatea de a percepe înșelăciunea. Ea poate să apară ca o victimă a violenței domestice, dar nu se consideră o victimă a traficului de persoane. Actul căsătoriei vine mult în sprijinul traficanțului care poate manipula emoțional victima mult mai ușor în felul acesta (Pascoal, 2020).

Paradigma apropierei, a agresorului care joacă rolul salvatorului presupune că victima, în imaginația proprie justifică acțiunile acestuia. În cazurile de violență în care agresorul își exploatează partenera de cuplu, fetele preferă această formă de atașament (traumatic) decât să se întoarcă la familiile de origine, rămânând astfel să fie exploatare ani întregi. Profilul unui loverboy poate avea la bază următoarele caracteristici: are un nivel scăzut de educație, dar spune despre sine că este cu „școala vieții” (cu referire la experiența de pe străzi) și carismatic. Cercetările relevă faptul că traficanții sunt în procent de 75 % narcisiști, au „relații”; primesc deseori sprijinul unor rude de gen feminin care au rolul de a controla victima și de a se asigura de faptul că aceasta nu are legături cu alte persoane din afara rețelei socio-familiale pe care au creat-o, conturând astfel un mediu în care rămâne unica persoană pe care victima o mai are. Acesta este motivul pentru care într-o etapă inițială sunt identificate fetele vulnerabile, care nu au prieteni, nu se înțeleg cu membrii familiei; pot fi victime ale abuzului în familie: copii abuzați sau copii care provin din familii foarte autoritare. Traficanții le acordă atenția necesară, câștigându-le încrederea. Se poartă de parcă se pot baza pe ei în orice împrejurare; sunt foarte deschiși, comunicativi, vorbindu-le chiar și despre lucrurile ilegale pe care le fac. Ei țintesc către victime cât mai tinere, cărora le lipsește iubirea, care au dificultăți familiale sau care au crescut în centre de plasament.

De remarcat este faptul că nu toate familiile sărace prezintă o vulnerabilitate în fața fenomenului traficului de persoane, întrucât traficanții caută cu precădere fete care nu se înțeleg cu părinții sau/și care sunt abuzate în familiile de origine, nu neapărat sărace (Fedor, 2013). În exploatarea sexuală fetele sunt determinate să le aducă cât mai mulți bani, dar nu neapărat prin utilizarea forței, ci mai ales prin conturarea unui plan conjugal, cum ar fi să strângă bani pentru a-și cumpăra o casă, o mașină de care pot beneficia împreună și alte asemănătoare obiective matrimoniale. Ulterior, sumele câștigate rămân întotdeauna în posesia și controlul agresorului.

Planurile conturate de traficant sunt pe termen lung, nu se materializează și au menirea de a crea în permanență situații de exploatare. Copiii victimelor traficului de persoane sunt fie neglijăți, fie abuzați de către rudele în grija cărora sunt lăsați; fie sunt dați serviciilor sociale. Au fost cazuri în care unii copii erau controlați de către un membru al rețelei infracționale; situații în care traficanții condiționează accesul mamei la copii de plățirea unor noi și uriașe „datorii”, mereu în creștere și justificate ca fiind „cheltuielile pentru copil”. Datoriile cresc datorită unor factori situaționali creați de traficanți și conduc către o exploatare continuă. Cu precădere copiii femeilor nigeriene exploatare în Spania și Italia sunt utilizați ca instrumente coercitive de către exploatare.

Ținând ei copiii, traficanții le pot face rău în mod direct, timp în care o abuzează emoțional și pe mamă, căreia îi sugerează idei înfiorătoare și fac amenințări cu moartea, inclusiv cu „aruncarea de la balcon”. Abuzul verbal și psihologic, alături de faptul că își știu copiii în pericol, generează mamelor stresul post traumatic, care le afectează capacitatea de decizie. Ele trăiesc permanent cu frică, anxietate și au un singur scop: să își protejeze copilul. O astfel de femeie a fost forțată să îi plătească traficantului 400 de euro în plus, în afara celorlalte „datorii”, doar pentru a putea să își viziteze copilul. Traficanții au declarat autorităților că mama și-a abandonat copilul, continuând exploatarea și, pe lângă datoriile anterioare i-au solicitat acesteia încă o taxă de 200 de euro justificată drept „cheltuielile pentru copil”. Copilul a intrat în sistemul de protecție a copilului, dat în asistență maternală și a devenit ulterior eligibil pentru adopție (Pascoal, 2020).

În țara noastră sunt cazuri în care copiii au fost născuți în timpul exploatării sexuale, întrucât traficanții sunt atât de șireți și fără scrupule încât au început să se căsătorească cu victimele și să aibă copii, iar exploatarea se transformă astfel într-o „afacere de familie” în care copilul este de obicei folosit pentru a cerși, cu precădere în țări în care se poate obține un profit mare.

Asistența și protecția victimelor traficului de ființe umane

La nivel național, Hotărârea Nr. 49 din 19 ianuarie 2011, *pentru aprobarea Metodologiei cadru privind prevenirea și intervenția în echipă multidisciplinară și în rețea în situațiile de violență asupra copiilor, de violență în familie și a metodologiei de intervenție multidisciplinară și interinstituțională privind copiii exploatați și aflați în situații de risc de exploatare prin muncă, copiii victime ale traficului de persoane, precum și copiii români migranți victime ale altor forme de violență pe teritoriul altor state*, subliniază importanța formării profesionale inițiale și continue pentru toți profesioniștii care intervin în această problemă, precum și a pregătirii acestora în echipe multidisciplinare și interinstituționale.

Pe baza acestui cadru metodologic, fiecare DGASPC inițiază convenții de parteneriat cu celelalte organisme private acreditate (OPA) și metodologia de intervenție multidisciplinară și interinstituțională privind copiii victime ale traficului de persoane. Traficul de copii corespunde în legislația națională definiției traficului de minori prevăzute de *Legea 678 din 2001 din 2001, privind prevenirea și combaterea traficului de persoane, cu modificările și completările ulterioare*. Conform definiției, traficul de persoane, inclusiv de minori, se face în scopul exploatării, iar această metodologie cadru promovează sintagma „trafic de copii” în domeniul protecției copilului, al asistenței sociale în general și recunoaște că abuzul, neglijarea, exploatarea și traficul de copii pot fi comise de către părinți, persoane cunoscute de către copil sau care îi sunt străine dar îl constrâng sau îi câștigă încrederea, precum și de alți copii decât copilul victimă. Aceste acte se pot produce în familii, instituții publice sau private adresate copiilor sau/și familiei, iar o delimitare între diferitele forme de violență asupra copilului este doar de ordin teoretic, întrucât, în realitate există frecvent o combinație între ele, de exemplu: abuzul fizic este însoțit de abuz emoțional, iar abuzul sexual presupune, de regulă, abuz fizic și emoțional. Cel mai adesea, la victimele traficului de persoane este prezent Sindromul Stockholm, care este cunoscut ca fiind „fenomenul prin care victima exprimă adulație, gratitudine și alte sentimente pozitive față de abuzator, aparent irațional, în lumina pericolului și a riscurilor suportate de către victimă” (H.G. Nr. 49 din 19 ianuarie 2011).

Centrul de asistență și protecție a victimelor traficului de persoane este un serviciu care are drept misiune asigurarea protecției adultului, pe o perioadă determinată de timp, atunci când se află în pericol iminent și funcționează conform Ordinului Nr. 29/2019. În centrul de primire în regim de urgență beneficiarilor li se asigură: condiții de viață decente, asistență medicală primară, consiliere socială și de suport privind reintegrarea socială și profesională a acestora. Serviciile sociale acordate sunt: găzduirea; prepararea și servirea mesei; consilierea în vederea integrării profesionale; acompaniere în vederea obținerii unor documente și acte de identitate sau stare civilă; facilitarea accesului la alte tipuri de prestații sociale și servicii sociale; suport pentru găsirea unui loc de muncă, participarea la cursuri de calificare/ recalificare, obținerea unei locuințe și demersuri în colaborare cu comunitățile locale de unde provin pentru reintegrarea lor în aceste comunități (locuințe sociale).

Managementul de caz (Cojocaru, Cojocaru, 2005) reprezintă procesul prin intermediul căruia victimelor li se acordă serviciile necesare pentru depășirea condiției de victimă și pentru reintegrarea lor socială, scopul fiind crearea conexiunilor între victimă și furnizarea acreditării de servicii sociale care să răspundă complexității nevoilor acesteia (de natură medicală, psihologică, socială și juridică). Gravitatea situațiilor diferă la fiecare caz în parte, iar o intervenție eficientă este posibilă numai prin intervenția echipei multidisciplinare, alcătuită din asistent social, psiholog, jurist, avocat medic și polițist.

În România, victimele traficului de ființe umane pot beneficia de următoarele categorii de servicii (Alexandru, 2010):

1. Asistență Socială;
2. Asistență psihologică;
3. Asistență medicală;
4. Asistență Juridică;
5. Asistență educațională;
6. Serviciile outreach.

În serviciul de Asistență Socială, după ce victima traficului de ființe umane a fost identificată, este orientată către un centru de asistență și protecție, pentru a beneficia de asistență specializată. Există trei tipuri de centre unde pot fi asistate victimele traficului de persoane:

1. Centrul rezidențial închis;
2. Centrul rezidențial semi-deschis;
3. Centrul de tip apartament cu adresă protejată.

Considerăm că responsabilitățile Asistentului Social Manager de Caz, coordonatorul echipei multidisciplinare pot fi sintetizate într-un număr de 10, după cum urmează:

1. Asigură accesul victimei la serviciile stabilite în planul de servicii.
2. Încurajează comunicarea între specialiști;
3. Este persoana de legătură cu orice specialist care intervine punctual;
4. Are contact permanent și direct cu victima;
5. Mediază legătura dintre victimă și persoanele de referință din mediul ei de viață;
6. Ia decizii rapide și imediate în situații de criză;
7. Convoacă și organizează conferințele de caz;
8. Verifică permanent actualizarea nevoilor victimei;
9. Monitorizează permanent situația victimei;
10. Poate asigura și serviciul de consiliere psihologică, în situații urgente și în lipsa colegului psihoterapeut, atât la nivel individual, de grup, cât și familial.

Etapele managementului cazurilor în care sunt implicate victimele traficului de ființe umane (Buzducea, 2010) sunt:

1. Sesizarea și înregistrarea cazului;
2. Evaluarea situației victimelor;
3. Planificarea intervenției;
4. Implementarea Planului de servicii/Intervenție sau furnizarea serviciilor;
5. Monitorizarea și evaluarea periodică;
6. Evaluarea finală și închiderea cazului/Monitorizarea post-intervenție.

Sintetizând, scopurile Managerului de caz în traficul de persoane, sunt (Mihai, 2008):

1. Să elaboreze istoricul de trafic și nevoile victimei;
2. Să evalueze resursele victimei pentru a depăși situația existentă;
3. Să pună în contact victima cu rețeaua furnizorilor de servicii sociale;
4. Să dezvolte capacitățile victimei de a face față dificultăților apărute în procesul de reintegrare psiho-socială;
5. Să planifice acordarea de servicii și intervenții în beneficiul victimei sub forma Planului Individualizat de Servicii (PIS).

Consilierea victimelor traficului de ființe umane

Pentru o intervenție eficientă, asistentul social trebuie să înțeleagă suferința provocată victimelor de experiența traumatizantă a traficului, care poate fi devastatoare și se caracterizează prin faptul că aceasta trăiește continuu un stres puternic provocat de teama față de amenințările cu moartea sau vătămarea gravă a propriei persoane sau familii. Victimele pot să nu vorbească despre experiența trăită, iar consecințele de natură fizică și psihică cu care se confruntă sunt greu de depășit. Dintre simptomele cel mai des întâlnite la victimele traficului de persoane, amintim sentimentul de teamă, atacurile de panică generate de faptul că se așteaptă ca trauma să se repete dintr-un moment în altul, tulburările de anxietate, stresul post traumatic, depresia, care poate merge până la dorință sau încercări de suicid, tulburări comportamentale precum agresivitatea, sentimentul de iritabilitate, furie, abuzul de alcool sau / și droguri, considerat ca o cale de depășire a traumei suferite (Dumitrașcu, 2012).

Este prezent sindromul de stres post traumatic în rândul fetelor cu traume majore de acest tip, iar sprijinul trebuie să fie în plan psihologic, social și economic, într-o etapă inițială, dar pe termen lung se urmărește procesul de vindecare prin consilierea victimelor supraviețuitoare ale evenimentelor traumatice (Weaver, Flannelly, Preston, 2003).

Tulburarea de stres post traumatic (TSPT) are trei componente principale:

1. Retrăirea, prin gânduri care apar involuntar, coșmaruri și evocări;
2. Evitarea, care apare din dorința de a uita, evitarea gândurilor și sentimentelor sau situațiilor care amintesc de evenimentul traumatizant;
3. Hiperexcitabilitatea, care este caracterizată ca o stare de agitație, reacție de spaimă exagerată, vigilență excesivă și dificultăți de concentrare, generate de teama că experiența traumatizantă s-ar putea repeta.

Sindromul de stres post traumatic (SSPT) reprezintă diagnosticul care este dat de obicei victimelor traficate o perioadă lungă de timp. "Depășirea traumei este un proces de durată, dar chiar și atunci când experiența traumatizantă este tratată cu succes, victima traficului rămâne marcată pe viață. Atunci când apar evenimente care amintesc de traumă oricât de vag, ele pot provoca victimei o nouă stare de neliniște, mai ales când legăturile cu experiențele traumatizante au rămas inconștiente" (Dumitrașcu, 2012, p. 237). Există o "incidență ridicată a traumelor și implicit a PTSD ului în rândul copiilor și adolescenților" (Muntean, Munteanu, 2011, p. 165).

Asistenții sociali trebuie să cunoască cele 6 criterii de diagnostic pentru PTSD, care apar prezentate în DSM V, după cum urmează:

1. Persoana s-a confruntat cu un eveniment traumatic experimentat de ea însăși, a fost martoră sau s-a confruntat cu o situație care a atentat la integritatea sa sau a altor persoane, provocatoare de răni sau chiar moarte la care a reacționat prin frică terifiantă;
2. Evenimentul traumatic este re trăit periodic prin amintiri chinuitoare și recurente, prin gânduri și sentimente care dau impresia că episodul se va repeta;
3. Este prezentă tendința de a evita stimuli care se pot asocia cu trauma și evitarea gândurilor, trăirilor sau conversațiilor asociate traumei, activităților, locurilor sau oamenilor care pot aminti de experiența trăită; pot să apară reducerea interesului pentru anumite activități, amnezia în legătură cu o secvență crucială a episodului traumatic, diminuarea atașamentului față de alții și restrângerea paletei afective, precum și o proiecție sumbră în viitor, pe plan personal, profesional și social;
4. Se instalează o stare permanentă de agitație, insomnie, pusee de iritabilitate și furie, hipervigilență, carențe ale capacităților de concentrare și răspuns exagerat la sperietură.

5. Simptomele de la punctele 2, 3 și 4 durează mai mult de o lună;
6. Are loc deteriorarea abilităților socio-profesionale.

La copiii cu PTSD în locul sentimentului de frică și insecuritate, apare o conduită agitată și haotică, iar “paralizia emoțională” se datorează epuizării. Adolescenții prezintă o mare fragilitate față de traume. La școlari și preșcolari, trauma se exprimă și se re trăiește repetitiv, îndeosebi prin jocuri, desene și diferite modalități de exprimare non verbală (Muntean, Munteanu, 2011).

Experiențele traumatice afectează și distrug ideile persoanei despre siguranță, imaginea pozitivă de sine și sensul vieții și de cele mai multe ori victimele refuză să discute despre experiențele traumatizante, dar specialiștii trebuie să cunoască faptul că cele mai întâlnite simptome ale traficului pot fi: victima poate prezenta un sentiment pregnant de vinovăție, se poate considera vinovată pentru provocarea abuzului, se poate considera nedemnă, murdară, poate avea sentimente de teamă, atacuri de panică, întrucât așteaptă ca trauma să se repete dintr-un moment într-altul, un profund sentiment de nesiguranță, anxietate generalizată, fobie socială, fobii specifice (de spații deschise sau închise, insecte etc.), stres, depresie, tulburare obsesiv-compulsivă, fenomene psihotice caracterizate de halucinații și idei paranoide, dorință sau tentative de suicid, coșmaruri și tulburări ale somnului, tulburări de comunicare (nu reușește să comunice întotdeauna ceea ce dorește), pot să apară furia și agresivitatea, sentimentul că este privită cu ochi răi de toată lumea, neîncredere și rușine în relațiile cu alte persoane, părere proastă despre sine, abuz de alcool, droguri, alimente, tulburări de natură sexuală și sindromul de stres post traumatic (Palaghia, 2024).

Există mai multe *tipuri de reacții la situația de criză psihologică*, precum: suicidul, depresia, tulburările anxioase, mânia și agresivitatea (Palaghia, 2023b). Tentativele suicidare pot să apară și pe fondul consumului de substanțe psihoactive, alături de mânie și o agresivitate explozivă. Lucrul cu beneficiarii cu comportamente suicidare și parasuicidare este destul de stresant, întrucât dorind întotdeauna binele persoanelor cu care lucrează, comportamentele autodistructive ale acestora pot afecta specialiștii, cu precădere atunci când un copil reușește să se sinucidă. Copiii și adolescenții care consumă droguri devin deprimați, iar unii au tendințe suicidare active. Putem diminua posibilitatea sinuciderii în primul rând dacă ajutăm persoana respectivă să înceteze consumul de droguri, întrucât multe sinucideri apar atunci când sinucigașul se află sub influența drogurilor (Blume, 2011).

În lucrul cu beneficiarii mânioși sau agresivi trebuie să avem grijă să nu ne supunem riscurilor, iar dacă suntem amenințați să ieșim din situația respectivă și să solicităm sprijin, dacă acest lucru este necesar; trebuie să nu încurajăm exprimarea mâniei, pentru a nu escalada; trebuie să liniștim persoana furioasă prin reacții raționale, liniștite, dezarmante, dând exemplu de liniște și echilibru. În nici un caz nu atingem beneficiarul aflat în stare de mânie; îl învățăm atitudini de evitare a escaladării mâniei, înainte să ajungă în acea etapă și îi solicităm să exerseze aptitudinile însușite în condiții controlate (Leahy, 2022).

Comportamentele suicidare includ ideățile suicidare, care pot fi gânduri trecătoare, imediat abandonate sau pot să se transforme în preocupări totale legate de sinucidere și deces, în manieră obsesivă. Ulterior încep să includă un plan sau planuri multiple de realizare a actului, care pot cuprinde idei legate de metodele de comitere; acestea pot varia sub aspectele letalității sau potențialului de a avea consecințele letale. Deseori planurile pot include aspecte cronologice care pot fi realizate imediat; altele se pot situa destul de departe, în viitor. Către final, comportamentele suicidare pot să includă autorăniurile care pot varia de la automutilare superficială la comportamentele de autorănire până la deces. În rezultatul comportamentului suicidar este importantă letalitatea actului de autorănire; în multe cazuri, cu precădere în cazurile tentativelor

mai puțin letale, decesul survine din cauza faptului că persoana este singură și nu este descoperită la timp.

Autorânirea poate fi nonsuicidară; automutilările care nu sunt neapărat tentative conștiente de suprimare a propriei vieți, sunt numite comportamente parasuicidare și sunt diferențiate de comportamentele în care este prezentă intenția de a muri. Sunt situații în care un comportament parasuicidar poate să cauzeze decesul victimei, chiar dacă intenția de a muri nu era prezentă. Tentativele extrem de letale prezintă intenția clară de a muri, cu precădere dacă sunt realizate în secret. În cazul autorânirilor nonsuicidare unii beneficiari au afirmat că acțiunile de a se arde și a se tăia au fost asociate cu rușinea, tristețea, necunoașterea modului de a rezolva o problemă, plictiseala sau răzbunarea pe persoanele apropiate, de care au fost răniți. Comportamentele parasuicidare sunt comune și printre persoanele diagnosticate cu tulburare de personalitate borderline, care pot să abuzeze de alcool și de drog (Linehan, 2022). Toate aceste aspecte trebuie cunoscute de către specialistul care vine în sprijinul beneficiarului cu tendințe suicidare cronice, pentru a le putea diminua; este o muncă grea, care necesită mult timp și pregătire (Blume, 2011).

Întrevederile cu consilierul trebuie să aibă ca efect eliminarea sentimentului de teamă și nesiguranță al victimei și recâștigarea sentimentului de siguranță, un proces important pentru reabilitarea acesteia. Activitatea de consiliere trebuie să fie focalizată pe construirea unor relații de încredere cu cei din jur și dezvoltarea abilităților de a face față unor situații noi, precum și crearea unui mediu sigur, pentru ca persoanele asistate să nu redevină victime (Alexandru, 2012).

Etapele intervenției în situații de criză sunt (Holdevici, 2011):

- a. Focalizarea pe problemă;
- b. Evaluarea;
- c. Contractul;
- d. Intervenția propriu zisă;
- e. Încheierea procesului de consiliere;
- f. Evaluarea finală.

Ewing (1990) conturează principiile intervenției în situațiile de criză astfel:

1. Intervenția în criză este de scurtă durată și este necesar să se aplice repede;
2. Intervenția în criză vizează nu doar beneficiarul, ci și familia și rețelele sociale de suport ale acestuia;
3. Consilierea în criză se adresează unei „mari varietăți de probleme umane”, nu doar unui singur tip de criză;
4. Consilierea în criză se focalizează asupra problemelor prezente, mai ales a celor care determină beneficiarul să solicite sprijin specializat, cu accent pe factorul care a declanșat criza;
5. Lucrul cu beneficiarul aflat în stare de criză are scopul de a rezolva situațiile problematice și dezvoltarea de noi mecanisme adaptative de coping;
6. Consilierea în criză se orientează asupra realității;
7. Consilierea în situații de criză are specific faptul că specialistul (psiholog sau asistent social) își asumă un rol activ;
8. Consilierea în criză poate pregăti beneficiarul pentru intervenții ulterioare.

Modelul terapeutic cognitiv comportamental (David, 2006) poate fi utilizat ca fundament al intervenției pe termen scurt în situațiile de criză și prezintă următorii pași:

1. Stabilirea raportului terapeutic;
2. Evaluarea pericolului fizic sau riscului de vătămare în care persoana se află;

3. Evaluarea și mobilizarea punctelor tari personale și a resurselor regăsite la nivel cognitiv-comportamental;
4. Conceperea unui plan de acțiune pozitivă;
5. Consolidarea angajamentului personal față de planul de dezvoltare a strategiilor adaptative (de coping);
6. Evaluarea eficacității planului.

În lucrul cu victimele traficului de ființe umane, ca și în lucrul cu alte categorii de beneficiari, eficientă rămâne consilierea individuală, de grup și suportul familial (Șoitu 2011, 2012).

Concluzii

Victimele traficului de ființe umane sunt persoane traumatizate, care rămân extrem de vulnerabile în fața traficantilor. Intervenția asistentului social profesionist trebuie să fie promptă și eficientă. Ca principal agent al intervenției sociale, el trebuie să coordoneze cu celeritate și eficiență echipa multidisciplinară, urmărind acordarea inițială de minimă securitate, confort și stare de bine în rândul persoanelor afectate, să cunoască nevoia specială de protecție a victimelor și să intervină, atât în situații de criză, ori de câte ori este necesar, dar și pe termen lung, venind în sprijinul beneficiarelor pentru depășirea traumelor și reintegrarea lor psihosocială. Prevenirea fenomenului, prin campanii de informare și conștientizare, rămâne extrem de importantă, dar eficientă rămâne incriminarea cererii.

Bibliografie

1. Alexandru, M. (2010). Traficul de ființe umane: o nouă formă de sclavie modernă, în Buzducea, D. (coordonator). *Asistența socială a grupurilor de risc*, București: Polirom.
2. Alexandru, M. (2012). Consilierea victimelor traficului de persoane, în Dumitrașcu H. (coord.). *Consilierea în Asistența Socială*, Iași: Polirom.
3. Aninoșanu et al (2016). *Trafficking for sexual exploitation of Romanian women. A calitative research in Romania, Italy and Spain*. GIRL – Gender Interventions for the Rights and Liberties of Women and Girls Victims of Trafficking for Sexual Exploitation, regăsită online:
4. Blume, A. W. (2011). *Consumul și dependența de droguri: ghid practic de evaluare, diagnostic și tratament*, București: Polirom.
5. Buzducea, D. (2010). *Asistența socială a grupurilor de risc*, București: Polirom.
6. Cojocaru, Ș., Cojocaru, D. (2005). *Managementul de caz în protecția copilului. Evaluarea serviciilor și practicilor din România*, Iași: Polirom.
7. David, D. (2006). *Tratat de psihoterapie cognitivă și comportamentale*, Iași: Polirom.
8. Dumitrașcu H. (2012). *Consiliere în Asistență Socială*, București: Polirom.
9. DSM V (2016). *Manualul de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale*, București.
10. Fedor, G. (2013). Domestic Violence – Risk Factor for Trafficking in Human Beings, în vol. *Human Trafficking, Secularization and Public Policy Intervention*, (Eds: Gavriliuță C., Gavriliuță N.), Iași: Institutul European.
11. Gallagher, A. (2012). *Issue paper on abuse of position of vulnerability and other 'means' within of definition of trafficking in person*, Viena: UNODC.
12. Gavriliuță C. (2017). *Negativul cotidianului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
13. Gavriliuță C., Gavriliuță N. (2013). *Human Trafficking, Secularization and Public Policy Intervention*, Iași: Institutul European.
14. Holdevici, I. (2011). *Tratat de psihoterapie cognitiv-comportamentală*, București: Editura Trei.
15. Irimescu, G. (2016). A new image of violence against children – bullying type behavior. *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (serie nouă)*. Sociologie și Asistență Socială, IX (1), 5-20.
16. Leahy, R. L. (2022). *Tehnici de terapie cognitivă*, Cluj-Napoca: Editura A.S.C.R.

17. Linehan, M.M. (2022). *Tratamentul cognitiv – comportamental pentru tulburarea de personalitate de tip borderline*, București: For You.
18. Mihai, Ș. (2008). *Ghid metodologic pentru implementarea standardelor naționale specifice pentru serviciile specializate de asistență și protecție a victimelor traficului de persoane*, București.
19. Muntean, A. Munteanu, A. (2011). *Violență, traumă, reziliență*, Polirom, Iași.
20. Palaghia, C. (2013a). Human trafficking, a nowadays issue, în vol. M. Tomita (coord). *The Fourth International Conference Psycho-Social Perspectives in the Quasi-Coercive Treatment of Offenders Social control and vulnerable groups. SPECTO 2013*, Medimond International Proceedings, 433-438.
21. Palaghia, C. (2013b). Human Trafficking, a Form of Modern Slavery, în vol. *Human Trafficking, Secularization and Public Policy Intervention*, (Eds: Gavriliuță C., Gavriliuță N.), Iași: Editura Institutul European.
22. Palaghia, C. (2015). Sclavia modernă – traficul de ființe umane, în vol. *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*, (coord. Păduraru T., Jijie D. T., Doncean M., Tacu G.), Iași: Editura Tehnopress.
23. Palaghia, C. (2017). *Human trafficking in Romania*, Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași Sociologie și Asistență Socială – Tom X / Nr. 2, 2017, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
24. Palaghia, C. (2018). Abandonul școlar, factori de risc și suportivi ai sistemului educațional românesc, în vol. *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere* (coord.: Marinela Rusu M., Păduraru T., Doncean M.) Volumul XXXII, Iași: Editura Performantica.
25. Palaghia, C. (2019). The dynamic of the aggressor-victim relationship specific to the school bullying and cyberbullying phenomenon, în *Social Research Reports* 11(2) 37-48.
26. Palaghia C. (2021). From bullying to cyberbullying in the context of online education. în *Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
27. Palaghia C. (2023a). The Risks to which Children are Exposed in The Virtual Environment, *Revista Universitară de Sociologie*, Issue 3, pp. 287-296.
28. Palaghia C. (2023b). Evidence-based school social work and increasing psychosocial resilience in pupils, *Scientific Annals of the “Alexandru Ioan Cuza” University, Iași. New Series Sociology and Social Work Section*, Volumul XVI, Numărul 2.
29. Palaghia, C. (2024). *Asistența socială școlară bazată pe evidențe*, București: Pro Universitaria.
30. Pascoal, R. (2020). *Motherhood in the Context of Human Trafficking and Sexual Exploitation*, Springer.
31. Rădoi, Irimescu (2021). *Fetele nevăzute ale violenței*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
32. Rădoi, M. (2015). *Devianța socială la tineri. Dependența de substanțe*, Iași: Institutul European.
33. Stan, C. (2019). *Reprezentările criminalității organizate în comunitățile ieșene*, Iași: Institutul European.
34. Șoitu D. (2011). Consilierea între profesie și serviciu social, în *Tratat de Asistență Socială* (coordonator Neamțu G.), Polirom, Iași.
35. Șoitu D. (2012). Formarea viitorilor asistenți sociali pentru activitatea de consiliere, în Dumitrașcu H. (coordonator). *Consilierea în Asistență Socială*, Iași: Polirom, 43-64.
36. Tamaș, A.M. et al. (2022). *Raport Anual privind fenomenul traficului de persoane în anul 2021*, București, regăsit online: <https://anitp.mai.gov.ro>.
37. Weaver, A., Flannelly, L., Preston, J. (2003). *Counseling Survivors of Traumatic Events*, Abingdon Press.
38. ***Agenția Națională împotriva Traficului de Ființe Umane <http://www.anitp.mai.gov.ro/>
39. *** Eurostat, regăsit online: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
40. *** Hotărârea Nr. 49 din 19 ianuarie 2011, pentru aprobarea *Metodologiei-cadru privind prevenirea și intervenția în echipă multidisciplinară și în rețea în situațiile de violență asupra copilului și de violență în familie și a Metodologiei de intervenție multidisciplinară și interinstituțională privind copiii exploatați și aflați în situații de risc de exploatare prin muncă, copiii victime ale traficului de persoane, precum și copiii români migranți victime ale altor forme de violență pe teritoriul altor state*, publicată în MONITORUL OFICIAL nr. 117 din 16 februarie 2011 și regăsită online: <https://legislatie.just.ro>.
41. *** Legea 678 din 2001 *privind prevenirea și combaterea traficului de persoane*, publicată în MONITORUL OFICIAL nr. 783 din 11 decembrie 2001 și regăsită online: <https://legislatie.just.ro>.

42. *** Ordinului Nr. 29 din 3 ianuarie 2019, *pentru aprobarea standardelor minime de calitate pentru acreditarea serviciilor sociale destinate persoanelor vârstnice, persoanelor fără adăpost, tinerilor care au părăsit sistemul de protecție a copilului și altor categorii de persoane adulte aflate în dificultate, precum și a serviciilor acordate în comunitate, serviciilor acordate în sistem integrat și cantinele sociale*, publicat în MONITORUL OFICIAL nr. 121 din 15 februarie 2019 și regăsit online: <https://legislatie.just.ro>.
43. ***Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) <https://www.ohchr.org>.
44. ***UNICEF, *UK Child Trafficking Information Sheet*, Link: <https://www.unicef.org.uk/>
45. *** United Nations: <https://www.un.org>.
46. *** United Nations Office on Drugs and Crime, <https://www.unodc.org>

Capitolul 19 – ABUZUL EMOȚIONAL ÎN RELAȚIILE DE CUPLU

Chapter 19 – EMOTIONAL ABUSE IN COUPLE RELATIONSHIPS

Marinela RUSU¹

Abstract

Emotional abuse is a form of aggression or trauma that mainly affects the emotional and psychological level of the individual, rather than his physical condition. In psychological research, emotional abuse is a relatively new concept that has received less attention than other forms of physical and sexual abuse. In particular, the emotional abuse suffered by adults received less attention from specialists, who were mainly concerned with the forms of emotional abuse of children. The study of emotional abuse has been greatly influenced by feminist research that has demonstrated that nonverbal aggression has profound negative effects on women's well-being and self-perception.

The paper seeks to analyze the specific characteristics of abusive behavior in couple relationships but also the many forms in which it can manifest itself: silences, verbal attacks, threats, aggression and constant criticism, as well as subtle tactics such as intimidation, shaming, manipulation and "the treatment of silence".

The ways in which emotional abuse can be recognized are also presented, because, many times, it becomes a habit, resignation etc., situations that fade it, contributing to its perpetuation over time.

Keywords: emotional abuse, couple, feminism, aggression

JEL: I2, I23, I29

Introducere

Odată cu apariția curentului feminist la începutul secolului trecut, au intrat în atenția publicului o serie de problematice noi legate de drepturile femeilor în societate, în special, dreptul la educație și la activitate economică și socio-culturală, dobândind aceeași libertate și permisivitate acordată bărbaților.

Mișcarea feministă însă, a evoluat în ultimele decenii de la discuțiile sociale despre integrare și activism, la analiza mai detaliată a personalității femeilor, la analiza aspectelor psihologice, intime și de viață sexuală specifice femeilor, aspecte ce au fost atât de mult neglijate de-a lungul timpului.

Realități precum maternitatea, singurătatea, imaginea de sine a femeii și stima de sine au fost puse sub analiză și astfel, au fost descrise elemente noi, pe care azi le considerăm normale în manifestarea feminină. În ultimii ani se vorbește foarte mult și sunt, de asemenea, intens amendate social, violența domestică și abuzul emoțional al femeii în cuplu. Considerăm că este importantă cunoașterea psihologică a acestui fenomen, pentru a fi înțeles și evitat.

Definire conceptuală

Studiat și acceptat ca manifestare interpersonală, mai ales în cadrul cuplurilor abia în ultimele decenii, **abuzul emoțional** poate fi definit ca fiind orice formă de violență, agresiune sau traumă, având o natură emoțională și psihologică, mai degrabă decât o natură fizică. În cercetarea psihologică, abuzul emoțional reprezintă un concept relativ nou, care a beneficiat de mai puțină atenție față de celelalte forme de abuz, cel fizic și sexual. În mod special, abuzul emoțional suferit de adulți a stat mai puțin în atenția specialiștilor, care s-au preocupat mai ales de formele de maltratare emoțională a copiilor. Abordările feministe, care au adus în atenție psihologia feminină au încurajat și dezvoltat studiul abuzului emoțional demonstrând că agresiunea nonverbală are efecte negative profunde asupra vieții și percepțiilor de sine a femeii.

¹ Cercet. șt. gr. II dr., Institutului de Cercetări Economice și Sociale „Gh.Zane”, Iași, marinela1808@yahoo.com

Abuzul emoțional implică un model de comportament continuu și stabil față de o persoană, comportament ce devine o trăsătură dominantă a vieții respectivului individ (Otilia Dragomir, 2002, p. 124).

Diverse forme de abuz emoțional

Abuzul emoțional nu este doar un concept general, bazat pe emoții neplăcute, crispări interioare și sentimente de frustrare. El se concretizează în mai multe forme comportament pe care abuzatorul le exercită asupra victimei sale. Printre acestea putem enumera:

- **rejectarea:** refuzul de a recunoaște prezența, valoarea sau calitățile unei persoane, comunicarea cu celelalte persoane, devalorizarea ideilor și sentimentelor sale; tratarea diferențiată a unei persoane față de colegii săi, ceea ce sugerează resentiment, rejecție, nemulțumire;
- **deprecierea unei persoane:** insultarea, ridiculizarea, imitarea unui comportament, orice alt comportament care aduce prejudicii identității, demnității și încrederii în sine a persoanei;
- **terorizarea unei persoane:** amenințarea, producerea unor sentimente de teamă, frică extremă unei persoane, intimidarea, plasarea sau amenințarea cu plasarea persoanei într-un mediu ostil, periculos sau privarea ei de libertate;
- **izolarea:** izolarea persoanei într-o anumită parte a casei, limitarea implicării acesteia în deciziile familiei sau în deciziile cu privire la propriul viitor, închiderea în cameră, interzicerea accesului la finanțele personale, la copii, interzicerea accesului la mobilități;
- **corupția, exploatarea:** socializarea persoanei astfel încât să accepte idei/să adopte comportamente care se opun legii; folosirea unei persoane pentru obținerea de avantaje/profit; antrenarea, educarea unei persoane pentru a servi interesele abuzatorului și nu pe cele ale copilului;
- **neacceptarea responsabilității emoționale:** eșecul în a acorda atenție și suport celuilalt într-o manieră sensibilă, responsabilă, afișarea unei atitudini/comportament detașat, neimplicat, interacțiuni emoționale cu celelalte persoane aflate în relații apropiate numai atunci când este absolut necesar, ignorarea nevoilor emoționale ale celorlalți.

Abuzul emoțional însoțește întotdeauna și alte forme de abuz, dar poate apărea și separat de celelalte. Nici un abuz / neglijare, abuz fizic, sexual sau verbal nu apare fără să aibă importante consecințe psihologice. De aceea, există ideea că abuzul emoțional este inevitabil asociat cu alte forme de abuz. Ca și în celelalte forme de violență în relații, aceia care au mai puțină putere fizică, femeile, copiii și bătrânii, sunt cel mai adesea victimele abuzului emoțional (Mihaela Miroiu, 1996, p. 32).

Consecințele abuzului emoțional. Deși, aparent, am spune că abuzul emoțional, întrucât nu aduce prejudicii corpului, nu poate avea consecințe prea grave și, tocmai de aceea, de multe ori este neglijat. Abuzul emoțional însă, este urmat de efecte extrem de negative asupra unei persoane, influențând diferite paliere ale psihicului și personalității acesteia: *inteligența, atenția, dezvoltarea morală*. De asemenea, poate afecta *dezvoltarea socială* producând distorsiuni în percepția, trăirea, înțelegerea și exprimarea emoțiilor, cât și în relaționarea cu ceilalți.

Este destul de dificil de realizat cercetări asupra gradului de răspândire a abuzului emoțional deoarece, în comparație cu alte forme de abuz, **efectele sale au fost doar recent recunoscute**; este dificil de detectat, evaluat și evidențiat; foarte multe abuzuri emoționale nu sunt recunoscute sau/și raportate ca atare de victime. Totuși, în pofida acestor dificultăți, au fost identificate două tipuri de abuz emoțional ale căror victime sunt îndeosebi femeile (Fabrizio, K.K., 2015):

- *abuzul din partea partenerului de viață și*
- *hărțuirea la locul de muncă.*

Primul dintre acestea este cel mai grav și implică *amenințări verbale, insulte, jigniri, comentarii denigratoare* cu privire la înfățișarea, inteligența, abilitățile și familia femeii. Include, de asemenea, restricții sau interdicții în plecarea de acasă, întâlnirea cu prietenele, uzul telefonului, restricții financiare (chiar și atunci când femeia are propriul venit) (Lammers, M., Ritchie, J. & Robertson, N., 2005). În cazul în care există copii, femeii i se reproșează incompetența ca mamă, este amenințată chiar că i se vor lua copiii.

Hărțuirea la locul de muncă constă în solicitări de natură sexuală din partea angajatorului sau a colegilor, precum și alte forme de discriminare: jigniri, umiliri, comentarii rău-voitoare cu privire la competențele și realizările victimei. Acest tip de abuz a fost semnalat mai ales la locurile de muncă în care numărul bărbaților este mult mai mare decât al femeilor. După cum am menționat anterior, *puterea* este un factor critic cheie în exercitarea abuzului emoțional. Atât în relațiile intime, cât și la locul de muncă, cei care abuzează sunt cei care sunt *în poziții de autoritate și control* (bărbatul asupra femeii, în viața intimă și angajatorul asupra angajatei).

Elemente componente ale abuzului emoțional

Abuzul emoțional este o manifestare complexă ce presupune diverse pârghii de control exercitate asupra victimei. Printre componentele cele mai frecvente ale abuzului emoțional, ale căror victime sunt femeile, putem enumera (Campbell, S., 2019):

- *limitarea libertății*: restricții sau interdicții în exercitarea unei profesii, în petrecerea timpului liber, în socializarea cu femei sau cu alți bărbați. Există și forme mai subtile, cum ar fi: partenerul se plânge că se simte singur, când ea nu este acolo, că nu poate face singur o activitate domestică (pregătirea mesei, de pildă).
- *amenințările fizice*: chiar dacă cel care abuzează emoțional nu recurge la violență fizică directă, amenințările pe care le face au un efect extrem de negativ. De multe ori, prin aceste amenințări sunt descrise minuțios tipul de violență fizică la care va recurge, arma cu care va lovi, momentul (în somn, de față cu alții etc.).
- *spargerea și distrugerea* unor obiecte din casă, alese de cele mai multe ori dintre obiectele personale ale victimei, daruri, amintiri dragi sau obiecte de familie. În aceeași categorie intră și amenințările fizice la adresa animalelor de companie din casă.
- *amenințările cu privire la copii*: includ amenințările verbale de disciplinare severă a copiilor, ca pedeapsă pentru nesupunerea victimei față de agresor, amenințarea cu luarea copiilor, comentarii denigratoare în fața copiilor cu privire la presupuse relații ale mamei cu alți bărbați.
- *umilirea* apare în ambele tipuri de abuz emoțional, fiind una dintre cele mai “eficiente” tehnici atât în spațiul privat, cât și în cel public. Țipatul, insulta publică, comentariile răutăcioase, directe sau indirecte, ridiculizarea sunt formele cele mai întâlnite.
- *crearea unei dependențe totale de partener*: bărbatul este cel care face femeia să creadă că el este singura persoană din viața ei care are grijă de ea, care o protejează și o iubește. În paralel, femeia este supusă unei izolări sociale, relațiile cu prietenii și familia fiind total suprimate.
- *manipulare psihologică*: are drept scop inducerea unei stări de incertitudine și de confuzie cu privire la propriile capacități și judecăți, sugerând chiar existența unei instabilități emoționale care o va îndepărta de proprii copii și prieteni.

- *abuzul financiar* implică dependența totală financiară a victimei de abuzator, ca mijloc de control a acesteia. Ea este obligată să-i dea toți banii pe care îi câștigă, să dea socoteală detaliată, în scris chiar, de toate cheltuielile pe care le face. Victimei i se induce ideea că nu e capabilă să se descurce cu banii, să-i cheltuiască judicios. În paralel, abuzatorul are o totală libertate financiară.
- femeile care sunt abuzate fizic în relații declară cel mai adesea că violența, *abuzul emoțional este mult mai debilizant decât cel fizic*.
- *abuzul verbal* precum blamarea, ridiculizarea, insultarea, țipatul, umilirea au efecte negative de durată asupra stimei de sine și contribuie la instaurarea sentimentelor de neajutorare, autoblamare.
- *amenințarea* cu moartea sau rănirea fizică a femeii-partener, copilului acesteia, a altor membri ai familiei sau animalelor acesteia stabilește dominanța și puterea coercitivă a abuzatorului. Femeia-parteneră trăiește teroarea, vulnerabilitatea și neajutorarea în relație.

Acest tip de violență emoțională o poate face pe femeia abuzată să se simtă *neajutorată și izolată*. Izolarea socială și financiară a femeii în cuplu poate determina crearea unei dependențe a acesteia de abuzator pentru contact social, bani și alte necesități ale vieții.

Cum recunoaștem abuzul emoțional

Putem vorbi de o dificultate specială în cazul abuzului emoțional și anume, faptul că el este dificil de detectat, de recunoscut, fapt ce are o mare importanță în înțelegerea câtorva simptome care apar frecvent ca o consecință a acestuia: depresie, retragere/izolare, stimă de sine scăzută, anxietate, teamă/nesiguranță, agresivitate, instabilitate emoțională, probleme/tulburări ale somnului, somatizări, pasivitate excesivă, tentative/discuții despre sinucidere, violență, abuz de substanțe, evitarea contactului vizual (Oana Tenea, 2024).

În general, abuzul de orice fel este complicat și greu de înțeles și de identificat, dar acest lucru este valabil mai ales pentru abuzul emoțional. În relațiile abuzive fizic, există dovezi tangibile de violență și suferință. Abuzul emoțional însă, poate implica jocuri extrem de sofisticate, și mai important, toxice, cum ar fi manifestări inconsistente, imprevizibile de afecțiune sau iubire (există o linie fermă între gelozie și posesivitate, de exemplu). Și, deși semnele de avertizare pot părea mai ambigue, abuzul psihologic și emoțional poate fi la fel de dăunător.

Abuzul emoțional este o încercare de a controla pe cineva prin *manipulare psihologică*, nu fizică. Acest lucru poate fi sub formă de critică, rușinare, amenințări de pedeapsă dar și prin refuzul de a comunica.

Abuzul psihologic implică încercările unei persoane de a speria, controla sau izola. Aceasta se găsește în cuvintele și acțiunile agresorului, precum și persistența lui în aceste comportamente. Pentru a recunoaște o relație abuzivă, este important să facem diferența între abuz și conflict. Conflictul dintre parteneri este un fapt frecvent într-un cuplu și este firesc să existe uneori, păreri diferite și atitudini diferite față de anumite probleme ale vieții. Pe de altă parte însă, abuzul emoțional constă într-o *dominare intenționată*, o dinamică de putere care este aleasă de o persoană care folosește acel comportament pentru a avea putere și control. De cele mai multe ori, *victimele își protejează partenerii* pentru a se proteja de expunerea socială, asociată cu jena și sentimente de rușine (James, K. & MacKinnon, L., 2010).

Abuzul emoțional poate fi *verbal* sau *comportamental*, *activ* sau *pasiv*, *frecvent* sau *ocazional*. Oricum s-ar manifesta acesta însă, el este la fel de dureros ca un atac fizic iar durerea psihică și sufletească, sentimentele de depreciere și pierderea stimei de sine durează mult mai

mult. Putem descrie chiar un model regulat de comportamente specifice abuzului emoțional, ceea ce poate include:

- *reduceri la tăcere,*
- *atacuri verbale,*
- *amenințări,*
- *agresiune și*
- *critici constante, precum și*
- *tactici subtile precum*
- *intimidarea, rușinarea, manipularea și „tratamentul tăcut”.*

Scopul abuzului emoțional este acela de a subjuga partenerul.

Sentimentul de vină. În unele privințe, abuzul emoțional este mai devastator decât violența fizică datorită faptului că există o probabilitate mai mare ca *victimele să se învinovățească pe ele însele*. În cazul violenței fizice, efectele sunt radical vizibile și evidente, dar dacă abuzul este subtil, spunând sau sugerând că ești urât, un părinte rău, prost, incompetent, care nu merită atenție sau că nimeni nu te-ar putea iubi, atunci e mai probabil să crezi că tu ești problema.

Abuzul emoțional pare mai personal decât abuzul fizic, mai mult despre tine ca persoană. În cazul în care limbajul unei persoane (inclusiv limbajul corpului) sau acțiunile intimidează, controlează sau manipulează cealaltă persoană într-un mod care le *subminează alegerile sau stima de sine*, putem vorbi de un comportament abuziv emoțional. Aceste comportamente, atunci când sunt expuse în mod regulat, provoacă leziuni în relații, *sentimente de lipsă de valoare și singurătate*, fiind forme clare de abuz emoțional.

Verbalizarea abuzului emoțional. Regăsim, de asemenea, forme verbale specifice în care abuzul emoțional se concretizează. Astfel, abuzul emoțional poate fi ușor de recunoscut dacă partenerul pune în acțiune comportamente precum (Straus, M. A. & Sweet, S., 1990):

- **Umilirea.** Aceasta înseamnă batjocorire, în special în prezența altor persoane, crearea unor situații inconfortabile în care apare sentimentul de rușine.
- **Minimizarea, degradarea, devalorizarea sau ignorarea** ideilor opiniilor sau sugestiilor altuia.
- **Critică cu feedback negativ.** Există și critici constructive, dar în cazul unui abuz emoțional, ținta lor este diminuarea valorii celuilalt, etichetarea lui negativă.
- **Tachinarea sau sarcasmul** pot fi forme mai subtile de abuz emoțional, deseori etichetate drept „glume”. Cât timp subliniezi că acestea îți provoacă disconfort, iar partenerul nu își schimbă comportamentul, ba chiar te acuză de „lipsă de umor” (sau mai rău) ai parte de un tratament abuziv.
- **Sublinierea, în mod regulat, a defectelor, greșelilor sau neajunsurilor.** Nimeni nu este perfect, dar o relație în care suntem constant considerați drept „defecți”, partenerul subliniind constant neajunsurile noastre, este o relație toxică, în care celălalt se situează pe o treaptă superioară.
- **Acuzația de a fi suprasensibil sau predispus la reacții exagerate** care vizează apărarea sau devierea atenției. Respectiv, îți va spune că problema ești tu și că „nu ai de ce să te simți așa sau să reacționezi așa”. Practic, anulează și ignoră emoțiile partenerului.

Comportamente identificate drept abuz emoțional

Printre comportamentele identificate ca fiind un abuz emoțional putem enumera (Ren, Dongning & Wesselmann, Eric & Williams, Kipling, 2017):

- **Tratarea celuilalt ca pe un copil în încercarea de a prelua controlul.** Un astfel de comportament apare când partenerul impune părerea lui, desconsideră nevoile tale și ia toate deciziile fără a-l consulta pe celălalt.
- **Preluarea controlului asupra finanțelor** și a modului în care sunt cheltuiți banii. Un astfel de comportament este unul de control, creând astfel o dependență (materială) de partener.
- **Banalizarea speranțelor, visurilor și aspirațiilor.** Partenerii, în mod sănătos, își susțin reciproc dorințele și obiectivele, se încurajează și se bucură fiecare pentru reușitele celuilalt. Abuzul emoțional este discursul constant descurajant al celuilalt când vine vorba de idealurile sale.

Ignorarea în mod repetat a limitelor și solicitărilor din partea partenerului, învinuirea pentru probleme de viață, dificultăți sau nefericire, deseori cu formularea unor remarci răutăcioase sunt alte semne ale abuzului emoțional. La fel poate fi considerată și *indisponibilitatea celuilalt din punct de vedere emoțional, răceala cu care ne tratează, distanța emoțională pe care o păstrează în relație*. Deseori, un astfel de partener se va bosumfla și se va retrage atunci când nu poate avea ceea ce a cerut, nu va arăta empatie sau compasiune, ne va „pedepsi” prin retragerea atingerilor, săruturilor, a sexului sau a manifestării afecțiunii. Dacă își împiedică partenerul/partenera să-și vadă prietenii sau familia, încearcă să manipuleze prin ruperea relațiilor cu orice persoană de suport, reprezintă o situație din care trebuie să se găsească o cale de ieșire.

Relații în care poate apărea abuzul emoțional. Cel mai evident mediu pentru abuzul emoțional se află într-o relație intimă. Studiile arată că bărbații și femeile se abuzează reciproc în rate egale. De fapt, abuzul emoțional poate apărea în orice relație – în familii, în prietenii și la locul de muncă.

Abuzul emoțional afectează milioane de relații. În familii poate apărea de-a lungul generațiilor. Un copil abuzat emoțional care, ca adult, se confruntă cu problemele copilăriei și se află în mare pericol de a repeta ciclul abuzului emoțional cu proprii săi copii. Apare în familii de la toate nivelurile societății și indiferent de locația geografică. Abuzul emoțional în familii depășește statutul socio-economic, afectând oamenii indiferent de nivelul lor de venit, educație, ocupație, vârstă, mediul cultural și etnic sau credința religioasă.

Furia și abuzul în relații încep cu vina: „Mă simt rău și vina este a ta” sau „din cauza familiei tale am suferit”. Chiar și atunci când recunosc greșeala comportamentului lor, agresorii dau vina pe partenerii lor: „Îmi apeiși butoanele” sau „S-ar putea să fi reacționat exagerat, dar sunt om și uite ce mi-ai făcut!” Agresorii se simt victime, ceea ce justifică în mintea lor victimizarea celorlalți (Oana Tenea, 2024).

Cine recurge la abuz emoțional. Destul de adesea, abuzul emoțional apare deoarece *agresorul are răni din copilărie nerecunoscute și/sau nerezolvate*. El nu a învățat moduri sănătoase de relaționare sau cum să își satisfacă nevoile într-un mod care să nu îi dea senzația de pierdere a autonomiei față de celălalt. Incapacitatea acestor persoane de a cere ceea ce au nevoie se manifestă prin furie și modalități de control atunci când se simt nesiguri, anxioși, răniți, temători sau scăpați de sub control.

Abuzatorii tind să fie anxioși ca temperament. Anxietatea este legată de frică. De când erau copii, au avut sentimentul de teamă că lucrurile vor merge prost și că nu vor reuși să facă față. Încearcă să-și controleze mediul (inclusiv oamenii) pentru a evita sentimentele de eșec și inadecvare. Strategia încercării de a-i controla pe ceilalți nu reușește să-i satisfacă însă, din simplul motiv că o cauză principală a anxietății se află în interiorul lor și izvorăște din una dintre următoarele surse: teama de eșec sau frica de nedreptate, izolare și deprivare.

Scenariul de viață. Mulți dintre agresori au învățat să abuzeze de la părinții proprii. Istoria lor timpurie a constat în primirea abuzului ei înșiși sau a vedea pe alții abuzați (un părinte abuzând pe celălalt sau pe frații lor etc.). În consecință, comportamentele abuzive devin o normă. Astfel de oameni interiorizează o anumită dinamică a relației, și anume rolurile complementare de „abuzator” și „victimă”. Având în vedere alegerea între a fi victima scăpată de sub control sau abuzatorul sub control, unii oameni cresc în rolul agresorului.

Prin alegerea de a fi agresorul/abuzatorul, ei pot obține primul lor sentiment de a prelua controlul asupra propriului destin și de a nu fi la mila altora. Alții optează pentru rolul victimei, de obicei cineva care este pasiv, supus, plăcut oamenilor, cu stimă de sine aproape inexistentă. Victimele tind să confunde protecția și îngrijirea agresorilor cu loialitatea (Campbell, S., 2019).

Probleme psihologice manifestate prin abuz

Comportamentul abuziv poate rezulta și din *probleme* sau *tulburări de sănătate mintală*. De exemplu, cineva cu *probleme de gestionare a furiei*, care au o problemă cu *consumul de alcool* sau *droguri* poate scăpa cu ușurință de sub control în timpul certurilor. Totuși, alte persoane care abuzează pot avea trăsături de tulburare de *personalitate narcisică* (manifestată ca deficit de empatie) sau tulburare de *personalitate borderline* (schimbări frecvente ale dispoziției), deoarece au fost abuzate ele însele în copilărie sau în relațiile intime anterioare. Identitatea de sine este afectată sau deteriorată iar abilitățile lor interpersonale sunt limitate. Astfel de abuzatori au dificultăți în relaționarea cu alții ca oameni, alegând în schimb să-i trateze ca pe obiecte. Ei îi tratează pe ceilalți ca și cum s-ar afla în preajma lor doar pentru a le oferi confortul și nu ar avea altfel o viață independentă și importantă.

Nu toate abuzurile emoționale implică strigăte sau critici. Formele mai frecvente sunt „dezactivarea” (un partener distras sau preocupat) sau „blocarea” (un partener care refuză să accepte perspectiva altcuiva). Alte forme includ „*gaslighting*” (manipulare emoțională făcând o persoană să simtă că tot ceea ce face sau chiar crede este greșit) sau pur și simplu nu vorbește deloc. Partenerii dezangajați spun: „Fă ce vrei, lasă-mă în pace”. Cel care recurge la abuz emoțional încearcă să facă față sentimentului de inadecvare în ceea ce privește relațiile, fără a încerca să schimbe ceva, deoarece „să nu încerci înseamnă să nu ai eșec”. Ei își pedepsesc partenerul refuzând să-i asculte sau să-i înțeleagă perspectiva, iar dacă încearcă să asculte opinia partenerului, o fac cu respingere sau impaciență. Toate formele de abuz emoțional fac ca o persoană să se simtă *nevăzută, neauzită, neatractivă, neimportantă și nedemnă*. Aspectul cel mai insidios al conviețuirii cu un abuzator nu este evident (cum ar fi reacțiile nervoase la strigăte, denumiri, critici sau alt comportament degradant), sunt adaptările făcute pentru a încerca să prevină acele episoade, „mersul pe coji de ouă” pentru a păstra pacea sau o aparență de conexiune. Femeile pot fi deosebit de vulnerabile la efectele negative ale unui astfel de comportament de „adaptare” datorită tendinței lor mai mari de a fi vulnerabile la anxietate. Multe s-ar putea angaja în autocritică pentru a nu-i „apăsa butoanele” partenerului abuzator (James, K. & MacKinnon, L., 2010).

Femeile abuzate emoțional își critică atât de mult propriile păreri, încât simt că își pierd simțul identității de sine. Bărbații abuzați emoțional tind să se izoleze din ce în ce mai mult, retrăgându-se în muncă sau în hobby-uri – orice altceva decât interacțiunile familiale. De obicei, agresorul, pentru a menține victima în cercul vicios, apelează la formulări perfide precum: „Cred că ești bun în ceea ce faci dar...” Practic, există întotdeauna o *condiționare*. Fiecare laudă sau validare vine cu o aluzie de condiționare. Abuzul emoțional este o problemă serioasă, iar victimele

abuzului emoțional sunt expuse la probleme fizice grave, cum ar fi *stresul cronic, migrene, indigestii, ulcere gastrice, dureri cronice și boli cronice*. Alte simptome psihologice includ *tulburări alimentare, depresie, anxietate, traume și probleme comportamentale*. Acest lucru afectează atât adulții, cât și copiii. Similar cu alcoolismul, dacă este lăsat neschimbat, ciclul se repetă în generațiile următoare (Lammers, M., Ritchie, J. & Robertson, N., 2005).

Cum depășim cercul vicios al abuzului emoțional

Primul pas pentru cei care sunt abuzați emoțional este să *recunoască* faptul că se află într-o relație abuzivă. Pentru cei care au fost minimizați sau marginalizați, negarea și/sau ascunderea abuzului vor agrava problema și daunele. Cu toate acestea, recunoașterea situației poate fi un prim pas dureros și înspăimântător. Stresul abuzului emoțional se va transforma în cele din urmă în traume emoționale, depresie sau anxietate. Abuzatorului nu i se va permite să continue, chiar dacă aceasta înseamnă chiar încheierea relației (O'Hagan, K. P., 1995).

Un *consilier autorizat* sau un *psiholog* instruit în a ajuta în cazuri de relații abuzive, poate sprijini victima în depășirea durerii și fricii și pentru a lucra în reconstruirea *stimei de sine*.

Ne putem întreba: se pot schimba agresorii? Da, dar numai când și dacă recunosc că ceea ce fac este dăunător pentru celălalt, pentru relația emoțională cu acesta și, nu în cele din urmă, pentru ei înșiși. Dar trebuie să acționeze și în ceea ce privește această conștientizare a lor. Nu este suficient să spună și să nu schimbe nimic, acest lucru putând fi doar o altă formă de continuare a abuzului. Agresorii nu se schimbă primind compasiune, ci se schimbă învățând să o ofere.

Relațiile interpersonale sunt adesea dificile și necesită comunicare, compasiune și respect pentru a fi îmbunătățite sau păstrate. Cu toate acestea, când o relație are la bază comportamente recurente de abuz emoțional, mental sau verbal, aceasta poate produce traume emoționale și psihice pentru persoana abuzată, deseori având un impact negativ și asupra abuzatorului. Din acest motiv, o astfel de relație poate fi descrisă ca toxică. Cu toate acestea, putem să considerăm următorii pași pentru a evalua relația și a lua măsuri în cazul în care abuzul emoțional continuă (Ren, Dongning & Wesselmann, Eric & Williams, Kipling, 2017):

1. *discuție constructivă* – ca prim pas, putem încerca să purtăm o discuție constructivă, să transmitem clar și ferm ce ne deranjează și să ne comunicăm limitele. Acest pas ne poate asigura că am făcut tot ceea ce ține de noi pentru a salva sau îmbunătăți relația.

2. *limitarea contactului* – dacă pasul anterior nu funcționează și cererile nu ne sunt auzite sau respectate, putem lua în considerare să ne îndepărtăm de cealaltă persoană, limitând contactul. Putem face asta prin reducerea întâlnirilor fizice dar și prin restrângerea interacțiunilor telefonice sau pe alte canale de comunicare.

3. *întreprinderea contactului* – în ultimă instanță, e recomandat să luăm o abordare mai critică, să reflectăm la importanța reală a relației pentru noi și la măsura în care merită să suportăm consecințele asupra stabilității noastre emoționale pentru a rămâne în contact. Ca un pas intermediar, putem să luăm o pauză de la relație pentru o perioadă, însă în cazul în care abuzul persistă, singura variantă rămâne să scoatem complet persoana din viața noastră pentru a ne păstra sănătatea și stabilitatea emoțională.

Concluzii

Ca urmare a celor descrise mai sus, putem conchide că abuzul emoțional reprezintă una dintre problemele serioase ce pot apărea în relațiile de cuplu. Necesitatea de a face cunoscute elementele componente dar și conduitele prin care se manifestă și poate fi recunoscut abuzul

emoțional devin o necesitate în cultura epocii noastre. Chiar dacă el a fost neglijat timp de secole, în ultimele decenii, datorită ideilor vehiculate de curentul feminist, abuzul emoțional a fost recunoscut și analizat în mod științific.

De asemenea, societatea va trebui să acorde un sprijin (fie în formă financiară sau de consiliere) pentru a ajuta victimele abuzului emoțional în a-și reconstrui personalitatea, revenind la o imagine de sine corectă și la stima de sine firească.

Bibliografie

1. Campbell, S. (2019), *But It's Your Family...: Cutting Ties with Toxic Family Members and Loving Yourself in the Aftermath* Paperback. Citit de la: <https://www.amazon.com/But-Its-Your-Family-Aftermath/dp/1642790990>
2. Dragomir, Otilia (2002), Mihaela Miroiu, editori, *Lexicon feminist*, Editura Polirom, Iași, pp. 121-129.
3. Fabrizio, K.K. (2015), *Daughters Rising: Rising above the hidden messages of shame, guilt, and self-doubt passed down from mother to daughter*. Citit de la: <https://www.amazon.com/Daughters-Rising-messages-self-doubt-daughter/dp/1507799144>
4. James, K. & MacKinnon, L. (2010), The Tip of the Iceberg: A Framework for Identifying Non-Physical Abuse in Couple and Family Relationships. *Journal of Feminist Family Therapy*. 22, 112-129. 10.1080/08952831003787867.
5. Lammers, M., Ritchie, J. & Robertson, N. (2005), Women's experience of emotional abuse in intimate relationships: A qualitative study. *Journal of Emotional Abuse*. 5, 29–64. https://doi.org/10.1300/J135v05n01_02
6. O'Hagan, K. P. (1995), Emotional and psychological abuse: Problems of definition. *Child Abuse & Neglect*, 19(4), 449–461. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(95\)00006-T](https://doi.org/10.1016/0145-2134(95)00006-T)
7. Ren, Dongning & Wesselmann, Eric & Williams, Kipling. (2017), Hurt People Hurt People: Ostracism and Aggression. *Current Opinion in Psychology*. 19. 10.1016/j.copsyc.2017.03.026.
8. Straus, M. A. & Sweet, S. (1990), Social psychological characteristics associated with verbal aggression between husbands and wives. In Research Report, Family Research Lab, Durham, NH: New Hampshire University.
9. Tenea, Oana (2024), *Abuzul emoțional în cuplu, ce manifestări are și cum îi pui capăt*
10. <https://smartliving.ro/abuzul-emoțional-in-cuplu-ce-manifestari-are/>

Capitolul 20 – DIFERENȚE PSIHOSOCIALE ALE PERSOANELOR CU COMPORTAMENT ADICTIV

Chapter 20 – PSYCHOSOCIAL DIFFERENCES OF PERSONS WITH ADDICTIVE BEHAVIOR

Bogdan-Cristian VOICU¹

Abstract

The article includes literature review on the notions of addictive behavior, gender differences, relationship status. With a strong impact on a person's life, addictive behaviors represent an area of interest for the specialized literature both in terms of intervention and, especially, diagnosis. In DSM V there are criteria for the diagnosis of substance dependence and pathological gambling which is a precursor to behavioral addictions. Looking at the level of gender and relationship status, there are a number of differences in terms of substance use or addictive behaviors.

Keywords: *addictive behaviour, gender differences, relationship status*

JEL: *I2, I23, I29*

Introducere

Adicția poate fi de substanțe sau comportamentală. Astăzi, dependența este conceptualizată ca având o serie de etape: inițiere/achiziție, escaladare, menținere, abținere sau retragere și recidivă sau restabilire a consumului. Etapa inițială implică inițierea în utilizarea substanței. Este important de menționat faptul că unele persoane nu progresează niciodată dincolo de acest punct, folosind substanța la nesfârșit ocazional sau chiar oprind consumul (Belin, Everitt, 2008). În timpul acestei etape, individul nu este dependent, dar pentru unii indivizi implicarea și consumul de substanțe escaladează ducând către dependență, în timp ce alte persoane mențin un aport moderat pe termen nelimitat sau chiar încetează complet consumul (Becker, McClellan, Reed, 2017).

Comportamentul adictiv

Conceptul de adicție de substanțe este utilizat pentru a defini utilizarea compulsivă, repetitivă și cronică a unei substanțe deși consumatorul resimte consecințele negative fie că este conștient de acestea sau nu având la bază printre altele și dorința de recompensare (Turliuc, 2020). În DSM V dependența de substanțe este definită ca “ansamblu de simptome cognitive, comportamentale și fiziologice care arată că individul continuă să consume substanța în ciuda problemelor semnificative provocate de aceasta ... diagnosticul de tulburare a consumului de substanțe poate fi aplicat”: consumului de alcool, tulburărilor legate de consumul de cafeină, tulburărilor legate de consumul de canabis, tulburărilor legate de consumul de substanțe halucinogene, tulburărilor legate de consumul de substanțe inhalante, tulburărilor legate de consumul de opioide, tulburărilor legate de consumul de sedative, hipnotice sau anxiolitice, tulburărilor legate de substanțe stimulante (droguri), tulburărilor legate de consumul de tutun, tulburărilor legate de consumul altor substanțe (sau substanțe necunoscute) în această categorie au fost adăugate și tulburări fără legătură cu consumul de substanțe – Jocul patologic de noroc (ludomania). Toate aceste substanțe, dar și altele au în comun activarea sistemului cerebral al recompensei, care la rândul său, este implicat în întărirea comportamentului. Mecanismele prin

¹ Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, Școala Doctorală Științe Sociale și ale Educației, Specialitatea Psihologie Generală, voicubogdancristian@gmail.com

care fiecare substanță ajunge să producă plăcere sunt diferite, dar toate activează centrul plăcerii și sistemul de recompensare inclusiv jocul patologic de noroc (American Psychiatric Association, 2022).

O caracteristică importantă a acestor tulburări este aceea că și după detoxifiere pot persista circuitele cerebrale formate. Efectele persistenței acestor circuite este observabilă prin efectele comportamentale de nevoie intensă „craving” precum și se reflectă în recăderile frecvente. În DSM V regăsim unsprezece criterii generale de definire, diagnosticare a adicției de substanțe. Astfel, primele 4 criterii sunt sub apanajul unui criteriu mai general – control deficitar. În cadrul Criteriului 1 persoanele resimt dorința de a opri, controla, consumul dar eforturile de a scădea frecvența sau opri consumul nu au avut succes până în acest moment. Al doilea și al treilea criteriu se referă la componenta timp investit. În timp ce Criteriul 2 se referă la a petrece bună parte din timp pentru a procura, consuma și pentru a se reface după efectele substanței utilizate, al 3-lea Criteriu se referă la faptul că aproape toate activitățile zilnice sunt realizate în jurul comportamentului de consum. Criteriul 4 face referire la dorința nestăpânită de a consuma substanța, nevoie intensă „craving”. Următoarele trei criterii sunt încadrate într-o categorie superioară aceea a disfuncției sociale. Aceste criterii definesc comportamente care sunt disruptive din punct de vedere social. Criteriul 5 face referire la continuarea utilizării substanței în ciuda efectelor cauzate sau amplificate de consum în viața socială, precum probleme persistente sau repetate în relațiile interpersonale. Criteriul 6 se referă la abandonarea sau limitarea activităților recreative, profesionale sau sociale datorate consumului, iar Criteriul 7 se referă la abandonarea sau limitarea activităților familiale sau a hobby-urilor. Următoarele două criterii sunt încadrate în categoria consumului periculos. Criteriul 8 descrie o problemă persistentă sau recurentă, fizică sau psihologică, provocată sau exacerbată de consum, Criteriul 9 face referire la incapacitatea de a opri consumul substanței chiar și în ciuda dificultăților. Ultimele două criterii sunt subordonate criteriului farmacologic, astfel Criteriul 10 face referire la toleranța față de substanță fiind necesară creșterea dozei pentru a obține același efect sau la diminuarea efectului dacă nu se crește cantitatea sau tăria. Criteriul 11 se referă la sevraj și la apariția acestuia în cazul în care substanța nu este consumată.

Criteriile din DSM V de diagnosticare a ludomaniei, a comportamentului de joc problematic definit ca „persistent și recurent, care determină disconfort sau afectare semnificativă clinic, manifestat prin patru (sau mai multe) din următoarele elemente pentru o perioadă mai mare de 12 luni” (American Psychiatric Association, 2022).

Cercetări recente asupra dependențelor comportamentale au fost dominate de discuții cu privire la dacă modelele comportamentale dereglate, cum ar fi jocurile video excesive, rețelele sociale, utilizarea pornografiei sau exercițiile fizice, ar trebui clasificate drept tulburări mentale (Dullur and Starcevic, 2018; King et al., 2018; Stein et al., 2018) și, mai precis, ca tulburări de dependență (Perales et al., 2020).

Dependențele comportamentale au în comun cu tulburările de consum de substanțe caracteristici precum implicarea persistentă și dezadaptativă în comportament în ciuda posibilelor probleme pentru sine și/sau pentru mediul social, timp excesiv investit precum și control diminuat asupra comportamentului, creșterea sentimentului de tensiune sau entuziasm înainte de a face comportamentul, un sentiment de plăcere și satisfacție sau ușurare atunci când comportamentul este efectuat sau la scurt timp după aceea (Marazziti et al., 2014). De asemenea, la fel ca dependența de substanțe, dependențele comportamentale prezintă fenomene de toleranță, retragere și poftă. În special, pofta (craving) a reapărut ca o construcție fundamentală în fiziopatologia

comportamentelor de dependență, prin includerea sa în DSM-5 ca simptom clinic cheie al tulburărilor de dependență (Asociația Americană de Psihiatrie, 2022).

Inițial, jocul patologic de noroc a fost dezbătut în principal datorită comorbidității cu utilizarea de substanțe adictive (Petry, 2001). S-a constatat că jocurile de noroc cu probleme sunt în strânsă legătură cu comportamentele codependente, în special cu tulburările legate de consumul de alcool și substanțe (Lorains et al., 2011) mai degrabă decât cu tulburarea obsesiv-compulsivă (Potenza, 2008). Această apariție concomitentă a diferitelor dependențe implică împărtășirea predispozițiilor și a mecanismelor de bază care pot lua parte atât la dezvoltarea și menținerea tulburărilor legate de consumul de substanțe, cât și la jocurile de noroc problematice. Lorains (Lorains et al., 2011) evidențiază că 60,1% dintre jucătorii problematici și patologici sunt dependenți de nicotină, în timp ce 57,5% din numărul total de jucători suferă de cel puțin o tulburare de consum de substanțe. Mai exact, prevalența medie a tulburării de consum de alcool a fost de 28,1% în rândul subiecților, în timp ce aceea a abuzului sau dependenței de droguri ilicite este de 17,2% (Lorains et al., 2011).

Unele studii au investigat comorbiditatea dintre consumul de substanțe și tulburarea de jocuri de noroc (Wareham și Potenza, 2010), cumpărarea compulsivă, dependența sexuală, dependența de internet (Ko et al., 2012; Black, 2001). În studiul condus de Efrati, dintre toate grupurile cele trei grupuri studiate, tulburarea de jocuri pe internet a fost cea mai severă formă de dependență, în timp ce comportamentele sexuale compulsive au fost cele mai puțin severe. Aceste descoperiri sugerează că adolescenții împărtășesc factori de risc și de protecție comuni pentru comportamentele adictive însă fără ca un set unic de factori să crească probabilitatea unui tip de dependență față de altul. (Efrati, 2023). Constatările acestor studii indică faptul că dependențele comportamentale și dependența de substanțe apar frecvent împreună, susținând astfel ideea că aceste tulburări împărtășesc o bază fiziopatologică comună (Di Nicola, 2015). Studiul arată o rată semnificativ mai mare de adicțiilor comportamentale în rândul subiecților tulburărilor legate de consumul de alcool (28,4%), comparativ cu grupul de control (15%). Pacienții cu tulburărilor legate de consumul de alcool au raportat scoruri semnificativ mai mari pe scale pentru tulburarea de jocuri de noroc, cumpărături compulsive și dependență sexuală, în comparație cu grupul de control. (Di Nicola, 2015)

Diferențele de gen în comportamentele de dependență

Genul joacă un rol semnificativ în dezvoltarea și manifestarea comportamentelor de dependență. Bărbații și femeile prezintă adesea modele distincte de dependență. Diferențele de gen și sex în dependență sunt o interacțiune complicată între factorii socioculturali și diferențele neurobiologice de sex (Becker, McClellan, Reed, 2016). “Provocarea nu este de a nega că există diferențe cerebrale între sexe, ci de a afla originea lor și de a evalua semnificația lor în situații din viața reală” (Vidal, 2012). Atât oamenii de știință, cât și publicul nu pot distinge diferențele dintre mecanismele care mediază diferențele biologice de sex (ne referim la diferențele hormonale/genetice dintre bărbați și femei) și diferențele cognitive de sex (diferențele dintre bărbați și femei în imaginile RMN în timpul îndeplinirii sarcinilor cognitive) (Vidal, 2012). Aceste două tipuri de diferențe de sex diferă în măsura în care pot fi modificați de factorii de mediu și socioculturali, diferențele cognitive de sex fiind afectate într-o măsură mai mare de învățare. Diferențele de gen în dependență și recidivă pot fi observate la oameni în rândul populațiilor vulnerabile, femeile escaladează consumul de droguri mai rapid decât bărbații, iar recidiva este mai probabil să fie declanșată de stresori (Greenfield, Back, Lawson, Brady, 2010). Dar aceste

diferențe nu sunt determinate doar de biologie, influențele socioculturale afectează diferențiat bărbații și femeile și modul în care aceștia răspund la substanțele adictive (Becker, McClellan, Reed, 2016). O meta-analiză a lui Nolen-Hoeksema (2004) a constatat că femeile sunt mai predispuse să se angajeze în ruminare, ceea ce poate duce la un risc mai mare de depresie și abuz de substanțe. Printre factori psihosociali care influențează comportamentul de consum de substanțe sunt: sancțiunile sociale percepute, rolurile de gen, mecanismele de coping, motivele de consum și așteptările, depresie și/sau stres, impulsivitate, căutare de senzații și control comportamental slab, comportament antisocial, stima de sine și relații interpersonale.

Femeile percep sancțiuni sociale mai mari în ceea ce privește consumul de alcool în comparație cu bărbații. Studiile arată că femeile dezaprobă mai puternic intoxicația alcoolică la femei decât la bărbați și resimt mai multă presiune socială. Trăsăturile feminine tradiționale, cum ar fi auto-îngrijirea, sunt legate de un consum mai mic de alcool, în timp ce trăsăturile asociate cu rolul de gen masculin, cum ar fi agresivitatea, sunt corelate de un consum mai mare de alcool în privința ambelor sexe. Rolurile de gen mediază relația dintre gen și consumul de alcool, diferențele de roluri de gen contribuie la diferențele în comportamentul de consum. Ca mecanism de coping, evitarea este mai puternic corelată de consumul de alcool la bărbați decât la femei. Deși diferențele de gen în ceea ce privește mecanismul de evitare nu sunt consistente, bărbații sunt mai înclinați să folosească negarea sau evitarea ca mecanism de coping (Nolen-Hoeksema, 2004). În ceea ce privesc motivele de consum și așteptările, bărbații raportează motive mai puternice de a consuma pentru a face față stresului și au așteptări mai pozitive decât femeile în ceea ce privește consumul de alcool. Aceste motive autosugerate sunt mai puternic asociate cu problemele legate de consumul de alcool la bărbați (Rauch, Bryant, 2000). În ceea ce privește depresia și/sau stresul relația dintre consumul de alcool și depresie sau stres variază. Bărbații, în general relevă o relație mai puternică, dar printre persoanele cu tulburări de consum de alcool, la femei se regăsește o corelație mai puternică între depresie și consumul de alcool (Nolen-Hoeksema, 2004). Un alt factor psihosocial aflat în relație cu comportamentele adictive este impulsivitatea, căutare de senzații și controlul comportamental slab. Bărbații au obținut scoruri mai mari la măsurătorile testelor impulsivității și căutării de senzații, care sunt asociate cu consumul de alcool și problemele sociale. Aceste trăsături sunt legate în mod constant de consumul de alcool la bărbați, dar mai puțin la femei (Rutledge, Sher, 2001; Zuckerman, Kuhlman, 2000). Comportamentul antisocial: În timp ce bărbații sunt mai predispuși să manifeste comportamente antisociale, astfel de comportamente sunt corelate cu probleme legate de alcool la ambele sexe (Moffitt, Caspi, Rutter, Silva, 2001). În ceea ce privesc relațiile interpersonale, nivelurile de consum de alcool sunt similare între parteneri, unele studii arătând că bărbații influențează consumul de alcool al femeilor mai mult decât invers (Mudar, Leonard, & Soltysinski, 2001). Cu toate acestea, femeile sunt mai des căsătorite cu bărbați care au o tulburare de comportament în ceea ce privește consumul de alcool decât invers. Deși rezultatele sunt inconsistente între studii, unele dintre acestea sugerează că stima de sine scăzută este mai mult asociată cu problemele legate de consumul de alcool la femei decât la bărbați (Nolen-Hoeksema, 2004).

Diferențe la nivel de status relațional

Starea relațională poate avea un impact semnificativ asupra dezvoltării și menținerii comportamentelor dependente. Persoanele singure pot prezenta un risc mai mare de dependență din cauza lipsei de sprijin social și a stresului crescut. Persoanele căsătorite consumă alcool mai rar decât partenerii lor cu care locuiesc împreună, dar la fel de frecvent în comparație cu persoanele

singure sau divorțate. Însă atunci când se controlează variabilele precum genetică și variabile de mediu comune căsătoria pare să aibă un efect protector în comparație cu persoanele singure și poate servi ca factor de protecție împotriva dependenței (Leonard, Eiden, 2007). Studiile sugerează că indivizii consuma alcool cel mai mult cantitativ și ca frecvență o fac atunci când sunt singuri.

Consumul de alcool scade semnificativ cantitativ și ca frecvență după căsătorie. Mai mult, un studiu realizat de Heinz (2009) a raportat faptul că persoanele aflate în relații serioase au avut rezultate mai bune în tratamentul dependenței de cocaină, 50% ajungând la abținere, comparativ cu doar 30% dintre indivizii singuri (Heinz et al., 2009). După dizolvarea căsătoriei, divorț, atât bărbații, cât și femeile cresc cantitatea de alcool, dar frecvența de consum nu se modifică, posibil pentru că obiceiurile lor de frecvență de consum se stabilizează în timpul anilor de căsătorie. Tranzițiile relaționale, cum ar fi divorțul sau recăsătorirea, pot influența și riscul de dependență. Persoanele divorțate pot experimenta stres crescut și vulnerabilitate la dependență studiul descoperind asocieri între divorțul și patru factori de risc pentru adulți – nivel scăzut de educație, mai puține legături cu rețelele sociale, depresie și obiceiuri nesănătoase în special fumatul (Larson și Halfon, 2013; Dinescu et al., 2016). În comparație cu căsătoria, bărbații și femeile care conviețuiesc beau mai des decât bărbații și femeile căsătorite, dar bărbații care locuiesc în concubinaj consuma mai puțin alcool, în timp ce în cazul femeilor rezultatele nu diferă semnificativ (Dinescu et al., 2016).

Într-un studiu asupra persoanelor care căutau tratament pentru dependența de opioide, Heinz și colab. (2009) au descoperit că participanții care erau căsătoriți sau într-o relație de lungă durată au avut rate mai mari de finalizare a tratamentului precum și perioade mai lungi de abținere comparativ cu indivizii singuri care nu erau implicați într-o relație stabilă. În plus, persoanele căsătorite au raportat niveluri mai mari de sprijin social decât persoanele singure (Schonbrun, Strong, Wetle, Stuart, 2011; Heinz et al., 2009).

Concluzii

În concluzie există o serie de factori care influențează manifestarea comportamentului adictiv. Atât factori psihosociale precum rolurile de gen sau sancțiunile percepute modelează consumul de substanțe, femeile ca de exemplu fiind predispuse la ruminare și depresie manifestă un risc pentru consumul de substanțe însă blamează consumul de alcool, acesta fiind atribuit genului masculin. Bărbații, folosesc ca mecanism de evitare alcoolul pentru a face față stresului resimțit. Privind statusul relațional, suportul social modelează rata de consum și recidivă în cazul persoanelor căsătorite influențând dependența de opioide. Dependentele de substanțe sunt influențate de o serie de factori precum impulsivitatea la bărbați sau depresia la femei. În spatele consumului există o dinamică complexă de procese care influențează rata de recidivă sau de dezvoltare a unor comportamente adictive, studierea diferențelor de gen, factorilor psihosociale sau relaționali, permit o înțelegere mai amplă a fenomenului și a intervențiilor ulterioare.

Bibliografie

1. American Psychiatric Association. (2022), *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787>
2. Becker, J. B., McClellan, M. L., & Reed, B. G. (2017), Sex differences, gender and addiction. *Journal of neuroscience research*, 95(1-2), 136-147.
3. Becker, J. B., McClellan, M., & Reed, B. G. (2016). Sociocultural context for sex differences in addiction. *Addiction biology*, 21(5), 1052-1059.
4. Belin, D., & Everitt, B. J. (2008), Cocaine seeking habits depend upon dopamine-dependent serial connectivity linking the ventral with the dorsal striatum. *Neuron*, 57(3), 432-441.

5. Black, D. W. (2001), Compulsive buying disorder: definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS drugs*, 15, 17-27.
6. Di Nicola, M., Tedeschi, D., De Risio, L., Pettorruso, M., Martinotti, G., Ruggeri, F., ... & Janiri, L. (2015), Co-occurrence of alcohol use disorder and behavioral addictions: relevance of impulsivity and craving. *Drug and alcohol dependence*, 148, 118-125.
7. Dinescu, D., Turkheimer, E., Beam, C. R., Horn, E. E., Duncan, G., & Emery, R. E. (2016), Is marriage a buzzkill? A twin study of marital status and alcohol consumption. *Journal of Family Psychology*, 30(6), 698-707. <https://doi.org/10.1037/fam0000221>
8. Dullur, P., & Starcevic, V. (2018), Internet gaming disorder does not qualify as a mental disorder. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 52(2), 110-111.
9. Efrati, Y. (2023), Risk and protective factor profiles predict addictive behavior among adolescents. *Comprehensive Psychiatry*, 123, 152387.
10. Greenfield, S. F., Back, S. E., Lawson, K., & Brady, K. T. (2010), Substance abuse in women. *Psychiatric Clinics of North America*, 33(2), 339-355. <https://doi.org/10.1016/j.psc.2010.01.004>
11. Heinz, A. J., Wu, J., Witkiewitz, K., Epstein, D. H., & Preston, K. L. (2009), Marriage and relationship closeness as predictors of cocaine and heroin use. *Addictive Behaviors*, 34(3), 258-263. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2008.10.020>
12. King, D. L., Delfabbro, P. H., Potenza, M. N., Demetrovics, Z., Billieux, J., & Brand, M. (2018), Internet gaming disorder should qualify as a mental disorder. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 52(7), 615-617.
13. Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S., & Chen, C. C. (2012), The association between Internet addiction and psychiatric disorder: a review of the literature. *European Psychiatry*, 27(1), 1-8.
14. Larson, S. L., & Halfon, N. (2013), Parental divorce and adult longevity. *International Journal of Public Health*, 58(1), 89-97. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0373-x>
15. Leonard, K. E., & Eiden, R. D. (2007), Marital and family processes in the context of alcohol use and alcohol disorders. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3, 285-310. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091424>
16. Lorains, F. K., Cowlishaw, S., & Thomas, S. A. (2011), Prevalence of comorbid disorders in problem and pathological gambling: Systematic review and meta-analysis of population surveys. *Addiction*, 106(3), 490-498.
17. Marazziti, D., Picchetti, M., Baroni, S., Consoli, G., Ceresoli, D., Massimetti, G., & Dell'Osso, M. C. (2014), Pathological gambling and impulsivity: an Italian study. *Rivista di Psichiatria*, 49(2), 95-99.
18. Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2001), Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study. New York: Cambridge University Press.
19. Mudar, P., Leonard, K. E., & Soltysinski, K. (2001), Discrepant substance use and marital functioning in newlywed couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69, 130-134.
20. Nolen-Hoeksema, S. (2004), Gender differences in risk factors and consequences for alcohol use and problems. *Clinical psychology review*, 24(8), 981-1010.
21. Perales, J. C., King, D. L., Navas, J. F., Schimmenti, A., Sescousse, G., Starcevic, V., ... & Billieux, J. (2020), Learning to lose control: A process-based account of behavioral addiction. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 108, 771-780.
22. Petry, N. M. (2001), Substance abuse, pathological gambling, and impulsiveness. *Drug and alcohol dependence*, 63(1), 29-38.
23. Potenza, M. N. (2008), The neurobiology of pathological gambling and drug addiction: an overview and new findings. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1507), 3181-3189.
24. Rauch, S. A. M., & Bryant, J. B. (2000), Gender and context differences in alcohol expectancies. *The Journal of Social Psychology*, 140, 240-253.
25. Rutledge, P., & Sher, K. J. (2001), Heavy drinking from the freshman year into early young adulthood: The roles of stress, tension-reduction drinking motives, gender and personality. *Journal of Studies on Alcohol*, 62, 457-466.
26. Schonbrun, Y. C., Strong, D. R., Wetle, T., & Stuart, G. L. (2011), A qualitative investigation of barriers to entry into couples treatment for alcohol problems. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 41(4), 399-406. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2011.05.003>

27. Stein, D. J., Billieux, J., Bowden-Jones, H., Grant, J. E., Fineberg, N., Higuchi, S., ... & Poznyak, V. (2018), Balancing validity, utility and public health considerations in disorders due to addictive behaviours. *World Psychiatry*, 17(3), 363.
28. Turliuc, M.N. (2020), *Psihopedagogia comportamentului deviant*. Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
29. Vidal, C. (2012), The sexed brain: Between science and ideology. *Neuroethics*, 5(3), 295-303.
30. Wareham, J. D., & Potenza, M. N. (2010), Pathological gambling and substance use disorders. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 36(5), 242-247.
31. Zuckerman, M., & Kuhlman, D. M. (2000), Personality and risk-taking: Common biosocial factors. *Journal of Personality*, 68, 999–1029.

SECȚIUNEA 3.

Educația artistică din Ucraina

Capitolul 21 – PRINCIPALE COMPONENTE ALE COMPETENȚEI PROFESIONALE ALE VIITORILOR MANAGERI DE ACTIVITĂȚI SOCIOCULTURALE

Chapter 21 – MAIN COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS OF SOCIO-CULTURALE ACTIVITIES

Yaroslav Yuriyovych AGIY¹

Abstract

The article attempts to investigate the main components of the formation of professional competence of future managers of socio-cultural activities in the field of «Culture and Art». For this purpose, the content of the definition of «professional competence» was clarified, the components that positively influence the formation of professional competence of future managers of socio-cultural activities, including: axiological, epistemological, communicative, synergistic and praxeological, were substantiated. The professional competence of future managers of socio-cultural activities as a general scientific phenomenon reveals signs of openness and transparency, the formation of the mentioned phenomenon in the conditions of the educational environment of a higher education institution involves the following processes and qualities: assimilation of a certain system of knowledge from psychological-pedagogical, professional and selective disciplines; acquisition of transcultural and interdisciplinary knowledge and skills necessary for productive socio-cultural activities; the formation of motives, attitudes, values in the process of professional training and the openness of future managers of socio-cultural activities to the influence of this process.

Keywords: professional competence, managers of socio-cultural activities, axiological, epistemological, communicative, synergistic and praxeological components

JEL: Q43, Q51, F53

Introduction

Ukraine's integration into the European educational space requires the development and implementation of European standards in science, education, and culture. This is evidenced by the processes of globalization occurring in the early 21st century, which to some extent influence the rethinking of universal and national values, the design of strategic directions for the development of the sociocultural sphere, recognizing the leading role of intellectual resources, the necessity of self-development and self-improvement in professional activities. Therefore, the problem of justifying the main components of professional competence of future managers of sociocultural activities is acute.

Literature review and arguments

An analysis of foreign and domestic scientific sources shows that over the past decades, a number of studies have been devoted to the study of professional competence issues in various fields of activity. This issue has been reflected in the works of S. Aleksandrov, V. Andrushchenko, F. Batsevich, O. Bondarevska, V. Burdun, N. Volska, D. Hryn, S. Harkushi, O. Dubaseniuk, Yu. Yevtushenko, S. Karasiovych, O. Kovalenko, S. Kostriukov, N. Kochubei, A. Kuzminskii, S. Kulnevich, V. Kutishenko, E. Luzik, V. Lutai, T. Novachenko, N. Popova, Ye. Provorova, O. Romanyshyna, V. Sharko, and other scholars.

¹ Candidate of Economic Sciences, associate professor, vice-rector for scientific and pedagogical work, innovative and methodological support of educational and scientific processes, Communal Institution of Higher Education "Academia de Cultură și Arte" Transcarpathian Regional Council, Uzhgorod, Ukraine, yaroslav.agiy@gmail.com

Methodology

The professional competence of future managers of sociocultural activities is determined by their orientation towards cultural and educational activities with certain categories of participants and involves the ability for public communication, a set of organizational relationships outlined by specific sociocultural activities, improvisation, and creative self-expression. This requires methodological and theoretical knowledge, mastery of organizational forms and methods of management actions, possible ways and means of achieving the set goal by future managers of sociocultural activities. Thus, the unity of methodological, theoretical, and technological knowledge in conjunction with practical experience generates and accumulates skills and professional experience as the basis of professional mastery.

In the scientific environment, the concept of “professional competence” is interpreted as “a complex personal formation consisting of knowledge, skills, and abilities that allow a person to function successfully in society and integrate into it”, thus it represents the social maturity of the individual, the psychological readiness for a certain type of activity. Moreover, professional competence is an important component of the qualitative training of future managers of sociocultural activities and characterizes the manager's ability to mobilize acquired knowledge, skills, and abilities in specific situations, the ability to solve problems successfully, adapt to changes, master and apply new technologies, as well as lifelong professional learning to achieve high results in sociocultural activities.

The professional competence of future managers of sociocultural activities as a interdisciplinary phenomenon manifests characteristics of openness and transparency. The formation of this phenomenon within the educational environment of higher education institutions involves processes and qualities such as: assimilation of a certain system of knowledge from psychological-pedagogical, professional, and elective disciplines; mastery of transcultural and interdisciplinary knowledge and skills necessary for conducting productive sociocultural activities; formation of motives, attitudes, values in the process of professional training, and openness to the influence of this process.

Principal results

The main components of forming professional competence of future managers of sociocultural activities in the field of “Culture and Art” are: *epistemological, axiological, synergistic, communicative, and praxeological*.

The epistemological component is associated with mastering the necessary sociocultural competence, understanding one's potential abilities and talents, and developing an interest in learning various technologies of sociocultural activities. Epistemology (from Greek “ γνῶσις “ meaning “knowledge” and “ λόγος “ meaning “study, discourse”) is the theory of knowledge, a category of philosophy. We find the definition of this term provided by S. A. Karasyevich appealing, which defines it as “knowledge, science, learning, as a branch of philosophy that studies the sources, forms, and methods of scientific cognition, the conditions of its truth, and the human ability to comprehend reality” (Karasyevich, 2017).

The epistemological component is grounded in a system of general and professional knowledge, the culture of professional thinking, and manifests in the ability to engage in adequate self-assessment and personal attitudes towards one's own emotions, feelings, and problems. The essence of the epistemological component lies in mastering a system of knowledge as interconnected elements, characterized by flexibility, integrity, variability, dynamism, and other features.

The epistemological component of future managers of sociocultural activities includes knowledge of modern concepts of sociocultural activities, knowledge of interactive technologies necessary for sociocultural activities, knowledge of modern information and computer technologies, knowledge of psychological and pedagogical characteristics of participants in the communicative process, and mastery of methods of sociocultural activities.

The axiological component is considered as a theory of values and is characterized by a significant shift of attention to universal values, which are determined in the minds of people by modern realities of life. Axiology (Greek: *axia* – value, *logos* – word, teaching) is defined as “the philosophical study of the nature of values” (Andrushchenko, & Lutai, 2004); “as a philosophical discipline that deals with the study of values as meaningfully creating foundations of human existence, which set the direction and motivation of human life, activities and specific actions and deeds” (Andrushchenko, & Lutai, 2004).

The rapid development of social and technological progress in society contributes to the implementation of an axiological approach aimed at shaping a harmoniously developed individual in the modern sociocultural space. The moral, intellectual, scientific-technical, spiritual-cultural, and economic potential of any society directly depends on the level of development of the sociocultural sphere, which today is focused on implementing humanistic ideals in society. The attitude towards the individual as the highest value should become the goal of forming the professional competence of future managers of sociocultural activities during their education in higher education institutions with an artistic focus.

The synergistic component provides a strategy for the theoretical and methodological training of future managers of sociocultural activities. Synergetics (from Greek “*syn*” – “together” and “*ergos*” – “action”) is an interdisciplinary science that studies self-organization processes, implying cooperation. The term “synergetics” was proposed by the German scientist H. Haken and characterized it as “cooperation, joint action” (coordination of interaction between individual parts to create a unified structure). The synergistic approach is applied in studying such a complex and unstructured system as the networked information space.

It is worth noting that synergetics, as a new scientific direction, is interesting from a philosophical point of view because it allows for adequate modern scientific knowledge and interpretation of the processes of development of complex nonlinear systems worked out by individual sciences. According to N. O. Kochubey, “This is happening due to the identification of the problem of self-organization common to individual sciences, approaches to solving which fundamentally change traditional perceptions. As a result, we have not just integration or merging of ideas, but the identification of a common concept, thanks to which various forms of self-organization can be explained” (Kochubei, 2017).

Thus, synergetics is a field of knowledge that studies how objects interact with each other. In conditions of information overload, the synergistic approach ensures the development of cognitive strategies that elevate future managers of sociocultural activities to a higher level of self-regulation of their professional activities. Moreover, synergetics allows methodologically strengthening the process of forming the individuality of the subject, where the focus is on the personality of the future manager of sociocultural activities, who takes an active and creative position and demonstrates the will to seek an individual strategy.

The synergistic approach in shaping the professional competence of future managers of sociocultural activities is based on modern research into the synergistic patterns of cultural, educational, and artistic activities, ensuring the integrity of this process while facilitating an understanding of the principles of self-organization of the system itself. This methodology allows

not only for the analysis of system components but also for the complex synthesis of all subsystems into a unified new integrity, resulting in the emergence of new, more complex formations. Specifically, the study of the course “Management of Sociocultural Activities” ensures the introduction of modern approaches to organizing sociocultural activities, new forms, and methods of work for managers in specific creative projects.

It is precisely the syncretic perception of the interaction patterns of various creative approaches, their functioning in marginal contexts, that creates the basis for the self-organization of acquired knowledge in a functional, nonlinear space. The professional competence discourse, in addition to its foundation, requires the integration of information obtained from other disciplines. Synergetics enables the integration of interdisciplinary aspects into a unified system of knowledge. Emphasizing that in contemporary information society specialized information quickly depreciates, scholars insist on the necessity of synthetic knowledge obtained on the basis of interdisciplinary connections and cutting-edge scientific directions, which will ensure the actualization of this process.

The communicative component is a complex of communicative skills of future managers in sociocultural activities, reflecting communicative culture and competence. Communication originates from (Latin *communicatio* – unity, transmission, connection, message), the process of exchanging information between two or more individuals, communicating through verbal and non-verbal means with the purpose of transmitting and receiving information. Scholars consider the concept of “communication” as “a set of knowledge about communication in various conditions and with different communicants, as well as knowledge of verbal and non-verbal principles of interaction, skills of their effective application in specific communication as sender and recipient” (Batsevyich, 2004), as “the ability of a person to establish and maintain necessary contacts with other individuals” (Aleksandrova, 2008).

This competence not only consists of a set of knowledge, skills, and abilities that ensure effective communication but also implies the ability to change the depth and scope of communication, to understand and be understood as partners in communication. Communication, or the culture of communication, is, in our opinion, one of the basic characteristics of the professional competence of specialists in the sociocultural sphere. Only through effective communication can future managers in sociocultural activities achieve their goals.

As experience shows, the most significant indicators of the communicative component are the ability to express one's own thoughts, the ability to organize communication within a group, the ability to create a favorable psychological climate, the ability to listen to the interlocutor, and the ability to engage in dialogue. At each stage of communicative interaction, under the influence of various factors, unreliable presentation of information and unclear formulation of expressed thoughts may arise. Therefore, no less important, in our opinion, is the ability to overcome communicative barriers.

The sociocultural communicative environment is a fundamental condition for the formation and development of future managers in sociocultural activities, considered as a complex systemic formation based on subject-subject relationships among all participants in the educational process. It entails such an organization of learning where the professional training of future managers in sociocultural activities takes place directly within real or simulated communicative activities.

The praxeological component is one of the innovative concepts regarding the formation of professional competence, competitiveness, and readiness for practical professional activity with minimal resource expenditure. In reference literature, “praxeology” is interpreted as a concept derived from the Greek “praxis” (action, practice) or the Latin “praxeus” (action, deed), meaning

“knowledge of actions.” O.Ya. Romanyshyna regards praxeology as “a special field of knowledge aimed at revealing general trends in the logic of activity, a component of methodology that seeks to theoretically generalize the vast experience of humanity in productive activity, defining the qualitative characteristics of an active personality” (Romanyshyna, 2016). Ye. M. Provorova asserts that praxeology should be defined as a general theory of organizing any activity, the object of which is purposeful and conscious work as an integral part of activity; as a science of purposeful effective actions, which is the main feature of full-fledged activity” (Provorova, 2018).

It is worth noting that the praxeological component should be considered as a theoretically grounded praxeological way of implementing certain principles and a set of ideas based on these principles. The praxeological orientation of forming the professional competence of future managers in socio-cultural activities ensures: the preparation of future managers in socio-cultural activities for objective self-assessment of their professional achievements; the awareness by future managers of the presence or absence of certain important professional qualities that are valuable during socio-cultural activities; satisfaction from the realization of optimal, effective, and successful practical actions in conducting cultural and educational events.

The praxeological approach integrates with other methodological approaches, enabling: purposeful professional training of future managers in socio-cultural activities considering the cognitive approach, which allows integrating interdisciplinary knowledge and experience of socio-cultural activities, innovative methods, and means of communication in the creation and implementation of creative projects of international and national significance; formation of skills and abilities necessary for managers in socio-cultural activities to carry out professional cultural, educational, and artistic activities in the context of modern European Community requirements; comparing theoretical and practical models of socio-cultural actions to determine the feasibility of their use in future professional activities, among which are the most valuable examples of professional development (axiological component), determining opportunities (acmeological component) for professional growth and identification.

Conclusions

Thus, summarizing the process of substantiating the components of professional competence of future managers in socio-cultural activities, it is worth suggesting that marginal in the field of “Culture and Arts” may be the gnoseological, axiological, synergistic, communicative, and praxeological components. This will enable the identification of essential characteristics of the process of forming professional competence of future managers in socio-cultural activities during the educational process and will positively influence the further dynamics of the development of the researched phenomenon. The prospects for further scientific research may be associated with generalizing the experience of organizing project activities of future managers in socio-cultural activities as a fundamental component of forming professional competence.

Bibliography

1. Aleksandrova, S.A. (2008), Professional-communicative competence: Lecture texts. Kharkiv: KhNAMG.
2. Andrushchenko, V. P., & Lutai, V. S. (2004), Philosophy of education in Ukraine: Current state of the problem and development prospects. *Scientific notes of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 59–71.
3. Batsevych, F. S. (2004), Fundamentals of communicative linguistics. Kyiv: Publishing Center „Academia”.

4. Zemka, O. I. (2008), Formation of research competence of future teachers of Ukrainian language and literature (based on the study of literary disciplines). *Scientific Bulletin of Mykolaiv State University*, 20, 95–101.
5. Karasievich, S. A. (2017), Formation of future physical education teachers' skills and abilities in physical education and sports activities. Key aspects of modern science development: *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Odessa: Drukarik, 2, 31–36.
6. Kostriukov, S. V. (2004), Formation of democratic values among students in the transformation period (Doctoral dissertation). Kyiv.
7. Kochubei, N. O. (2017), Paradigm of self-organization in modern science. *Philosophical Searches*, 1-2, 68–71.
8. Provorova, Ye. M. (2018), Theory and practice of methodological training of future music teachers based on the principles of praxeological approach (Doctoral dissertation). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv.
9. Romanyshyna, O. Ya. (2016), Theoretical and methodological foundations of formation of professional identity of future teachers using information technologies (Doctoral dissertation). Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsiubynskyi.

Capitolul 22 – CONȚINUTUL CONCEPTULUI DE „COMPETENȚĂ DE INFORMARE ȘI COMUNICARE” A VIITORILOR SPECIALIȘTI DIN SFERA „CULTURII ȘI ARTEI”

Chapter 22 – CONTENT OF THE CONCEPT OF “INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE” OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF “CULTURE AND ART”

Fedir Vasylovich APSHAY¹

Abstract

In the article, based on the analysis of the works of Ukrainian and foreign scientists, as well as in the context of proving the feasibility of solving the problem of forming the ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art”, a key concept is highlighted research “information and communication competence of the future specialist in the field of “Culture and art” and it is defined as dynamic personal training that manifests itself in the ability to use modern ICT tools to perform educational and professional tasks in the field; operation of special software tools for cultural and artistic education; ability to develop own professional qualities and moral and ethical values by means of ICT.

Keywords: *information and communication technologies, future experts in the field of “Culture and Art”*

JEL: *Q51, Q53, F43*

Introduction

Reforming Ukrainian education at the current stage is closely related to the transition to an information society, with integration into the world educational community, which is characterized by the active development of information and communication technologies (ICT). The changes taking place in education and culture, technologies, economic and social relations lead to the appearance of qualitatively different requirements for the training of specialists: a successful professional career necessarily involves the readiness to master modern ICT, adapt to new working conditions and perform new professional tasks. Scientific, technical and educational progress, which leads to the appearance of new equipment and the creation of new educational technologies, determines the need to transform the educational paradigm in order to provide the future specialist in the field of “Culture and Art” with the opportunity to develop, receive a variety of information, and be enriched with knowledge, ideas and methods of action for self-development and professional growth.

Literature review and arguments

The problem of forming the ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art”, highlighted in the psychological and pedagogical literature, was reflected in the understanding of a wide range of theoretical and applied issues. The main approaches to determining the content of the concept of “professional competence” were developed by such scientists as: N. Bibik, L. Bilousova, I. Zyazyun, S. Lisova, M. Marusynets, O. Ovcharuk, Y. Peleh, O. Pometun, J. Raven, G. Selevko, P. Tadeev and others. The preparation of specialists in the artistic field for the use of ICT is revealed by the scientific works of L. Masol, O. Ponomareva, T. Potapchuk, O. Rudnytska, Ya. Sverlyuk, O. Shcholokova, and others. Information competence

¹ Candidate of pedagogical sciences, associate professor, first vice-rector Communal Institution of Higher Education „Academia de Cultură și Arte” Transcarpathian Regional Council, Uzhgorod, Ukraine, alex@ukr.net

was the subject of research by O. Akulova, M. Bershadsky, and information and communication competence by O. Bigich, V. Bykov, I. Voytovych, R. Horbatyuk, P. Grabovsky, A. Gurzhiy, S. Horobets, A. Dobrovolska, N. Yevtushenko, Yu. Zhuk, S. Ivanova, L. Kartashova, M. Lapchyk, N. Morse, V. Nazarenko, K. Osadchoi, O. Semenikhina, O. Spirina, I. Sigetia, G. Fedoruk, E. Henner, L. Chernikova, and others.

Methodology

Modern ICT is characterized by a focus on achieving the goals of informatization of education based on the implementation of a complex of functionally dependent pedagogical, informational, methodical, psycho-physiological and ergonomic means and methods. The use of ICT in education makes it possible to find important solutions to pedagogical problems and ensure optimal management of the educational process. ICT provides almost unlimited opportunities for independent and joint creative activity of future specialists in the field of “Culture and Art” and students of higher education. Therefore, ICTs become a tool for qualitative changes by teachers in the methods and organizational forms of their work, more intensive development of individual abilities of students of higher education, renewal of the organization of the educational process.

In general, it is advisable to stratify the process of training future specialists in the field of “Culture and Art” for the use of ICT in several stages. The initial stage of training future specialists in the field of “Culture and Art” includes mastering the basics of computer literacy. The next (basic) stage is the mastery of modern teaching methods based on ICT: methods and methodologies of distance learning, methods and technologies for the development and creation of electronic teaching and methodical materials for the open educational system. The development of information and communication competence within the subject area of the future specialist in the field of “Culture and Art” is the final stage.

Principal results

The information and communication competence of the future specialist in the field of “Culture and Art” presupposes the presence of basic competence, which is the invariant of knowledge, skills and experience needed by a specialist to perform educational and professional tasks using general purpose ICT, and subject-oriented competence aimed not only at the formation readiness and ability to implement, high-quality use of ICT in educational activities, but also to master specialized information technologies and electronic educational resources developed in accordance with the requirements of the content of the educational subject (Kondratova, 2019). In this sense, the ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art” is thought of as a multi-level system of continuous training of future specialists in the field of “Culture and Art” in the field of modern ICT, which is correlated with technological competence. Let's consider the organizational and content aspects of the latter.

The initial stage of forming the ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art” in the projection of technological competence is accompanied by the formation of technical skills, knowledge and user skills, including: the initial techniques of working with a computer, the basics of working with text and graphic information, the basics of working on the network the Internet and everything that makes up the content of the initial level of computer training of any future specialist in the field of “Culture and Art”.

The basic stage is intended for the formation of abilities and skills in the use of ICT as an effective means of improving the quality of education, mastering innovative forms and methods of learning based on information and communication technologies.

The subject-oriented stage of forming the ICT competence of a future specialist in the field of “Culture and Art” appears on the foundation of the initial and basic levels, and therefore is connected with instilling in the future specialist in the field of “Culture and Art” the ability to: work with modern ICT in the field of education; use methods of information processing, theoretical and experimental research by means of ICT; independently create educational tasks and didactic materials with the help of standard and specialized programs, EOR, online services for maintaining education; know and apply methods of using modern ICT tools. At this stage of preparation, the motivated position of future specialists in the field of “Culture and Art” regarding “deepening of knowledge” and “creation of knowledge” by means of ICT is important.

To a certain extent, a new vision of the target and meaningful components of pedagogical systems, which are gaining more and more popularity in Ukrainian education et al.l levels, is an approach in which certain integral, professional and personal qualities of each person appear as a result of training. Such an approach in education – as a manifestation of the system-activity approach – makes it possible to significantly expand the understanding of the target orientations of the educational process.

The content of skills belonging to ICT competence undergoes constant changes. The latter are related to the enrichment of the range of sources of information, and to the increase in the range of skills for working with them. For the proposed study, the opinion of M. P. Lapchyk seems to be rational, that compiling a list of components of ICT competence is possible under the condition of a thorough analysis of a specific type of pedagogical activity of a future specialist in the field of “Culture and Art”. The specified context indicates the future specialist in the field of “Culture and Art”, which is determined by the use of ICT in his professional activity.

Implementation of the modern generation of resources and types of electronic training provides a fundamentally new construction of the content of the educational material, as well as the organization of the pedagogical activity of the teacher, a future specialist in the field of “Culture and Art”, and students of higher education with the involvement of an informational educational environment (Bakhmat, 2017).

In view of the transformation of the content and organization of educational activities, E. K. Henner recommends a number of content modules for training in the use of ICT, covering:

- informatization of the educational process as a means of increasing its effectiveness (it is about positioning didactics as multimedia didactics;
- the theory of learning based on the involvement of a full range of information sources);
- the teacher’s media library, that is, a catalog of media resources on the subject and pedagogy, containing models of the use of multimedia educational materials in class, during the independent activity of participants in the educational process and during the control of knowledge of students of higher education (testing, computer survey, practicum);
- instrumental tools for designing and creating educational materials (standard programs for creating educational materials (presentation packages, spreadsheets etc.), specialized instrumental systems (text editors, lesson designers etc.), modeling educational instrumental environments);
- educational resources on the Internet (repositories of educational and methodological materials and access to them, library catalogs and access to electronic images of libraries,

reference materials in the field of pedagogy); – distance learning support (models of learning with ICT at a distance);

- planning and control of educational work based on the use of ICT tools (program and instrumental testing tools, methods of creating computer tests);
- ICT in the subject area.

The basis of the information and communication competence of future specialists in the field of “Culture and Art” is the implementation of ICT capabilities in relation to the organization of the latest types of activities, such as:

- registration, collection, accumulation, storage, processing, systematization and transmission of information presented in various forms, with the possibility of building an informational educational environment for the future specialist in the field of “Culture and Art”;
- visualization of information with the possibility of reinforcing a text message with a visual series – graphic images, animated plots or video plots (standard images and animations from the ClipArt Gallery, MS PowerPoint presentations, video films etc.);
- interactive interaction of the user with the information system, which involves the exchange of data using text, graphic, symbolic and other commands and answers, the implementation of modern means of conducting “dialogue” with the provision of selection of options for the content of educational material, mode of operation;
- management of peripheral devices;
- management of creation, display on the screen and analysis of various objects;
- automated control (self-control) of the results of educational activities, correction based on the results of control, training, testing using test programs and simulators;
- providing communication (video conference, webinar, forum, chat, communication, which realize the possibilities of direct communication via the Internet).

The effectiveness of the use of ICT achievements depends not only on the quality of the applied software, but also on the ability to rationally, competently and creatively operate them in educational processes.

The involvement of ICT in the educational process leads to the imposition of certain requirements for technical means for searching, collecting, analyzing, presenting, transmitting information, in particular computer communication, sound and image input-output systems, computer management for the entire spectrum of educational applications, constantly available to the participants of the educational process; appropriate software tools, such as virtual environments for educational activities, information and reference resources; organizational infrastructure, namely Internet centers, media libraries, methodological support structures for training and personnel training etc.

The modern vision of education and educational technologies is presented in the work of G. Dryden and J. Voss “Revolution in Education”. The authors describe the priority indicators of the development of modern education with ICT, which make it possible to significantly intensify and optimize the learning process, but produce new requirements for modern education – the ability to act independently, self-education, the ability to manage one's future (Dryden, Voss, 2005).

Foreign and Ukrainian higher education institutions have accumulated considerable experience in the use of electronic learning systems (e-Learning), denoted by such terms as: electronic learning, distance learning, network learning, virtual learning, learning with the help of information and electronic technologies. The most generalized e-Learning (as defined by UNESCO) is “learning using the Internet and multimedia”.

The professional circulation also includes the definitions of e-learning proposed by the European Community Commission as:

- – training with the help of information and communication technologies;
- – the use of modern multimedia technologies and the Internet to improve the quality of education by providing access to resources and services, as well as to remote data exchange and collaboration (Commission of the European Communities. Proposal for a recommendation of the European parliament and of the council on key competencies for lifelong learning, 2005).

According to G. V. Tkachuk, the most popular option under today's conditions is blended learning, that is, electronic learning combined with other educational methods – both traditional and innovative (Tkachuk, 2017).

Based on the conclusions of the Innosight Institute (<http://www.innosight.com/>), which has been studying the experience of implementing blended learning since 2007, we distinguish the following components of the latter:

- traditional direct personal interaction of participants in the educational process;
- interactive interaction mediated by computer and communication technologies and EOR, in particular online resources;
- self-educational activity.

The introduction of blended learning into the educational process makes it possible (Theory and practice of blended learning: monograph, 2016):

- – to expand the educational opportunities of those who study by increasing the accessibility and flexibility of education due to taking into account their individual educational needs, as well as the pace and rhythm of mastering the educational material;
- to stimulate the formation of the subject position of the future specialist in the field of “Culture and Art”, namely: to increase the latter's motivation, independence, social activity, in particular with regard to mastering the educational material, reflection and self-analysis and, as a result, to strengthen the effectiveness of the educational process in general and its qualification level in particular;
- to transform the teacher's personal approach: to move from the transmission of knowledge to interactive interaction, which contributes to the construction of one's own knowledge;
- to personalize the educational process, i.e. to organize it so that the learner independently determines educational goals and ways of achieving them based on his educational needs, interests and abilities, while the teacher acts as an organizer.

Blended learning is one of the most important conditions for the modernization of higher education based on the principles of the competence approach – the formation of future specialists in the field of “Culture and Art” as active subjects of educational activity.

According to their properties, information and communication technologies are divided into traditional and innovative.

Traditional properties of ICT include: compliance with the curriculum and modern knowledge of the subject; compliance with a single methodology, sequence of presentation of subject elements; absence of spelling errors, compliance with the rules of ethics and aesthetics; optimality of the technological properties of the educational product.

Innovative properties of ICT include:

- provision of all components of the educational process (receiving information, practical classes, control of achievements);

- the interactivity of information interaction, which is defined by the presence of feedback between the user and ICT tools, the expansion of the sphere of independent activity of the learner, based on the practice of activity-based forms of learning;
- computer modeling of objects, phenomena, processes that are being studied or investigated, their interrelationships;
- the possibility of high-quality distance learning;
- communicativeness as a form of user interaction with the electronic environment (educational material). In the context of the idea of intensive training, the use of computer training programs (standard or specialized) in the educational process is extremely effective in view of the prospects for the implementation of its main method;
- independent work of a student, but under the control of a future specialist in the field of “Culture and Art” or a teacher. Computer training programs (with explanations, rules, examples of tasks etc.) are a projection of such areas as:
 - availability of the goal of the educational work and the algorithm for its achievement;
 - division of educational work into steps that are associated with appropriate doses of information and ensure the implementation of each step;
 - completion of each step with a self-check and possible corrective action;
 - use of an automatic device;
- individualization of training (within sufficient and affordable limits). Given that the software must reflect the current curriculum and meet today's requirements, one of the fundamental scientific and methodological problems is the creation of a methodology for designing modern information and communication technologies in education (Balik, Lyalyk, 2009).

Preparation for the use of ICT will enable the transition of the future specialist in the field of “Culture and Art” to activities of this type, where the main principle is the instillation of needs and the development of the ability to acquire knowledge and skills with the help of information technologies, the selection of professionally important information, in particular, independently, for the implementation professional tasks in education.

The results of the introduction of ICT in the process of professional training of future specialists in the field of “Culture and Art” and the activation of their activities should be:

- shortening of study periods;
- increasing the volume of learned educational information;
- intensification of the process of formation of knowledge, abilities and skills, given professional competencies;
- interest in obtaining and producing knowledge thanks to innovative forms and methods of learning.

In general, the use of ICT, EOR in the professional activity of a future specialist in the field of “Culture and Art” implies optimization of the content of education, modernization of methods and forms of organization of educational and methodological activities, provision of high scientific and methodological levels of teaching, individual approach to education, improvement of efficiency and quality of provision educational services (Smirnova, 2016).

The formation of ICT competence of the future specialist in the field of “Culture and Art” on the basis of a system-activity approach, which is characterized by the achievement of the desired results of assimilation and mastery of the latest new knowledge, skills, types, methods of

activity and the involvement of appropriate methods of solving scientific problems, will enable the implementation such urgent tasks:

- introducing the latest IT achievements into scientific and methodical activity;
- improvement of independent work skills in IOS, the Internet;
- intensification of educational activities, improvement of knowledge acquisition, making the learning process more interesting and meaningful;
- provision of person-oriented and differentiated approaches in education, implementation of an interactive approach;
- increasing cognitive activity thanks to various video and audio information;
- implementation of control and self-control by testing and using a system of questions;
- in the framework of outsourcing (engagement of external resources for the provision of educational services), involvement in projects marked by the use and implementation of ICT.

In the study of the formation of ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art”, we consider it as a professional process that foresees the dynamics of the professional and personal development of a future specialist in the field of “Culture and Art”, his activity as a result of the realization of potential opportunities.

Therefore, we see the logic of understanding the defined quality in the clarification of the concept of “development”, which is interpreted in the scientific literature in a rather general way, namely: the spiritual and physical development of a person, the realization of his natural gifts based on the assimilation of all elements of culture and social experience included in the content of education.

In the pedagogical community, the lexeme “development” is interpreted as the acquisition by a person, an educational institution, the education system as a whole of new properties, assimilation of new functions.

It seems obvious that “the need for development is the main thing that determines the personal meaning of continuous education and self-education of a teacher” (Kukharensko, 2001).

The synthesis of the most thorough definitions gives grounds for the conclusion that the universal philosophical law of the transition of quantitative changes into qualitative changes and vice versa is manifested in human development. The desire for learning, self-improvement is always aimed at the development of competences, respectively, the professional formation of a future specialist, in particular in the field of “Culture and Art”.

Let us add that drawing up a list of competencies of the subject component of professional ICT competence is possible subject to a detailed analysis of a specific type of pedagogical activity. In the proposed context, it is about the activity of a future specialist in the field of “Culture and Art”, which is characterized by the use of ICT in educational and methodological work and the educational process.

Therefore, taking into account the work of scientists on the declared problem and our own experience, we will clarify the key concept of the study “information and communication competence of future specialists in the field of “Culture and art”.

The information and communication competence of a future specialist in the field of “Culture and Art” is a dynamic personal training that manifests itself in the ability to use modern ICT tools to perform educational and professional tasks in the field; operation of special software tools for cultural and artistic education; ability to develop own professional qualities and moral and ethical values by means of ICT.

Therefore, the analysis and generalization of scientific and psychological-pedagogical literature on the research problem made it possible to trace the genesis of the concepts “competence”, “information competence”, “information-communication competence”, “development”, as well as clarification of the key concept “information-communication competence of the future specialist in the field of “Culture and Art”.

The theoretical analysis, which will serve as the basis for solving the problem of the dissertation, also gives reasons to state that the pace of involvement of future specialists in the field of “Culture and Art” in the process of informatization of education is not too fast compared to the intensive growth of the level of requirements for their ICT competence. This indicates the urgent need to outline the features of the formation of ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art” in institutions of higher education, to identify the main problems that hinder such a process, and to develop approaches to the organization of the training of this category of future specialists for the further development of their information and communication competence.

Conclusions

On the basis of the analysis of the works of Ukrainian and foreign scientists, as well as in order to prove the feasibility of solving the problem of forming the ICT competence of future specialists in the field of “Culture and Art”, the key concept of the study “information and communication competence of the future specialist in the field of “Culture and Art” and it is defined as dynamic personal training, which manifests itself in the ability to use modern ICT tools to perform educational and professional tasks in the field; operation of special software tools for cultural and artistic education; ability to develop own professional qualities and moral and ethical values by means of ICT.

ICT competence: skills in using information and communication technologies. This is knowledge of the functional capabilities of hardware and software of information and communication technologies; the ability to search for information using modern information and communication technologies; the ability to use common software in educational activities; the ability to use specialized software in professional activities (by specializations and specialties); the ability to use modern information and communication technologies to conduct art studies (for standards where a diploma project is mandatory); the ability to present the results of one's own scientific research (for standards where a diploma project is mandatory).

Bibliography

1. Balik, N. R., Lyalyk, O. O. (2009), Active learning using Web 2.0 technologies: teaching. manual Ternopil: Educational book – Bohdan. 88 p.
2. Bakhmat, N. V. (2017), Theoretical and methodological principles of pedagogical training of primary school teachers in the conditions of the informational and educational environment of a higher educational institution: diss. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.04. Kyiv. 510 p.
3. Distance education: conditions of application: distance course: education. manual under the editorship V. M. Kukharenko. (2001), 2nd ed., add. Kharkiv: KhPI National Technical University, Torsing, 320 p.
4. Dryden, G., Voss, J. (2005), A revolution in learning. Trans. from English M. Oliynyka. Lviv: Litopys, pp. 89–93.
5. Kondratova, L. G. (2019), Implementation of new forms of non-formal education of music teachers in the development of pedagogical skills based on digital technologies. Innovative pedagogy. Issue 12. pp. 100-105.

6. Smirnova, I. (2016), Electronic educational resources as a factor in the development of the modern education system. Scientific and methodological support of professional education and training: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Kyiv, April 7, 19, 2016) / by general ed. V. O. Radkevich. Vol. 2. Kyiv: IPTO NAPN of Ukraine, p. 72.
7. Theory and practice of blended learning: monograph (2016) / 199 V. M. Kukharenko, S. M. Berezenska, K. L. Bugaichuk etc.; under the editorship V. M. Kuharenko. Kharkiv: Miskdruk, NTU “KhPI”, 284, p. 190.
8. Tkachuk, G. V. (2017), Mixed learning and peculiarities of using the rotational model in the educational process. Information technologies in education. 2017. Issue 4. P. 143–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/itvo_4_11
9. Commission of the European Communities. Proposal for a recommendation of the European parliament and of the council on key competencies for lifelong learning. (2005). 76 years

Capitolul 23 – MODELAREA CONȚINUTULUI FORMĂRII PROFESIONALE A VIITORILOR SPECIALIȘTI ÎN ARTĂ MUZICALĂ ÎN CONTEXTUL PARADIGMEI EDUCAȚIEI MODERNE

Chapter 23 – MODELING THE CONTENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN MUSICAL ART IN THE CONTEXT OF THE MODERN EDUCATION PARADIGM

Volodymyr Fedorovych CHERKASOV¹

Abstract

The article proves that the professor-teaching staff of NMAU named after P. I. Tchaikovsky provides high-quality training of highly qualified specialists in the field of culture and art. The educational process is carried out by outstanding performing musicians, music critics, scientists, authors of monographs and textbooks for art institutions of all accreditation levels. The staff of the conservatory actively cooperates with international institutions. This includes cooperation between universities, and training of personnel for foreign countries, and the participation of students and teachers in international competitions, scientific conferences, and tours of performing groups etc. The decoration of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, there are artistic groups led by musicians and performers known in Ukraine and abroad. This is a student symphony orchestra, a student chamber orchestra, a wind orchestra, an orchestra of folk instruments, an orchestra of accordionists, an orchestra of accordionists "GRAND ACCORDEON", a bandurists' chapel, a student choir.

Keywords: National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, international cooperation, student groups.

JEL: Q51, Q53, F43

Introduction

The integration of music education of Ukraine into the global educational space enables radical changes in the content, forms, methods, and means aimed at strengthening the competitiveness of future musicians on the global labor market. professional training of future specialists in musical art in higher musical institutions of Ukraine. In the conditions of globalization and modernization of music education, the strengthening of the national positions of the pedagogical teams of music institutions is the reorganization of the structure of the educational process, the return to commercial forms of organization of education, the coordination of educational and professional programs, the content of new educational courses and elective disciplines, in accordance with the requirements of educational standards and awareness of factors appropriate changes, constant search for better pedagogical learning technologies, advocacy of a high level of competence qualities of future performers-musicians and teachers.

With such an approach, with the aim of joining the domestic system of music education to the European educational space, the current issue is the generalization of the work experience of the team of teachers and students of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. The main goal of the integration process is the implementation of European norms, standards and scientific achievements in music education, in particular in the training of musicians-performers and teachers capable of solving today's strategic issues.

¹ Doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department of scientific and methodological work and professional training of employees of cultural institutions, Communal Institution of Higher Education „Academia de Cultură și Arte” Transcarpathian Regional Council, Uzhgorod, Ukraine, cherkasov_2807@ukr.net

Literature review and arguments

On the verge of two millennia, domestic scientists V. Andrushchenko, Ya. Bolyubash, V. Zhuravskiy, M. Zgurovskiy, V. Kremen, V. Lugovyi, V. Nikolayenko, M. Stepko investigate the process of integration of higher education of Ukraine into the European educational space, the role of education in the development of Ukraine's partnership with other states. I. Babyn, V. Grubinko, V. Shinkaruk justify the role of the Bologna process as a means of integration and democratization of higher education in European countries; main approaches and stages, principles and principles formation of the zone of European higher education; ways and means of adaptation of European systems of higher education in higher education of Ukraine; introduction of credit modular system organization of the educational process in higher education of Ukraine.

The following scientists are engaged in the study of the successful integration of music education in Ukraine: such as O. Hryb, A. Martyniuk, M. Moroz, I. Mudrolyubova, N. Ovcharenko, I. Stashevskaya, T. Smirnova, O. Umrykhina, V. Cherkasov, K. Shamayeva, O. Shcherbinina and others, but not generalized the challenges of the mentioned topic at the current stage of the development of music education in Ukraine and in the activities of the teaching staff and students of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky.

Methodology

The methodological basis of the research is conceptual approaches to the organization of activities of higher art institutions aimed at training musicians-performers and musician-teachers of institutions of higher and secondary education. The article analyzes the activities of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. The main attention is paid to the international activities of the teaching staff of the specialized departments, the organization of the educational process and work with creative artistic collectives, which are the basis of practice and a creative laboratory for future musicians-performers and conductors.

This process takes place thanks to the cooperation of domestic scientists, students, masters, postgraduates and doctoral students with the world's leading universities, institutions, organizations and foundations, the introduction of educational and academic mobility of students, a means of training candidates for the degree of Doctor of Sciences in music institutions of higher education of IV level of accreditation, their participation in international scientific-practical and scientific-creative conferences, creative connections with partner universities under ERASMUS+ programs, membership in the International Association of Universities and membership in the Association of European Conservatories (AEC).

Principal results

The establishment of one of the leading and most prestigious higher musical educational institutions in Europe and Ukraine – the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky dates back to 1863, when a branch of the Russian Musical Society was opened in Kyiv, and later, in 1968, to the Imperial Russian Musical Society, on the basis of which the Kyiv Music School was opened. This was confirmed by the 2020 decision of the Academic Council of the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, to consider October 27, 1863 as the foundation day of the institution, as the day of foundation of the Kyiv branch of the Imperial Russian Musical Society.

It is valuable that in the 60s and 70s of the 20th century, the staff of the conservatory began active cooperation with international institutions. This includes cooperation between universities,

and training of personnel for foreign countries, and the participation of students and teachers in international competitions, scientific conferences, and tours of performing groups etc. Diplomas of NMAU named after Several thousand foreign citizens from all continents of the world received P. I. Tchaikovsky. Today, more than 120 students from various countries of Europe, Asia, the Middle and Far East study at the academy (P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, 2021).

The staff of the Academy maintains extensive international relations with many foreign musical educational institutions and cultural centers in France, Germany, Italy, Spain, Lithuania, the Netherlands, Portugal, Poland, Belarus, Kazakhstan, Uzbekistan, China, the USA, which opens up professional growth prospects for future specialists. and successful career development. The professor-teaching staff of NAU named after P. I. Tchaikovsky fruitfully cooperates with institutions of higher education of Ukraine, such as: Lviv National Academy of Music named after M. V. Lysenko, Odesa National Academy of Music named after A. V. Nezhdanova, Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, Dnipropetrovsk Academy of Music named after Mykhailo Hlinka.

It is appropriate to note that since 1986, in the NMAU named after P. I. Tchaikovsky's internship assistantship began to function, and later the training of highly qualified teaching staff in postgraduate and doctoral studies began. Thanks to world-famous musicians, graduates of the conservatory, artists of musical art, performing, composing and scientific schools were created. NMAU named after P. I. Tchaikovsky became an elite leading center of professional musical education of the state. Et al.l stages of development, the Academy dignified and enriched high professionalism, the connection with the traditions of the Ukrainian people and the achievements of European musical cultures (National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, 2021).

Therefore, it is quite natural that in 1995, by the Decree of the President of Ukraine, the conservatory acquired the status of the National Academy of Music named after P. I. Tchaikovsky, and in 2019, according to the UNESCO rating "Top 200 Ukraine", the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky took first place among the higher art educational institutions of Ukraine.

It is appropriate to emphasize that since 1998 the Academy has been a member of the European Association of Conservatories, Music Academies and Higher Music Schools. Since 2018, the academy has been working under international academic mobility programs, in particular the European Union Program "Erasmus +" (P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, 2021). Partners of the Academy under this program are: Higher Conservatory of Vigo (Spain); Aristotle University in Thessaloniki (Greece); Conservatory named after Nino Rota in Monopoli (Italy); Giuseppe Tartini Conservatory in Trieste (Italy); Freiburg University of Music (Germany).

The Academy has defined clear and understandable rules for the recognition of learning results obtained in other institutions of higher education, in particular during academic mobility. These rules are available to all participants of the educational process. The high level of training of specialists is confirmed by their creative achievements, victories at international competitions, active concert and successful teaching activities.

It should be noted that in 2019, the management of the institution, led by rector M. O. Tymoshenko, began cooperation with Chinese musicians regarding the opening of a Chinese conservatory in the city of Hengshui. A significant event this year was also the founding of the Confucius Music Center, which became a center for Chinese music research, cultural exchange between the two "One Belt, One Road" countries, the purpose of which was the presentation of educational experience, opera repertoire, organization of joint projects and tours, which turned out

to be extremely valuable in the cultural, artistic and educational exchange in the region of Central-Eastern Europe and the whole world.

It is valuable that NMAU named after P. I. Tchaikovsky is the founder and publisher of 4 specialized scientific publications on musicology and cultural studies, which are very popular among scientists. Teachers and students have the opportunity to practically implement the acquired research competences by publishing articles and participating in international and all-Ukrainian scientific and scientific-practical conferences.

Today, the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky is a leading center of musical education in Ukraine, in which more than 1,100 students study in 5 faculties and 27 departments, 5 Heroes of Ukraine, 5 academicians and 26 corresponding members of the National Academy of Arts of Ukraine, 65 people's artists, 94 professors, 31 doctor of science, 126 associate professors, 108 candidates of science, 40 honored artists and 57 honored artists of Ukraine (P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, 2021). Therefore, it is quite natural that the educational process is carried out by prominent performing musicians, music critics, scientists, authors of monographs and textbooks for art institutions of all accreditation levels.

At the same time, it should be recognized that the professor-teaching staff of NMAU named after P. I. Tchaikovsky provides high-quality training of highly qualified specialists in the field of culture and art, which is based on the fundamental scientific achievements of both domestic and foreign scientists, musicians and performers known in Ukraine and abroad, and is aimed at ensuring competitive, integrated into the world educational and artistic space capable of creating and presenting original musical projects/programs, works and applying in-depth knowledge, skills, and abilities in creative and teaching activities.

It is valuable that the forms and methods of learning and teaching at the Academy contribute to the achievement of learning goals and program results, meet the requirements of a student-centered approach and the principles of academic freedom. The existing combination of individual, group and collective teaching formats is due to the specifics of the study, the goal of which is the realization of a creative (performing or composing) project by the students and its scientific justification. Training is conducted with the involvement of both purely pedagogical (verbal, visual, practical, problem-based, search-research, analytical etc.) and specific art studies (historical-typological, genre, stylistic, interpretive, semiotic, method of historical-artistic reconstruction etc.) methods, the use of which reflects the industry specifics of this or that profession.

It should be noted that information on the goals, content and program results of training, the procedure and evaluation criteria within individual educational components are set out in the syllabi and training programs of the disciplines. The syllabus of each discipline contains information about the teacher and his contacts, general information about the discipline, assessment methods, language of teaching, general and special competencies that must be acquired by the student as a result of the course, a list of topics, information about forms, methods and technologies of education and control, as well as the evaluation system and criteria. In addition, the syllabi of the disciplines declare the possibility of inclusive education and extracurricular activities (informal education). The study plans of the disciplines contain more detailed information about the structure and content of the discipline, recommended literature etc.

Education, teaching and scientific research of teachers and students are related to the internationalization of the activities of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, participation of trainee assistants and creative graduate students in international music festivals ("Music in old

Lviv”; “Mariupol Classic”; Thessaloniki International Guitar Festival, Greece etc.) and competitions (Arthur Rubinstein International Competition, Israel; “International Guitar Festival and Competition”, Germany; Tadeusz Wronski Competition, Estonia; International Competition named after Virgilius Noreika etc.), solo concerts in European cities (Katowice, Poznań etc.).

The decoration of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, there are artistic collectives that operate on the basis of specialized departments. They are led by well-known musicians and performers in Ukraine and abroad.

The student symphony orchestra under the direction of Honored Artist of Ukraine, Professor Ihor Palkin is a base for future conductors and performers to practice and gain performance experience. In 2005, the orchestra triumphantly performed for the first time at the prestigious youth festival “Young Euro Classic”. In 2015, the student symphony orchestra was invited for the second time to the youth festival in Berlin, where they performed Symphony No. 2 by Pyotr Tchaikovsky, Violin Concerto with Orchestra by Yevgeny Stankovych, and a symphonic work by a graduate student of the Academy, Andrii Merkhel (P.I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine, 2022).

Many well-known musicians collaborated with the team, in particular, Mykhailo Bank and Vadym Rudenko, Yuriy Kot, Antoni Baryshevskyi, Bohdana Pivnenko, Dmytro Tkachenko, Oleksiy Hryniuk, and others.

The student chamber orchestra was founded in 1969 by the famous Ukrainian violinist Oleksandr Kravchuk under the direction of the candidate of art history, honored artist of Ukraine, professor Ihor Andrievskyi. In 1978, the ensemble received the “Golden Disc” in Paris for the performance and recording of cantatas by J. S. Bach, and in 1982 became a laureate of the All-Ukrainian Competition of Chamber Ensembles. In 2006, the orchestra successfully toured in China, in 2009 and 2010 – in Poland, in 2013 – in the State of Kuwait. The Student Chamber Orchestra is also a permanent participant of the annual International Easter Assembly “Spirituality Unites Ukraine” (National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, 2022).

Wind orchestra of the Ukrainian State University named after P. I. Tchaikovsky was created in the 30s of the 20th century by Wilhelm Yablonsky. Today, the group is managed by the honored figure of pop art of Ukraine, Volodymyr Sydorchenko. The orchestra takes an active part in creative events held at the Academy and beyond. The collective's concert activity shows a high level of performance skill and the representativeness of the concert repertoire, which includes large-scale works, virtuoso pieces and accompaniments for soloists-instrumentalists and soloists-vocalists. Reports of the team in the Great and Small halls of the Academy, as well as performances on Ukrainian television and radio, testify to the level of professional competence and stage skills of the performers.

The orchestra of folk instruments, whose artistic director is the honored artist of Ukraine, professor Andrii Ivanysh, was founded in 1930 at the department of folk instruments of the Kyiv Music and Drama Institute named after MV Lysenko. The orchestra is a laureate of all-Ukrainian and international competitions, reviews and festivals, in particular, the Fudge International Music Festival in Tehran (Iran, 2003, 2004, 2005 (National Academy of Music of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky, 2022). and foreign composers enables the formation of collective performance skills and abilities, develops analytical thinking, and nurtures students' artistic and aesthetic taste.

The orchestra of accordionists, which works under the direction of the Honored Art Worker of Ukraine, Professor Yosyp Frantz, was created in 1987. Its founder was an outstanding figure of Ukrainian folk-instrumental music culture, composer and teacher Ihor Marchenko. In 2002, the orchestra became a Diplomat of the International Music Video Festival-Competition in the United

States of America (New York). The collective's repertoire includes works by modern Ukrainian and foreign composers, classical works in translation for an orchestra of accordionists and arrangements of folk songs, pieces from the folk and pop repertoire.

The “GRAND ACCORDEON” accordion orchestra works under the direction of People's Artist of Ukraine, Professor Yevgenia Cherkazova. The group, which included students and graduates of the accordion class of Professor Yevgenia Cherkazova, was created in 1997 as an ensemble group. In 2013, an orchestra group was created on the basis of the ensemble. During the period of its existence, the orchestra performed several times in the Colonnade Hall named after M. V. Lysenko of the National Philharmonic of Ukraine, the Great and Small Halls of the Ukrainian State University named after P. I. Tchaikovsky, the House of Scientists of the Academy of Sciences of Ukraine, the National Museum named after T. G. Shevchenko, many educational musical institutions of Ukraine. In addition, the collective participated in international and all-Ukrainian festivals and festival-competitions, in particular: international festivals: “Delphi Games” (Kyiv, 2013), “ArtFest” (Lviv, 2014), “Trinity Bells” (Tallinn, 2015), “Assordeon Art” (East Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 2015), International Easter Assembly-2015 “Spirituality unites Ukraine”, “Kyiv AccordeonFest” (2010-2017, annual festival), “Archikids” (Kyiv, 2017) and others. (National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, 2022).

The Bandurist Band under the leadership of People's Artist of Ukraine Andriy Kozachka was founded in 1953 by Honored Artist of Ukraine Volodymyr Kabachka. At different periods of its formation, the Bandura Chapel was managed by well-known musicians and teachers who tried to attract highly professional performers to the team, expanded and replenished the repertoire, and offered Bandura art in Ukraine and beyond. In the repertoire of the collective processing of Ukrainian folk songs, works of domestic and foreign composers of various styles and creative directions.

Chapel of bandurists of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky is a kind of creative laboratory, where students undergo conducting practice, the collective is a platform for approbation of student works, the instrumentation of which they do in practical classes under the guidance of experienced teachers. The bandurist band actively participates in international and all-Ukrainian competitions and festivals, performs in concert programs of the National Philharmonic of Ukraine and concert halls of regional centers of Ukraine.

The Student Choir of the NAU named after P. I. Tchaikovsky, managed by the Hero of Ukraine, People's Artist of Ukraine, laureate of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine, academician of the National Academy of Arts of Ukraine, Professor Yevhen Savchuk traces its roots back to 1913. For more than 100 years of its existence, the student choir was led by choirmasters known in Ukraine and abroad, in particular, O. Koshyts, K. Stetsenko, P. Honcharov, G. Veryevka, P. Muravskyi, O. Tarasenko, G. Horbatenko.

The repertoire of the student choir includes a cappella works and works accompanied by classical composers of various styles and eras. These are also arrangements of Ukrainian folk songs and songs of fraternal nations, works of Western European classical composers and modern authors. The team takes an active part in the cultural life of the capital and various regions of Ukraine, performs concerts in Western European countries, wins prizes at festivals and choral music competitions, performs in prestigious concert halls around the world. The members of the student choir treat the choral scores of M. Berezovskyi, D. Bortnyanskyi, A. Vedel, works of M. Lysenko, K. Stetsenko, and O. Koshyts with great reverence and respect.

In view of the above, it is worth noting that the National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky is a leading educational institution in Ukraine and the member states of the

European Union. The educational process at the Academy is carried out by outstanding performing musicians, music critics and scientists at 5 faculties and 27 departments. The staff of the Academy maintains wide international relations with many foreign musical educational institutions and cultural centers of Europe, fruitfully cooperates with art institutions of higher education of Ukraine.

Thanks to world-famous musicians, graduates of the conservatory, artists of musical art, performing, composing and scientific schools were created. NMAU named after P. I. Tchaikovsky is a member of the European Association of Conservatories, Music Academies and Higher Music Schools. The high level of training of specialists is confirmed by their creative achievements, victories at international competitions, active concert and successful teaching activities.

The professor-teaching staff of the NAU named after P.I. Tchaikovsky provides high-quality training of highly qualified specialists in the field of culture and art. The decoration of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, there are artistic groups led by musicians and performers known in Ukraine and abroad.

Conclusions

In view of the above, it is worth noting that the professorial staff of the NMAU named after PI Tchaikovsky provides high-quality training of highly qualified specialists in the field of culture and art. The educational process is carried out by outstanding performing musicians, music critics, scientists, authors of monographs and textbooks for art institutions of all accreditation levels. The staff of the conservatory actively cooperates with international institutions. This includes cooperation between universities, and training of personnel for foreign countries, and the participation of students and teachers in international competitions, scientific conferences, and tours of performing groups etc.

The decoration of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky, there are artistic groups led by musicians and performers known in Ukraine and abroad. This is a student symphony orchestra, a student chamber orchestra, a wind orchestra, an orchestra of folk instruments, an orchestra of accordionists, an orchestra of accordionists "GRAND ACCORDEON", a bandurists' chapel, a student choir.

Bibliography

1. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. (2021). URL: <https://knmau.com.ua/istoriya/>
2. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. (2022). URL: <https://knmau.com.ua/nauka/tvorchi-kolektivi/>
3. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. Chair orchestral conducting and instrumental science. (2023). URL: <https://knmau.com.ua/departments/kafedra-orkestrrovogo-diriguvannya-ta-instrumentoznavstva-2/>
4. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. Chair violins. (2023). URL: <https://knmau.com.ua/departments/kafedra-kamernogo-ansamblyu/>
5. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. Chair violins. (2024). URL: <https://knmau.com.ua/departments/kafedra-skripki/>
6. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. Chair string instruments. (2024). URL: <https://knmau.com.ua/departments/kafedra-strunno-smichkovih-instrumentiv/>
7. National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky. Chair woodwind instruments. (2024). URL: <https://knmau.com.ua/departments/kafedra-derev-yanih-duhovih-instrumentiv/>

Capitolul 24 – FENOMENUL „COMPETENȚA ETNO-CULTURALĂ A VIITORULUI PROFESOR DE MUZĂ” ÎN MEDIU POLICULTURAL ȘTIINȚIFIC

Chapter 24 – THE PHENOMENON “ETHNO-CULTURAL COMPETENCE OF THE FUTURE MUSIC TEACHER” IN A POLYCULTURAL SCIENTIFIC ENVIRONMENT

Veronika Vasylivna GASNYUK¹

Abstract

The article presents an analysis of the essence and content of the concept of “ethnocultural competence” from the perspective of the theory and methodology of professional education. A brief analysis of the views of scientists regarding the concepts of “competence”, “ethnoculture” and “ethnocultural competence” is presented. The author's view on the definition of the concept of “ethnocultural competence” of the future teacher of musical art is presented, as an integral phenomenon that manifests itself in the presence of: known features of the Ukrainian national character; able to distinguish specific Ukrainian features in an artistic sense; value attitudes to reveal the qualities of a connoisseur and educator of the musical culture of the native people. Keywords: competence, ethnoculture, ethnocultural competence, future teacher, musical art.

Keywords: competence, ethnoculture, ethnocultural competence, future teacher, musical art

JEL: Q43, Q53, F55

Introduction

Strengthening the personal dimension in pedagogical science and practice is the main goal and content of the 21st century education system. Its implementation will contribute to the individual's awareness of his origin, his place in the world, and therefore the individual's assimilation of a certain ethnoculture of his community, a way of being, and as a result, a bold entry into dialogic processes with other cultures. Without ethno-cultural awareness, free advancement in the multi-ethnic space is impossible. So, the problem of ethnocultural competence of an individual, in particular a future music teacher, is relevant not only in the scientific space, but also in the space of pedagogical practice of art education.

Literature review and arguments

The question of ethnoculture was of interest to many researchers, including O. Komarovska, N. Korshunova, L. Kunenko, O. Otych, A. Pankin, Yu. Rudenko, A. Sadokhin, S. Fedorov, O. Horuzha, V. Cherkasov, L. Yanovska. It is covered in the publications of O. Gurenko, T. Dyatlenko, N. Lysenko, H. Lozko, and T. Fopel. H. Lozko considers ethnocultural competence in the aspect of the professional activity of a teacher, who must take into account the specific mental traits of Ukrainians and at the same time take care of creating a psychologically comfortable atmosphere for students of other nationalities. A similar opinion can be traced in T. Dyatlenko, who compares ethnocultural competence with respect for national history and culture, with the identification of a valuable attitude towards it, with the desire to preserve its uniqueness. T. Faupel associates ethnocultural competence with a respectful attitude towards other people, with the

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, head of the Department of Musical Art of the Communal Institution of Higher Education "Academy of Culture and Arts" of the Transcarpathian Regional Council. Uzhgorod. Ukraine, veronikagas@ukr.net

ability to “harmoniously coexist with people of other cultures, languages and religions, to be ready to overcome superstitions and make compromises” (Faupel, 2012).

Taking into account the above, we believe that the focus on learning the peculiarities of the native culture, traditions and customs of the native people, as well as a careful attitude to the spiritual heritage of other ethnic groups of the cathedral Ukraine is the main guideline that unites the opinions of scientists.

Methodology

The purpose of the article: to represent the analysis of the essence and content of the concept of “ethnocultural competence” from the standpoint of the theory and methodology of professional education. The problem of our research, which is closely related to the theory and methodology of professional training of the future music teacher, requires consideration of the relationship between the concepts of “competence”, “ethnoculture” and “ethnocultural competence”.

Principal results

A review of scientific sources showed that the concept of “competence” in different editions does not have significant differences and means the possession of knowledge that is necessary for thinking about awareness in a certain field of knowledge. According to the definition of the International Department of Standards for Training, Performance and Education (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSPI)), the concept of “competence” is defined as the ability to competently perform activities, perform tasks or work (Pedagogy and Psychology, 2017).

Academician of the National Academy of Sciences N. Bibik defines the essence of this concept as follows: “competence in relation to the structure of the content of education, which is built in modern standards according to the industry principle and in programs, derives a universal meta-level that represents educational results in an integrated form” (Bibyk, 2004).

Modern specialists in the field of pedagogy and psychology consider competence as the possession of appropriate knowledge and abilities that allow a person to reasonably judge a certain field and act effectively in it. The study of the concept of “ethnoculture” requires consideration of the semantics of this term, which includes two linguistic bases: “ethno” and “culture”. The dictionary definition of the concept of “ethnos” defines it as “historically composed in a certain territory a stable collection of people who possess common features and stable features of culture (including language) and psychological composition, as well as recognition of their unity and difference from other similar formations” (Philosophical encyclopedic dictionary, 2002). Y. Bromley points to the natural-historical origin of ethnic groups, which have their own structure, which organically includes certain sub-ethnic groups, without violating the integrity of the ethnic group (Bromley, 1983).

The concept of “culture” has repeatedly been the subject of study in many sciences – pedagogical, historical, philosophy, art history, and methods of music education. The complexity of this concept is determined by belonging to the general methodological complex of concepts. The pedagogical encyclopedic dictionary reveals the concept of “culture” as “the historically determined level of development of humanity, creative forces and human abilities, embodied in the forms of organization of people's lives and activities, in their mutual relations, as well as in the material and spiritual values created by them” (Yarmachenko, 2001). Analysis of research on development issues Scientific Bulletin of Mukachevo State University, 2017 Series “Pedagogy

and Psychology”. Issue 2 (6) 127 culture proves that its production, functioning, and broadcasting depend on the ethnic group, which influences the pace and features of its cultural development. The valuable aspect of culture research is outlined in the writings of S. Hessen, in whose opinion, the nation is “a natural result of efforts aimed at realizing supranational values” (Hessen, 1995). A. Pankin defines the concept of “ethnoculture” as a special system that includes “features of the landscape, flora and fauna, habitats of the ethnic group, architecture, health care system, education and upbringing, way of life, features of historical events, religion, ethnography, rituals and rites, folk art, folklore, music, visual arts, culture of interpersonal communication, etiquette etc.” (Pankin, 2012).

Therefore, the phenomenon of ethnoculture covers the identity, mentality of a certain people with specific sociopsychological components, which ensures adherence to their own, different from other ethnic groups, value attitudes, is also characterized by the corresponding ethnic thinking and ethnic consciousness.

The position of A. Lesnevskaya seems interesting, which states that “culture is a set of spiritual achievements of mankind, which, having emerged as national-subjective, historically-specific, acquired the status of socially-objective timeless spiritual phenomena, creating a continuous and not subject to a single individual tradition” (Lesnevskaya, 2004).

So, the unifying factor regarding the content of these concepts is the reliance on values: for the concept of “culture” as a whole – on universal human values, for the concept of “ethnoculture” – on the values of ethnic groups. In view of the above, the values, methods and means of folk pedagogy, which are the core of ethno-pedagogical culture, form the basis of ethnic culture and can be used during the formation of ethno-cultural competence of the future music teacher.

O. Horuzha, based on the research of V. Nikolaev, singles out the ethnopedagogical culture of the future music teacher and defines it as a complex multidimensional system that combines in its structure the general, professional-pedagogical and musical culture of the music teacher, and also relies on ethnopedagogical activity based on the basis of the values of folk pedagogy (Horuzha, 2008).

Ethnoculture unites people, consolidates their joint activities, is an organic whole. It forms a person not only as a skilled and intelligent being, but also as a bearer of a religious, ethnic, international essence (Problems of ethnology and ethnopedagogy, 1999). According to V. Krysko, the basis of ethnocultural competence is the specialized system of knowledge, concepts, ideas about a person as a representative of an ethnic community (Borovykov, 1993).

Ethnocultural competence of a teacher, according to the definition of domestic scientists, is the ability of a teacher to freely orient himself in the world meanings of a certain ethnic culture, understand its language, “symbols” and freely create in his native language. Freely knowing and understanding certain signs of culture, a person is able to distinguish “his” from “other people” and teach this to other members of the community. This phenomenon is especially evident in the multi-ethnic regions of Ukraine, such as our Transcarpathian region.

Since the vector of our research is aimed at the space of pedagogical practice of art education, we consider it appropriate to note that “at this historical stage, in the majority of general educational institutions of the Transcarpathian region, students of different ethnicities study. A large number of children are brought up in families of mixed ethnic composition, whose worldview and national consciousness reflect a combination of two, or even three or four ethnic cultures. The long-term coexistence (more than 1,000 years) of the Ukrainian and Hungarian ethnic groups led to the kinship and similarity of their artistic traditions, which are preserved in the musical and linguistic vocabulary, artistic genres, decoration motifs, and clothing components.

Such social factors cannot fail to be reflected in the nature and content of education and upbringing, particularly musical education” (Hasnyuk, 2010).

In accordance with the above, higher education institutions face an important task regarding the training of future teachers of musical art – to form such an integral property of a specialist who will show the ability to perceive the specific features of the polyethnic space, the peculiarities of the mentality of the ethnic group, which is reflected in the artistic works of various genres of musical art. The specified integral property of the future teacher of musical art is manifested in the presence of knowledge of the peculiarities of the national character of the native people and the people living nearby; the ability to highlight their common and specific features in the artistic content; value attitudes regarding the identification of features of an appreciator and educator of domestic and foreign musical culture.

Conclusions

To reveal the essence of the ethnocultural competence of the future music teacher, we turned to the analysis of works in the field of pedagogy, ethnology, which reveal the semantics of the concepts “competence”, “ethnoculture”, “ethnocultural competence”. Analyzing the definitions of scientists given in our research, we got the opportunity to formulate the concept of ethnocultural competence of the future music teacher as an integral phenomenon that manifests itself in the presence of: knowledge of the peculiarities of the national character of the native people and the people living nearby; the ability to highlight their common and specific features in the artistic content; value attitudes regarding the identification of features of an appreciator and educator of domestic and foreign musical culture. We see the prospect of research in our chosen direction in the development of methods for the formation of ethnocultural competence of the future music teacher.

Bibliography

1. Bibyk, N.M. (2004), Competency approach: reflexive analysis of application / N.M. Bibik // Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives. (under general editor O.V. Ovcharuk.). 111 p.
2. Borovykov, L.I. (1993), Ethnocultural competence of the social pedagogue and social worker: scientific and methodical materials for those engaged in the school of social pedagogy and social work. 19 p.
3. Bromley, Y.V. (1983), Essay on ethnos theory / Yu.V. Bromley. K.: Nauka, 412 p.
4. Hasnyuk, V.V. (2010), Study of the level of musical and aesthetic education of students of primary grades of schools with the Hungarian language of instruction / V.V. Gasnyuk // Scientific Notes of M. Gogol Nizhyn State University: series “Psychological and Pedagogical Sciences”. Nizhin. No. 6 pp. 80–84.
5. Hessen, S.I. (1995). Basics of pedagogy: Introduction to applied philosophy / S.I. Hesse. K. 254 p.
6. Lesnevskaya, A.V. (2004), “Cultural appropriateness of education as a factor in the development of the creative potential of youth (in the context of the application of ethnopädagogie) / Alina Lesnevskaya // Bulletin of the Lviv University: Series of Pedagogical Sciences / Collection. scientific articles. Ivan Franko National University. issue 18. pp. 185–190.
7. Pankin, A.B. (2012), Formation of ethnocultural personality / A.B. Pankin. Kyiv: Publishing House of the Kyiv Psychological and Social Institute MODEK. 272 p.
8. Pedagogical dictionary (2001) / edited by M.D. Yarmachenko. K.: Pedagogical thought. pp. 341–344.
9. Problems of ethnology and ethnopädagogie: Materials of the international scientific and practical conference. (1999). Issue 8. K. 183 p.
10. Education reform strategy in Ukraine: recommendations from educational policy. (2003). K.: “K. I.S.” 296 p.

11. Scientific Bulletin of Mukachevo State University, (2017). Series “Pedagogy and Psychology”. Issue 2 (6) 128
12. Philosophical encyclopedic dictionary (2002), [head. ed. V.I. Shinkaruk]. K.: Atris.
13. Faupel, T.M. (2012), The development of ethnocultural competence of adolescents as one of the conditions for fostering a culture of interethnic relations. [Electronic resource] Access mode: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/13/statti/fogel.htm>
14. Horuzha, O.V. (2008), Ethnocultural education in the system of professional training of the future music teacher / O. V. Khoruzh // Science and youth: Proceedings of the annual scientific and practical conference of students and young scientists. April 18, 2008) K.: Interbranch Institute of Management. Issue 3. pp. 14–16.

Capitolul 25 – FORMAREA VALORILOR ESTETICE ALE ELEVILOR PRIN FICTIUNE

Chapter 25 – THE FORMATION OF AESTHETIC VALUES OF STUDENTS BY MEANS OF FICTION

Olga Borysivna KOZII¹

Abstract

One of the most productive ways of the formation of aesthetic values is means of art. It has unique possibilities of influence on personal diversity and should be considered not only as a source of the development of special artistic abilities and purely artistic skills as well as a universal remedy, the formation of worldviews and value orientations, spiritual potential, imaginative and associative thinking of the personality, general cultural and social and cultural competences.

Donna Tartt's novel "The Goldfinch" is a high-value literary work, extremely deep and multifaceted and provides opportunities for analytic study. It touches upon the problems of art perception and the role of art in the process of character formation.

Keywords: *aesthetic values, art, fiction, visual and auditory detail, psychological detail, critical state, artistic time and space*

JEL: *Q51, Q53, F43*

Introduction

World experience shows that the 21st century is an era of the competition of information with intelligence. The development of the way of thinking, orientation for a sustainable future and corresponding meaningful values and priorities, has become the key task of education of the 21st century. It causes the search for new orientations in education that determine its value dimension and humanistic essence. It is obvious that modern education should take into account the phenomenon of intercultural integration, which corresponds according to the request of reality and reflects the need to educate young people to live in a multicultural world.

The integration phenomena and globalization processes in the world act as an objective condition for the rapprochement of different cultures, which significantly affects the educational processes, is necessary raising questions about ensuring formation and development in the personality of value orientations that contribute to understanding and a positive attitude towards the cultural heritage of one's own and other nations genera, striving for spiritual improvement, preservation and transformation of universal values.

One of the most productive ways of the formation of aesthetic values is means of art. It has unique possibilities of influence on personal diversity and should be considered not only as a source of the development of special artistic abilities and purely artistic skills as well as a universal remedy, the formation of worldviews and value orientations, spiritual potential, imaginative and associative thinking of the personality, general cultural and social and cultural competences.

Deep study of contemporary society problems underlines the need to intensify activities in the plane of spiritual change, reconsideration of values, return to moral thematic assets of the Ukrainian people and world culture. Therefore, works of art illustrating the synthesis of various types of art deserve special attention in the process of forming aesthetic values of young people.

¹Candidate of Philological Sciences, Associated Professor at the Department of Public Administration, Law and Humanities, Kherson State Agrarian and Economic University, Kropyvnytskyi, Ukraine. address:olykaaaa@gmail.com

A vivid example of such synthesis is Donna Tartt's novel «The Goldfinch» which is a high-value literary work that touches upon the problem of perception of art. At the same time it is an interesting and dynamic narration that attracts reader's attention from the first page.

Literature review and arguments

The methodological basis of the study of aesthetic values formation is the study of integration processes in the field of aesthetic education. A. Burova, N. Vetlugina, G. Volkova, B. Likhacheva, V. Medushevska, N. Sakulina, E. Torshilova, Yu. Focht-Babushkina, B. Yusov and other scientists work in this sphere.

An invaluable role in the formation of a new view on the role of education and aesthetic values played a significant role in the pedagogical process. So scientists-historians, ethnographers, art critics (V. Vernadsky, K. Levi-Strauss, E. Taylor, B. Rybkov, P. Florenskyi, A. Panchenko) studied the recognition of the main role of space and environment, traditions, ethnicity and region personality formation. Donna Tartt's novel "The Goldfinch" was chosen as the object of investigation as it simultaneously reveals the problem of the formation of personality and also discovers vivid changes in the inner state of the child in a critical situation.

Methodology

The methodology includes literature review related to the topic; methods of analysis, classification and comparative analysis. The aim of the article is the investigation of the means of art (fiction) in the process of the formation of aesthetic values of students paying attention to the artistic detail which reflects the author's skill in inner state depicting and fosters compassion.

Principal results

Donna Tartt's novel "The Goldfinch" became a prominent literary event of 2013 when it was awarded the Pulitzer Prize. The author of this work wrote only three novels: "The Secret Story" (1992), "The Little Friend" (2002) and "The Goldfinch" (2013), which brought her world fame. The first Ukrainian translation appeared in 2016. Therefore, the relevance of the study is quite topical. Although novel was published 11 years any fundamental researches haven't appeared yet.

Belgian weekly magazine HUMO in 2013 called it the book of the year and the news website NU.nl praised Tartt as a «writing magician who is generous with detours, reflections and characters. Praise also comes from Elsevier notes "Donna Tartt's third novel is worth all the commotion. The master storyteller is back! Het puttertje is superior literary entertainment" (Elsevier, 2013). The novel has been an international bestseller, spending over thirty weeks on the New York Times bestseller list in the U.S. and on the Sunday Times hardcover fiction bestseller list in the UK. It has had the same success in translation, debuting at number one in France in January 2014. In Ukraine it was published in 2016.

This novel is extremely deep and multifaceted and provides opportunities for analytic study. This research is devoted to the analysis of the second chapter of the novel in which the writer reveals herself as a good psychologist. That is why the theories of J. Mill are to be taken into account while analysing.

"The Goldfinch" is told in retrospective first-person narration by Theodore Decker, who tells the story of his life thus far. It is a story of a boy and later an adult male Theodore Decker who accidentally obtains a masterpiece. The framing of the work is a story about staying the

protagonist in Amsterdam. Theo appears to the reader as an adult man, who at Christmas time came to Holland. The purpose of his stay is an intrigue, which the hero, who at the same time is a narrator, is gradually opening. The node of the novel is Theo's coming to the exhibition in a New York museum. The 13-year-old teenager leaves his mother to enjoy the works of old masters. His attention is mostly paid to two pictures: "The Anatomy Lesson" and "The Goldfinch". The boy is sirenized with a book-size canvas by Carel Fabritius, who was one of Rembrandt's pupils. Then accident explosion destroyed the museum and caused a lot of deaths. Fortunately Theo remained unwounded. Without knowing what has happened to his mother and according to some subconscious impetus the main character grabs the masterpiece and takes it home.

Then the priceless masterpiece, wrapped in a pillowcase and then into duct tape, became a guide for orphaned Theo, kept him it afloat and does not allow to close his heart towards beauty. The boy is not a thief: he takes the picture to save it from destruction, almost automatically goes home to wait for his mother. Theo does not know whether she is dead or not and, hoping for better, waits in an empty apartment. Thus the following research is devoted to the analysis of novel's second chapter entitled "Anatomy Lesson". Rembrandt's picture which Theodore saw at the exhibition had the same name. Unlike "The Goldfinch" which depicted a small bird – alive and warm, enchained to the twig – "Anatomy Lesson" was a grim and terrible painting.

The painting, thus, becomes one of the main characters of the novel and "The Goldfinch" in this light is seen as a novel about an artist: as not only the one who creates the masterpiece but also the one who conceives it is a real artist. The basis of such a novel is the exacerbation of the conflict between art and society in which the lack of spirituality and immorality reign. The business world is opposed to the world of beauty and art. The central figure of the novel, as a rule, is an artist in the broadest sense of the word, trying to defend his creative independence, seeking his place in the society. In revenge, the society "supplies the artist with complete disregard and lack of recognition, dooms him to all sorts of tests, often – to the brutal poverty and death in oblivion" (Bilyk, 1987). That is why such a hero is often in a state of crisis – ideological, moral, creative. The way out of this crisis can only be found in truly humanistic values of life and art, in a truly moral position. Along with the main motive (the artist and the society) there are a number of adjacent ones peculiar to this genre-thematic variety.

In the second chapter of the first part D. Tartt reveals herself as a skilful psychologist. She skilfully accustoms herself to the inner state of the main character, with him she travels through the memories, tracks associative relationships he makes. The writer brilliantly follows all defense mechanisms of a man who is faced with the inevitability. The previous chapter concludes with an optimistic confidence of the protagonist that his mother may be alive as she hasn't been found among the dead. So Theo is returning home to wait for her there. This reaction at first glance seems illogical because the boy ought to look for her some more, to ask the people. However, in the state of emergency the psyche uses own protective mechanism – tries to follow the established procedures. His automatical deeds save him from panic, the boy feels that in the case of keeping to usual routine the result will be familiar. Moreover, Theo's desire to wait for mother at home can be perceived as a kind of salvation in the memory of generations, the archetypes. In his apartment the boy is surrounded by objects that hold sensual, memorable imprint of his mother, as if she continues her existence in every thing in the flat. The writer skilfully transmits herself through the emotions of the main character in three ways: as an adult who is – again and again – going through the critical day of his life, a 13-year-old teenager who has just survived the shock, looked into the face of death, and a child who can not wait until his mother's coming home. D. Tartt uses a number of psychological techniques in which people unconsciously manage to escape,

to avoid panic in a difficult situation. She embodies into two main hypostases of the character – of a teenage boy and adult – simultaneously, in great detail the writer describes the rules of the game Theo Dekker played with himself.

The author leads the main character through the maze of his memory: as a little boy the protagonist of the novel was often feared, not even trying to think why, that the mother might not return from work. Of course, this can be interpreted as an archetype fear of being left without maternal care. As a teenager Theo reminds the games he played with his brain. The boy did arithmetic exercises taking away and adding, calculating minutes the mother needed to stay at work, then to get to the subway etc. A round clock turns into a symbol of expectation, accompanied by the fear.

The writer accentuates visual detail with auditory ones that result into vivid and living intussusception of a stressful psychological situation. Thus when the mother was much late the boy (as he mentioned), “like all abandoned puppy”² was sitting at the front door listening whether the elevator was rising.

With the help of image and detail gradation the author grows the tension of boy’s expectations: children’s fears that the mother cannot return because of something (a child does not need to establish the causation) in Theo’s memories turn into rather clearly represented. In primary school he (the author insists) feared for his mother almost every day. D. Tartt depicts a real child of a media century who, being over-informed without proper understanding of events, becomes an adult (but not psychologically) too quickly. Being under influence of what he has heard and seen and according to general media impact, the main character designs almost all possible tragic events that can happen with his mother.

The writer tries to explain Theo’s disquietude about mother’s fate via the words of the main character: “It was desperately horrible to think that something could happen to my mother and me, particularly because my father was so unreliable. Unreliable – it was even understatement”. That is why all tragic scenes in boy’s imagination were also caused by fear of the future taking into account that all his world was focused on the figure of the mother. However, recourse to Freudian theory (so fashionable nowadays) is not appropriate here as the Oedipus complex is out of the question: Theo has no emotion to his father, accepts him as a stranger, and occasionally – as in the implementation of children’s fears. He used to see his parent drunk, making scandals and scaring his wife and son.

The author describes the life of the family, in a few paragraphs skilfully depicting the pain of the child and the mother who had to suffer from the alcoholic. Then there follows Theodor’s confession to himself of how his father left the family. The author notes that it was a great relief for the mother and son. The changes in the family hierarchy can be traced via detail: “The photo with a tanned young father on the slopes for skiing has quietly disappeared from the wall, while there was a photograph of my mother and me on the rink in Central Park”.

Even before Theo learned the tragic news there suddenly comes the understanding of loneliness, futility and fragility of their (his mother and his own) microcosm. The author gives the main character her skill to transform, to accustom to the feelings and thoughts of the others. With the help of improper direct speech the author transfuses the boy’s ideas what father – wherever he was – would say and do when he learned of the tragedy. Theo’s imagination creates a series of images presented by the writer as rhetorical questions. The anticipation of tragedy fills thoughts of the main character and the details of his world perception. The writer retards the artistic time of

² Here and then the text is cited from Tartt D. *The Goldfinch* // <https://readfrom.net/donna-tartt/30747-the-goldfinch.html>

the novel. It is stretched for the main character when he goes home, to the place that can protect him, which was the continuation of maternal hypostasis. Theo is sure mother has already come home but cannot abandon fear. Everything seems to scream to him about inevitability. Therefore, the street is seen not just grey and cold but «wrapped in shroud». The retarded artistic time for the main character is skilfully interwoven with highly localized art space. The writer intertwines the details of the real world with powerful metaphors: “Headache and rain pulled the whole world into a narrow circle of pain”.

Reminding the long way home the grown-up Theo Dekker compares himself with a broken toy which was following a specified route. This metaphor accumulated frustration and confusion as the childhood, suddenly, just in a moment was over for the orphaned boy. Artistic time is stretched by the author due to adding visual and auditory details. She skilfully and meticulously describes everything that happens to Theo on the way home. The description of the rain dropping off the boy’s eyelashes turns to be rather successful solution of the anticipation. Such a detail does not even require a metaphorical comparison with tears.

The emotional connection between the mother and the son is accentuated by the scenes in Theo’s imagination (the mother who does not know what to do because of his absence) by improper direct speech (the mother reproaches herself for taking his cell phone) and some interesting mental image of the main character as a child and an adult man who tried to establish a kind of telepathic communication with the mother.

The writer skilfully conveys the depth of character and his experience, his various feelings, describing how the boy was trying to persuade himself that his mother had survived. Theodore «switched on» some other emotions, recollecting a red-haired girl from the exhibition. Pippa, whose face remained with the main character and was carried through his life, actually saved him, having kept him for a few minutes at the exhibition. Theo did not abandon hope that a wounded old man, whom he had seen in the museum with Pippa, survived. The writer depicts panic condition in which a person is trying to convince oneself that everything is in order.

The chosen way of analysis «in succession to the author» is the best way to follow all the details of writer’s skill. She leads the main character (and the readers together with him) along the streets, dives into memories, shows his strained senses, makes him feel the smallest raindrops on the face, dizziness as a result of the accident. She makes Theo, with his very skin, feel and hear the sounds around: the cries of policemen and skirr of the elevator in the house. The image of the house, as it has been mentioned, has got a powerful archetype meaning. It is seen as a combination of artistic details – the author creates not only alive, relief image of the apartment, and even the corridor where appropriate smells and bleak colors surround the boy.

The emotional tension portrayed increases when the art world is localized in the flat of the character. Apparently, the most important semantic accent (combined with bitter irony) falls on the boy’s appeal to his mother, especially because it becomes rhetorical: the boy calls his mother, but doesn’t hear the answer. The the mentioned appeal transforms into a question, then – into a tragic refrain accentuated by author remarks. After seeing the apartment, Theo calls his mother again: “Mom? – I called with visible panic crack in my voice”. The author uses the method of internal call – not a monologue, but a conversation (inner) between the main character and his mother, represented by the messages left by the son. D. Tartt appeals to interesting bitterly ironic comparison of the obsessive thoughts of a mother with a purple cow from a kid’s rhyme.

The author uses gradation way of describing while stringing visual and auditory details, retards artistic time when Theo comes into the room and freezes there. The author uses the method of a magnifying glass: she carefully examines all things, giving a special semantic loading to visual

details with the particle “no”: those which were expected to be there (as they were an integral part of *normal* everyday life) but weren’t, disappeared together with boy’s tranquillity. So the details transform routine image of the artistic space into a tragic one: «There were *no* keys of hers on the hook by the door, there was *no* bag on the table». A teenager, being panic-stricken, grabs the slightest traces of memory, for example, turns attention to mother’s cup with print of her lipstick and the remnants of cold coffee. Such visual, as they may be called, *non*-details are accentuated by audio ones: there were *no* messages on the phone.

Emotional stress of the child is accentuated by physical pain he feels: as after the explosion Theo suffers from headaches.

The author uses gradation while describing the changing of the main character's emotional state, noting that he got home as if using internal reserves of hope. But when his expectations were not fulfilled he was caught by weakness: he could hardly move, it took him much pains to concentrate. Then comes fear and panic which is veiled by the mind that the gas had been left turned the kitchen.

The author depicts boundary condition of the boy. Despite pain and weakness, all his senses and feelings were sharpened, he was tracing all the slightest sounds, the mind was trying to find some logical explanation of the situation and the ways solution.

The writing of D. Tartt is characterized by the unique skill in the detail describing: the author makes the reader not only empathize Theo but feel what he feels. So the details become relief. The inner discomfort (if fear and panic can be summarized into such concept) of the main character is emphasized by physical discomfort: “I fell asleep as I was – in dirty and wet clothes, bed was also wet, where I lay there remained a wet hollow”.

The increase panic results into the following effect: Theo is puttering around the apartment, turning on all the lights. The writer notices subtle features of a child’s psychology (because he was still a child): the fear of the unknown is transformed into the fear of the dark with all the hidden horrors and challenges.

The message on the answering machine brings Theo bitter disappointment: the boy expected to hear a human voice to break the circle of his lonely silence. And then comes the painful disappointment because the voice does not belong to his mother.

The writer compares two artistic worlds within the artistic world of the novel: the microcosm of Theo’s apartment with retarded artistic time and macrocosm (the world in general) with normal temporal characteristics. There are some remnants of hope for the boy to live with in the microcosm of home (the place of defence) while the macro exists according to its own inexorable laws. The message *not* from his mother breaks a thin protective shell. At the same time, the main character, who already feels what has happened, destroys this protection completely. This destruction and the fusion of two worlds is traced with the assistance of details: the boy opens the curtains, looks out and faces the world that continues to live, the world full of sounds and movement. Then the world breaks into the unreliable shelter of a lonely child brining vanity, sounds, smells of life, people, families, animals, events. The boy is wrapped by all these as before – by silence. Stringing visual and auditory images and details of syntax is represented in the form of period – a syntax construction, which is logically and intonationally divided into two unequal parts: the first is a list of grammatical phenomena, in which the tone gradually increases, the other – coming after a pause – is accompanied by a decrease in tone and is in some relations with the first (temporal, causal, opposite etc.). The first part may be represented as a number of similar subordinate clauses, a number of similar members, and the parts are generally constructed using

syntactical parallelism (Melnik, 2005). The second part of the given period is a rhetorical question and refrain: "Where is she?".

The writer appeals to intertemporal overlapping memories in the form of opposition, as well as a small Theo invented tragedies that could happen to the mother, so Theo as a teenager was looking for reasons that could delay it. There is an internal dialogue between almost illusory hope and logic. D. Tarrt skilfully depicts the boy overwhelmed with panic and almost hysterics using mentioned details: the noise of the evening bustle contrasts with the silence of the empty apartment, Theo was seeking for help at home, looking for hope to solving the situation, looking for a note, which mom could leave but did not find it. Theo was waiting for the mother, already knowing that it was useless. The boy obviously goes beyond the borders of the microcosm in search of moral support, so he calls a concierge. Then he dare for more: he switches on the TV and understands the reality of recent events. He even notes the number of a telephone hotline and makes an agreement with himself to call if the mother does not appear in half an hour. The fact that he has made at least this step reassures Theo: he believes that due to his actions mom may return faster. The boy hopes that number will remain unused. But the mother did not come and after five minutes Theo dared to dial a number. The description of the call is characterized by the separation of artistic world of the novel: empty advertising heard from the TV – that's a world-background and a teenager with a handset becomes the embodiment of nervous expectation. Occasionally during a conversation with the social worker this background breaks into Theo's world by separate remarks, as if the big world tries to conduct a dialogue with the main character, strengthens the fluidity of life outside. However, the life stopped in the apartment. The news that the mother was not in the list of victims, initially encouraged Theo, but the tension did not leave the boy.

The writer again uses intertemporal parallelism: the boy fulfils some calculations. Having heard that twenty-one people were killed, Theo tries to estimate the measure of the tragedy. The boy tries to imagine that enormous quantity: "Twenty-one people – a half empty cinema, or, for example, a bus; in my English class there were three people more". Such calculations turn into panic that the boy can barely hold. The writer shows how a teenager who's wanted to be independent, becomes a frightened little child, ready to shout "Mom! ".

He finds the rescue from panic within the planned actions, within the agreement between him and his mother: just after the accident he does not search for her but goes home to wait there, because it was customary in the family, it was their agreement. Main character's absorption in own thoughts and the remains of hope is emphasized by the retarded artistic time: the boy saves himself in the memories and everyday actions.

Frozen artistic time and space are interrupted by absurd dynamic element – which is the call to the hotline and talk with a social worker. Theo is trying to make his own corrections of this unreal reality, so while talking he was looking in search of unique psychological rescue boats – mother's things. He tries to move away from heavy anticipation and senseless talk with an indifferent person. The original rescue the boy finds is in the physical sensation when he realizes he is hungry. But he doesn't stop thinking about mom so leaves meal for her, cleans the kitchen, because it will be pleasant for her, fixes the drawer. In the drawer he finds only some useless rubbish. He's wasted time trying to open so his waiting for mom was also fruitless.

Monotonous work promotes reflection and memories, so the boy, absorbed in them, builds a wall around himself, his own little world. The writer skilfully interweaves the outlook of a teenager and an adult who analyzes the past. But it is done so ably that it is almost impossible to differentiate, to distinguish these hypostases. A telephone call again breaks a protective shell,

again there is a meaningless dialogue without answers, as a social worker does not want to inform terrible news to the child. The moment when the boy finally realises the tragedy is stretched by the writer again as she is looking, through the eyes of her character, about the room, which has become the locus of the *former* life, the life already gone. The tension of the situation is transfused through the personification of interior details: «All the furniture seemed stretched, began to tiptoe, waiting in suspense».

Art time is stretched, just as when Theo has just crossed the threshold of the house, he dives into sounds, immersed in himself, actually listening to the sounds of heartbeat of the house and the city. Again the writer resorts the contrast between two worlds: the main character notes fluidity, life of the world, day and night, everyday chores, people around, who seem almost aliens. At the time Theo himself seems to be frozen with a single question: “What will I do?”.

With the help of artistic detail the author conveys the way the main character is prescinded beyond the objective perception of the world: “The flat was blurred, there was a circle of light around the lamp which was trembling like a halo”.

The next element the author uses is a gradation, but descending: the boy, his heart fading, runs to open the door, shouting “Mom!”. Having opened he faces inevitability. The writer approaches to bright metaphor to emphasize the descending gradation: “My heart flew down counting the floors”.

Using detailed description of social workers who appeared on the doorstep to destroy what remained from boy’s hope and expectation helps the author to retain associative narration: “Seeing them, I realized that my life as it was before that very minute was over”.

Conclusions

The values of art are important in view of modern education of children and youth in a multicultural space. Thanks to the university study they encode and transmit the salience of figurative language, make it possible to provide meaningful information that is understandable for different peoples. They become engaged verbal and non-verbal dialogue with different cultures of the past and modernity, understand others and thus expand their own he spiritual world.

In the novel “The Goldfinch” D. Tartt declares herself a talented master of words, subtle psychologist and philosopher. As a surgeon, the writer separates one second of expectation from the other, detail from detail. Therefore, the reader can observe not just a frightened child but deep sorrow of the loss of the whole world. This is achieved by the skillful combination of visual and auditory details that create convex emotionally saturated images filled with heartbeat of life. The author dowers the main character – both a teenager and an adult man – with the ability to see deep philosophical maxims in small details, to decipher the message from the artist, to understand the dialectical interpenetration of life and death.

Bibliography

1. Bekh, I. (1997), Values as the core of personality// Values of education and upbringing: Scientific method. Coll./For General ed. O. V. Sukhomlynska. Kyiv: APNU, 1997. P. 8–11.
2. Bilyk, N. (1987), Art and the artist in the English realistic novel of the 20th century (1950-1980) // Bilyk N. Literature of England of the 20th century. K., Pp. 90–117.
3. Birulya, V. (2005.), The formation of value orientations in adolescents by means of fiction in extracurricular time: PhD dissertation. – 13.00.07. Kherson state Univ. Kherson. 190 p.
4. Len', T. (2023), The role of value orientations of the individual in the process of reforming public administration in Ukraine. No. 4: Taurian Scientific Bulletin. Series: Public management and administration. P. 10–14.

5. Melnyk, T. (2005), Imagery of the text through the lens of linguistic analysis. Sevastopol // www.ukrlife.org/main/minerva/melnyk_lingvo.doc.
6. Sorokina, N. (2023), Theoretical aspects of the study of the main categories of professional ethics of public service. No. 2: Taurian Scientific Bulletin. Series: Public management and administration. P. 32–40.
7. Elsevier Exclusief. (2013), Cultuur. – Retrieved 29 April 2017.
8. Mill, J.S. (1843), *A System of Logic Ratiocinative and Inductive: Being a connected view of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*, cited from *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volumes 7 (Books I-III), 8 (Books IV-VI), J.M. Robson (ed.), London and Toronto: Routledge and University of Toronto Press, 1973, 1974.
9. Mill, J.S. (1865), *An Examination of Sir William Hamilton's Philosophy*, cited from *The Collected Works of John Stuart Mill*, Volume 9, J.M. Robson (ed.), London and Toronto: Routledge and University of Toronto Press, 1979.
10. Tartt Donna. The Goldfinch // <https://readfrom.net/donna-tartt/30747-the-goldfinch.html>

Capitolul 26 – FOLCLORUL NAȚIONAL ÎN MOȘTENIREA CREATIVĂ A KLAREI BALOG CA FACTOR ÎN FORMAREA UNEI LEGENDE NAȚIONALE

Chapter 26 – FOLKLORE IN THE CREATIVE HERITAGE OF KLARA BALOG AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A NATIONAL LEGEND

Olena Hennadiivna KRAVCHUK¹

Abstract

The article reveals the artistic principles of working with folklore sources as a valuable core of the phenomenon of the creative personality of Klara Balog. It has been proven that today the Transcarpathian school of folk and stage choreography is based on the principles of understanding the folklore of Transcarpathia as a nationally defined musical and choreographic convention based on the idea of continuity, unity of traditions, preservation and enrichment of song and choreographic Transcarpathian folklore, which combines Ukrainian art and the art of all national minorities of the region.

Keywords: Klara Balog, national legend, creative personality, song and dance folklore, Transcarpathian folk choir

JEL: Q43, Q51, Q54

Introduction

In the context of the actualization of globalization and glocalization, there is growing interest in the internal mechanisms of activity of legendary personalities who direct unique intellectual and creative efforts to the essential achievements of national cultural history. Of special value is the study of the creative activity of Klara Balog regarding the maximum preservation of the style of authentic music and dance of Transcarpathia in the conditions of the dominance of the Soviet ideological convention of universalization. In the bright image of a talented personality, several typical national traditions of archetypes are embodied: the Berehyna of folk sources, the Creator of original musical and choreographic solutions with deep national issues and imagery, the Muse of the cultural and artistic environment of Transcarpathia in the second half of the XX and early XXI centuries.

The gradual restoration of the integrity of the historical and cultural figure of Klara Balog in the context of the end of the “national legend” metaphor.

Literature review and argumentation

The most complete and in-depth disclosure of the life path, main directions and results of intellectual and creative activity of People's Artist of Ukraine Klara Balog is presented in the cultural study of V. Gaborets “Living legend of our culture” (Gaborets, 2010). A significant part of the creative biography of the legendary figure is covered in the artistic and documentary work of folklorist scholar and literary critic I. Khlanta “Song over the Carpathians” (Khlanta, 1994).

L. Voropai, I. Gusti, Y. Zeykan, G. Kuzma, A. Makara, N. Panchuk, L. Popova, Yu. Shkrobinets compiled the legendary history in essays and articles. The works of T. Blagova, O. Goldrych, D. Demkiv, A. Kryvokhizhi, M. Movnar, N. Petii-Potapchuk, A. Pidlypska, M. Shyutiv

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, head of the department of artistic disciplines of the Communal Institution of Higher Education „Academia de Cultură și Arte” of the Transcarpathian Regional Council. Uzhgorod, Ukraine, allbestdance@gmail.com

and others are devoted to the problems of using folklore sources in modern folk stage choreographic art.

Specialists in Ukrainian musical and choreographic art A. Avdievsky, H. Berezova, M. Vantukh, I. Vysanyk, P. Virskyi, V. had a powerful influence on the formation of the epistemological corpus of sources. Vovchok, D. Hnatiuk, O. Gomon, V. Gusti, V. Diyanich, E. Zaitsev, M. Krechko, S. Marton, M. Popenko, V. Telychko, S. Turchak, G. Tsipola. The uniqueness of the legendary figure of K. Balog was discussed during the anniversary year of 2024 by scientific and pedagogical staff of the department of artistic disciplines of the Communal Institution of Higher Education "Academy of Culture and Arts" of the Zakarpattia Regional Council. Scientific and practice-oriented speeches. Andriitso, E. Babyak, O. Buletsi, E. Zaytseva, O. Kravchuk, M. Movnar, I. Shevtsova, M. Shyutiva, L. Yarova became evidence of a deep analysis of the specifics of K. Balog's work with song and dance folklore material in the process creation and performance of repertoire works in the Transcarpathian People's Choir at concerts in Ukraine and other countries of the world. The director-artistic director of the Meritorious Academic Transcarpathian Folk Choir N. Petii-Potapchuk admits that the collective's modern creative programs are based on established criteria that cement the people as a family, a family, a nation with the spirit of patriotism, greatness and beauty and are passed on to the next generation through experience, focused on the creative heritage of K. Balog.

Taking into account these basic provisions, the purpose of the article is to substantiate the deep origins and leading trends of stylization of Transcarpathian folklore in the creative heritage of K. Balog.

Methodology

In order to reveal the personal aspects of the national vector of K. Balog's work, the article uses her "ego-documents" – summaries of public speeches, manuscripts of articles, pages of diaries, drafts of official letters and requests (handwritten sources of the Foundation of the Transcarpathian Regional Regional Museum named after Tyvodar Legotsky), which are personal. concentrate a huge array of oral and scientific explorations in the field of stimulation of creative thought from the well of folk art of Transcarpathia (Legotsky. 2009).

A valuable source and method of scientific research with the potential for more subjective and comprehensive coverage became the materials of the lifetime interviews of Klara Balog – the Creator with enormous talent and unshakable loyalty to folk art.

The Honored Academic Transcarpathian Folk Choir as a school of the Transcarpathian professional choreographic tradition preserves in modern conditions the vector of high musical and choreographic traditions initiated by the leadership personality K. Balog. Director-artistic director, honored cultural worker of Ukraine Nataliya Petii-Potapchuk takes into account new realities today – the expectations of the audience, a different understanding of music, dance, authenticity, new spectacle, rethinks the role of team members in it, but preserves the basic methodological approach of professional justification and correct implementation of new artistic projects in the unified work of three sub-groups (choreographic group, choir, orchestra), where the basis of the repertoire is ancient Ruthenian, Ukrainian, Slovak, Hungarian, Czech, Romanian, German, Roma folk songs and dances.

Principal results

The legendary story of Klara Balog unfolds in the unique space of Transcarpathia at the crossroads of eastern and western transport corridors, which in the spiritual field objectifies the action of the laws of mutual influence and mutual enrichment of cultures, especially folklore: "...In folk art ... works are intertwined in a single wreath, in which have preserved the flavor of the indigenous nationalities living here. First of all, these are Ruthenians, Ukrainians, Hungarians, Romanians, Slovaks, Germans, who for centuries live, work together, celebrate holidays together, perform rituals and thus borrow, adopt each other's melodic music, dance movements, interpreting them in their own way" (Balog, 1998).

The mutual enrichment of cultures occurred naturally and at the family level, the parents were Christians by religion, spoke five or six languages, including Yiddish, and instilled in their children respect for people regardless of who belongs to which nationality. Klara Fedorivna's mother is Hungarian, one of her grandmothers is German, she studied at a Czech Greek-Catholic school, and later at a Hungarian women's teacher's seminary.

The high aesthetic culture of her personality, formed in a wide circle of the artistic environment of Transcarpathia, organically included the innate parameters of aesthetic consciousness and the ability for musical and choreographic creativity. Communication with outstanding brush masters of the Transcarpathian region A. Erdeli and A. Kotska, mastering the basics of classical and folk dance in the teachers' seminary, the performance history of the artist under the leadership of the first ballet master of the Transcarpathian Song and Dance Ensemble V. Angarov, as well as studying the basics of music theory, singing, playing the piano, folkloristics, conducting a choir while studying at a teacher's seminary (later a music-pedagogical school) with an expert and researcher of the Ukrainian Carpathians, a folklorist and composer D. Zador allowed K. Balog to find and engrave bright, but still unknown meanings in dance and paints K. Balog recalls that it was D. Zador who gave the impetus to search for pearls of folk creativity in the hinterland: "It wouldn't be Zador if he didn't ask to prepare one or two songs for the lesson, which no one in Uzhgorod had ever sung. So my mother and I went through the villages... After all, our dances are special: they are not only movements, but also melody, poetry, clothes... It seems to me that during the years of work, I went around our region with a notebook, like a beggar with a bag..." (Turyanitsa, Balog, 2005).

The history of K. Balog's numerous meetings with folklore bearers shows that the most important musical and choreographic university for her was folk art with its color, multinational colors, eternally young and charismatic beauty. The leitmotif of the artist's public performances is the idea that the greatest artist in the world is the people. One of the main characteristics of her work was that she recorded, recorded, processed folk works, preserving their authenticity for future generations. Traveling to the most remote corners of the region to identify and record folk gems, K. Balog, in addition to artistic and aesthetic tasks, performed scientific and research functions – brought back to life half-forgotten dances and dances in their original form, forming her own creative credo: "Let's look into the well folklore, let's take pure, eternal beauty from it – for us, for future generations. Let's spare no effort and heartfelt warmth for this great and noble work" (Balog, 2008). This is the undeniable value of her work, as well as the work of the entire dance team, to which she devoted her entire creative life.

The Transcarpathian Folk Choir has become a perfect tool for the creative embodiment of bright choreographic ideas based on unique examples of the main ethnocultures of Transcarpathia – the thousand-year-old traditions of folk songs and choreography. In the team, a special

performance style – the realization of Klara Balog's unique artistic handwriting – “grows” and is highly appreciated by specialists and the public.

The production of each new dance was preceded by its detailed descriptive annotation. Klara Balog borrowed this method from mentors and teachers G. Berezova and P. Virskyi, developed and complicated it. This is how the dances from the Irshavy district were recorded and performed – “Kumlusky chardash”, “Chotyryanka”, “Khmilnytskyi chardash” (“Prytopanets”), found in Khmilnyk, “Rakovetsky kruchenyi” and “Bubnarsky” from the village of Velikiy Rakovets, “Boykiv entertainments”, which were found in the village of Osii and have long been danced at weddings; from the Uzhgorod district – a choreographic miniature “Yarotskyi Karichka”, based on several important movements found by the artist, the melody and words of the found folk song “Rosemary grows on the Yarotsky bridge...”; from Rakhivskyi – “Shepherds on the field”; from Mizhhirsky – “Droboyka”; from Bereznyansky – “Bereznyanka”; from Tyachivskyi – “Invertita”.

The choreographer's posts contain descriptions of the process of her thinking, the maturation of a well-founded opinion, for example, about a performance in the cultural center of the village of Velikiy Rakovets, where the audience was amazed by the team's costumes (such were worn in the village of Dovge), as well as the folk songs and dances of their region: “... The folk dances of their village were especially exciting – “Rakovetsky Twisted”, “Bubnarsky (previously – Ardyal/ Erdelsky) Dance”. The songs that accompanied the dances reminded the elders of the forgotten melodies that they love so much. The singing connected the hall with the audience, “they all merged into one ensemble.” Then I felt that it was not for nothing that I walked the paths of the Irshavy region for years, searching for and recording long-forgotten melodies, words, dance spirits, elements of the precise character of dances. They thanked for the great spiritual pleasure, which remained “as long as they live.” Then I understood that it is possible to create folk works from pure keys only by hard work and always being close to the people, the creative people, who include a rich traditional heritage in the renewed folklore. Despite the traditional basis, such songs and dances are perceived as completely new” (Legotsky. 2009).

In order to update the collective's repertoire, K. Balog staged a number of Transcarpathian folk dances of the most diverse content and form from all regions of the region, as well as vocal and choreographic compositions with extensive use of folk choreography and music in co-authorship with Transcarpathian composers (P. Gotvoni, D. Zador, O. Kobulei, M. Krechko, S. Marton, M. Popenko, V. Telichko) and poets (V. Vovchok, V. Gusti, V. Diyanych) – “Silk Braid”, “Transcarpathian Ornaments”, “Holiday on the Vineyard”, “You are greeted by Verkhovyna” and others.

About fifty dances and vocal-dance compositions by K. Balog became a powerful means of raising the level of Ukrainian folk choreography in the world – a choreographic chronicle of the real and mental history, customs, and ceremonies of Transcarpathians. It is from folk sources that K. Balog takes new themes and plots. First of all, these are “From the Carpathian Green Mountains” (music by M. Krechko and folk music), “Liberation”, “Verkhovyna welcomes you”, “Transcarpathian ornaments” (music by S. Marton, words by V. Vovchko), “Holiday in the vineyard” (music by S. Marton, words by V. Diyanych), “Welcome” (music and words by V. Kobal). In these works, K. Balog revealed a true sense of folk style.

Expanding the musical and choreographic panorama of folk styles, enriching the arsenal of staging principles, creative techniques of K. Balog took place in cooperation with colleagues, experts in folk traditions of the regions of Ukraine and various countries of the world. The Ukrainian folk dance “Hopak” was staged in co-authorship with the ballet soloist of the T.G. Shevchenko State National Theater of Opera and Ballet, the Honored Artist of Ukraine

Ye.Zaytseva – a suite of Ukrainian folk dances. The Slovak folk dance “Krutsena” was created in co-authorship with the connoisseur of folk choreography, Honored Artist of Slovakia M. Nemtsova, the Hungarian folk dances “Chardash”, “Verbunkosh” – with the Hungarian ballet master Miklós Raboi. While preserving and enriching the national spirituality, K. Balog worked on folk stage dance productions in the Canadian cities of Regina, Saskatchewan, in New York (USA), in the French city of Chalet-sur-Loin, in the Pryashiv National Theater, and the Pidduclyan Ukrainian Folk Ensemble.

From the first and independently prepared choreographic program of the Transcarpathian People's Choir in 1960, Klara Balog perfects her choreographic skills in Kyiv under G. Berezova, A. Vasyliieva in classical dance, works with P. Virsky, mastering the theoretical foundations of stylization of folk dance in terms of vocabulary, compositional and architectural features, by the type of development of the stage space, by the musical background, costume and lighting design.

Knowledgeable in folk choreography, she taught folk stage dance at the Kyiv Choreographic School, but always returned to Uzhgorod: “...if I go to live somewhere from Uzhgorod, then only to the village. Because I will go there not only for bread, but also for folk art. I won't find anything on the asphalt. Art is born only where bread is born” (Popovych, 2003).

In the future, in the productions of the most diverse in terms of content and form of dances, she strives for a clear development of the plot, refuses everything that interferes with the harmony of the choreographic composition. Klara Balog solves the problem of masterful crystallization of the material in a plot-choreographed stage work with the mandatory preservation of character, folklore color, musical basis and folk clothes.

About the origins of the richness of Transcarpathian folklore, K. Balog says: “If I undertake to put on some “Hopak” or “Cossack”, I will put it on in 3 days, because there are not many movements there, because the steppe is wide everywhere in Central Ukraine, which causes similar movements in dance. And in Transcarpathian dances, the movements are so small, syncopated. For example, a Romanian from Solotvyn will go to Khust for a wedding to a Ruthenian, or to Iza. When he saw how they were singing and dancing there, he said: “Yo, how cool! And I will be like that!” And the kerchief went to the Romanian and borrowed something from him. This is how our dance is enriched. And you look at what costumes we have! This is our history and how different peoples are locked in the Carpathian border, all this can be seen in our Transcarpathian folklore. That is why it is so rich and special” (Popovych, 2003).

Perfect knowledge and use of the principles of dynamic deployment of musical form and understanding of the mental essence of music became a feature of the choreographic style of K. Balog (compositions “Holiday on the Vineyard”, “Transcarpathian Ornaments”, “Welcome” etc.) and determined a stable dynamic unity of artistic thinking, qualitative parameters of physical culture and communication with the viewer based on the fusion of musical and plastic, color and plastic, form and theme.

With great painstaking work, the unique quality of the dance group of the Transcarpathian Folk Choir was revealed – the ability to feel the “soul” of a choreographic composition, to reveal the character of the people in movements in inseparable unity with other compositional elements. A ballet master's broad understanding of performance competence included technical mastery, mandatory deep knowledge in the musical field, and knowledge of the traditions of many nationalities living in Transcarpathia. K. Balog always paid attention to technical improvement, the culture of stage embodiment, individual performance skill, demanding the maximum from herself and the members of the ensemble, whom she brought up patiently and persistently: she

polished artistry, developed the musicality of movement, helped to understand the national peculiarities of the art of dance, embodied in clothes, embroidery, ornaments.

The recording of folklore dances of various regions of Transcarpathia performed by Klara Balog is recorded in the book "Dances from Transcarpathia", published for the first time in 1998 for the author's 70th birthday with the assistance of the then head of the Regional Department of Culture V. Gaborets, republished – for Klara Fedorovna's 80th birthday in the supplemented in the form The book was published with the support of the Transcarpathian Regional State Administration and the regional public association "Native Zakarpattia" (introductory speech and closing poetic dedication by V. Gaborets) and caused quite a stir, independent experts in the annual all-Ukrainian rating of the year "Book of the Year" (2008) in the nomination "Special Literature" placed "Dances of Transcarpathia" in the 9th position. The updated edition includes the best folk and story dances, choreographic productions by K. Balog with annotated information about the history of the village that made the dance famous, a short and comprehensive description of the dance, as well as photos of female and male costumes for performers and musicians (Balog, 2008).

K. Balog noted that the publication of the book was a big event for her, which was brought about by the results of many years of research work, the motivational advice of her choreographer teachers regarding the careful recording of folklore for its preservation, the artistic accompaniment of high-quality photos of dance costumes by a Dutch photographer, as well as "...became for the benefit of Zador's Studio" in the field of awareness of the musical aspects of choreographic composition.

The choreographer's creative efforts influenced not only the development of Transcarpathian and Ukrainian choreography. Balog's students raise folk and stage choreography to the level of high art on a global scale, talk about human meanings, about the feeling of mental roots and their germination in society, and these accents are caused by the peculiarities of her individual character and temperament, in which optimism, dynamics, energy prevailed, and longing and tears remained "behind the scenes". The high degree of importance of the creative potential of K. Balog as the leader (founder) of the school was reinforced by the stylistic determination of the inherited professional artistic traditions and their development in new choreographic forms, which determined the "face" of the choreographic school with systematic choreographic training, structural unity of invariants in the content of choreographic education and the presence of a significant number of followers of established artistic traditions. "Composer S. Marton said that with her talent and incessant fertility, she educated more choreographers than a dozen choreographic educational institutions, and instilled in them the most important trait – the understanding that only boundless love for dance and the relentless search for means of its expression is the only way to viewer's heart" (Gaborets, 2010).

The poetics of Balog's choreographic style comprehensively reproduces the integrity of her nature, which was manifested in the presence of an internally coherent system of aesthetic concepts and ideas (about beauty, its nature, structure, functions etc.), the relevance of content and form, the power of stage images, the clear delivery of thought expressed with the help of a synthetic audio-visual image. The created canvases of folk life are the result of the interaction and balance of the image of the "Iron Lady" and the manifestation of the formed value orientations of creativity. The unity of the traditions of the performance and choreographic school, initiated by P. Virskyi, the attitude towards dance as a carrier of originality and national identity, the determination of the priority of choreographic science and pedagogy in the "realization of internal sensual impulses through cultural forms acquired by humanity" (according to M. Vantukh), is limitless the generosity and persuasiveness of choreographic meanings about the life of the people

of Transcarpathia in all its shades, nuances and states testify to the foundation and formation of the Transcarpathian professional choreographic school.

Klara Balog writes about the most successful performances during many years of creative activity in the choir in an autobiographical post in the book “My dewes and dawns” (Balog, 1988). The film “From pure sources” reveals the secrets of the processing and production of folk dances of Transcarpathia in the creative laboratory of the Artist. The dance group led by K. Balog won general recognition with its concert performance.

Conclusions

Thus, the modern image of K. Balog in the national culture has signs of the formation of a national legend according to the parameters of the presence of a real historical basis with defined space and time, which is inextricably linked with Ukrainian cultural codes, the life and creativity of a number of generations of the people of Transcarpathia. In the orbit of K. Balog's multi-vector activity, the subjective and female historical experience is naturally woven, which metaphorically forms the image of the Muse of dance and choral singing of Transcarpathia. A promising direction is the further research of the subjective side of science, since people who created and create new knowledge in science and art gather whole groups of enterprising and talented enthusiasts around them and, under certain conditions, found and develop art centers, creative or pedagogical schools etc.

Bibliography

1. Balog K.F. (1988), *My dewes and stars*. Uzhhorod: Carpathians. 59 p.
2. Balog K.F. (2008), *Dances of Transcarpathia*. Uzhgorod: KP “Uzhgorod City Printing House”. 168 p.
3. Gaborets V. (2010), *A living legend of our culture*: a documentary novel. Uzhhorod: Hrazdha. 232 p.
4. Popovych Z. (2003), 58 years old – with the Transcarpathian Folk Choir Zakarpatska Pravda. No. 29(34). P.13.
5. Turyanitsa V. Balog K. (2005), K.: *I went around the region with a notebook, like a beggar with a bag...* Zakarpatska Pravda 30.07-5.08. No. 28. P.13.
7. Funds of the Transcarpathian regional museum named after T. Legotsky. (2009).
8. Khlanta I. (1994), *Song over the Carpathians*. State Honored Transcarpathian Folk Choir. Uzhhorod 178 p.

Capitolul 27 – EDUCAȚIA COREOGRAFICĂ ÎN CONTEXT DE CERCETARE REGIONALĂ

Chapter 27 – CHOREOGRAPHIC EDUCATION IN CONTEXT OF REGIONAL RESEARCH

Iryna Volodymyrivna MUROVANA¹

Abstract

In the 80s, cooperation pedagogy based on the principles of humanism and mutual respect for each other, a creative approach to personality development became a priority. A characteristic feature of the 80s is the reformation of choreographic education, the introduction of pedagogy of cooperation. Continuous choreographic education became an indicator of a high level of stage and performance culture. The reformation of choreographic education stimulated the professional training of choreographer teachers, the development of new programs, the creation of methodological centers, conducting courses and seminars for young teachers, attending master classes, studying with famous foreign ballet masters, attending professional development courses, viewing video materials, studying scientific and methodological literature.

Keywords: children's choreographic education, choreographic collectives of the Kirovohrad region, continuous choreographic education, concert performances, choreographic compositions

JEL: Q36, Q40, F54

Introduction

At the current stage of socio-political, socio-economic and spiritual development of Ukraine, the national institute of education is being reformed to bring it closer to European values and integration into the pan-European education system, there is a growing interest in national pedagogical experience, ideas and achievements in the field of education in general and choreography in particular summarizing the creative heritage of progressive teachers-choreographers, the experience of artistic and aesthetic education of youth by means of choreographic art.

The relevance of the study of the development of children's choreographic education in Kirovohrad Oblast is determined by the European integration processes aimed at creating a new education system in Ukraine. In the international educational space, figures of the choreographic art of Kirovohrad region are recognized and respected. The world community widely implements the achievements of outstanding teachers and artists of the region, among them: V. Bosiy, A. Korotkov, A. Krivokhizha, V. Pokhilenko and others. Connoisseurs of choreographic art are introduced to the cultural and educational activities of the honored choreographic ensemble "Yatran", youth and children's choreographic groups, the history of the creation of the first choreography museum in Ukraine, the awarding of the city of Kirovohrad the status of the Dance Capital of Ukraine. Preservation of pedagogical and cultural heritage and its creative use is one of the most important tasks of domestic pedagogical science, and its successful implementation is impossible without historiographical analysis and scientific generalization.

¹ Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department of Art Education Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko, Honored Worker of Education of Ukraine. Kropyvnytskyi, Ukraine. irinamurovana@gmail.com

Literature review and arguments

With the aim of preserving the cultural and historical values of the Ukrainian people, various aspects of the development of choreographic education in Ukraine were studied by well-known scientists and pedagogues-choreographers of the 20th and early 21st centuries. I. Aksyonov, O. Bigus, A. Gotsalyuk, K. Kinder, A. Kyrlyuk, B. Kokulenko, A. Kryvokhizha, O. Lymanska studied choreographic education in the context of the emergence and formation of choreographic art, folklore and ethnographic traditions of different regions of Ukraine. V. Pastuh, A. Pidlypska, O. Smolyak. The foundations of the theory of domestic and foreign dance art, folk choreography, and the methodology of dance art are substantiated in the works of V. Avramenko, V. Verkhovynets, P. Virsky, A. Humenyuk, V. Nizhinsky, M. Sobol.

The problems of professional-pedagogical training of choreography teachers at art faculties of universities are highlighted in the works of L. Androschuk, T. Blagov, G. Gusev, E. Gromov, Yu. Gromovoi, N. Havlykovsky, A. Zapisotskyi, A. Kryvokhizhi, O. Martynenko, O. Rebrova, T. Seredyuk, and others. Over the past decades, Ukrainian scientists L. Bondarenko, N. Dedelyuk, L. Eidelman, A. Zolotaryova, O. Kalugina, P. Koval, A. Lugovska, O. Martynenko, S. Marchenko, B. Manuylov, D. Mochalov, G. groups in the conditions of preschool educational institutions, general educational institutions and out-of-school institutions of aesthetic education. The works of L. Aleksyutovich, V. Baglai, O. Bocharov, E. Zaitseva, M. Kartushina, A. Korotkov, Yu. Kolisnichenko, A. Klimov, A. Lopukhova, A. Tarakanova, and O. Shiryayev appeared on the introduction of hermeneutic approach to staging dances of different peoples and countries of the world.

Methodology

The following research methods were used to solve the outlined tasks: the historical-structural method, which provided the development of the research structure, analyzed the political, economic and socio-cultural prerequisites for the development of children's choreographic education in the Kirovohrad region; method of systematization and theoretical generalization of the studied material, which made it possible to generalize the development of children's choreographic education in the specified period; a comparative method that made it possible to compare, compare and highlight the general and special aspects of the development of children's choreographic education in the specified period; content analysis of scientific sources, periodicals, programmatic literature and state regulatory documents; retrospective analysis and synthesis of archival and modern printed sources on the researched problem, which made it possible to trace the dynamics of the development of children's choreographic education in the Kirovohrad region in the last quarter of the 20th – early 21st centuries; pedagogical observation (direct, mediated, concentrated) of the development process of the studied phenomenon.

Principal results

In the first half of the 80s, reforms of the current education system were initiated due to the economic, political and social situation in the country. The main task of this period was: education from the age of six; updating the programs of secondary general educational institutions and introducing new subjects into the curricula; the need for general professional education; improvement of material conditions for workers in the education sector. In the process of reforming the traditional education system, there was an urgent need to replace the authoritarian

pedagogy with a democratic one, which provided for partnership between the teacher and the student in the educational process, the so-called “pedagogy of cooperation”.

Note that in the 1980s, considerable attention was paid to the development of preschool education as a mandatory component of education in Ukraine. It was preschool education that was supposed to become the basis for the harmonious development of the child, to contribute to the formation of mechanisms for raising family and social values. Choreographic education in preschool institutions was considered the initial link of choreographic education.

The training programs of the choreographic groups provided mainly physical development, helped to realize the creative gifts and talents of children. The main forms of choreographic education in pre-school institutions of the studied period were imaginative and playful exercises, staging of musical fairy tales, and musical and rhythmic classes.

The main goal of choreographic education in preschool institutions was the aesthetic development of the child and the adaptation of pupils in the team, preparation for school and further development of skills and abilities in the field of choreographic art. Instead, we note that the content of educational work was significantly influenced by ideological factors. The general socio-political crisis in the country caused a discrepancy between the quality of education and the needs of the socio-economic, cultural and educational sectors, which led to the application of rapid and qualitative reforms in accordance with the needs of the time.

In the process of democratization of society, radical economic transformations were foreseen, which in a certain way influenced the development of choreographic education in the regions. Thanks to state support, existing art groups worked effectively, and new choreographic circles were created on the basis of secondary schools, palaces of pioneers and schoolchildren, at enterprises, in rural, urban and district cultural centers.

Significant changes took place in the system of extracurricular education. Innovator educators focused on developing new approaches to cultural and educational work with children in out-of-school institutions, measures aimed at improving children's physical and mental health, forming interest in learning in aesthetic circles became especially important.

Thus, in the early 1980s, the Kirovohrad Regional Palace of Pioneers and Schoolchildren was replenished with new artistic groups. “On the basis of the institution, 178 groups worked, in which 2,500 pupils studied” (Kyzymenko, 2006). It is worth emphasizing that during this period, the choreographic education of Kirovohrad Oblast, as a component of the general education system, was aimed at initial choreographic education and the preparation of gifted children for further participation in choreographic groups. Training in choreographic circles began at the age of 5-6 and was progressive in nature.

The Regional Palace of Pioneers and Schoolchildren became the center of educational and methodical work on aesthetic education for the leaders of choreographic circles. Experienced specialists worked here, “who provided methodical assistance and held consultations with the heads of choreographic groups from 34 district, village and city cultural centers” (Kyzymenko, 2006). Regional seminars, competitions, festivals, take-offs, reviews, cultural and mass events were held on the basis of the institution.

New forms of work were introduced every year. They analyzed, summarized, summarized, and made plans for the future. The Kirovohrad Regional Palace of Pioneers and Schoolchildren became a center of aesthetic education. Here, teachers-choreographers worked actively both during the study period and during vacation time. Aesthetic education in choreographic groups was carried out in various forms. The members of the group prepared breakfasts for yellow children, balls for high school students, pioneer evenings, performances at children's book weeks,

theatrical holidays (miniature theater and choreographic compositions). “Such events were attended by about 5-6 thousand city schoolchildren during the year, which contributed to the popularization of choreographic education within the city and region” (Kyzymenko, 2006).

It was the innovative approaches of teachers-choreographers and cooperation with students that fostered their interest in learning and positively motivated their further activities. Programs of events were prepared on various topics and in accordance with the needs of age categories. These were children of different ages, interests and preferences. “It was valuable that the organizers took care of the quality of event planning, tried to diversify the topics, involve children in cultural values” (Kyzymenko, 2006).

From 1980 to 1990, the choreographic ensemble “Prolisok” worked in the regional Palace of Pioneers and Schoolchildren, whose artistic director was A. Korotkov, who excelled in public education of the Ukrainian SSR. The complex approach in the work of teachers of the choreographic team, headed by A. Korotkov, contributed to the creative development of children and youth. The team successfully combined the educational system aimed at aesthetic education.

Teachers-choreographers used the means of various types of arts, namely: music, choreography and theater. Therefore, it is quite natural that the creation of creative children's associations, interest clubs and choreographic circles on the basis of the Kirovohrad Regional Palace of Pioneers and Schoolchildren was not an exception in the system of aesthetic education of young people.

It deserves special attention that the development of choreographic education in the Kirovohrad region in the 80s was marked by the creation of new children's choreographic groups. The children's choreographic ensemble “Yatranchyk” was organized on the basis of the choreographic studio of the “Yatran” ensemble.

M. Aibinder, S. Nikolayeva and V. Pokhilenko became the first team leaders. At the same time, teachers-choreographers professionally combined the educational process with methodical work. On the basis of the collective, republican and regional seminars of ballet masters were organized and constantly held. The artistic director of the ensemble “Yatran” A. Kryvokhizha provided methodical assistance to the young teachers-choreographers.

Innovator teachers who worked in the field of choreographic education actively introduced the pedagogy of cooperation, the essence of which was to update various areas of the system of educational work with children and youth of different age groups based on the principles of humanism and a creative approach to personality development. The pedagogy of cooperation “is manifested in the joint activity of the teacher and students, which involves mutual understanding, unity of interests and aspirations” (Amonashvili, 1991).

The pedagogy of cooperation was actively implemented in the children's choreographic ensembles “Yatranchyk” and “Konvaliya”, whose activities positively influenced the development of children's choreographic education in the Kirovohrad region. The members of these collectives mastered various directions of choreographic art, took an active part in the cultural life of the city and region, performed advertised programs at concert events of various levels.

The participation of children in the work of choreographic teams was subordinated to a common goal: the implementation of aesthetic education by means of choreographic art, the expansion of worldview and the formation of moral qualities of the individual (collectivism, responsibility, friendship, sociability etc.).

It deserves special attention that in the process of receiving an education in the children's choreographic ensembles “Yatranchyk” and “Konvaliya” the pupils annually participated in the performance concerts of artistic groups and art masters of the Kirovohrad region on the stage of

the Palace of Arts “Ukraine” in Kyiv. This fact proves the high performance skills of children's choreographic groups and the significant level of choreographic education in Kirovohrad region. At the same time, most of the graduates of the teams continued their studies at the Kirovohrad State Pedagogical Institute named after Pushkin and improved their choreographic skills in the choreographic ensemble “Yunist”.

Since 1986, this team has been headed by B. Latyshev. With the change of the artistic director, there were changes in the repertoire policy. The programs of concert performances were replenished with new choreographic compositions and folk dances. Students who studied at various faculties of the institute improved their performing skills in classical and folk dances. Young people, who at one time worked in children's choreographic groups of the city and region, took part in this group. They were members of the choreographic ensembles “Yatranchyk”, “Prolisok”, “Vesnyanka”.

Consequently, conditions were created for continuous choreographic education, starting from kindergarten and ending with amateur choreographic groups. Under such an approach, vitality and abilities flourished and stabilized, experience was accumulated, choreographic skill was polished, which had a positive effect on the development of intellectual and artistic thinking, the formation of aesthetic and moral qualities. All this contributed to the development of domestic choreographic art, the formation of choreographic traditions and the development of choreographic education in Kirovohrad Oblast.

A significant influence on the reformation of choreographic education in Kirovohrad Oblast was made by the children's choreographic group “Rosinka”, created by G. Tchaikovsky in 1982. The support of the team by the management of the institution and the region was also of great importance. Pupils and teachers received an equipped room, conditions were created for solving the urgent tasks of organizing choreographic education in the team. This contributed to the formation of the team, became an impetus for its further development and raising the professional level of the manager. The group quickly gained authority in the region and beyond. The first performances were concerts dedicated to Youth Day, for which the ensemble received the first award. In 1984, the team won the regional review-competition, participated in the final round of the competition, which was held in Kyiv. For the high level of performing skills, the students were given the opportunity to rest in the “Young Guard” pioneer camp.

A characteristic feature of the reformation of choreographic education in the Kirovohrad region was the fact that the presence of different age groups was mandatory in the newly formed collectives. This contributed to a consistent, continuous process of children's choreographic training and analysis of the obtained results. Thus, in “created in 1982 on the basis of the regional Palace of Culture named after In October, the children's choreographic ensemble “Strumok” (artistic directors L. Kyrtok and O. Kyrtok) had about 300 pupils” (Pokhilenko, 2012). The youngest group consisted of children aged 5–6 years. Experienced teachers tried to develop students' rhythmic stage skills, to lay the foundations of choreographic culture, to teach responsibility and the ability to work in a team. With the students of the middle group, the teachers staged choreographic miniatures, formed the skills of correct execution of choreographic elements and combinations. Pupils of the older age group presented a sufficient level of formation of knowledge, abilities and skills of choreographic art. In 1986, the awarding of the Strumok children's ensemble with the regional award named after Yu. Yanovskyi. The collective's repertoire included the choreographic compositions “Lozhkari” and “The Fair”. Traditional Russian folk mass dances became the basis for the creation of the composition “Lozhkari”. The main differences of the production should be singled out: cheerful manner of performance,

interesting comic plot, bright national costumes, rich choreographic vocabulary – jumps, active movements, trifles, tricks, various exercises. The performance of such choreographic compositions required a high level of physical training and artistry from the members of the team, contributed to the education of cognitive interest in the study of national traditions and rites of other peoples, in-depth perception of the manner and character of the interpretation of choreographic images.

A successful example of reforming children's choreographic education in Kirovohrad Oblast can be called the creative achievements of the choreographic ensemble “Visiting fairy tales”. In 1985, the first creative report of the team took place, the leaders of which were M. Rusul and I. Rusul. “In 1987, the ensemble received the title “Exemplary artistic team” and became a laureate of the regional award named after Yu. Yanovsky” (Pokhilenko, 2014). The teachers of the ensemble created two performances: “Forest Song” and “Bremen Musicians”. These are choreographic productions, the basis of which was a story line connected by one theme and idea. The content of the artistic work was embodied in stage musical and choreographic images. The choreographer-director created a system of choreographic productions combined into a directorial composition. In the performances, pantomime was used, in which soloists were involved, who were the main characters of choreographic productions. This form of work became unique and the first in the region. By performing the tasks of ballet masters, the students had the opportunity to feel like actors on stage. In 1989, the team got the opportunity to present their skills on the stage of the Odessa State Academic Theater of Opera and Ballet.

The promotion of choreographic art contributed to increasing the interest of children and young people in learning in circles and choreographic ensembles not only in the city, but also in the territories of the Kirovohrad region. The number of pupils of the Stepivchanka folk ensemble in Novoukrayinka has increased significantly. In 1980, the collective celebrated its 10th anniversary. In 1987, artistic director O. Sokalsky completely renewed the concert repertoire of the ensemble. With the new program, the team participated in all-Union festivals of folk art and in regional reviews-competitions.

The creative life of the “Vognyk” dance ensemble of the city of Svitlovodsk is accompanied by rich concert and touring activities. “In 1981-1982, the team toured in Bulgaria and Poland, took an active part in cultural and educational events in the Cherkasy and Poltava regions” (Androschuk, 2016). At the end of the 1980s, national and cultural traditions in Ukraine began to experience a spiritual decline. Despite the reconstruction in the USSR, the eradication of the Ukrainian language in schools and educational institutions continued, Ukrainian culture and art suffered from constant interference and almost complete Russification. Ukrainian theaters are forced to give performances in two languages: Russian and Ukrainian.

Despite this situation, choreographic groups, groups and ensembles of Kirovohrad Oblast continued to popularize Ukrainian traditions, culture, history of their people by means of choreographic art, preserve and pass on Ukrainian national heritage to the younger generation. The collectives create a large number of choreographic compositions based on Ukrainian folklore accompanied by Ukrainian folk songs and melodies.

The choreography of this time illuminates the life and everyday life of ordinary people, their experiences, dreams, and thoughts. The productions had appropriate titles and plots: “Three Godfathers”, “Wedding in Malynivka”, “Bondary”, “Zaporizka Pohidna”, “Bathing Games”, “Bukovynska Wedding Polka”, “Hopak”, “Arkan”, “Come out to Hrytsia street”, “Let's trample the ryast”, “Carols”, “Hlibodary”, “New Ukrainian Polka”, “Shevchiki”, “And we sowed millet” and many others.

These compositions mainly used one dance movements: “wobbles”, “plasters”, “doves”, “dumbs”, “small feet”, “alternating step”, “runner”, “chopstick”, “complex circlings and revolutions”. The basis of the choreographic productions is the imitation of the labor process, the everyday plot, and the relationships and experiences are depicted. Each composition has its own choreographic pattern, musical tempo, manner of performance, dance movements coordinated with choreographic images.

The situation in the state had a certain influence on the creativity of A. Kryvokhizha, who in 1986 decided to leave the ensemble “Yatran” and head the theater of folk music, song and dance “Zoryani”. This first professional team in the Kirovohrad region had a small but professional composition of ballet dancers. Graduates of children's choreographic groups were given the opportunity to continue their creative activities on a professional basis. The choreographic program was harmoniously combined with the musical compositions of the orchestra and excellent folk vocals. “The basis of the choreographic productions is the program of the Yatranya ensemble, which includes the compositions: “Vorotar”, “Cossack”, “Turn”, “Arkan”, “Vasylechki”, “Wreath of Transcarpathia”, “Podolyanka” and many others” (Pokhilenko, 2012).

The basis for the creation of productions was A. Kryvokhizha's constant research on dance folklore, study of everyday life, customs of the Ukrainian people, history of folk-stage dance, vocabulary and manner of performing dances of different regions of Ukraine. The group's program was distinguished by a variety of genres and forms of folk dance. Professional performance, theatrical choreography and combination of choreography, music and vocals become a special feature of the choreographic ensemble “Zoryani”. The creative team tours about 15 countries and has great success.

At the end of 1986, the collective of the choreographic ensemble “Yatran” was headed by V. Bosiy. The composition of the ensemble changed, the concert program of A. Kryvokhizha was supplemented with new productions: “Bathing Games”, “Bukovynska Wedding Polka”, “Hopak”, “Zaporizka Pokhodna” and others. In 1987, the group toured in Spain, in 1988 – in East Germany. A preparatory group of young members of the ensemble continued to work on the basis of the ensemble, which over time replenished the main composition.

The change of manager also took place in the choreographic ensemble “Youth”. In 1989, the team was headed by a teacher of the Kirovohrad State Pedagogical Institute named after O. S. Pushkin V. Pokhilenko. In the same year, the Department of Choreographic Disciplines was opened at the Pedagogical Faculty of the Institute, where future leaders of children's choreographic groups were trained. “A. Korotkov became the initiator of changes in pedagogical technologies of art education. It was the first section of choreographic disciplines in the system of the Ministry of Education of Ukraine” (Shevchenko, 2005).

Studying the activities of A. Korotkov, who headed the department for 22 years, it should be noted that the closed, old system of choreographic education was reformed. Gradually, the educational program of the pedagogical faculty was supplemented with profile subjects and subjects of the aesthetic cycle, which made it possible to transform the educational process into a multifunctional system that met the new requirements of higher education. This contributed to the creation of a methodical center at the department, on the basis of which many all-Ukrainian seminars and scientific-practical conferences, creative forums were held, which proved the high level of work of teachers and students.

The teachers of the department have developed and prepared programs, methodological manuals, as well as methodological recommendations for choreographic specialties of educational institutions approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine. This system of training

provided for consistency, continuity in training, step-by-step choreography education, personality development, and an individual approach to training. The Department of Choreographic Disciplines became an educational base for teachers of choreographic disciplines in schools of the city and region.

It was valuable that the graduates of the department created and led new children's choreographic teams, which spread and promoted choreographic art both in the city, region, in Ukraine, and abroad. This is evidenced by the creative activity of the folk ballroom dance ensemble "Konvaliya" (director I. Spinul), the folk choreographic ensemble "Chas Peak" (director I. Murovan), the folk ensemble of Jewish dance "Yahad" (director O. Feofanov), the modern ballroom school-sports dance "Forsazh" (director N. Moshin), exemplary choreographic ensemble "Vesnyanka" (director I. Rublya).

The luminaries of the choreographic art of Kirovohrad region worked tirelessly to train young specialists: People's Artist of Ukraine, Professor A. Krivokhizha, People's Artist of Ukraine, Professor A. Korotkov, People's Artist of Ukraine, Professor V. Pokhilenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Worker of Culture of Ukraine V. Zavina, Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor V. Bosiy.

So, radical changes in the education system of the 80s had a significant impact on the reform of children's choreographic education in the Kirovohrad region. There was an urgent need for professional personnel, in collectives, programs were developed, which were replenished with new subjects from choreography, considerable attention was paid to creating conditions for a successful educational process. On the basis of the best collectives of the region, methodical centers were created, courses and seminars were held for young leaders of children's choreographic groups.

One feature in the reform of children's choreographic education in the Kirovohrad Region in the 80s of the 20th century should also be singled out, namely: the change of authoritarian pedagogy to a democratic one, which regulated the cooperation of the teacher and the student in the learning process. In the Kirovohrad Region, the concept of "mentoring" continued and became established to this day. It was in the 80s that experienced managers of the best and most successful teams transferred their experience to young colleagues, provided consultations,

Conclusions

Studying the process of formation and development of children's choreographic education in the Kirovohrad region in the 70s of the 20th century, it is worth noting that the organizers of the choreographic movement and leaders of children's and youth choreographic groups were members of the honored choreographic ensemble "Yatran" and the choreographic ensemble "Youth", which was founded in base of the Kirovohrad State Pedagogical Institute named after O. S. Pushkin. The leading role was played by the mentorship of the leaders of these collectives in relation to their students, who formed new children's and youth choreographic collectives on the basis of culture centers and extracurricular institutions of aesthetic orientation. Traditions and a responsible attitude regarding the selection of the repertoire were preserved, which included dance numbers and compositions from works of various styles and genres. Work in newly formed and already operating choreographic collectives was carried out according to certain methods, which made it possible to create choreographic compositions and dance miniatures of a high artistic and performing level.

Bibliography

1. Amonashvili, Sh. A. (1991), *Psychological foundations of cooperation pedagogy*. K. 80c.
2. Androschuk, L. M. (2016), Theoretical foundations of innovations in the context of formation of choreographic and pedagogical education / L. M. Androschuk // *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. No. 3 (57). P. 292–300.
3. History of the Kirovohrad Regional Center of Children's and Youth Creativity (2006). / preparation V. O. Kyzymenko. Kirovohrad, 136 p.
4. Pokhilenko, V. F. (2012), *Dance between heaven and earth* / V. F. Pokhilenko. Kirovohrad: Imex-LTD, 352 p.
5. Pokhilenko, V. F. (2014), *School of humanism, love and beauty* / V. F. Pokhilenko; ed. G. D. Klochek; according to : O. N. Yakymchuk, A. V. Kryvenko, V. E. Suprun, V. O. Shepel, E. V. Tsapenko; ed. S. M. Yanchukov. Kirovohrad: Imex-LTD. 240 p.
6. Shevchenko, S. I. (2005), *History of Volodymyr Vinnichenko Kirovohrad State Pedagogical University (1964-1999)* / S. I. Shevchenko. Kirovohrad: VO Accord. 127 p.

Capitolul 28 – ABORDĂRI METODOLOGICE PRIVIND ORGANIZAREA ACTIVITĂȚILOR EDUCATIONALE INDEPENDENTE ALE SPECIALIȘTILOR DIN DOMENIUL „CULTURĂ ȘI ARTE”

Chapter 28 – METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITIES OF SPECIALISTS IN THE FIELD “CULTURE AND ARTS”

Natalia Igorivna SHETELYA¹

Abstract

The article substantiates methodological approaches to the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art. The structural and structural analysis of the educational and professional training program for the Bachelor and Master in the field of knowledge «Culture and Art», majors 025 «Musical Art» and 024 «Choreographic Art» convinces of the need to highlight such important approaches, which constitute the theoretical and practical basis for the formation of readiness for independent educational and cognitive activities of future specialists in culture and art. Taking into account that the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future culture and art specialists takes place in the process of various forms of artistic, creative and socio-cultural activity, the introduction of the following methodological approaches becomes important, namely: competence, cultural and personal-activity, the main of which are active interaction of the subjects of the educational process in various types of artistic, creative and socio-cultural activities, during which the subjects of the activity consciously and purposefully change the world and themselves.

Keywords: independent educational and cognitive activity, future specialists of culture and art, methodological approaches: competence-based, cultural, personal-active

JEL: Q51, Q53, F43

Introduction

The modernization of the art education system in Ukraine largely depends on the preparation of future culture and art specialists for artistic, creative and socio-cultural activities, their professional development and readiness for innovations. The transition of art education to a qualitatively new level is associated with a significant change in the functions of professional training of future specialists in culture and art, as well as the need for the formation of new professional competencies and qualities for participation in various types of artistic, creative and socio-cultural activities. With such an approach, the study and generalization of methodological approaches to the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art is relevant and timely.

Literature review and arguments

In the pedagogical literature, the problem of forming the readiness of students of higher education institutions for independent work is investigated by domestic and foreign scientists. For our research, a number of publications are interesting, in which certain aspects of the mentioned problems are investigated. Thus, the development of independence in cognitive activity, methods and techniques were investigated by V. Madzigon, A. Makarenko, O. Savchenko, V. Sukhomlynskyi; the constructive-structural model of independent work is substantiated in the scientific works of A. Kuzminskyi, O. Sysoeva, L. Sukhodolskaya, L. Tovazhnyansky, T.

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, professor, rector of the Communal Institution of Higher Education "Academia de Cultură și Arte" of the Transcarpathian Regional Council, Uzhhorod, Ukraine, noritsu16@ukr.net

Thorzhevskaya, M. Fitsula; readiness for self-education and independent work was investigated by S. Borovska, I. Zyazyun, S. Ivanov, P. Pidkasty, L. M. Fridman; A. Aleksyuk, O. Verbytskyi, M. Yevtukh, U. Kilpatrick studied the practical orientation of independent work and its influence on the quality of education; personal qualities necessary for successful independent work were studied by E. Zaiko, Yu. Zhuk, V. Kozakov, V. Kravets, S. Kulnevich, A. Turenko, and others. The specified problem was investigated in the works of domestic scientists in the field of music-pedagogical education, such as: A. Bolgarskyi, A. Kozyr, O. Mykhailychenko, O. Oleksyuk, V. Orlov, G. Padalka, O. Rostovskyi, O. Rudnytska, T. Smirnova, V. Cherkasov, O. Shcholkova, and others. At the same time, insufficient attention is paid to the problem of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in the field of “Culture and Art” in scientific research.

Methodology

Independent educational and cognitive activity accumulates the unity of sensory perception, theoretical thinking and practical activity. Independent educational activity of students is interpreted by M. Fitsula as “various types of individual and collective activities of students, which are carried out by them in educational classes or in extracurricular time according to the tasks of the teacher, under his guidance, but without his direct participation” (Fitzula, 2006).

Independent educational and cognitive activity is the final stage of solving educational and cognitive tasks, which are set and solved at lectures, seminars, practical, laboratory and individual classes. “After all, knowledge can be considered the property of a student only on the condition that he has made mental and practical efforts to acquire it” (Fitzula, 2006) – emphasizes M. Fitzula.

Very valuable in the organization of independent educational and cognitive activity is the setting of tasks that encourage further action, and in the process of independent work, based on the acquired knowledge, new knowledge, abilities and skills are mastered. Only on the basis of the system of educational and cognitive tasks, which are determined by the didactic purpose, it is possible to organize the independent work of future culture and art specialists without the direct participation of the teacher, but under his control. This approach makes it possible to implement indirect management of educational and cognitive activities, to individualize the pace of learning, and with a certain structure of educational and cognitive tasks, the student's path to the didactic goal.

The modernization of the higher education system of Ukraine is connected with the introduction of the credit-modular system of education, significantly influenced the content and organization of independent work of students, which made it possible to increase the share of credits for mastering educational material by future specialists in culture and art, the introduction of new forms of work that would allow the most to rationally use the time allocated for it and ensured students' conscious perception of the content of the educational material as a means of independent acquisition of knowledge, abilities and skills, mastery of specialties in the following areas: musical art, choreography, manager of socio-cultural activities, performing arts, information library and archival work, audiovisual art and production.

Therefore, the independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art contributes to the formation of independence, initiative, discipline, creativity, a sense of responsibility and collectivism, necessary for the future specialist in education and professional activity.

Principal results

The constructive and structural analysis of the educational and professional training program for the Bachelor and Master in the field of knowledge “Culture and Art”, majors 025 “Musical Art” and 024 “Choreographic Art” convinces of the need to highlight such important approaches, which form the theoretical and practical basis of the formation of readiness for independent educational and cognitive activities of future specialists in culture and art. Based on this, we used the following methodological approaches in the formation of readiness for independent educational and cognitive activities of future specialists in culture and art: competence, cultural, personal and activity.

Formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art takes place in the context of the competence approach. Competence (competentia) is a range of issues in which a person is well-versed, has knowledge and experience. Competency approach is the direction of the educational process to the formation and development of key and subject competencies of the individual, the result of which is the formation of sociocultural competence of a person as its integrated characteristic (Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: Library of educational policy, 2004).

Competence reflects the need to successfully perform tasks of an artistic, creative and socio-cultural nature, is based on the unity of knowledge, practical abilities and skills, attitudes and professionally important qualities of a specialist. For future specialists in culture and art, competence means motivation, creativity, emotionality, expressiveness, sociability, persistence, conscientiousness, independence, self-confidence etc.

A competent approach in the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art involves: directing the development of the ability to expand knowledge and mastering the skills of interpreting the intonation-figurative content of musical works; identification of musical and stylistic characteristics of works of musical art and stage-performance features of choreographic compositions; demonstration of one's own creative concept of musical works; organization of cultural and artistic events aimed at the formation of spiritual values; the application of professional knowledge in the context of not only solo and chamber-instrumental performance, but also pedagogical activity in the conditions of the organization of the educational process in institutions of higher education and children's and youth institutions of out-of-school education, and above all, children's music schools and art schools.

Therefore, it is quite natural that the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future culture and art specialists is determined by the level of subject competence, which is based on the mastery of content, procedural and axiological components of socio-cultural activity. The elements of subject competence include: artistic and creative competence, that is, the ability to navigate in different genres of musical art; stage performance competence – the ability to navigate in the conditions of a concert hall and listening space; information competence – the ability to work on the works of composers of different historical eras, to interpret their content; logical competence – the ability to determine and apply theoretical knowledge to analyze and interpret the intonation-image content of musical works, events and phenomena; axiological competence – the ability to formulate an assessment of musical works and the creativity of composers, consistent with the values and ideas of the relevant time and the relevant group of people.

Thus, the competency-based approach directs future specialists in culture and art to the ability to actively, responsibly and effectively implement their professional abilities and professional competencies in order to form and develop key and subject-specific competencies of the individual. Strictly speaking, education focused on the formation of subject competencies requires radically new approaches to learning, because the successful education of future specialists in culture and art requires not only knowledge, but also a critical understanding of oneself and the world.

The culturological approach is considered very valuable from a scientific point of view in terms of the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future culture and art specialists. Culture (lat. cultura – “cultivation”, “to process”) – is interpreted as a set of material and spiritual values created by mankind throughout its history. Culture is what forms a people as a nation, it is customs and traditions, history and spirituality, it is the property of the state.

Culture is presented as a historically acquired set of rules within society for its preservation and harmonization. Culture is presented as a program of activities, behavior and communication of people, which provide an opportunity to reproduce and change social life. This program is provided by ideals, beliefs, value orientations, social goals, patterns of activity and behavior, ideas, hypotheses, knowledge etc.

Scientists and teachers emphasize the social and individual aspects of the manifestation of culture, in particular, the essence of the outlined concept is revealed as “a set of practical, material and spiritual assets of society, which reflect the historically achieved level of development of society and man and are embodied in the results of productive activity” (Honcharenko, 2017) – emphasizes S. Honcharenko. At the same time, from a social perspective, culture reflects the spiritual life of society, and from an individual perspective, it reflects the level of education and upbringing of people and their possession of a certain field of knowledge in various types of activity.

From the standpoint of organizing the independent educational and cognitive activities of future specialists in culture and art, the culturological approach orients the subjects of the educational process to mastering multicultural knowledge that reflects the uniqueness of the cultural heritage of each ethnic group, its worldview, traditions, results of social practice and various types of activities.

In accordance with the above, the independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art should provide for the education of cultural pluralism, the formation of a broad system of knowledge about the achievements of various peoples in the field of musical and choreographic art, mastering the ability to interpret musical works and works of choreographic art. In addition, the cultural approach requires the ability to independently study the cultural heritage of humanity and convey this knowledge to a specific audience, showing pedagogical skill and professionalism.

It is appropriate to emphasize that the culturological approach takes place in the formation of a new type of cultural interaction, which includes the rejection of simplified rational schemes for solving cultural problems. Today, the ability to understand other cultures and points of view, the critical analysis of one's own actions, the recognition of another cultural identity and another truth, the ability to include them in one's position and the recognition of the legitimacy of the existence of many truths, the ability to build dialogical relations and compromise are becoming increasingly important. The new type of social action increasingly needs cultural components and must obey the logic of cultural communication.

Therefore, the cultural approach directs future specialists in culture and art primarily to independent mastery of knowledge about the achievements of different countries in the field of music and choreography, skills to skillfully perform works of various genres, interpret various choreographic compositions and transfer the acquired knowledge and skills to the younger generation, instilling in them a love for art, respect for traditions and achievements of different ethnic groups.

The central, basic formation of professional activity, which determines the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art, is a personal and activity approach. O. Pehota and V. Budak defined the concept of personal-activity approach as “a consistent attitude of the teacher towards the student as an individual, as a conscious responsible subject of his own development and as a subject of educational interaction” (Pehota, Budak, 2003).

The personal and activity approach contributes to the effective study and awareness of regularities, functioning and development of psychological and pedagogical phenomena and processes in the field of culture and art. The content of the personal-activity approach is based on the principles of personality formation as a product of socio-historical development, a carrier of culture, its uniqueness, intellectual and moral freedom, and the right to respect. The introduction of a personal-activity approach during artistic, creative and socio-cultural activities contributes to the development of mechanisms of personal neoplasms, which are formed under the influence of many factors and lead to changes in the life of an individual. Therefore, it is quite natural that the mentioned approach is focused on the natural process of development and self-development of personal qualities, professional abilities of an individual in the process of active artistic and creative activity and depends on certain conditions.

It is likely that the personal-activity approach should be considered as an important methodological toolkit, the basis of which is a set of initial conceptual ideas, target attitudes, and constructive means that provide a deeper and holistic understanding and knowledge of the student's personality (Dubasenyuk, Voznyuk, 2011). Within this approach, future specialists in culture and art act as equal subjects of cultural and educational interaction. With this approach, the educational process in an art institution should focus not only on the disciplines studied according to the curriculum, but also on the personality of future specialists in culture and art, their individual abilities, needs and interests.

The personal-activity approach acts as a theoretical-methodological strategy for the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art and allows to optimize the methods and techniques of its formation, to determine the ways of its practical implementation and improvement. This approach allows:

- to study the specific features of independent educational and cognitive activity;
- to deepen artistic and creative and socio-cultural abilities by designing educational activities in the aspect of studying professional disciplines;
- to determine the components of independent educational and cognitive activity in the professional training of future culture and art specialists;
- to motivate future culture and art specialists for artistic, creative and socio-cultural activities as an important factor of personal development;
- to build a pedagogical system and appropriate pedagogical technologies for the formation of readiness for independent educational and cognitive activities in accordance with the components of artistic, creative and socio-cultural activities.

An important factor of the personal-activity approach is the communication component, which contributes to the establishment of human dignity and professional trust. In the process of independent educational and cognitive activity, an atmosphere of individual creativity is created as a dominant form of professional development and self-improvement. Communication based on the results of independent educational and cognitive activity encourages the exchange of thoughts, impressions, and experiences. Thus, in the organization of independent educational and cognitive activity, there is a shift in emphasis from the dominance of individual forms and methods of learning to the advantage of creative initiative, self-analysis, self-evaluation, self-discovery, self-expression.

It should be noted that according to the specified algorithm of the application of the personal-activity approach to the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art, the intellectual and creative potential of the individual is enriched, which enables motivation for further creative growth, self-improvement in certain types of activity.

Therefore, the generally defined component of the personal-activity approach involves taking into account in the process of formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future culture and art specialists their individual and psychological features, qualities, self-awareness and responsibility of the subject of own development and the subject of interaction, the individual trajectory of the specified development.

Conclusions

Taking into account that the formation of readiness for independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art takes place in the process of various forms of artistic, creative and socio-cultural activity, the introduction of the following methodological approaches becomes important, namely: competence, cultural and personal-activity, the main of which are active interaction of the subjects of the educational process in various types of artistic, creative and socio-cultural activities, during which the subjects of the activity consciously and purposefully change the world and themselves.

Prospects for further scientific research can be focused on substantiating the structural components of the independent educational and cognitive activity of future specialists in culture and art and the introduction of pedagogical conditions that would contribute to the most effective formation of the mentioned phenomenon.

Bibliography

1. Beh, I.D. (2003), Personality education: in 2 books. Book 1: Personal-oriented approach: theoretical and technological foundations / Ivan Dmytrovych Beh, editor. O.I. Tsybulska. K.: Lybid, 280 p.
2. Vitvytska, S.S. (2006), Basics of higher education pedagogy: textbook. according to the modular rating system of training. Kyiv: Center for Educational Literature, 401 p.
3. Honcharenko, S. (2017), Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv: Lybid, 376 p.
4. Dubasenyuk, O. A. (2015), Acmeological approach as a strategic reference point for personally-oriented pedagogical education. Problems of education: a collection of scientific papers. Vol. 84. Zhytomyr-Kyiv, P. 25–306.
5. Dubasenyuk, O.A., Voznyuk, O.V. (2011), Conceptual approaches to the professional and pedagogical training of a modern teacher. Zhytomyr: Department of ZhDU named after I. Franka, 114 p.
6. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: Library of educational policy (2004) / Under general. ed. O.V. Ovcharuk. K.: "K.I.S.", 112 p.

7. Mrachkovska, M. M. (2014), Cultural environment as a factor in the formation of readiness for intercultural communication among future managers. Theoretical issues of culture, education and upbringing. K.: Issue 49. P. 130–134.
8. Orlov, V. F. (2008), Methodological problems of artistic and pedagogical education. Art education: content, technologies, management: coll. of science works Kyiv, Vol. 3. P. 108–128.
9. Ortynskyi, V.L. (2009), Pedagogy of the higher school: teaching. manual Kyiv: Center for Educational Literature. 472 p.
10. Pehota, O.M., Budak, V. D. (2003), Preparation of the future teacher for the introduction of pedagogical technologies / O. M. Pehota, V. D. Budak. K.: A.S.K. Publishing House. 240 p.
11. Savchenko, O. (2012), Cultural approach to the training of future teachers. Science and education. K.: No. 8. P. 146–148.
12. Fitzula M.M. (2006), Pedagogy of the higher school: Education. manual K.: “Akademvydav”, 352 p. (Alma mater).
13. Shcholokova, O.P. (2016), Artistic and pedagogical design as a means of improving the professional training of music teachers. Collection of scientific articles. Volume 2. Edizioni Magi. Roma, Italy, pp. 265–268.

Capitolul 29 – VIZIUNEA MODERNĂ EUROPEANĂ A CULTURII MUZICALE UCRAINIENE

Chapter 29 – MODERN EUROPEAN VISION OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

Iryna Mykhaylivna SIKORSKA¹

Abstract

The article examines the ways and forms of promotion of Ukrainian music in the countries of Western Europe, namely: educational activities of Ukrainian immigrant musicians, Ukrainian migrants; their collaboration with European music groups, tours of Ukrainian groups abroad with Ukrainian repertoire (the main works of various genres are outlined). It was found that the most popular Ukrainian works in the world today are the National Anthem of Ukraine “Ukraine is not dead yet...” and “Melody” by Myroslav Skoryk. The most famous Ukrainian composer in the world is Valentin Sylvestrov. It was found out that for their tours, Ukrainian performers choose the brightest, most expressive works of Myroslav Skoryk, Anna Havrylets, Victoria Poleva etc. Thanks to Ukrainian performers, Dmytro Bortnyanskyi and Maksym Berezovskyi are identified as Ukrainian composers. The world also knows Borys Lyatoshynskyi and Yevgeny Stankovich as outstanding symphonists. When choosing facts, the author was guided by the principle of personal acquaintance with personalities: composers, musicologists, performers.

Keywords: Ukrainian music in Europe, forced migrants, professional activity, education, foreign tours

JEL: Q25, Q34, Q39

Introduction

During the years of Independence, Ukraine confidently entered the European space as its integral part. This fully applies to Ukrainian musical culture as well: for 30 years, strong bilateral ties have been established with all European musical institutions, namely: concert, educational-scientific, musical-social etc. institutions. Ukrainian opera and ballet troupes, orchestras and ensembles, choirs and soloists went on tour to European countries, participated in numerous European festivals (this process was bilateral) and competitions (and won many!), scientific conferences etc. Students of Ukrainian music universities continued or completed their education abroad, and many of them stayed there to work. This convincingly proved the high level of professional training of singers and instrumentalists, as well as Ukrainian musical education in general. However, with an outwardly positive picture, the percentage of works by Ukrainian composers performed by Ukrainian musicians abroad remained insignificant (compared to Western European and Russian music). First of all, due to their (Ukrainian works) not being known to the general European public, and hence the apparent “lack of demand” and alleged “uncompetitiveness”.

Today, there is a demand for Ukrainian music in the world, it was heard in the most prestigious European halls, churches, open air etc. Western European musicians and groups began to include it in their programs, and Western publishing houses published it. So we can safely talk about a new (quantitatively and qualitatively higher) stage of representation of Ukrainian music, and therefore a new, significantly different vision of it (Ukrainian music) in the modern European and world space. Therefore, the role of Ukrainian musicians as the most effective representatives of cultural diplomacy has significantly increased.

¹ Candidate of art history, senior researcher, senior researcher of the Department of Musicology and Ethnomusicology of the Institute of Art History, Folklore and Ethnology named after M.T. Rytsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, Sikorska1959@gmail.com

Literature review and arguments

The Ukrainian musical culture of those periods is written in volumes III, IV, V of “The History of Ukrainian Music” (1990, 1992, 2004), in the monograph by O. Palamarchuk “...and the muses were not silent” (1996), in the corresponding slogans of the “Ukrainian Musical Encyclopedia” (2006, 2008, 2011, 2016, 2018, 2023). In recent years, thematic conferences and panel discussions have been permanently held in Ukraine (mainly on the basis of higher educational institutions), factual articles have been written, and factual material has been collected and systematized. On the basis of the facts collected by the author of the article, the vectors of the promotion of Ukrainian music to the European area were traced and an attempt was made to identify the main trends.

The factual material for the article and its generalizations were taken from open sources: the Facebook social network, the online magazine “Muzyka”, the official websites of musical groups and during personal communication. I know the article personally, have communicated and cooperated for many years). This made it possible to form an idea about the multi-genre Ukrainian musical content presented to the European listener and the forms of its presentation.

Methodology

When writing the article, the following methods were used: systematic analysis – for research and systematization of collected facts on the specified issue; biographical – for the study of life creativity of V. Sylvestrov, O. Rodin, V. Poleva etc.; interviewing – conversations with musicians-performers, composers, musicologists in order to gather information about their stay abroad, clarification of details; as well as the source method – to study the posters and concert programs of the groups and soloists mentioned in the article and the geography of their tour performances abroad.

Principal results

Hundreds of novice musicians and professionals from Ukraine became pupils and students of music institutions in European countries, orchestra members of prestigious bands. Practically all of them are united by the common goal of enlightenment and cultural volunteering: to introduce foreign audiences to Ukrainian music. It is worth emphasizing that this activity is intensifying. The current wave of musical immigrants, most of them highly educated, professional, as if “fresh blood”, contributed to the significant intensification of European musical life at all levels. The presence of the Ukrainian diaspora contributed to the faster adaptation of the immigrants, their professional realization at the new place of residence. Private lessons (Andrievski, G. Nuzha, G. Seredenko, T. Lyakhina, all PhDs), educational lectures (G. Hanzburg, O. Galuzevska, I. Lisnyak – all PhDs), concert performances (more about them – see below), master classes (people's artists of Ukraine, professors Anatoliy Bazhenov, Oleg Bezborodko etc.), internships (PhD O. Kushniruk, I. Lisnyak), organization of amateur groups (in particular, the qualified Doctor of Art History Olga Solomonova in London wrote the script for a nativity play and prepared it with local children; Oksana Letychevska, PhD, directs an amateur choir in Edinburgh) etc.

Our closest neighbor, Poland, has announced its readiness to employ Ukrainian artists and scientists. Composers Bohdan Kryvopust, Volodymyr Runchak, and Ivan Taranenko took advantage of this opportunity: they wrote new works, offered them for performance by Polish collectives (were present at the performance), participated in festivals and competitions (as jury members). Musicologist, qualified doctor of art history Olena Berehova worked on archives,

established communication with Polish and Ukrainian scientific institutions, in May 2023 she organized and held the 2nd Polish-Ukrainian Symposium “Ukrainian Musicological Migration in the Cultural Universe of Poland” in Warsaw in May 2023. It was attended by Ukrainian scientists who were also in Poland at that time: Iryna Klymenko, Oksana Shkurgan, Larysy Hnatyuk, Anastasia Molyboga, Serhii Volkov. After the actual scientific part, a concert-presentation of Ukrainian and Western European works was held by the students of the Kyiv State Music Lyceum named after Mykola Lysenko (they, along with their parents and teachers, were then in Poland).

On February 20, 2024, at the Institute of Arts of the Polish Academy of Sciences (Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warsaw), O. Berehova gave a lecture “Ukraine through the eyes of Polish figures of musical culture of the 20th century: post-colonial discourse”, based on the materials of Jerzy Stempowski's journalism, “Notes from a trip to USSR 1960–1961” by Stefan Kiselewski and archival materials of the Union of Polish Composers.

Musicologist Inna Lisniak left for Pärnu (Estonia). She quickly joined the musical life of the new country as a bandur player and singer. For two years, she interned at the Tallinn Conservatory, performed in concerts in various cities of Estonia – with original works for bandura and Ukrainian folk songs, talked about Ukrainian folk instruments, participated in numerous scientific conferences (Finland, Turkey, Latvia etc.). Now I. Lisniak is a researcher at the Museum of Literature in Tartu, where he continues educational and organizational activities for the promotion of Ukrainian musical folklore.

Musicologist and pianist Olga Kushniruk, during her two years in Cambridge (Great Britain; she was an intern at the University), participated as a pianist in 10 concerts of the Ukrainian community of Cambridge (in local churches). She performed solo piano works by Serhii Bortkevich (Prelude in F-dur) and Oleksandr Yakovchuk (“Elegy” and piano arrangements of Ukrainian folk songs). Together with the singers Alina Rybina (soprano) and Tetyana Kislyak (contralto) – arrangements of Anatoly Kos-Anatolskyi's song “Why, why didn't he come” and Hryhoriy Veryovka – “Tyho nad richoku” (for soprano and piano), romances by Stanislav Lyudkevich (“Oh, my little singers”), Vadym Homolyaka (“The City is Sleeping”), Oleksandr Zuyev (“Crane Loyalty”).

O. Kushniruk also gave a lecture “The Music of Hanna Havrylets: A Voice from Ukraine” at the University of Cambridge (2023) and gave a speech “The National Identity of Ukrainian Music: A Contemporary Perspective” at the International Conference at Durham University (2024), as a gift donated to the library of the University of Cambridge a collection of works by the Ukrainian composer Oleksandr Yakovchuk (he has been researching his work for the last few years): 30 sheet music collections published in Ukraine during the last decade (arrangements of Ukrainian folk songs for various choirs, choral works, chamber cantatas, chamber-instrumental ensembles and piano works, compositions for string orchestra) – for the first time in the history of the library.

Singer, choirmaster and musicologist (PhD) Oksana Nikityuk, with the help of friends, primarily the Polish conductor of Ukrainian origin Roman Revakovich, O. Nikityuk gave solo concerts in Szczedlice, the Gdańsk Opera, the Music Academy in Gdańsk. After some time (April 2022), the singer performed in Swedish Center and Paris City Hall (with pianist Tom Dovignon). Everywhere she sang “Oh, deep well” and other songs from Yevhen Stankovych's folk opera “Fern Flower” and Lemki folk songs. O. Nikityuk began her concerts with a story (in English) about Ukrainian academic music. In May, there were again concerts in Warsaw and Gdańsk: fragments of Oleg Kyva's chamber cantata and songs by Valentin Sylvestrov were played.

With the help of the conductor Vitaly Alekseyonka, Oksana Nikityuk spent more than a year in the Baltic countries: she performed solo and with a choir (as a soloist of the Latvian National Choir in Riga, she toured with him in Georgia). On July 28–30, 2023, she performed in Finland at the XXXII Mikkeli Music Festival with works by Baltic composers that she had just mastered. In October, she took part in the project “Musica Sacra. Sügis'2023” (Pärnu, Estonia), where an improvised trio performed ancient Ukrainian cantas of the 16th and 17th centuries (specially arranged for them by a composer from Kropyvnytskyi, PhD Maryna Dolgih) and instrumental works by Estonian composers. Together with the Ukrainian Old Music Ensemble, O. Nikityuk performed at the festival of church music “Musica Hymnis” in Guillaume (Estonia, November 2023). Christmas carol in own arrangement.

From May 2024, O. Nikityuk is back in Poland. Her recent solo concert, with R. Revakovich playing the piano part, took place in the Kociubski Dworek Atrium near Lublin and included works by F. Chopin, V. Lutoslavsky and V. Sylvestrov.

Today, there is a constant interest in Ukrainian music, requests for sheet music and recordings, and the inclusion of works by Ukrainian authors in their own concert programs. In particular, in Poland, the symphonic poem “Warum?” Igor Shcherbakov, in Portugal – a paraphrase on the theme of the national anthem “We are!” Yuriy Shevchenko, in Great Britain – “Duel-Duo” for two violins by Carmela Tsepkoenko. Oleg Bezborodk's piano pieces were performed in Japan, Oleksandr Shimko's “Viry” for soprano, folk voices, large choir and symphony orchestra – in Wroclaw (Poland, as part of the “Wratislavia Cantans” festival). Oleksandr Saratsky's arrangement of the Ukrainian folk song “Oh, the girl was walking along the shore” (as part of the Elena Cobb Star Prize festival) – in the Albert Hall (London) and others.

The most famous in the world and the most performed among Ukrainian composers turned out to be Valentin Sylvestrov. Already in March 2022, his “Prayer for Ukraine” was performed in a benefit concert at the Metropolitan Opera (New York, USA); Symphony No. 4 was played by the London Philharmonic Orchestra, No. 8 by the orchestra of the Lithuanian National Opera; “Silent Music” was performed at the Berlin Philharmonic. “Hymn” for strings was included in its repertoire by the Cambridge University Symphony Orchestra. His string quartets were played in a series of chamber concerts in the Mazerska kvartettsallskapet hall in Stockholm (a collective Ukrainian-Swedish quartet played). “Benedictus” and “Sanctus” were performed by Kyrylo Kozlovsky, a Finnish pianist of Belarusian origin, on August 14, 2023, at a piano recital in the hall of the J. Sibelius Academy in Helsinki. “Der Bote” (“The Messenger”) was played 10 days later in a concert in honor of the Independence of Ukraine (August 24) performed by the Lapland Chamber Orchestra under the baton of the Finnish conductor John Storgårds. The compositions for piano and string orchestra “Herald”, “Kitsch Music”, “Nostalgia” and the cycle “Quiet Songs” for baritone and piano were presented in Brno (Czech Republic, all in 2023).

In turn, almost all Ukrainian collectives also included V. Sylvestrov's works in their foreign programs. In particular, “Silent Music” was played in October-November 2022 during the European tour of the National Symphony Orchestra of Ukraine (six countries). Kyiv Children's Choir “Shchedryk” (artistic director and chief conductor Marianna Sablina) performed the spiritual composition “Hallelujah” in December 2022 in Copenhagen (Denmark) in the medieval Cathedral of the Holy Spirit in the center of the old city. Vocal miniatures (based on poems by Ivan Franko, Stanislav Telniuk etc.) were performed in Poland, France, Latvia and other countries by the aforementioned Oksana Nikityuk.

A well-known popularizer of V. Sylvestrov's works is the Kyiv pianist and composer, professor Oleh Bezborodko, head of the special piano department of the National Ukrainian

National Academy of Sciences. His monographic program from “Bagatele” won the highest marks in many cities of Ukraine. It was also heard in Europe, namely in Norway: O. Bezborodko played the 12th Bagateley Cycle at the Dokkhuset Scene as part of the Trondheim kammermusikkfestival. There, O. Bezborodko played Sylvestrova's Concertino with the Trondheim symphony orchestra (conductor Ingar Bergby) in Olavshallen. And in Vår Frue kirke, “Pastorals'2020” for violin and piano (with Anthony Marwood) and “Postlude” for cello and piano (with Anja Lechner) were played. In a duet with the Ukrainian singer Inna Galatenko (soprano), who specializes in the performance of modern Ukrainian music, the pianist repeatedly accompanied the vocal works of V. Sylvestrov on the poems of Ukrainian poets (September 2022 – Oxford, November 2022 – Switzerland, Tonhall, St. Gallen, festival “Im Spiegel' 2022”).

In September 2022, the Bouquet Kyiv Stage festival was held in Oxford (Great Britain) as part of Ukraine Culture Weeks in partnership with the British Counsel and the “Master Class House” cultural center (Kyiv). Its central event was the commemoration of V. Sylvestrov's 85th birthday. The festival was opened by a concert of the well-known chamber choir “Kyiv” in Europe, conducted by Mykola Hobdych). The latest choral works were performed, including the world premiere of the cycle “Tears. Songs without words” from seven miniatures. The central number “Elegy” (part 5) was written by the composer during a “journey” from Ukraine to Germany at the end of February 2022 with faith in the Victory of Light. Full of light tragedy, “In Memoriam” based on canonical texts (Requiem, Lacrimosa, Holy God, Requiem aeternam, Agnus Dei, Lacrimosa, Our Father) also has its own “Elegy”, which acts as a ray of hope. The program was completed by the “Poetry's Music” cycle – five choirs on the iconic poems of Ukrainian classics: “Apple blossom” (Pavlo Tychyna), “I listened to the spring” (Lesya Ukrainka), “You will bloom” (Ivan Franko), “My star” (Taras Shevchenko), “Asters” (Vladimir Sausyura).

As part of the “Bouquet Kyiv Stage in Oxford” performed by the British choir “Apollo5” also featured works by Vita Poleva and Anna Kuzina.

It is worth noting that the practice of Bouquet Kyiv Stage – holding “away events” was picked up by the famous Odessa pianist Oleksiy Botvinov, who “exported” the Odessa-classics festival to European countries, turning it into a traveling one. During 2022-2023, 35 concerts were held in six countries (Switzerland, Estonia, Greece, Germany, Poland and Lithuania). The tenth (anniversary!) “Odessa Classics” turned into a kind of marathon festival: March 28, 2024 – a concert in Vilnius, April 4-9 – a series of concerts in Zurich, June 25 – in Lucerne, September 24-29 – in Bremen etc.. On June 10, 2024, a sold-out author's concert by V. Sylvestrov took place in Tallinn as part of “Odessa Classics”. In the large (1,000-seat) “Estonia” hall, the composer's “late” piano pieces, in particular, were played: 3 Waltzes with Postlude, op. 3 (O. Botvinov), 2 cycles “Melodies of the Moments” for violin and piano (Myroslava Kotorovich and O. Botvinov) and the meditative Trio “Pastorals”, written in 2023. Individual works of V. Sylvestrov, for example, “Hymn – 2001” for string orchestra and piano “Nostalghia”, were also performed at other events of the festival.

It is noteworthy that chapters in the monographs of the well-known American musicologist P. J. Schmelz are devoted to the compositional style of V. Sylvestrov: “From Abstraction to Mimesis, from Control to Freedom: Pärt, Schnittke, Sylvestrov, and Gubaidulina” (2009), and “Sonic overload : Alfred Schnittke, Valentin Sylvestrov, and Polystylism in the late USSR” (2021). Thus, professor Schmelz quite deservedly called V. Sylvestrov “a musical spokesman for his country” (“a musical spokesman for his country”, Schmelz, 2022).

According to the available sources, the Hymn “Sche ne vmerla...” (music by Mykhailo Verbytskyi, words by Pavel Chubynskyi) is most often heard from Ukrainian musical content. It

is, without exaggeration, the most popular “brand” of Ukraine in the world: the Metropolitan Opera choir and orchestra started this global challenge of solidarity with our homeland already on February 25. The anthem is played at demonstrations, before concerts and performances, in concert halls, embassies etc. It is performed by professional musicians on various instruments, choirs, orchestras. In March 2022, it was especially touchingly performed a cappella by seven-year-old Amelia Anisovich (from Kyiv) during a charity concert of solidarity with Ukraine attended by thousands in Lodz, Poland, and later at a similar event in the central square of Warsaw and in several other public actions. The concert was broadcast live in 40 countries.

ALL concerts of Ukrainian groups abroad (and in Ukraine) begin (or end) with the national anthem of Ukraine. “It was especially impressive when, at a concert in Nottingham (during our tour of the cities of Great Britain), a large group of young people in embroidered dresses rose on the second tier and loudly shouted: “Neither the glory nor the will of Ukraine has died yet...”, and the hall was full for 2 5,000 listeners stood up and sang with us (of course, the English – without words, but very inspired!), – Volodymyr Sirenko, the chief conductor of the National Symphony Orchestra of Ukraine, shared his memories. “The national anthem of Ukraine completes opera events in Britain,” testified musicologist Lesya Oliynyk. Samets used this phrase in the title of her article about the tours of Ukrainian opera artists in Great Britain (Oliynyk, 2022). “This should become the new anthem of Free Europe,” commented the performance of the Anthem by the choir of the J. Vitol Academy of Music in Riga (Latvia), the famous English concert pianist (now living in Poland) Jonathan Powell. The culmination of the academic reading of the National Anthem of Ukraine is the orchestral piece for string orchestra “We Are” by Yury Shevchenko. At the same time, V. Silvestrov also uses the theme of the Hymn in his own “Chacon” (written in 2022).

Probably, the second most popular work (after the National Anthem of Ukraine) is the famous “Melody” by Myroslav Skoryk. According to the calculations of the famous Ukrainian cellist, producer and musicologist PhD Oleksandr Piriyeu, this piece has been publicly performed more than 500 times since the end of February 2022! “Melody” sounds on both sides of the ocean: in Warsaw and Philadelphia, in Berlin and Kharkiv, in Carnegie Hall and Kyiv. In particular, O. Piriyeu (now lives in Germany, Maestro Skoryk of bright memory once created an author's version of “Melody” for cello and strings especially for him), performed it with the Konzerthaus orchestra (Berlin, March 2022), with the orchestra of the Lviv Philharmonic (Munich – “Residence”, Hercules Hall; Immling – Great Festival Hall, Regensburg – Great Hall of the Old Town Hall; May 2022) and with the “Renaissance” Orchestra of the Mariupol Philharmonic (Gdansk, Poland – “Baltic Philharmonic”, September 2023 r.).

The soloists of the National House of Organ and Chamber Music in Germany ended their performances in Germany with V. Skoryk's “Melody” performed by Tamara Roy (flute) (March, 2022). “Melody” in various versions ends the concerts of the “Odessa-classics” festival. The composition in the version for cello was performed in Schwerin (Germany) by Olena Sumarokova in a benefit concert (piano part Iryna Galan, March 12, 2022).

Usually, “Melody” is performed by the brilliant Ukrainian violinist Bohdana Pivnenko as an encore solo or accompanied by a string orchestra (collective or “Kyiv Camerata”, which she leads) (concerts in Germany, Switzerland etc. during 2022-2024).

At the same time, other works by M. Skoryk are being performed around the world. In particular, the “Hutsul Triptych” performed by the famous “Münchner Symphoniker” orchestra under the direction of the Ukrainian conductor Viktoria Vitrenko was performed in the capital of Bavaria at the end of June 2022. In August, this piece was played as part of the Krakow Film Festival (in Polish – Krakowski Festiwal Filmowy). It was performed by the Beethoven Festival

Orchestra on the stage of the Krakow Opera. The first part of the Triptych – “Childhood” was played by the Odessa National Symphony Orchestra (Odessa Philharmonic Orchestra) conducted by Hobart Erl at the Berlin Philharmonic in August 2022.

In May 2022 in Katowice (Poland), the European premiere of M. Skoryk's Cello Concerto with Orchestra No. 1, performed by the Silesian Philharmonic Orchestra under the baton of Yaroslav Shemet, and in June in Munich (Germany) the European premiere of the Second Cello Concerto, performed by O. Piriev (by the way, the work is dedicated to him) together with the joint Ukrainian-German Symphony Orchestra (conductor Michael Bahlke, Isarphilharmonie München). On April 16, 2023, the European premiere of M. Skoryk's Fourth Violin Concerto took place in Linz, Austria. It was performed by the “Sinfonia Christkönig” Orchestra under the baton of Eduard Matscheko with the soloist – concertmaster of the Vienna Philharmonic Orchestra Maksym Brylinskyi.

On June 19, 2023, in Bologna (Italy), the “Spanish Dance” from M. Skoryk's suite “Kaminenyi Gospodar” was performed on the main square of the city, conducted by Oksana Liniv, a Ukrainian conductor known in Europe. She led the large symphony orchestra of the Bologna Music Academy (the same one that Maksym Berezovsky graduated from).

At the end of June, the famous “Hutsul Triptych” by M. Skoryk was performed by the famous “Münchener Symphoniker” orchestra in Munich, the capital of Bavaria. Ukrainian Viktoria Vitrenko conducted. And on December 1, 2022, Sibelius Hall in Lahti (Finland) performed the Sinfonia Lahti orchestra (the conductor is a former Kyiv resident who lives in Finland, Dalia Stasevska).

On February 23, 2022, the National chamber ensemble Kyiv Soloists left for a planned tour of eastern Italy (February 24 – March 9, following the route: Montegranaro, Barletta, Teramo, Bari, Caserta, Fasano, Pescara, Foggia, Vasto, soloist – Francesco di Rosa, oboe). The final concert took place in Rome in the famous hall of the National Academy of Santa Cecilia. To the agreed repertoire (T. Albinoni, A. Vivaldi, R. Bellafonte, E. Rotta etc.), the musicians added the National Anthem of Ukraine, M. Skoryk's “Melody” and M. Berezovsky's Symphony, which they previously presented in Ukraine.

Thanks to the Italian media, the story of the ensemble gained publicity throughout Europe. Therefore, the tour was continued. After concerts in Italy (in 20 cities), the ensemble went to Germany (Saarbrücken and Regensburg), Sweden (Stockholm – they performed the Ukrainian “folk requiem” “Plyne Kacha”; Gothenburg, Uppsala, Vara); Switzerland (Basel – jointly with the Basel Chamber Orchestra); Norway (Oslo, Bergen, Kristiansand), Lithuania (Šiauliai, Plunge, Vilnius), Latvia (Jurmala, Riga, Cesis); of Estonia (Tallinn, Paide, Tartu, Haapsalu, Jõhve). And everywhere – the presence at concerts of important officials (the royal family of Sweden, the Presidents of Lithuania, Latvia, Estonia, Iceland), the attention of the mass media, a film shot by Swedish TV. The collective was also invited to the “Prague Spring” (Czech Republic) and “Midnætursól” festivals in Reykjavik (Iceland). During this unprecedented European tour “marathon”, “Kyiv soloists” played 40 concerts! The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine awarded the team the honorary title of “Ambassador of Ukrainian Culture in the World”.

Collective in its essence is the ensemble-creative workshop “ArteHata”, founded by the famous violinist Myroslava Kotorovych. One of the latest projects of the team is “Diabelli today”: M. Kotorovych asked modern composers to create their own Variations on the textbook theme of Diabelli. Viktoriya Poleva, Oleg Bezborodko and Zoltan Almashi responded. In October 2022, ArteHata introduced them to the German (Bonn) and Lithuanian (Mažeikiai) audiences. Myroslava Kotorovych herself also performs a lot. As significant, she notes the performance of

the Third Chamber Symphony by Yevhen Stankovich with the Lithuanian Chamber Orchestra (Mariampole, Lithuania, June 3, 2023); the composition “Metta” by V. Poleva for violin and chamber orchestra with the Brussels Chamber Orchestra (Thessaloniki, Greece, November 19, 2023) and “Bookplates” for solo violin by Hanna Havrylets (Vilnius, Lithuania, Čurlionis House, February 2024).

Symphonic orchestra tours are usually an extremely expensive affair, and they are planned in Europe at least three years in advance. On May 1, 2022, the National Honored Symphony Orchestra of Ukraine under the direction of Volodymyr Sirenko performed on the stage of the world-famous Teatro La Fenice in Venice in the presence of the highest officials of Italy. In a dialogue with Italian classics (G. Verdi, G. Donizetti, P. Mascagni, G. Puccini), Symphony No. 3 by Boris Lyatoshynskyi and Concerto No. 2 for violin and orchestra by E. Stankovich (soloist – Dmytro Tkachenko) were played. The Overture to opera “Taras Bulba” by M. Lysenko.

From October 13 to November 13, the Orchestra (with a reduced composition of 60 members) had a month-long tour of six European countries (Poland – Warsaw, Katowice, Liechtenstein – Vaduz, Switzerland – Visp, Belgium – Antwerpen, Germany – Emden, Dortmund, Rietberg, Erlangen, Mülheim an der Ruhr, Rosenheim, Friedrichshafen, Kempten, Bietigheim-Bissingen, Berlin, Viersen, Witten, Villingen-Schwenningen, Aschaffenburg, Köln, Erkelenz, Wiesbaden; Austria – Linz). The musicians played 22 sold-out concerts and had enthusiastic press. The rich program of Ukrainian works included the Symphony of Maxim Berezovsky, the poem “Grazhyn” by Borys Lyatoshynskyi, “Carpathian Rhapsody No. 1” by Levko Kolodub, “Silent Music” by Valentin Sylvestrov, and Symphony No. 2 by Yevhen Stankovych. Usually, the concert ended with the Overture to M. Lysenko's opera “Taras Bulba” (encore) – a symbol of the heroism of the Ukrainian people. Ukrainian music sounded in dialogue with classical (V. Mozart, L. Beethoven) and romantic (F. Chopin, F. Liszt, R. Schumann, F. Mendelssohn, J. Brahms, C. Saint-Saëns, J. Sibelius, M. Bruch and others) symphonies and concerts. Dmytro Udovychenko and Diana Tyshchenko, Mira Foron, Anne Luisa Kramb (all – violin), Nuron Mukumi, Olga Scheps, Leticia Hahn, Philip Hahn, Bruce Liu (all – piano), Ivan Karizna (cello) performed as soloists. “They believed in us, took risks, allowed us to prove ourselves, and we, in turn, did not let them down!” – chief conductor Volodymyr Sirenko shared his memories of those events. – “We received excellent reviews in the European mass media, proposals for future cooperation. We also collected charitable funds for the humanitarian needs of Ukraine” (from a personal interview).

Britain (England – Wales – Scotland). The tour of 18 concerts took place in prestigious halls in the following cities: Bath (Bath Forum), Croydon (Fairfield Halls), London Cadogan Hall, Guildford (G Live), Basingstoke (The Anvil), Cardiff, Wales (BBC Hoddinott Hall), Birmingham (Symphony Hall), Cambridge (Corn Exchange), Bradford (St George's Hall), Manchester (Bridgewater Hall), Perth Perth Concert Hall, Edinburgh (Usher Hall), Middlesbrough (Town Hall), Sheffield (City Hall), Liverpool (Philharmonic Hall), Nottingham (Royal Concert Hall), Norwich (Theatre Royal). Thanks to the opportunity to give a concert with a full ensemble of 80 people, the program included large-scale symphonic works: poems “Mazepe” by F. Liszt (conditionally “from Ukrainian history”), “Don Juan” and “Life of a Hero” by R. Strauss, “Finland” and Symphony No. 1 by J. Sibelius, Piano Concerto No. 4 by L. Beethoven (soloist Antony Baryshevsky), Violin Concerto No. 1 by M. Brukha (soloist Oleksiy Semenenko). In an imaginary dialogue with European classics, the Second Symphony and “Grazhina” by B. Lyatoshynskyi sounded. Enthusiastic reviews of the English press about the performances of the National Symphony Orchestra made up a whole selection.

Along with the tours of full-time Ukrainian groups, so-called “collective” tours were often practiced during the period under study, for which Ukrainian musicians were recruited through personal contacts. Such was the opera tour of the cities of Great Britain and Ireland, carried out by a collective team of singers and orchestra players from Kyiv, Kharkiv, Odesa, Lviv, Chernivtsi, Ivano-Frankivsk and Severodonetsk under the leadership of conductor Vasyl Vasylenko (January – May 2022). Under the Kyiv Opera brand, the operas “Carmen” by J. Bizet, “La Traviata” by G. Verdi and “Madame Butterfly” by G. Puccini were shown in 75 cities. From February 24, every performance of the troupe (then – “Carmen” in the city of York (Grand Opera House) ended with the performance of the National Anthem of Ukraine by the orchestra and the entire ensemble of singers. The first time the orchestra played “by ear, and already on February 26” – after “Madame Butterfly” in The Stoke-on-Trenti (Regent Theater) orchestra performed the Anthem based on the score sent from the homeland, and so did the theaters in Edinburgh, Glasgow, Dublin, Manchester, Oxford, and Cardiff. Britain (England – Wales – Scotland). The tour of 18 concerts took place in prestigious halls in the following cities: Bath (Bath Forum), Croydon (Fairfield Halls), London Cadogan Hall, Guildford (G Live), Basingstoke (The Anvil), Cardiff, Wales (BBC Hoddinott Hall), Birmingham (Symphony Hall), Cambridge (Corn Exchange), Bradford (St George's Hall), Manchester (Bridgewater Hall), Perth Perth Concert Hall, Edinburgh (Usher Hall), Middlesbrough (Town Hall), Sheffield (City Hall), Liverpool (Philharmonic Hall), Nottingham (Royal Concert Hall), Norwich (Theatre Royal). Thanks to the opportunity to give a concert with a full ensemble of 80 people, the program included large-scale symphonic works: poems “Mazepe” by F. Liszt (conditionally “from Ukrainian history”), “Don Juan” and “Life of a Hero” by R. Strauss, “Finland” and Symphony No. 1 by J. Sibelius, Piano Concerto No. 4 by L. Beethoven (soloist Antony Baryshevsky), Violin Concerto No. 1 by M. Brukha (soloist Oleksiy Semenenko). In an imaginary dialogue with European classics, the Second Symphony and “Grazhina” by B. Lyatoshynskyi sounded. Enthusiastic reviews of the English press about the performances of the National Symphony Orchestra made up a whole selection.

Along with the tours of full-time Ukrainian groups, so-called “collective” tours were often practiced during the period under study, for which Ukrainian musicians were recruited through personal contacts. Such was the opera tour of the cities of Great Britain and Ireland, carried out by a collective team of singers and orchestra players from Kyiv, Kharkiv, Odesa, Lviv, Chernivtsi, Ivano-Frankivsk and Severodonetsk under the leadership of conductor Vasyl Vasylenko (January – May 2022). Under the Kyiv Opera brand, the operas “Carmen” by J. Bizet, “La Traviata” by G. Verdi and “Madame Butterfly” by G. Puccini were shown in 75 cities. From February 24, every performance of the troupe (then – “Carmen” in the city of York (Grand Opera House) ended with the performance of the National Anthem of Ukraine by the orchestra and the entire ensemble of singers. The first time the orchestra played “by ear, and already on February 26” – after “Madame Butterfly” in The Stoke-on-Trenti (Regent Theater) orchestra performed the Anthem based on the score sent from the homeland, and so did the theaters in Edinburgh, Glasgow, Dublin, Manchester, Oxford, and Cardiff.

In May 2022, in Germany (Leipzig – Alten Handelsbörse, Rendsburg – Stadttheater, Siegen – Apollo-Theater), three benefit concerts of the “collective” Kyiv opera singers “Konzert der Oper Kiev” were held, consisting of: soprano – Yuliya Alekseeva, Svitlana Fomicheva, Maria Kononova (also accompanist); tenors – Serhiy Androschuk, Vitaly Ivanov, Dmytro Foshchanka; baritones – Dmytro Kyrychek, Yevhen Malofeev (also accompanist); bass – Oleksandr Kharlamov and Taras Shtonda. Each program consisted of well-known arias from Western European classical operas in the first section and popular Ukrainian arias and romances (for example, M. Kononova

sang Pannochka's aria from the opera “Vii” by Mykhailo Verikyvskyi and the romance “Soloveyko” by Mark Kropyvnytskyi).

In the Federal Ukrainian Orchestra project on the island of Corsica (Sisco, Bastia, Oletta) and in Florence (Italy, September 2022 and 2023). the orchestra players of the “women's team” performed under the direction of Oleksandr Korobka and Robert V. Girolami. In addition to the works of V. Mozart, L. Beethoven, and J. Puccini, the programs also featured Ukrainian works: “Prayer” by M. Shukh, “Choral” by H. Havrylets, “Melody” by M. Skoryk, “We are” by Yu. Shevchenko.

Ukrainian Freedom Orchestra, created by the Canadian conductor Keri-Lynn Wilson with the support of the Warsaw National Opera and the Metropolitan Opera, is essentially a collective. It consists of Ukrainian musicians, some of whom come from Ukraine, the rest are migrants. For the third time, they are coming to rehearsals in Warsaw to make a summer tour of European countries. Each concert will open with Bucha Lacrimosa, a recently written work by Ukrainian composer Viktoria Polova. The program also includes mandatory works: Ode to Joy (in Ukrainian translation) from L. Beethoven's Ninth Symphony. Its author's version was created by K. L. Wilson and Kateryna Yermakova (the text begins with the words “Glory!”) and the National Anthem of Ukraine. Seven concerts of the 3rd International Tour were held in the Warsaw National Opera, the Cathedrals of St. Eustace in Paris (on the eve of the 2024 Olympics), St. Paul in London, St. John the Baptist in New York, as well as in Washington, Warsaw and the Polish Shipyard in Gdynia (where the Polish “Solidarity” was born). The solo parts were performed by Olga Bezsmertna (soprano), Nataliya Kuhar (mezzo-soprano), Valentyn Dytyuk (tenor) and Andrii Kimach (bass-baritone), and the choir was performed by local groups, mainly from Ukrainian communities. The concert ended with the National Anthem of Ukraine.

The limited scope of the article made it possible to cover only a small proportion of musical events and to investigate only some aspects of the stated problem. International conferences prepared by the Ukrainian Institute in collaboration with European institutions (University of Vienna, 2023; Sorbonne, 2024) were deliberately left untouched. We missed new publications of Ukrainian pianos, scores etc. by European publishing houses (in particular, “Dictionnaire amoureux de l'Ukraine” by Tetyana Zolozova-Androschuk and Daniel Georges, 500 pages, French publishing house “Plon”). The cooperation of European radio and television studios is not disclosed: promotion, recordings and broadcasts of concerts, interviews with performers, creation of documentaries etc.; in particular, monthly broadcasts of Ukrainian “Radio Culture” programs of Ukrainian musical heritage from the funds of the National Radio. The performances of numerous Ukrainian choirs and the participation of Ukrainian musicians in international performance competitions are almost not mentioned. The fruitful activity of Ukrainian institutions abroad (in particular, the Ukrainian Institute in Stockholm, created and headed by pianist Natalya Pasichnyk) etc. is not disclosed. A separate article deserves a modern work by Oleksandr Rodin – perhaps the most popular Ukrainian composer in recent years, whose works (ballet “Aladdin”, “Mass of St. Helena”, “Landcraft” etc.) are widely performed in Europe and the USA. All this opens wide prospects for research and will serve as material for further scientific investigations.

Conclusions

Thus, thanks to self-motivated educational and performing activities of Ukrainian musicians – those who previously moved to European countries for permanent residence and continued their professional careers, as well as tours (charity, sponsorship, commercial) of Ukrainian groups – the

European listener was able to significantly expand his knowledge of Ukrainian music. Ukrainian musicians were chosen as the most representative of Ukrainian musical culture, worthy of competing in the European musical space, interesting also to the average Western listener.

So, our research showed that the following were heard most often in Europe: the National Anthem of Ukraine and “Melody” by M. Skoryk; instrumental works by D. Bortnyanskyi and M. Berezovskyi; symphonic and chamber works by B. Lyatoshynskyi, M. Skoryk, O. Rodin, V. Poleva, and others. Therefore, nowadays Ukrainian music in the world (and in Europe in particular) is positioned as highly professional and highly artistic, equal among others; it performs the function of a cultural ambassador that reveals the spiritual achievements of the Ukrainian people to the world and, at the same time, plays an integrating role and promotes communicative processes in the humanitarian concept of “United Europe”.

Bibliography

1. Інтернет-журнал “Музика” URL: <https://mus.art.co.ua>.
2. Історія української музики. В 6 т. Київ: Наукова думка, Т. 3. 1990; Т. 4, 1994; Т. 5. 2004.
3. “Київські солісти”: офіційний сайт URL: <http://kyiv-soloists.com.ua/>
4. “Київські солісти”: тур, довжиною у війну! URL: <http://kyiv-soloists.com.ua/kyivski-solisty-tur-dovzhynou-u-vijnu/>
5. Мирослав Скорик. Офіційний сайт. URL: <https://myroslavskoryk.com/calendar/>
6. Національний заслужений симфонічний оркестр України. Офіційний сайт. URL: <https://nsou.com.ua/concerts/?month=2&y=2024>
7. Олійник О. Державний гімн України завершує оперні імпрези у Британії Інтернет журнал “Музика”. 28 березня 2022 р. URL: <https://mus.art.co.ua/derzhavnyy-himn-ukrainy-zavershuie-operni-imprezy-u-brytanii/>
8. Schmelz P. Ukraine’s Most Famous Living Composer Is Now a Refugee. NY Times. 2022.

Capitolul 30 – PROBLEME ȘI PERSPECTIVE ALE PREGĂTIREA LITERATURII DIDACTICĂ ȘI METODOLOGICĂ PENTRU INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DE ARTĂ

Chapter 30 – PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE PREPARATION OF TEACHING AND METHODOLOGICAL LITERATURE FOR INSTITUTIONS OF HIGHER ART EDUCATION

Tetyana Anatolyivna SMIRNOVA¹

Abstract

The problem of reorganization of educational and methodological support for the training of students of higher education in the artistic field is considered. Presented are the modern requirements for the content of the main and additional complexes, the value of the content provision of seminar and practical classes in the form of collections of informational and methodological materials is substantiated. It has been proven that educational and methodical literature is an effective means of raising the level of professional training of students in institutions of higher education. The success of the future professional activity of graduates depends on its information content, variability of structure and content. From among the optimal conditions for active educational and professional activity of students of higher art education, he creates an educational and methodological kit, which includes: a) manuals with theoretical-cognitive and instrumental-practical educational texts; b) collections of informational and methodical materials with a synopsis of lectures, materials for seminars, practical classes, test tasks, control schedules and correction of students' independent work; c) anthologies of typical professional problems and complications; d) video and audio guides; e) a collection of tasks and creative tasks.

Keywords: higher art education institutions, art students, educational and methodological support, collection of informational and methodological materials

JEL: Q51, Q53, F43

Introduction

The implementation of higher education reform in Ukraine presupposes the training of an active personality, a competent professional capable of independent scientific and professional activity. This strategic task requires restructuring of all components of the educational process – its content, methods and organizational forms. Teaching and methodical literature is an effective means of raising the level of professional training of students in institutions of higher education. The success of the future professional activity of graduates depends on its information content, variability of structure and content. At the same time, the analysis of the system of educational and methodological support for training students in institutions of higher art education allows to reveal its significant shortcomings. Over the last decade, the problem of methodical support for the training of specialists in the artistic profile has become significantly more acute. It is precisely in this field that the process of planning, development and release of educational and methodical literature for students and teachers takes place unsystematically. Solving the problem of methodical training of professionals in institutions of higher art education requires joint efforts of specific specialists, psychologists, teachers and polygraphists, which will allow to determine the direction of conducted research and focus efforts on actual, unresolved and insufficiently researched issues. Recently, the identification of problems and prospects for the development of

¹ Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of musical art Communal Institution of Higher Education „Academia de Cultură și Arte” Transcarpathian Regional Council, Uzhgorod, Ukraine. smyrnova.tetiana@gmail.com

an optimal set of educational and methodical literature has attracted the special attention of specialists in professional art education.

Literature review and arguments

It is known that educational and methodical literature means the optimal development of tools that increase the effectiveness of the educational process (A. Vykhursch, V. Vykhursch, L. Romanyshina). V. Vykhursch, V. Kozakov investigated the problem of educational and methodological support of students' independent work. The issue of monitoring students' educational activities is deeply analyzed in the works of L. Romanyshina. Methodological aspects of educational and methodological support of higher education in Ukraine were announced by V. Bondar, V. Bykov, I. Zyazyun, S. Sysoeva. The issue of educational and methodological support for the training of future music teachers is briefly discussed in the works of A. Kozyr, V. Labunets, N. Mozgalova, O. Oleksyuk, V. Cherkasov, and G. Nikolai. T. Simyrnova studied the influence of the educational and methodological complex on the quality of conducting and choral education. However, we believe that the challenges of the 21st century, in particular the military situation in the country, require a more detailed consideration of the problem.

Methodology

The effectiveness of any research depends on its methodological support, which allows you to find benchmarks for solving applied issues. Systemic, synergistic, and person-oriented approaches remain such benchmarks in the 21st century. As a generally recognized fundamental method of scientific knowledge, the systematic approach allows you to determine the sources and specifics of the scientific substantiation of educational information and the place of the theory of educational literature in the general structure of the scientific substantiation of education. Today, educational literature is considered as an element of the integral pedagogical system of the entire process of training specialists in institutions of higher education (Bondar, 1996). The development of a synergistic approach makes it possible to get closer to solving the problem of analyzing the influence of random factors and the role of self-organization of the subjects of the pedagogical system for the selection of the necessary educational and methodological tools, the development of an individual program for the formation and actualization of the student's personality. A person-oriented approach helps to organize the selection of the content of education and its educational and methodological support, which would contribute to the personal growth of future artists and culture, the development of their subject properties and the manifestation of individuality. That is why educational and methodical literature should be considered as a scenario of the joint activity of a teacher and a student, as the basis of a project of flexible organization of education and a prototype of education in the unity of its content and procedural aspects.

Principal results

In higher school pedagogy, certain types of educational and methodical literature have developed, each of which is designed to perform its own specific functions in the process of training professionals. Together, they define an educational and methodological complex, which, like any open system, contains a constantly changing list of components. To develop or reorganize a new specialty, an educational and methodological kit is used as part of the curriculum, curriculum and methodological recommendations. During the entire training of a specialist, an educational and methodological complex is used, which includes basic and additional literature

(Kozakov, 1990). The main educational and methodological complex contains: a textbook or a set of them, a series of educational books; educational aids (supplements to the textbook, laboratory practices, collections of tasks and exercises, courses and lecture texts, textbook, atlas, album). The additional educational and methodological complex consists of informational materials (lecture notes, collections of tasks for independent work, handouts, copies of articles, paragraphs, chapters, a collection of materials for the preparation of a term paper or master's research, reviews, magazines); orders (instructions, methodical recommendations and guidelines, schedules for submission of papers, plans and programs of seminars and colloquiums) and educational documentation (workbooks, journals, explanatory notes, forms and other materials).

The analysis of the work practice of higher institutions of art education proves that music-theoretical disciplines (harmony, polyphony, history of music) are partly provided with educational literature, which is mostly Russian-language and outdated (Smirnova, 2008). Special disciplines in most universities are provided selectively or poorly et al.l. In this regard, a new approach to the development and publication of educational literature, determined by the activity of art universities and their ability to self-organize, seems promising. It is about publishing activities of institutions of higher education, preparation of educational literature by decision of departments and academic councils of faculties, universities and academies. Special attention should be paid to a new type of educational products – a collection of informational and methodological materials. A collection of informational and methodological materials is understood as a collection of sources of information, orders and educational documentation, which creates optimal conditions for the active cognitive activity of students. The presence of such a collection allows the university teacher to be independent from the publishing house and to show his own individuality when developing it (Smirnova, 2008).

Let's consider the functional properties of the collection of informational and methodical materials. The information function indicates its ability to record special information in a convenient and accessible form, to explain its meaning and significance for the professional development of a specialist. The material to be studied by the student is presented in a didactic format, as evidenced by the transformational function performed by the given collection. Such a didactic arrangement is manifested in 1) adaptation of scientific information to the needs of the educational process; 2) clarification of the list and scope of education content; 3) separation of the main and removal of educational materials from additional and outdated information. The systematizing function indicates the need to ensure a certain sequence in the presentation of educational material, which in turn has a deep psychological and didactic basis (Vykhreshch, Vykhreshch, Romanyshina, 2018). The function of consolidation and self-control is ensured by the presence of control questions and professionally oriented tasks for mastering the main content of the course. The dynamism of the function of self-education is determined by several factors: 1) the inclusion in educational information of information and exercises that contribute to self-organization, learning rational ways of working with literature, time management, and operational self-regulation; 2) problematic and emotional exposition of theories, concepts, facts; 3) completion of textbook materials from memoir literature (Bondar, 1996). The collection of informational and methodological materials performs the function of development and education, which occurs through the organization of productive (heuristic and creative) activities of students, their education as active, proactive and independent individuals and competent specialists. Educational texts and sets of tasks should definitely contribute to the formation of emotional and aesthetic culture of future artists, stimulation and education of interest in the profession, formation of positive professional values, optimal relations between the student and the creative team.

As a result of the study, the main parameters of the quality of the development of the collection of informational and methodological materials were revealed. The description of the main goal of studying a discipline should be diagnostic and specified in such criteria as the level of learning material, the degree of abstraction that students are capable of after studying the discipline, the quality of automatization of the learning of the material and awareness of what has been learned. The first parameter indicates the development of students' experience of cognitive activity, which is provided by the materials of the collection. For higher art education, the analytical-synthetic degree of abstraction in the presentation of educational information is considered more appropriate. The last criteria testify to the ability of the texts of the collection of informational and methodical materials to contribute to the formation of students with a high degree of awareness of professional knowledge, concepts, facts, terms, as well as their application of a broad system of arguments. The specified system of criteria allows timely diagnosis of the purpose and content of the educational material of the collection.

An important criterion for the quality of the content of the collection is the optimal didactic volume or the volume of educational information, which does not always coincide with the number of pages of the book edition. It is appropriate, the researchers claim, if the didactic volume corresponds to the term of the study of the discipline, and the educational texts are presented succinctly, logically and figuratively. An indispensable criterion for the quality of the main text of the collection is scientificity, which is defined as the correspondence of the content to modern scientific achievements. Sufficient scientific level is evidenced by the use of an emotional and problematic style of presentation, the selection of professional contradictions, cases, and problems that contribute to the formation of analytical humanitarian intelligence in students. The didactically processed content of the collection of informational and methodical materials is distinguished by: 1) rational selection of educational material; 2) clear selection of basic, additional and secondary information and literature; 3) the presence of graphs of the logical structure of the content; 4) an indication of the didactic volume of educational units and the term of studying the material; 5) structuring information by blocks (informational, technological, diagnostic, control). A collection of informational and methodological materials should provide a certain technology of student learning, namely its stages such as motivation, organization of cognitive activity, control and correction (Bykov, 2008).

An effective means of developing students' motivation and value orientations should be a section that contains a bibliography of cases, problems, situations and complications that future artists face. Ensuring the cognitive activity of students should be carried out by such sections of the collection of informational and methodical materials, where productive learning acquires special importance. It is about educational materials and documentation for seminars and practical works, created on the basis of problem-based and contextual learning. Their main didactic unit is a scientific problem and non-standard situations, in the course of solving which students actively acquire new knowledge, skills and abilities. The latest data from sociological surveys confirm the value of educational materials that initiate active interaction between the teacher and students, their involvement in professional dialogues, discussions and the performance of group tasks that require collective efforts (Cherkasov, 2011).

The technological unit should include materials for conducting didactic and professional games, that is, elements of contextual learning. Their use contributes to the reproduction of the content of the professional activity of the future musician, actor, director and modeling of systemic relationships characteristic of it. The material for the didactic game should include not only development scenarios, but also documents, posters, tables, and iconic tools that allow you to

reproduce the professional context, typically summarizing situations in a condensed time scale. In addition to text materials, the development of students' professional and cognitive skills should be provided by audio and video resources in the form of: a) full recording of performances and concerts; b) target abbreviated record; c) the thematic archive of video materials on certain problematic issues; d) video recording of problematic professional situations; e) record of individual educational methods and special techniques (Smirnova, 2008). Such video materials are used as micro-learning tools in practical and seminar classes (Bykov, 2008).

A useful section of the collection of informational and methodological materials should be a set of tasks and professional tasks that ensure the gradual development of the professionalism of the future artist. The overall composition can consist of a variable selection (from unproductive to creative) mandatory (for everyone) and additional (for excellent students) tasks. With the help of control tests, the real level of assimilation of special knowledge and skills is revealed, and corrective exercises contribute to the individualization of student training. It should be added that informational and methodological materials should contain organizational information (graphs, plans) that orients students to the organization of their own independent work (Kozakov, 1900).

Conclusions

Therefore, the optimal conditions for the active educational and professional activity of students of higher art education are created by the educational and methodological set consisting of a) manual with theoretical-cognitive and instrumental-practical educational texts; b) collections of informational and methodical materials with a synopsis of lectures, materials for seminars, practical classes, test tasks, control schedules and correction of students' independent work; c) anthologies of typical professional problems and complications; d) video and audio guides; e) collections of problems and tasks. Further forecasts require the concentration of efforts in the field of application of computer technologies and wide possibilities of the Internet computer network.

Bibliography

1. Vykhursch, A.V., Vykhursch, V.O., Romanyshina, L.M. (2018), General basics of andragogy. Textbook. Ternopil: Krok. 351 p.
2. Zyazyun, I.A. (2008), Philosophy of pedagogical action: monograph. Cherkasy: ChNU named after B. Khmelnytskyi. 608 p.
3. Bykov, V. Yu. (2008), Models of organizational systems of open education: monograph. K.: Atika. 684 p.
4. Kozakov, V.A. (1990), Independent work of students and its informational and methodological support: monograph. K. 248 p.
5. Bondar, V.I. (1996), Didactics: effective technologies for teaching students. K.: September. 129 p.
6. Smirnova, T.A. (2008), Theory and methodology of conducting and choral education in higher educational institutions: psychological and pedagogical approach: monograph Likhtar Publishing House. 445 p.
7. Cherkasov, V.F. (2011), Music and pedagogical education of Ukraine on the threshold of two millennia (1991-2010). Education manual. Kirovohrad: LLC „Imex-LTD”. 380 p.

Capitolul 31 – PRINCIPII DE FORMARE A COMPETENȚEI COMUNICATIVE A VIITORILOR SPECIALIȘTIILOR ÎN SFERA SOCIO-CULTURALĂ

Chapter 31 – PRINCIPLES OF FORMING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE

Oksana Anatolyivna TELEP¹

Abstract

The future principles in the socio-cultural sphere, along with mastering knowledge and skills in a particular field of professional disciplines must have communicative abilities and a system of communicative skills that allow him to effectively use their potential in various fields of practice. The effectiveness of the formation of communicative competence depends on the effective organization of the educational process and the use of such methods, techniques and teaching aids that would not only deepen the knowledge of future professionals, but also aimed at the practical use of communication skills in certain creative activities. Under this approach, the study of the problem of formation of communicative competence of future specialists in the socio-cultural sphere is relevant and timely. The article investigates the process of formation of communicative competence of future socio-cultural specialists. It was found that the potential of communicative competence is provided by a set of the following principles: connection of theory with practice, individual and differentiated approach, humanization, creative activity, professional orientation, spiritual and intellectual interaction, reliance on the positive, cultural relevance. The formation of communicative competence of future specialists in the socio-cultural sphere is a complex dynamic process that requires a holistic system of work with experience of communicative self-development and is provided by a set of principles: connection of theory with practice, individual and differentiated approach, humanization, creativity, professional activity, spiritual and intellectual interaction, reliance on the positive, cultural relevance.

Keywords: principles of formation of communicative competence, future specialists of the social and cultural sphere

JEL Classification: Q51, Q53, F43

Introduction

A future specialist in the social and cultural sphere, along with mastering knowledge and skills in a certain field of professional disciplines, must possess communicative abilities and a formed system of communicative skills that allow him to effectively use his potential in various spheres of practical activity. The effectiveness of the formation of communicative competence depends on the purposeful organization of the educational process and the use of such methods, techniques and teaching tools that would contribute not only to the deepening of the knowledge of future specialists, but also be aimed specifically at the practical use of communicative skills in certain areas of creative activity. According to this approach, the study of the problem of formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere is relevant and timely.

Literature review and arguments

The works of scientists of various directions are devoted to the study of the problem of formation of communicative competence. The theoretical and methodological principles of the formation of communicative competence have been studied by scientists, including: I. Beh, S. Babatina, I. Blauberg, I. Gumenna, D. Ivanov, O. Kraevska, V. Lunyachek, G. Malik, M. Oliyar,

¹ Candidate of sciences in social communications, associate professor of the department of socio-cultural activities, vice-rector for scientific and pedagogical work on the organization of the educational process of the Communal Institution of Higher Education "Academy of Culture and Arts" of the Transcarpathian Regional Council Uzhgorod, Ukraine, oksil7uz@gmail.com

O. Semenog, V. Strelnikov, A. Temerbekova, E. Yudin, S. Yakusheva and others. The structural components of communicative competence were studied by: Yu. Vtornikova, D. Godlevska, K. Honcharova, A. Guralyuk, O. Dobrotvor, M. Zabrotskyi, R. Zagnibida, A. Kleba, N. Loseva, T. Nepomnyascha, L. Pashko, S. Skvortsova. However, we note that at the current stage, the issue of the formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere has not received wide coverage in scientific research. This leads to a new vision of the principles of formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere.

Methodology

To solve the purpose of the research, we will reveal the essence of communicative competence of future specialists, taking into account scientific research in modern pedagogical science. First of all, we specify the terminological field of research and reveal the essence of such concepts as: “competent”, “competence”, “competence”, “communication”, “communicative competence” and “social and cultural sphere”.

Compilers of the Dictionary of the Ukrainian Language interpret the definition of “competent” as one who “has sufficient knowledge in any field; who is well versed in something; clever; which has certain powers; full-fledged, full-power” (Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes, 1973). In the Modern Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language, the term “competence” is defined as: “good knowledge of something; the scope of authority of a certain organization, institution or person” (Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 100,000 words, 2009).

The analysis of reference sources confirms that “competence” translated from the Latin *competentia* means a range of issues in which a person is well-versed and has practical experience, it is the degree of qualification of a specialist that allows him to successfully solve the tasks before him. According to the Law of Ukraine “On Higher Education”, the term “competence” is defined as “a dynamic combination of knowledge, abilities and practical skills, ways of thinking, professional, worldview and civic qualities, moral and ethical values, which determines a person's ability to successfully carry out professional and further educational activity” (On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014).

Therefore, “competence” is interpreted by us as an integrated ability of an individual, which consists of knowledge, experience, values and attitudes, which can be holistically implemented in practice.

The study of scientific literature proves that scientists consider the concept of “communication” as the process of transmitting and receiving information, which is carried out through various channels using verbal and non-verbal means of communication. Therefore, it is quite natural that, while professional communication involves intersubjective interaction, in which each participant works to work out the common meaning of the expressed information and involves mutual understanding, mutual influence, mutual assistance, communication is a purely informational process, in which the recipient of information is perceived only as an object of activity its sender.

The leading pedagogical category of our study – “communicative competence” according to the definitions of terms discussed above is a key competence. According to V. Andrievska, the essence of communicative competence is “a certain level of formation of personal and professional experience of interaction with the surrounding people, which an individual needs in order to function successfully in the professional environment and society within the limits of his abilities

and social status” (Bevzyuk, Shiryayeva, 2014). I. Bevzyuk and L. Shiryayeva consider communicative competence as an integrated quality characterized by: “the ability and skill of an individual to plan and carry out effective communicative actions using their internal and external resources; the ability to establish and maintain the necessary contacts with other people, a set of knowledge, skills, and abilities that ensure effective communication; skills to change the depth and range of communication, to understand and be understood by the communication partner. Being formed in the conditions of direct interaction, communicative competence is the result of the experience of communication between people” (Bevzyuk, Shiryayeva, 2014). Communicative competence is formed in conditions of direct interaction and communication between people, represents a certain set of knowledge, abilities and skills that ensure effective communication.

In the process of mastering the communicative sphere, a person borrows from the socio-cultural environment means of analyzing communicative situations in the form of verbal and visual forms. It involves the ability to change the depth and circle of communication, to deepen or expand the topic of discussion, to understand and be understood by the communication partner. This experience is acquired not only in the process of direct subject-subject interaction, but also indirectly, including from literature, theater, cinema, music, from which a person receives information about the nature of communicative situations.

So, communicative competence is the ability of an individual to apply a certain set of knowledge, abilities and skills, ways of interacting with surrounding and distant people and events, skills of working in a group, mastery of various social roles.

The definition of the concept of “social and cultural sphere” deserves special attention. It should be noted that in the scientific and methodical literature we find different interpretations of the studied definition. The socio-cultural sphere is the sphere of people's spiritual life, related to their education, upbringing, intellectual and cultural development, health care, social security and satisfaction of other socio-cultural human needs. The structure of the socio-cultural sphere includes cultural subjects that provide mass cultural activity: clubs, entertainment facilities, children's institutions, mass media, cinema, video rental, museums, libraries, parks, educational institutions and art subjects: concert halls, theaters, circus, galleries and exhibition halls, film studios, folk arts and crafts, art groups, educational institutions.

Principal results

Based on the understanding and generalization of the investigated problem, the analysis of the main concepts and our own practical experience, we have defined and substantiated the main principles of education and upbringing, which enable the formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere.

The functional integrity of the process of forming the communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere, their acquisition of communicative self-development experience, is ensured by a set of the following principles: the connection of theory with practice, an individual and differentiated approach, humanization, creative activity, professional orientation, spiritual-intellectual interaction, reliance on positive, cultural compatibility.

The principle of connection between theory and practice is aimed at ensuring that the process of formation of communicative competence encourages the use of knowledge, abilities and skills for further improvement of professional qualities in the social and cultural sphere. It requires the reinforcement of theoretical material with examples and situations from real life, the study of not only modern scientific theories, but also the determination of prospects for the formation of

communicative competence. Scientific knowledge should be holistic, not fragmented into facts, ideas, theories. At the same time, so that the scientific theory does not become abstract, it must be built on the basis of accumulated experience, developing it with the help of modern interactive technologies and innovative teaching methods.

The principle of an individual and differentiated approach in the formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere is aimed at finding opportunities for a harmonious combination of individual and collective forms of communication, their mutual complementation and enrichment. This principle is associated with the personal and individual orientation of the dialogue interaction, the determination of the individual development trajectory of each of the communication participants, the choice of the level and methods of mastering the content of problematic issues, the adaptation of the dialogue participants to the peculiarities of information and computer technologies of communicative activity.

The application of the principle of humanization consists in creating optimal conditions for the formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere, the development of communicatively significant qualities in them, namely: humanity, respect for the individual, the ability and skills to adhere to humane norms, trust, sincerity, mutual understanding, respect, openness, attention to the advice and suggestions of the interlocutor, openness, tact, moral culture, benevolence and sensitivity in relation to others, justice etc.

The principle of creative activity in communication is oriented towards the support and development of future specialists in the socio-cultural sphere of initiative, independence, independence, readiness to take an active position in professional activities, in the process of learning to organize partially searching conversations, create problem situations, stimulate thinking operations (analysis, synthesis, induction, deduction, generalization). The presence of one's own opinion, one's own ideas, beliefs, the ability to produce and develop them in the conditions of social and cultural activity is of great importance in the process of communication.

The principle of professional orientation makes it possible to provide content for the formation of communicative competence of future specialists in the social and cultural sphere, professional motivation to solve the tasks, focus on improving communicative experience, acquiring significant communicative knowledge, skills and abilities, forming personal qualities, developing individual creative abilities necessary for future social and cultural activities.

The principle of spiritual-intellectual interaction determines the development of cognitive interest and creative activity of future specialists in the social and cultural sphere, the productivity of partner communication, which requires spiritual-intellectual efforts, the readiness for interaction and the search for a compromise in order to find the optimal option for solving a certain problem or developing an idea from those or those issues of the socio-cultural sphere, the ability to persuade by defending one's own position on fundamental issues of socio-cultural activity, to reckon with the thoughts of the interlocutor, to see the rational grain in his arguments and arguments, the realization of personal life choices and the construction of a professional career based on abilities and knowledge, skills and the skills of social and cultural activities, the formation of a personal worldview as a projection of a generalized worldview.

The principle of relying on the positive in the participants of the communicative process is based on humanism and tolerance and involves the search in relations with the participants of the communicative process for positive qualities in feelings, beliefs, activities that can serve as a support in the socialization of future specialists in the social and cultural sphere. Affirming positive qualities in a person, we help inhibit and suppress the signs of negative manifestations.

Finding and cultivating the interlocutor's positive qualities, which are manifested at the mental level, always brings a positive result and is aimed at establishing a friendly atmosphere in the organization of dialogic communication.

The principle of cultural compatibility provides for an inseparable connection in the formation of communicative competence with the cultural heritage of humanity and its people, in particular with knowledge of universal human values in the realm of spiritual and material culture, the peculiarities of the development and formation of national culture and its relationship with European values, knowledge of history of its people, its culture, ensuring spiritual unity and succession of generations. Acquaintance with general cultural and national values and works of musical, visual, choreographic and theatrical art, cinema and television, architecture, sculpture and other types of art primarily affect not so much the mind as the emotional sphere of the individual. They contribute to the formation and elevation of the spiritual culture of future specialists in the social and cultural sphere and play a leading role in the formation of their communicative competence.

Conclusions

The principle of cultural compatibility provides for an inseparable connection in the formation of communicative competence with the cultural heritage of humanity and its people, in particular with knowledge of universal human values in the realm of spiritual and material culture, the peculiarities of the development and formation of national culture and its relationship with European values, knowledge of history of its people, its culture, ensuring spiritual unity and succession of generations. Acquaintance with general cultural and national values and works of musical, visual, choreographic and theatrical art, cinema and television, architecture, sculpture and other types of art primarily affect not so much the mind as the emotional sphere of the individual. They contribute to the formation and elevation of the spiritual culture of future specialists in the social and cultural sphere and play a leading role in the formation of their communicative competence.

1. Bakum, Z. P. (2011), Formation of communicative competence of future economists: theoretical and practical aspect of the problem / Z. P. Bakum, S. M. Khotskina // Pedagogical sciences: collection. of science Ave. Issue LVIII. Part 2. Kherson: KhSU, pp. 278–282.
2. Bevzyuk, I. M., Shiryayeva, L. M. (2014), Professional communicative competence of the future prosecutor: training. manual. Kyiv: Alerta, 224 p.
3. Methodological problems of the transformation of a psychologist's communicative competence in the information society: a monograph (2014) / V. V. Andrievska, S. T. Boyko, L. Y. Botina, O. V. Vynogradova etc. ; under the editorship V. V. Andrievska. Kyiv–Kirovohrad: Imex-LTD LLC, 226 p.
4. On higher education: Law of Ukraine dated July 1, (2014), No. 1556 – VII / Verkhovna Rada of Ukraine. Official Gazette of Ukraine. No. 63. pp. 7–90.
5. Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 100,000 words (2009). / per general. ed. V. V. Dubichynskyi. Kharkiv: VD “School”, 1008 p.
6. Subota, L. A. (2017), Communicative approach to teaching scientific discourse of foreign students: monograph. Kharkiv: Maidan, 408 p.
7. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. (1973), Vol. 4, 471 p.
8. Ruskulis, L. V. (2018), Methodical system of formation of linguistic competence of future teachers of the Ukrainian language in the process of studying linguistic disciplines: monograph, Mykolaiv: FOP Shvets V. M., 420 p.
9. Khomych, L. O. (2010), Axiological basis of professional training of the future teacher / L. O. Khomych // Axiological approach – the basis of forming the integrity of the personality of the future teacher: monograph / Zag. ed. L. O. Khomych. Kyiv-Nizhyn: Publisher PP Lysenko M. M., pp. 6–22.

SECȚIUNEA 4.

Tendințe ale educației

Capitolul 32 – EDUCAȚIA INCLUZIVĂ – PROBLEMĂ ACTUALĂ A SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 32 – INCLUSIVE EDUCATION – A CURRENT ISSUE OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Aliona BALAN¹

Abstract

Inclusive education is the key to providing every child with the opportunity for a quality education, regardless of their abilities or difficulties. In the Republic of Moldova, the implementation of inclusive education faces numerous obstacles, such as the lack of financial and human resources, insufficient educational infrastructure, and the persistent prejudices in society. To build a fair and prosperous society, it is essential to overcome these challenges and create an education system that is truly accessible to all children. This article analyzes the difficulties related to the implementation of inclusive education in the general education system of the Republic of Moldova.

Keywords: children with disabilities, inclusive education, problems/difficulties, advantages

JEL: I21, J18

Introducere

Educația incluzivă este una dintre cele mai mari schimbări care au marcat sistemul de învățământ începând cu secolul XX, iar această transformare continuă și astăzi, adaptându-se nevoilor tot mai diverse ale elevilor. În prezent, societatea își dorește ca școlile să facă mai mult decât să ofere cunoștințe: ele trebuie să creeze un mediu în care fiecare copil să aibă acces la o educație de calitate. Pentru a face acest lucru posibil, este important să construim un mediu școlar care să fie accesibil pentru toți, să promoveze incluziunea și să asigure șanse egale pentru fiecare elev.

Scopul educației incluzive este de a crea un spațiu în care toți copiii, inclusiv cei cu cerințe educaționale speciale (CES) sau dizabilități, să fie parte integrantă a comunității școlare. Acest lucru înseamnă să le oferim nu doar acces la educație, ci și posibilitatea reală de a participa activ la toate aspectele vieții școlare, de a interacționa și de a forma relații cu colegii lor. Într-o clasă incluzivă, diversitatea este nu doar acceptată, ci și valorificată, transformând fiecare zi de școală într-o experiență de învățare reciprocă, într-un mediu prietenos și plin de respect. Astfel, fiecare copil are șansa să crească atât social, cât și emoțional și intelectual. Numărul în creștere al copiilor cu CES subliniază nevoia urgentă de soluții practice care să sprijine interacțiunea echitabilă și incluzivă între toți elevii, indiferent de particularitățile lor. Potrivit UNICEF, în 2021, în întreaga lume, aproape 240 de milioane de copii aveau o formă de dizabilitate, adică 1 din 10 copii la nivel global (UNICEF, 2021). În Republica Moldova, datele Casei Naționale de Asigurări Sociale arată că, la începutul anului 2024, erau înregistrați 10.900 de copii cu dizabilități cu vârste între 0 și 17 ani, reprezentând 2% din totalul copiilor rezidenți ai țării (BNS, 2022).

Tabelul 1. Evoluția numărului de copii cu dizabilități în Republica Moldova

An	Numărul de copii cu dizabilități (0-17 ani)
2019	10635
2020	10684

¹ Conf. univ., dr., Institutul Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, Chisinau, Republica Moldova, balan.a@ase.md

An	Numărul de copii cu dizabilități (0-17 ani)
2021	10429
2022	10567
2023	10936

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică (BNS, 2022)

Analizând evoluția numărului de copii cu dizabilități în Republica Moldova în perioada 2019-2023, se observă o creștere de la 10.635 în 2019 la 10.936 în 2023, ceea ce reprezintă o creștere de aproximativ 3%. Deși această creștere poate părea relativ modestă, ea reflectă provocările majore cu care se confruntă sistemul educațional în adaptarea infrastructurii, resurselor și politicilor pentru a răspunde eficient nevoilor acestor copii. Acest fenomen subliniază nevoia urgentă de reforme care să asigure incluziunea reală și echitabilă a copiilor cu dizabilități în mediul școlar.

Materiale și metode

Pentru realizarea acestei cercetări, au fost utilizate mai multe metode științifice, printre care analiza literaturii de specialitate, metoda comparativă, abstracția științifică. Aceste metode au fost completate de analiza datelor statistice relevante, examinarea cadrului legal și normativ privind protecția copilului, precum și de interpretarea unor studii și rapoarte care analizează situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova.

Suportul informațional al cercetării a inclus publicații științifice naționale și internaționale, date statistice furnizate de Biroul Național de Statistică, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, și alte resurse disponibile online.

Rezultate și discuții

Integrarea copiilor cu dizabilități în sistemul educațional și asigurarea accesului la servicii de suport adecvate reprezintă pași esențiali pentru a le oferi acestora șansa la un viitor mai bun. Educația incluzivă deschide porțile către un mediu școlar în care copiii cu dizabilități pot învăța alături de colegii lor fără dizabilități, promovând egalitatea de șanse și eliminarea discriminării. Esența acestui model educațional constă în respectarea fiecărui elev, indiferent de particularitățile sale, și în crearea unor condiții care să favorizeze dezvoltarea fiecăruia.

Clasele incluzive nu sunt doar spații comune de învățare; ele devin locuri în care copiii colaborează, comunică și creează legături prin experiențe pozitive împărtășite. Procesul educațional este gândit să răspundă diversității de abilități și nevoi, adaptându-se ritmului fiecărui copil și încurajând relațiile interumane. Obiectivul central al educației incluzive este de a garanta tuturor copiilor acces egal la educație și șanse egale de integrare socială și profesională, contribuind la formarea unui mediu educațional deschis, prietenos și favorabil incluziunii (Balan, 2022).

În literatura de specialitate, educația incluzivă este definită ca un proces de organizare a învățării în care toți copiii, indiferent de caracteristicile lor fizice, mentale, intelectuale, culturale, etnice sau lingvistice, sunt integrați în sistemul educațional general. Aceștia sunt educați împreună cu colegii lor fără dizabilități, în aceleași școli, iar instituțiile de învățământ adaptează activitățile pentru a răspunde nevoilor educaționale speciale ale acestora, oferindu-le suportul necesar. Educația incluzivă include activități educaționale comune, activități de recreere și diverse forme de educație suplimentară, toate accesibile atât copiilor cu dizabilități, cât și celor fără (Zaițev, 2008).

Implementarea educației incluzive presupune o organizare eficientă a activității cadrelor didactice, facilitând interacțiunea între copiii cu dizabilități și cei fără dizabilități în cadrul

instituției de învățământ. Aceasta presupune crearea unui mediu educațional adaptat, care include suport psihologic, medical și pedagogic, dar și formarea unei culturi incluzive în rândul elevilor, profesorilor și părinților.

Conform cercetărilor realizate de Malofeev N. N., un mediu educațional incluziv efficient necesită o infrastructură bine organizată, care să sprijine asistența psihologică și pedagogică specializată pentru copiii cu cerințe educaționale speciale (Malofeev, 2005). Acest proces implică o colaborare activă între specialiști din diverse domenii, precum pedagogia generală și specială, psihologia educațională, logopedia, educația socială și asistența medicală. Fiecare dintre acești specialiști joacă un rol important în asigurarea unei experiențe educaționale integrate și de calitate pentru toți elevii, contribuind astfel la succesul educației incluzive.

Studii realizate de cercetători precum Fetalieva L.P. (Fetalieva, 2015) și Zaitsev D.V. (Zaitsev, 2008) evidențiază importanța unei abordări integrate și multidisciplinare în dezvoltarea educației incluzive. Aceștia accentuează necesitatea colaborării între diferiți specialiști, inclusiv profesori, psihologi, logopezi și asistenți sociali, pentru a crea un mediu de învățare care să răspundă eficient și echitabil nevoilor tuturor copiilor, în special celor cu dizabilități.

Educația incluzivă aduce o serie de beneficii pentru copiii cu nevoi educaționale speciale, contribuind la dezvoltarea lor personală și socială. Printre principalele avantaje se numără:

- Integrarea copiilor în diverse contexte sociale și educaționale îi ajută să-și dezvolte abilități practice și sociale, esențiale pentru a depăși provocările cotidiene;
- Mediul educațional incluziv le oferă oportunități de a participa la activități comunitare, contribuind la dezvoltarea lor holistică;
- Interacțiunea constantă cu colegii fără dizabilități ajută la formarea unei atitudini mai pozitive față de diversitate și la reducerea prejudecăților;
- Participarea activă în educația incluzivă le oferă copiilor încredere în propriile forțe, încurajându-i să devină independenți și să-și exploreze potențialul;
- Acești copii au ocazia de a interacționa și colabora cu colegii lor în diverse contexte sociale și educaționale, ceea ce le îmbunătățește abilitățile sociale;
- Interacțiunea constantă cu colegii contribuie la o mai bună acceptare a copiilor cu nevoi speciale în societate.
- Cu toate acestea, educația incluzivă nu este lipsită de provocări, printre care se numără:
- Profesorii nu întotdeauna au pregătirea necesară pentru a răspunde eficient nevoilor specifice ale copiilor cu CES, ceea ce constituie un obstacol major în realizarea unei educații de calitate.
- Copiii fără dizabilități pot manifesta atitudini de respingere față de cei cu CES, fapt ce îngreunează integrarea acestora.
- Copiii cu CES pot prezenta un ritm de dezvoltare diferit față de colegii lor, iar aceste diferențe pot duce la dificultăți de integrare și pot crea tensiuni între nevoile educaționale specifice ale acestora și curriculumul general.
- Serviciile de rehabilitare și alte suporturi specializate pot fi limitate, ceea ce afectează dezvoltarea optimă a copiilor cu CES.
- Copiii cu CES pot avea dificultăți în a fi acceptați de colegii lor, ceea ce poate avea un impact negativ asupra dezvoltării emoționale și sociale.

Este evident că, pentru a avansa în dezvoltarea educației incluzive, este important să ne concentrăm pe maximizarea aspectelor pozitive și să abordăm provocările existente.

În prezent, educația incluzivă este considerată o prioritate în cadrul politicii educaționale din Republica Moldova, având în vedere angajamentele internaționale ale țării, reflectate în ratificarea convențiilor privind drepturile copilului și ale persoanelor cu dizabilități. În acest context, educația incluzivă în Republica Moldova este reglementată prin documente fundamentale precum Codul Educației (Codul, 2014), Strategia Națională „Educație pentru toți (2004-2015)” (Strategia, 2003), Programul Național de Dezvoltare a Educației Incluzive (2011-2020) (Programul, 2011), și mai recent, Programul de Dezvoltare a Educației Incluzive pentru perioada 2024-2027 (Programul, 2023). Aceste documente reflectă angajamentul țării de a garanta accesul egal la educație pentru toți elevii, indiferent de nevoile lor educaționale speciale.

Cu toate acestea, implementarea acestor principii se confruntă cu numeroase provocări de natură practică și structurală. Deși legislația privind drepturile persoanelor cu dizabilități a fost adoptată, aplicarea acesteia în mediul educațional nu este întotdeauna eficientă. Problema nu poate fi rezolvată exclusiv prin adoptarea unor acte normative, ci necesită crearea unui mediu educațional favorabil implementării acestora, în care să se asigure atât formarea corespunzătoare a cadrelor didactice, cât și adaptarea infrastructurii școlare la cerințele diversității elevilor (Gutium, 2022).

În prezent, multe instituții de învățământ din Republica Moldova, de la grădinițe până la instituțiile de învățământ superior, oferă servicii educaționale pentru copiii cu dizabilități. Totuși, calitatea acestor servicii este adesea sub standardele necesare, iar copiii cu dizabilități nu se simt pe deplin incluși în procesul educațional. Această discrepanță între așteptările elevilor și ale familiilor acestora și realitatea sistemului educațional reflectă o serie de lacune în implementarea integrală a educației incluzive, având un impact negativ asupra dezvoltării lor personale și academice.

Educația incluzivă în Republica Moldova nu reprezintă o obligație pentru copiii cu dizabilități, ci constituie una dintre opțiunile disponibile pentru aceștia, alături de alte forme de educație, cum ar fi școlile speciale sau școlile-internat. Aceste instituții, care oferă sprijin continuu și se concentrează pe dezvoltarea abilităților de viață independentă, dispun de condiții adaptate și personal specializat. Totuși, izolarea impusă de acest tip de educație perpetuează diviziunea între persoanele „sănătoase” și cele cu dizabilități, consolidând separarea acestora în loc să promoveze integrarea și diversitatea în educație. Datorită acestei izolări, absolvenții școlilor speciale întâmpină dificultăți în ceea ce privește competitivitatea pe piața educațională și o motivație mai scăzută de a-și continua studiile comparativ cu absolvenții școlilor generale.

În prezent, tot mai mulți copii cu cerințe educaționale speciale din Republica Moldova sunt integrați în instituțiile de învățământ general. Astfel, în anul școlar 2021/2022, 9,5 mii de elevi cu cerințe educaționale speciale și dizabilități au fost înscriși în instituțiile de învățământ din țară. Dintre aceștia, 8,9 mii au fost înscriși în instituții de învățământ general, iar 0,6 mii – în școli speciale pentru copii cu deficiențe mentale și fizice. Cu toate acestea, implementarea educației incluzive în Republica Moldova se confruntă cu numeroase dificultăți.

Tabelul 2. Distribuția elevilor cu CES și dizabilități, după tipul instituției

Anul școlar	Total elevi	Instituții de învățământ general	Școli pentru copii cu deficiențe în dezvoltarea intelectuală sau fizică
2017/18	10589	9840	749
2018/19	10269	9560	709
2019/20	9784	9157	627
2020/21	9787	9246	541
2021/22	9475	8924	551

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor Biroului Național de Statistică (BNS, 2022)

Natalia Kalyn, directoarea unei grădinițe din orașul Ceadâr-Lunga și mamă a unui copil cu autism, menționează că eficacitatea acestui sistem este încă insuficientă. Deși integrarea copiilor cu nevoi educaționale speciale reprezintă un pas în direcția corectă, multe dificultăți continuă să persiste.

Una dintre principalele dificultăți este lipsa pregătirii adecvate a cadrelor didactice și absența specialiștilor necesari pentru a gestiona nevoile acestor copii. Mediul educațional nu este suficient adaptat, iar numărul mare de elevi din clase pune o presiune considerabilă pe profesori, care se confruntă cu dificultăți în a oferi atenția individualizată necesară fiecărui copil.

După cum menționează Natalia Kalyn: „Educatorii nu sunt pregătiți și se tem de copiii cu nevoi speciale. Nu există specialiști, iar mediul educațional nu este adaptat pentru acești copii. Numărul mare de copii din grupă face ca educatoarele să nu știe cum să gestioneze activitățile: să țină lecții pentru 25 de copii sau să se ocupe de cei cu necesități educaționale speciale?” (Gagauzinfo.md, 2022).

Aceste observații evidențiază numeroasele probleme nerezolvate și dificultățile care trebuie depășite pentru a asigura o educație cu adevărat incluzivă, completă și adaptată nevoilor tuturor copiilor. Astfel, printre principalele provocări identificate în implementarea educației incluzive din Republica Moldova se numără:

- Deficitul acut de specialiști calificați în pedagogia corecțională, precum terapeuți ocupaționali, psihologi școlari și alți specialiști capabili să ofere sprijin specific. Formarea psihologilor, profesorilor, logopezilor și altor specialiști este orientată în principal spre școlile corecționale, iar fără prezența acestor cadre specializate, oferirea unui suport consistent copiilor cu dizabilități în școlile incluzive devine imposibilă.
- Atitudinile negative față de integrarea copiilor cu nevoi speciale persistă în continuare în societate. Mulți părinți ai copiilor fără dizabilități exprimă temeri legate de posibilitatea ca prezența copiilor cu dizabilități să afecteze negativ calitatea educației.
- Numărul mare de elevi în clase reprezintă un alt obstacol major în asigurarea unui mediu educațional care să permită o atenție individualizată și adaptată fiecărui elev, în special celor cu nevoi speciale. Această situație are un impact negativ asupra calității învățării și asupra procesului de integrare a copiilor cu dizabilități, contribuind la creșterea dificultăților în gestionarea unui curriculum adecvat.
- Resursele educaționale disponibile sunt, adesea, insuficiente și neadaptate pentru a susține eficient educația incluzivă. Curricula actuală necesită modificări, astfel încât să devină accesibilă și relevantă pentru copiii cu cerințe educaționale speciale, având în vedere diversitatea nevoilor acestora.
- Finanțarea insuficientă a instituțiilor de învățământ inclusive reprezintă un altă problemă. Educația incluzivă necesită investiții substanțiale în infrastructura școlară, echipamente tehnice specializate și amenajarea unor spații dedicate activităților de sprijin, precum sălile pentru corecție, logopedie, terapie fizică sau sălile senzoriale.
- Rezistența copiilor sănătoși și a părinților lor față de coeducația cu copiii cu dizabilități. Există o temere larg răspândită că prezența copiilor care necesită sprijin special ar putea afecta negativ dezvoltarea propriilor copii. Această reticență este adesea manifestată prin milă sau dispreț față de colegii cu dizabilități, din cauza unei lipse de educație și conștientizare a modului corect de a comunica și interacționa cu aceștia.

Pentru a aborda aceste provocări, este necesar un program integrat care să îmbunătățească reglementările și să asigure resursele necesare, inclusiv implicarea specialiștilor calificați. Astfel, pentru a asigura o dezvoltare eficientă a educației incluzive, se impune:

- Acordarea asistenței corecționale timpurii preșcolarilor cu dizabilități pentru a facilita integrarea ulterioară a acestora în sistemul educațional obișnuit. Introducerea sprijinului psihologic și pedagogic eficient încă din grădiniță va avea un impact pozitiv asupra dezvoltării copilului.
- Diversificarea curriculumului educațional și a metodelor de predare pentru a răspunde nevoilor tuturor elevilor, inclusiv ale celor cu dizabilități. Activitățile educaționale trebuie să fie accesibile și atractive pentru a încuraja participarea activă a tuturor elevilor.
- Garantarea dreptului tuturor copiilor de a învăța într-o școală obișnuită, asigurând acces egal la educație, fără discriminare pe baza capacităților fizice sau mentale.
- Dezvoltarea unei culturi a respectului, empatiei și înțelegerii reciproce în cadrul întregii comunități școlare – elevi, profesori și părinți, creând astfel un mediu educațional incluziv.
- Implicarea specialiștilor calificați în fiecare etapă a educației pentru a oferi sprijin personalizat și pentru a asigura succesul integrării copiilor cu dizabilități.
- Formarea continuă și specializată a cadrelor didactice pentru a răspunde nevoilor diverse ale elevilor.
- Promovarea activităților extrașcolare și de agrement pentru dezvoltarea socială și emoțională a copiilor, în special a celor cu nevoi speciale.
- Dezvoltarea învățământului la distanță va oferi oportunități de acces la educație, dar este necesar să fie implementat cu atenție pentru a nu limita adaptarea socială a elevilor.

Prin urmare, pentru ca educația incluzivă să fie cu adevărat funcțională, este necesar un angajament colectiv și continuu din partea tuturor actorilor implicați: autorități, profesori, părinți și specialiști. Educația incluzivă nu înseamnă doar integrarea fizică a copiilor cu dizabilități într-o școală comună, ci o transformare profundă a întregului sistem educațional. În acest sens, succesul educației incluzive depinde nu doar de resursele materiale și infrastructura școlară, ci și de o schimbare de mentalitate și de angajamentul tuturor celor implicați în procesul educativ. Numai astfel vom putea asigura o educație de calitate pentru toți copiii, indiferent de nevoile lor speciale.

Concluzii

Educația incluzivă în Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări care cer soluții rapide și eficiente. Deși s-au înregistrat unele progrese în acest domeniu, calitatea educației incluzive sunt încă sub așteptările multor persoane. Aceasta subliniază necesitatea unei implicări mai profunde și coordonate din partea tuturor celor implicați. Este important ca autoritățile, cadrele didactice și părinții să colaboreze pentru a crea un mediu educațional în care fiecare copil, indiferent de abilități, să aibă oportunitatea de a învăța și de a se dezvolta armonios.

Problemele identificate, precum lipsa specialiștilor calificați, prejudecățile sociale și finanțarea insuficientă, subliniază necesitatea unei abordări integrate și coordonate pentru a sprijini integrarea copiilor cu CES în învățământul general. Fără intervenții eficiente în aceste domenii, eforturile de a crea o educație incluzivă riscă să rămână ineficiente și incomplete.

Pentru construirea unui mediu educațional incluziv și echitabil, sunt necesare măsuri concrete și sustenabile. Printre acestea se numără formarea continuă și specializată a cadrelor didactice, îmbunătățirea infrastructurii școlare, oferirea unui suport psihologic și pedagogic adecvat, precum și desfășurarea unor campanii de sensibilizare pentru combaterea prejudecăților

existente. În plus, creșterea finanțării și alocarea resurselor necesare sunt esențiale pentru a răspunde diverselor nevoi ale elevilor.

Educația incluzivă nu reprezintă doar o responsabilitate a instituțiilor de învățământ, ci este o misiune comună a întregii societăți. Numai prin eforturi comune și susținute putem asigura un viitor mai echitabil și mai prosper pentru toți copiii, indiferent de abilitățile lor.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.

Bibliografie

1. BNS (2022). Persoanele cu dizabilități în Republica Moldova în anul 2022, disponibil: https://statistica.gov.md/ro/persoanele-cu-dizabilitati-in-republica-moldova-in-anul-2022-9460_60822.html
2. Balan, A. (2022). Educația incluzivă a persoanelor cu dizabilități în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova. Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, Vol. 43, Conferința ”Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere”, Iași, Romania, 28 octombrie 2022, pp. 133-138, disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/170412
3. Codul Educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014, Monitorul Oficial nr.319-324/634 din 24.10.2014, disponibil: <https://usmf.md/wp-content/uploads/2013/08/Codul-Educatiei.pdf>
4. Gutium, T. (2022). Crearea unui mediu fără bariere pentru persoane cu dizabilități: obstacole și modalități de soluționare. Știință, educație, cultură: conferință științifico-practică internațională, Comrat, Republica Moldova, 11 februarie 2022, Comrat: Tipografia A&V Poligraf, vol. 1, pp. 40-45.
5. Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, Monitorul al Republicii Moldova nr. 155-159, disponibil: <https://www.legis.md/>
6. Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. (2023). Compendiu statistic privind monitorizarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova pentru anii 2019-2022, Chișinău, disponibil: <https://social.gov.md/comunicare/comunicate/un-compendiu-statistic-privind-drepturilor-persoanelor-cu-dizabilitati-in-republica-moldovaa-fost-elaborat-la-solicitarea-ministerului-muncii-si-protectiei-sociale/>
7. Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, Hotărârea Guvernului nr. 523 din 11.07.2011, disponibil: <https://www.legis.md/>
8. Programul de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2024 – 2027, Hotărârea Guvernului nr. 950 din 06.12.2023, disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141025&lang=ro
9. Strategia Națională „Educație pentru toți” pentru anii 2004-2015, Hotărârea Guvernului nr. 410 din 04.04.2003
10. UNICEF (2021), disponibil: <https://www.unicef.org/press-releases/fact-sheet-worlds-nearly-240-million-children-living-disabilities-are-being-denied>
11. Gagauzinfo.md (2022). Как подорожник на гангрену: Почему инклюзивное образование в Молдове не эффективно, мнение педагога, disponibil: <https://gagauzinfo.md/news/life/kak-podorozhnik-na-gangrenu-pochemu-inklyuzivnoe-obrazovanie-v-moldove-ne-effektivno-mnenie-pedagoga>
12. Малофеев, Н.Н. (2005). Интегрированное обучение: ситуация России XXI века, Специальное образование, №5, disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/integrirovanное-obuchenie-situatsiya-rossii-xxi-veka>
13. Феталиева, Л.П. (2015). Достоинства и недостатки инклюзивного образования и интеграции, Вестник ГГУ, №8, disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/dostoinstva-i-nedostatki-inklyuzivnogo-obrazovaniya-i-integratsii>
14. Зайцев, Д.В. (2008). Концепция инклюзивного образования инвалидов, Саратов: Научная книга, pp. 327-337, ISBN 978-5-9758-0577-5

Capitolul 33 – IMPLEMENTAREA INOVAȚIILOR ÎN EDUCAȚIA ARTISTICĂ: CONDIȚIE NECESARĂ DEZVOLTĂRII CULTURALE DURABILE

Chapter 33 – IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN ARTISTIC EDUCATION: A NECESSARY CONDITION FOR SUSTAINABLE CULTURAL DEVELOPMENT

Tatiana BULARGA¹

Abstract

The sustainable study of practice in artistic education in the Republic of Moldova proves quite convincing that there is a considerable discrepancy between artistic theory and praxeology, which negatively influences the management of the implementation of an innovative praxeology, the training through innovation.

Keywords: *personality formation, educational action, efficiency, innovative praxeology*

JEL: *I21, J18*

Introduction

In the field of personality formation through art, we notice that the practice does not meet the specific technological need for the processes of reception-understanding-creation of works of art. In this educational field, the approach for optimizing the theory – practice relationship obtains additional instructive-formative and artistic development values, due to the principles of creation / recreation-reception of artistic products, which stipulate that the work of art exists as such only in the process of its interpretation-visualization-hearing – a process that integrates the mental action of the author of creation, considered conventionally as a theoretical one, with the action of reception and, at the same time, being considered as a practical one.

The process of artistic reception within the instructive-formative actions is identified with the educational action itself. In this process, a considerable weight belongs to the participatory state of the pupil / student in the action of design, development and evaluation / self-evaluation (by prescribing individual behavioral maps, anticipating practical actions, varying operations, accomplishing tasks by choosing variants for the optimal solving) and the dynamics of the teacher's professional competence to gradually achieve the process of design (theoretical) and action (practice), by identifying educational content and value actions, diagnosing individual resources, planning, hypothesis formation, sequential and final evaluation.

Criteria for assessing the efficiency of artistic actions

The following are identified as efficiency criteria:

1. Methodological (planned and carried out considering the application of technologies and efficiency strategies);
2. Psychological (taking into account the psychic factors, the internal content of the personality);
3. Physiological (student-subject-object / object of education is a being endowed with mental / spiritual abilities, but also with physical abilities, which implies the promotion of a binomial educational policy, with an efficient connection of both forms of existence);

¹ PhD, Associate Professor, Alecu Russo Bălți State University, Republic of Moldova, tbularga@gmail.com

4. Pedagogical (use of modern principles and technologies of efficient management with the educational-formative process);
5. Aesthetics (all cognitive-formative steps to be performed based on classical and contemporary knowledge);
6. Praxeological (the didactic actions of the teacher and the artistic actions of the pupil to be instrumented and substantiated methodologically and realized with a high practical effect);
7. Axiological (education is value-centered and integrated);
8. Sociological (artistic education is a microsystem of the society of which the person is part and which, respectively, determines his formative purpose and ideal).

Based on the criteria highlighted above, we conclude that the education / pre-university education (pre-university and university framework) in the Republic of Moldova, if we refer to the whole, attests aspects that still remain to be capitalized inefficiently. The realization of the investment program, but also the applicative-practical one, taking into account the examined factors, inevitably leads to the minimization of the distance between the theory and the practice of the targeted field. In this sense, we aim to significantly optimize the process of implementing the concept of artistic efficiency by promoting a progressive vision, which lies in cultivating in practitioners not only a receptive praxeological style, but also a formative and innovative praxeology.

In our statements we emerge from the reality that artistic activity differs greatly from other human activities by its ontological specificity, which requires taking into account the opportunities and apparent challenges in manifesting the individual potential of the student, an act that is expressed by transposing theoretical prescriptions in practical actions indisputably by the presence of emotional-affective reactions, by experiencing projects and logistical maps of the action, not only waiting for incentives from outside, but by strengthening the intentions and artistic decisions of the student – subjects of education.

Emerging from such educational-philosophical perspectives, we realize well that, for example, that the act of musical perception of the listener is not one of strictly artistic or strictly musical imagination. So the activity of the actor of the reception process, related to this field, is an action with a wider radius of influence, with the name of musical-artistic action. For these reasons, the notion of *artistic* is not an artificial supplement to the word *musical*, but represents a content with an integrated, unique meaning.

The design and the organization of the artistic action

Currently, in the environment of theorists and practitioners, the question is increasingly insistent: What are the requirements and criteria for the effectiveness of arts education? In a certain way. From the perspective of an efficient artistic education, the imperative of rethinking the taxonomy of educational objectives is advanced. Thus, it is logical to fundamentally investigate such a requirement towards the theory and praxeology of artistic education, which derives from the content of the theory-praxis relationship (conceptualization and realization).

Taking into account the conceptual approaches set out above, every school hour, every cycle of subjects in artistic education must emphasize the levels of learning, namely: the knowledge of phenomena (What is this?), The acquisition of knowledge and new skills (What should I do?), achievement by transfer of those acquired in new situations (How to do?), evaluation / self-evaluation of success variables (What is the effectiveness of the action?).

The musical-artistic activity – conceived, in general, as a specific educational field – oriented towards increasing the quality of the action of the same name, as well as the whole system of artistic education, is regulated by five praxeological principles, which underlie the strengthening of the concept of the efficiency of national artistic education and not only.

The principle of *proactive personality education*, which is conceived as a managerial tool for self-management and self-improvement, is achieved through: design, decision, option, initiative, independence, intra-independence.

Broadly speaking, proactivity is a defining quality of man, and has a regulatory function for all mental actions (internal) and behaviors (external), which are in continuous dynamics and development. Such a quality is not a simple reaction to internal or external incentives, but an attitudinal state, manifested by assuming one's own initiatives, an integral quality, formed and realized by the person consciously.

Proactivity is the result of a system of activities directed and promoted based on the choice of operations and favorable conditions, aimed at streamlining the training process through internal change. Proactivity does not necessarily have an external expression, but, on the contrary, the restorative value of the act performed on the basis of this quality, mental state consists in the stimulation of some internalized behaviors (B.F. Skinner).

The principle of the value centering of the artistic action (on activities / action, useful / useful, artistic image, creativity), constitutes the attitudinal-conceptual basis of the pupil for the spiritual-artistic acquisitions and the practical achievements; it involves the re-dimensioning of personal, attitudinal, behavioral factors, responsible for enriching the intimate universe, for cultivating a pedagogy of the self.

Psychology attests that it is through the person's property to propagate from the inside to the outside that the goals are revealed, for the achievement of which the actor of the process makes every effort in his activity, for which he prescribes the inner tendencies meant to conquer the peaks valuable situations in the fields of high spirituality and creativity. In the context of macrosystemic processes, the personalist orientation could be qualified as a win-win paradigm (S. Covey), which reflects the profit obtained by the student from society and which indicates what he himself offers to others. Such a paradigm of student orientation is an ideal model of education. In reality, however, there are frequent cases contrary to the one described above, namely, when the person seeks to obtain as much profit as possible from social institutions and, at the same time, to consume as little as possible own sources, which, in the end, are chosen with the paradigm of gain – failure.

The principle of *artistic introduction requires* the establishment of an efficient correlation of individual and artistic environments through the deliberate reception / comprehension / interpretation by adolescents of the artistic message and the aesthetic essence of the work of art, as well as through the design of personal maps. The person's introduction to artistic content is certified by his deeply specific behavior, expressed by the notion of „intentional attitude of action”. This principle increases the efficiency of the process of theoretical and practical knowledge of art on the grounds that the two constituent parts of the principle focus the potential and energies of the student both through the internalization and externalization of artistic materials. The power of the nominated principle increases in proportion to the increase in the connection intensity, and this amplifies the processes of artistic introduction of the student, who testify about the level of his specific performance. The principle of introduction affects in a positive way not only the education agents (teacher / pupil / student), but also the dimension of opening the curriculum to art disciplines.

The principle of *creation and creativity* is the edifying condition of the creation of beauty and good and the self-creation of the student's self, the elaboration of the personal ideal, „Conquering” one's own intimate universe.

Artistic creation and creativity are to be directed so that the word / intonation and everything related to these communicative factors, have a permanent purpose to change their paradigm with the tendency to advance from the notion, meaning to artistic experience. The attention and effort of the student must be permanently oriented towards the individual particularities, constituents of the object of art / painting, music, choreography / with the artistic complement, because the last one constitutes what we usually to call by the notions: typical, characteristic, original.

The principle of *artistic success* prescribes a general and universal character to the cause and results of education.

The engagement in the educational process of the success situations, conceived and instrumented through the methodological prism of the previously exposed principles, could contribute, in the most direct way, to the progressive and efficiency of the adolescent's action, only if and provided that success will be examined both as a condition and as a purpose of artistic education, which implies the aspect of finality, the latter being supported by expectations, goals, projects – all forcing us to realize the plans drawn consciously and intelligently.

The praxeological principles as well as the laws of existence and activation, according to us, are not amorphous, unchanging postulates, but inherent images of changing events / facts / things, constantly available for reformation, restoration. The test stone in addressing the nominated principles is that the effectiveness of the functioning of each principle is examined from the positions of connecting the theoretical positions / approaches with its practical effects.

The results of our research are emergently oriented to the efficiency of external factors of the educational process and factors related to human resources, in particular, the effectiveness of the musical-artistic action of the pupil / student and the dynamics of professional competence of the teacher. The two components of the educational process can relate effectively due to the functioning of the system of the principle of proactive personality education, therefore, we sought to develop answers to the question *What takes place and less to the question How it takes place*, in which process the action musical-artistic of the pupil / student and the dynamics of the professional competence of the teacher, realized according to the principle of proactivity and other four principles, exposed above, can be the object of the integration of the theoretical approaches and the practical implementations.

In order to validate the theoretical assumptions presented, we performed the implementation experiment, according to several directions.

The first direction puts into practice the level of proactivity of the student / student at the stages of design, organization and realization of artistic action in relation to the interventions of the instructive-educational environment, expressed by indications of the teacher, authors of the textbook and other managerial-praxeological dispositions. The students of the experimental classes are trained in the exercise of accomplishing a series of items in various types of artistic actions, through which to demonstrate the level of independence and initiative by manifesting the skills of advancing the goal and designing their own steps of artistic actions by:

- description of the action route (at design level);
- highlighting the main and secondary action steps;
- predictability of possible errors and determination of measures to exclude them from the process;

- designating the nature and character of the possible operations to be performed;
- expecting strangers;
- highlighting the previously acquired experiential landmarks;
- determining the type and content of the action at the initial stage and anticipating possible interventions along the way;
- documentation of internal and external resources engaged in the process.

The second direction of the pedagogical experiment is related to the study of the abilities of the pupils / students to register behavioral-artistic formative value paradigms of receiver → appreciator. Based on the experimental conception, it is important to make value transfers: from the state of dependence → to the state of independence → and then to the state of intra independence, which means tending to change the behavioral paradigm, which it is directly linked to the power to dominate external artistic influences and to use internal acquisitions effectively.

The third direction of the experimental study is dedicated to verifying the effects of opening the pupil / student to the spirit, to the intimate through the artistic. The change of the paradigm is valued: receiver (reader, listener, observer) → performer-artist.

The fourth direction, in this order of ideas, is dedicated to documenting the degree of efficient connection between the environments: instructive-educational ↔ individual ↔ artistic, which relates to the respective relations: teacher ↔ pupil / student; pupil / student ↔ artistic contents. The designated formulas, obviously, lead us to the situations-relations: theoretical approaches ↔ practical achievements; creative action ↔ training / change.

The fifth direction of the pedagogical experiment is reduced to the demonstration of the role of personal and public success in the efficiency of artistic action of student as a fundamental praxeological factor in the promotion of a qualitative education and training.

As a fundamental and integrative praxeological object of the experimental program must serve the artistic action of the student / student and the didactic action of the teacher with all forms, genres, constituent elements, nature and specific to their operation.

In the program of the experimental study it is necessary to take into account the following personality qualities:

- attitudinal orientations, which in essence constitute a state of retreat / self-orientation;
- autonomous, complete will, with full feelings;
- organizational culture;
- the level of manifestation of independence and initiative;
- the sense of value;
- successful situation.

In order to carry out a good instructive-educational practice in all fields, but especially in those referring to the specificity of manifesting through art, we found it opportune to develop a set of praxeological models, which would contribute to the conceptual re-orientation of practitioner. The models in question are focused on the main laws of efficient functioning of the components of artistic action. Each model includes the methodologies of a good development, reveals the possible positive or negative exponents of the targeted model, also each model highlights the finalities that the actors of the instructive-educational process can expect.

Relationship model: action – qualitative change.

Positive opportunities of the model.

Arguments. The student, being initiated in artistic actions, meditates, experiences deep or less deep feelings, but they are hidden from the sight of others. The person is the only observer and appreciator of inner phenomena. He and he alone accepts or rejects, overestimates or underestimates the „behaviors” received from works of art and which could take place, but which, for the time being, persist in a state of expectation, in a form tacit. The formative-developmental influence on the actor of the process does not differ in any way, according to the resources employed in the process, from other forms of behavior.

- the student, especially in the artistic and creative fields, needs a self-closure (refuge inside) to check all the pros and cons of the stimuli coming from outside and inside;
- being a self-observer, the student has access to everything that happens in the internal spaces, which are, in many respects, closed to an external observer;
- the model of idealized behavior is a method specific to the field of artistic creation, which prepares the student for the identification of values and anticipation of musical-artistic events, without him performing external actions;
- the capitalization of the model, in balanced areas, leads (should lead!) To the musical-artistic independence and intra independence of the student;
- the model of the idealized behavior, formed / constructed inside the person, does not disappear without traces, but on the contrary, it is rigorously applied in the subsequent behaviors, manufactured by external actions;
- students who master the manifest abilities of the targeted model, as a rule, show high performances in the field of musical-artistic creation.
- Negative opportunities of the model:
- students' abilities are left without a field of manifestation or camouflaged and not directly observed by the teacher, colleagues, parents;
- the idealized musical-artistic behaviors are directed and evaluated with great difficulties by external factors;
- the impossibility of involving the teacher in the tacit behavioral processes makes this model to be left to fate or completely to be excluded from the educational environment.
- students willing to apply in practice the model of idealized behavior without any situational transfer suffer defeats, are not accepted by the circumstance.

For the musical action, the targeted behavior is an immeasurable importance, because it allows the student to develop the ability to choose, to take responsibility for the performances.

The problem of relating educational theory and practice is a key issue in pedagogy. The desideratum of balancing the actions of the educational-theoretical environment and the educational-practical environment is not to frustrate / trigger the traditional actions, but to re-orient them towards qualitative change and progress.

At the moment, the institutionalized educational system does not have the sources provided especially for the enrollment in practice of the theoretical approaches, except by way of improving the teachers for the specialized courses.

That is why today's researcher is obliged not only to elaborate consistent researches, but also to invest their results in the educational-practical environment.

Factors of positive influence of the relationship: theory – practice:

- the level of pedagogical experience;

- specialization (teacher of music and choreography, teacher of music and primary classes, teacher of primary classes, teacher of music and choir, teacher of music and musical instrument etc.);
- related to the level of studies (arts / music school, high school, faculty);
- creative spirit (demonstrated or possible performances, inferior, average, superior endowment, motivated, oriented activation, “multiple intelligence” (Gardner, 1983).
- individual variable;
- social variables.

Conclusions

School is a specific social world for children where he deals with his peers, with the teacher and the study disciplines. He has many and different questions and is waiting for answers. He has many and different questions and is waiting for answers. Getting the expected answers increases the effort to know, to be always searching and discovering the unknown phenomena. If the need to act independently and creatively is opportune for school disciplines, then the more this necessity is felt at artistic disciplines (music, painting, choreography etc.).

In order to foster continuously pupil's effort like this one manifests himself proactively, independently and successfully, it is not enough to have a *receptive* pedagogical praxeology which is reduced to the fact that the teacher seeks to put into practice the theoretical and methodological approaches outlined in speciality literature, guides, curricula etc. Modern education, especially the artistic one, has a stringent need of an *innovative praxeology*, which, unlike the receptive praxeology, does not take over the rough theoretical and methodological approaches, but obliges the practitioner to gather from the available sources only the ideas of perceived essences, so that later to come before pupils with new actional options. Such a praxeology becomes more than just a practical act, because it puts the teacher in the role of interim manager function between theory and practice. In this hypostasis, the practitioner fully corresponds to praxiological rigors which are reduced to the specifics of the logistic design and achievement of artistic action.

Bibliography

1. Babii Vladimir (2005) *Eficiența educației muzical-artistice*. Chisinau: Elena.V.I.
2. Babii Vladimir, Bularga Tatiana (2016) *Praxiologia inovativ-artistică*. Iași: Artes.
3. Bularga Tatiana (2008) *Psihopedagogia interesului pentru muzică*. Chișinău: Elena.V.I.
4. Covey Stephen (1995) *Eficiența în 7 trepte sau un abecedar al înțelepciunii*. Timișoara: Editura: A.L.L.

Capitolul 34 – INVESTIGAȚII CONCEPTUALE ÎN EVOLUȚIA LITERATURII ROMÂNE

Chapter 34 – CONCEPTUAL INVESTIGATIONS IN THE EVOLUTION OF ROMANIAN LITERATURE

Elena-Cristina CIRSTEA¹

Abstract

The concept of reading developed alongside the evolution of writing. Initially, reading was perceived as a means of obtaining vital information for survival in society. Over time, people transitioned from manuscripts to print, thanks to Gutenberg's invention, which made books more accessible. However, reading remained a characteristic of the elite. Over time, reading societies promoted mass reading, especially of historical and political materials. At the end of the 18th century, there was a reading revolution when people began to read in multiple directions and forms. In the 19th century, the fight against illiteracy contributed to the expansion of reading in Europe. Today, reading is encouraged through technology, making it more accessible. Studies in psychology, pedagogy, and linguistics have highlighted the importance of text comprehension and the development of reading skills. Text comprehension relies not only on linguistic knowledge but also on the reader's prior experiences. Thus, reading becomes an active way to learn and to add new meanings to existing knowledge.

Keywords: the evolution of writing, reading, reading revolution, combating illiteracy, reading skills

JEL : D83, M31, M

Introducere

Evoluția conceptului de lectură a evoluat paralel cu dezvoltarea scrierii. Unde nu era scriere, nu era nici lectură. Lectura a fost concepută inițial ca sursă necesară de informații. Doctrinile din cărțile religioase și legile statului determinau modul de viață al oamenilor, iată de ce lectura documentelor indicate avea ca scop învățarea prin acumularea unor cunoștințe necesare și obligatorii, pentru a supraviețui în mediul social. Nu se citea, așadar, pentru plăcere, ci pentru a învăța. În această ordine de idei, criticul și istoricul român N. Manolescu afirma: “*A citi înseamnă a învăța. Lectura e o formă de experiență sau, mai bine zis, un multiplicator pentru experiențele noastre, căci dacă ne-am mărgini la ceea ce putem trăi sau vedea în jurul nostru într-o viață de om, am fi săraci.*”²

Prima revoluție în cultura lecturii a fost trecerea de la manuscris la tipar în anul 1540 prin invenția savantului german Iohannis Gutenberg, considerat de cercetătorul N. Pârlog. Johann Gutenberg: omul care ne-a dăruit cărțile. În: *Cultura*, 2013. omul care ne-a dăruit cărțile. Tehnica tiparului, precum și îmbunătățirea sistemului de transport au fost cauze ce au determinat accesul la lectură. Deși cărțile prin invenția tiparului au devenit accesibile, lectura rămâne un indice de diferențiere a elitei de celelalte clase sociale. Cărțile, de a lungul timpului, a fost inițial mai mult ascultate decât citite. Meseriașii, în ateliere, își desfășurau activitatea, ascultând texte citite de alții.³ În acest sens, s-au efectuat studii privind obiceiurile de lectură în anumite perioade de timp. Prin urmare, societăți lectorale s-au creat în Franța, denumite veillées, și în Germania cu denumirea de Spinnstuben. În cadrul acestora adunări culturale erau citite de obicei cărți ieftine, broșuri, pamflete. La începutul epocii moderne societățile electorale erau deja răspândite în toată Europa, promovând preponderent materiale și subiect istorice și politice.

¹ Doctorand anul II, Școala Doctorală Științe ale Educației, Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă, Chișinău, Republica Moldova, cry7592@yahoo.ro

² N. Manolescu, *Lectura pe înțelesul tuturor*, Ed. Aula, Brașov, p. 256.

³ <https://www.descopera.ro/cultura/11754208-johann-gutenberg-omul-care-ne-a-daruit-cartile>, vizitat.

Conținut

Oamenii de știință din Germania I. Buchbinder, U. Christmann, N. Groeben au constatat, odată cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, schimbări în deprindere lectorale, vorbind de o revoluție a lecturii. Până la acest moment, se citea puțin și în mod repetat aceleași surse. În epoca modernă lectura s-a extins nu numai într-o singură direcție, ci în mai multe direcții și forme, cuprinzând diferite grupuri sociale.

Privind lectura din perspectiva istorică, concluzionăm că ea devenise un fenomen social mai răspândit în spațiile europene abia la sfârșitul secolului al XIX-lea. În acest sens, cercetările efectuate de R. Schenda, atestă combaterea analfabetismului în mod ascendent:

- 1770 – 15% din populația Europei centrale era analfabetă;
- 1830 – 40% din populația _____;
- 1860 – 75% din populația _____;

Astăzi ca și la începutul secolului se citește mai mult nu din plăcere, ci din dorința de a învăța. Din aceste considerente, constatăm că în condițiile progresului tehnico-științific textele literare au o pondere mai mică decât textele de specialitate, care pot să fundamenteze competența literară a elevilor. În această ordine de idei, interesul de a citi textele literare în limba română nu este în creștere, ceea ce înlesnește schimbul de experiență în cunoașterea literaturii române, creând condiții corecte de asimilare a limbajului literar.

Lectura e, așadar, în relații de interdependență cu dezvoltarea educației literar-artistice a elevilor. Mileniul, numit mileniul tehnologiilor informaționale, lectura e promovată prin rețele de socializare și mediile audiovizuale, astfel informațiile devin accesibile, fiind răspândite prin multitudinea rețelilor de internet. Prin urmare, lectura obține o pondere mult mai importantă decât în trecut.

În această ordine de idei, lectura ajunge în vizorul cercetărilor științifice din perspectivă psihologică, pedagogică, lingvistică. Analizând sursele literare semnate de S. Chirilenco, L. Granaci, Al. Crișan, au sintetizat în formă tabelară următoarele concepții:

Tabelul 1. Abordarea lecturii din perspective psihologice, pedagogice și lingvistice

Perspective	Concepții
Psihologice	„Lectura reprezintă înțelegerea textului scris în urma înregistrării și prelucrării stilistice ⁴ ”.
Pedagogice	„Lectura solicită un mediu de învățare adecvat, unde s-ar cultiva creativitatea, curiozitatea, motivația și dorința de a cunoaște, de a învăța” ⁵
Lingvistice	„Lectura e o interacțiune cognitiv constructivistă dintre text și elevul cititor, realizată pe etape: la nivel semantic, frazic, contextual și textual” ⁶

Sursa: Date prelucrate de autor

Luând în considerație concepțiile menționate, am ajuns la concluzia că a citi înseamnă în primul rând, a înțelege, modificând conținutul textului, selectând conținutul productiv, formulând ipoteze.

În spațiul românesc lectura și comprehensiunea au format, prin compunere, noțiunile de *lectură de cunoaștere* utilizată de către cercetătorul Ionescu Ruxăndoiu *lectura de studiere* utilizată de cercetătorul A. Liacu, *lectura de identificare* utilizată de cercetătorul Vl. Pâslaru [Vl. Pâslaru, Introducere în teoria educației literar-artistice, Chișinău: Editura Museum, 2001, p.311], care pot fi identificate în limba română cu noțiunea de *lectură comprehensivă*, specificată de către didacticianul român S. Cristea, ca deprinderea de a înțelege corect cele citite. Comprehensiv

⁴ F. Bresson, La lecture et ses difficultés, Pratiques de la lecture, Edition Rivages, Paris/Marseille, pp. 15-17.

⁵ Al. Crișan, Textul, lectura și proiectarea conținuturilor învățării. *Revista Limba Română*, 1992, nr.4, pp. 53-54.

⁶ S. Chirilenco, L. Granaci, *Tehnica vorbirii și tehnica citirii* – factori ai comunicării. Teze Conferinței Republicane, 2000, Chișinău, pp. 10-11.

vizează caracteristica capacității de a pătrunde în sens, de a înțelege.. Caracterul comprehensiv al lecturii e relevant în lucrările cercetătorilor români S. Cristea, G. Costescu. În această ordine de idei didacticianul G. Costescu utilizează noțiunea de lectură, logică, pe când cercetătorul I. Berca lansează termenul de lectură conștientă, în care prevalează comprehensiunea ca rezultat al. gândirii logice și conștiente. Prin urmare, lectura implică compresiunea.

Noțiunea de comprehensiune a fost lansată inițial de filozofia neokantiană la mijlocul secolului al XIX-lea ca metodă specifică științelor umane, având ca obiectiv descifrarea subiectivității prin intuiție. Acest concept a fost preluat în sociologie și mai târziu în pedagogie. Dacă sociologii cercetează comprehensiunea din perspectiva experienței obținute din interacțiunea, pedagogii utilizează comprehensiunea ca metodă fundamentală de a învăța.

“Istoria didacticii lecturii începe cu așa numita viziune tradițională, conform căreia calitatea de comprehensiune e determinată de cunoștințele lexice și gramaticale, iar textul formativ, prin excelență, e unul literar, lectura fiind considerată calea regală a educației morale și a formării gustului estetic”⁷

A doua etapă a didacticii lecturii se caracterizează printr-o perspectivă nouă a comprehensiunii și anume prin extinderea conceptului de text literar spre asimilarea limbajului literar, iar mai târziu prin abordarea strategiei de lecturare a conținuturilor literare. În această ordine de idei, considerăm potrivit a face referire la teoriile cognitiv-constructiviste, cum ar fi: *“teoria psihogenezei cunoștințelor și a operațiilor intelectuale”⁸, “teoria genetic-cognitivă și structurală”⁹; “teoria organizatorilor cognitivi și anticipativi de progres”¹⁰, care accentuează valorificarea experiențelor anterioare ale elevilor implicați activ în lectură, comprehensiunea fiind rezultatul unei construcții mentale și un act de autorizare a potențialului persoanei. Din aceste considerente, structurile cognitive apar și se consolidează treptat, evoluând de la forme relativ simple la cele extrem de complexe. Caracterul evolutiv al structurilor cognitive este bine ilustrat de concepția dezvoltării stadiale a gândirii formulate de J. Piaget, care reflectă ideea că elevul (în cazul nostru) își construiește propria cunoaștere prin experiență, ceea ce-i permite să creeze scheme, modele mentale, care se modifică prin procese fundamentale: asimilare și acomodare. Rolul profesorului se limitează la asigurarea unui context favorabil pentru activitatea exploratorie a textului. Luând în considerație abordarea termenului de compresiune din perspectiva teoriilor tradiționale și cognitiv-constructive este de învățare, am elaborat următorul tabel:*

Tabelul 2. Comprehensiunea din perspectivă tradițională și cognitiv-constructivistă

Teorie tradițională	„Comprehensiunea e determinată de cunoștințele lexice și gramaticale. Text formativ – text literar” ¹¹ .
Teorie cognitivă	„Comprehensiunea e determinată de manifestările mentale derivate din experiența de cunoaștere cu care fiecare student angajează în procesul de lectură, având ca scop dezvoltarea capacității și a abilităților de a înțelege și de a învăța mai bine.” ¹²
Teorii constructiviste	„Comprehensiunea depinde de calitatea experiențelor anterioare ale studentului, de competența cadrelor didactice universitare de a dirija actul de lectură și de contextul în care se produce experiența de învățare” ¹³

Sursa: Date prelucrate de autor

⁷ N. Barbaroș, Ansätze zur Übersetzung deutscher Verse ins Rumänische. În *Probleme actuale ale lingvisticii și glotodidacticii*, 2014, Tipografia UPSC, Chișinău, p. 24.

⁸ J. Piaget, *Psihologia copilului*, 1968, Paris: Presse universitaire de France, p. 167.

⁹ [Д. Брунер, Психология познания. За пределами непосредственной информации, 1977, М: Прогресс.

¹⁰ D. Ausubel, Teorii ale învățării, 2023, <https://www.qreferat.com/referate/psihologie/TEORII-ALE-INVATARI>

¹¹ N. Barbaroș, Ansätze zur Übersetzung deutscher Verse ins Rumänische. În *Probleme actuale ale lingvisticii și glotodidacticii*, 2014, Tipografia UPSC, Chișinău, p. 25.

¹² N. Barbaroș, Înțelegerea contextuală. Dezvoltarea deprinderilor și abilităților de a înțelege din context. În *Probleme actuale ale științelor umanistice*. 2011, Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, vol. 13, p. 245.

¹³ N. Barbaroș, Înțelegerea contextuală. Dezvoltarea deprinderilor și abilităților de a înțelege din context. În *Probleme actuale ale științelor umanistice*. 2011, Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, vol. 13, p. 161.

Sub influența teoriilor cognitiv-constructiviste enumerate, capacitatea de a înțelege un text nu este determinată doar de gradul de stăpânire a limbii, ci și de întreaga structură cognitivă a celui care citește. Învățarea depinde de calitatea comprehensiunii, determinată preponderent de experiențele anterioare ale studenților, de competența cadrelor didactice universitare, de a media noi experiențe în contextul lecturii textelor de specialitate.

În context pedagogic, cercetătorul C. Șchiopu susține ideea că „*comprehensiunea textului înseamnă înțelegerea coerentă și substanțială a sensului literal, solicitând prelucrarea unor conținuturi și informații prin aplicații practice cu o reală calitate didactică ce se vor constitui în modele semnificative și vor permite în timp sistematizări prin modelare și algoritmizare.*”¹⁴

Prin urmare, cercetătoarea A. Radu-Șchiopu dezvoltă acest concept, considerând că „*comprehensiunea unui text scris înseamnă decodarea informației conținute în cel mai eficient mod. Indiferent de natura textului lecturat, elevul trebuie să-și formeze capacitatea de a recepta cele citite, de a le comenta și de a evalua.*”¹⁵

Concluzii

Luând în considerare ideile expuse, am încercat să formulăm o viziune proprie referitor la conceptul vizat conform căreia comprehensiunea textelor literare ar fi calea principală de a învăța, care angajează cititorul într-o căutare activă a sensului prin prelucrarea informației din prisma experiențelor și cunoștințelor acumulate anterior, atribuindu-le valențe noi într-un anumit context social și cultural.

Bibliografie

1. Ausubel D, *Teoriile învățării* (vizitat 29.09.2023) <https://www.qreferat.com/referate/psihologie/TEORII-ALE-INVATARI>
2. Barbaroș, N., (2014), *Ansätze zur Übersetzung deutscher Verse ins Rumänische. În Probleme actuale ale lingvisticii și glotodidacticii.*, Tipografia UPSC, Chișinău.
3. Barbaroș, N. (2011), *Înțelegerea contextuală. Dezvoltarea deprinderilor și abilităților de a înțelege din context. În Probleme actuale ale științelor umaniste. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”,*, vol. 13, pp. 241-245.
4. Berca, I. (1971) *Metodica predării limbii române. Citirea*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
5. Bresson, F., *La lecture et ses difficultés. În CHARTIER Roger, Pratiques de la lecture*, Edition Rivages, Paris/Marseille.
6. Buchbinder. (1986), *Grundlagen der Methodik des Fremdsprachenunterrichts*. Leipzig: Verlag.
7. Chirilenco, S. Granaci, L. (2000), *Tehnica vorbirii și tehnica citirii – factori ai comunicării. Teze Conferinței Republicane*, Chișinău.
8. Christmann, U., Groeben, N., (1999), *Psychologie des Lesen. În: Handbuch Lesen*, München: Saur.
9. Costescu, G. (1980), *Metodica predării limbii române*, Polirom, București.
10. Cristea, S. (1998), *Dicționar de termeni pedagogici*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
11. Crișan, Al. (1992), *Textul, lectura și proiectarea conținuturilor învățării. Revista Limba română*, nr. 4.
12. Didier, J., *La Rousse, Dicționar de filozofie*, București, Editura Univers.
13. Ehlers, S. (1992), *Lesen als Verstehen, Kassel: Verlag Gesamtschule*
14. Ionescu Ruxăndoiu, L. (1995), *Conversația. Structuri și strategii*, Editura ALL Educational, București.
15. Liacu, A. (1999) *Tentative tipologice în lumea textului și a textualității. În Limbaje și comunicare. Colocviul Internațional de Științe ale limbajului*. Editura Universității din Suceava, volumul 4.
16. Manolescu, N. (2000), *Lectura pe înțelesul tuturor*, Editura Aula, Brașov.
17. Pârlog N., Gutenberg Johann, (2013), *Cultura*, <https://www.descopera.ro/cultura/>

¹⁴ C. Șchiopu, Metodologia educației literar-artistice a elevilor. Teză de dr. hab. în științe pedagogice. 2016, Chișinău, p. 264.

¹⁵ A. Radu-Șchiopu, Dezvoltarea competențelor lectorale ale elevilor la orele de limbă și literatură română. Teză de doctor în științe pedagogice. 2013, Chișinău, p. 38.

18. Radu-Șchiopu A. (2013), *Dezvoltarea competențelor lectorale ale elevilor la orele de limbă și literatură română. Teză de doctor în științe pedagogice*. Chișinău.
19. Schenda R. (1977), *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770-1810*, Frankfurt am Main: Klostermann.
20. Șchiopu C., (2016), *Metodologia educației literar-artistice a elevilor. Teză de dr. hab. în științe pedagogice*. Chișinău.
21. Zamfir C., Vlăsceanu L. (1998), *Dicționar de sociologie*, ed. Minerva, București.

Capitolul 35 – OPTIMIZAREA MANAGEMENTULUI EDUCAȚIONAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 35 – OPTIMIZING EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Diana DUCA¹
Tatiana GRIBINCEA²

Abstract

Quality management in an educational institution depends on: the competence of the leader to solve emerging problems and avoid their recurrence; the quality with which they perform their duties and responsibilities specific to the position; the quality of selecting and applying methods, procedures, and management tools. Thus, the professional competences of the principal determine the quality of management in the institution, being one of the main factors of quality management.

In this context, the continuous optimization of all managerial processes, based on digitalization and the implementation of efficient models of participatory management, represents a priority concern for the success of the educational system in the Republic of Moldova, both economically, for the efficient management of public funds, and socially, to enhance the performance of teachers by providing quality educational services.

In this article, we present the concept of a digital System for managing human resources in general education in the Republic of Moldova, aimed at enhancing the performance of teachers, consisting of tools for optimizing managerial processes based on digitalization.

Keywords: digitalization, educational management, managerial human resources, quality standards in education, leadership strategies

JEL: Q01, Q56, I23

Introducere

Republica Moldova, în mod special, după obținerea statutului de țară candidată de aderare la Uniunea Europeană (UE) și deschiderea negocierilor de aderare din 14 decembrie 2023, a devenit un stat ce a pășit pe calea reformelor reale în vederea aderării la UE. Astfel, necătând la faptul că este o țară mică, resursa umană este cea mai de preț avere, pe care o poate valorifica, prin a-i propune o educație de calitate, care fără un management calitativ nu ar putea exista.

„Managementul calității într-o instituție de învățământ depinde de:

- competența conducătorului de a soluționa situațiile de problemă apărute și de a evita repetarea lor;
- calitatea exercitării de către acesta a atribuțiilor și a responsabilităților specifice funcției;
- calitatea selectării și aplicării metodelor, a procedurilor și a instrumentelor de management.

Or, competențele profesionale ale directorului determină calitatea managementului în instituție, acesta fiind unul dintre factorii principali ai managementului calității” (Chicu, Lîsenco, Bezede, 2020: 9).

„Principalele domenii funcționale ale activității managerului unei instituții de învățământ sunt: *curriculumul; resursele umane și non-umane; performanțele; dezvoltarea organizațională*” (Chicu, Lîsenco, Bezede, 2020: 14).

Eficacitatea managementului resurselor umane, de exemplu, poate fi apreciată cu ajutorul a două mari grupe de indicatori: indicatori care exprimă gradul de realizare a obiectivelor de ordin

¹ Profesor de informatică, grad didactic I (UNU), doctorandă, Chișinău, Republica Moldova, dianaduca79@gmail.com

² Doctor în științe economice, conferențiar universitar, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Chișinău, Republica Moldova, gritanea@gmail.com

economic și indicatori care exprimă gradul de realizare a obiectivelor de ordin uman. **Indicatorii de produs** demonstrează rezultatele efective și imediate ale unei acțiuni. În baza lor vom deduce dacă, în cadrul activităților, am creat condițiile necesare pentru realizarea obiectivelor (exemple: numărul de persoane implicate, relevanța subiectelor propuse pentru atelierele de lucru, unitățile de utilaje noi instalate, numărul de ore realizate, corespunderea sarcinilor propuse la ore cerințelor curriculare etc.). În baza **indicatorilor de impact**, tragem concluzii despre gradul de realizare a obiectivelor (exemple: gradul de îmbunătățire a competențelor, numărul de cadre didactice care obțin grade de calificare înalte, gradul de satisfacție a elevilor și părinților etc.). **Indicatorii de performanță** pot fi folosiți pentru a măsura progresul atât pe termen scurt, cât și pe termen lung, să faciliteze luarea unor decizii eficiente pentru dezvoltarea companiei și să ajute la oferirea angajaților o viziune clară asupra strategiei stabilite și a lucrurilor pe care trebuie să le facă în continuare.

„Pentru a asigura utilizarea corectă a indicatorilor, este nevoie de o descriere amănunțită despre cum vor fi calculate valorile, și anume, care sunt datele pentru monitorizarea performanței indicatorului dat, unde și când vor fi disponibile, cât de des vor fi măsurați indicatorii, formula utilizată pentru calcularea indicatorului și tendința preconizată a indicatorului (creștere / scădere).” (Cancelaria de Stat, 2021: 29).

În mod corespunzător, indicatorii sunt dezagregați în conformitate cu criteriile sus-menționate în procesul de întocmire a diferitor tipuri de rapoarte: de monitorizare, de evaluare, de analiză a anumitor subiecte, discipline sau domenii și rapoarte care prezintă progresul privind implementarea anumitor sarcini, indicațiilor, angajamentelor naționale și locale, întocmite la solicitarea Organelor Locale de Specialitate în Domeniul Învățământului (OLSDÎ) sau Ministerului Educației și Cercetării (MEC). Procesul de monitorizare este utilizat pentru a măsura progresul înregistrat în procesul de implementare a documentelor strategice etc. În funcție de documentul monitorizat, indicatorii stabiliți și termenele de realizare va fi creat mecanismul și cadrul de monitorizare corespunzător. Procedura de evaluare presupune utilizarea datelor și informațiilor obținute în procesul de monitorizare pentru a efectua o analiză profundă a cauzelor care au determinat unele puncte slabe în procesul de realizare a politicii instituționale, cauzele apariției unor devieri etc., dar și de a oferi unele soluții pentru perioada care urmează. Dacă sunt înregistrate devieri majore în comparație cu ce a fost planificat, măsurile luate pot include chiar și o revizuire a politicii instituționale. Devierile pot semnala faptul că riscurile nu au fost analizate și evaluate la etapa de elaborare sau că indicatorii stabiliți au fost prea optimiști etc. Având în vedere că procesul de monitorizare și evaluare necesită un efort suplimentar în colectarea informațiilor și evaluarea indicatorilor (studii, analize, organizare de întruniri și consultări, evaluare externă etc.), este foarte important să fie disponibile instrumente pentru a măsura nivelul de realizare a activității manageriale într-o instituție de învățământ, care să presupună transparență, eficiență și imagine orientată spre viitor.

Implementarea unui sistem de management al resurselor umane manageriale din educație

Necesitatea realizării unei cercetări, axate pe studierea aspectelor de management al resurselor umane manageriale în domeniul educației, bazat pe eficiență, accesibilitate, transparență, dezvoltare profesională, învățare continuă, adaptabilitate la schimbare, echitate și non-discriminare, este evidentă, iar în rezultat ne propunem să creăm un soft de nivel național, cum ar fi de exemplu EDUManager (sistem de management al resurselor umane manageriale din educație).

Implementarea EDUManager ar presupune câteva etape:

- Propunerea conceptului, inclusiv identificarea aplicației pentru designul acestuia;
- Identificarea unor instrumente de optimizare a proceselor manageriale, bazate pe digitalizare, pentru a mări performanța cadrelor didactice;
- Identificarea structurii și componentelor de bază ale softului propus pentru contribuție la eficiență, transparență, luare a deciziilor bazate pe date, dezvoltare profesională a personalului și gestiune participativă;
- Elaborarea unui model de fezabilitate pentru implementarea softului propus, a cerințelor sale tehnice, precum și identificarea resurselor necesare pentru implementarea sa.

În **Anexă** sunt incluse fig. 1-7, în care sunt reprezentate secvențe din proiectul softului propus, și anume, cu ajutorul aplicației Figma, a fost elaborat designul unui sistem digital de nivel național, care ar oferi o activitate facilă atât pentru managerii școlari, cât și pentru instituțiile cu drept de evaluare/monitorizare, inclusiv și societatea civilă, pentru vizualizarea unor date necesare a fi transparente. Logarea la acest sistem ar fi obligatorie pentru fiecare instituție de învățământ general, prin creare de conturi pentru fiecare manager de orice nivel. Acțiunile și rezultatele activității în acest sistem ar presupune excluderea elaborării rapoartelor format hârtie, mai mult ca atât ar presupune imposibilitate de a introduce în sistem date eronate, cu alte cuvinte acest sistem digital ar avea posibilitate de a face legături între datele incluse și de a ridica stegulețe roșii pentru inconformități sau probleme. La fel softul ar include și modalități de apreciere/evaluare a activității manageriale de către alți actanți educaționali, astfel încât să ridice veridicitatea datelor la un nivel acceptabil, totodată să transforme managementul tradițional în unul participativ și prietenos.

Utilitatea implementării EDUManager

Managerii sunt cei care, prin competență profesională, prin capacitatea de influențare și de mobilizare a oamenilor trebuie să orienteze, să organizeze, să controleze și să îndrume întreaga activitate a instituției de învățământ, să asigure valorificarea la maximum a potențialului uman și material de care dispune aceasta. Un conducător poate răspunde provocărilor profesionale generate de complexitatea actului de dezvoltare doar dacă aplică o paradigmă managerială pe măsură. Iar un sistem educațional poate fortifica și evalua activitatea managerilor instituțiilor de învățământ doar dacă există o viziune împărtășită asupra profilului și activității acestora, precum și o înțelegere împărtășită a proceselor manageriale și de leadership.

„Fiecare manager, în funcție de poziția pe care o are în ierarhia instituției de învățământ, îndeplinește anumite atribuții, care delimitează sfera de competență de autoritatea în instituția respectivă. Astfel, managerul, *gestionează/monitorizează transformarea profesională și reflecția sistematică asupra propriei experiențe în practica managerială și promovează, prin modelul personal, integritatea, valorile morale și profesionalismul, demonstrând respect pentru fiecare persoană...*” (Chicu, Lîsenco, Bezede, 2020: 48-49).

Utilitatea implementării EDUManager rezumă în a transforma managerii școlari în manageri de succes, or, acesta este factorul determinant pentru calitatea managementului educațional într-o țară. Și anume, activitatea managerială să fie bazată nu doar pe cantitatea și volumul acțiunilor și a actelor elaborate, analizate, studiate, dar și pe calitatea actului managerial măsurată cu ajutorul unor instrumente digitale, ușor de aplicat, rapide, eficiente, fără a utiliza timp și efort suplimentar, fără a solicitat surplus de informație, fără a impune decizii iraționale, limitate sau evidente, care nu întotdeauna se constată a fi cea mai bună. Totodată, EDUManager va conține *Utilități* (vezi Anexă, fig. 5), pentru dezvoltarea profesională a fiecărui manager în diferite domenii și va fi unul

independent din punct de vedere logic, ceea ce ar presupune actualizarea lui și includerea unor noi componente cu ușurință fără a afecta aplicațiile existente. În această ordine de idei, acest sistem digital va fi ca o Bază de Date a tuturor managerilor școlari (directori, directori adjuncți) cu cont de înregistrare pentru fiecare, în care va avea activitatea propriu-zisă în sistem (introducere de date, înscriere la instruiți, participare la ședințe, organizare de evenimente etc.), dar și cu posibilitate externă (pe nivele: OLSDÎ, MEC, societate civilă) de vizualizare a listei managerilor, a performanței Dlor, a progresului sau regresului a instituției condusă etc.

„Obținerea unor performanțe în activitatea managerială presupune, de fapt, inițierea și stimularea unor acțiuni conștiente de eficientizare a activității și de dezvoltare a unor soluții integrate, care să valorifice în comun competențele profesionale și cele social-morale, ceea ce face apel la capacitatea cadrului managerial de a fi mentor pentru adulți. Contextul unui demers de acest tip are în vedere dezvoltarea și parcurgerea unui traseu de formare și creștere managerială, în baza căruia să se acumuleze o serie de competențe care să permită atingerea standardelor profesionale prin îndeplinirea în condiții optime a actului managerial.” (Chicu, Lîsenco, Bezede, 2020: 47-49).

Anume, **valorile profesionale, angajamentul personal și competențele profesionale** care stau la baza succesului unui manager, vor bine accentuate în instrumentele digitale incluse în acest soft digital. Managerul cu ușurință va putea fi capabil să utilizeze tehnici și metode care să confere procesului de învățământ consistență, dinamism și eficiență; să respecte drepturile și să ofere șanse egale tuturor elevilor, inclusiv a dreptului de a fi incluși în procesul de luare a deciziilor cu privire la bunăstarea lor și experiențele de învățare; să respecte demnitatea umană a fiecărui membru al comunității de învățare din școală; să asigure mediul optim și sigur pentru toți angajații și elevii etc.

Analiza comparativă a practicilor internaționale

Gestiunea resurselor umane manageriale din sistemul educațional bazat pe modele digitale și identificarea posibilităților de transfer a bunelor practici în țara noastră sunt obiectivele ce rezultă din analiza comparativă a practicilor internaționale din domeniu.

Estonia: sistemele digitale de management al resurselor umane sunt utilizate pe scară largă în instituțiile de învățământ pentru a spori eficiența și transparența în managementul resurselor umane. Țara este cunoscută pentru e-guvernarea și infrastructura digitală avansată, făcând-o un pionier în adoptarea de soluții digitale în diverse sectoare, inclusiv educație. Școlile și universitățile din Estonia folosesc platforme și instrumente digitale pentru a gestiona datele angajaților, pentru a urmări valorile de performanță, pentru a facilita comunicarea și pentru a automatiza sarcinile administrative. Un exemplu notabil este sistemul e-Kool, care este utilizat în școlile din Estonia pentru a gestiona informațiile elevilor și profesorilor, înregistrările de prezență, notele și comunicarea între părțile interesate. Acest sistem include, de asemenea, funcții pentru monitorizarea și evaluarea performanței profesorilor, precum și oferirea de oportunități de dezvoltare profesională. În general, accentul pus de Estonia pe inovația digitală în educație se extinde la practicile managementului resurselor umane, cu scopul de a îmbunătăți eficacitatea organizațională și de a promova o cultură a îmbunătățirii continue.

Finlanda: sistemul său de învățământ este de înaltă calitate, iar sistemele digitale de management al resurselor umane sunt utilizate și în instituțiile de învățământ. Sistemul de învățământ finlandez pune un accent puternic pe profesionalismul profesorilor și pe dezvoltarea continuă, iar instrumentele digitale joacă un rol în sprijinirea acestor obiective. Sistemele de

management al resurselor umane din școlile finlandeze pot include caracteristici precum evaluările performanței, urmărirea dezvoltării profesionale, platformele de comunicare și capacitățile de analiză a datelor. Aceste sisteme ajută la monitorizarea și îmbunătățirea performanței managerilor educaționali, asigurând o conducere eficientă și sprijin pentru profesori și personal. În general, sistemele digitale de management al resurselor umane din Finlanda contribuie la gestionarea eficientă a resurselor educaționale și la promovarea unui mediu de lucru pozitiv în școli.

Regatul Unit: sistemele digitale de management al resurselor umane sunt utilizate pe scară largă și în instituțiile de învățământ pentru a monitoriza activitățile managerilor. Aceste sisteme ajută la urmărirea valorilor de performanță, la gestionarea resurselor și la asigurarea conformității cu politicile și reglementările. Multe școli și universități din Marea Britanie utilizează platforme digitale pentru sarcini precum programarea, comunicarea, evaluările performanței și urmărirea dezvoltării profesionale pentru manageri. Instrumentele de analiză a datelor integrate în aceste sisteme oferă informații valoroase pentru luarea deciziilor și planificarea strategică. În general, utilizarea sistemelor digitale de management al resurselor umane în managementul educației este o practică comună în Marea Britanie, similară cu alte țări dezvoltate.

Franța: sistemul de management al resurselor umane digital este tot mai utilizat în instituțiile de învățământ pentru a monitoriza activitatea managerilor. Acest lucru datorează eforturilor de modernizare a sistemului educațional și de a se asigura a eficienței proceselor administrative. Sistemele digitale de management al resurselor umane din Franța sunt folosite pentru a urmări performanța managerială, a gestiona sarcinile de lucru, a facilita comunicarea și a asigura respectarea reglementărilor. De asemenea, aceste sisteme includ funcționalități de analiză a datelor pentru identificarea tendinței și a informațiilor utile pentru luarea deciziilor. În concluzie, Franța sistemelor digitale de management al resurselor umane în educație pentru o bună transparență, eficiență și calitatea managementului educațional.

România: sistemul de management al resurselor umane digital este tot mai utilizat în instituțiile de învățământ. Multe școli și universități din România au adoptat platforme digitale și aplicații pentru a gestiona resursele umane într-un mod eficient și transparent. Aceste sisteme digitale ajută la monitorizarea activităților manageriale, la gestionarea datelor despre personal, la programarea și urmărirea sarcinilor, precum și la comunicarea internă și externă. De asemenea, aceste sisteme oferă funcționalități de analiză a datelor pentru identificarea tendinței și a lua decizii informate în ceea ce privește managementul resurselor umane în educație. Astfel, sistemul de management al resurselor umane digital este o practică tot mai răspândită și în România, contribuind la modernizarea și eficiența proceselor de management educațional.

Concluzii

La momentul actual, managementul calității, în contextul accelerării progresului tehnologic (digitalizare a tuturor domeniilor sociale, apariția Inteligenței Artificiale etc), al creșterii continue a incertitudinii și a imprevizibilității, rămâne o mare provocare pentru conducătorii instituțiilor de învățământ general din Republica Moldova. Un sistem educațional bazat pe management pe hârtie este expus la eșuare, iar una din metodele cele mai eficiente de optimizare ar fi digitalizarea sistemului de management și monitorizarea digitală a resursei umane manageriale din educație.

Impactul economic, social, și cultural al implementării unui astfel de sistem digital de monitorizare a resursei manageriale din educație se va reflecta prin: *Formarea unei forțe de muncă mai calificate și mai adaptabile*, ceea ce poate avea un impact pozitiv asupra economiei; *Alinierea mai bună între competențele dezvoltate în școli și cerințele pieței muncii*, contribuind astfel la

creșterea economică și dezvoltarea sustenabilă; *Eficientizarea proceselor administrative și reducerea costurilor asociate cu managementul educațional; Facilitarea accesului la resurse educaționale și Sporirea calității învățământului*, pregătind astfel elevii pentru cerințele economiei digitale.

Totodată acest sistem digital nu presupune uniformizarea managementului, e nevoie ca să fie păstrată individualitatea profesională a fiecărui manager de instituție, or, aceasta este dictată de amplasarea geografică și profilul instituției de învățământ, componența resurselor umane și a altor factori de diferit ordin.

Bibliografie

1. Aubrey C. D. (2007), Managementul performanței. Strategii de obținere a rezultatelor maxime de la angajați. *Polirom*: 378.
2. Cancelaria de Stat, (2021), GHID METODOLOGIC privind integrarea prevederilor Strategiei naționale de dezvoltare în documentele de planificare, documentele de politici publice și actele normative la nivel național (Chișinău): 67.
3. Chicu V., Lîsenco S., Bezede R. (2020), Managementul calității versus calitatea managementului, *ProDidactica* (Chișinău): 58.
4. Danuta E. (2013), Rețele de cooperare și autoeducație. Teorie și practică. ABC a Wolters Kluwer business. *Wolters Kluwer Polska*: 244.
5. Duca D. (2021), Analiza așteptărilor și nivelului de pregătire pentru succes în relațiile dintre conducători și subalterni. În *Moldoscopie*, nr. 1 (92): 119-133.
6. Duca D.(2021), Cercetare cu privire la valoarea socială a relațiilor conducători – angajați. În *Moldoscopie*, nr. 2 (93): 99-112.
7. Duca D.(2021), Gestionarea comunicării eficiente cu angajații. În *Conferința „Comunicarea interpersonală”. Dimensiuni cognitive și praxiologice ale comunicării. Ediția 12-a*, Vol. 1. (România, Iași): 108-116.
8. Duca D. (2021), Sistemul de calitate al managementului educațional preuniversitar din Republica Moldova: aprecieri și perspective. În *Moldoscopie*, nr. 4 (95): 86-94.
9. Duca D.(2022), Autoevaluarea. procedură birocratică sau premisă a managementului calității?, În *Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Cercetarea, dezvoltarea și inovarea din perspectiva eticii globale / Research, development and innovation from the perspective of global ethics”, Ediția a 3-a* (Chișinău): 197-200.
10. Dumitru E., 1998. Timiditatea și terapia ei. *Știința și tehnica*: 272.
11. Peeling, N.(2008), Manager de mare succes: ce știu, ce fac și ce spun cei mai buni manageri; traducerea: Pavelescu M.-D. *Meteor Press* (București): 255.
12. Pomianovski D. Pomianovska M.(2016), Bun management, *ORE. Asistența Poloniei*. (Varșovia).
13. Stoner J.A.F., Wankel Ch.(1996), Funcția de conducere, *PWE* (Varșovia).
14. Veverița A. M., Znaceni A., Secrieru A., Ungureanu C., Gaibu C., Chiriac L.(2015), Elaborarea proiectelor (Chișinău): 132.

Surse electronice

15. Codul educației al Republicii Moldova, nr.152 din 23.11.2014, publicat în MO nr. 319-324, art. 634, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143290&lang=ro#.
16. Codul muncii al Republicii Moldova, nr. 154 din 28.03.2003, publicat în MO nr. 159-162, art. 648, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=142481&lang=ro#.
17. Dumitru, E., 2009, „Importanța feedback-ului în carieră”, <https://www.unica.ro/cariera/importanta-feedback-ului-de-ce-cand-cum-sa-l-dam-1860>, accesat la 01.09.2024.
18. Rujoiu, M., 2011, „Tipuri de feedback si cum se da feedback eficient?” <https://www.marian-rujoiu.ro/tipuri-de-feedback-si-cum-se-da-feedback/>, accesat la 01.09.2024.

Anexă*

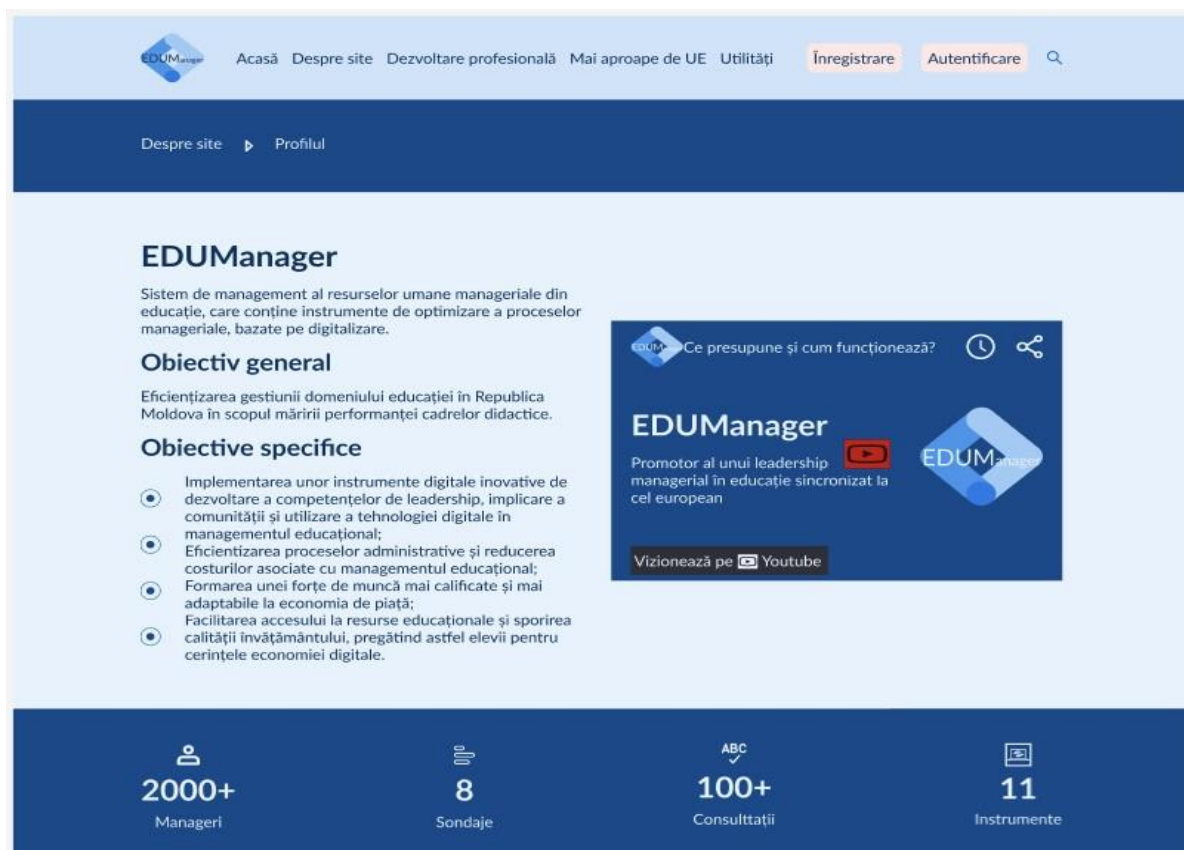

Fig. 1. Secțiune din pagina Despre site

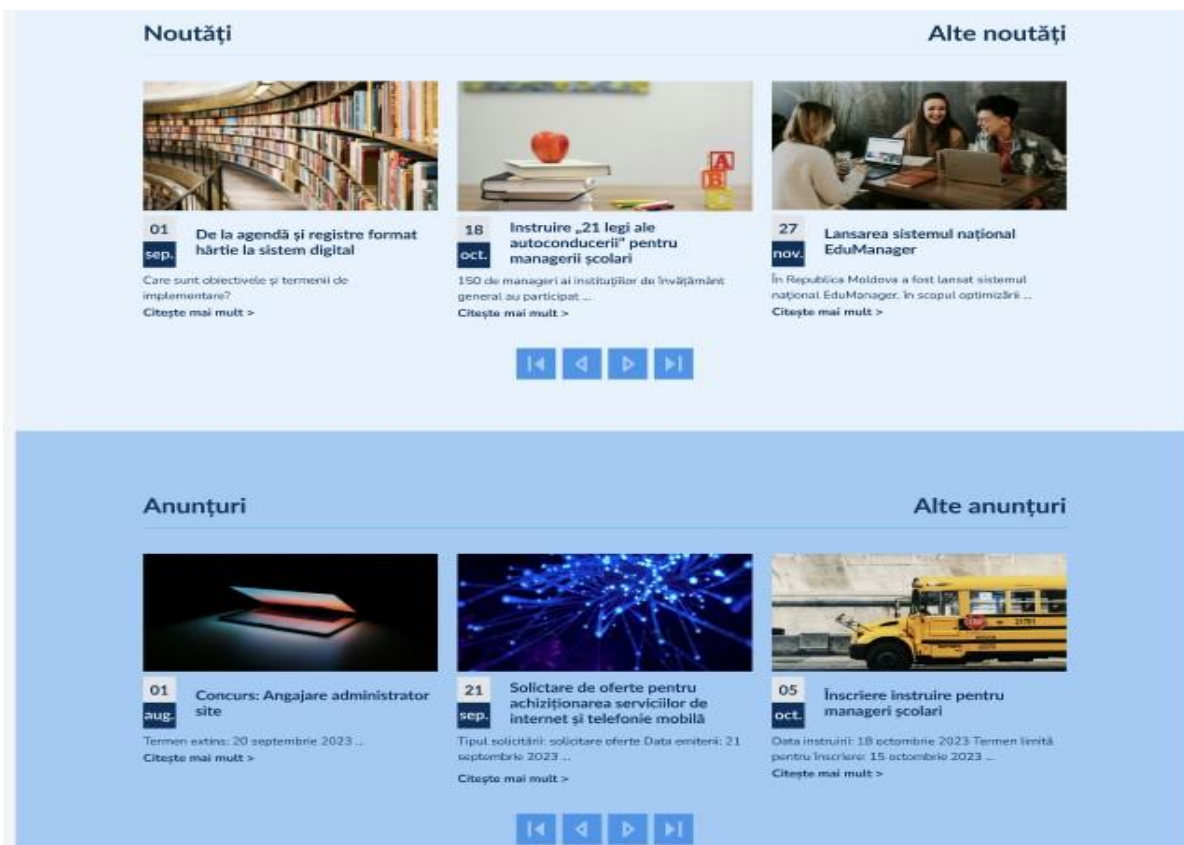

Fig. 2. Secțiune din pagina Acasă

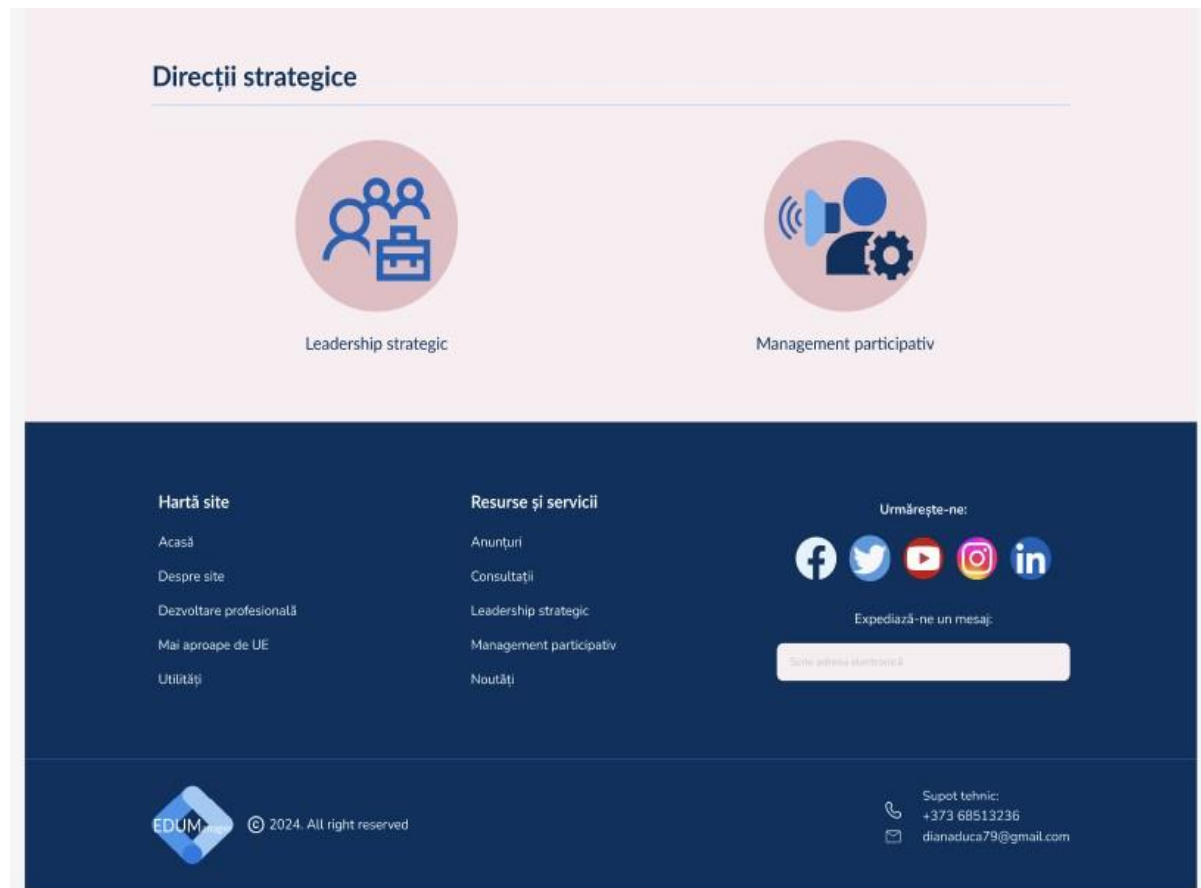

Fig. 3. Secțiune din pagina Acasă

Fig. 4. Secțiune din pagina Despre site

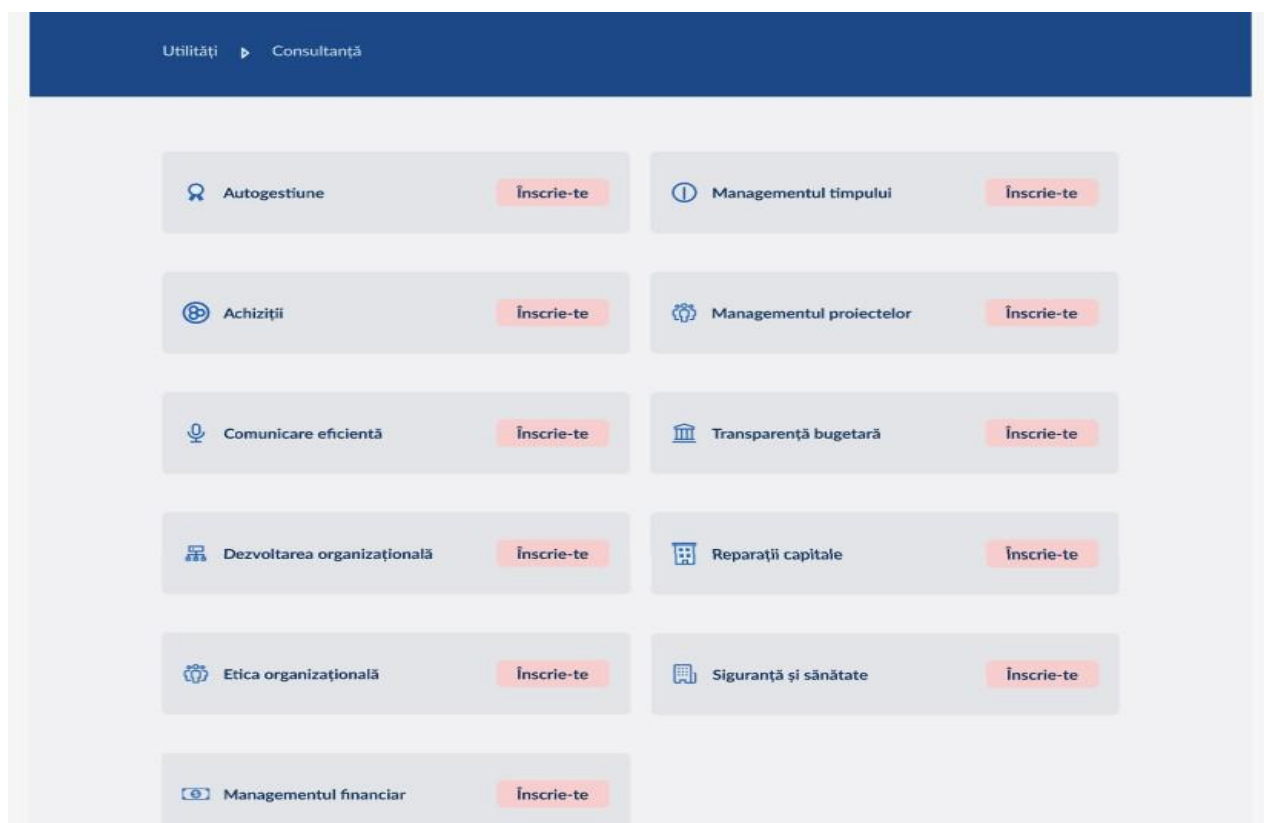

Fig. 5. Pagina Utilități

Autentificare ×

Autentificare manager școlar

Crează cont

Creare cont manager

* Prenume ?

* Nume ?

* E-mail

* Parola ?

* Confirmă parola

Introduceți codul din imagine

Prin apăsarea butonului „Creare”, Vă exprimați acordul și acceptați Termenii și Condițiile de utilizare a sistemului EDUM

Fig. 6. Fereastră de autentificare

Fig. 7. Chestionar pentru creare cont

* Figurile expuse în această Anexă reprezintă doar o mică parte din întreg conceptul de soft destinat monitorizării resursei umane manageriale din educație.

Capitolul 36 – VIZIUNI INTERPRETATIVE PRIVIND CONCERTUL NR. 1 PENTRU CORN ȘI ORCHESTRĂ DE W. A. MOZART

Chapter 36 – INTERPRETATIVE VIEWS REGARDING THE CONCERT NO. 1 FOR HORN AND ORCHESTRA BY W. A. MOZART

Petrea GÎSCĂ¹

Abstract

W. A. Mozart, the brilliant composer of Classicism, left an invaluable legacy to the musical treasury of mankind. He composed 4 concertos and a Concertino-Rondo for horn and orchestra, works that are not missing from the repertoire of any performing horn player. They contain some technical problems, and their interpretation is a plus in the professional training of instrumentalists. Concert no. 1 for horn and orchestra in D major was dedicated to the Viennese hornist Ignaz Leutgeb, a good friend of the composer. The work, like the others dedicated to the horn, delights horn players and the music-loving public alike.

Keywords: art, horn school, musical instrument, horn

JEL: Q36, Q40, F54

W. A. Mozart „cel iubit de Dumnezeu”

„Ca să vorbești despre Mozart ar trebui să-ți înmoi pana în curcubeu”, spunea Diderot. Johannes Chrysostomus Theopilos Mozart² (după numele de botez) s-a născut pe 27 ianuarie 1756 la Salzburg, în Austria, ca fiu al lui Leopold Mozart (1719 – 1787) și al Annei Maria Pertl (1720 – 1778). A fost un talent născut, „un copil minune”, cu o precocitate ieșită din comun. Cânta la vioară, orgă și de mic copil începe un șir de turnee artistice prin Europa, sub îndrumarea tatălui său. În peregrinările sale, a cântat în fața Mariei Tereza, la Curtea Imperială, moment care marchează începutul celebrității.

A studiat cu maeștrii Michael Haydn, Antonio Vivaldi, Georg Friedrich Haendel, Christoph Willibald Gluck, Johann Christian Bach. Acesta din urmă va fi marcat profund de geniul lui Mozart, afirmând: „Copilul acesta este un adevărat fenomen!”.

O influență specială a avut-o „papa Haydn” asupra tânărului compozitor. Mozart a învățat de la Haydn despre organizarea structurală a lucrărilor, limpezimea și simetria clasică, în timp ce Haydn se va apropia de trăsăturile stilului mozartian în ultimele sale creații. Haydn mărturisea că „posteritatea nu va mai vedea un asemenea talent în următorul secol”. W. A. Mozart „poate fi considerat cel mai desăvârșit, mai bine dotat și mai natural muzician pe care l-a cunoscut vreodată omenirea”³. A fost angajat la Curtea de la Salzburg, ulterior la Viena, unde va compune capodoperele sale.

A compus 620 de lucrări dintre care amintim: 41 de simfonii, 18 sonate pentru pian, 40 sonate pentru vioară și pian, 19 misse, cvartete de coarde, motete, cantate, un recviem, 18 opere, 27 concerte pentru pian și orchestră, 7 concerte pentru vioară și orchestră, concerte pentru diferite instrumente de suflat (corn, fagot, flaut, clarinet), divertismente, serenade și multe alte creații camerale. În legătură cu cele patru concerte pentru corn și orchestră, unii interpreți și muzicologi susțin că Mozart ar mai fi dorit să scrie două concerte. Alții spun că așa-numitul *Concert 0* ar fi format dintr-o parte în *mi major*, iar partea a doua o reprezintă *Rondo-ul K. V. 371*. Sub influența

¹ Prof. univ. dr., UAGE, Iași, petreagiscahorn@gmail.com

² Ulterior și-a schimbat numele în Amadeus „cel iubit de Dumnezeu”.

³ H. C. Schönberg, *Viețile marilor compozitori*, București, Editura Lider, 1997, p. 103.

performanțelor suflătorilor de la Mannheim compune *Sinfonia concertantă pentru instrumente de suflat și orchestră*, acum înțelegând mai bine rolul instrumentelor de suflat în compoziție și orchestră. Lucrarea a scris-o în perioada când și-a pierdut mama (ultima etapă pariziană), iar prima audiție a avut loc la Paris.

Fig. 1. W. A. Mozart⁴

W. A. Mozart a cristalizat genul concertului instrumental și formele clasice de *sonată*, *rondo*, *lied*, desăvârșindu-le și ducându-le la perfecțiune. Mozart a reușit să răspândească, prin muzica sa, bucuria înțelepciunii și bunătatea sufletească. Muzica lui semnifică triumful binelui asupra răului, a vieții asupra morții., „A compune este singura mea bucurie și singura mea pasiune”, spunea compozitorul. Generațiile viitoare de creatori au fost influențate de ilustrul compozitor, scriind la rândul lor lucrări memorabile. F. Chopin a compus *Variațiuni pentru pian și orchestră* după *Don Giovanni*, M. Reger – *Variațiuni și Fugă pe o temă de Mozart*, P. I. Ceaikovski – *Suita nr. 4 Mozartiana* etc. Din păcate, Mozart nu s-a bucurat pe deplin de meritele sale în viața scurtă pe care a avut-o. A murit la 5 decembrie 1791 la Viena, posteritatea așezându-l pe un loc binemeritat în galeria muzicienilor lumii.

Creația sa, caracterizată prin transparența frazelor, varietatea discursului muzical, rafinament, grație, claritate armonică, reprezintă o culme a muzicii simfonice, concertistice, de cameră, de operă sau corale., „Bogată în conținut și semnificații, muzica lui Mozart rămâne mereu simplă și accesibilă, ceea ce îi asigură o popularitate nedeșmințită până azi”⁵, scria regretatul profesor G. Pascu în lucrarea sa.

Cornul în creația mozartiană

1. Cornul în formații camerale

W. A. Mozart a compus lucrări camerale, cu cornul partener egal al celorlalte instrumente, ce stau la temelia repertoriului de muzică de cameră al Clasicismului muzical. Cornului i s-au dedicat solo-uri deosebite, punându-se în valoare timbrul cald, sunetul catifelat și omogen, dar și virtuozitatea instrumentală.

În *Cvintetul cu corn în mi b major K. V. 407*, compozitorul a unit sonoritatea cornului natural cu două viole, un violoncel și bineînțeles o violină. Probabil apropierea timbrului cornului de violă l-a determinat pe Mozart să scrie un asemenea cvintet.

⁴ www.google.ro, accesat la 28 martie 2023.

⁵ G. Pascu, M. Boțocan – *Carte de istoria muzicii*, vol. II, Iași, Editura Vasiliana '98, 2003, p. 239

Violina și cornul au, deseori, rolul principal. Lucrarea are trei părți, scrisă în formele clasice tradiționale (*sonată, lied, rondo*), iar partitura cornului scoate în evidență profesionalismul cornistului și tehnica sa deosebită, respectiv a lui Leutgeb, pentru care a fost scrisă.

Ca și în alte lucrări pentru corn, tonalitatea *mi b major* este cea mai apropiată cornului, sonoritatea fiind compactă, omogenă și uniformă pe întreg ambitusul instrumentului. Registrul acut și ambitusul lărgit al cornului, diversitatea articulațiilor, dinamica variată și alte elemente ale limbajului muzical, pun dificultăți cornistului interpret.

Ex. 1 W. A. Mozart – Cvintetul cu corn în *mi b major* K. V. 407, p. I, m. 57 – 62, Corn în Es

Lucrarea, în ansamblul său, este deosebit de pretențioasă, dar captivantă și îndrăgită de interpreți. Este printre primele lucrări camerale unde cornul are un rol foarte important. Ar fi putut fi considerată un concert pentru corn cu acompaniament cameral. Cu atât mai mult cu cât, unele pasaje din lucrare sunt identice sau asemănătoare cu altele din lucrările concertante pentru corn și orchestră.

Cvintetul pentru pian și instrumente de suflat (oboi, clarinet, fagot, corn) în *mi b major* K. V. 452 a fost compus la Viena, în anul 1784. Dacă până acum Mozart scrisese divertismente pentru diverse perechi de instrumente de suflat, acum a compus această lucrare pentru câte un instrument, considerând-o, după cum îi scria tatălui său, „cea mai bună lucrare pe care am compus-o până acum!”. În partea a II-a, timbrul cantabil al cornului este reliefat admirabil de către Mozart. Articulația *legato* și o sonoritate rotundă și moale sunt necesare în interpretarea acestei secțiuni.

Ex. 2 Cvintetul pentru pian și instrumente de suflat în *mi b major* K. V. 452, p. a II-a, m. 41 – 57, Corn în Es

Solo-ul cornului din partea a III-a, în debutul cupletului C, seamănă foarte mult cu începutul cupletului C din *Cvintetul* K. V. 407. Nuanța mică (*p*) și registrul acut în care este scris pun probleme de siguranță cornistului solist.

Ex. 3, p. a III-a, m. 87 – 91, Corn în Es

Sinfonia concertantă pentru instrumente de suflat și orchestră în mi b major a fost scrisă după ce Mozart l-a auzit pe G. Punto la Paris (1778) și după audiția instrumentiștilor din celebra orchestră de la Mannheim. Partitura cornului este deosebit de dificilă și constituie o provocare pentru orice cornist. Am avut ocazia să o interpretez de mai multe ori cu Filarmonicile din Iași, Botoșani, Satu Mare, Ploiești, Pitești, Orchestra de cameră Radio, Orchestra *La camerata*, Orchestra UNAGE etc.

Partea a II-a este o pagină de mare cantabilitate, unde partenerii dialoghează prin solo-uri generoase, teme de o mare încărcătură emoțională și foarte expresive. În ultima parte, în cadrul unei teme cu variațiuni, instrumentiștii preiau pe rând variațiile temei inițiale, compozitorul punând în valoare posibilitățile tehnice și interpretative ale instrumentiștilor.

În *Serenada nr. 10, „Gran Partita” K. V. 361/370 a în si b major*, cei patru corni în *Fa* și *Si b* basso îmbină rolul de armonie cu cel solistic. Timbrurile celor douăsprezece instrumente de suflat plus contrabas, se contopesc măiestrit sub penelul lui Mozart. Lucrarea, chiar dacă se cântă mai rar pe scenele noastre de concert, are o valoare incontestabilă pentru repertoriul instrumentelor de suflat. W. A. Mozart a mai compus 20 *Duete pentru corni K. V. 487* și *Trio-uri pentru corn*, creații foarte utile corniștilor. Concluzionând, putem afirma că lucrările camerale ale lui W. A. Mozart, în care cornul are un rol important, stau cu cinste la temelia repertoriului cameral al Clasicismului muzical. Mozart a excelat și în acest domeniu, lăsând posterității creații valoroase, adevărate capodopere muzicale.

2. Cornul în orchestra lui Mozart

În lucrările simfonice ale lui Mozart cornii sunt aproape nelipsiți. Dacă celelalte instrumente de suflat pot lipsi din orchestrația lucrărilor mozartiene, doi corni și două oboaie sunt mereu prezente. Intervențiile lor dau culoare, lumină și un specific aparte muzicii lui W. A. Mozart. Compozitorul folosește mai mereu doi corni, excepție făcând *Simfonia nr. 25*, unde sunt două perechi de corni acordați în tonalități diferite. Probabil că Mozart s-a inspirat de la tatăl său, care scrisese în 1756 *Simfonia da caccia*, lucrare ce avea patru corni în componență.

Apariția frecventă a *cvintei de corn* în armonie, dar și în plan solistic, aduce un plus de culoare și timbralitate discursului muzical. *Simfonia nr. 29 în la major K. V. 201* este „celebră” în rândul corniștilor datorită registrului acut în care se desfășoară partiturile cornilor, în special al cornului prim. Finalul părții a III-a *Allegro* necesită o rezistență deosebită a aparatului labial al corniștilor, o bună susținere a coloanei de aer și dozarea acesteia în mod judicios.

În *Simfonia 40 în sol minor K. V. 550*, cornii sunt soliști în partea a III-a, *Trio-ul Menuet-ului*. Linia melodică foarte expresivă place corniștilor și în egală măsură publicului. Este nevoie de suplețe în articulații, lejeritate în cântat și, nu în ultimul rând, de reliefarea caracterului de *menuet* și nu *vals*. Siguranța sunetelor și problemele de intonație sunt primordiale.

Ex. 4 Simfonia nr. 40 în sol minor K. V. 550, p. a III-a, Trio, Corni I – II în G

Același caracter necesită interpretarea cornilor în *Cavatina nr. 3- Allegretto*, din opera *Nunta lui Figaro*. Scrise pentru corni naturali în *Fa*, partiturile pun probleme de siguranță și rezistență. Este un solo foarte bine scris, muzica făcând trimitere la originile cornului.

W. A. Mozart a folosit cu prisosință cornul în orchestrațiile sale. Fie că vorbim de formații camerale, lucrări orchestrale simfonice sau muzică de operă, instrumentul este prezent cu rol armonic, dar și un rol tot mai important în plan solistic. În Clasicism, cornul își consolidează poziția în orchestră. Partida de corn este caracterizată printr-un echilibru armonic.

Numărul cornilor în orchestră va crește, odată cu creațiile lui L. van Beethoven. Acesta introduce trei corni în *Simfonia a III-a, „Eroica”*, iar mai apoi patru corni în *Simfonia a IX-a*. Nu este mai puțin adevărat că și valoare corniștilor din această perioadă îi face pe compozitori să scrie solo-uri foarte dificile în lucrările camerale și orchestrale. De exemplu, Beethoven a fost inspirat de Giovanni Ponto când a scris celebrele solo-uri din simfoniile „Eroica”, a IX-a sau opera *Fidelio*.

Revenind la W. A. Mozart, corniștii îi sunt recunoscători genialului compozitor pentru numărul mare de lucrări concertante, creații care nu lipsesc din repertoriul nici unui cornist respectat.

Concertul nr. 1 pentru corn și orchestră în re major K. V. 412 – Viziuni interpretative

Acest concert a fost ultimul din seria celor patru scrise de W. A. Mozart. Muzicologii au datat lucrarea în anul 1782, dar finalul a fost revizuit câțiva ani mai târziu. Tonalitatea *re major* a fost aleasă de compozitor pentru Leutgeb, căruia i-a dedicat concertul. Se spune că acesta îmbătrânise și nu mai putea stăpâni registrul acut al instrumentului atât de bine ca în tinerețe. În același timp, să nu uităm faptul că primii corni naturali au fost acordați în *re* și *mi b*, probabil că Mozart a dorit să scrie lucrarea într-o tonalitate accesibilă și din acest punct de vedere.

Sunt unele controverse legate de apariția *Concertului nr. 1*. Unii corniști susțin că partea lentă din acesta lipsește, s-ar fi pierdut în condiții misterioase. Lucrarea a fost scrisă la Viena, ca toate concertele pentru corn și orchestră, Mozart fiind influențat de corniștii care activau acolo, în special G. Ponto și J. Leutgeb. Prietenia dintre compozitor și Leutgeb s-a manifestat și prin unele glume inserate în partitura originală a concertului: indicații ca „Haide!”, „Curaj!”, „...fii bun prieten!” sau caricaturi ale cornistului din finalul concertului cu unele comentarii „prietenoașe”, stau mărturie în acest sens.

Am interpretat concertul cu Filarmonica de Stat din Botoșani (14 – 15 noiembrie 2013), dirijor M. Secikin (Ucraina) și am constatat căldura cu care a fost primit de publicul meloman, poate nu cel mai avizat. Orchestrația lucrării cuprinde orchestra de coarde, la care se alătură două oboaie și două fagoate.

Partea I, Allegro, în formă de *sonată*, începe cu expoziția orchestrală pe parcursul primelor 21 de măsuri, aceasta fiind formată din două fraze muzicale (8+8 măsuri) și intercalate de o scurtă punte (4 măsuri). Tema principală are un caracter visător, liniștit, cantabil, tandru, în contrast cu cea secundară, care este zglobie, săltăreacă, aerisită. Nuanța în care se desfășoară, ca și tema principală, este *piano*, cu mici inflexiuni dinamice. Celor două teme prezentate în expoziția

orchestrală le lipsește contrastul tonal, ambele fiind scrise în tonalitatea *re major*. Expunerea orchestrală se încheie cu un moment concludziv (măsurile 20 – 21), care are la bază augmentarea ritmică, prin folosirea valorilor de șaisprezecimi și care pregătește intrarea cornului solist.

Expoziția solistului începe în măsura 22 și durează până în măsura 29. Instrumentistul solist intonează cu un sunet curat, clar și susținut tema I, acompaniat pe un ritm ostinat de optimi de către orchestra de coarde. Cele opt măsuri formează două fraze simetrice, iar fiecare dintre acestea sunt constituite din motive muzicale a câte două măsuri. Caracterul anacruhic al temei principale convine desfășurării ritmico-melodice de natură lirică, narativă, de simțire și intimitate (v. exemplul 5).

Cornistul solist necesită un sunet cald, moale, cu armonice și fără durități. Suplețea în atac și lejeritatea emisiei sunt considerente nelipsite în interpretare. Măsurile 30 – 37 formează puntea, prin care se face trecerea la tema secundară, pregătindu-se modulația la tonalitatea *si major*, efect *mi major*. Dialogul dintre cornul solist și violinele I – II, respectiv instrumentele de suflat – oboaie, fagoate trebuie bine reliefat, timbrele și culoarea acestora din urmă completându-se armonios.

Ex. 5 W. A. Mozart – Concertul nr. 1 pentru corn și orchestră K. V. 412, p. I, m. 22 – 29

Tema secundară cuprinde măsurile 38 – 41 cu mențiunea că dacă în expoziția orchestrală, din tema secundară a apărut secțiunea a II-a, acum cornistul solist prezintă doar prima secțiune de patru măsuri. În repriză va apărea în totalitate tema secundară expusă de violinele prime. Melodica solistului cuprinde valori de șaisprezecimi, în alternanță cu optimi în mers treptat și unele salturi, în tonalitatea *mi major* (efect *la major*), dominantă tonalității inițiale. Egalitatea sonoră și ritmică se impune, acest fapt petrecându-se după un studiu aprofundat și perseverent.

Coda secțiunii cuprinde măsurile 42 – 51, unde dialogul solist – orchestră aduce elemente noi de ornamentație (trilul, apogiatura dublă) și ritmică excepțională (triolet). Acuratețea este problema cea mai importantă pentru solist, știindu-se că unele sunete cu diezi (*do#* – efect *fa#*, *la#* – efect *re#*, *fa#* – efect *si*) sunt, uneori, sus. Trecerea spre dezvoltare se face începând cu măsura 52 (cu *aufтакт*), secțiune la care participă toate instrumentele orchestrei. Nuanța este amplă (*f*), iar dialogul dintre orchestra de coarde și instrumentele de suflat va fi bine reliefat.

Orchestra, prin violinele prime, este cea care expune tema I în tonalitatea dominantei (*la major*) în debutul dezvoltării (m. 62). După o cadență în *fa# minor* (relativa dominantei tonalității inițiale), măsura 72, cornul solist preia melodia într-un episod nou (m. 73 – 78), ce modulează în

sol major (tonalitatea subdominantei). Muzica este în același caracter visător, nostalgic și liniștit. Este pus în valoare sunetul catifelet al instrumentului în registrul mediu accesibil (v. exemplul 6).

Dialogul corn solo – violine prime continuă în modurile major – minor urmat de un moment tranzitiv al orchestrei (m. 85 – 97) către cea de a III-a secțiune a părții I – Repriza. Ca mijloace de expunere sunt folosite imitația, secvențarea, repetarea non – identică și augmentarea ritmică.

Tema a II-a este readusă începând cu măsura 98 și durează până în măsura 105. Este identică cu cea din expoziție, atât ca dinamică, articulații, dar și caracter. Puntea se desfășoară în cadrul măsurilor 106 – 113 și se încheie cu un motiv repetat de două ori la instrumentul solist (m. 114 – 117).

Ex. 6, m. 72 – 78

Tema secundară este prezentată și executată în întregime de către orchestră, așa cum nu a fost adusă nici în expoziția de orchestră, nici în cea a solistului. Tema este expusă în tonalitatea inițială *re major* (m. 117 – 124), fiind urmată de cornul solist doar cu fraza a doua (m. 125 – 128).

Pasajul tranzitiv de două măsuri este continuat de instrumentul solist în prima parte a codei (m. 131 – 136). Linia melodică a cornului solo pune unele probleme de egalitate sonoră și ritmică. Este uzitată des grifura degetelor 2 – 3 care, se știe, nu oferă mereu aceeași egalitate în viteză sporită. Prin studiu constant, în formule ritmico-melodice, pasajul poate fi rezolvat în condiții decente. Coda orchestrală încheie prima parte a *Concertului nr. 1 pentru corn și orchestră* într-o atmosferă exuberantă, strălucitoare și plină de viață.

Ultima secțiune a lucrării este scrisă în măsură ternară de 9/8, *Allegro*, în caracter vânătoresc. Pentru redarea spiritului muzicii este nevoie ca instrumentistul cornist să aibă o articulație *staccato* pregnantă, iar alternanța *staccato* – *legato* să fie bine evidențiată. Forma de *rondo sonată* este specifică majorității concertelor pentru corn și orchestră de W. A. Mozart.

Partea a II-a începe cu refrenul intonat de către orchestră, în nuanță de *forte*, fiind urmat de instrumentul solist în *piano*. Tema refrenului este o frază muzicală de opt măsuri, formată la rândul ei din două subdiviziuni. Prima cadentează pe dominantă, a doua în tonalitatea inițială (m. 8). Instrumentistul solist preia refrenul în același caracter ascendent al discursului muzical, pe un ambitus de octavă în relația tonică – dominantă, secvențat pe arpegiul tonicii (m. 9 – 16). Măsura ternară, ritmul anacruhic, valorile ritmice și uniforme dau melodiei un caracter luminos, plin de bucurie, optimism și voie bună (v. exemplul 7). Caracterul „La chasse” trebuie scos în evidență de către protagoniști printr-o ritmică perfectă, claritate și siguranță în interpretare. Primul cuplet (*B*)

în tonalitatea *la major* este prezentat de către orchestră în nuanță de *forte*, fiind repetat de cornul solist în nuanță de *piano*, asemenea refrenului. Schimbarea constă în faptul că acest cuplet este prezentat de corn câte două măsuri, cu motivul ascendent, iar orchestra răspunde cu motivul descendent. Cred că nuanța de *piano* la corn, în redarea refrenului și a cupletului, este puțin exagerată. Un *mf* solistic este indicat, muzica și caracterul ei cerând acest fapt. Următoarele patru măsuri constituie o concluzie a cupletului (m. 33 – 36), după care urmează refrenul (m. 37 – 44) intonat de instrumentul solist și de către orchestră (m. 45 – 58).

Ex. 7, p. a II-a, m. 9 – 11

Reapariția refrenului la corn păstrează aceleași caracteristici de nuanță, articulații, caracter. În schimb la orchestră, modulează pentru cel de-al doilea cuplet, care va fi expus în tonalitatea omonimei lui *re major* (*re minor*).⁶ De asemenea, a doua secțiune a refrenului orchestral este dinamizată ritmic prin valori de șaisprezecimi, în *staccato*, în contrast cu ultimele măsuri în *legato*, „dolce”.

Al doilea cuplet – C, (m. 59 – 92), are o mai mare întindere, având rol de dezvoltare. Caracterul este în contrast cu cupletul precedent sau refrenul. Este mai liric, duios, nostalgic, visător, uneori chiar trist. Cupletul se desfășoară într-un permanent dialog al cornului cu orchestra, iar când instrumentul solist expune discursul muzical, orchestra acompaniază în optimi egale. În melodica cornului solist apar ornamente (apogiaturi), care trebuie cântate lejer, fără asprime, cu atacuri moi și bine susținute. De asemenea, la orchestra de coarde întâlnim unele *sf*-uri în alternanță cu *p*, care trebuiesc bine evidențiate în cadrul discursului muzical. În măsurile 93 – 100 se desfășoară refrenul la instrumentul solist, iar între măsurile 101 – 108 acesta este prezentat de către orchestră. Linia melodică este identică cu cele prezentate anterior, cu remarcă că formula ritmică ♩ trebuie să aibă la fiecare apariție, promptitudine, claritate și exactitate.

Ultimul cuplet (B) revine la tonalitatea inițială *re major*, măsurile 109 – 118 și readuce atmosfera luminoasă, exuberantă, de sărbătoare. Dialogul cornului solist cu orchestra este evident, orchestra susținând linia melodică a solistului în valori de șaisprezecimi, *staccato*, în nuanță de *p* și *f*. Refrenul apare pentru ultima dată în măsurile 119 – 126 la cornul solist, fiind continuat de către orchestră (fraza I), m. 127 – 130 și iarăși de cornul solist (fraza a II-a), m. 131 – 134. O scurtă codă de 7 măsuri încheie rondo-ul concertului analizat. Pe principiul întrebare – răspuns, orchestra are un motiv ascendent căreia îi răspunde cornul printr-un pasaj descendent. Atmosfera este una de mulțumire și încântare sufletească. Sintetizând, forma *rondo*-ului este:

⁶ Toate C-urile din refrenele lui Mozart în concertele pentru corn, cu excepția *Concertului nr. 3*, sunt în tonalități minore, de regulă relativă minoră sau omonima tonică.

A B A C A B A Coda

Refren Cuplet Refren Cuplet Refren Cuplet Refren

Re La Re la Re La Re Re

Expoziție Dezvoltare Repriză

W. A. Mozart a scris concertul cunoscând foarte bine dificultățile instrumentului. Lucrarea nu necesită veleități cornistice deosebite, dar dificultatea constă în reliefarea stilului clasic, prin simplitate și claritate. Concertul face parte din repertoriul oricărui cornist care a studiat cornul în mod profesional. Muzica este splendidă și apreciată și de necunoscători în materie de corn. Corniștii sunt privilegiați și recunoscători lui Mozart pentru „cadourile” muzicale primite.

Bibliografie

1. Berger, Wilhelm Georg (1985) – *Estetica sonatei clasice*, București, Editura Muzicală.
2. Borcan, Cristian Marin (2017) – *Cornul în creația camerală a Clasicismului*, Teză de doctorat, București, Universitatea Națională de Muzică.
3. Costi, Guido (1998) – *Il corno (Cornul)*, Varese, Zecchini Editore.
4. Dauprat, Louis – François (1984) – *Methodé for Cor Alto and Cor Basse (Metodă pentru corn acut și corn grav)*, Indiana, Editura Bloomington.
5. Farkas, Philip (1956) – *The Art of French Horn Playing: A Treatise on the Problems and Techniques of French Horn Playing (Cornul francez – Arta cântului: Tratat despre probleme și tehnică pentru cornul francez)*, Bloomington.
6. Gîscă, Petrea (2009) – *Cornul, tradiție și mister*, Iași, Editura Artes.
7. Gîscă, Petrea (2018) – *Viziuni interpretative proprii privind concertele pentru corn din Clasicismul vienez*, Iași, Editura Artes.
8. Goia, Ioan (1978) – *Metodica studiului și predării instrumentelor de suflat (versiunea a V-a)*, Iași, Conservatorul „G. Enescu”.
9. Hoffman, Alfred – Prefața discului *W. A. Mozart – Concerte pentru corn și orchestră în Mi b Major*, Solist Paul Staicu STM – ECE 01122.
10. Janetsky, Kurt (1988) – *The Horn (Cornul)*, Portland, Editura Amadeus.
11. Janetsky, Kurt; Bruchte, Benhard (1981) – *Colecția de instrumente muzicale – cornul*, Lausanne, Editura Payot.
12. Karaivanov, Stoian (2000) – *Concertele pentru corn de Joseph Haydn și W. A. Mozart*, Plovdiv, Editura Muzicală.
13. Morley – Pegge, R. (1978) – *The French Horn: Some Notes on the Evolution of the Instrument and of Its Technique (Câteva constatări asupra evoluției instrumentului și tehnicii sale)*, London: Ernest Benn.
14. Pascu, George; Boțocan, Melania (2003) – *Carte de istoria muzicii*, vol. II, Iași, Editura Vasiliana '98.

Capitolul 37 – ANALIZA CALITĂȚII ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ROMÂNESC ÎN CONTEXT EUROPEAN ȘI INTERNAȚIONAL

Chapter 37 – ANALYSIS OF THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN IAȘI, IN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL CONTEXT

Petronela MATEESCU¹

Abstract

For a long time, we have been witnessing the idea that education, professional training and research and development activity have a primary role in establishing a process of sustained economy growth. In the knowledge-based economy, an important role therefore belongs to the level of qualification, innovative capacities, knowledge, these being sources of competitive advantage.

Keywords: *economic growth, innovative capabilities, skill level*

JEL: *E22, O16*

Introducere

Pornind de la afirmația lui Adam Smith și anume că „o persoană educată este mai productivă iar educația are valoare economică, generând diferențe de venituri salariale” voi analiza sistemul de învățământ superior în context național surprinzând câteva aspecte interesante prin prisma indicatorilor statistici. Dintre eforturile făcute, „educația și pregătirea profesională sunt cele mai importante investiții în capitalul uman” (Becker, 1995). Capitalul uman în economie este privit ca „abilitatea unei persoane de a produce venituri prin muncă” [Di Bartolo, (1999), p. 219].

Așa cum remarcă Kiker (1968), „două metode au fost utilizate pentru a estima valoarea ființei umane: procedura costului de producere și cea a câștigurilor capitalizate”. Prima metodă rezidă în estimarea costurilor nete ale „producerii” ființei umane în dezvoltarea ei, excluzând costurile de „întreținere” a acesteia; sir William Petty și Ernst Engel numărându-se printre promotori. Cea de-a doua metodă constă în evaluarea valorii prezente a câștigurilor trecute și viitoare ale indivizilor (J. Shield Nicholson și Alfred de Foville fiind cei mai cunoscuți economiști ce au utilizat metoda).

Conexiunea între dezvoltarea capitalului uman și educație este deosebit de importantă. Dacă pe termen scurt investiția în educație poate reprezenta o cheltuială netă prin plata taxelor, chiar și venituri nerealizate pe timpul școlarizării, pe termen lung investițiile depășesc cheltuielile. Datele statistice ne arată că persoanele care au studii superioare au și un nivel al venitului mai ridicat.

Articolul reprezintă o analiză a sistemului de învățământ superior din România, pe baza datelor cantitative și a indicatorilor statistici. Analiza de date cantitative este corelată cu țintele asumate la nivel European. La nivel European, evoluțiile din domeniul învățământului superior presupun aplicarea asumărilor României din cadrul Procesului Bologna/Spațiului European al Învățământului Superior.

Obiectivele comune ale statelor participante în cadrul acestor demersuri vizează creșterea comparabilității și a compatibilității sistemelor de învățământ superior, pentru a susține o intensificare a mobilităților internaționale, a recunoașterii calificărilor și a angajabilității absolvenților pe piața globală a muncii.

¹ Conf. univ. dr., Universitatea „Petre Andrei”, Iași, România, petronelamateescu@yahoo.com

Analiza de date cantitative vizează un set indicatori de bază incluși în Sistemul Național de Educație care este compatibil cu sistemele internaționale de indicatori (Eurostat, OECD, UNESCO, Banca Mondială) și include o parte a indicatorilor- țintă specifici obiectivelor europene comune în domeniul educației și formării profesionale.

La analiza indicatorilor au fost utilizate date oficiale furnizate de Ministerul Educației și de Institutul Național de Statistică. Pentru analizele comparative la nivel internațional au fost utilizate date EUROSTAT.

Metodologia cercetării

Analiza de date cantitative este corelată cu țintele asumate la nivel European. La nivel European, evoluțiile din domeniul învățământului superior presupun aplicarea asumărilor României din cadrul Procesului Bologna/Spațiului European al Învățământului Superior.

Obiectivele comune ale statelor participante în cadrul acestor demersuri vizează creșterea comparabilității și a compatibilității sistemelor de învățământ superior, pentru a susține o intensificare a mobilităților internaționale, a recunoașterii calificărilor și a angajabilității absolvenților pe piața globală a muncii.

Vom analiza Sistemul de Învățământ Superior din perspectiva Indicatorilor de Baza Statistici și anume:

- Rețeaua sistemului de învățământ superior – nr de instituții de învățământ superior, număr de facultăți din care: proprietate publică / proprietate privată.
- Numărul de studenți înscriși la programele de licență, masterat și doctorat
- Evoluția numărului de facultăți și a numărului de studenți înscriși în învățământul superior de licență
- Numărul de studenți înscriși în învățământul superior, pe domenii fundamentale de studii
- Ratele specifice de cuprindere în învățământul superior pe vârste și gen, masculin respectiv feminin, ratele de promovare pe domenii de studiu
- Absolvenți ai învățământului superior pe programe de studii, licență, masterat, doctorat. ratele de promovare pe domenii de studiu
- Un alt capitol important al cercetării va fi alocat resurselor umane din învățământul superior interesând în mod deosebit distribuția personalului angajat în învățământul superior, după forma de proprietate și structura personalului în anul universitar, dar și Ponderea personalului didactic feminin. Acest din urmă indicator dar nu și cel mai puțin relevant fiind un reper deosebit de important în politicile de asigurare a egalității de șanse între femei și bărbați în sistemul superior de învățământ.
- Nu în ultimul rând voi analiza investițiile în educație prin indicatorul statistic rata anuală de creștere a resurselor pentru învățământul și creștere a PIB-ului (%).

Tabelul 1. Numărul de instituții de învățământ superior și de facultăți pe forme de proprietate, în perioada 2015-2023

Forma de proprietate	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Nr. instituții de învățământ superior, din care:	101	99	97	95	92	90	89	88
- proprietate de stat	56	56	56	56	55	55	54	53
- proprietate particulară	45	43	41	39	37	35	35	35
Nr. facultăți, din care:	583	567	560	554	545	546	541	543
- proprietate de stat	403	409	405	406	406	407	404	409
- proprietate particulară	180	158	155	148	139	139	137	134

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al României privind învățământul superior, INS, 2015-2023.

La nivelul anului 2022/2023, sistemul național de învățământ superior cuprindea 88 de instituții de învățământ superior, în cadrul cărora funcționau 543 de facultăți. instituții de învățământ superior. Învățământul de stat reprezintă 60% din totalul instituțiilor de învățământ superior și 75% din totalul facultăților. Numărul total de instituții de învățământ superior a înregistrat un trend descendent în perioada 2015-2018, determinat de scăderea numărului de universități particulare, concomitent cu păstrarea, în aproximativ aceiași parametri, a rețelei de învățământ superior de stat.

Pe parcursul ultimilor trei ani universitari, distribuția rețelei de învățământ superior pe forme de proprietate a avut valori relativ constante. Pentru anul universitar 2022/2023, datele sunt următoarele: 53 de instituții de învățământ superior de stat și 35 de instituții de învățământ proprietate privată. Evoluția numărului de facultăți și a numărului de studenți înscriși în învățământul superior Următorul tabel ne arată evoluția numărului de instituții de învățământ superior și de facultăți pe forme de proprietate în perioada 2015-2023 în Iași.

Tabelul 2. Numărul de instituții de învățământ superior și de facultăți pe forme de proprietate, în perioada 2015-2023 județul Iași

Forma de proprietate	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Nr. instituții de învățământ superior, din care:	8	8	8	7	7	7	7	7
- proprietate de stat	5	5	5	5	5	5	5	5
- proprietate particulară	3	3	3	2	2	2	2	2
Nr. facultăți, din care:	31	31	31	29	29	29	33	33
- proprietate de stat	23	23	23	23	23	23	27	27
- proprietate particulară	8	8	8	6	6	6	6	6

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al județului Iași privind învățământul superior, Anuar Iași, 2015-2023.

Aceiași tendință se observă și pentru învățământul ieșean și anume o scădere a instituțiilor private prin fuziunea dintre Universitatea Petre Andrei din Iași și Universitatea Mihail Kogălniceanu din Iași. Ambele tabele ne arată aceeași tendință; din anul 2017/2018 se înregistrează un trend descendent, situație determinată de scăderea numărului de facultăți private. concomitent cu păstrarea, în aproximativ aceiași parametri, a rețelei de învățământ superior public. Se observă că facultățile din regiunea Nord-Est, în care preponderent este Iașul, un renumit și important centru Universitar, reprezintă 12% din totalul facultăților din România.

Regiunea cu ponderea cea mai mare este reprezentată de București- Ilfov 28%. Ponderea cea mai ridicată a rețelei este prezentă în Municipiul București, care cuprinde o treime (34%) dintre instituțiile de învățământ superior și peste un sfert (27%) dintre facultăți. Schimbările de la nivelul rețelei de învățământ superior sunt corelate cu tendințele înregistrate la nivelul numărului de studenți înmatriculați în învățământul superior (la toate programele de studii: licență, master, doctorat, programe postuniversitare). Aceste efective de studenți înregistrează modificări substanțiale în ultimii douăzeci de ani.

Tabelul 3. Numărul de studenți înmatriculați în învățământul superior pe forme de proprietate în perioada 2015-2023(mii persoane)

Forma de proprietate	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Total, din care:	541,7	535,2	531,6	538,9	533,7	543,3	560,5	554,0
- proprietate de stat	464,1	465,0	464,6	471,4	467,9	475,8	491,9	486,5
- proprietate particulară	77,5	70,2	66,9	67,5	65,8	67,5	68,5	67,5

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al României privind învățământul superior, INS, 2015-2023.

În sistemul de învățământ superior (toate ciclurile de studii) au fost înmatriculați 554.007 studenți. 87,8% dintre aceștia sunt înscriși în instituții de învățământ superior de stat și 12,2% în instituții de învățământ particular. Pe cicluri de studii: 75,1% urmează programe de licență, 20,2% – programe de masterat, 4% – programe de doctorat, iar sub 1% – programe de studii postuniversitare. La nivelul județului Iași au fost înmatriculați 54672 studenți, programele de licență sunt urmate de 77.86% dintre studenți, 17.34% – programe de masterat, cursuri postuniversitare, iar 4.79% doctorat și programe postdoctorale de cercetare. Se observă comparativ un procent mai mare de studenți înscriși la programele de licență, dar programele de masterat, doctorat și postdoctorat înregistrează procente asemănătoare.

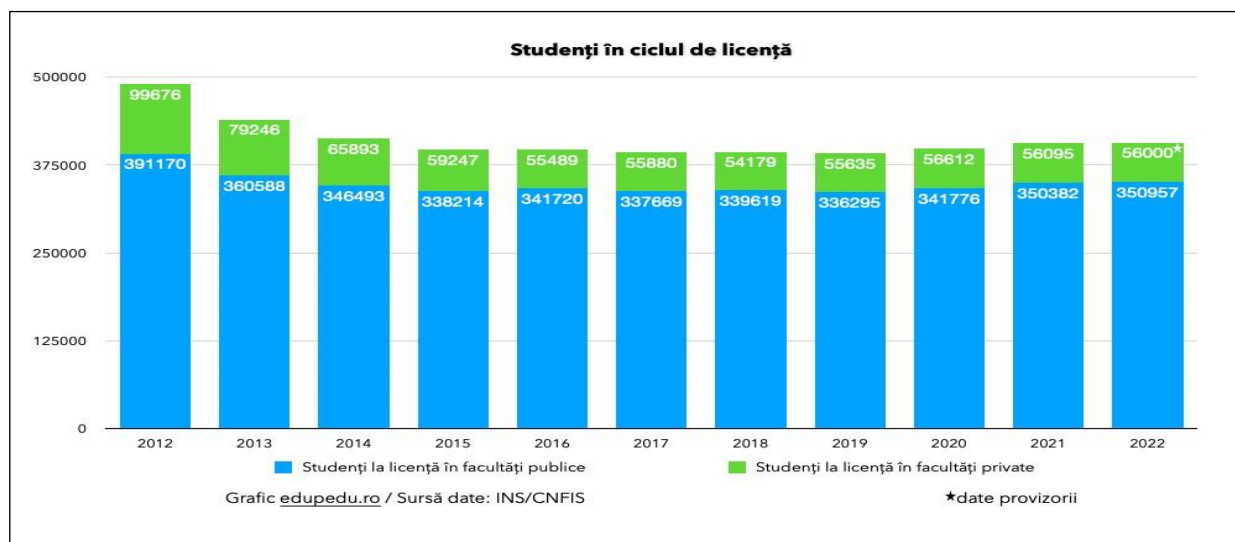

Fig. 1. Studenți în ciclul de licență

Sursa: date:INS/CNFIS

Tendențele demografice din ultimii ani evidențiază scăderea constantă a populației rezidente de vârstă corespunzătoare învățământului superior. În ultimii ani, se constată tendințe demografice negative în ceea ce privește populația rezidentă de vârstă corespunzătoare învățământului superior, înregistrându-se scăderi la toate grupele de înregistrându-se scăderi la toate grupele de vârstă, cu excepția grupelor de 18 ani, 21 de ani și 23 de ani. Evoluția demografică reprezintă unul dintre factorii care influențează fluctuația numărului de studenți înmatriculați în învățământul superior.

Tabelul 4. Evoluția populației rezidente în România în grupa de vârstă 18-39 ani, la 1 iulie în perioada 2015-2022

Vârsta	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
18 ani	213.844	213.437	215.612	214.586	213.379	208.207	201.694	202.318
19 ani	219.915	213.573	212.395	212.739	210.019	209.164	205.832	199.991
20 ani	220.333	218.402	209.971	207.970	208.232	206.071	206.328	203.709
21 ani	217.773	218.554	214.522	205.222	203.594	204.659	203.541	204.433
22 ani	221.165	215.734	214.386	209.501	200.617	200.065	202.085	201.409
23 ani	235.935	218.821	211.307	209.190	204.868	197.118	197.359	199.793
24 ani	265.824	232.956	213.694	205.544	204.411	201.420	194.466	195.115
25-29 ani	1.399.053	1.381.589	1.324.640	1.250.176	1.167.951	1.091.212	1.031.431	996.043
30-34 ani	1.367.542	1.324.302	1.299.084	1.303.873	1.334.929	1.362.739	1.352.815	1.302.080
35-39 ani	1.575.273	1.550.991	1.519.508	1.470.195	1.402.325	1.344.080	1.308.056	1.289.567

Sursa: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>

Numărul de studenți este influențat în mod direct de o scădere a populației pe toate grupele de vârstă dar și de dorința de a urma studiile în străinătate a multor absolvenți de liceu. Populația rezidentă de vârstă școlară este cea de 18-39 ani și reprezintă o parte importantă a tinerilor înscriși în sistemul educațional superior. Scăderea populației rezidente are effect și asupra populației școlare universitare. Perioada 2015-2022 a scăzut continuu pe toate grupele de vârstă. Cauza principală pentru evoluția descendentă a populației școlare este direct legată de sporul natural negativ din ultimele două decenii, dar și de migrația internațională.

Scăderea numărului de studenți este corelată cu scăderea numărului de absolvenți de liceu și chiar reducerea interesului pentru facultate. Copiii nu mai au încredere că se vor încadra pe piața muncii cu specializările din cadrul universităților și cu diplomele în urma acestora. O scădere demografică duce implicit la scăderea numărului de absolvenți la bacalaureat iar dintre aceștia și mai puțini se înscriu la facultate. Unii studenți consideră că “o diplomă nu îți asigură mai nimic”. Angajatorii caută oameni bine pregătiți nu diplomă. Avem nevoie de specialiști nu de oameni cu diplomă.

Tabelul 5 . Evoluția ratei de cuprindere în învățământul de licență pe total și pe sexe, 2015-2023 (%)

Genul	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Total	35.0	35.8	35.9	36.6	36.7	37.4	38.5	41.2
- feminin	38.9	39.8	39.8	40.5	40.7	39.7	43.3	46.6
- masculin	31.4	32.8	32.3	32.8	32.9	35.0	33.9	36.1

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al României privind învățământul superior, INS, 2015-2023.

În perioada analizată, rata brută de cuprindere în învățământul superior a crescut ușor de la un an la altul. Analiza datelor pe sexe evidențiază un decalaj constant în favoarea populației feminine. La nivelul anului universitar 2022/2023, valoarea ratei brute de cuprindere a fost de 41,2%, iar diferența pe sexe s-a accentuat, ajungând la 10 puncte procentuale în favoarea populației feminine. Analiza pe domenii de activitate ne arată o preferință a studenților pentru domenii precum medicină, științe economice, juridice, universitar-pedagogice, în timp ce studenții de gen masculin se îndreaptă în special spre științele ingineresti. Mai mult, există o relație de asociere relativ puternică între gen și domeniul fundamental în care poate fi încadrat programul de studii absolvit. Cu alte cuvinte putem spune că femeile participă într-o măsură mai mare decât bărbații la programe de studii universitare din anumite domenii fundamentale.

Bărbații absolv cu precădere programe de studii din domeniul științelor ingineresti sau cele sportive. Această distribuție a genurilor se regăsește și este semnificativă și în ceea ce privește profilurile liceelor absolvite. În ceea ce privește promovarea studenților, se constată o creștere a numărului de studenți promovați în ultimii ani ajungându-se la o rată de promovare de 87%, cei care au abandonat studiile, cu situația neîncheiată sau repetenți încadrându-se în procentul de 13%. Ratele mai mari de promovare fiind înregistrate la forma de învățământ cu frecvență comparativ cu cei de la fără frecvență și frecvență redusă.

Tabelul 6. Evoluția numărului și a ponderii absolvenților învățământului universitar de licență (cu și fără diplomă de licență), pe sexe, în perioada 2015-2023

Distribuția pe sexe	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Total	86636	82354	85614	85514	88239	88934	87373	87560
- masculin	36226	34320	35296	35296	37034	37385	36980	37110
-feminin	50410	48034	50318	49637	51165	51549	50393	50450

persoane

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al României privind învățământul superior,

Pe toată perioada analizată, în rândul absolvenților se păstrează o pondere mai mare pentru populația feminină (aproximativ 60%), comparativ cu populația masculină (aproximativ 40%). La finalul anului universitar 2022-2023, numărul de absolvenți de gen feminin este mult mai mare.

La Universitățile cu profil tehnic predomină absolvenți de sex masculin, în timp ce pentru domenii precum economie, medicină, universitar-pedagogice preponderant sunt absolvenții de gen feminin. Există totuși și profile în cazul cărora ponderea genurilor este relativ echilibrată, cum ar fi cazul liceelor cu profil agricol sau teoretic – real.

Din păcate România se află la coada clasamentului European în ceea ce privește studiile superioare, doar 23% din tinerii români de 24-35 ani au absolvit studii superioare. Media Europeană este de 41%, iar țările cu cea mai mare rată de absolvire fiind bogate economic.

Tot țări care se află la coada clasamentului sunt Italia 28%, Ungaria 33%, sau Bulgaria cu 34%. Țările unde peste jumătate din populație are măcar o diplomă de licență sunt Luxemburg, Irlanda, Cipru, Lituania, Olanda și Belgia. Media europeană este de 41%. Austria, Polonia și Finlanda se află în jurul acestei medii.

Tabelul 7. Topul celor mai bune universități din lume 2022

ranking	University	Det.	Country	Impact Rank*	Openness Rank*	Excellence Rank*
1	University of Washington			6	24	9
2	Cornell University			5	3	23
3	Johns Hopkins University			18	10	8
4	Yale University			10	2	26
5	University of California San Diego			30	1	19
6	University of Toronto			35	4	12
7	University of Wisconsin Madison			13	5	43
8	Pennsylvania State University			11	11	51
9	New York University			26	8	40
10	Eidgenössische Technische Hochschule ETH Zürich			42	12	32
11	Ohio State University			43	25	42
12	University of Florida			33	7	61
13	Harvard University			1	5954	1
14	Washington University Saint Louis			40	6	65
15	University of Pittsburgh			50	17	56
16	Carnegie Mellon University			19	9	145
17	University of Edinburgh			56	30	52
18	University of Melbourne			100	21	24
19	University of New South Wales			83	26	36
20	Boston University			47	13	86

Sursa <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>

Acest top al Universităților realizat de QS World University Rankings ne arată din nefericire o realitate incontestabilă a învățământului românesc și anume Universitățile românești scad tot mai mult în topurile internaționale. Cele mai bine clasate fiind sub locul 1000 la ultima evaluare mai ales în ceea ce privește cercetarea științifică. Cele mai bune universități din România Universitatea din București, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și Universitatea de Vest din Timișoara se află pe locurile 1001-1200. În top mai apare și Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași și Universitatea Politehnică din București,

Principalele criterii sunt:

- reputația academică (sondaje care vizează profesorii / cercetătorii din Învățământul superior
- numărul de publicații și lucrări academice
- calitatea cercetării științifice, impactul cercetării în viața reală
- citări din lucrările publicate
- gradul de angajare a absolvenților
- resurse dedicate predării

De exemplu Stanford University din SUA cu 15000 studenți, are 54 de absolvenți și cadre didactice laureate al premiului Nobel. Fondatorii Google, Nike, Yahoo tot aici au învățat.

Tabelul 8. Evoluția numărului de studenți ce revine unui cadru didactic

Forma proprietate	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Total	14,8	15,2	15,5	15,3	15,4	16,1	15,7	15,4
-învățământ de stat	14,1	14,7	14,9	14,6	14,9	15,6	15,0	14,8
-învățământ privat	19,9	19,9	20,7	21,1	19,8	20,3	21,9	21,7

Sursa: Date preluate din Anuarul Statistic al României privind învățământul superior,

Se observă că numărul de studenți care revin unui cadru didactic din învățământul privat este mai mare față de învățământul de stat. Diferența dintre cele două tipuri de învățământ fiind de 6,9 puncte procentuale, aproximativ 7 studenți la un cadru didactic. Pe sexe, se înregistrează un procent mai mare pentru personalul feminin și anume 52,3% comparativ cu personalul masculin de 47,7%. Resursele umane din Învățământul Superior au un rol deosebit de important în ceea ce privește Calitatea Învățământului, alături de resursele alocate învățământului. Așa cum este percepută și gândită educația pe toate palierele, nu numai la nivel superior depinde și dezvoltarea unei societăți moderne, viitorul țării.

Rata anuală de creștere a resurselor pentru învățământ și creștere a PIB-ului (%) este un indice important urmărit cu interes și de către Uniunea Europeană care ne arată cât cheltuiește fiecare țară membră pentru Educație

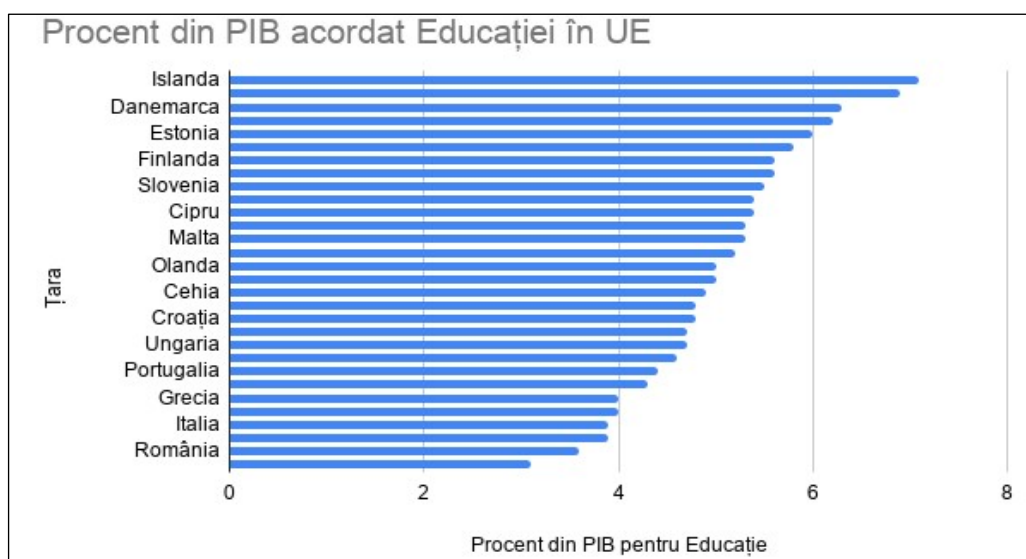

Figura 2 Procent din PIB pentru Educație

Sursa: ec.europa.eu/Eurostat

Dintre toate țările Europene, Islanda cheltuiește cel mai mult pentru Educație (7,1% din PIB), urmată de Danemarca, Estonia. Din nefericire România se află la coada clasamentului și la

acest capitol. Ținta de 6% din PIB nu a fost atinsă niciodată, și acest lucru având un impact asupra calității învățământului superior și nu numai.

Bugetul pentru învățământ în anul 2023 este de 49.509 milioane lei, reprezentând 3,2% din PIB fiind mai mare față de anul 2022, și mai mic față de anul 2024 cu 0,1 puncte procentuale. Chiar dacă este mai mare față de anul 2023, cheltuiala guvernamentală pentru Educație este mai mică în comparație cu anii 2006, 2007, 2008. Sunt alocări fluctuante de la an la an care ne situează pe ultimele locuri din Uniunea Europeană.

Cercetătorii din domeniul economic fac referire asupra rentabilității capitalului uman pe baza datelor privind salariile indivizilor. Faptul că persoane care au un nivel ridicat de educație câștigă salarii mai mari trebuie considerat ca fiind o dovadă că piața apreciază calitatea capitalului uman. Rentabilitatea educației este definită ca sporul salarial pe care lucrătorul îl primește dacă face un an suplimentar de studii. Datele INS ne arată că 16% din populația României are studii superioare iar o treime din absolvenții români de studii superioare rămân șomeri după ieșirea de pe băncile școlii. Cele mai mari rate de ocupare a proaspeților absolvenți sunt în Luxemburg și Țările de Jos (ambele 93%), Germania 92% și Malta (91%). La polul opus, cele mai scăzute rate au fost înregistrate în Italia (65%), Grecia (66%) și România (70%).

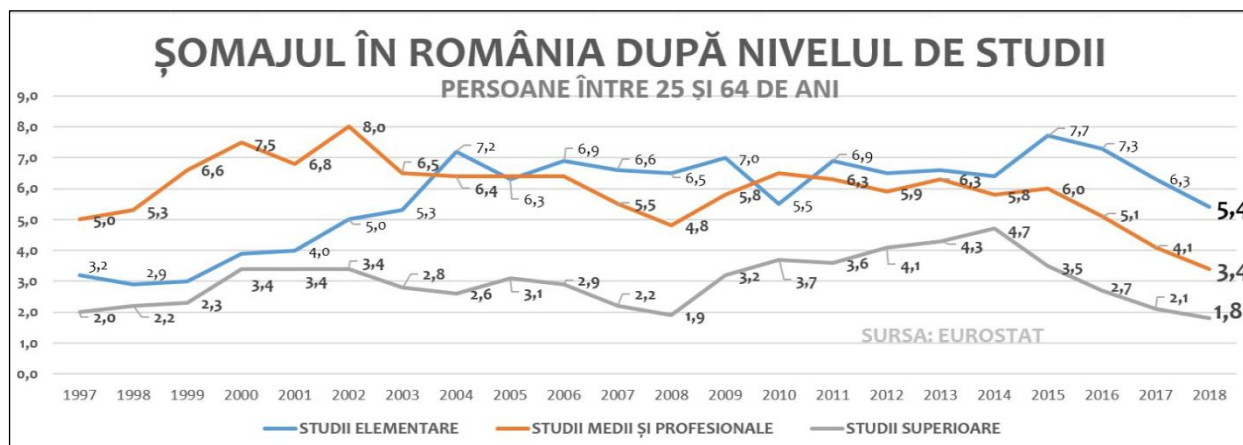

Figura 3 Șomajul în România după nivelul de studii

Sursa: ec.europa.eu/Eurostat

Cea mai mare rată de angajabilitate este în rândul studiilor superioare, iar cea mai mică rată de angajabilitate este pentru cei cu studii elementare și cei fără studii.

INS arată că pentru persoanele cu studii medii și mici rata șomajului este 14,2% respectiv 5,2%, iar în cazul persoanelor cu studii superioare aceasta a fost de doar 1,7%. În 2022, la nivelul Uniunii Europene, rata de angajabilitate pentru persoanele cu vârsta cuprinsă între 20 și 64 de ani care au absolvit studii de licență, masterat sau doctorat a fost de 86%, mult mai mare decât rata pentru cei care au completat doar un nivel scăzut de educație, care a fost de 57.2%, conform Raportului Eurostat.

Analiza OECD arată că veniturile unui absolvent de licență și masterat sunt cu 54% mai mari decât ale angajaților cu studii medii. Diferența de salarizare crește odată cu vârsta, deoarece angajații cu studii superioare se bucură de o evoluție salarială mai dinamică pe tot parcursul carierei. Faptul că persoane cu un nivel ridicat de educație câștigă salarii mai mari trebuie considerat ca o dovadă că piața apreciază capitalul lor uman. În ceea ce privește venitul de-a lungul vieții, absolvenții de liceu nu vor reuși niciodată să reducă decalajul salarial față de cei cu studii

superioare. Multe universități reprezintă un bilet către o mare carieră, foarte mulți studenți fiind atrași pentru studiu la o universitate din străinătate.

Mulți consideră că educația oferă disponibilități în afara mediului educațional, iar instituțiile nu țin pasul cu nevoile pieței muncii. Pentru unii angajatori nivelul de educație nu reprezintă o condiție primordială, angajatorii preferă experiența.

Pe de altă parte disponibilitatea studenților de a face tranziția la piața muncii este diferită de la un stat la altul inclusive joburile part-time. În unele țări ale Uniunii Europene tinerii încep să lucreze cu program redus participând în același timp și la activitatea educațională. Diferențe există și datorită sistemelor naționale de educație și formare dar și caracteristicilor pieței muncii, anumitor factori culturali.

Chiar dacă România a făcut pași în acest domeniu, doar 2% dintre aceștia participau la piața forței de muncă, media în Uniunea Europeană fiind de 23%. Datele Eurostat arată că 23% dintre tineri erau și angajați iar 3% dintre ei erau în căutarea unui loc de muncă fiind disponibili și să lucreze. Cele mai mari rate ale studenților care lucrează se înregistrează în Țările de Jos (73%), Danemarca 52%, Germania 45%. România 2%, Slovacia 5%, Ungaria 6% au raportat cele mai mici ponderi. În ceea ce privește găsirea unui loc de muncă tinerii sunt optimiști cu bună încredere dar își supraestimează cunoștințele și nu sunt realiști în privința pieței muncii, nu au un parcurs bine stabilit. Inițiative precum cele de colaborare cu companii locale, din diferite domenii de activitate conduc la rezultate benefice de ambele părți și anume o experiență de învățare utilă pentru studenți care au avut șansa să aplice cunoștințele teoretice dobândite în practică.

Pe de altă parte competențele candidaților, creativitatea și prospețimea au adus un suflu nou și companiilor. Rezultatul a fost angajarea unor studenți încă de pe băncile facultății. Astfel de inițiative pot fi urmate de cât mai multe facultăți. Pe termen lung așa cum arată și un raport al OECD, absolvenții reprezintă o valoare ridicată pe piața muncii. Conștientizarea acestui lucru duce la o creștere a școlarizării pe perioadele următoare și la o îmbunătățire a nivelului de trai.

Concluzii

Performanța impresionantă a sectorului educațional din economiile Europene se datorează în cea mai mare măsură investițiilor în învățământ. Cercetătorii susțin că extinderea populației cu studii la orice nivel educațional are loc în primul rând datorită investițiilor în educație și a programelor guvernamentale.

Dezvoltarea societății se află în strânsă corelație cu investițiile făcute în educație. Învățarea continuă devine pentru toți un element central favorabil creșterii productivității. Profunzimea cunoștințelor este esențială pentru a consolida și furniza, în întreaga economie, utilizarea noilor tehnologii și pentru a preveni segmentarea pieței forței de muncă între lucrătorii cu diferite tipuri de calificare. Acești factori depind de nivelul educației, de formarea și învățarea la locul de muncă.

O forță de muncă înalt calificată va duce către micșorarea costurilor de punere în aplicare a noilor tehnologii și-i ajută pe cei mai puțin calificați să lucreze cu noua tehnologie. Îmbunătățirea continuă a abilităților conduce la creșterea competitivității, în mod direct printr-o creștere a conținutului competențelor proceselor de producție și, în mod indirect, prin abundența de cunoștințe. Astfel de investiții în creșterea continuă a calității forței de muncă pot contribui la creșterea productivității muncii. Calitatea învățământului superior este deosebit de importantă și ea conduce la dezvoltarea economiilor moderne, la o societate dezvoltată bazată pe cunoaștere.

Dacă învățarea este principala caracteristică a schimbării sociale și economice. Atunci capitalul uman, sistemul informațional și sistemul de elaborare a deciziilor devin factori principali

în eforturile schimbării. Problema calității educației este un aspect important atunci când se calculează influența capitalului uman în creșterea economică.

Bibliografie

1. Andrei, T., Chivu, M., Geréd, B., & Vîrdol, D. C. (2021), *Anuarul statistic al României*, Institutul Național de Statistică, București.
2. Becker, G. S. (1995), *Capitalul uman, o analiză teoretică și empirică cu referire specifică la educație*, Editura ALL, București.
3. Becker, G. S. (1995), *Comportamentul Uman – o abordare economică*, Editura ALL, București.
4. Caragea, N. (2015), *Statistică – concepte și metode de analiză a datelor*, Editura Mustang, București.
5. Comisia Europeană. „Educație”, https://commission.europa.eu/education_ro, accesat la 25.09.2024.
6. Comisia Europeană. „Inițiativele în domeniul învățământul superior”, <https://education.ec.europa.eu/ro/education-levels/higher-education/about-higher-education>, accesat la 25.09.2024.
7. Comisia Europeană (2022), „Statistici EUROSTAT privind educația și formarea”, <https://epale.ec.europa.eu/ro/content/statistici-eurostat-privind-educatia-si-formarea>, accesat la 25.09.2024.
8. Comisia Europeană (2024), „Organizarea Sistemului de Educație și Structura Sa”, <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/ro/national-education-systems/romania/organizarea-sistemului-de-educatie-si-structura-sa>, accesat la 25.09.2024.
9. Friedman, M. (1995). *Capitalism și liberalism*, Editura ALL, București.
10. Institutul Național de Statistică (2022), *Anuarul Statistic al județului Iași*, Iași.
11. Institutul Național de Statistică (2024), *Buletin statistic lunar al județului Iași – Vol. 11 2023*, Iași.
12. Mateescu, P. (2021), *Analysis of the quality of workforce – factors that influence quality*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași.
13. Ministerul Educației (2019), *Sistemul Național de Indicatori pentru Educație*, București.
14. Ministerul Educației (2021), *Raport privind Starea Învățământului Superior în România, 2020-2021*, București.
15. OECD. “Population with tertiary education”, <https://www.oecd.org/en/data/indicators/population-with-tertiary-education.html>, accesat la 25.09.2024.
16. Samuelson, P. (1990), *Economia*, Editura Mc Graw-Hill, Madrid.

Capitolul 38 – TENDINȚE ÎN EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR LA DISTANȚĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Chapter 38 – TRENDS IN THE EVOLUTION OF HIGHER EDUCATION REMOTE LEARNING IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Georgeta MELNIC¹
Angela POPOVICI²

Abstract

Remote learning has become possible due to the progress in information technologies. This method of learning constitutes an added benefit presented to those looking into constantly accruing their knowledge. Being based on multimedia material and offering the individual or the group of individuals the possibility of developing their competences from their own computer, remote learning stands out as a modern and adaptable model of studying. The multimedia resources can blend text with graphic elements, video content, images, sound and animation. It is worth mentioning that remote learning provides the opportunity to professionally active individuals to overcome the restraints placed on them by the requirement of being physically present in class and gives them the ability to configure their own ways of studying.

Nowadays, remote learning is getting more and more notoriety and interest. The option of not only obtaining knowledge, but also a university title, from anywhere in the world, appears extremely tempting and captivating. Today, such opportunities are not only available, but also quite widespread and applied often. Remote learning represents, thus, a revolutionary paradigm shift for modern individuals that are trying to incorporate all aspects of their lives in a single day, from simple communication to career progress.

In this article, the steps of the organization and application of higher education remote learning in the Republic of Moldova are thoroughly examined, which mainly pertain to: the description of higher education remote learning, the duration of studies, the forms and sources of funding of higher education remote learning, its pros and cons, the description of the methods of organizing and applying higher education remote learning in the Republic of Moldova.

Keywords: *higher education remote learning, funding sources for higher education remote learning, digital educational resources, equipment for stocking digital educational resources.*

JEL: *I20, I21, I23*

Introduction

Contemporary society is in the midst of rapid and significant transformations, with the continuous emergence of innovative products and services, while research is evolving in surprising ways, producing results that seemed utopian not long ago. The changes brought about by the evolution of contemporary technologies are not limited solely to the fields for which they were initially developed but are also generating transformations in other spheres of life and human activities. In this reality, where the only constant element is change, the educational system must assimilate and adjust its offerings to support today's youth, continuously updating its goals and means to adapt to new challenges and provide students with effective skills and tools.

Distance learning has become possible due to technological progress in the field of informatics. This mode of education represents an additional benefit for those interested in continually developing their knowledge. Based on multimedia materials and offering the possibility for individuals or groups of individuals to develop their skills from their own computers, distance learning stands out as a contemporary and adaptable learning model. Multimedia resources can combine text with graphics, video materials, images, sound, and

¹ Doctor of Economics, Associate Professor, Academy of Economic Studies of Moldova, Chisinau, Republic of Moldova
melnicgeorgeta@mail.ru

² Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Academy of Economic Studies of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova, e-mail: popovici.angela.alexandru@ase.md

animation. It should be emphasized that distance learning offers an opportunity for working professionals to overcome the constraints related to the necessity of physical presence at courses and to configure their own study paths. In a global context, distance learning has become an essential element of the education system; strategies and standards have been created regarding the coordination of procedures, learning resources, and specialized software applications and other resources that support skills development.

Literature review and the objective of the paper

The aim of the research is to assess the importance of implementing distance learning and to identify the opportunities and barriers to the implementation of distance learning in higher economic education in the Republic of Moldova.

The analysis of the specialized literature allowed us to conclude that, within the research on the use of distance learning in higher economic education at the national and international levels, in-depth studies have not been identified or conducted.

Methodology

In the research, national legislative and normative acts were used, along with the results of investigations by both domestic and foreign scholars. The research is based on a deductive approach, moving from general to specific, starting from the current state of knowledge of the theoretical and practical aspects of higher distance education. To obtain a relevant study, the author employed a multitude of effective research methods suitable for their purpose, such as the method of analysis, the method of synthesis, the cognitive method, the method of deduction, and the empirical method.

Results and Discussions

Distance higher education constitutes a teaching-learning process organized by a higher education institution, which provides study materials in a specific logical order for students to assimilate in their own way. Its mission is to ensure the continuity of professional training throughout one's entire active life and to develop the action competencies of graduates of distance higher education.

According to the Education Code of the Republic of Moldova no. 152 of 17.07.2014, the mission of higher education is to train highly qualified specialists who are competitive in the national and international labor markets (Education Code of the Republic of Moldova, art.75,2 b), and the necessary competencies can be acquired through different forms of education: full-time, part-time, and distance learning (Education Code of the Republic of Moldova, art.78,1 c). The first two forms of education are well-known, but distance learning is a new challenge for the Republic of Moldova.

The Ministry of Education and Research of the Republic of Moldova has validated the General Regulation regarding the organization and conduct of distance higher education (DHE) in higher education institutions, following public consultation and its approval by the Ministry's College. The implementation of distance higher education allows for the expansion and enrichment of the range of educational programs through information and communication technologies, thereby contributing to the continuous training of specialists in the Republic of Moldova.

According to the provisions of the Regulation, accredited higher education institutions are responsible for implementing distance higher education. To do this, they must submit authorization requests to the National Agency for Quality Assurance in Professional Education.

Subjects within distance higher education can be taught using a variety of instructional methods, including traditional courses, online courses, meetings, online sessions, teleconferences, online tests, computer self-assessments, as well as other conventional teaching methods. The duration of studies in distance higher education will be extended by one year for the first cycle, Bachelor's, and by one semester for the second cycle, Master's, compared to traditional education.

The study duration for adults will be determined by the Senate of the educational institution, taking into account their resources and interests, as well as other relevant considerations.

Distance learning particularly attracts the professionally active population, being designed and adapted to meet the professional, social, and educational demands expressed in the labor market. The conversion of educational content into electronic format makes it accessible to anyone, anywhere, and at any time. Distance higher education does not impose restrictions on schedule, location, or pace of learning, offering opportunities for continuous professional development throughout one's entire life.

The implementation of distance higher education is financed through tuition fees collected in accordance with the legislation, the budget allocated for distance education, and budgetary resources from the unemployment fund, in accordance with legal provisions. Additionally, funding will come from resources provided by economic agents for the purpose of developing distance education, from sources obtained through international projects, and other funding sources.

Furthermore, higher education institutions that provide distance education can receive donations and sponsorships to support the teaching process and the development of infrastructure. Distance higher education offers students a flexible way to obtain the necessary education, directly adapting to their study requirements and employment opportunities. The positive impact on the economy arises from the ability of distance education to supply the labor market with professionals trained in accordance with the new needs of a constantly evolving society.

Representatives of the Ministry of Education believe that the Republic of Moldova has suitable conditions for the successful implementation of distance learning. Many universities have accumulated some experience in this field, having human resources with initial training in online education and being equipped with the essential infrastructure for conducting this type of education.

The advantages and disadvantages of distance education are presented in Table 1.

Table 1. Advantages and Disadvantages of Distance Learning

Advantages of Distance Learning	
The possibility to access from anywhere in the world	Anyone has the opportunity to choose a course at the university of their dreams, to learn about different teaching methods and various nuances, as long as they are connected to the network.
Freedom and flexibility of the educational process schedule	Each person can independently create comfortable and preferable learning conditions and environments, which entirely depend on the student and their desire to acquire new knowledge. With this form of training, no one pressures the student or limits their actions or studies. Everyone creates their own work plan.
Individual learning pace	The individual, personalized approach in education represents a true advantage for any student, as they have the opportunity to listen to a lecture recording as many times as necessary or to pause the recording to take notes. This allows students to focus independently on topics that are more interesting to them and to skip subjects they already know quite well.

Advantages of Distance Learning	
Distance learning is open to everyone	The increase in the number of students who prefer distance learning demonstrates that this form of study is convenient not only for traditional students but also for non-traditional ones—such as working individuals, pregnant women or those with young children, elderly people, and those currently in difficult situations. This further proves that distance learning is open to anyone who truly wishes to gain knowledge, even if they cannot attend university courses in person.
Reasonable cost	Distance learning is generally quite affordable from a financial perspective. The cost of education, of course, depends on the university, but in any case, the fees can compete with those of full-time or part-time education, often being 10-30% lower.
Disadvantages of Distance Learning	
Lack of influence on the student	Despite the evident advantages of distance learning, it is more suitable only for responsible, disciplined, and motivated students. Not everyone has the willpower to restart their studies, which is why not everyone achieves outstanding results.
Dependence on network access	A quite serious drawback is the requirement for constant Internet access—one of the most important conditions for students who have chosen distance learning.
Lack of communication with professors and peers	Insufficient time and opportunities for communication with professors and peers result in fewer answers to spontaneous questions, lack of additional information or practical advice, absence of teamwork, and the lack of other pleasant nuances that are specific to in-person education.
Lack of practical training	The course is largely presented in the form of lectures, so students can learn everything at a theoretical level but may not be able to apply this knowledge in workshops or seminars.

Source: Prepared by the author based on www.studentus.md

According to surveys conducted on the field of distance learning, various responses have been recorded, which are presented in Table 2.

Table 2. Survey Results on Distance Learning

1) Which field would you choose for distance studies?	• Administration – 10% • Linguistics – 24% • Information Technology – 28% • Teaching Profession – 20% • Economics – 8% • Medicine – 3% • Other – 7%
2) In distance learning, what do you value the most?	• Certification – 27% • Unique and effective method – 33% • Cost of education – 23% • Accredited educational institution – 10% • Qualification of teaching staff – 7%
3) What materials would you like to see on the websites of educational institutions?	• Recommended literature – 29% • Virtual educational programs – 34% • Video courses – 26% • Interactive tests – 6% • Other – 5%

Source: Prepared by the author based on www.studentus.md

The Academy of Economic Studies of Moldova approved the Regulation regarding the organization and implementation of distance learning at ASEM during the ASEM Senate meeting on March 31, 2021. This regulation outlines the main concepts, principles, objectives, and the organization and implementation of distance learning at ASEM, as well as its funding sources, such as: tuition fees, budgetary allocations provided for distance learning, budgetary resources from the unemployment fund, financial resources allocated by economic agents for distance learning, funds from international projects, donations, and other sources of income according to current normative acts. It is worth mentioning that the Academy of Economic Studies of Moldova has a rich technical-material base for distance learning, including: the ASEM MOODLE Platform; specialized software for distance learning, equipment for storing digital educational resources; teaching subdivisions, laboratories, workshops, stimulation centers etc.; technical-material means:

audio/video equipment, computing technology, and other specific materials for creating digital educational resources; electronic communication means for accessing courses in electronic format; computer rooms etc.

Therefore, distance learning cannot be achieved without a modern and efficient technical-material base, but especially without sufficient training for teaching staff in mastering information and communication technologies, as well as in the instrumentation of the entire process.

Conclusions

Currently, distance learning is gaining increasing recognition and interest. The option to acquire not only new knowledge but also a university degree from anywhere in the world seems extremely tempting and captivating. Today, such opportunities are not only available but also highly widespread and utilized. Distance learning represents a revolutionary paradigm for contemporary individuals, who strive to integrate all aspects of their lives into a single day, from simple communication to career advancement.

Bibliography

1. Education Code of the Republic of Moldova No. 152 of 17.07.2014, available: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138917&lang=ro
2. Framework Regulation on the Organization and Implementation of Distance Higher Education, available: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_474_sin_24.05.2016.pdf
3. Studiu. Învățământul la distanță, <https://studentus.md/educatie/studiu-invatamintul-la-distanta/>
4. Regulation on the Organization and Implementation of Distance Learning at ASEM, available: https://ase.md/files/legal/interne/3.18_Regulament_invatamant_la_distanta.pdf
5. Development Strategy of ASEM for 2023-2027, available: https://ase.md/files/legal/interne/plan_strategic_2023-27.pdf
6. Brut, M. (2006), *Instrumente pentru E-LEARNING*. Iași: Polirom. 248 p.
7. Bashirov, O., Veretina-Chiriac, I. (2018), Promoting E-Learning in Higher Education Institutions, În „Conferința Științifică Internațională Contabilitatea și auditul în condițiile globalizării: realități și perspective de dezvoltare”. Collection of Scientific Articles, April 2018, pp. 9-16, available: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/37.-p.207-211_Promovarea%20elearningului%20in%20institutiile%20de%20invatamant%20superior.pdf
8. Hadîrcă, M. (2020), *Învățământul la distanță: concept, metodologie, probleme de implementare*, Pedagogical Universe, no. 3 (67), pp. 107-112, available: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/107-112_9.pdf
9. Jalobeanu, M. (2001), *WWW în învățământ. Instruirea prin internet*. Cluj: Casa Corpului Didactic. 225 p.

Capitolul 39 – MĂSURI PENTRU DEZVOLTAREA, PROTECȚIA ȘI EXPLOATAREA REZULTATELOR ACTIVITĂȚII INTELLECTUALE: EXPERIENȚA REPUBLICII MOLDOVA

Chapter 39 – MEASURES FOR THE DEVELOPMENT, PROTECTION AND EXPLOITATION OF THE RESULTS OF INTELLECTUAL ACTIVITY: THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Alexandra NOVAC¹

Abstract

As the global economy shifts towards a knowledge-based framework, the importance of intellectual property continues to increase. This paper aims to comprehensively evaluate the measures and approaches employed in the Republic of Moldova to foster the development, protection, and commercialization of intellectual property. The research methodology is based on an analysis of statistical data, policy documents, and specialized literature. The findings highlight that while there are initiatives in place to promote innovation and safeguard intellectual property, these measures are often fragmented and insufficiently aligned with the demands of an innovation-driven economic model.

Keywords: intellectual property development, intellectual property protection, innovation policy, Republic of Moldova

JEL: O3

Introduction

The current stage of development of the world economy has brought intellectual property to the attention of governments. From a marginalised and little known concept, intellectual property has become a key element of government policies and corporate strategies. This approach is based on the awareness that intellectual property and its proper management contribute significantly to economic growth and determine the degree of competitiveness of a country, certain industries and companies. Following these trends in recent decades, Western countries have paid increased attention at the governmental level to promoting the development, protection and efficient use of intellectual property.

For the Republic of Moldova, the need to implement new technologies and products and to create and effectively use intellectual creations is also of great importance, which is conditioned not only by the limited characteristics of natural resources and the need to import raw materials, but also by the limited capacity of the internal market and, of course, by the ever-increasing potential of intellectual property as the main driver of economic growth.

The objective of the paper and methodology

The primary objective of this paper is to analyse and offer a comprehensive review of the measures employed in the Republic of Moldova to foster the development, protection, and exploitation of intellectual property. The research methodology is based on a qualitative analysis of relevant statistical data, policy documents, and specialized literature. The study includes a detailed examination of the legislative and institutional frameworks, as well as the mechanisms and instruments used to promote intellectual property in Moldova.

¹ PhD, research associate professor, National Institute for Economic Research, Academy of Economic Studies of Moldova, Chisinau, alecsandra_novac@yahoo.com

Results and discussion

The research carried out has made it possible to generalise and systematise the instruments used in Moldova to promote the development, protection and use of intellectual property:

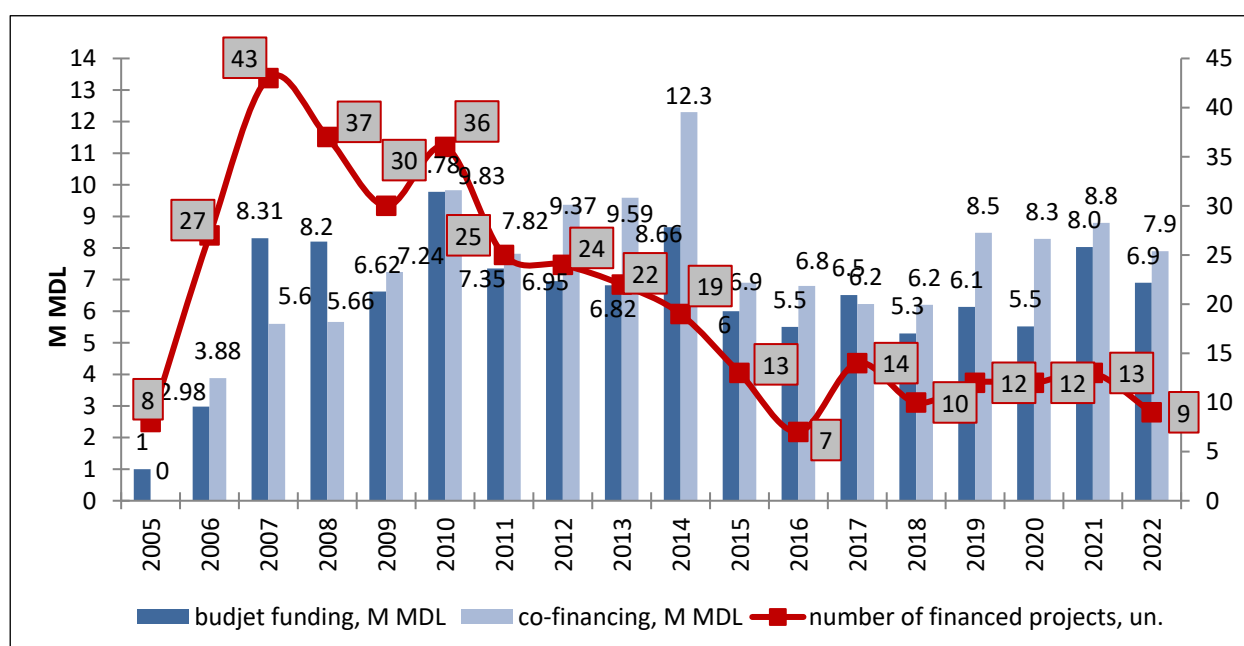
- *Grants from the state budget for research, development and innovation projects.* Grants for innovation activities are administered by both the Entrepreneurship Development Organisation (grants for innovative start-ups) and the National Agency for Research and Development. The National Agency for Research and Development administers Aa grant programme for technology transfer projects with an annual budget of approximately MDL 8 million. Technology transfer projects are currently the main method of government support for the implementation of scientific results and innovations in enterprises. For project implementation, up to 50% of the total cost of the project is financed from the state budget, while the other part is provided by the economic actor – the project coordinator – or a third party – the project sponsor.

In the period 2005-2022, 361 technology transfer projects were financed in various fields of economic activity; the cumulative amount of financing from the state budget was MDL 116.5 million. On average, the co-financing of innovative projects by the former Agency for Innovation and Technology Transfer, later the National Agency for Research and Development, during the period 2005-2022 represented a rather limited amount allocated from the state budget (about MDL 6.8 million per year).

As regards the co-financing of projects, there were different trends over the period analysed. In 2014, more funds were allocated from the private sector, with the value of co-financed projects from other sources reaching a maximum quota.

The technology transfer projects funded are related to the following strategic priorities: biotechnology, energy efficiency and the use of renewable energy sources.

Figure 1 – Dynamics of funding for technology transfer projects over the period 2005-2022

Source: developed by authors based on data (ANCD, 2021)

- *Support for the promotion of inventions and research results* The State Agency on Intellectual Property of the Republic of Moldova offers support for the participation of local

inventors in international salons on inventions and new technologies in order to promote domestic inventions and scientific results outside the Republic of Moldova. These initiatives aim to promote innovation-related cooperation, attract funding for the implementation of local ideas, and familiarise foreign scientists, inventors and businessmen with the achievements of universities and research institutes in the Republic of Moldova.

Another activity of this kind, which represents a real opportunity to combine the efforts of the real sector with the research sector, is the specialised international exhibition “InfoInvent”, which is organised twice a year by the State Agency on Intellectual Property in partnership with the Ministry of Education and Research, the Ministry of Culture, the National Agency for Research and Development, and the National Agency for Quality Assurance in Education and Research. The aim of the exhibition is to support and promote innovative activities, to attract investments in innovative activities and technology transfer, to promote projects for the implementation of new inventions, technologies and materials, to develop technical and scientific cooperation, and to encourage cooperation between the business and research sectors.

In order to achieve these objectives, the State Agency for Intellectual Property offers discounts on participation fees, organises various seminars and round tables focusing on the challenges of the innovation process and ways to overcome them.

- *Exemption from fees for the protection of intellectual property.* In the Republic of Moldova, the promotion of intellectual property protection is achieved by offering an exemption from the payment of registration fees and legal protection for intellectual property objects. Currently in Moldova, in accordance with the provisions of the Governmental Decision No. 774 of 13 August 1997 on the Nomenclature of Services of Legal Significance in the Field of Protection of Intellectual Property Objects, significant discounts are offered, the amount of which is shown in Table 1.

Table 1 – Reductions in the amount of fees for the protection of intellectual property established for individuals, SMEs and organisations in the field of science and innovation

Intellectual property object	Discounts for individuals from the amount of the established fee, %	Discounts for SMEs, %	Discounts for science and innovation organizations, %
Inventions	95	85	95*
Plant varieties	95	85	95
Trademarks	50	50	
Industrial designs	85	65	

Source: elaborated in accordance with (Guvernul Republicii Moldova, 1997)

For example, research and innovation organisations and inventors/individuals pay only 5% of the fixed fees for the filing, examination and grant of patents for invention, and SMEs pay 15%. For trade marks, the reduction is 50% for SMEs and individuals, and 65% and 85% respectively for industrial designs. Given that SMEs represent about 98% of all enterprises, these exemptions are quite significant.

- Support programmes for the SME sector, including for research and innovation activities, funded by the State or international partners. The main programmes supporting the SME sector include the national programme “Start for Young People: A Sustainable Business at Home”, the Pilot Programme for Attracting Remittances to the Economy (PARE 1+1), the Pilot Programme “Women in Business”, the Programme for Increasing Export

* In addition, if the applicant is an organization working in the field of science and innovation, a total exemption from fees is offered for the maintenance of invention patents for the first 5 years.

Competitiveness and Internationalisation of SMEs, the Programme for Digital Transformation of SMEs, the Programme for Supporting Digital Innovations and Technological Start-ups etc.

In particular, the Programme for Increasing Export Competitiveness and Internationalisation of SMEs is aimed primarily at SMEs that introduce innovative elements into the production process and diversify their products and services. The programme enables SMEs to acquire equipment, including intellectual property.

Similarly, another programme (the Programme for the Support of Digital Innovations and Technological Start-ups) aims to stimulate research and development in the field of ICT, prototyping and innovation in the field of sustainable industrial production and eco-technologies. The programme provides grants to innovative SMEs and start-ups for the development of ICT products, services and new technologies.

In addition to measures to encourage and support enterprises in the exploitation of intellectual creation, *integrated intellectual property services*, which are provided as part of other services and are not specifically focused on the results of intellectual activity, play an equally important role. Such services are usually provided in the country's science and technology parks and innovation incubators. In accordance with the provisions of Law No. 226 of 01 November 2018 on science and technology parks and innovation incubators, the manager of an innovation incubator provides consultancy services in the field of innovation and technology (Parlamentul Republicii Moldova, 2018). At the request of the residents, the manager of the innovation incubator is entitled to provide intellectual property assessment and promotion services at a price lower than the market price.

The main objective of this law is to create, through innovation incubators and science and technology parks, the necessary conditions for innovation and technology transfer activities aimed at transforming the results of scientific research and innovation into new or improved products and services that are competitive on the market.

In addition to supporting resident businesses, parks and incubators aim to attract investment, create competitive industrial sectors based on advanced and innovative technologies, and carry out activities in line with the specific development opportunities of the area in which they are located. In addition, science and technology parks provide production space and equipment to innovative SMEs, intervene in relations with central and local public administrations to solve problems related to the innovation activities of resident companies etc.

According to art. 17 of the aforementioned Law, the residents of the science and technology park and the innovation incubator may also benefit from other forms of support, such as:

- a) funds obtained through competition within State programmes and research and development projects, including for the creation and/or development of innovation infrastructure;
- b) donations, sponsorship and investment;
- c) favourable terms for rent, use of infrastructure and communications, including staggered payments.

It's important to mention that in 2012, the tax and customs exemptions initially provided by Law No. 138 of 21 July 2007 on science and technology parks and innovation incubators were cancelled, but until then no resident had benefited from them because there was no single opinion at the level of state authorities on the mechanism for granting and using these tax exemptions, which was established in the relevant normative acts.

The existence of a robust innovation and technology transfer infrastructure is essential to ensure that the results of innovative research are put to practical use. Although Moldova has a

legal framework for innovation infrastructure and technology transfer, it does not provide sufficient incentives for technology transfer. Moldova has practically no institutional regulations to facilitate technology transfer, such as intellectual property policy, spin-off regulations. This lack of regulation hinders technology transfer and knowledge exchange activities with existing companies, as well as the creation of new start-ups and spin-offs. In order to ensure appropriate incentives for the adoption of an innovative entrepreneurial spirit, the current law on science and technology parks and innovation incubators could be amended to include fiscal and customs incentives, similar to those provided in the 2007 version of the law. The introduction of financial incentives for enterprises could be beneficial as it would encourage greater use of university-based innovation incubators (United Nations, 2021).

- *Pre-diagnostic services of intellectual property* are a tool offered by the State Agency on Intellectual Property and are aimed at assessing the intellectual potential of the enterprise and elaborating recommendations on efficiency and increase of legal protection of intellectual creations, as well as providing the company with a perspective vision of its competitive advantages that can be generated by effective use of intellectual property. Intellectual property pre-diagnostic services have been offered since 2009 and are primarily aimed at SMEs.

The main objectives of the intellectual property pre-diagnosis are:

- to make management and employees aware of the opportunities offered by intellectual property (internal use, licensing to third parties, promotion etc.);
 - to guide companies towards the development, exploitation and launch of competitive new products; to increase the value of assets through the accounting of intellectual property objects; to obtain competitive advantages from the use of intellectual creations;
 - to increase the company's interest in the use of intellectual property and ensure its effective management;
 - to assess the company's innovation potential;
 - to identify ways to effectively manage the intellectual property portfolio;
 - to identify the appropriate methods of protecting the company's intellectual property;
 - to assist in the exploitation of the company's intellectual property;
 - to assist in the filing of applications for the protection of intellectual creations;
 - assistance in encouraging innovation and creativity among employees.
- *Free documentation in the public databases of the State Agency on Intellectual Property* and other national intellectual property offices is an important tool for the development, protection and exploitation of intellectual property objects. Consultation of public databases is a preliminary action that can prevent “reinventing the wheel”, speed up the terms of granting legal protection and promote the free use of intellectual creations from the public domain, which is greater than the private domain. The databases can be consulted on the websites of the National Intellectual Property Offices.
 - The database of the State Agency for Intellectual Property contains the following data:
 - information on patent applications, short term patents and utility models published by the agency since 1993; granted patents, short term patents and registered utility models. Access to bibliographic data, summaries, claims, descriptions, drawings and front pages;
 - bibliographical data and reproductions of trademark applications for which the National Repository has been established and of trademarks registered in the Republic of Moldova according to the national procedure;

- information related to applications for geographical indications, appellations of origin, filed according to the national procedure, for which the date of deposit has been assigned;
- bibliographic data and reproductions of industrial designs and models registered in the Republic of Moldova according to the national procedure since 1993;
- information on published plant variety patent applications and patents granted from 1996 to date;
- information on the registration of objects of copyright and related rights, namely: the series and number of the registration certificate, the date of registration, the name of the registered object, the name and surname of the author and the holder of the patrimonial right;
- the information sheets of the interim and final scientific reports financed from the State budget.

Databases of intellectual property objects are a very important source of information for the processes of creation, protection and exploitation of intellectual property objects. According to the specialised literature, a number of reasons have been identified for the use of patent databases, especially by SMEs: for educational purposes, to determine the purity of the patent, to obtain information on the activities of competitors, to detect infringements of intellectual property rights, to select new domains and to identify licensing opportunities. Similarly, the potential of national IP offices' databases cannot be ignored for familiarising oneself with the portfolio of patents with expired or forfeited protection terms for the free use of inventions in the public domain.

- *Support for patenting abroad.* In order to provide financial support for patenting abroad, the Regulation on Support for Patenting Inventions and Plant Varieties Abroad (approved by Government Decision No. 805 of 28 June 2016) has been developed. Financial support for patenting inventions and plant varieties abroad is granted to legal entities of the Republic of Moldova (small and medium-sized enterprises, research and development organisations), which have an invention/plant variety patent or have applied for its grant on the territory of the Republic of Moldova. The financial support consists in the payment of one or more fees necessary for the filing and/or examination of the patent application, documentation fees and technical examination of the plant variety, depending on the stage of the application.
- *Activities to raise public awareness of the role of intellectual property and how to encourage its development, protection and exploitation.* These include a wide range of activities to promote the importance and usefulness of intellectual property, which, as stated in the Strategic Development Program 2022-2024, aim to increase the level of knowledge and use of intellectual property objects.

Key activities include:

- Improving the level of knowledge of intellectual property rights among intellectual property administrations;
- Facilitating SMEs' access to IP information services, in particular through the implementation of the online IP pre-diagnostic service for SMEs;
- Increasing the level of knowledge in the field of intellectual property through the organisation of thematic courses and training, national, regional and international seminars on the latest issues in the protection and exploitation of intellectual property rights for various categories of beneficiaries (representatives of central public authorities responsible for the protection and enforcement of intellectual property rights, courts,

academic institutions and universities, business, experts, inventors, students etc.), radio and TV thematic programmes on intellectual property, various competitions;

- Dissemination of publications on the possibilities and methods of legal protection of intellectual property;
- Introduction of some intellectual property subjects in university and high school curricula. In 2017, the National Curriculum Council of the Ministry of Education approved the curriculum for the optional subject “Introduction to Intellectual Property” for high school education (AGEPI, 2021).

Summarising what has been said, the main ways of promoting the development, protection and use of intellectual property used in the Republic of Moldova, which have a certain impact on the innovation process, include the following:

- Co-financing of innovative projects from the state budget through the National Agency for Research and Development;
- Services provided within the infrastructure of the innovation process (science and technology parks, innovation incubators etc.);
- Exemption from fees for the protection of intellectual property by the State Agency for Intellectual Property;
- Activities to promote inventions and research results at national and international invention fairs and exhibitions;
- Free documentation in the public databases of the State Agency for Intellectual Property and other national intellectual property offices.

Conclusion

Despite the establishment of an initial legislative framework and the creation of supporting institutions, innovative activity in the Republic of Moldova remains inadequately supported. The legislative framework tends to be largely declarative and lacks alignment with key public policy areas. This disconnect is evident in the absence of practical mechanisms – such as regulations, instructions and government decisions – to effectively implement innovation legislation. In addition, the incentives initially provided by the law for residents of science and technology parks and innovation incubators were withdrawn before they could be put into practice. This has further hampered the development and support of a robust innovation ecosystem in the country.

At the same time, research, including applied research, is not focused on the practical needs of the economy or on improving competitiveness. The link between the research sector and the private sector is weak, resulting in independent development paths for industry and research organisations. This disconnection limits the transfer of knowledge and technology to sporadic interactions rather than fostering comprehensive activities driven by private investment in research and innovation.

The measures taken in the Republic of Moldova to stimulate innovative activity and to encourage the development, protection and use of intellectual property are welcome and essential. However, the methods currently used, such as co-financing of innovative projects, exemption from intellectual property registration fees, and foreign programmes and grants aimed at supporting the SME sector and innovative infrastructure, show that innovative activity in the Republic of Moldova is insufficiently supported. The instruments used in this sense do not meet all the requirements of the transition to the innovative path of economic growth and the knowledge society; a complex approach in this respect would be appropriate. It is also worth noting that the

most effective ways of supporting innovative activity, which have demonstrated their potential in several countries (such as: preferential loans, tax incentives, venture funds), are not widely used in Moldova.

***Note:** The article was developed within the framework of Subprogram 030101 „Strengthening the resilience, competitiveness, and sustainability of the economy of the Republic of Moldova in the context of the accession process to the European Union”, institutional funding.*

Bibliography

1. AGEPI (2021), *Programul de dezvoltare strategică 2022-2024*. Retrieved from: https://agepi.gov.md/sites/default/files/2021/09/PDS_AGEPI_2022-2024.pdf
2. ANCD (2021), *Finanțarea proiectelor de inovare și transfer tehnologic*. Retrieved from: <https://ancd.gov.md/ro/finantare-activitati-infrastructura>
3. Guvernul Republicii Moldova. (1997), *Hotărâre Nr. 774 din 13.08.1997 cu privire la nomenclatorul serviciilor cu semnificație juridică în domeniul protecției obiectelor proprietății intelectuale*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 57-58.
4. Guvernul Republicii Moldova (2013), *Hotărâre Nr. 952 din 27.11.2013 cu privire la aprobarea Strategiei inovaționale a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate”*. Monitorul Oficial Nr. 284-289, art. Nr: 1063. Retrieved from: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=363036&lang=1>
5. Parlamentul Republicii Moldova (2018), *Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare nr. 226 din 1.11.2018*. În Monitorul Oficial nr. 448-460/725 din 07.12.2018
6. United Nations (2021), *Innovation for Sustainable Development: Review of Moldova*. Retrieved from: https://unece.org/sites/default/files/2022-02/I4SDR_MOLDOVA_2021_web_full%2Bcover.pdf

Capitolul 40 – REMITENȚELE DIASPOREI ȘI EDUCAȚIA RURALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROVOCĂRI ȘI SOLUȚII

Chapter 40 – DIASPORA REMITTANCES AND RURAL EDUCATION IN REPUBLIC OF MOLDOVA: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Silvia SAVCENCO¹

Mihail CIOBANU²

Abstract

This article examines the role of remittances sent by the Moldovan diaspora on education in rural areas of Moldova. Remittances play a crucial role in supporting the economy and investing in education, but early and primary education in rural areas faces significant challenges. These include limited access to educational institutions, inadequate infrastructure, a shortage of qualified personnel, and uneven implementation of standards. Diaspora involvement, demonstrated through individual initiatives and support from international organizations, is essential for improving access and quality in education. The article emphasizes the need for structural investments and public-private partnerships to overcome these challenges and develop long-term human capital. In conclusion, specific measures are proposed to enhance the quality of education in rural areas, including promoting school autonomy, diversifying educational services, and improving teacher training. The paper was developed within the framework of Subprogram 030101 „Strengthening the resilience, competitiveness, and sustainability of the economy of the Republic of Moldova in the context of the accession process to the European Union”, institutional funding.

Keywords: remittances, educational infrastructure, rural development, Moldova, diaspora

JEL: F24, I25, O15, R51

Introducere

În Republica Moldova – o țară cu o diasporă extinsă și o dependență semnificativă de remitențele trimise de cetățenii care muncesc în străinătate, înțelegerea modului în care aceste fonduri influențează sistemul educațional rural este crucială. Remitențele joacă un rol esențial în economia națională, contribuind la susținerea consumului familial și, în anumite cazuri, la investiții în capitalul uman și infrastructura locală.

Cererea pentru servicii educaționale în mediul rural al Republicii Moldova este mai redusă în comparație cu mediul urban din diverse motive, inclusiv densitatea mai mică a populației, numărul mai scăzut de copii și elevi, precum și veniturile mai mici ale părinților. Aceste diferențe structurale sunt amplificate de lipsa specialiștilor calificați și de variațiile în distanța localităților rurale față de centrele raionale.

În acest context, diaspora moldovenească (circa 1 milion de cetățeni) și remitențele sale devin factori vitali pentru îmbunătățirea calității educației în zonele rurale. Cu peste 250 de asociații în peste 30 de țări, diaspora joacă un rol important în dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova. Remitențele au crescut constant, atingând în 2022 peste 2 miliarde de dolari SUA, ceea ce evidențiază importanța lor continuă pentru susținerea economiei locale și pentru potențialele investiții în educație și alte domenii esențiale.

¹ Cercetător științific în Secția de Cercetări Sociale și Nivelul de Trai a Institutului Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, e-mail: savcenco.silvia@mail.ru

² Doctorand, Cercetător științific în Secția de Cercetări Sociale și Nivelul de Trai a Institutului Național de Cercetări Economice, Academia de Studii Economice din Moldova, e-mail: ciobanu.mihail.s@gmail.com

Gradul de investigare a temei în literatura de specialitate

Implicația remitențelor asupra educației din mediul rural a fost cercetată în lucrările lui R.H. Adams Jr., D. Yang, M. Wang, C. Bansak, B. Chezum, M. Perera, M. Wijeratne, S. Démurger, X. Wang, Z. Askarov, H. Doucouliagos, X. Gao, A. Kikkawa, J. W. Kang, M. Orozco și alții. Studii anterioare arată că există o relație pozitivă între venituri și educație (Psacharopoulos, 1985, 1994) (Glewwe și Jacoby, 2004). Cercetările lui Adams Jr. (2004) se concentrează frecvent pe efectele remitențelor internaționale asupra sărăciei, educației și investițiilor în zonele rurale. El identifică că remitențele au un impact mai mare asupra micșorării severității decât asupra nivelului sărăciei. În altă cercetare, Yang (2008) explorează efectele migrației internaționale și ale remitențelor asupra investițiilor gospodăriilor în educație. Studiul a constatat că remitențele de la migranții internaționali cresc semnificativ investițiile gospodăriilor în educație în Filipine. Șocurile favorabile ale cursului de schimb au condus la remitențe mai mari, care au fost apoi utilizate pentru a crește cheltuielile educaționale și pentru a îmbunătăți ratele de școlarizare a copiilor, reducând în același timp munca copiilor. Acest lucru indică faptul că gospodăriile acordă prioritate beneficiilor pe termen lung din remitențe prin investiții în educația copiilor lor. Wang (2010) a examinat impactul remitențelor asupra reducerii sărăciei rurale și a cheltuielilor de trai ale gospodăriilor din provinciile Jiangsu și Anhui. Studiul său a constatat că remitențele susțin în principal consumul curent, mai degrabă decât investițiile în domenii precum sănătatea și educația. Bansak & Chezum (2009) au explorat impactul remitențelor asupra nivelului educațional al copiilor de vârstă școlară din Nepal, concentrându-se pe diferențele dintre fete și băieți. Descoperirile lor au indicat că remitențele ar putea influența pozitiv investițiile educaționale, în special în beneficiul copiilor mai mici. Perera și Wijeratne (2017) au efectuat un studiu în Sri Lanka pentru a investiga impactul remitențelor asupra educației primare în comunitățile rurale. Descoperirile lor au sugerat că, deși remitențele cresc cheltuielile pentru învățământul primar, ele nu îmbunătățesc semnificativ productivitatea educațională. Démurger & Wang (2016) au analizat efectele remitențelor asupra cheltuielilor gospodăriilor rurale din China, constatând că remitențele cresc consumul mai degrabă decât investițiile în educație, dăunând potențial dezvoltării capitalului uman pe termen lung. Askarov & Doucouliagos (2020) au realizat o meta-analiză asupra efectului remitențelor asupra cheltuielilor gospodăriilor pentru educație. Ei au concluzionat că remitențele internaționale cresc semnificativ cheltuielile pentru educație, în special în America Latină, în timp ce remitențele interne au un impact mai mic.

Gao, Kikkawa & Kang (2021) în studiul lor în Republica Kârgâză au arătat că remitențele au un impact negativ asupra rezultatelor educaționale din cauza cheltuielilor crescute pentru bunuri de folosință îndelungată și a orelor extinse de muncă a copiilor, sugerând necesitatea unei mai bune cunoștințe financiare și monitorizare.

Cercetarea lui McKenzie & Rapoport (2010) explorează impactul migrației asupra nivelului educațional din regiunile rurale ale Mexicului. Acest studiu examinează în mod specific modul în care remitențele influențează cheltuielile gospodăriilor pentru educație. Constatările indică faptul că locuința într-o gospodărie de migranți reduce probabilitatea ca atât băieții, cât și fetele să finalizeze liceul. Acest efect negativ este atribuit stimulentei financiare imediate ale migrației, care deseori îi determină pe băieți să migreze și pe fete să-și asume responsabilități sporite la treburile casnice.

Lucrarea lui Orozco, Lowell & Bump (2005) discută impactul socioeconomic mai amplu al remitențelor, inclusiv efectul acestora asupra educației în zonele rurale. Orozco subliniază modul

în care remitențele pot duce la investiții sporite în educație, îmbunătățind accesul la școală și rezultatele educaționale pentru copiii din comunitățile care trimit migranți.

Astfel, în timp ce remitențele cresc în general veniturile și consumul gospodăriilor, impactul lor asupra investițiilor în educație variază semnificativ în funcție de regiune și context, rezultatele fiind mixte asupra investițiilor și realizării educaționale pe termen lung. În multe cazuri, efectele pozitive asupra educației sunt mai pronunțate cu remitențele internaționale comparativ cu cele interne.

Instituțiile de învățământ din mediul rural din Republica Moldova

Situația instituțiilor de învățământ din mediul rural al Republicii Moldova în anul de studii 2023/24 arată următoarele aspecte esențiale, conform datelor Biroului Național de Statistică din Moldova [BNS, 2024]:

- La începutul anului de studii, în mediul rural activau 889 de instituții de învățământ primar și secundar general, dintr-un total de 1201 la nivel național. Majoritatea acestor unități (98,1%) aparțin sectorului public.
- 334,4 mii de elevi erau înscriși în aceste instituții, dintre care 325,6 mii frecventau școlile publice, iar restul în școli private. Distribuția pe regiuni arată că cei mai mulți elevi sunt înregistrați în mun. Chișinău (31,2%), urmat de regiunea Centru (27,3%).
- Majoritatea elevilor (80,8%) studiază în limba română, în timp ce 19,1% în limba rusă. În UTA Găgăuzia, 92,3% dintre elevi urmează cursurile în limba rusă.
- Numărul cadrelor didactice și de conducere din învățământul primar și secundar general a fost de 26,0 mii de persoane, cu o scădere de 1,1% față de anul precedent. Cadrele didactice sunt în mare parte femei (87,3%), cu o pondere semnificativă de persoane în vârstă de peste 50 de ani.
- Din cele 1201 instituții, 1180 își desfășurau activitatea în spații proprii, iar 21 în spații închiriate. 47,9 mii de calculatoare sunt utilizate în scopuri educaționale, dintre care 89,9% sunt conectate la internet.
- În anul 2023, învățământul gimnazial a fost absolvit de 30,0 mii de elevi, iar cel liceal de 12,0 mii, cu o rată de promovare a bacalaureatului de 90,2%.

Educația timpurie din mediul rural al Republicii Moldova se confruntă cu multiple provocări:

- Acces limitat la educație timpurie. În 157 de localități, reprezentând 9% din total, nu există instituții preșcolare, din cauza numărului redus de copii de vârstă preșcolară. Deși rata de înrolare în învățământul preșcolar din mediul rural a crescut de la 25,4% în 2022 la 29,4% în 2023, discrepanțele persistă.
- Infrastructură deficitară. Multe grădinițe suferă din cauza degradării clădirilor și a resurselor materiale, inclusiv în cazul grădinițelor închise sau care funcționează sezonier. Condițiile din multe instituții preșcolare sunt nesatisfăcătoare, cu lipsuri în materialele didactice, jucării și mobilier adecvat.
- Lipsa de personal calificat. Există o penurie de cadre didactice și auxiliare cu pregătire profesională în domeniul educației timpurii, ceea ce afectează calitatea educației.
- Implementare neuniformă a standardelor. Standardele de dezvoltare pentru copiii de la naștere până la 7 ani, precum și standardele profesionale și curriculumul pentru educația timpurie, nu sunt aplicate uniform, ceea ce compromite calitatea educației.

- Resurse financiare insuficiente. Limitările bugetare și gestionarea ineficientă a resurselor la nivel local reprezintă un obstacol major pentru dezvoltarea învățământului preșcolar.
- Impedimente legislative. Obstacolele de natură normativ-juridică îngreunează dezvoltarea parteneriatelor public-private în prestarea de servicii educaționale pentru copiii de vârstă preșcolară.

Suportul diasporei

Una din modalitățile suportului educației în mediul rural este cel oferit de diasporă. Implicarea moldovenilor din diaspora depășește legăturile lor emoționale sau identitare cu țara natală. Aceasta provine din dorința lor de a aduce schimbări pozitive prin aplicarea cunoștințelor și experienței lor profesionale într-un mod practic și concret. Indiferent de nivelul lor de educație, toți valorizează oportunitatea de a împărtăși experiența lor cu comunitățile profesionale din Moldova, având potențialul de a aduce beneficii atât comunităților locale, cât și țării.

Elevii din mediul rural se confruntă cu limitări semnificative în accesul la educație din cauza disponibilității limitate a școlilor, distanțelor mari pe care trebuie să le parcurgă și absenței transportului public. În plus, populația rurală tinde să fie mai săracă, necesitând adesea ca copiii să lucreze alături de părinții lor. Calitatea educației este în general mai scăzută, cu personal didactic mai în vârstă, iar în unele școli din mediul rural există chiar lipsuri de profesori pentru toate disciplinele.

Fondurile alocate de Asociația Internațională pentru Dezvoltare (IDA) pentru proiectul “Educație de Calitate în Mediul Rural din Moldova” ar fi putut fi utilizate mai eficient, conform unui raport de audit al Curții de Conturi. Proiectul, implementat între 2006 și 2012, a primit finanțare de peste 10 milioane de dolari SUA. Cu toate acestea, multe dintre materialele și echipamentele achiziționate rămân neutilizate, iar au existat supraplăți semnificative din cauza lipsei de comparație a prețurilor în timpul achizițiilor.

Diaspora continuă intervenția și caută soluții, subliniind necesitatea de a aborda provocările educaționale cu care se confruntă copiii din mediul rural. Ministerul Educației și Cercetării a conturat prioritățile sale pentru 2024, care includ investiții în infrastructura școlară, reducerea birocrăției, susținerea personalului didactic și creșterea competențelor elevilor. Pactul Național “Moldova pentru Educație” are ca scop îmbunătățirea accesului la educație de calitate pentru elevii dezavantajați, în special din mediul rural, prin renovarea școlilor, furnizarea de transport și diverse granturi pentru proiecte educaționale. În plus, ministerul intenționează să investească în resursele umane din sistemul educațional, concentrându-se pe formarea și recalificarea profesorilor, atragerea tinerilor specialiști și reformarea practicilor pedagogice. O nouă inițiativă în parteneriat cu Biroul pentru Relații cu Diaspora va invita cercetători din străinătate să colaboreze cu cercetătorii din țară în diverse proiecte, extinzând astfel impactul implicării diasporei în sistemul educațional din Moldova.

În sprijinul elevilor din mediul rural membrii diasporei participă și direct prin donații. Este remarcabil cazul Tatiane Rusu Jidan, o moldoveancă stabilită în Germania, strânge anual fonduri de ziua ei pentru a sprijini copiii nevoiași. Ea colectează donații prin intermediul Facebook, pe care le folosește pentru a cumpăra ghiozdane și rechizite școlare pentru copiii din familii vulnerabile. În anul 2021 ea a reușit să adune 486 de dolari SUA, pe care i-a folosit pentru a aduce zâmbete și a oferi șanse la educație copiilor. Ea a subliniat importanța împărtășirii și sprijinului reciproc și a accesului egal la educație pentru toți copiii.

Concluzii și recomandări

Remitențele trimise de moldovenii din diaspora au un impact semnificativ asupra economiei naționale și a sistemului educațional, în special în mediul rural. Aceste fonduri contribuie nu doar la susținerea consumului familial, ci și la investiții în educația copiilor, infrastructură și alte domenii esențiale.

Educația timpurie și cea primară în mediul rural se confruntă cu numeroase dificultăți, cum ar fi accesul limitat la instituții educaționale, infrastructura deficitară, lipsa personalului calificat și implementarea neuniformă a standardelor educaționale. Aceste probleme necesită intervenții urgente și bine coordonate pentru a îmbunătăți calitatea educației.

Implicarea diasporei moldovenești în susținerea educației în mediul rural este esențială. Inițiativele individuale, precum cea a Tatiane Rusu Jidan, și sprijinul organizațiilor internaționale și europene, demonstrează potențialul de a aduce schimbări pozitive și de a asigura accesul la educație de calitate pentru copiii din familii vulnerabile.

Pentru a aborda provocările educaționale din mediul rural, este esențială o abordare coerentă care să includă investiții în infrastructură, resurse umane și parteneriate public-private. Ministerul Educației și Cercetării, împreună cu diaspora și alte organizații internaționale, trebuie să colaboreze pentru a implementa soluții durabile care să îmbunătățească accesul și calitatea educației în zonele rurale ale Moldovei.

Pentru a îmbunătăți calitatea educației în mediul rural și a răspunde în mod eficient provocărilor actuale din sistemul educațional, sunt necesare următoarele măsuri esențiale:

- Creșterea eforturilor administrației publice locale în aplicarea politicilor educaționale, promovarea autonomiei instituțiilor școlare și consolidarea parteneriatului cu părinții și cu alte entități educaționale.
- Extinderea și diversificarea serviciilor educaționale în mediul rural pentru a se adapta mai bine la nevoile beneficiarilor.
- Cadrele didactice trebuie să fie familiarizate cu politicile educaționale, importanța accesului la educație, precum și cu problemele legate de calitatea și relevanța educației. Acest lucru nu este doar informativ, ci esențial pentru motivare și pentru proiectarea și implementarea activităților proprii.
- Îmbunătățirea pregătirii cadrelor didactice, punând accent pe motivarea tinerilor talentați pentru o carieră în pedagogie, prin oferirea unor salarii competitive, condiții de muncă decente și oportunități de dezvoltare personală și profesională.
- Revizuirea fundamentală a formării psihologice inițiale și continue a cadrelor didactice, incluzând dezvoltarea unei atitudini profesionale față de părinți și elevi și a competențelor necesare pentru relaționarea cu beneficiarii serviciilor educaționale ca obiective esențiale în formarea profesională.
- Administrațiile locale și societatea civilă trebuie să facă eforturi semnificative pentru eliminarea corupției, violenței și a atitudinilor discriminatorii față de copii, care sunt încă prezente în unele instituții educaționale.
- Elaborarea unor documente legislative și normative și stabilirea unor parteneriate reale și eficiente cu părinții și societatea civilă. Este importantă implicarea asociațiilor de părinți nu doar în îmbunătățirea condițiilor de studiu, ci și în procesul de decizie privind politicile educaționale, procesul instructiv-educativ și strategia de dezvoltare a instituției școlare.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.

Bibliografie

1. Adams, Jr., R. H., (2024). Remittances and Poverty in Guatemala. September 24. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=625295>
2. Askarov, Z., & Doucouliagos, H. (2020). A meta-analysis of the effects of remittances on household education expenditure. *World Development*, 129, 104860. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104860>.
3. Bansak, C., & Chezum, B. (2009). How Do Remittances Affect Human Capital Formation of School-Age Boys and Girls?. *The American Economic Review*, 99, 145-148. <https://doi.org/10.1257/AER.99.2.145>.
4. BNS (2024). Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, <https://statistica.gov.md/ro>
5. Démurger, S. & Wang, X. (2016). “Remittances and expenditure patterns of the left behinds in rural China, *Working Papers halshs-01251341*, HAL.
6. Gao, X., Kikkawa, A., & Kang, J. (2021). Evaluating the Impact of Remittances on Human Capital Investment in the Kyrgyz Republic. *Worlds Poultry Science Journal*. <https://doi.org/10.22617/WPS210189-2>.
7. Glewwe, P. & Jacoby, H. (2004). Economic Growth and the Demand for Education: Is There a Wealth Effect. *Journal of Development Economics*, 74, 33-51.
8. McKenzie, D. & Rapoport, H. (2010). Self-selection patterns in Mexico-US migration: the role of migration networks. *The Review of Economics and Statistics*, 92.4, 811-821.
9. Orozco, M., Lowell, B. L. & Bump, M. (2005). Transnational engagement, remittances and their relationship to development in Latin America and the Caribbean. Institute for the Study of International Migration, Georgetown.
10. Perera, M., & Wijeratne, M. (2017). Relationship between remittances and rural primary education: a case study on a group of remittance beneficiaries. 40, 71. <https://doi.org/10.4038/SLJSS.V40I1.7502>.
11. Psacharopoulos, G. (1985). Returns to Education: A Further International Update and Implications. *Journal of Human Resources*, 20, 583-604
12. Psacharopoulos, G. (1994). Returns to Investment in Education: A Global Update. *World Development*, 22, 1325-1343
13. Wang, M. (2010). The Impact of Remittances on Rural Poverty Reduction and on Rural Households' Living Expenditure. *China perspectives*, 2010, 60-69. <https://doi.org/10.4000/CHINA.PERSPECTIVES.5341>.
14. Yang, D. (2008), International Migration, Remittances and Household Investment: Evidence from Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks*. *The Economic Journal*, 118, 591-630. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02134.x>

Capitolul 41 – PREDAREA INTEGRATĂ LA CICLUL PRIMAR ÎN ZONELE TRANSFRONTALIERE

Chapter 41 – INTEGRATED PRIMARY CYCLE TEACHING IN CROSS-BORDER AREAS

Daniela SIMOIU¹

Abstract

Teaching is a dynamic and complex process, essential for individual and social development, through which the teaching staff facilitates learning, transmitting knowledge, skills, values and attitudes to students. This is a fundamental element in the educational system, aiming to develop the skills and potential of each individual.

Integrated teaching in the primary cycle represents a modern and effective approach to education, a pedagogical approach that involves several subjects of study in a coherent and interconnected way, with the aim of facilitating students understanding of concepts and phenomena in a holistic way.

In conclusion, integrated teaching in cross-border areas represents an innovative and beneficial approach to education, promoting intercultural understanding, collaboration and social cohesion.

Keywords: teaching, integrated teaching, teaching methods, cross-border areas

JEL: E22, O16

Introducere

Predarea reprezintă un proces dinamic și complex, esențial pentru dezvoltarea individuală și socială, prin care cadrul didactic facilitează învățarea, transmitând cunoștințe, abilități, valori și atitudini către elevi. Aceasta este un element fundamental în sistemul educațional, având ca scop dezvoltarea competențelor și potențialul fiecărui individ.

Este o activitate centrală în educație, ce îmbină știința (teorii de învățare și pedagogie) cu arta (metode creative și abordări personalizate). Câteva sensuri ale conceptului „predare” ne dezvăluie unele aspect-cheie ale predării:

- planificarea lecțiilor – este deosebit de importantă, deoarece o predare eficientă începe cu o planificare atentă; cadrele didactice trebuie să stabilească obiective clare de învățare, să identifice conținutul relevant și să selecteze metode și resurse adecvate care să stimuleze interesul și să sprijine învățarea;
- metode de predare – există o varietate de metode de predare ce trebuie alese cu grijă, care pot fi adaptate în funcție de stilurile de învățare ale elevilor, conținutul predat și contextul educațional; printre acestea se numără predarea directă, învățarea prin descoperire, învățarea prin cooperare, învățarea bazată pe probleme și învățarea prin proiecte;
- motivarea elevilor – este esențială pentru un proces de învățare eficient; profesorii trebuie să creeze un mediu de învățare stimulativ, să încurajeze curiozitatea, să valorizeze progresul elevilor și să folosească tehnici de învățare activă pentru a menține interesul elevilor;
- adaptarea la nevoile elevilor – predarea trebuie să fie flexibilă și adaptată diversității elevilor, incluzând diferențe de învățare, stiluri de învățare, ritmuri diferite și nevoi speciale; personalizarea instruirii și utilizarea unei varietăți de resurse și activități poate asigura o mai bună înțelegere și participare activă;
- evaluarea progresului – este o componentă esențială a predării și învățării, care oferă feedback profesorilor și elevilor cu privire la progresul realizat; evaluările pot fi formative

¹ Prof. inv. primar, Școala Gimnazială „Nicolae Bălcescu”, Drăgășani, danielasim22@yahoo.com

(de monitorizare continuă) sau sumative (de verificare a cunoștințelor la finalul unui ciclu de învățare) și trebuie să fie folosite pentru a ajusta strategiile de predare;

- rolul profesorului ca facilitator – acesta are rolul de a ghida, susține și inspira elevii, încurajându-i să fie curioși, să gândească critic și să exploreze concepte în profunzime; predarea modernă vede profesorul nu doar ca pe un furnizor de informații, ci ca pe un facilitator al învățării; (Pânișoară, 2019)

În rolul său de facilitator, scopul cadrului didactic este de a-i învăța pe elevi cum să gândească, ci nu ce să gândească. Puskin afirma că el trebuie să le “descătușeze gândurile”, să le transmită curiozitatea și “să le aprindă mințile”. Astfel, important nu este să îi antrenăm pe elevi în a formula răspunsuri la întrebări și probleme ce li se propun, ci să-i ajutăm să descopere căile de a pune întrebări și de a critica problemele. (Pushkin, 2001)

- tehnologia în predare – poate sprijini predarea prin resurse inovatoare, flexibilitate și accesibilitate crescută la informații; utilizarea tehnologiilor educaționale (ex. platforme e-learning, aplicații interactive, materiale digitale) a devenit o componentă esențială a predării modern;
- învățare experiențială și reflexivă – predarea eficientă implică oferirea de experiențe de învățare practice și stimularea gândirii reflexive; elevii trebuie să fie implicați activ în procesul de învățare, iar reflecția asupra propriilor experiențe și greșeli le poate consolida învățarea. (Pânișoară, 2019)

Eficiența procesului depinde atât de modalitățile pe care cadrul didactic le folosește pentru a facilita și a propune, printr-o metodologie atractivă, experiențe relevante pentru desăvârșirea personalității elevului, cât și de implicarea și efortul personal a acestuia în activitatea de învățare.

De asemenea, eficiența procesului de învățământ depinde și de organizarea optimă a interacțiunilor dintre predare-învățare și evaluare pentru atingerea obiectivelor propuse. (Siebert, 2001)

Horst Siebert afirmă că “predarea nu dirijează învățarea, ci este o condiție posibilă a proceselor învățării”, vorbind astfel despre o “didactică incitativă” și despre cât de importantă este în procesul de învățământ “gândirea participativă” și “gândirea transversală”. (Tomșa, p. 48)

În concluzie, predarea este un proces continuu de adaptare, învățare și îmbunătățire. Profesorii trebuie să fie conștienți de nevoile diverse ale elevilor, să își adapteze metodele și să fie deschiși la noi idei și tehnici pentru a asigura o învățare eficientă și semnificativă. Rolul lor de ghid și mentor este esențial pentru a sprijini dezvoltarea academică și personală a elevilor într-o lume în continuă schimbare.

Literatura pedagogică actuală descrie integrarea curriculară drept o modalitate inovatoare de proiectare a curriculumului, care presupune sintetizarea și organizarea didactică a conținuturilor din diferitele domenii ale cunoașterii, astfel încât să se asigure că elevul achiziționează o imagine coerentă, unitară despre lumea reală.

Prin metoda predării integrate, copiii pot să participe, să se implice mai mult, efectiv și afectiv, prin antrenarea unor surse cât mai variate, prin prezentarea conținuturilor cu ajutorul experiențelor diverse, al învățării prin descoperire.

Predarea integrată la ciclul primar este o abordare didactică modernă care pune accent pe conectarea și integrarea diferitelor discipline pentru a oferi o experiență de învățare holistică și coerentă. Aceasta metodă se bazează pe ideea că învățarea este mai eficientă atunci când elevii pot vedea legăturile dintre concepte și pot aplica cunoștințele și abilitățile în situații reale. Câteva dintre caracteristicile predării integrate la ciclul primar sunt:

1. **Interdisciplinaritatea:** Predarea integrată implică combinarea conținuturilor din diferite discipline (limba și literatura română, matematică, științe, istorie, educație artistică etc.) în cadrul unor teme sau proiecte comune. De exemplu, o lecție despre “natură” poate include elemente de biologie (plante și animale), geografie (ecosisteme), matematică (măsurători) și artă (desenarea sau modelarea unor elemente naturale);
2. **Teme și proiecte centralizate:** Educația integrată se organizează adesea în jurul unor teme mari sau proiecte care conectează mai multe discipline. Aceste teme permit elevilor să exploreze o idee sau o problemă din mai multe perspective și să înțeleagă interconexiunile dintre diferite domenii de cunoaștere.
3. **Învățare activă și experiențială:** Această abordare pune accent pe învățarea activă, în care elevii sunt implicați în mod direct prin explorare, investigație, experimentare și rezolvarea de probleme. Predarea integrată promovează învățarea experiențială prin activități practice și jocuri educative care sprijină dezvoltarea abilităților de colaborare, comunicare și gândire critică.
4. **Centrarea pe elev:** În predarea integrată, elevul este în centrul procesului de învățare. Această abordare permite profesorilor să adapteze materialele și activitățile în funcție de interesele, nevoile și nivelul de înțelegere al elevilor, făcând învățarea mai relevantă și mai motivantă.
5. **Dezvoltarea abilităților transversale:** Prin integrarea conținuturilor, elevii își dezvoltă abilități transversale, cum ar fi rezolvarea de probleme, gândirea critică, colaborarea și comunicarea eficientă. Aceste abilități sunt esențiale pentru dezvoltarea personală și pentru viitorul lor academic și profesional.
6. **Conexiuni cu viața reală:** Predarea integrată ajută elevii să facă legătura între ceea ce învață în clasă și viața reală. Prin intermediul proiectelor și al temelor integrate, elevii învață să aplice cunoștințele dobândite în contexte reale, ceea ce le crește motivația și interesul pentru învățare.
7. **Flexibilitate didactică:** Profesorii au libertatea de a alege și de a combina metode și tehnici didactice în funcție de tema și obiectivele propuse. Aceasta flexibilitate le permite să personalizeze învățarea, să adapteze materialele și să creeze activități care răspund cel mai bine nevoilor elevilor.

Bineînțeles că această predare integrată atrage după și anumite beneficii, precum:

- Învățarea coerentă și holistică;
- Motivarea elevilor;
- Dezvoltarea competențelor esențiale;
- Încurajarea creativității și a gândirii critice;
- Flexibilitate și adaptabilitate.

Așadar, predarea integrată la ciclul primar oferă o abordare inovatoare care ajută elevii să învețe într-un mod mai relevant, conectat și motivant. Prin combinarea cunoștințelor din diferite discipline și aplicarea lor în contexte practice, elevii își dezvoltă nu doar competențe academice, ci și abilități esențiale de viață, devenind astfel mai bine pregătiți pentru provocările viitoare. (<https://www.didactic.ro/revista-cadrelor-didactice/predarea-integrata>, site accesat la data de 31.08.2024, ora 10:10).

Predarea integrată în zonele transfrontaliere reprezintă o abordare educațională punând bazele contextului cultural, social și economic al regiunilor aflate la granița dintre două sau mai multe țări. Această metodă de predare este foarte importantă pentru regiunile transfrontaliere,

deoarece comunitățile împărtășesc nu doar granițe geografice, ci și legături lingvistice, sociale, economice și culturale.

Caracteristici ale predării integrate în zonele transfrontaliere:

1. Interdisciplinaritate și multiculturalism – predarea integrată în zonele transfrontaliere îmbină cunoștințele și competențele din diferite discipline ducând la teme comune ce afectează comunitățile de o parte și de alta a graniței. Predarea pune accent pe multiculturalism, înțelegerea reciprocă și respectul pentru diversitatea culturală și lingvistică.
2. Curriculum comun și programe de schimb – un curriculum integrat poate fi dezvoltat pentru a include subiecte și teme de interes comun pentru mai multe comunități transfrontaliere.
3. Învățarea bilingvă sau multilingvă – în zonele transfrontaliere predarea integrată poate include programe bilingve sau multilingve. Elevii învață să comunice în mai multe limbi îmbunătățindu-le competențele lingvistice și pot interacționa mai ușor cu comunitatea de dincolo de graniță.
4. Metode de învățare experiențială și proiecte colaborative – elevii pot fi implicați în proiecte comune de cercetare, activități de voluntariat transfrontaliere care să abordeze provocările comune. Aceste activități le permite să aplice cunoștințele dobândite într-un context real și să dezvolte abilități practice și de colaborare.
5. Implicarea comunității – predarea integrată în zonele transfrontaliere implică deseori colaborarea cu comunități locale, instituții culturale și economice, organizații neguvernamentale, încurajând o educație contextualizată conectată la nevoile și realitățile comunității.
6. Educația pentru cetățenie activă – educația în zonele transfrontaliere pune accent pe dezvoltarea cetățeniei active și a înțelegerii europene sau regionale. Elevii învață despre importanța cooperării transfrontaliere, fiind încurajați să devină cetățeni responsabili și activi în comunitățile lor. (Banks, 2015).

Beneficiile predării integrate în zonele transfrontaliere:

- Promovarea înțelegerii și a toleranței – ajută la dezvoltarea unei înțelegeri profunde comunităților de o parte și de alta a graniței promovând toleranța și respectul pentru activitatea culturală și lingvistică.
- Îmbunătățirea competențelor multilingve – elevii beneficiază de o educație integrată, dezvoltă competențe lingvistice învățând să comunice în mai multe limbi crescând șansele de angajare pe piața muncii regionale și internaționale.
- Crearea de oportunități economice și sociale – predarea integrată contribuie la formarea legăturilor economice și sociale între comunități, ducând la dezvoltarea regională sustenabilă și la creșterea coeziunii sociale.
- Dezvoltarea gândirii critice și a abilităților de rezolvare a problemelor – elevii sunt încurajați să gândească critic, să abordeze probleme complexe din mai multe puncte de vedere, ceea ce le îmbunătățește capacitatea de a rezolva probleme și de a colabora în contexte diverse.
- Consolidarea relațiilor intercultural – elevii învață să lucreze în echipe, să stabilească relații de colaborare și prietenie cu colegii lor de dincolo de graniță, creând o bază solidă pentru relații intercultural pozitive pe termen lung. (Cummins, 2001)

În concluzie, predarea integrată în zonele transfrontaliere reprezintă o abordare educațională necesară pentru promovarea cooperării, a înțelegerii reciproce și a dezvoltării regionale sustenabile. Astfel, învățarea colaborativă, abordarea problemelor comune și integrarea diversității

lingvistice și culturale, educația transfrontalieră contribuie la formarea unei noi generații de cetățeni globali, deschiși, informați și responsabili.

Metode și strategii de predare integrată în zonele transfrontaliere:

1. Proiecte interdisciplinare și transfrontaliere – sunt activități de învățare ce implică colaborarea elevilor și profesorilor din mai multe discipline pentru a rezolva o problemă comună sau a explora o temă de interes pentru comunitățile transfrontaliere.
2. Învățarea prin cooperare – implică elevii în activități de grup în care colaborează pentru a atinge un obiectiv comun, învățând unul de la altul. Grupurile pot fi mixte cu elevi din ambele părți ale graniței, care lucrează împreună la sarcini comune, cum ar fi dezvoltarea unor prezentări pe teme intercultural, simulări de negocieri transfrontaliere.
3. Educația bilingvă sau multilingvă – în zonele transfrontaliere, este esențial să se integreze elemente de educație bilingvă sau multilingvă, pentru a ajuta elevii să comunice mai eficient în ambele limbi ale regiunii.
4. Învățarea bazată pe probleme – implică elevii în rezolvarea unor probleme reale, complexe, care necesită integrarea cunoștințelor din mai multe discipline. Elevii pot fi invitați să găsească soluții pentru gestionarea durabilă a resurselor naturale dintr-o regiune transfrontalieră, să propună inițiative comune de dezvoltare economică.
5. Învățarea experiențială și schimburi educaționale – se bazează pe activități practice și schimburi educaționale ce implică vizite de studiu și colaborare între școli din zonele transfrontaliere. Elevii pot fi implicați în proiecte de voluntariat, pot să organizeze excursii de studiu transfrontaliere, tabere de vară tematice.
6. Metode culturale și artistice de învățare – predarea integrată poate include metode culturale și artistice pentru a ajuta elevii să înțeleagă și să aprecieze diversitatea culturală a zonei transfrontaliere. Se pot organiza festivaluri culturale școlare, ateliere de artă și muzică, activități de teatru unde sunt prezentate tradițiile și obiceiurile culturale de pe ambele părți ale graniței.
7. Învățarea prin proiecte de serviciu comunitar (service learning) – integrează activități academice cu activități de voluntariat, unde elevii își folosesc cunoștințele și abilitățile pentru a sprijini comunitatea locală. Elevii pot participa la dezvoltarea unor proiecte sociale care să răspundă nevoilor comunităților de pe ambele părți ale graniței.
8. Metoda Flipped Classroom (Clasa Inversată) – elevii învață conținutul teoretic acasă, prin materiale digitale sau resurse video, iar timpul de clasă este utilizat pentru activități interactive și practice. Se pot organiza sesiuni de lucru colaborative în clasă, unde elevii discută și rezolvă probleme comune.
9. Parteneriate și proiecte – implicarea activă în ONG-uri, autorități locale, instituții culturale și economice, organizarea de ateliere și seminarii cu experți locali, colaborarea cu organizații pentru realizarea de activități de cercetare și învățare aplicată.
10. Programul Erasmus +, acesta este unul dintre cele mai cunoscute programe de schimb de elevi și profesori din Europa. (Anderson, 2019)

Concluzii

Predarea transfrontalieră la ciclul primar are potențialul de a modela o generație de tineri cu o mentalitate deschisă, pregătiți să interacționeze și să colaboreze într-o lume globalizată. Predarea transfrontalieră aduce beneficii semnificative, inclusive diversificarea perspectivei educaționale, îmbunătățirea abilităților lingvistice. Implementarea predării transfrontaliere necesită eforturi din

partea școlilor, profesorilor, părinților și comunității, precum și accesul la resurse tehnologice și formarea adecvată a cadrelor didactice.

În concluzie, metodele și strategiile de predare integrată în zonele transfrontaliere necesită o abordare flexibilă, inovatoare și intercultural, adaptată contextului specific al regiunii.

Bibliografie

1. Pânișoară, I.-O.; Manolescu, M. (2019), *Pedagogia învățământului primar și preșcolar*, vol.1, Editura Polirom, Iași.
2. Pushkin, D. (2001), *Cookbook Classrooms; Cognitive Capitulation*. În J. Weaver, M. Morris, P. Appelbaum, *(Post)modern science (education): propositions and alternative paths*. New York: Peter Lang Publishing, Inc.,
3. Siebert, H. (2001), *Pedagogie constructivistă. Bilanț al dezbaterii constructiviste asupra practicii educative.*, Editura Institutului European, Iași.
4. Tomșa, G. (coord.) (2005), *Psihopedagogie preșcolară și școlară*, Editura CNI "CORESI" S.A., București,
5. <https://www.didactic.ro/revista-cadrelor-didactice/predarea-integrata>, site accesat la data de 31.08.2024, ora 10:10,
6. Banks, J.A.(2015), *Cultural Diversity and Education:Foundation, Curriculum, and Teaching*. Routledge.
7. Cummins, J.(2001), *Bilingualism and Special Education:Issues in Assessment and Pedagogy*. Multilingual Matters.
8. Anderson, J.B., & O'Dowd, R. (2019), *New direction in telecollaborative research and practice: selected papers from the second conference on telecollaboration in higher education*. Research-publishing.net.

Capitolul 42 – FORMAREA LIMBAJULUI ÎN CICLUL ACHIZIȚIILOR FUNDAMENTALE

Chapter 42 – LANGUAGE TRAINING IN THE FUNDAMENTAL ACQUISITION CYCLE

Elena-Bianca STELEA¹

Abstract

Language is a complex system of communication that involves both verbal and non-verbal expression skills, as well as understanding and interpreting the messages sent by others. It is of particular importance both in communication and learning, as well as in the cognitive development and social integration of students.

Language training represents the process by which children develop their oral and written communication skills and involves going through several stages, it constitutes the basis for all other learning and for the socio-emotional development of children, preparing them for future challenges. By using varied methods adapted to individual needs, teachers and parents can ensure an effective and engaging learning process.

In conclusion, language training in the fundamental acquisition cycle is essential for the development of students basic skills. By using varied methods adapted to the needs of each child, teachers can ensure an affective and engaging learning process. A well-developed language paves the way for academic and social success, contributing to the formation of competent and confident individuals.

Keywords: language formation, methods, steps, the cycle of fundamental acquisitions

JEL: E22, O16

Introducere

Limbajul reprezintă un sistem complex de comunicare care implică atât abilități de expresie verbală și non-verbală, cât și înțelegerea și interpretarea mesajelor transmise de alții.

În context educațional, dezvoltarea limbajului este crucială pentru succesul academic și social al elevilor. Așadar, acesta are o importanță deosebită atât în comunicare și învățare, cât și în dezvoltarea cognitivă și integrarea socială a elevilor.

Limbajul este esențial în comunicare, deoarece acesta permite copiilor să exprime gânduri, sentimente, idei, să își ceară nevoile și să interacționeze cu ceilalți.

În învățare, limbajul este foarte important, pentru că un limbaj bine dezvoltat facilitează înțelegerea și asimilarea cunoștințelor din diferite domenii.

Gândirea critică, raționamentul și rezolvarea de probleme sunt stimulate de către limbaj, astfel având loc dezvoltarea cognitivă.

Și, în final, abilitățile de limbaj sunt esențiale pentru construirea relațiilor sociale și pentru integrarea în comunitate.

Formarea limbajului

Formarea limbajului reprezintă un proces complex ce începe din primul an de viață al copilului, prin comunicarea verbală a acestuia cu adulții, comunicare ce se realizează sub influența relațiilor dintre copil și realitate și sub influența circumstanțelor specifice ale vieții.

La acest nivel, dobândirea limbajului se realizează spontan, în familie, copilul folosind discursul în fiecare moment al zilei.

¹ Prof. inv. primar, Școala Gimnazială „Nicolae Bălcescu”, Drăgășani, stelea.bia90@gmail.com

Dezvoltarea vorbirii la o vârstă mică reprezintă un reper în pregătirea dezvoltării intelectuale și oferă copiilor posibilitatea de a se exprima corect, coerent și expresiv. Acest lucru se realizează permanent în activitățile educaționale, activități ce sunt stabilite de cei trei factori-cheie:

- Specificul vârstei copilului;
- Caracteristicile limbii;
- Idealul educațional (Pânișoară, 2019)

Principalul element al limbajului îl reprezintă cuvântul care este esențial în procesul de învățare a limbilor, copilul urmărind încă din perioada preșcolară legătura dintre sunet și reprezentarea cuvântului (Harwood, 2008).

În vederea desfășurării eficiente a procesului instructiv-educativ, educarea limbajului are următoarele obiective:

- Dezvoltarea expresiei orale, înțelegerea și utilizarea comunicării verbale în mod corect și eficient;
- Formarea expresivității verbale orale adecvate în termeni de fonetică, sintactică și lexic;
- Dezvoltarea creativității și expresivității limbajului oral (Pânișoară, 2019)

Procesul de îndrumare a formării capacităților de comunicare cuprinde mai multe etape care se întrepătrund: ascultarea vorbirii celorlalți, reproducerea ei pe baza imitației, construirea unui sistem verbal propriu, consolidarea lui prin exersarea zilnică, prevenirea unor deficiențe și corectarea vorbirii.

Așadar, formarea limbajului reprezintă procesul prin care copiii își dezvoltă abilitățile de comunicare orală și scrisă și presupune parcurgerea mai multor etape, acesta constituind baza pentru toate celelalte învățări și pentru dezvoltarea socio-emoțională a copiilor, pregătindu-i pentru provocările viitoare (Ilie, 2006).

Prima etapă în vederea formării limbajului o reprezintă **dezvoltarea vorbirii și ascultării**, aceasta realizându-se în cele trei perioade, până la vârsta de 6 ani, astfel:

- în perioada preverbală (0-2 ani), copiii își exersează capacitățile vocale prin sunete și silabe (gângurit și bâlbâiala), iar la sfârșitul acestei perioade apar primele cuvinte, copiii începând să rostească cuvinte simple;
- în perioada verbală timpurie (2-4 ani), copiii își dezvoltă un vocabular de bază format din cuvinte simple și fraze scurte, urmând o perioadă de imitație și repetiție, perioadă în care copiii imită și repetă cuvintele și frazele auzite de la adulți;
- în perioada preșcolară (4-6 ani) are loc o creștere rapidă a vocabularului și a complexității frazelor, perioadă în care copiii învață multe cuvinte pe care le folosesc în fraze cât mai complexe, formând structură gramaticale corecte.

În concluzie, în această etapă, copiii învață să asculte activ, să înțeleagă și să interpreteze mesajele, activitățile precum poveștile citite cu voce tare și discuțiile ghidate fiind esențiale.

De asemenea, copiii își dezvoltă abilități de exprimare verbală prin exerciții de vocabular, conversații și prezentări.

Următoarea etapă în vederea dezvoltării limbajului o reprezintă **dezvoltarea citirii și scrierii**, aceasta realizându-se între vârsta de 6 ani și 10 ani.

În această etapă, copiii își dezvoltă citirea, prin:

- recunoașterea literelor și sunetelor, identificând literele alfabetului și a sunetelor corespunzătoare;
- decodarea cuvintelor, învățând să lege sunetele pentru a învăța cuvinte;
- comprehensiunea textului, dezvoltând abilități de a înțelege și interpreta textele citite.

Dezvoltarea scrierii are loc astfel:

- prin formarea literelor și a cuvintelor, practicând scrierea corectă a literelor și a cuvintelor simple;
- prin formarea propozițiilor, scriind propoziții simple pentru început, iar apoi dezvoltându-și capacitatea de a scrie texte coerente;
- prin scrierea creativă, copiii fiind încurajați să își dezvolte creativitatea prin scrierea de compuneri, povești, poezii, eseuri.

Prin urmare, în această etapă, copiii învață să scrie și să citească, dezvoltându-și abilitățile de literație, își dezvoltă abilitățile de comunicare coerentă și expresivă, atât orală, cât și scrisă și, nu în ultimul rând, copiii învață limba și literatura, prin introducerea în structurile avansate ale limbii și în literatura corespunzătoare vârstei.

Așadar, dezvoltarea vorbirii și a limbajului reprezintă un obiectiv complex, acesta fiind instrumentul de lucru pentru activitatea intelectuală, dar și un element principal al pregătirii copiilor pentru școală. Pentru a fi eficiente, activitățile de dezvoltare a comunicării orale trebuie să îndeplinească funcția instrumentală, trăsăturile și informația funcțională, dar și educația formativă (Pânișoară, 2019).

Învățământul primar este structurat în două cicluri curriculare, și anume:

1. Ciclul achizițiilor fundamentale (clasa pregătitoare – clasa a II-a);
2. Ciclul de dezvoltare (clasa a III-a și clasa a IV-a).

În continuare, voi insista pe perioada ciclului de achiziții fundamentale, acesta reprezentând perioada în care copiii își dezvoltă abilitățile esențiale de citire, scriere, vorbire și ascultare. În această perioadă se urmărește acomodarea copilului cu cerințele sistemului educațional și alfabetizarea inițială, vizând:

- asimilarea elementelor de bază ale principalelor limbaje convenționale (citit, scris, calcul matematic);
- stimularea copilului în vederea percepției, cunoașterii și stăpânirii mediului apropiat;
- stimularea creativității copilului, a intuiției și a imaginației;
- formarea motivării pentru învățare, înțeleasă ca o activitate socială.

Aceasta este o etapă crucială în formarea limbajului, deoarece competențele lingvistice dobândite în această perioadă vor sta la baza succesului educațional și social viitor. (Popescu, 2003). Formarea limbajului în ciclul achizițiilor fundamentale este esențială pentru dezvoltarea competențelor de bază ale elevilor. Prin utilizarea unor metode variate și adaptate nevoilor fiecărui copil, profesorii pot asigura un proces de învățare eficient și captivant.

Situațiile de instruire ce presupun comunicarea se diversifică în funcție de modalitățile, căile și mijloacele la care poate apela cadrul didactic. Pe lângă unele metode folosite cu succes (conversația euristică, problematizarea, studiul de caz etc.), se apelează la metode specifice formării capacităților de comunicare, în cadrul lecțiilor de comunicare în limba română. (Ilie, 2006). Astăzi, nu ne putem imagina un copil să se poate integra eficient în societate fără a ști să scrie și să citească. Cititul și scrisul reprezintă pentru elev instrumentele muncii intelectuale, iar conștientizarea rolului acestora reprezintă scopul muncii cadrelor didactice, începând cu învățătorul, care îl pregătește pe elev, cu mîgălă și pricepere, pentru calitatea de receptor a unui mesaj oral sau scris, dar și pentru cea de emițător.

La intrarea în școală, elevul vorbește corect din punct de vedere gramatical, coerent, însă școala are rolul de a perfecționa limbajul copilului, de a-l face să conștientizeze normele limbii literare, atât sub aspect fonetic, cât și sub aspect gramatical și lexical. (Popescu, 2003)

Este cunoscut faptul că principala sarcină a ciclului primar este aceea de a-i familiariza pe elevi cu cele mai eficiente tehnici ale activității intelectuale, cititul și scrisul, pentru că omul se folosește de ele tot timpul vieții, fiind temelia întregii munci de învățare din primul an școlar. (Gherghina, 2005)

Principala metodă folosită în învățarea cititului și a scrisului este **metoda fonetică, analitico-sintetică**. O particularitate a acestei metode este faptul că cititul și scrisul se învață simultan, deoarece acțiunile întreprinse într-o direcție servesc și celeilalte. Pe lângă efortul intelectual depus, scrisul implică și efort fizic. Exercițiul gradat, practicat în primul an de școală are obiective motorii, precum formarea reprezentărilor spațiale, reprezentarea corectă a formei literelor, coordonarea mișcărilor, dezvoltarea mușchilor brațelor și a mușchilor mici ai degetelor, renunțarea la mișcări care accentuează oboseala, cum ar fi mișcarea picioarelor, a capului, a întregului corp, păstrarea unei poziții corecte în timpul scrisului, asigurarea unei apăsări normale asupra caietului etc. Exercițiile de scriere urmăresc atât automatizarea deprinderii și realizarea unui ritm de scriere normal, cât și punerea de acord cu ritmul gândirii.

Aprecierea de care se bucură această metodă este că ține seama de particularitățile de vârstă ale copilului, de caracteristicile vorbirii pe plan ontologic și de specificul ortografierii limbii materne.

Metoda este **fonetică**, deoarece se pornește de la un cuvânt rostit, nu scris. Denumirea vine de la noțiunea de **fonem**, fonemul fiind cea mai mică unitate sonoră a limbii, care are funcția de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt. Fonemului i se asociază **grafemul** – o literă sau un grup de litere. Alfabetul limbii române conține 31 de litere, iar dificultatea micului școlar este faptul că acestora trebuie să le atribuie cele patru semne distinctive: litera mică și mare de tipar, litera mică și mare de mână.

Metoda este **analitică**, pentru că se pornește de la o propoziție în care se identifică cuvintele, fiecare cuvânt este despărțit în silabe, silabele în sunete și astfel este identificat fiecare sunet din cuvânt.

Și, în final, metoda este **sintetică**, deoarece elevul reface silaba din sunete, apoi cuvântul și propoziția, operație ce ne convinge că acesta știe să asocieze corect cuvântul cu imaginea l înțelege sensul celor citite.

În vederea însușirii acestor abilități este nevoie de multă muncă, sunt necesare numeroase exerciții de repetare, de recunoaștere, de transformare și de substituie.

Respirația în timpul cititului este esențială, deoarece aceasta asigură rostirea corectă a sunetelor, articularea clară și precisă a cuvintelor. (Popescu, 2003)

Avantajele utilizării metodei fonetice, analitico-sintetice, ce are ca scop familiarizarea elevilor cu cititul și scrisul, sunt foarte importante și ajută la depășirea și prevenirea unor dificultăți și a unor greșeli care se fac prin scrierea legată a unor cuvinte, ca urmare a neobservării acestora, fie din omisiuni, inversiuni, substituii sau adăugiri de litere ca urmare a nediferențierii în vorbire, a sunetelor respective.

Această metodă presupune o participare dinamică în cadrul activității datorită faptului că se cere un efort intelectual din partea elevilor atunci când are loc analiza și sinteza elementelor fonetice care compun cuvintele și propozițiile, efort ce îi ajută să conștientizeze învățarea. (Grecu, 2019)

Așadar, însușirea citit-scrisului reprezintă un proces complex, îndelungat, care parcurge două etape: învățarea tehnicii, a mecanismului propriu-zis al cititului și învățarea instrumentelor muncii cu cartea, adică familiarizarea cu capacitatea de a se orienta într-un text, de a folosi cartea într-un mod independent, ca mijloc de informare și formare. Această metodă, metoda fonetică,

analitico-sintetică, și-a dovedit superioritatea față de alte metode, pentru că ține seama de cerințele pedagogice ale învățării, dar și de particularitățile psihologice ale elevilor în procesul citirii și scrierii. De asemenea, eforturile cadrului didactic nu ar avea efectul scontat dacă nu s-ar asigura participarea conștientă, intelectuală a copiilor la realizarea acestei deprinderi, deoarece, ca toate automatismele, și deprinderea citit-scrisului se formează printr-un număr mare de exerciții, riguros dirijate de către cadrul didactic. (Popescu, 2003)

O altă metodă de bază folosită în consolidarea cititului și explorarea textelor din manuale este **lectura**. Aceasta poate fi interactivă și presupune cititul cu voce tare sau discuții pe marginea textului.

Cititul cu voce tare presupune citirea de povești elevilor de către profesori sau părinți, stimulându-le astfel vocabularul și imaginația. Discuțiile pe marginea textului ajută la dezvoltarea comprehensiunii și se realizează prin întrebări formulate pe baza textului sau discuțiile despre textul citit.

Un alt tip de lectură este lectura explicativă care reprezintă metoda de bază pentru lecțiile de citire din învățământul primar și presupune citirea însoțită de explicarea conținutului citit, având ca scop înțelegerea acestuia (Ilie, 2006).

De fapt, lectura explicativă este un complex de metode tradiționale, precum lectura, explicația, conversația, povestirea, demonstrația, exercițiul, toate acestea ducând la înțelegerea textului, lucru ce oferă elevilor posibilitatea de a comunica, de a-și spune opiniile cu privire la textul citit, de a compara ideile desprinse cu alte opera literare etc.

Principalele obiective educaționale ale lecturii complementare citirii și comunicării sunt să îl facă pe elev capabil să producă enunțuri orale și să ia cunoștință de mesajele scrise, să fie capabil de a se face înțeles și a înțelege, să fie capabil să se exprime și să elaboreze, să-și dorească să comunice, să se educe. De asemenea, obiectivul specific fundamental al lecturii este de a forma deprinderi și priceperi de achiziționare a mesajelor din textele literare.

Această metodă poate fi folosită în diverse contexte educaționale și are numeroase avantaje, precum:

- dezvoltarea cunoștințelor – prin lectură sunt acumulate o multitudine de informații și concepte noi din diverse domenii;
- îmbogățirea vocabularului și a abilităților lingvistice – citirea regulată a materialelor scrise ajută la extinderea vocabularului, îmbunătățirea gramaticii și dezvoltarea abilităților de scriere și exprimare;
- stimularea creativității și a imaginației – cititorii pot explora lumi noi, idei inovatoare și perspective diferite, ceea ce poate stimula creativitatea și gândirea critică;
- concentrare și atenție – aceasta ajută la îmbunătățirea concentrării și a capacității de a menține atenția asupra unei activități;
- îmbunătățirea memoriei – citirea stimulează creierul să rețină personaje, detalii, concepte și idei, ceea ce poate îmbunătăți memoria pe termen lung;
- reducerea stresului și îmbunătățirea stării de spirit – cititul poate avea un efect relaxant și deconectant, ajutând la reducerea stresului și la îmbunătățirea stării de spirit prin furnizarea unei evadări din rutina zilnică;
- autodisciplină și gestionarea timpului – o practică regulată a lecturii implică autodisciplină și organizare; citirea unui anumit număr de pagini pe zi poate ajuta la dezvoltarea unei rutine de învățare.

Așadar, lectura rămâne una dintre cele mai eficiente și versatilă metodă de învățare și dezvoltare personală, potrivită pentru toate vârstele și domeniile. Importanța lecturii este mereu actuală și evidentă, fiind un instrument care dezvoltă posibilitatea de comunicare între oameni, făcându-se ecoul capacităților de gândire și limbaj.

Există anumiți factori care determină lectura elevilor, precum particularitățile de vârstă și psihice, preferințele lor, climatul familial, care pot transforma lectura într-o necesitate, o delectare sau nu. Gustul pentru lectură nu vine de la sine, ci se formează prin munca factorilor educaționali, în general în primii ani de școală, iar aceasta poate rămâne pentru toată viața o obișnuință utilă (Gherghina, 1999).

În concluzie, formarea limbajului în ciclul achizițiilor fundamentale este esențială pentru dezvoltarea competențelor de bază ale elevilor, dar și dezvoltarea cognitivă, socială și emoțională a copiilor. Prin utilizarea unor metode variate și adaptate nevoilor fiecărui copil, profesorii pot asigura un proces de învățare eficient și captivant. Un limbaj bine dezvoltat deschide calea pentru succesul academic și social, contribuind la formarea unor indivizi competenți și încrezători.

Acest stadiu, al achizițiilor fundamentale, este crucial deoarece stabilește bazele pentru toate achizițiile ulterioare de învățare și comunicare. Dezvoltarea limbajului este un proces complex și dinamic care implică atât componente cognitive, cât și sociale. În ciclul achizițiilor fundamentale, copiii își dezvoltă abilități de vocabular, gramatică, sintaxă, pragmatică și semantică, elemente esențiale pentru o comunicare eficientă și pentru înțelegerea conceptelor complexe.

Învățarea limbajului depinde de interacțiunea cu mediul, mediul înconjurător și interacțiunile sociale jucând un rol vital în stimularea limbajului. Părinții, educatorii și colegii contribuie la dezvoltarea acestei abilități prin expunerea constantă la vocabular nou, conversații și activități de comunicare.

Educația formală are un rol deosebit, deoarece în sistemul educațional, limbajul este fundamentul tuturor achizițiilor academice ulterioare. Programele de învățare din ciclul achizițiilor fundamentale trebuie să includă activități variate de dezvoltare a limbajului, cum ar fi cititul, povestirea, jocurile de rol și discuțiile ghidate.

Detectarea și intervenția precoce în cazul întârzierilor sau dificultăților de limbaj sunt extrem de importante, ele fiind benefice pentru dezvoltare normală. Cu cât intervenția este mai timpurie, cu atât sunt mai mari șansele de a depăși obstacolele și de a atinge potențialul maxim.

O bază solidă în limbaj nu doar îmbunătățește abilitățile academice, ci și pe cele sociale, emoționale și de rezolvare a problemelor. Copiii care dezvoltă un limbaj bogat au un avantaj în comunicare, relaționare socială și în învățarea pe tot parcursul vieții.

Concluzii

În concluzie, formarea limbajului în ciclul achizițiilor fundamentale nu este doar o competență esențială, ci și un catalizator pentru dezvoltarea globală a copilului. Prin susținerea acestui proces cu resurse adecvate, intervenții precoce și medii stimulative, copiii vor putea atinge un potențial educațional și personal optim.

Bibliografie

1. Gherghina, D. (1999); *Limba română în școala primară*, Editura Didactica Nova, Craiova,
2. Gherghina, D.; Ilie, V.; Novac, C.; Bunăiașu, C. (2005); *Didactica limbii și literaturii române pentru învățământul preuniversitar*, Editura Didactica Nova, Craiova.
3. Grecu, M.-V. (2019); *Tendințe în didactica limbii și literaturii române în învățământul primar: suport de curs*, Editura Aius, Craiova.

4. Harwood, R.; Miller, S. A.; Vasta, R. (2008); *Child psychology (5th edition)*. Hoboken, NJ: John Wiley&Sons Inc.
5. Ilie, V. (2006); *Metodologia formării capacităților de comunicare în perioada miciei școlarități în Învățământul primar – revistă dedicată cadrelor didactice*, Nr. 4, Editura Miniped, București.
6. Pânișoară, I.-O.; Manolescu, M. (2019); *Pedagogia învățământului primar și preșcolar*, vol. 1, Editura Polirom, Iași.
7. Popescu, E.; Logel, D.; Stroescu-Logel, E. (2003); *Sinteze de metodică a predării limbii și literaturii române în învățământul primar*, Editura Carminis Educațional, Pitești.

Capitolul 43 – PROVOCĂRI ÎN CULTIVAREA EDUCAȚIEI STEAM: INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR PE CALEA POSTMODERNISMULUI

Chapter 43 – CHALLENGES IN CULTIVATING STEAM EDUCATION: HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS ON THE PATH OF POSTMODERNISM

Alina SUSLENCO¹
Ciprian ALECU²

Abstract

This work Abstract: this work represents an analytical foray into the opportunities to achieve postmodernism through the lens of cultivating sustainability as a fundamental factor in the foundation of this process. The purpose of the research is to identify the main challenges faced by higher education institutions in achieving sustainability. Postmodern education is a new, digitized, interactive, student-focused education, focused on infiltrating the teaching process of digital teaching methods, techniques, focused on the use of digital technologies that improve the cooperation between students and teachers. Since we are in a post-modern society, education must take on the mantle of post-modernism, which will increase competitiveness, sustainability and attract foreign students. Attractive educational programs, educational plans in correlation with the needs of the labor market, interactive courses, modern teaching methods, all together, applied in correlation with new information technologies will help educational institutions to become competitive and sustainable. The research methodology focused on the use of numerous research methods, which allowed us to move forward in the complex endeavor and achieve results. The main methods used in the research process are: analysis, synthesis, induction, deduction, abduction, scientific abstraction. As a result, we highlight that universities must adapt to new changes in the market and harmoniously align with postmodern education.

Keywords: sustainability, postmodern education, university, sustainable university, innovative changes

JEL: Q01, Q56, I23

Introducere

În prezent, în contextul multiplelor provocări, activând într-un mediu în continuă schimbare, instituțiile de învățământ superior trebuie să se adapteze noilor schimbări, reinventând noi metode de activitate, un nou model de management axat pe fundamentarea de noi competențe în rândul studenților – competențele STEAM, care oferă posibilitatea de a forma tineri competenți, creativi, capabili să se adapteze ușor noului context.

Totodată, necesitatea de adaptabilitate sporită a instituțiilor de învățământ superior este punctată de o nouă paradigmă a educației – educația postmodernă, o educație care stimulează și valorifică la maxim potențialul uman al actorilor educaționali, precum și elucidează necesitatea de a fundamenta noi competențe în rândul studenților prin prisma elementelor sale fundamentale: e-learning, e-tutoring etc.

Actualitatea temei de cercetare rezidă din necesitatea universităților de a-și contura un traseu sigur spre sustenabilitatea universitară, care poate fi asigurat doar prin remodelarea sistemelor manageriale ale instituțiilor de învățământ superior prin integrarea competențelor STEAM în unitățile de curs, prin reorientarea universităților spre o nouă paradigmă a educației – educația STEAM, punctată de educația postmodernă. Universitățile din Republica Moldova se confruntă, de rând cu alte instituții de învățământ superior din străinătate, cu multiple probleme și provocări

¹ Conf.univ. dr. hab., Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Republica Moldova. alina.suslenco@mail.ru

² CS III dr., Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh.Zane”, aiciprian@yahoo.com

la care trebuie să facă față zilnic, găsind soluții concrete care ar putea să le asigure un traseu ferm spre competitivitate (Suslenco&Doncean, 2021, pp. 204-206).

Necesitatea cercetării acestor aspecte este una imperativă, deoarece odată cu dorința de infiltrarea a educației postmoderne, odată cu necesitatea de a face față cerințelor înaintate de organismele de profil din străinătate, se conturează necesitatea de a forma o bază teoretico-aplicativă, de a fundamenta domeniul inovării, care poate fi modelat doar cu ajutorul valorificării culturii inovaționale a tinerilor specialiști, aceștia contribuind la formarea potențialului inovațional al instituției de învățământ superior.

Educația postmodernă cu direcțiile sale (e-learningul, e-tutoringul, life-long-learningul, educația responsabilă, educația sustenabilă, educația la distanță etc.) poate sparge stereotipurile, poate stimula generarea inovațiilor, poate ușura procesul educațional și, de asemenea, poate crește eficiența lui, dar și competitivitatea instituțiilor de învățământ superior.

Considerăm că principalul instrument pe care instituțiile de învățământ superior îl pot valorifica în cultivarea educației postmoderne este fundamentarea competențelor STEAM în rândul cadrelor didactice, studenților, cercetătorilor și sensibilizarea racordării instituțiilor de învățământ la noile exigențe ale societății postmoderne.

Educația STEAM este un domeniu eclipsat de necesitatea de a forma absolvenți competitivi, care se vor integra ușor pe piața muncii, care vor reuși să contribuie la atingerea sustenabilității. Acest domeniu necesită a fi dezvoltat, fundamentat științific de cercetări conceptuale și practice care ar justifica și evalua necesitatea aplicării lui în universitățile din țară, dar și în cele de peste hotarele ei.

Dinamismul și turbulența prin care se caracterizează mediul de activitate al instituțiilor de învățământ superior impun aplicarea de măsuri sigure, concrete în vederea atingerii competitivității, sustenabilității prin prisma valorificării potențialului uman, în contextul schimbărilor inovaționale care se produc zilnic și afectează activitatea universităților. Necesitatea instituțiilor de învățământ superior de a fi competitive, sustenabile, derivă din creșterea presiunii concurențiale, din necesitatea de a se alinia la standardele internaționale, în vederea atragerii studenților și de a face față noilor provocări ale educației postmoderne (Suslenco, 2022, p. 119).

Totodată, fundamentarea competențelor STEAM în cadrul instituțiilor de învățământ superior devine o necesitate a universităților, precum și o cale sigură spre succes, competitivitate și sustenabilitate. Astfel, sustenabilitatea în instituțiile de învățământ superior trebuie cultivată cu un tempo rapid, asigurând promovarea echității economice, sociale, dar și a celei de mediu, prin prisma noilor competențe consolidate principalilor actori educaționali – studenților (Suslenco, 2022, pp. 611-613).

Instituțiile de învățământ superior sunt „artizanii unor noi viziuni”, sunt instituțiile care trebuie să inspire, să creeze, să planteze viziuni corecte, așternute pe echilibru, corectitudine și viziuni strategice de dezvoltare a societății (Doncean&Suslenco, 2022, pp. 94-96). Astfel, necesitatea de fundamentare a competențelor STEAM în rândul studenților trebuie cultivată din băncile universității, în vederea conștientizării necesității de a se preocupa nu doar de rezultatele materiale, financiare, de a asigura doar preocupări economice, ci și o echitate socială, de rând cu preocupările de mediu, care vor permite formarea de tineri competenți, creativi, dezvoltați multilateral precum și capabili să se adapteze noului context.

Educația STEAM este o nouă educație care include introducerea noilor tehnologii IT în procesul educațional, reorganizarea curriculei unității de curs în vederea introducerii metodelor de predare interactive, care includ utilizarea noilor tehnologii, platforme, introducerea de conținuturi care ar ajuta la formarea de studenți responsabili, prin intermediul fundamentării de competențe

STEAM, care se axează pe dezvoltarea curiozității naturale în rândul studenților, a gândirii independente, precum și integrarea curriculară a inovațiilor, dezvoltarea creativității (European Skills Agenda, 2022). Totodată, competențele STEAM sunt desprinse din noul mediu în care activează instituțiile de învățământ superior care solicită formarea de tineri capabili de a rezolva probleme din viața reală, de a se integra în societate manifestând un comportament responsabil.

Necesitatea fundamentării competențelor STEAM derivă din mutațiile, schimbările care au afectat sistemul de învățământ superior din Republica Moldova. Analizând Strategia „Educația 2030”, putem menționa că ea are la bază Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova – 2030” punctând obiective de dezvoltare durabilă, fundamentate pe 4 piloni de bază: Economia durabilă și incluzivă; Capitalul uman și robust; Instituții oneste și eficiente; Mediul sănătos (Moldova Strategy Education 2030; Moldova National Strategy, 2030).

Conform proiectului Strategiei „Educația-2030”, „*scopul strategic* în domeniul educației este oferirea oportunităților pentru toți cetățenii Republicii Moldova de a-și dezvolta, de la cea mai fragedă vârstă și pe tot parcursul vieții, competențe necesare, pentru a-și valorifica la maximum potențialul atât în viața personală și de familie, cât și în cea profesională și socială, precum și pentru a se adapta cât mai ușor la imperativele timpului, în special, la cele ce țin de dezvoltarea durabilă” (Moldova Strategy Education 2030). Putem observa că scopul strategic al strategiei cuprinde aspecte privind dezvoltarea durabilă prin oferirea accesului tuturor la educație de calitate, astfel contribuind la atingerea obiectivului 4 din Obiectivele de Dezvoltare Durabilă din „Agenda-2030” (Suslenco, 2021, pp. 120-123).

Analizând misiunea Strategiei de dezvoltare a educației pentru anii 2021-2030, „Educația-2030” și a Programului de implementare, observăm că ea se centrează pe „trasarea celor mai pertinente și relevante direcții și acțiuni de soluționare a problemelor din educație pentru consolidarea imaginii pozitive în societate asupra sistemului și redobândirea încrederii cetățenilor în necesitatea consolidării și dezvoltării durabile a acestui sector al societății”. Studiind misiunea Strategiei, identificăm fundamentarea ei pe obiectivele dezvoltării durabile stipulate în „Agenda - 2030”.

În calitate de viziune generală a Strategiei Educației pentru anii 2021-2030, „Educația-2030”, apare, în prim plan, capitalul uman, care este „cel mai sigur capital al Republicii Moldova, spre care trebuie orientată politica de dezvoltare durabilă a țării. Factorul-cheie în formarea capitalului uman este sistemul de educație – miza principală a Republicii Moldova în soluționarea provocărilor sociale, economice, demografice, cu care se confruntă astăzi țara noastră” (Moldova Strategy Education, 2030).

Prin urmare, este accentuată necesitatea instituțiilor de învățământ să-și restructureze pârghiile, să-și focalizeze atenția asupra construcției unui traseu de atingere a sustenabilității în instituțiile de învățământ. Ruperea stereotipurilor, conturarea angajamentelor, identificarea priorităților, conturarea modelului de atingere a sustenabilității reprezintă un demers sigur de competitivitate și sustenabilitate (Amarfii&Suslenco, 2018, pp. 151-154).

Pilonii de sustenabilitate ai Republicii Moldova în sectorul educațional

Îmbinarea metodelor tradiționale cu cele moderne, modificarea viziunilor învechite cu cele tehnologice ale prezentului, a lecțiilor clasice cu cele interactive, implicarea tehnologiilor moderne în procesul de predare-învățare-cercetare reprezintă demersuri fundamentate pe ODD (Agheorghiesei, Asandului & Asandului, 2020, pp. 112-119).

Pe fundalul celor menționate anterior, în Republica Moldova, se conturează o viziune strategică a educației care trebuie fundamentată pe obiectivele de dezvoltare durabilă. Această viziune este stipulată în cadrul Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” (Moldova Strategy Education, 2030).

Demersul de atingere a obiectivelor de dezvoltare durabilă este cristalizat pe o serie de piloni (Tabelul 1.).

Tabelul 1. Pilonii de sustenabilitate ai Republicii Moldova în sectorul educațional

Piloni	Esența
PILONUL nr.1 „Economia durabilă și incluzivă”	1.formarea și dezvoltarea resurselor umane pentru economia națională, capabile să asigure dezvoltarea țării; 2.educația antreprenorială și economică a tinerei generații, dar și a întregii societăți; 3.producerea și promovarea de inovații, tehnologii pentru economia națională; 4.atribuirea unor instituții de învățământ profesional-tehnic, mediu de specialitate și superior al statutului de instituții antreprenoriale.
PILONUL nr.2 „Capitalul uman și robust”	Sistemul de educație este factorul determinant în formarea capitalului uman ca scop în sine și ca mecanism de formare a societății. Promovarea conceptului „calitatea cadrelor didactice – calitatea resurselor umane – calitatea economiei – calitatea vieții” va asigura realizarea obiectivelor specifice acestui pilon pe dimensiunea educației: promovarea educației pe parcursul întregii vieți; promovarea educației axate pe cel ce învață; promovarea egalității de gen și incluziunii, asigurarea dreptului la educație de calitate, asigurarea accesului la educație etc.
PILONUL nr.3 „Instituții oneste și eficiente”	Instituțiile din sistemul de educație reprezintă factorul determinant în asigurarea calității și funcționalității acestui sistem prin: guvernarea eficientă democratică; dezvoltarea culturii organizaționale și educaționale; dezvoltarea resurselor umane, financiare, materiale, tehnologice, logistice.
PILONUL nr.4 „Mediul sănătos”	În cadrul sistemului de educație, acest pilon poate fi privit mai larg, având în vedere mediul educațional sigur, formativ, incluziv, rezistent la provocările sociale, politice, economice, pandemice drept condiție fundamentală de formare a personalității umane.

Sursa: Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2030”

Din datele figurii, observăm că, în vederea atingerii sustenabilității în sistemul de învățământ din Moldova, se impune asumarea și respectarea obiectivelor strategice pentru fiecare dintre cei 4 piloni stabiliți. Astfel, având în centru axele valorice calitate și sustenabilitate, accesibilitate, adaptabilitate, flexibilitate, productivitate, sistemul educațional din Republica Moldova se pliază sigur și îndrăzneț pe traseul dezvoltării durabile, fundamentându-se pe obiective clare, care vor ajuta la atingerea eficienței, eficacității și a competitivității în sistemul de învățământ din Republica Moldova.

În cadrul conferinței Rethinking Higher Education din Stockholm din 30 martie 2019, O. P. Ottersen, președintele Karolinska Institute, a apreciat că „obiectivele de sustenabilitate sunt concrete și vizează pe fiecare în parte” (Agheorghiesei & Onofrei, 2019, p. 25). Totodată, Ottersen, menționează că integrarea acestora în învățământul superior se poate realiza prin prisma celor 4C (figura 1.).

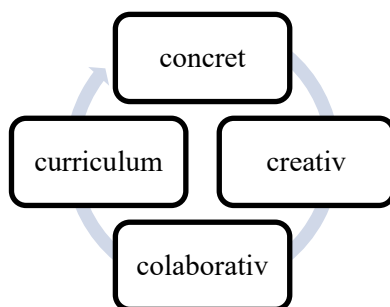

Fig. 1. Cei „4C” ai integrării obiectivelor de sustenabilitate în învățământul superior

Sursa: Agheorghiesei, D. T. (2019, p. 25)

Concret – așa cum instituțiile de învățământ superior sunt menite să educe generații, să cultive dorința de a învăța, cadrele didactice trebuie să dispună de cunoștințe, abilități, deprinderi care să le ajute să predea în contextul atingerii sustenabilității. Astfel, dezvoltarea potențialului uman valoros orientat spre atingerea sustenabilității ajută cadrele didactice să formeze abilități și competențe de sustenabilitate studenților.

Creativ – procesul de predare, cercetare pe care cadrele didactice îl realizează în cadrul instituțiilor de învățământ superior trebuie să utilizeze metode creative, inovative, care ar sensibiliza, stimula studenții de a se implica în activități de atingere a sustenabilității.

Curriculum – conținuturile predate de către cadrele didactice trebuie să implice cursuri, conținuturi, unități de învățare axate pe sustenabilitate, unde studenții ar avea posibilitatea de a-și fundamenta competențe de sustenabilitate.

Colaborativ – prin prisma colaborării cross-disciplinare, a cooperării dintre educație și cercetare, dintre instituțiile de învățământ superior și toți stakeholderii săi, instituțiile de învățământ superior vor putea să implementeze, evalueze, coordoneze, monitorizeze și să revizuiască rezultatele obținute de instituția de învățământ superior pe dimensiunea atingerii sustenabilității.

Totodată, la aceeași conferință, H. Clarck, fostul prim ministru al Noii Zeelande, a punctat importanța deosebită a instituțiilor de învățământ superior în atingerea sustenabilității. Aportul universităților în atingerea sustenabilității, schematic, este redat în figura 2.

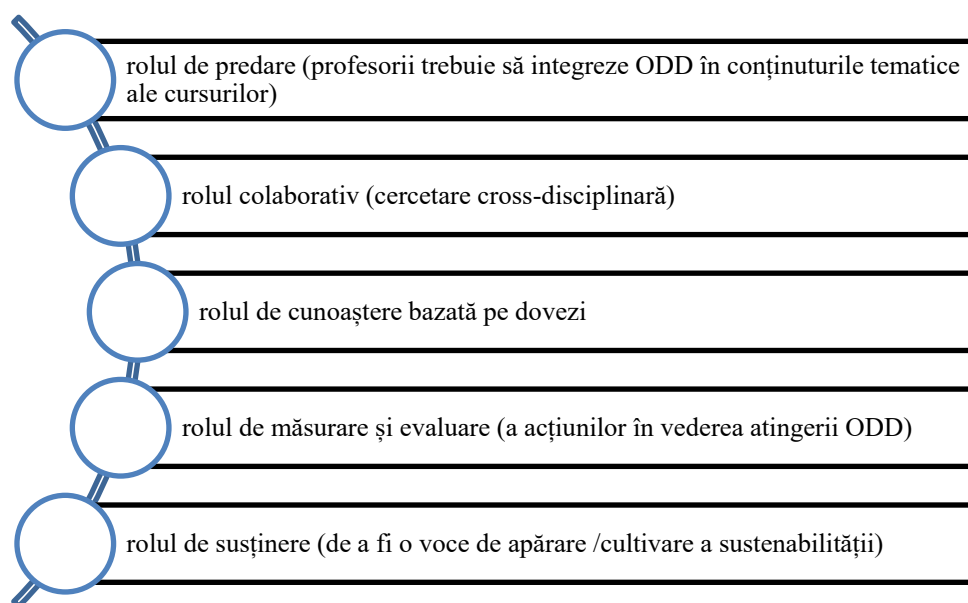

Fig. 2. Rolul universităților în atingerea sustenabilității la nivel de societate

Sursa: Agheorghiesei, D. T. (2019, p. 25)

Prin urmare, se poate afirma că acțiunile universităților în domeniul educației formale, precum și activitățile non-formale (extracurriculare) privind atingerea sustenabilității pot avea un impact pozitiv asupra formării competențelor relevante pentru soluționarea problemelor sociale și de mediu.

Așa dar, în urma cercetărilor efectuate putem observa că necesitatea fundamentării competențelor STEAM este punctată de noile schimbări care se produc în sistemul de învățământ superior care impun necesitatea de a fundamenta noi competențe studenților care i-ar ajuta să devină creativi, să le dezvolte capitalul uman și să-i ajute să se integreze armonios pe piața muncii.

Sustenabilitatea în cadrul instituțiilor de învățământ superior

În vederea atingerii sustenabilității în cadrul instituțiilor de învățământ superior, inovația reprezintă o pârgie de succes care va ajuta universitățile în orientarea lor spre sustenabilitate.

În opinia Directorului general al OMPI, Daren Tang, „Inovația este esențială pentru depășirea provocărilor comune cu care ne confruntăm și pentru construirea unui viitor mai bun. Indicele Global al Inovației este un instrument unic pentru a ghida factorii de decizie politică și întreprinderile în elaborarea planurilor de viitor, pentru a ne asigura că ieșim mai puternici din pandemie” (OMPI, 2023).

Astfel, în acest context, considerăm relevant analiza Indicelui Global de Inovare. Făcând o analiză pentru anul 2021, putem observa că lider, dintre țările selectate spre analiză, este Olanda, care ocupă poziția 6 în clasament, fiind urmată de Finlanda, cu poziția 7 în clasament, Norvegia, cu poziția 20. Pe de altă parte, România ocupă poziția 48, fiind urmată de Ucraina, cu poziția 49 și Republica Moldova, cu poziția 64. Astfel, putem contura că Republica Moldova mai are multe de învățat, de valorificat și schimbat, în vederea consolidării poziției sale. Astfel, apare necesitatea de a stimula dezvoltarea educației, stimularea creativității și implicarea studenților în activități de cercetare-inovare care va ajuta țara să devină mai competitivă și va stimula modificarea poziției Moldovei în clasament.

În baza datelor analizate, am elaborat fig. 3., în care am redat valorile Indicelui Global de Inovare, pentru anul 2021.

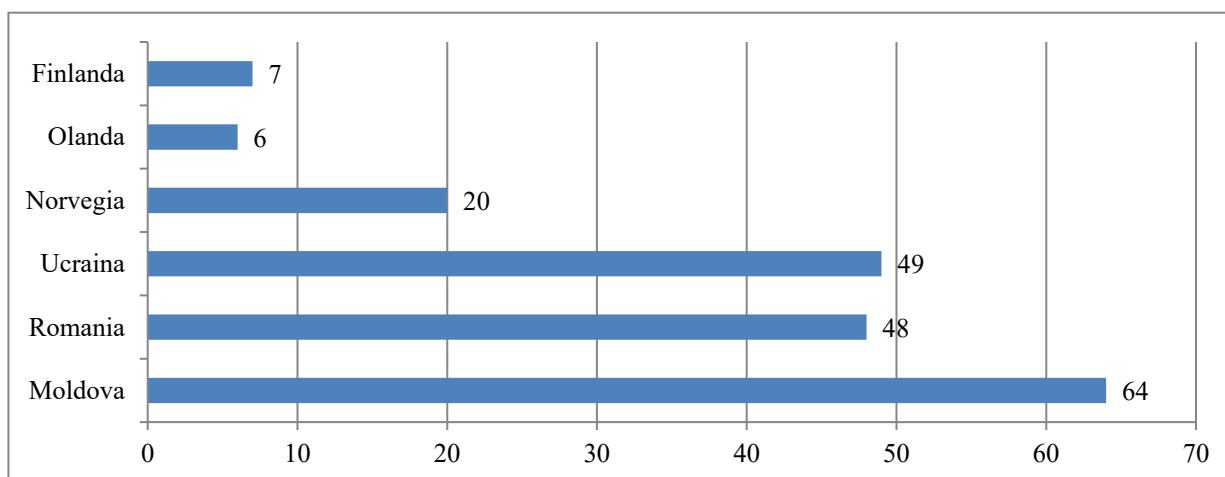

Fig. 3. Indicele Global de Inovare, în anul 2021

Sursa: elaborată în baza raportului Global Innovation Index, 2021

Analizând valorile Indicelui Global de Inovare, pentru anul 2021, putem observa o necesitate stringentă a fundamentării competențelor STEAM în cadrul instituțiilor de învățământ superior, care, poate deveni o pârgie de succes a universităților în sporirea rolului inovării. Totodată, competențele STEAM pot influența la consolidarea, generarea de noi produse inovaționale, generate de actorii educaționali din învățământul superior.

Pe de altă parte, considerăm utilă analiza Indicelui Capitalului Uman, în context regional și internațional, pentru anul 2020, care ne va ajuta să elucidăm valoarea capitalul uman al țării care reprezintă un factor vital în formarea competențelor STEAM precum și în atingerea sustenabilității. Astfel, datele sintetice le-am prezentat în figura 4.

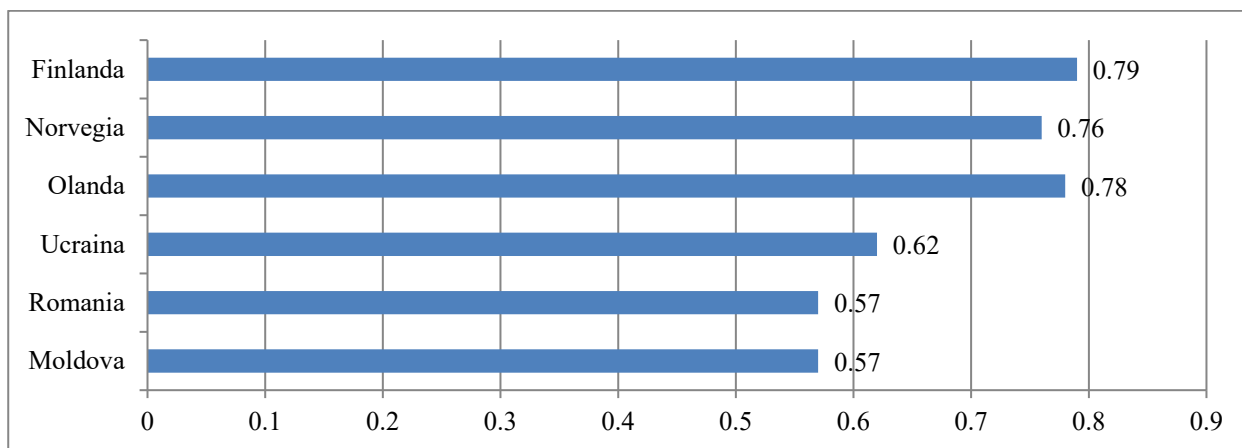

Fig. 4. Indicele Capitalului Uman, pentru anul 2020

Sursa: elaborat în baza Raportului Indicelui Capitalului Uman, 2020

Făcând o analiză a Indicelui Capitalului Uman, observăm că țara noastră și România, în anul 2020, au înregistrat aceeași valoare, 0,57, cele mai mici valori din țările selectate spre analiză. Totodată, Ucraina a înregistrat valoarea de 0,62, cu 0,05 puncte mai mult față de Moldova și România. Pe de altă parte, țările UE precum Finlanda, Norvegia, Olanda, sunt lideri în acest clasament, ocupând poziții importante la valoarea Indicelui Capitalului Uman. Lider în analiza noastră este Finlanda, care a înregistrat valoarea de 0,79, fiind urmată de Olanda, cu valoarea de 0,78 și Norvegia cu 0,76. În concluzii, putem reitera că Moldova, România și Ucraina trebuie să-și dezvolte potențialul uman la nivel de țară, să-și consolideze eforturile în vederea sporirii capitalului uman al țării, care va influența pozitiv orientarea spre sustenabilitate precum și remodelarea sistemului de învățământ superior prin ancorarea lui spre sustenabilitate. Instituțiile de învățământ superior sunt „artizanii cunoașterii, sondele inovării în societate”. Instituțiile de învățământ superior sunt menite să susțină activitățile de inovare, de valorificare a potențialului actorilor educaționali în vederea generării de noi idei, de noi soluții, care vor ajuta societatea să devină mai competitivă, ancorată pe rezolvarea problemelor stringente ale societății.

Uniunea Europeană cuprinde economii dezvoltate, ancorate pe inovare și sustenabilitate. UE prin intermediul Agendei-2030 punctează obiective clare, precum și măsuri de atingere a obiectivelor. Așa dar, printre dimensiunile propuse de UE sunt: Conducere și guvernare; Capacitate organizațională: finanțare, oameni și stimulente; Predare și învățare antreprenorială; Pregătirea și sprijinirea antreprenorilor; Schimb de cunoștințe și colaborare: Instituția Internaționalizată: Măsurarea impactului (European skills agenda; STEAM Skills Drive Innovation and Future Growth, 2023).

În vederea cercetării experienței unei țări din UE în implementarea competențelor STEAM, am selectat în calitate de țară pe care o vom analiza Olanda, care reprezintă o țară lider cu pozițiile ocupate în clasamentele internaționale, o țară care dispune de unul dintre cele mai eficiente sisteme educaționale din UE, o țară cu centre universitare valoroase, care pot servi în calitate de bune practici pentru Republica Moldova. La fel ca multe alte țări europene, Olanda se luptă cu provocarea de „a crea valoare” din cunoștințele excelente pe care le produce în sistemul de învățământ superior. În acest sens universitățile din Olanda, implementează tehnici eficiente de a stimula educația antreprenorială, de a genera noi idei și soluții la problemele societale, precum și de a se ancora pe Obiectivele de Dezvoltare Durabilă.

Universitățile din Olanda consideră antreprenoriatul și competențele antreprenoriale ca fiind cruciale pentru transpunerea cercetărilor efectuate, iar educația antreprenorială contribuie la

creșterea valorii economice și, mai larg, pentru crearea impactului social. Astfel, pentru universitățile din Olanda, crearea valorii economice, sociale și culturale din cunoștințele științifice obținute de actorii educaționali, reprezintă misiunea principală a universităților olandeze (OECD Skills Studies: Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education, 2023).

Pe dimensiunea conducere și guvernare universitățile din Olanda se pot mândri cu rezultate excelente transpuse prin multiple inițiative și politici naționale de sprijinire transpunerii în practică a rezultatelor științifice obținute de universități.

Astfel, pe dimensiunea *conducere și guvernare* putem elucida multiple politici aplicate în cadrul universităților olandeze, precum (OECD Skills Studies: Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education):

1. *Antreprenoriatul ca parte importantă a strategiei instituției de învățământ superior* – strategiile universităților olandeze se concentrează pe cooperarea permanentă cu mediul de afaceri în elaborarea planurilor de învățământ, curriculumelor, în formarea competențelor, precum și în implementarea rezultatelor obținute din procesul educațional;
2. *Politici de stimulare a valorizării rezultatelor obținute în mediul științific de către mediul de afaceri* – încă din anul 2004, guvernul olandez a anunțat că universitățile trebuie să realizeze „a treia misiune” pe lângă educație și cercetare, și anume valorizarea rezultatelor obținute. Astfel, universitățile sunt susținute să valorizeze rezultatele științifice obținute, și să le transpună în mediul de afaceri olandez;
3. *Cooperarea Instituției de învățământ superior – Mediu de Afaceri* – încă din anii 2004, în Olanda a fost elaborată o Agendă Națională pentru Știință în care au participat și reprezentanți ai mediului de afaceri care au sugerat instituțiilor de învățământ superior să se concentreze pe aspecte ce țin de orașe inteligente, economie circulară, industrie inteligentă, producția de alimente durabile, eficiență energetică;
4. *Introducerea educației antreprenoriale la toate nivelele* – din anul 2000 Ministerul Educației, Culturii și Cercetării din Olanda, împreună cu Ministerul Economiei, au decis introducerea educației antreprenoriale la toate nivelele. Scopul a fost consolidarea climatului antreprenorial prin prisma valorificării educației antreprenoriale care, reprezintă o activitate interdisciplinară, care implică cooperarea cu alte discipline de specialitate. Astfel, drept urmare au fost create multiple centre de antreprenoriat, incubatoare cu care universitățile colaborau. Astfel, educația antreprenorială a devenit parte a profilului de competențe a unui profesor precum și a studenților de la toate nivelele de studii.
5. *Elaborarea de modele de implementare a activităților antreprenoriale în cadrul instituțiilor de învățământ superior* – instituțiile de învățământ superior din Olanda au experimentat diferite abordări pentru adoptarea unui model eficient de coordonare și integrare a diferitelor activități antreprenoriale iar instituția să faciliteze schimbul de experiență și sprijinul de la egal la egal, în special în activități educaționale. O abordare comună este ancorarea agendei antreprenoriale în interiorul strategiei instituționale, adesea sub forma unei unități separate dedicate educației antreprenoriale.
6. *Crearea centrelor de antreprenoriat* – centrele olandeze pentru antreprenoriat includ 20 de instituții de învățământ superior și le angajează în patru tipuri de activități legate de educația antreprenorială. Instituțiile se angajează să coopereze cu reciproc pentru: a promova o comunitate; a face schimb de cunoștințe și bune practice; a stimula și a promova antreprenoriatul și educația antreprenorială în învățământul superior; consolida cercetarea antreprenorialului prin facilitarea cooperării naționale și stimularea noilor cercetări.

7. *Implicarea mediului de afaceri în toate activitățile universităților* – potrivit unui studiu efectuat în mediul universitar din Olanda, peste 86% dintre universități au menționat că reprezentanții mediului de afaceri sunt prezenți în toate inițiativele universității.
8. *Universitățile sunt centre de stimulare a antreprenoriatului și inovării sub aspect local, regional, național* – universitățile prin intermediul cooperării cu mediul de afaceri deschid centre de inovare și transfer tehnologic. Un exemplu relevant ar fi crearea Centrului de Industrii Creative de către Universitatea din Amsterdam. Centrul include peste 50 de reprezentanți ai mediului de afaceri, autorități publice locale, autorități centrale, menită să sporească valorizarea rezultatelor muncii științifice în mediul de afaceri.

Pe cea de-a doua dimensiune a Agendei-2030, „*Capacitate organizațională: finanțare, oameni și stimulente*” instituțiile de învățământ superior din Olanda se disting prin multiple practici de succes precum (OECD Skills Studies: Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education):

- a. *Inițiativele antreprenoriale ale universităților sunt susținute prin diverse fonduri, finanțări durabile* – o caracteristică particulară a sistemului de învățământ superior olandez este prezența sprijinului antreprenorial în cadrul instituțiilor de învățământ superior. Majoritatea fondurilor sunt oferite de sponsori și investitori privați, care reprezintă mai mult de 50% din bugetele generale ale instituțiilor de învățământ superior intervievate pentru activitățile de sprijinire a antreprenoriatului.
- b. *Promovarea inițiativelor de interdisciplinaritate în educația antreprenorială* – atât cadrele didactice, cât și studenții, se concentrează pe tematici de cercetări interdisciplinare care oferă posibilitatea integrării actorilor educaționali din diverse domenii în vederea obținerii de inovații și a transpunerii lor în mediul de afaceri;
- c. *Creșterea investițiilor în perfecționarea personalului științifico-didactic precum și a celui din mediul de afaceri* – formarea personalului științifico-didactic este bine stabilită în Olanda. Astfel, universitățile din Olanda își dezvoltă managementul talentelor prin oferirea diferitor oportunități de formare în mediul de afaceri, și invers personalul din mediul de afaceri participă în cursurile de formare oferite de mediul universitar.
- d. *Oferirea de recompense și stimulente personalului științifico-didactic care susțin implementarea Agendei-2030* – personalul științifico-didactic este motivat prin prisma diferitor stimulente să implementeze agenda și să obțină rezultatele scontate;
- e. *Formarea de competențe antreprenoriale* – personalul științifico-didactic formează competențe antreprenoriale studenților aplicând diverse metode precum: predarea bazată pe probleme, vizite ale cadrelor didactice și studenților la companii, invitarea specialiștilor din mediul de afaceri în sălile de curs.

O primă universitate selectată spre analiză este *Riga Business School*, care face parte din Universitatea Tehnică din Riga, situată în capitala Letoniei. Universitatea a fost fondată în 1991 de către Universitatea de Stat din New York din Buffalo (SUA) și Universitatea din Ottawa (Canada). A fost prima instituție de învățământ superior din Țările Baltice care a oferit un curs de MBA în limba engleză și în stil nord-american, acordând acreditare internațională. Toate cursurile sunt prezentate în limba engleză și acreditate internațional (Entrepreneurship and Digital Transformation at Riga Business School, 2023).

Universitățile din UE sunt axate spre valorificarea competențelor STEAM deoarece conștientizează necesitatea de a promova sustenabilitatea, de a atinge obiectivele Agendei – 2030 a Uniunii Europene.

În continuare, vom prezenta expedițiile de succes în fundamentarea competențelor STEAM, pe care le-am regăsit aplicate în cadrul *Universității Riga Business School* și a *Universității de Științe Aplicate din Tampere, Finlanda*.

Abordarea antreprenorială a Universității Riga Business School este strâns legată de dezvoltarea regională în țările baltice și este inspirată de metodele nord-americane. Pe lângă aceasta, procesul educațional este axat pe proiecte practice strâns legate de economia locală, încurajând gândirea antreprenorială.

În cadrul acestei abordări, Riga Business School consideră transformarea digitală ca un factor determinant pentru viitorii lideri și, ca un factor determinant pentru o predare eficientă.

Cele mai remarcabile politici și practici aplicate de Riga Business School, în vederea dezvoltării abordării antreprenoriale sunt (Entrepreneurship and Digital Transformation at Riga Business School, 2023):

1. *Antreprenoriatul este principala prioritate a universității* – viziunea universității este de a educa lideri responsabili pentru a promova dezvoltarea durabilă în Letonia și Țările Baltice. Din 2018, universitatea și-a reorientat profilul de la educarea liderilor de afaceri în contextul post-sovietic spre combinarea IT și educația managerială. Procesul educațional se axează pe oferirea posibilității liderilor să înțeleagă și să gestioneze procesele într-o economie digitalizată, care este misiunea de bază a programului Informatică și Tehnologii Organizaționale.
2. *Cooperarea dintre universități și mediul de afaceri* – universitatea organizează activități precum „Caravana de afaceri L-earn” în care elevii de liceu au posibilitatea să concureze pentru o bursa de studiu în vederea admiterii la studii la specialitatea „Business și Administrare” sau „Tehnologii IT”.
3. *Organizarea în școli a webinarilor „Leadership și proiecte de afaceri”* – universitatea organizează webinare pentru elevii din școli pe tematici precum managementul proiectelor, leadership, astfel, atrăgând elevii spre universitate:
4. *Dezvoltarea competențelor antreprenoriale* – universitatea propune multiple unități de curs opționale pe care studenții pot să le selecteze în vederea fundamentării de competențe antreprenoriale. Un exemplu relevant este organizarea de către universitate a seminarelor practice (la sfârșitul primului an de studii) unde studenții, se împart în echipe, primesc o problemă cu care se confruntă o companie, și încearcă să genereze soluții de rezolvare a acestei probleme în baza cunoștințelor acumulate la diverse unități de curs.
5. *Promovarea unei culture digitale – ca factor al stimulării inovării și antreprenoriatului* – universitatea valorifică transformarea digitală pentru antreprenoriat, în diverse modalități inovatoare. O parte a misiunii sale este de a pregăti lideri pentru cariere bazate pe tehnologia informației. Utilizarea infrastructurii IT pentru a-și îmbunătăți predare în sistemul educațional, a făcut parte din schimbările realizate de universitate, de-a lungul ultimului deceniu. Acest lucru se exprimă cel mai evident în conținutul curriculum-ului său, care din 2018 a fost din ce în ce mai orientat către oportunități de afaceri bazate pe IT.
6. *Universitatea sprijină centrele de afaceri* – universitatea sprijină Centrul de Afaceri Tehnologice al Agenției de Investiții și Dezvoltare din Letonia (LIAA). Proiectul promovează un ecosistem antreprenorial inovator în Letonia prin prototiparea rapidă a produselor și serviciilor intensive în tehnologie, reunind studenți și intraprenori. În cadrul acestei inițiative, școala oferă o academie de inovare care pregătește studenții universității pentru implementarea cu succes a soluțiilor digitale.

7. *Promovarea lecțiilor video-online* – universitatea încurajează promovarea prelegerilor online, video, de către cadre didactice de la universitățile partenere SUA, Canada, Norvegia. Universitarii din cadrul universității participă adesea la schimbări de experiență, de unde învață abilități noi, de lucru cu studenții.

8. *Dezvoltarea unui marketing educațional intens* – universitatea este prezentă pe diverse canale social media, unde își promovează oferta sa educațională, având mulți urmăritori.

O altă universitate europeană care a fost selectată în cercetarea pe care am realizat-o este *Universitatea de Științe Aplicate din Tampere, Finlanda*. Universitatea este una dintre cele 24 de politehnice din Finlanda, este puternic orientată către viața profesională, oferind educație orientată profesional pentru nevoile pieței muncii și efectuând cercetare și dezvoltare care sprijină predarea și promovează dezvoltarea regională (ampere University of Applied Sciences, Finland: Team learning and team entrepreneurship, 2023). În ofertele sale de educație antreprenorială universitatea aplică o abordare inovatoare a educației antreprenoriale, concentrându-se în mare măsură pe antreprenoriatul cooperant și în echipă, care se remarcă prin multiple inițiative legate de antreprenoriat și digitalizare, precum (ampere University of Applied Sciences, Finland: Team learning and team entrepreneurship, 2023):

- a. *Strategia universitară include o profundă orientare antreprenorială* – strategia generală a universității cuprinde 6 domenii de interes printre care, două dintre ele cuprind predarea antreprenoriului și antreprenoriatul bunăstării. Totodată, universitatea prin intermediul programelor sale Proacademy, Y-Campus, integrează educația antreprenorială în toate programele de studiu ale universității;
- b. *Programe de studiu atractive* – în domeniul antreprenoriului universitatea dispune de 2 programe de studiu atractive: Proacademy și Y-Campus. Proacademy este un program multidisciplinar al educației antreprenoriale care a început în 1999. Este destinat în principal studenților de la programele de Administrare a Afacerilor și Sisteme Informaționale de Afaceri care doresc o diplomă de licență în Administrarea Afacerilor. Studenții Proacademy petrec 2,5 ani lucrând ca antreprenori în echipă în companii reale pe care le-au înființat special în acest scop. Fiecare echipă Proacademy este formată din 10 până la 20 de studenți care realizează în comun aproximativ 20 până la 30 de proiecte pe an prin care dezvoltă și aplică idei de afaceri și generează o cifră de afaceri reală. Pe lângă Proacademy, în toamna anului 2012 a fost înființată o unitate dedicată numită Y-Campus pentru integrarea educației antreprenoriale în toate programele de studiu ale universității. Y-kampus oferă cursuri și evenimente de antreprenoriat, precum și servicii de coaching și mentorat, pentru toate programele de studii ale universității.
- c. *Aplicarea metodelor eficiente de predare* – în vederea cultivării educației antreprenoriale, universitatea din Finlanda aplică metode moderne, axate pe utilizarea tehnologiilor IT, învățarea axată pe probleme, învățarea axată pe proiecte, predarea interactivă, lucrul în grup, învățarea în echipă.
- d. *Cooperarea dintre universitate și mediul de afaceri* – universitatea a realizat schimbarea programelor de licență „Media și Arte” la Mediapolis, un campus internațional concentrat pe producția de conținut și TIC, care reunește întreprinderi și studenți pentru a lucra cot la cot într-un mediu fructuos pentru gândirea antreprenorială.
- e. *Dezvoltarea de competențe antreprenoriale tuturor studenților universității* – impactul accentului universității asupra antreprenoriului se reflectă în faptul că aproximativ 20-25% dintre absolvenții Proacademy înființează o companie, în următorii 5 ani de la finisarea

programului, comparativ cu mai puțin de 5%, pentru ceilalți absolvenți din alte universități din Finlanda.

- f. *Impactul educației educaționale este mereu evaluat* – impactul educației educaționale oferite de către universitate este mereu evaluată, prin intermediul studiilor sale. Astfel, aproximativ 4 din 5 absolvenți ai Proacademy rămân în legătură strânsă cu universitatea după absolvire, contribuind la dezvoltarea programului prin mentorat, prezentări și alte forme de sprijin.

Concluzii

În urma cercetărilor efectuate în prezentul studiu, putem remarca că abordarea conceptuală a educației STEAM optează pentru integrarea curriculară a conținuturilor și analiza științifică a subiectelor din prisma inter- și trans și pluridisciplinarității axându-se pe dezvoltarea abilităților inovative și creative a studenților în rezolvarea problemelor și crearea produselor prin colaborare și cooperare, prin utilizarea de metode moderne de predare, prin integrarea IT în procesul educațional, care vor permite obținerea de tineri creativi, capabili să rezolve problemele din mediul real, care vor dispune de un capital uman valoros ce va ajuta țările să devină mai competitive.

Integrarea curriculară a conținuturilor începe de la planificarea procesului de predare – învățare- evaluare ce ar viza o interrelaționare a disciplinelor de studiu care să permită crearea conexiunilor logice între cunoștințele dobândite și viața reală, care vor contribui în unison la formarea de competențe STEAM printr-o viziune sistemică.

Una dintre limitele cercetării este numărul redus de centre universitare analizate, astfel, pe viitor numărul universităților selectate spre analiză poate fi mărit, fapt ce va oferi posibilitatea de a obține rezultate mult mai relevante.

O altă limită a cercetării este analiza experienței naționale în implementarea competențelor STEAM în învățământul superior – Olanda. Astfel, în următoarele studii, pot fi analizate și experiențele altor țări ale UE în vederea lărgirii ariei de cercetare, dar și a obținerii de rezultate mult mai relevante.

În vederea formării de competențe STEAM în mediul universitar, apare necesitatea de a efectua schimbări de la managementul de vârf, care ulterior, să fie eficient transpuse către toate nivele de activitate a universității, facultăți, departamente. Așa cum Agenda UE 2030 se focusează pe dezvoltarea de competențe ce țin de mediul antreprenorial, ce se focusează de dezvoltarea gândirii antreprenoriale și integrarea armonioasă cu tehnologiile IT, care vor ajuta studenții să devină actori creativi, capabili, după absolvire, să rezolve probleme din viața reală, să manifeste un comportament responsabil față de societate, să contribuie la atingerea sustenabilității.

În acest sens, din experiența țărilor analizate de noi, în prezentul studiu, considerăm necesară realizarea multiplelor schimbări în sistemul de învățământ superior, care ar ajuta la fundamentarea competențelor STEAM, precum:

1. *Implementarea managementului sustenabilității universitare* – în vederea fundamentării competențelor STEAM, apare necesitatea de a modifica modelul de management aplicat în cadrul instituțiilor de învățământ superior prin reorientarea lui spre mediul de afaceri, spre atingerea sustenabilității universitare prin includerea de obiective concrete în planul strategic al universităților ce țin de atingerea sustenabilității universitare;
2. *Fundamentarea unei E-educații antreprenoriale* – în vederea fundamentării de competențe STEAM apare necesitatea de a educa tineri creative, competitive, capabili să rezolve problemele din viața reală a întreprinderilor. În acest sens apare necesitatea de a cultiva

educația antreprenorială modernă, axată pe utilizarea tehnologiilor IT, prin utilizarea în procesul educațional a studiilor de caz din viața reală a întreprinderilor.

3. *Dezvoltarea de competențe antreprenoriale tuturor studenților universității* – în vederea fundamentării de competențe STEAM apare necesitatea de a fundamenta tuturor studenților competențe antreprenoriale prin includerea în programul de studiu a unităților de curs din domeniul antreprenorial.
4. *Aplicarea metodelor eficiente de predare* – în vederea cultivării educației antreprenoriale, universitatea din Finlanda aplică metode moderne, axate pe utilizarea tehnologiilor IT, învățarea axată pe probleme, învățarea axată pe proiecte, predarea interactivă, lucrul în grup, învățarea în echipă.
5. *Crearea Incubatoarelor de afaceri în cadrul universităților* – în vederea aplicării în practică a cunoștințelor teoretice, studenții trebuie să participe rezolvarea de studii de caz, la elaborarea de proiecte de afaceri și câștigarea lor, precum și în gestionarea de afaceri reale, așa cum se întâmplă în Universitatea din Tampere, Finlanda. Astfel, studenții, odată ce vor termina studiile vor fi capabili să deschidă și să gestioneze eficient o afacere.
6. *Modernizarea curriculumelor unităților de învățare* – în vederea formării de competențe STEAM apare necesitatea de a moderniza curriculumurile unităților de studii, de a introduce cursuri noi ce țin de: sustenabilitate, antreprenoriat durabil, antreprenoriat social, Tehnologii Informaționale Inteligente pentru Afaceri etc. care vor oferi posibilitatea de a le forma studenților deprinderi de a gândi creativ, de a rezolva probleme din viața reală, de a forma viitori lideri responsabili față de viitorul societății, care se vor ancora spre atingerea sustenabilității.
7. *Deschiderea de programe de studiu atractive* – programele de studii atractive includ preocupări majore față de mediul de afaceri, societate în ansamblu, cu manifestarea griji față de atingerea sustenabilității. Astfel, pentru a forma studenți capabili să gestioneze eficient, responsabil, să se integreze armonios în atingerea sustenabilității, apare necesitatea de a revizui programele de studii și de a deschide programe competitive, precum Antreprenoriat durabil și Tehnologii Informaționale Inteligente, care ar putea atrage tinerii, precum și le vor putea fi fundamentate competențe STEAM, atât de necesare în contextul educației postmoderne.

Bibliografie

1. Agheorghiesei, D.-T., Asandului, L.-A., Asandului, G. Sustenabilitatea în instituțiile de învățământ superior. Bune practici în Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România. În *Statistical methods and information technologies for the analysis of socio-economic development*. Ucraina: Hmelnitk, Ediția XX-a, 2020, pp. 16-28. ISBN 978-617-7572-36-6. [online]. [citat 12.10.2021]. Disponibil: <<http://tinread.usarb.md:8888/jspui/handle/123456789/1270>>
2. Agheorghiesei, D.-T., Onofrei, M. (coord.). *Ghid de bune practici pentru implementarea în cadrul UAIC a mecanismelor moderne de evaluare a calității proceselor de predare și evaluare didactică din perspectiva principiilor sustenabilității*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2019.
3. Amarfii-Railean, N., Suslenco, A. Modernizarea învățământului superior prin consolidarea abilităților antreprenoriale și digitale în condițiile revoluției industriale 4.0. În *Studia Universitatis-Moldaviae științe exacte și economice*, Nr.2 (118), 2018, pp. 151-156. ISSN 1857-2053.
4. Doncean, M., Suslenco, A., *Insights from Romania on distance learning via digital tools and platforms during isolation period*. În *The world in motion: challenges, territorial dynamics and policy responses – EURINT 2022, Iași, 2022, p.92-104* ISSN 2393-2384. Disponibil: https://eurint.uaic.ro/proceedings/articles/EURINT2022_DON.pdf

5. Doncean Gheorghe, Doncean Marilena – *“Modelarea, simularea și optimizarea proceselor tehnice și economice”*, Editura Tehnopress, Iași, 2012 (385 pagini) ISBN 978-973-702-935-5
6. European skills agenda (28.01.2023). Available: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en#:~:text=The%20European%20Skills%20Agenda%20is,in%20the%20European%20Green%20Deal>
7. Entrepreneurship and Digital Transformation at Riga Business School (08.02.2023). Available: <https://heinnovate.eu/en/heinnovate-resources/resources/entrepreneurship-and-digital-transformation-riga-business-school>
8. Global Innovation Index, 2021 (16.02.2023). Available: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>
9. Human Capital Index (20.02.2023). Available: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>
10. Moldova Strategy Education 2030 (05.02.2023). Available: https://ipp.md/wp-content/uploads/2022/02/Strategia_Versiunea_03_2022-02-08.pdf
11. Moldova National Strategy 2030 (01.02.2023). Available: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/strategia_nationale_de_dezvoltare_moldova_2030-t.pdf
12. OECD Skills Studies: Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education (12.02.2023). Available: https://heinnovate.eu/sites/default/files/oecdeu_2018_heinnovate_report_netherlands.pdf
13. OMPI, (10.02.2023). Available: https://www.wipo.int/about-wipo/en/offices/china/news/2022/news_0040.html
14. STEAM Skills Drive Innovation and Future Growth (12.02.2023). Available: <https://amityglobal.schoolnoida.wordpress.com/2016/04/14/steam-skills-drive-innovation-and-future-growth/>
15. Suslenco, A.; Doncean, M. *Assessing the process of human potential development in higher education within the context of achieving sustainability*. În Journal of Public Administration, Finance and Law, 2021, issue 19/2021, p.203-220. ISSN–L: 2285 – 3499. Disponibil: https://www.jopafll.com/uploads/issue19/issue_19_2021.pdf#page=203
16. Suslenco, A., *Requirements imposed on the universities of the Republic of Moldova on the path of achieving sustainability*. În Revista „Economia Contemporană”, 2021, vol.6/2021, nr.4, Pitești, Independența economică publishing, pp. 118-129. ISSN 2537-4222. Disponibil: http://www.revec.ro/images/images_site/articole/article_72a968bcd34745c165afbae5ac22db70.pdf
17. Suslenco Alina. *The contribution of innovative changes to the strategic development of universities in the context of achieving sustainability*. În Lumen Proceedings, Vol. 17, World LUMEN Congress/2021, Iași, Editura LUMEN, 2022, pp. 611-629. ISSN (on-line) 2601 – 2529. Disponibil: <https://proceedings.lumenpublishing.com/ojs/index.php/lumenproceedings/article/view/705/743>
18. Suslenco, A. *Evaluation of the potential of higher education institutions in the context of achieving sustainability*. În Journal Postmodern Openings, Issue 13 (2), Iași, pp. 118-142, ISSN 2068-0236, e-ISSN 2069-9387, 2022, 1,7 c.a. Disponibil: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/5009/3761>
19. Tampere University of Applied Sciences, Finland: Team learning and team entrepreneurship (10.02.2023). Available: <https://heinnovate.eu/en/heinnovate-resources/resources/tampere-university-applied-sciences-finland-team-learning-and-team>

Euroregiunea „Siret-Prut-Nistru”

ISSN 2971-8740
ISSN-L 2971-8740